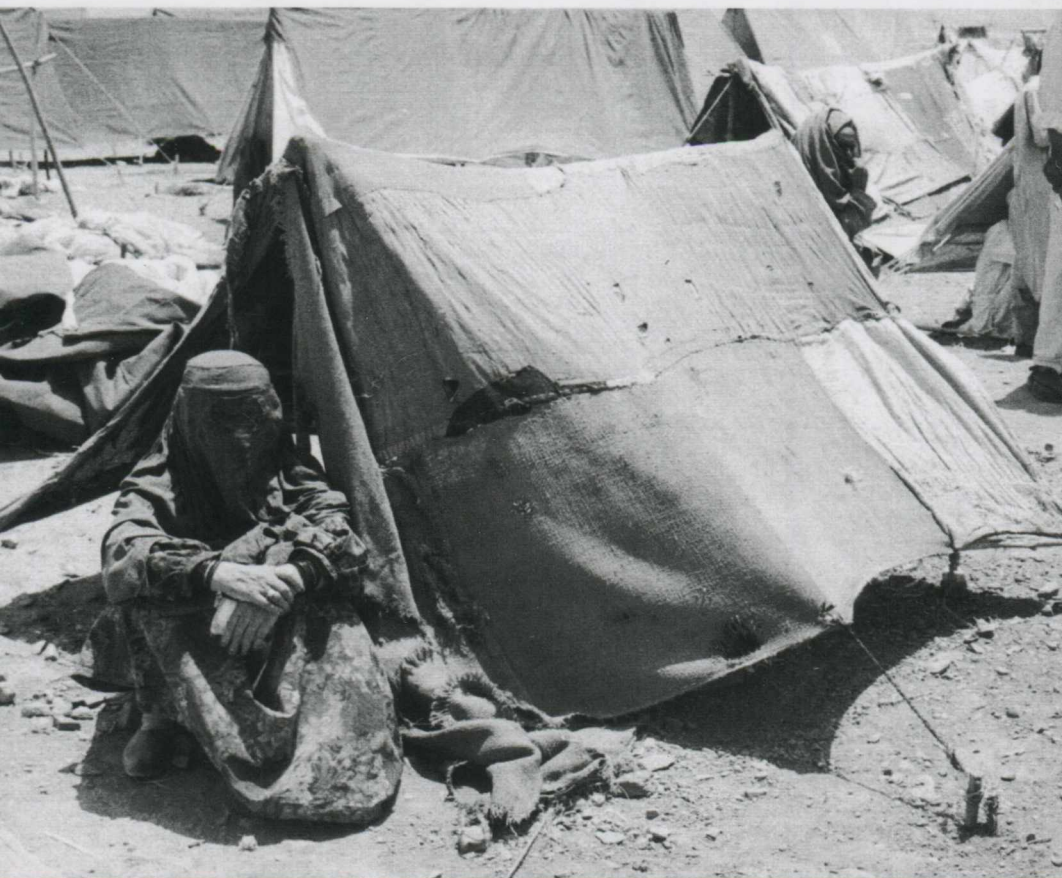

ҲУҚУҚИ ГУРЕЗАҲО

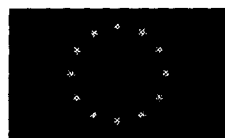
Воситаи таълимӣ-амалӣ

ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН
ФАКУЛТЕТИ ҲУҚУҚШИНОСӢ
ТАШКИЛОТИ ИЛМИ-МАЪРИФАТИИ
«ҶАМЪИЯТ ВА ҲУҚУҚ»
ШҶҶРОИ ДАНИЯГӢ ОИД БА ГҶРЕЗАҲО

ҲУҚУҚИ ГҶРЕЗАҲО

ВОСИТАИ ТАЪЛИМӢ-АМАЛӢ

**DRS DANISH
REFUGEE
COUNCIL**

Лоиҳаи мазкурро
Иттиҳоди Аврупо
маблағгузори намудааст

ДУШАНБЕ – 2012

ББК 67.99 (2 тоҷик) 3 + 60.54
Ҳ-90

Ҳукуки гурезаҳо: Воситаи таълимӣ-амалӣ / Мухаррири масъул д.и.х. проф. Менглиев Ш.М. - Душанбе, 2012. - 300 с.

Ҳайати муаллифон:

д.и.х., профессор Менглиев Ш.М. - мукаддима, боби I (§ 1), VI;
номз. илм. ҳуқуқ, дотсент Рачабов М.Н. - боби II (§ 1,2,3,4), III (§ 3,4,5), IV;
номз. илм. ҳуқуқ, дотсент Қодиркулов Х.Р. - боби I (§ 2,3,4,5,6,7), V;
номз. илм. ҳуқуқ, дотсент Бобоев У.Х. - боби II (§ 5,6,7), III (§ 1,2,3);
номз. илм. ҳуқуқ, дотсент Сулаймонов Ф.С. - боби I (§8), VIII;
номз. илм. ҳуқуқ, асс. Абдухолиқов А.М. - боби VII.

Мухаррири масъул: Менглиев Ш.М., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, ҳуқуқшиноси шоистваи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Арбоби илм ва техникаи Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Мухаррири техникӣ дар тарҷума аз забони русӣ ба забони тоҷикӣ- **н.и.х Қодиркулов Х.Р.**

Дастгирии иттилоотӣ-ҳуқуқӣ аз тарафи ТҶҲ «Чамъият ва ҳуқуқ» расонида шудааст.

Муқарриз: Зернова А., роҳбари барномаҳо оид ба таълим ва курсҳои созишони «Адвокатҳои байналхалқӣ барои ҳуқуқи инсон» дар Лондон.

Дар воситаи таълимӣ мафҳум ва мазмунҳои мақоми ҳуқуқи гурезаҳо, шакл ва тарзҳои ҳимояи он дар қарабонаи фаъолияти ҳуқуққаттабиккунӣ, низомии мақомоти идораи давлати оид ба масъалаҳои гурезаҳо баррасӣ гардида; таносуби меъерҳои ҳуқуқи байналхалқӣ ва қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон роҷеъ ба масъалаи гурезаҳо нишон дода шудааст. Воситаи таълимӣ-амалӣ ба ҳамаи шахсон, ки ба масоили ҳолати ҳуқуқи гурезаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таваҷҷӯҳдоранд, муфид хоҳад буд.

Маводи меъёри- ҳуқуқӣ то ҳолати 15.02. соли 2012 пешниҳод шудааст.

Ин маҷмуаро ТҶҲ «Чамъият ва ҳуқуқ» ба гуфайли дастгирии аз ҷониби Шӯрои Даниягӣ оид ба гурезаҳо (ШДГ) дар доираи лоиҳаи кумаки байналхалқии техникӣ Иттиҳоди Аврупо омода кардааст.

Ҳайати муаллифон барои мазмунҳои ин маҷмуа масъули фардӣдоранд, ки он ба ҳеҷ ваҷҳ набояд ҳамчун дидаи назари Шӯрои Даниягӣ оид ба гурезаҳо ва Иттиҳоди Аврупо арзёбӣ гардад.

ISBN 978-99947-49-39-3

© Ҳайати муаллифон, 2012.

© ТҶҲ «Чамъият ва ҳуқуқ», 2012

© Шӯрои Даниягӣ оид ба гурезаҳо, 2012

МУНДАРИҶА

МУҚАДДИМА	5

БОБИ I. САНАДҲОИ ҲУҚУҚИИ БАЙНАЛҲАЛҚӢ ОИД БА ҲУҚУҚИ ГУРЕЗАҲО ВА ҲУҚУҚИ ГУРЕЗАҲО ДАР НИЗОМИ ҲУҚУҚИ БАЙНАЛҲАЛҚӢ ВА МИЛЛӢ

§ 1. Ташакул ва инкишофи мафҳуми «ҳуқуқи шахсони паноҳҷӯянда ва гурезаҳо»	8
§ 2. Таснифи санадҳои ҳуқуқии байналҳалқӣ оид ба ҳуқуқи гурезаҳо	23
§ 3. Санадҳои ҳуқуқии байналҳалқии универсалӣ дар соҳаи ҳуқуқи гурезаҳо	26
§ 4. Санадҳои ҳуқуқии байналҳалқии минтақавӣ дар соҳаи ҳуқуқи гурезаҳо	33
§ 5. Санадҳои ҳуқуқии байналҳалқӣ оид ба гурезаҳо дар шароити муноқишаи мусаллаҳона	45
§ 6. Шартномаҳо ва ҳуҷатҳое, ки дар соҳаи ҳуқуқи гурезаҳо дар доираи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил қабул шудаанд	55
§ 7. Шартномаҳо дар ҳусуси навъҳои мушаххаси гурезаҳо ва ашхоси кӯчонидашуда	57
§ 8. Қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи гурезаҳо	63

БОБИ II. МАҚОМОТИ БАЙНАЛҲАЛҚӢ ВА МИЛЛӢ ДАР СОҲАИ ҲУҚУҚИ ГУРЕЗАҲО

§1. Ташакул ва инкишофи мақомоти (ташқилоти) байналҳалқӣ дар соҳаи ҳуқуқи гурезаҳо	84
§2. Фаъолияти ташқилотҳои байналҳалқии низоми Созмони Миллалӣ Муттаҳид доир ба масъалаҳои гурезаҳо	88
§ 3. Ташқилотҳои байналҳалқии минтақавӣ дар соҳаи ҳуқуқи гурезаҳо	101
§ 4. Ташқилотҳои байналҳалқии ғайридавлатӣ оид ба масъалаҳои гурезаҳо	106
§ 5. Ташакулёбии мақомоти давлатӣ оид ба масъалаҳои гурезаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	110
§ 6. Мақомоти давлатии қор бо гурезаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ..	112
§ 7. Ҳамкории мақомоти идораи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои гурезаҳо	118

БОБИ III. ТАРТИБИ ГИРИФТАНИ МАҚОМИ ГУРЕЗА АЗ РУЙИ ҲУҚУҚИ БАЙНАЛҲАЛҚӢ ВА МИЛЛӢ

§1. Принципиҳои асосии муайянкунии мақоми гуреза	127
§ 2. Унсурҳои расмӣи муайн кардани мақоми гуреза	132
а. Ҳавфи қомилан асоснок	
б. Таъкиб	
в. Имконпазирӣ ё надоштан ҳошии истифода аз ҳимояи кишвари хеш	
г. Қарор доштан берун аз давлати мансубияти шаҳрвандӣ ё маҳали истикомат	
д. Муайян кардани маҳак-ҳолатҳои оид ба истисно	

§ 3. Тартиб ва шартҳои гирифтани мақоми гуреза	155
§ 4. Таснифоти гурезаҳо	160
§ 5. Аз даст додани мақоми гуреза ва маҳрум намудан аз мақоми гуреза	162

БОБИ IV. МАҚОМИ ҲУҚУҚИИ ГУРЕЗАҲО ДАР ҲУҚУҚИ БАЙНАЛҲАЛҚӢ ВА МИЛЛӢ	168
§ 1. Мафҳуми мақоми ҳуқуқи гурезаҳо	169
§ 2. Хусусиятҳои мақоми ҳуқуқи гурезаҳо дар ҚТ	170
§ 3. Ҳуқуқи субъективии гурезаҳо	173
§ 4. Ҳуқуқ ва ӯҳдадорӣҳои гурезаҳо	176
§ 5. Шаҳрвандии гурезаҳо	179

БОБИ V. ХУСУСИЯТҲОИ РАСМИӢИ МУАЙЯНКУНИИ МАҚОМИ ГУРЕЗАҲО (ХРММГ) КАТЕГОРИЯҲОИ АЛОҲИДАӢИ ГУРЕЗАҲО	184
§ 1. Шаҳсоне, ки гирифтори бемориҳои рӯҳӣ мебошанд	186
§ 2. Шаҳсони ноболиғи мушоиятнакунанда	187
§ 3. Занҳо	192

БОБИ VI. ҲИМОЯӢИ ҲУҚУҚҲОИ ГУРЕЗАҲО	205
§ 1. Мафҳум ва роҳҳои ҳимояи ҳуқуқҳои гурезаҳо	206
§ 2. Шаклҳои байналҳалқӣ-ҳуқуқии ҳимояи ҳуқуқҳои гурезаҳо	211
§ 3. Шаклҳои доираи ҳуқуқии ҳимояи ҳуқуқҳои гурезаҳо	217
§ 4. Шаклҳои миллии ҳимояи ҳуқуқҳои гурезаҳо	224

БОБИ VII. ЧОРАҲОИ ҲАЛЛИ ДАРОЗМУДДАТ	234
§1. Интеграцияи (ҳамгироии) маҳаллӣ ва шаҳрвандӣ	235
§2. Репатриатсияи (бозгашти) ихтиёрӣ	248
§3. Муҳоҷират ба кишвари сеюми бехатар	254

БОБИ VIII. ТАҶРИБАӢИ ДАВЛАТҲОИ АЛОҲИДА ОИД БА ДОДАНИ МАҚОМИ ГУРЕЗА (дар мисоли таҷрибаи давлатҳои Дания, Шветсия, Германия, Белгия, Кипр, Венгрия, Полша, Иёлоти Муттаҳидаи Америка)	265

МУҚАДДИМА

Ҷаҳони муоссир дорои ҳислатҳои мавҷудияти муноқишаҳои ҷамъиятии пешгуинашаванда дар қисмҳои гуногуни ҷаҳон мебошад, ки дар натиҷаи онҳо одамони зиёде маҷбур ҳастанд, ки ҷойи истиқомати ободии худро дар кишвари мансубияти шаҳрвандияшон бинобар мавҷудияти таҳдид барои ҳаёт ва саломатии худ ва аҳли оилаашон тарк намуда, дар дигар кишварҳо паноҳгоҳ ҷӯянд. Маҳз ҳодисаҳои ба ҳамин монанд, ки дар ибтидои солҳои 90 қарни XX дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба миён омада буд, шаҳрвандони зиёдеро водор сохт, ки ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистонро тарк намоянд. Дар навбати худ, Ҷумҳурии Тоҷикистон низ шаҳрвандони хориҷиро, аз ҷумла шаҳрвандонро аз Афғонистон дар ҳудуди кишвари худ ба сифати ашхоси паноҳҷӯянда қабул намуд.

Дар чунин шароит, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳияи санадҳои меъёрии зарурӣ, ки муносибатҳоро бо иштироки чунин навиъи шаҳрвандон ба танзим дароварад, оғоз гардид. Дар натиҷа санадҳои меъёрию ҳуқуқие таҳия шуданд, ки вазъи ҳуқуқии ашхоси паноҳҷӯянда, тартиби амалӣ гардидани ҳуқуқҳо ва дигар масъалаҳоро вобаста ба вазъи ҳуқуқии онҳоро ба танзим медиҳад. Баъд аз он, ки соли 1993 Ҷумҳурии Тоҷикистон Конвенсияи Созмони Миллалӣ Муттаҳид «Дар бораи мақоми гурезаҳо» - ро аз 28-уми июли соли 1951 ва Протоколи Созмони Миллалӣ Муттаҳид марбут ба вазъи гурезаҳоро аз 4-уми октябри 1967 ба тасвиб (ратификатсия) расонид, қонунгузории кишвар бо самти махсус инкишоф ёфтандро оғоз кард.

Дар замони муоссир қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон аз низомии меъёрҳои муназама иборат мебошад, ки маҷмӯи муносибатҳоро вобаста ба қабул ва ҷобачогузории ашхоси паноҳҷӯянда, тартиби додани дархост оиди гирифтани мақоми гуреза, тартиби баррасии дархост ва қабули қарор аз рӯи он, тартиби додани мақоми гуреза ва таъдид намудани он, робита ва ҳамкории мақомоти давлатӣ оиди масъалаҳои додани иҷозат, додани мақоми гуреза ва дигар масъалаҳоро танзим менамояд.

Дар шароити муоссир, амалӣ кардани ҳуқуқ, озодӣ ва ўҳдадорӣ, ки вазъи ҳуқуқии гурезагонро дар соҳаҳои муносибатҳои ҳуқуқии граҷданию оилавӣ, дигар соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ дарбар мегирад, масъалаи асосӣ ба ҳисоб меравад. Дурусти истифода бурдани ҳуқуқҳои қафолат додашуда дар ҳамбастагӣ бо пурра иҷро намудани ўҳдадорӣ ба ҳар як шахс, аз ҷумла ба ҳар як гуреза имконияти пурраи зиндагӣ намуданро қафолат медиҳад. Пеш аз ҳама, чунин вазъ аз хуб хабар доштани гурезаҳо доир ба ҳуқуқу ўҳдадорӣ ва озодиҳои ба онҳо додашуда, то ба кадом дараҷа дарк

намудани доираи ҳукуку ӯҳдадорӣ ва озодиҳо, то чӣ андоза дар ҳаёти ҳамагӯна онро мустакилона амалӣ намудан вобастагӣ дорад.

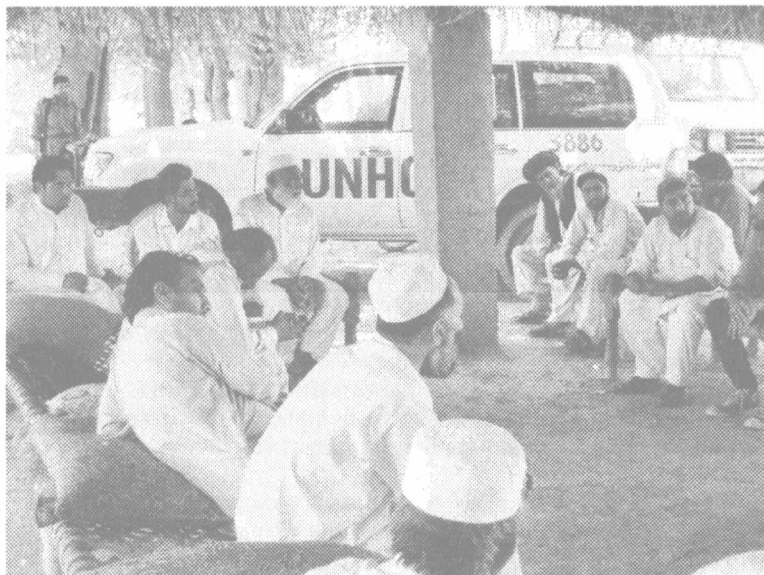
Дар ин самт, воситаи таълимию амалии пешниҳодшаванда, ки аз тарафи коллективи муаллифон таҳия шудааст, метавонад, ки ба сифати дастури судманде баромад намоёнд. Дар дастури номбурда диққати хонандагон ба мафҳуми «гуреза», тартиби гирифтани мақоми гуреза, мундариҷаи мақоми гуреза, робитаи қонунгузории миллӣ ва санадҳои ҳуқуқии байналхалқӣ дар соҳаи муаян кардани мақоми гуреза, номгӯй ва салоҳияти мақомоти идоракунии давлатӣ вобаста ба қор бо гурезагон, ташкилотҳои байналхалқӣ, ки бо мушкилоти гурезагон сарукор доранд, ҳимояи ҳуқуқи гурезагон дар мавриди вайрон гардидани он ва дигар масъалаҳо вобаста ба ҳуқуқи гурезагон ҷалб карда мешаванд.

Воситаи таълимии мазкур наشري дуюме мебошад, ки дар он ҳамаи тағиротҳои қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба эътибор гирифта шудаанд ва аз рӯи имконият низомии баён кардани мавод бо ҷудо нишон додани лаҳзаҳои муҳими он содда гардонидани шудаанд, барои фаҳмиши беҳтари мавзӯ саволҳои санҷишӣ гузошта шуда, вобаста ба ҳар боб масъалаҳо низ гирд оварда шудаанд.

Мехостем барои дастгирӣ намудани ташаббуси муаллифон оид ба нашр намудани воситаи таълимӣ миннатдории худро ба Намояндагии Шӯрои Даниягӣ оиди қор бо гурезаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Иттиҳоди Аврупо, инчунин ба Муатар Ҳайдарова ва Александра Зернова, ки барои омода намудани ин воситаи таълими мусоидат намудаанд, баён намоем.

Дастури мазкур ба ҳамаи онҳое, ки ба масъалаҳои вазъи ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, вазъи ҳуқуқии ашхоси паноҳҷӯянда ва гурезагон шавқу ҳавас доранд, муфид хоҳад буд.

БОБИ I. САНАДҲОИ ҲУҚУҚИИ БАЙНАЛХАЛҚӢ ОИД БА ҲУҚУҚИ ГУРЕЗАҲО ВА ҲУҚУҚИ ГУРЕЗАҲО ДАР НИЗОМИ ҲУҚУҚИ БАЙНАЛХАЛҚӢ ВА МИЛЛӢ

Дар сурат: Шӯрои Даниягӣ оид ба гурезаҳо.

- § 1. Ташакул ва инкишофи мафҳуми « ҳуқуқи шахсони паночӯянда ва гурезаҳо».
- § 2. Таснифи санадҳои ҳуқуқи байналхалқӣ оид ба ҳуқуқи гурезаҳо.
- § 3. Санадҳои ҳуқуқи байналхалқии универсалӣ дар соҳаи ҳуқуқи гурезаҳо.
- § 4. Санадҳои ҳуқуқи байналхалқии минтақавӣ дар соҳаи ҳуқуқи гурезаҳо.
- § 5. Санадҳои ҳуқуқи байналхалқӣ оид ба гурезаҳо дар шароити муноқишаи мусаллаҳона
- § 6. Шартномаҳо ва ҳуҷатҳое, ки дар соҳаи ҳуқуқи гурезаҳо дар доираи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил қабул карда шудаанд.
- § 7. Шартномаҳо дар хусуси навъҳои мушахаси гурезаҳо ва ашхоси қўчонидашуда.
- § 8. Қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи гурезаҳо.

§ 1. Ташакул ва инкишофи мафҳуми «ҳукуқи шахсони паночӯянда ва гурезаҳо»

А. Чараёни ташаккули мафҳуми «ҳукуқи гурезаҳо»

Мувофиқи моддаи 14 Эълонияи умумии ҳукуқи башар аз 10 декабри соли 1948 «ҳар як шахс ҳақ дорад, ки аз таъқиб дар дигар мамлакатҳо паноҳгоҳ ҷӯяд ва аз чунин паноҳгоҳ истифода барад»¹. Муқаррароти номбурда нисбати ҳамаи шаҳрвандон новобаста аз мансубияти шаҳрвандӣ баробар татбиқ карда мешавад. Зимнан, зарурияти гирифтани паноҳгоҳ берун аз кишвари мансубияти шаҳрвандӣ ва ё ҷои истиқомати доимӣ ба миён меояд, яъне сухан дар бораи шаҳрвандони хориҷӣ ва ашхоси бешаҳрвандӣ меравад.

Чунончӣ, шахси хориҷӣ – ин шахсе мебошад, ки дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор дорад ва шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон намебошад. Шаҳрвандӣ робитаи устувори шаҳрванд ва давлатро тақозо менамояд, ки ҳардуи онҳо дорои ҳукуқи ўҳдадорӣҳои мутақобила мебошанд. Асосан – ин робитаи дарозмуддати устувор байни давлат ва шахсият мебошад.

Шахсони бешаҳрвандӣ - ашхосе мебошанд, ки далели мансубияти гражданиро ба ягон давлат надоранд, ки дар натиҷа он аз рӯи қонунгузориҳои миллии тибқи стандартҳои байналхалқӣ муайян карда мешавад.

Дар натиҷаи сар задани вазъиятҳои муайян шаҳрвандони хориҷӣ ва ҳам ашхоси бешаҳрвандӣ мумкин аст, ки аз ҷойи истиқомати доимӣ маҳрум карда шаванд ва ба гирифтани паноҳгоҳ эҳтиёҷ пайдо намоянд.

Дар маънои маҳдуди худ, мафҳуми «паноҳгоҳ» нисбати шаҳрвандони хориҷӣ ва ҳам ашхоси бешаҳрванд, ки аз рӯи сабабҳои сиёсӣ ва дигар сабабҳо дар мамлакати худ таъқиб карда мешаванд ва меҳоянд, ки дар мамлакати дигар паноҳгоҳ гиранд, татбиқ мегардад. Дар натиҷа, мафҳуми «паноҳгоҳ» моҳиятан нисбати ҳамаи ашхосе истифода бурда мешавад, ки ба гирифтани он эҳтиёҷ доранд, агар ба таври дигар ғуём, он нисбати шаҳрвандони хориҷӣ ва ашхоси бешаҳрвандӣ низ паҳн мегардад. Зимнан, агар ашхоси номбаршуда ба паноҳгоҳ эҳтиёҷдошта эътироф карда шаванд, пас дар чунин маврид вазъи ҳуқуқии онҳо тағир меёбад.

Низомии муосири ҳукуқи гурезаҳо дар марҳилаи дуру дароз ташаккул ёфтааст ва бояд кайд кард, ки мафҳуми «гуреза» низ яку яқбора ба вучуд наомадааст. Моҳиятан, мафҳуми «гуреза» баъд аз Ҷанги Якуми Ҷаҳон пайдо шудааст, ки дар натиҷаи ҷанги номбурда 1, 5

¹Ниг. муфасал.: Право беженцев / Сборник международных и национальных нормативных правовых актов по вопросам беженцев / В 3 т. Т.1. Душанбе. 2007.

(якуним) миллион гурезаҳо ва муҳочирони иҷборӣ пайдо шуданд¹. Пас аз ин марҳила, боварии комил ба миён омад, ки ҳимояи гурезагонро бояд ҷомеаи байналхалқии давлатҳо таъмин намоянд, на ин, ки ашхоси алоҳида, давлатҳои алоҳида ё ташкилотҳои хайриявии алоҳида.

Бешубҳа, ин вазифаи мурракабе буд, ки иҷрои он ба зиммаи *Лигаи Миллатҳо* вогузор гардида буд. *Лигаи Миллатҳо* – ташкилоти байналхалқии универсалие ба ҳисоб мерафт, ки вазифаи асосии он аз инкишофи ҳамкорӣ дар байни халқҳо, мусоидат намудан дар қатъи гардидани муноқишаҳои ҳарбӣ ва мустаҳкам кардани сулҳ ва беҳатарии умумӣ, ҷаҳонӣ иборат буд². Соли 1921 бо мақсади ташкил кардани маркази мутобиқсозию ҳамоҳангсозии кӯшишҳо доир ба кӯмак, *Лигаи Миллатҳо* вазифаи махсусро ҷорӣ намуд, ки он Комиссари Олӣ оид ба қори гурезагон ном дошт ва аввалин комиссари он олими машҳури норвегӣ ва ходими давлатӣ Фритоф Нансен таъин гардида буд. Чун қоида, фаъолияти Комиссари Олӣ бояд, ки бо розигии ҳукуматҳои дахлдор амалӣ карда мешуд ва он «комилан характери ғайрисийсӣ» дошт.

Ба салоҳияти он вазифаҳои зерин дохил мегардиданд:

- муайян кардани вазъи ҳуқуқии гурезаҳо;
- ташкили бозгардонидани гурезаҳо ё «ҷойгиркунии» онҳо дар мамлакате, ки омода аст ба онҳо паноҳгоҳ диҳад;
- гузаронидани корҳо оид ба расонидани кӯмак ба гурезаҳо³.

Дар натиҷаи иҷро гардидани вазифаҳои номбаршуда, он боиси таҳиянамудани якчанд созишномаҳои гардид, ки ба баъзе гурӯҳи гурезаҳо дахлдоранд.

Барои гурезаҳо ва муҳочирони иҷборӣ мушкilotи асосӣ- ин набудани ҳуҷжатҳои аз тарафи ҷомеаи байналхалқӣ эътироф кардашуда, ки шахсияти онҳоро тасдиқ намояд, ба ҳисоб мерафт. Вобаста ба ҳамин мушкilot, низоми ҷунин номгузорӣ кардашудаи «шиносномаи Нансен» ҷорӣ карда шуд, ки бо шарофати он ба ҳазорҳо одамон имкон дода шуд, ки ба хонахоишон баргарданд ё дар дигар мамлакатҳо ҷойгир шаванд. Ба ғайр аз ин, «шиносномаи Нансен» ҳуҷҷати ҳуқуқии байналхалқии гурезаҳо ба ҳисоб мерафт. Минбаъд дар марҳилаҳои дигар чораҳо оид ба ҳимояи гурезагон мунтазам ҳаматарафа гардид, инчунин дигар масъалаҳоро, ба мисли муайян кардани вазъи шахсӣ, таъмини қор, ҳимоя аз ронданро низ дарбар мегирift.

¹Ниг.: Селиванов А. В., Шадурский В.Г. Вопросы и ответы о беженцах и вынужденной миграции. Минск: Зималетто, 2009, с. 5-6.

²Ниг. муфасал.: Сарашевский Ю. Л. Роль Лиги Наций в формировании права беженцев // Белорусский журнал международного права и международных отношений. 2001. № 1.

³Павлов Л. В., Сарашевский, Ю. Л. К вопросу о понятии «беженец» в международном праве // Белорус. журн. междунар. права и междунар. отношений. 1998. № 2. С. 15.

Аввалин чунин як санад – *Созишнома дар бораи додани шаҳодатномаи шахсият ба гурезагони рус ва арман* бо илова ва тағиротҳо аз 5- уми июли соли 1922 ва 31- уми майи соли 1924¹ мебошад. Сипас, 12 – уми майи соли 1926 Комиссари Олии Лигаи Миллатҳо дар Женева конференсияро доир намуд, ки он ворид намудани шаҳодатномаи шахсияти гурезаҳоро мусбӣ арзёбӣ намуда, зарурияти таъсиси фондҳои гардиширо барои пӯшонидани хароҷотҳои нақлиётӣ ва сокиншавии гурезаҳо эътироф намуда, эъломиҳоро қабул намуд, ки дар созишномаҳои пештара тағироту иловаҳоро ворид намуданд. Дар баробари ин, ба давлатҳо тавсия дода шуд, ки Созишномаро дар бораи шаҳодатномаи шахсияти гурезаҳо ба тасвиб расонанд.

Дар натиҷа, Конференсия чунин мафҳуми «гуреза»- ро қабул намуд: «ҳамагуна шахсе, ки аз ҳимояи ҳукумати мамлакати худ истифода намебарад ва ё дар оянда дигар намеҳаҳад, ки аз чунин ҳимоя истифода барад ва шаҳрвандии давлати дигарро соҳиб нашудааст, гуреза дониста мешавад». Бояд тазаккур дод, ки конференсияи номбурда зери мафҳуми «гуреза» гурезаҳои миллатҳои рус ва арманро дар назар дошт, аммо минбаъд ин мафҳум ҳамчун мафҳуми универсалӣ низ истифода бурда мешуд.

Конференсияи номбурда дар шаҳодатномаи шахсияти гуреза часпонидани визаҳои бозгаштиро низ тасдиқ намуд, ки он минбаъд барои озодона ҳаракат намудани гурезаҳо мусоидат намуд. Инчунин дар ин конференсия ба чунин созиш расиданд, ки кӯдакони то 15 (понздаҳ) сола дар шаҳодатномаи шахсияти волидайнашон дохил карда мешаванд.

Санади дигари ҳуқуқии Лигаи Миллатҳо ин *Созишнома дар бораи вазъи ҳуқуқии гурезагони рус ва арман аз 30- уми июли соли 1928* мебошад. ки он дар шаҳри Женева ба имзо расонида шудааст. Созишномаи номбурда ба муаян кардани вазъи ҳуқуқии гурезагони рус ва арман бахшида шуда, он аз якҷанд навовариҳо низ иборат буд². *Пеш аз ҳама, Конференсия чунин тавсия дод, ки Комиссари Олӣ оиди қор бо гурезаҳо ба салоҳияти мақомоти ҳокимияти милли дахл накарда, ба воситаи таъин намудани намоёнони худ дар давлатҳо қораҳои зеринро таъмин намоянд:*

1. муқаррар кардани шахсият ва вазъи гурезаҳо;
2. муайян кардани вазъи оилавӣ ва вазъи шаҳрвандӣ аз рӯи имконият тибқи ҳуҷатҳои дар кишвари мансубияти гуреза додашуда;

¹Соглашение Лиги Наций о выдаче удостоверений личности русским и армянским беженцам от 12 мая 1926 г.//Белорусский журнал международного права и международных отношений. 2000. № 1. С. 37 – 39.

²Ниг. муфасал: Соглашение о правовом статусе русских и армянских беженцев от 30 июня 1928 года. Сборник международно-правовых документов и национальных законодательных актов по вопросам беженцев / [Центр по изуч. ООН]. – Минск: Тесей, 2000, с. 10–13.

3. муайян кардани дуруст ба расмият даровардан, эътиборноки ва мувофиқат кардани ҳучатҳои дар давлати паноҳгоҳ додашуда ба қонунгузори кишвари мансубияти гуреза;
4. муайян кардани аслияти имзо, нусха ва тарҷумаи ҳучатҳо, ки ба забони модарии гурезаҳо тартиб дода шудаанд;
5. дар назди мақоми ҳокимияти ин давлат тасдиқ намудани эътибори хуб, сифатҳои касбӣ, инчунин собиқаи университетӣ ва академикӣ;
6. тавсияҳо ба гурезаҳо аз тарафи мақоми ҳокимияти салоҳиятдор бо мақсади гирифтани виза, иҷозат барои истиқомат дар мамлакат, қабул кардан дар мактаб, китобхона ва ғайраҳо.

Тавсияҳои дигари муҳим он буд, ки тибқи он вазъи шахсии гуреза дар асоси қонуни мамлакати ҷои истиқоматаш муайян карда мешуд ва агар чунин ҷои зист надошта бошад, пас вазъи шахсии ӯ тибқи қонуни мамлакате, ки дар он истиқомат мекард, муайян карда мешуд. Инчунин тавсия дода шуд, ки чораҳои оид ба рондани шаҳрвандони хориҷӣ ва дигар чораҳои ба ҳамин монандро нисбати гурезагон истифода набаранд, ба шарте, ки онҳо ҳангоми ба мамлакат омаданишон қонунгузори миллиро қасдона вайрон накарда бошанд. Инчунин бори аввал дар бораи тамдид кардани шаҳодатномаи шахсияти гуреза таъкид карда шуд. Минбаъд, муқаррароти ин созишномаҳо нисбати дигар миллатҳо низ татбиқ карда мешуданд.

Санади қонунгузори нисбатан универсалӣ ин *Конвенсия (Аҳднома) дар бораи вазъи байналхалқии гурезагон аз 28 октябри 1933 сол* мебошад¹. Пеш аз ҳама, санади мазкур чунин пешбинӣ намуда буд, ки ҳар як давлате, ки ин ҳучатро ба имзо расонидааст, ўҳдадор мешавад, ки ба гурезаҳо ба тариқи доимӣ дар ҳудуди кишвари онҳо истиқомат менамуда шаҳодатномаи нансеновиро ба мўҳлати на камтар аз як сол диҳад ва чунин ҳучат ба гурезаҳо ҳуқуқи баромадан ва баргаштан ба кишвари паноҳгоҳро кафолат диҳад. Тарафҳои созишнома чунин ўҳдадорӣ гирифтанд, ки гурезаҳое, ки ҳуқуқи истиқомати доимиро соҳиб ҳастанд, аз кишварашон наронанд ва чораҳои оиди дар сарҳад ҷамъ наомадани гурезаҳоро андешанд, бар истиснои ҳолатҳои таъмини беҳатари давлатӣ ва тартиботи ҷамъиятӣ.

Аҳдномаи (конвенсияи) номбурда муқаррар намуд, ки вазъи шахсии гуреза тибқи қонуни мамлакати истиқомати ӯ муайян карда мешавад, ба гурезаҳо ҳуқуқи озодона мурочиат намудан ба судҳои давлатҳои аҳдкунанда кафолат дода шуд, инчунин чунин муқаррарот ба тасвиб расонида шуд, ки нисбати гурезаҳо маҳдудияти ҳимояи

¹ Ниг.: Конвенция Лиги Наций о международном статусе беженцев от 28 октября 1933 г. // Белорусский журнал международного права и международных отношений. 2000. №. 1. С. 40 – 44.

бозори дохилии меҳнат истифода карда нашавад. Агар гурезагон қурбонии ҳодисаи нохуш дар истеҳсолот гарданд, пас дар чунин мавридҳо ба онҳо ва ашхоси дар таъминоташон буда шароити нисбатан мусоид мувофиқ ба вазъи шаҳрвандони давлати хориҷӣ дода мешавад. Ба гурезагони вобаста ба синнусол ва вазъи саломатӣ қобилияти корношоямӣ меҳнатӣ надошта, ба занони ҳомиладор, инчунин модарони кӯдаки ширмакдошта таъминоти иҷтимоӣ ва кӯмак пешбинӣ карда шуданд. Ба гурезаҳо ҳуқуқи таълим гирифтани дар мактабҳо, дар факултетҳо ва университетҳои дар қаламрави давлатҳои аҳдкунанда ҷойгиршуда низ қафолат дода шуд. Дар ин соҳа, гурезаҳо ба шаҳрвандони хориҷӣ баробар карда шуданд. Аз гурезагон низ дар баробари шаҳрвандони ҳуди давлат андоз ва хироҷ ситонида мешуд.

Дар таърихи 4- уми июли соли 1936 дар Женева *Созишномаи муваққатӣ дар бораи вазъи ҳуқуқии гурезаҳои аз Германия таширфоваранда* ба имзо расонида шуд. Тибқи ин созишнома, «гуреза - шахсе эътироф карда мешавад, ки аз Германия таширф овардааст, ё ин, ки ҳамагуна шахсе, ки дар ин мамлакат маскун шудааст ва шаҳрвандии давлати дигарро соҳиб намебошад, бар истиснои шаҳрвандии Германия ва муқаррар карда шудааст, ки чунин шахс тибқи қонун ва ё воқеъан аз ҳимояи Ҳукумати Рейх истифода намебарад». Инчунин тибқи конвенсияи номбурда додани шаҳодатномаи тасдиқкунандаи шахсият ва ё ҳуҷати дигари чунин эътибор дошта пешбинӣ шудааст.

Конвенсия вазъи шахсии гурезаро вобаста аз *домисилия* муайян мекард. *Домисилия* - яъне муайян кардани вазъи шахсии гуреза вобаста аз ҷойи истиқомати доимӣ ва дар сурати мавҷуд набудани чунин ҷой тибқи қонуни мамлакати истиқомати ӯ мебошад. Ҳуқуқҳои алоҳида, ки гурезаҳо онҳоро тибқи қонунҳои миллий ба даст оварда буданд, масалан, ҳуқуқҳои, ки аз ақди никоҳ бармеоянд, қобилияти ҳуқуқдорӣ зани шавҳардошта ва дигар ҳуқуқҳои нигоҳ дошта мешуданд. Ба гурезаҳо ҳуқуқи озодона мурочиат намудан ба суд ба сифати даъвогар ё ҷавобгар дар мамлакате, ки Созишномаи мазкур татбиқ карда мешавад, дода шуд¹.

Сипас *Конвенсияи махсус дар бораи вазъи ҳуқуқии гурезаҳое, ки аз Германия меоянд*, дар таърихи 10- уми феввали соли 1938 қабул карда шуд². Мувофиқи моддаи 1 аҳдномаи номбаргардида «гурезаҳои

¹ Ниг.: Конвенция о международном статусе беженцев от 28 октября 1933 года. Сборник международно-правовых документов и национальных законодательных актов по вопросам беженцев / [Центр по изуч. ООН]. – Минск: Тесей, 2000, с. 14–22.

² Ниг.: Конвенция о статусе беженцев, прибывающих из Германии, от 10 февраля 1938 года. Сборник международно-правовых документов и национальных законодательных актов по вопросам беженцев / [Центр по изуч. ООН]. – Минск: Тесей, 2000, с. 29–41.

аз Германия омада - ин ашхосе мебошанд, ки дорoi шахрвандии Германия буданд ё мебошанд, шахрвандии давлати дигарро надоранд ва нисбати онҳо муаян гардидааст, ки тибқи қонун ва воқеъан аз ҳимояи ҳукумати немис истифода намебаранд».

Хусусияти муҳими конвенсияи мазкур дар он ифода меёбад, ки бори аввал дар ин конвенсия вазъи ҳуқуқии ашхоси бешаҳравандӣ ҳамчун гуреза муаян карда шудааст. Тибқи Конвенсияи номбурда «ашхоси бешаҳравандӣ, ки нисбати онҳо аҳдномаҳо ва созишномаҳои пештара татбиқ карда намешуданд ва онҳо пас аз маскун шудан ҳудуди Германияро тарк кардаанд, нисбати онҳое, ки муқаррар шудааст, ки онҳо тибқи қонун ва воқеъан аз ҳимояи ҳукумати немис истифода намебаранд».

Тибқи Конвенсияи номбурда давлатҳои аҳдкунанда масъалаҳоро вобаста ба ҳуқуқи гурезаҳо барои ташириф овардан ва истиқомат намудан дар мамлакати онҳо мустақилона тибқи қонунҳои дохилии худ ва амрномаҳои характери дохилидошта ба танзим медаваранд. Барои ин, ба гурезаҳо шаҳодатномаи намунааш муқаррар кардашуда дода мешуд, ки тибқи он соҳиби чунин шаҳодатнома метавонад, ки ҳудуди давлати диҳандаи чунин ҳуҷатро тарк намояд ва дар давраи амал намудани чунин шаҳодатнома ба ҳудуди он баргардад.

Дар Конвенсия чораҳои маъмури вобаста ба рафтуомади гурезаҳо ҳангоми зарурият муаян карда шудаанд. Дар баробари ин, дар конвенсия ҳуқуқи рондан аз кишвар маҳдудтар карда шудааст, бар истиснои ҳолатҳое, ки чунин вазъ бо беҳатарии давлатӣ ва тартиботи ҷамъиятӣ иртибот дошта бошад.

Вазъи шахсии гурезаҳое, ки шахрвандии давлати ҳудро нигоҳ доштаанд ба мисли шахрвандони хориҷӣ муайян карда мешавад, вазъи шахсии ашхоси бешаҳравандӣ бошад - тибқи ҷойи зисти онҳо муаян карда мешавад. Вобаста ба ҳуқуқи мурочиат қардан ба суд, гурезаҳо аз режими (тартиботи) миллии истифода мебаранд. Конвенсия на танҳо муқарароти Созишномаи пештараро нигоҳ дошт, балки ҳуқуқҳои гурезаҳое, ки аз Германия омадаанд, зиёд намуд. Дар ҳудуди Давлатҳои аҳдкунанда ба гурезаҳои аз Германия омада дар соҳаи маориф ва меҳнат дар баробари шахрвандони хориҷӣ ҳуқуқҳо дода шуданд, дар мавриди ҳодисаҳои нохуш дар истехсолот, андозбандӣ, кӯмаки иҷтимоӣ, таъминоти иҷтимоӣ бошанд, ба гурезаҳо режими (тартиботи) шароиташ мусоид дода шуданд. Ба гурезаҳо бо мақсади расонидани кӯмаки мутақобила дар ҳудуди Давлатҳои аҳдкунандае, ки Конвенсияро татбиқ мекунанд, ҳуқуқи таъсис додани ташкилот ва иттифокҳо (ассотсиатсияҳо) қафолат дода шуд. Нисбати ассотсиатсияҳо низ муқаррароти шароиташ мусоид татбиқ карда мешуд, ки нисбати шахрвандони давлати хориҷӣ истифода мешуданд. Ба гурезаҳо ва ташкилотҳои таъсисдодаи онҳо имконияти таъсис додани мактабҳо бо мақсади тақроран омода

сохтани таърири касбӣ ва омадагии техникии онҳо иҷозат дода шуд. Ҳамин тавр, Конвенсияи мазкур пурра Созишномаи Мувақатиро аз 4- уми июли соли 1936, ки дар байни ҳамаи тарафҳои аҳдномаи мазкур ба имзо расонида шуда буд, иваз намуд. Конвенсияи мазкур барои имзо намудан ва ҳамроҳ шудан аз тарафи давлатҳои аъзои Лигаи Миллатҳо ва дигар давлатҳо кушода буд.

Ба сифати замима ба Конвенсияи мазкур *Шаҳодатномаи шахсияти гуреза барои гурезагон аз Германия* пешниҳод гардида буд, ки он танҳо барои гурезаҳои аз Германия омода дода мешуд ва ҳучати номбурда шиносномаи онҳоро иваз карда, ба шаҳрвандии онҳо зарар намерасонид. Шаҳодатномаи мазкур ба мӯҳлати як сол дода шуда, дар замимаи он ҳамаи шартҳои ҳучати мазкур аз ному насаб сар карда то тасвири намууди зоҳирӣ қайд гардида буданд. Минбаъд дар Женева дар таърихи 4 - уми июли соли 1936 ва 10- уми феввали соли 1938 *Протоколи иловагӣ* ба Созишномаи мувақатӣ ва Конвенсия дар бораи мақоми гурезаҳое, ки аз Германия омадаанд, ба имзо расонида шуданд, ки тибқи мазмунӣ онҳо вазъи ҳуқуқии гурезаҳои аз Германия омада нисбати шаҳрвандони австриягӣ низ татбиқ карда мешавад. Сабаби чунин иқдом бо он вобаста буд, ки Республикаи федеративии Австрия ба Германияи Рейх ҳамроҳ гардида буд.

Мувофиқи Протоколи номбаргардида, дар зери мафҳуми «гурезаҳои аз Германия омада» дар моддаи 1 Созишнома ва моддаи 1 Конвенсия инчунин шаҳрвандони австриягӣ, ашхоси бешаҳрванд, ки ҳудуди собиқ Давлати Австрияро тарк кардаанд, низ дар назар дошта шудааст ¹.

Чӣ тавре, ки маълум аст, соли 1945 ба ҷои Лигаи Миллатҳо, *Созмони Миллалӣ Муттаҳид* (СММ) ташкил карда шуд.

Мувофиқи моддаи 1 Оинномаи Созмони Миллалӣ Муттаҳид ҳадафҳои асосии ин созмон инҳо мебошанд:

1. Дастгирии сулҳ ва бехатарии байналхалқӣ. Барои пешгирӣ намудан ва бартараф намудани таҳдидҳо чораҳои самаранокӣ дастаҷамъиро (коллективно) истифода намудан; фурунишони санадҳои агрессия (амалҳои таҷовузокрона); ҳал кардани баҳсҳои байналхалқӣ, ҳал кардани низоъҳои байналхалқӣ бо воситаҳои сулҳомез тибқи принципҳои (ғояҳои) адолат ва ҳуқуқи байналхалқӣ.

2. Инкишоф додани муносибатҳои дӯстӣ дар байни миллатҳо дар асоси эҳтиром намудани принципи (ғояи) баробарҳуқуқӣ ва худмуайянқунӣ миллатҳо.

¹ Дополнительный протокол к Временному соглашению и Конвенции о статусе беженцев, прибывающих из Германии, подписанным в Женеве соответственно 4 июля 1936 года и 10 февраля 1938 года. Сборник международно-правовых документов и национальных законодательных актов по вопросам беженцев / [Центр по изуч. ООН]. – Минск: Тесей, 2000, с. 41–42.

3. Ба амал баровардани ҳамкориҳои байналхалқӣ дар ҳал намудани мушкилотҳои байналхалқӣ характери иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва гуманитарӣ дошта, ҳавасмандгардонӣ ва инкишофи эҳтироми ҳуқуқ ва озодиҳои ҳамаи шахсон новобаста аз мансубияти наҷод, ҷинс, забон ва дин.

4. Маркази мутабиқсозии амалҳои миллатҳо барои ба даст овардани ҳадафҳои умумӣ бошад.

Ин принсипҳо (ғояҳо) ҳамчун ғояҳои роҳбарикунандаи амал барои ҳамаи давлатҳои аъзои Созмони Миллалӣ Муттаҳид мебошанд ва кӯшиши ҳақиқии ҳамаи халқҳоро барои дар фазои сулҳ ва бехатарӣ зиндагӣ намуданро инъикос менамоянд.

Аз рӯзҳои аввали фаъолият, ин созмони байналхалқӣ таъкид намуд, ки ғамхорӣ нисбати гурезаҳо ин масъалаи сатҳи байналхалқӣ мебошад. Соли 1946 Ассамблеяи Генералии Созмони Миллалӣ Муттаҳид дар сессияи нахустини худ резолютсияи махсусро қабул намуд, ки он ба фаъолияти Созмони Миллалӣ Муттаҳид дар соҳаи дастгирӣ намудани гурезаҳо замина гузошт ва инчунин дар он қайд карда шудааст, ки нисбати гурезаҳо усулҳои маҷбуран баргардонидан ба кишвари мансубияташон истифода нашлаванд. Дар баробари ин, мақомоти махсусгардонидашуда - *Ташиқоти байналхалқӣ оид ба кор бо гурезаҳо* таъсис дода шуд, ки ба доираи мандати он таъмини ҳимояи он гурӯҳи гурезаҳое дохил мешуд, ки онҳоро дар вақташ Лигаи Миллатҳо эътироф намуда буд, бар замири он, қариб 21 (бисту як) миллион гурезаҳои нав, ки дар натиҷаи оқибати Ҷанги Дуҷоми Ҷаҳон ба миён омадаанд. Дар марҳилаи минбаъда, бинобар тағир ёфтани вазъияти ҷаҳон фаъолияти Ташиқоти байналхалқӣ оиди кор бо гурезаҳо васеъ гардида, мукаммал гардонида шуд.

Соли 1951 *Ташиқоти байналхалқӣ оиди кор бо гурезаҳо* ба *Раёсати кор бо гурезаҳои Созмони Миллалӣ Муттаҳид* мубаддал гардид, вазифаи асосии ин ташкилот «таъмини ҳимояи ҳуқуқи гурезаҳо дар миқёси байналхалқӣ..... ва ...ҷустуҷӯи чораҳои дарозмуддати ҳал кардани мушкилоти гурезаҳо» мебошад¹.

Аз гуфтаҳои боло чунин бармеоянд, ки ҳуччатҳое, ки то ин марҳила дар соҳаи ҳуқуқи гурезаҳо қабул шуда буданд, моҳиятан ҳуччатҳои марҳилаи аввал буда, онҳо масъалаҳои нисбатан муҳимро ҳаллу фасл мекарданд, новобаста аз он, ки онҳо характери суроғавӣ доштанд. Бояд гуфт, ки дар марҳилаи номбурда диққати махсус ба мафҳуми «гуреза» дода шуда буд. Новобаста аз ин, мушкилоти зиёде, ки бо таъмин намудани гурезаҳо бо ҳуччат, бо кор, таъминоти иҷтимоӣ, андозбандӣ, маориф

¹ Ниг. муфасссал.: Денисов В.В. Международная система защиты беженцев и лиц, ищущих убежище : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Денисов В.В. ; Дипломат. акад. МИД РФ. - М., 2003.

алокаманд буданд, ҳал гардиданд. Яке аз мушкilotҳои асосӣ - ин мушкilotи ҳаракат, тартиби ворид шудан ва баромадан аз мамлакат, мушкilotи рондан аз кишвар ҳалли худро ёфтанд. Ҳамаи ин омилҳо боиси он гардид, ки дар оянда қонунгузорӣ дар соҳаи гурезаҳо ҳам дар сатҳи байналҳалқӣ ва ҳам дар сатҳи миллий ташакул ёфт.

Б. Гуреза ва ашхоси паноҳҷӯянда кӣҳо мебошанд?

Бояд қайд кард, ки мафҳуми «гуреза» мунтазам мукамал гардонида шуда истодааст¹. *Дар ибтидо, мафҳуми «гуреза» дар Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид «Дар бораи мақоми гуреза» аз 28-уми июли соли 1951 чунин шарҳ дода шуда буд:*

«гуреза - шахси дар натиҷаи ҳодисаҳои то 1 январи соли 1951 рӯйдода ва бинобар хавфи қомилан асосноки ҷабр дидан аз таъқиб аз рӯи нишонаи наҷод, дину мазҳаб, шаҳрвандӣ, мансубият ба гурӯҳи муайяни иҷтимоӣ ё ақидаи сиёсӣ берун аз кишвари мансубияти шаҳрвандии худ қарор дорад ва наметавонад аз ғимояи ин кишвар истифода барад ё наметавонад бинобар чунин хавф аз чунин ғимоя истифода наояд; ё шаҳрвандии муайян надошта ва дар натиҷаи чунин ҳодисаҳо берун аз кишвари мақоми пештараи истиқомати муқаррарии худ қарор дошта, наметавонад ё наметавонад бинобар чунин хавф ба он баргардад».

Минбаъд, тибқи Резолутсияи 2198 (XXI) Ассамблеяи Генералии Созмони Милали Муттаҳид ба ин мафҳум тағиротҳои ҷиддӣ ворид карда шуд. Чунин ҳолат пеш аз ҳама ба он вобастагӣ дорад, ки муқарароти Конвенсия аз 28-уми июли соли 1951 танҳо нисбати он ашхосе татбиқ карда мешуд, ки дар натиҷаи ҳодисаҳои то 1-уми январи соли 1951 ба вучуд омада гуреза гардидаанд. Дуюм, мазмунан муқарароти он нисбати гурезаҳое, ки баъди қабули Конвенсия ба вучуд омадаанд, паҳн намегардид. Сеюм, зарурияти таъмин намудани вазъи баробари ҳамаи гурезаҳо, ки ба мафҳуми «гуреза» мувофиқат мекунанд, новобаста аз он, ки онҳо қай гуреза шудаанд, ба миён омад. Дар натиҷа, мувофиқи Протокол аз 4-уми октябри соли 1967 дар зери мафҳуми «гуреза» ҳамагуна шахсе дар назар дошта шудааст, ки ба мафҳуми дар моддаи 1 Конвенсия овардашуда мувофиқат мекунанд, фаҳмида мешавад. Инчунин, аз муқарароти моддаи номбурда калимаҳои «...дар натиҷаи ҳодисаҳои то 1 январи соли 1951 рӯйдода» ва калимаи «...дар натиҷаи чунин ҳодисаҳо» ҳориҷ карда шуданд.

Муқаррароти моддаи 1-уми Конвенсия «Дар бораи мақоми гурезаҳо» дорон чунин хусусиятҳои хос мебошад:

¹ Ниг. муфасал.: Джеймс С. Хэттэуэй. Право статуса беженцев. Бишкек. 2007. С.1-14.

1. хавфи дучори таъқиб гаштан бояд, ки воқеъӣ бошад, яъне чангҳои шаҳрвандӣ, задухӯрдҳои этникӣ, муноқишаҳои мусаллаҳона ва ғайраҳо;

2. хавфи ба миён омада бо он асоснок карда мешавад, ки субъекте, ки ба ӯ хавф таҳдид мекунад, бинобар мансубияти наҷоди худ фарқ мекунад. Тоқатнопазир будан ба ягон наҷод ва ё миллат ин натиҷаи таҳдиди доимӣ бошад, махсусан дар он мавридҳое, ки он аз тарафи шахсони муаяни манфиатдор муташаниҷ мегардад;

3. аксар вақт чунин таҳдид дар натиҷаи мансубияти динӣ ба миён меояд;

4. чунин таҳдид бинобар мансубияти шахс ба давлати дигар ба миён меояд;

5. вақте, ки андешаи сиёсии шахс бо андешаи сиёсии дар давлат ҳукмрон мувофиқат намекунад, ин ҳолат низ то андозае хатарнок мебошад.

Ҳамаи асосҳои дар боло номбаргардида ниҳоят муҳим мебошанд ва онҳо бо вазъи ҳуқуқии шахс алоқамандӣ доранд, ки дар натиҷа вайрон гардидани онҳо метавонад боиси оқибатҳои номатлуб гардад. Бо ҳамин сабаб, шахс мамлакати мансубияти шаҳрвандияшро тарк намудааст, яъне маҷбуран аз мамлакати худ баромадааст ва дар натиҷаи ҳамин наметавонад, ки аз қўмаки мамлакати худ истифода барад, ҳарчанд, ки ӯ ба чунин ҳимоя эҳтиёҷ дорад.

Чунин шартҳои дар боло овардашуда нисбати ашхоси бешаҳрвандӣ низ паҳн мегарданд, ба шарте, ки агар онҳо ҷои истиқомати пештараашонро тарк кардаанд ва бинобар мавҷудияти хавф наметавонанд ё ин, ки намехоҳанд, ки ба он баргарданд.

В. Нисбати кадом навъҳои шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрвандӣ маҳдудияти қонунгузорӣ ё амали Конвенсияи соли 1951 муқаррар карда шудааст ва он нисбати онҳо бок аҳол асосҳои мушаххас паҳн намегардад?

Конвенсияи соли 1951 «Дар бораи мақоми гурезаҳо» ҳолатҳои маҳдуд кардани додани мақоми гурезаро пешбинӣ кардааст ва инчунин он ҳолатҳоеро номбар намудааст, ки дар мавриди мавҷуд будани онҳо муқарароти Конвенсия тамоман нисбати нисбати навъҳои муаяни ашхос паҳн намегардад. Онҳоро метавон ба якҷанд гурӯҳҳо тақсим намуд:

1. Асосҳои, ки бо ҳаҷ гардидани масъалаи шаҳрвандӣ, ҷои зисти шаҳрванди хориҷӣ ё ашхоси бешаҳрвандӣ алоқамандӣ доранд:

1. ашхосе, ки ихтиёран азнав аз ҳимояи мамлакати шаҳрвандии ҳадашон истифода бурдаанд, аниқтараш, қатъ ёфтани ўҳдадорӣҳое, ки гурезаҳо аз он хавф доштанд;

2. ихтиёран шаҳрвандии мамлакати ҳудашонро соҳибгардидаанд, яъне онҳо аз шаҳрвандии мамлакаташон маҳрум карда шуда буданд, вале акнун боз шаҳрванди давлати худ гардидаанд;

3. шаҳрвандии давлати дигарро (давлати сеюмро) соҳибшудаанд ва метавонанд, ки аз ҳимояи ин давлат истифода баранд;

4. боз дар мамлакати ҳудашон маскун шудаанд, яъне ба он мамлакате, ки онҳо бинобар таъқиби ҳудуди онро тарк намуда буданд;

5. дигар наметавонанд, ки аз ҳимояи кишвари мансубияти шаҳрвандии худ даст кашанд, чунки ҳолатҳое, ки тибқи он онҳо гуреза эътироф шуда буданд минбаъд вучуд надоранд, яъне онҳо дигар наметавонанд, ки вобаста ба таъқиби пештараашон далели асоснок пеш оваранд;

6. ашхосе, ки шаҳрвандӣ надоранд, яъне ашхоси бешаҳрвандӣ метавонанд, ки ба кишвари ҷойи истиқомати пештараи худ баргарданд, бо он асосҳое, ки онҳо гуреза эътироф шуда буданд. Ашхоси бешаҳрванд низ метавонанд, ки аз бозгаштан ба давлати ҷойи истиқомати пештараашон даст кашанд, ба шарте, ки онҳо асосҳои бозғатимоде дошта бошанд, ки аз таъқиботи пештара сарчашма гирад.

II. Мавҷуд будани асосҳое, ки шахси паноҳҷӯянда дар содир намудани ҷинояти ҷиддӣ ғумонбар карда мешавад. Конвенсияи соли 1951 ба шумораи чунин ҷиноятҳо, ҷиноятҳои номбурдари дохил менамояд:

- ҷиноятҳо ба муқобили сулҳ,
- ҷиноятҳои ҳарбӣ,
- ҷиноятҳо ба муқобили инсоният.

Муҳим он мебошад, ки Конвенсия номи ҷиноятҳоро номбар кардааст, аммо мафҳуми онҳоро шарҳ надодааст ва вобаста ба масъалаи шарҳи мафҳумҳо ба санадҳои байналхалқии дахлдор ишора кардааст.

Дар ҳақиқат ин ҷиноятҳо мафҳуми васеъи худро дар санадҳои байналхалқӣ ёфтаанд. Чунончӣ, ҷиноятҳо ба зидди сулҳ ва бехатарии инсоният дар Конвенсия (Аҳднома) дар бораи пешгирии намудани ҷиноятҳои геносид (қатли ом бо баҳонаи наҷодӣ, динӣ, миллӣ) ва ҷазо барои онҳо аз соли 1948, Конвенсия (Аҳднома) дар бораи пешгирии кардани ҷиноятҳои апартеид (сиёсати зӯран тақсим кардани мардуми як кишвар дар асоси дискриминатсияи наҷодӣ ва ҷазо барои онҳо аз соли 1973, инчунин дар Конвенсия дар бораи истифода набурдани мӯҳлати даъво нисбати ҷиноятҳои ҳарбӣ ва ҷиноятҳо ба муқобили инсоният аз соли 1963 инъикос ёфтаанд. Мафҳумҳои дар Конвенсияҳои дар боло овардашударо ҷамъбаст намуда, чунин хулоса кардан мумкин аст, ки ин намудҳои ҷиноятҳо дар худ

банақшагири, тайёри, сар кардан ва бурдани чанги агресивиро дарбар мегиранд, ки онҳо бар хилофи шартномаҳо ва созишномаҳои байналхалқӣ мебошанд, ва инчунин онҳо иштирок дар сӯиқасдро, ки барои иҷро намудани ҳар қадоме аз амалҳои дар боло номбаршуда равона шудаанд, низ дарбар мегиранд¹.

Мувофиқи Низомномаи Статути Римии Суди байналхалқӣ чиноятӣ *чиноятҳои ҳарбӣ* чунин муқараротҳоро ифода мекунанд:

а) ба тариқи ҷиддӣ вайрон кардани Конвенсияҳои Женева аз 12-уми августӣ соли 1949, махсусан:

1. куштори қасдона;
2. азобу шиканча ва ё муносибати бераҳмона, азҷумла эксприментҳои биологӣ;
3. қасдан расонидани азобу уқубат ва ё ҷароҳатҳои ҷиддии ҷисмонии бадан;
4. ғайриқонунӣ ва ба андозаи махсусан калон несту нобуд кардан ва ё азонихудкунии моликият, ки бо зарурияти ҳарбӣ алоқамандӣ надорад;
5. маҷбур намудани асири ҳарбӣ барои адо кардани хизмати ҳарбӣ дар қувваҳои мусаллаҳи мамлакати рақиб;
6. қасдан маҳрум намудани асири ҳарбӣ ва ё шахси дигар аз ҳуқуқ ба одолати суддӣ;
7. роғдани ғайриқонунӣ, муҳочирати маҷбурӣ ё маҳрум сохтан аз озодӣ;
8. ба гаравгон гирифтани.

б) дигар вайронкуниҳои ҷидди қонун ва одатҳо, ки дар муноқишаҳои ҳарбии байналхалқӣ истифодаишаванда мебошанд, махсусан:

1. ҳучуми қасдона ба аҳолии граждани ва ё шахрвандони алоҳида, ки бевосита дар амалиётҳои ҳарбӣ иштирок намеkunанд;
 2. қасдан ҳучум намудан ба объектҳои граждани;
 3. ҳучум кардан ба объектҳои ҳимоянашаванда ва объектҳои мақсадҳои ҳарбӣ надоранд;
 4. куштори хиёнаткорона ё маҷрӯҳ кардани ашхосе, ки ба миллат ва ё қувваҳои мусаллаҳи рақиб тааллуқ доранд ва ғайраҳо;
- Ҳамагӣ 26 (бисту шаш) номгӯйи чиноят.

в) дар ҳолати муноқишаи ҳарбии характери байналхалқӣ дошта ба тариқи ҷиддӣ вайрон намудани моддаи 3, ки барои ҳамаи чор Конвенсияи Женева аз 12-уми августӣ соли 1949 умумӣ мебошад, махсусан:

¹Ниг. муфасал.: Трикоз Е.Н., Преступления против мира и безопасности человечества: сравнительный и международно-правовой аспекты. М.: Юрлитинформ, 2007.

1. кирдорҳое, ки нисбати ашхоси дар амалиётҳои ҳарбӣ иштирок надошта, ашхосе, ки яроқашонро супоридаанд, ашхосе, ки аз майдони ҷанг бинобар беморӣ, захмӣ гаштан, ба ҳабс гирифтани ва ё бо дигар сабабҳо баромадаанд, содир шудаанд;

2. сӯиқасд ба ҳаёт ва шахсият – куштор, расонидани зарар, муносибати бераҳмона ва азобу шиканҷа;

3. сӯиқасд ба шаъну шарафи инсоният;

4. ба гаравгон гирифтани;

5. бе муҳокимаи суддӣ баровардани ҳукм ва иҷро намудани ҷунин ҳукм.

г) дигар вайронкуниҳои ҷиддии қонун ва одатҳо, ки дар муноқишаҳои маслаҳонаӣ характери ғайрибайналхалқӣ дошта истифода бурда мешаванд, махсусан:

1. қасдан расонидани зарбаҳои ҳарбӣ ба аҳолии граждани ва ҳучуми қасдона ба шахрвандони алоҳида, ки дар амалиётҳои ҳарбӣ иштирок намекунанд;

2. қасдан зарба задан ба биноҳо, иншооти тиббӣ, инчунин ба ҳаёти кормандоне, ки тибқи ҳуқуқи байналхалқӣ нишонаҳои фарқкунандан Конвенсияи Женева аз 12 августи соли 1949- ро истифода мебаранд;

3. горату тороч намудани шахр ва ё минтақаҳои аҳолинишин; Ҳамагӣ 12 намуди ҷиноят.

Мувофиқи моддаи 7 Статути Римии Суди байналхалқии ҷиноятӣ «*ҷиноят ба муқобили инсоният*» ин ҳамагуна кирдорҳои ҷинояткорнае мебошад, ки он дар доираи ҳучуми доирааш васеъ ё ҳучуми низомнок нисбати ҳамагуна ашхоси граждани содир карда мешаванд, агар ҷунин ҳучум қасдони дар ҷунин намудҳо содир шуда бошад:

1. куштор;

2. маҳв кардан;

3. ба асорат гирифтани;

4. рондан ва ё бо роҳи зӯрварӣ кӯчонидани аҳоли;

5. дар маҳбас нигоҳ доштан ва ё бо тарзи дигар бераҳмона маҳрум кардани озодии ҷисмонӣ бар хилофи меъёрҳои асосии ҳуқуқи байналхалқӣ; 6. азобу шиканҷа;

7. таҷовуз ба номус, ба ғуломии ҷисмонӣ табдил додан, маҷбур кардан ба фоҳишагӣ, ҳомиладорӣ маҷбурӣ, тамъизи маҷбурӣ ва ё дигар намудҳои кирдорҳои шахвонӣ, ки бо зӯрварӣ алокаманд аст.

8. таъқиб намудани ҳамагуна гурӯҳҳо ва ё умумияти одамон вобаста ба мансубияти сиёсӣ, нажодӣ, миллӣ, этникӣ, маданӣ, динӣ, гендерӣ ва ё дигар намудҳои мансубият, ки дар ҳамаи ҷой тибқи ҳуқуқи байналхалқӣ ноҷоиз дониста шудаанд, бинобар ҳамагуна кирдор ё ҷиноятҳо, ки ба салоҳияти Суд дохил мешаванд;

9. бо тариқи зӯроварӣ гум шудани одамон;

10. ҷинояти апартеид (сиёсати зӯран тақсим кардани мардуми як кишвар дар асоси дискриминатсияи нажодӣ);

11. дигар кирдорҳои ғайриинсонӣ, ки дар қасдан расонидани азобу уқубатҳои саҳт ва ё ҷароҳатҳои ҷисмонии ҷиддӣ ва ё зарари ҷиддии психикӣ (рӯҳӣ) ё ҷисмонӣ ба саломати инсон равона гардидаанд¹.

Аз гуфтаҳои боло чунин бармеояд, ки ҷиноятҳои дар моддаи 1 фасли F Статути Римии Суди байналхалқии ҷиноятӣ пешбинӣ шуда, ҷиноятҳои вазнинро дарбар мегиранд ва онҳо ба муқобили аз ҳама ҷизҳои барои инсон муқаддас - сулҳ ва инсоният равона гардидаанд.

Намуди дигари ҷиноят, ки барои ба шахс додани мақоми гуреза монеъагӣ эҷод менамояд, ин содир кардани ҷиноятӣ вазнини характери *ғайрисиёсӣ дошта дар берун аз ҳудуди давлати паноҳгоҳ мебошад*, ба шарте, ки чунин кирдор то лаҳзаи ба мамлакат роҳ додани шахс ба сифати гуреза содир гардида бошад. Аз ин муқарарот чунин бармеояд, ки дар мавридҳои дар боло зикргардида шахс дидаву доништа ҷиноятӣ дар дигар давлат содир намудаашро пинҳон медорад ва ба давлати паноҳгоҳ дар *ниқоби шахси паноҳҷӯнда* мosed ва мақсади ҳақиқии вай дур шудан аз ҷавобгарии ҷиноятӣ ва ҷазо мебошад. Бинобар ин, мақомоти салоҳиятдор, ки масъалаи додани мақоми гурезаро баррасӣ менамоянд, ба чунин шахс додани мақоми гурезаро рад менамоянд ё ин, ки мақоми гурезаи додашударо бекор менамоянд.

III. Гурӯҳи охири ҷиноятҳои, ки ба шахс додани мақоми гурезаро ғайришумкон мегардонанд, ин ҷиноятҳои мебошанд, ки ашхоси гунаҳгор бар хилофи мақсадҳои Созмони Миллали Муттаҳид содир намудаанд².

Ҳамин тавр, Конвенсия аниқ ва мушаххас мафҳуми «гуреза», шартҳои ба даст овардани мақоми гуреза, асосҳои, ки тибқи он шахс наметавонад, ки аз Муқарароти ин Конвенсия истифода барад, муаян намудааст. Ҳамин тавр, дар зери мафҳуми «хукуки гурезаҳо» чунин фаҳмида мешавад:

Маҷмӯи меъёрҳои хукуки, ки ба гурезаҳо хукуки беҳатар истиқомат карданро дар давлати будубошро таъмин менамояд, ба фаъолияти муаян машғул гардидани гурезаҳоро ба танзим

¹ Ниг.: Римский Статут Международного уголовного суда. Распространен в качестве документа A/CONF.183/9 от 17 июля 1998 года с изменениями на основе протоколов от 10 ноября 1998 года, 12 июля 1999 года, 30 ноября 1999 года, 8 мая 2000 года, 17 января 2001 года и 16 января 2002 года. Статут вступил в силу 1 июля 2002 года. [http://www.un.org/ru/law/icc/rome_statute\(r\).pdf](http://www.un.org/ru/law/icc/rome_statute(r).pdf).

² Ниг. муфасал: Бирюков П.Н. Международное право: учебное пособие. 3-е изд., перераб. и доп. М., 2002.

медароваранд ва ба мамлакати шахрвандияшон баргаштанон онҳоро пас аз баргараф гардидани ҳолатҳое, ки асос барои гуреза доништа шудани онҳо гардидааст, таъмин менамояд.

Аз мафҳуми «гуреза» мафҳуми «хукуқи паноҳгоҳ» фарқ карда мешавад, ки он ҳамчун институти ҳукуқи инсон дар нимаи дууми асри XX ба миён омадааст. Аввалин кӯшиши таъсиси меъёрҳои якхела дар бораи паноҳгоҳ соли 1950 аз тарафи Институти ҳукуқи байналхалқӣ ба амал бароварда шудааст, ки маҳз ҳамин институт резолютсияи «Паноҳгоҳ дар ҳукуқи байналхалқӣ»-ро қабул намулдааст. Дар он ҳукуқи паноҳгоҳ чунин шарҳ дода шудааст:

Паноҳгоҳ маънои ҳимоя, парасторино дорад, ки давлат чунин парасторино дар ҳудуди худ ва ё дар дигар ҷой ба шахси ҷӯндаи паноҳгоҳ медиҳад¹.

Дар интиҳо, зарур мешуморем, ки институти «хукуқи паноҳгоҳ»-ро бо самти Созмони Миллалӣ Муттаҳид баррасӣ менамоем. Муқаррарот доир ба ин институти ҳукуқӣ дар *Эълонияи умумии ҳукуқи башар аз соли 1948* (моддаи. 14) ва ҳам дар *Эълония дар бораи паноҳгоҳи ҳудудӣ аз соли 1967* пешбинӣ гардидааст, ки тибқи он ҳамгуна шахе метавонад, ки аз таъқиб дар дигар мамлакат паноҳгоҳ ҷӯяд ва аз паноҳгоҳ истифода барад².

Бояд қайд намуд, ки асос барои додани паноҳгоҳ ин сабаби сиёсӣ буда метавонад, яъне дар назар дошта шудааст андешаҳои сиёсӣ. Ба сифати яке аз асосҳои ба шахс додани паноҳгоҳ мавриди тақиб қарор гирифтани бинобар андешаҳои сиёсӣ буда метавонад. Барои додани ҳуқуқ ба паноҳгоҳ бошад таъқиб намудан барои андешаҳои сиёсӣ асос шуда метавонад.

Хусусияти гирифтани ҳуқуқ ба паноҳгоҳ дар он ифода меёбад, ки шахси манфиадор бояд дар ҳар як мавриди мушахас дархост дар бораи гирифтани паноҳгоҳи сиёсиро пешниҳод намояд. Ҷунонҷӣ, мувофиқи моддаи 69 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон додани паноҳгоҳ ба салоҳияти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил мешавад.

Дар Эълония оид ба паноҳгоҳи ҳудудӣ аз 14 - уми декабри соли 1967 субъектҳое номбар гардидаанд, ки аз ҳукуқи паноҳгоҳ истифода бурда наметавонанд, Ин муқаррарот бо талаботи меъёрҳои Конвенсияи Созмони Милалӣ Муттаҳид «Дар бораи мақоми гурезаҳо» мувофиқат мекунад.

1. Ниг. муфасал.: *Международное право: Учеб.* / Отв. ред. Ю.М. Колосов, Э.С. Кривчикова. 2-е изд, перераб. и доп. М.: Междунар. отнош., 2005. С. 194-195.

² Ниг.: Галенская, Л.Н. *Право убежища. Международно-правовые вопросы* / Л.Н. Галенская. - М.: Международные отношения, 1968.

Ҳамин тавр, ҳамаи гуфтаҳои боло аз он шаҳодат медиҳанд, ки ҳуқуқ ба паноҳгоҳ ҳангоми шахсро гуреза эътироф кардан дода мешаванд.

Г. Мафҳуми «ҳуқуқи гурезаҳо» дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Вазъи имрӯзаи гурезаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи Конвенсияи Созмони Миллали Муттаҳид «Дар бораи мақоми гурезаҳо» аз 28 июли соли 1951, Протокол оиди вазъи гурезаҳо аз 16.12.1966 сол, ки дар таърихи 4 октябри соли 1967 ба қувваи ҳуқуқӣ даромадааст, инчунин тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезаҳо» аз таърихи 10 майи соли 2002 ба танзим дароварда мешаванд. Ба ҳуқуқҳои асосии гурезаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон инҳо дохил мешаванд: ҳуқуқи дар давраи амал намудани мақоми гуреза истиқомат намудан дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар номгӯи нуктаҳои аҳолинишин, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон онро тасдиқ намудааст, ҳуқуқ ба кӯмаки тиббӣ, ҳуқуқ ба меҳнат, ҳуқуқ ба кор аз рӯи кироя, ҳуқуқи машғул гардидан ба фаъолияти соҳибкорӣ, ҳуқуқ ба маълумот, ҳуқуқ ба муаллифӣ, ҳуқуқ ба амволи интеллектуалӣ ва ғайраҳо.

Мутаносибан, дар натиҷаи шахси паноҳчӯяндаро гуреза эътироф намудан, ӯ дорои яққатор ҳуқуқҳо дар соҳаҳои гуногуни ҳаёт мешавад: ҳуқуқи моликият, таъминоти иҷтимоӣ ва ғайраҳо, ки ҳаёти мӯтадили ӯро таъмин менамоянд, инчунин дигар ҳуқуқҳо, ба мисли ҳуқуқ ба ҳаёт, ҳимоя аз азобу шиканча, ҳуқуқ ба шахрвандӣ, ҳуқуқи тарк кардани ҳудуди ҳамагуна давлат, азҷумла давлати худ ва ҳуқуқи баргаштан ба мамлакати худ, ҳуқуқи мавриди баргардонидани мачбурӣ қаррор нагирифтган, ва дигар ҳуқуқҳо, ки ҳуқуқҳои умумъэтирофшуда мебошанд ва нисбати гурезаҳо ба тариқи пурра татбиқ карда мешаванд.

Маҷмӯи ҳуқуқҳои аз тарафи давлат ба гурезаҳо додашуда, ки дар санадҳои ҳуқуқи байналхалқии умумъэтирофшуда пешбинӣ гардидаанд, инчунин бо меъёрҳои махсуси қонунгузорӣ пешбинӣ шудаанд, дар маҷмӯъ «ҳуқуқи гурезаҳо» - ро ташкил медиҳанд. Маҳз ҳамин меъёрҳо, муносибати давлатро ба гурезаҳо нишон медиҳанд. Чи тавре, ки собиқ Комиссари Олии Созмони Миллали Муттаҳид оиди кор бо гурезаҳо Садако Огата гуфта буд: «муносибат ба мушкилоти гурезаҳо бояд, ки ба санҷиши пайравии ҳукуматҳо ва халқҳо дар роҳи ҳимояи ҳуқуқи инсон бошад».

§2. Таснифи санадҳои ҳуқуқии байналхалқӣ оид ба ҳуқуқи гурезаҳо

Ҳамкориҳои байналхалқӣ оид ба ҳуқуқи инсон яке аз самтҳои муҳими демократикунории муносибатҳои байналхалқӣ мебошад.

Мақсади он дар таъмин намудани ҳуқуқи озодиҳои инсон дар ҳаёти воқеъӣ ва тасдиқ намудани эътибори шахсияти инсон дар ҳамагуна вақт ифода меёбад.

Ба ҳамагон маълум аст, ки мушкилоти гурезаҳо яке аз мушкилоти муҳиме мебошад, ки бо он дар тӯли солҳои хеле зиёд давлатҳо ру ба ру гардидаанд. Гурезаҳо яке аз гурӯҳҳои нисбатан поймолшудаи аҳолии дар ҷаҳон ба ҳисоб мераванд. Чи тавре, ки маълум аст, муноқишаҳои зиёди «дар охири солҳои 80- ум ва ибтидои солҳои 90- уми асри гузашта аланга гирифта, то имрӯз ҳалли худро наёфтаанд ва ҳазорҳо одамон то инҷониб ҳам дар мамлакати худ ва ҳам дар ҳудуди берун аз он муҳоҷирони иҷборӣ доништа шудаанд. Қисми зиёди чунин одамон натавонистаанд, ки ба хонаҳои худ баргарданд ва бар замми ин натавонистаанд, ки дар мамлакате, ки дар он паноҳ бурдаанд бо аҳолии он ҳамгирой (интегратсия) шаванд¹».

Ҷумҳурии Тоҷикистон ба зиёда аз 30 (сӣ) шартномаҳои байналхалқӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон ҳамроҳ гардидааст. Дар миёни шартномаҳо ва созишномаҳое, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон онҳоро ба тасвиб расонидааст, шартномаҳо доир ба вазъи ҳуқуқи гурезаҳо ҷои муҳимро ишғол мекунанд.

Санадҳои ҳуқуқи байналхалқиро дар соҳаи ҳуқуқи гурезаҳо метавон, ки чунин тасниф намуд:

1. Санадҳои ҳуқуқи байналхалқии универсалӣ доир ба ҳуқуқи гурезаҳо.²

Ба онҳо дохил мешаванд:

- Эълومияи умумии ҳуқуқи башар аз 10 декабри соли 1948 ;
- Пакти (Аҳдномаи) байналхалқӣ доир ба ҳуқуқҳои граждани ва сиёсии шаҳрвандон аз 16 декабри соли 1966;
- Пакти (Аҳдномаи) байналхалқӣ доир ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии шаҳрвандон аз 16 декабри соли 1966 ;
- Конвенсия «Дар бораи мақоми гурезаҳо» аз 28 июли соли 1951;
- Конвенсия дар бораи вазъи ҳуқуқи апатридҳо аз 28 сентябри соли 1954;
- Конвенсия дар бораи камкардани ашхоси бешаҳрвандӣ аз 30 августи соли 1961;
- Протокол дар бораи вазъи гурезагон аз 4 октябри соли 1967 ;
- Эълумия дар бораи паноҳгоҳи ҳудудӣ аз 14 декабри соли 1967;

1. Ниг. : Положение беженцев в мире 2000. – М.: «Интердиалект», 2000. – С.224.; Кокая И. Ж. Беженцы - глобальная проблема XXI века // Закон и право. - 2002. - № 10. - С. 7 – 10.

² Ниг. муфасал: Право беженцев. Сборник международных и национальных нормативных правовых актов по вопросам беженцев. Т. 1. Душанбе. 2007.

- Эълomia дар бораи ҳуқуқи инсон нисбати шахсоне, ки шаҳрвандони мамлакати ҷойи зисти худ намебошанд аз 13 декабри соли 1985;
- Оинномаи Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали муттаҳид аз 14 декабри соли 1950.

2. Санадҳои ҳуқуқии байналҳалқии минтақавӣ доир ба ҳуқуқи гурезаҳо:

- Конвенсияи Ташкилоти Давлатҳои Африка дар бораи гурезаҳо аз 10 сентябри соли 1969;
- Эълomiaи Картаген дар бораи гурезаҳо аз 22 ноябри соли 1984;
- Созишномаи Аврупой дар бораи бекор кардани виза барои гурезаҳо аз 20 апрели соли 1959;
- Созишномаи аврупой дар бораи тақсим кардани масъулият нисбати гурезаҳо аз 16 октябри соли 1980;
- Конвенсияи Дублин аз 15 июни соли 1990, ки давлати масъулро оиди дида баромадани дархост оиди гирифтани мақоми гуреза дар байни давлатҳои аъзои Иттиҳоди Аврупо муаян мекунад;
- Конвенсияи Шенген аз 19 июни соли 1990;
- Резолутсияи Шӯрои Иттиҳоди Аврупо аз 20-уми июни соли 1995 дар бораи кафолатҳои минималии тартиби додани паноҳгоҳ;
- Шартномаи Амстердам аз 2 октябри соли 1997.

3. Шартномаҳо ва ҳуҷатҳо оиди ҳуқуқи гурезаҳо, ки дар доираи Иттиҳоди Давлатҳои мустақил қабул карда шудаанд:

- Эълomiaи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон аз 5 сентябри 1991 сол;
- Конференсияи минтақавӣ доир ба баррасӣ намудани мушкилоти гурезаҳо, ашхоси кӯчонидашуда, дигар шаклҳои муҳоҷирати иҷборӣ ва шахсони баргарданда ба мамлакатҳои ИДМ ва мувофиқан давлатҳои ҳамсоя (солҳои 1995-1997);
- Барномаи амалҳо (эълomia ва принципҳо);
- Созишномаи ИДМ дар бораи кӯмак ба гурезаҳо ва муҳоҷирони маҷбурӣ аз 24 сентябри соли 1993;
- Протокол ба Созишнома дар бораи кӯмак ба гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ аз 24 сентябри соли 1993;
- Низомнома Дар бораи Фонди байнидавлати кӯмак ба гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ аз 10 феввали соли 1995.

*4.Шартномаҳое, ки ба навъҳои муаяни гурезаҳо ва муҳоҷирони
иҷборӣ дахл доранд:*

- Созишномае, ки ба маллоҳон - гурезаҳо таалук дорад аз 24 ноябри соли 1957;
- Конвенсияи Созмони Миллалӣ Муттаҳид дар бораи барҳам додани ҳамагуна намуди дискриминатсия нисбати занон аз 18 декабри соли 1979;
- Конвенсияи Созмони Миллалӣ Муттаҳид дар бораи ҳуқуқи кӯдак аз 20 ноябри соли 1989.

*5.Санаҳои ҳуқуқи байналхалқӣ, ки дар вазъияти муноқишаи
мусаллаҳона ба гурезагон дахл доранд:*

- Конвенсияи IV-уми Женевагӣ дар бораи ҳимояи аҳолии граждани дар вақти ҷанг аз 12 августи соли 1949;
- Протоколи иловагӣ доир ба ҳимояи қурбониёни муноқишаҳои мусаллаҳонаи байналхалқӣ аз 8 июни соли 1977;
- Созишнома дар бораи чораҳои аввалиндараҷа онд ба ҳимояи қурбониёни муноқишаҳои мусаллаҳона аз 24 сентябри соли 1993.

§ 3. Санадҳои ҳуқуқи байналхалқии универсалӣ дар соҳаи ҳуқуқи гурезаҳо

Эълонияи умумии ҳуқуқи башар аз тарафи Ассамблеяи Генералии Созмони Миллалӣ Муттаҳид 10 декабри соли 1948 тасдиқ карда шудааст¹. Ҳуҷати мазкур на танҳо ҳуқуқҳои граждани ва сиёсии одамонро эълон намудааст (ҳуқуқ ба ҳаёт, дахлнопазирии шахсӣ, озодии ақида ва озодии вичдон, озодии гирдиҳамони озоишта ва гайраҳо), балки ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии шаҳрвандонро низ эълон намудааст (ҳуқуқ ба меҳнат, таъминоти иҷтимоӣ, ҳуқуқ ба маълумот, иштирок намудан дар ҳаёти фарҳангӣ ва гайраҳо). Ба гайр аз ҳуқуқҳои дар боло қайдкардашуда, Эълония ба ҳар шахс ҳуқуқи озодона рафтуо кардан ва интиҳоб намудани ҷои зистро дар ҳудуди ҳамагуна давлатҳо низ кафолат додааст. Мувофиқи Эълонияи номбурда, ҳар як шахс ҳақ дорад, ки ҳудуди ҳамагуна мамлакатро, азҷумла мамлақати худашро тарк намояд, ба

¹ Право беженцев. Сборник международных и национальных нормативных правовых актов по вопросам беженцев. Т. 1. /НПО «Общество и право. Душанбе. 2007; Сборник международно-правовых документов и национальных законодательных актов по вопросам беженцев / [Центр по изуч. ООН]. - Минск : Тесей, 2000.

мамлакати худ баргардад, аз таъқиб дар дигар давлатҳо паноҳгоҳ чӯяд ва аз паноҳгоҳ истифода намояд. Эъломияи номбурда аз тарафи чомеаи байналхалқӣ дастгирии калон ёфта, муқарароти он ба ҳамаи шаҳрвандон, азҷумла гурезаҳо низ тааллуқ дорад. Дар бисёре аз мавридҳо, ба ҳучати мазкур ҳамчун ҳучати эътибори калони байналхалқӣ дошта ишора карда мешавад.

Ҳамин тавр, *Эъломияи умумии ҳуқуқи башар* дар самти таҳия намудан ва ба имзо расонидани аҳдномаҳои зиёд доир ба ҳуқуқи инсон тақони ҷиддӣ дод.

Дар низомии меъёрҳои таъминкунандаи ҳуқуқи инсон, пактҳо (аҳдномаҳо) доир ба ҳуқуқи инсон - *Пакти (Аҳдномаи) байналхалқӣ дар бораи ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ* ва *Пакти (Аҳдномаи) байналхалқӣ дар бораи ҳуқуқҳои граҷданӣ ва сиёсӣ аз соли 1966*¹ ҷои муҳимро ишғол менамоянд. Дар аҳдномаҳои номбурда принсипи баробарҳуқуқии шаҳрвандон новобаста аз наҷод, ранги пӯст, ҷинс, забон, дин, андешаи сиёсӣ ва ё дигар андешаҳо, баромади милли ё иҷтимоӣ, вазъи молумулкӣ, таваллуд ва дигар ҳолатҳо муқараррар карда шудааст. Бояд таъкид дод, ки муқарароти аҳдномаҳои дар боло номбаргардида вобаста ба дараҷаи қувваи юридикиашон аз ҳамдигар фарқ мекунад. Тибқи талаботи моддаи 2 *Пакти (Аҳдномаи) байналхалқӣ дар бораи ҳуқуқҳои граҷданӣ ва сиёсӣ*, давлатҳо-иштирокчиён ўҳдадор гардидаанд, ки барои амалӣ гардидани ҳуқуқҳои инсон, ки дар ин шартномаи байналхалқӣ пединӣ шудаанд, тамоми чораҳоро, азҷумла чораҳои қонунгузориро амалӣ намоёнд. Тибқи моддаи 2 *Пакти (Аҳдномаи) байналхалқӣ дар бораи ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ*, давлатҳо бояд, ки чораҳоро дар ҳадди баландтарини андозаҳои захираҳои дошташон амалӣ намоёнд, то ин, ки тадриҷан амалӣ гардидани ҳуқуқ ва озодихое, ки дар Пакти номбурда эътироф шудаанд, таъмин карда шаванд. Дар асоси меъёрҳои *Пакти (Аҳдномаи) байналхалқӣ дар бораи ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ*, давлат ба шаҳрвандон ҳуқуқҳои зеринро қафолат медиҳад: ҳуқуқ ба меҳнат (ҳуқуқ ба ҷойи қор), ҳуқуқ ба шароитҳои одилона ва мусоиди меҳнат, ҳуқуқ ба истироҳат ва ғайраҳо; ҳуқуқи иштирок намудан дар қорҳои иттифоқҳои қасаба; ҳуқуқ ба таъминоти иҷтимоӣ, суғуртаи иҷтимоӣ ва дигар ҳуқуқҳо. *Пакти (Аҳдномаи) байналхалқӣ дар бораи ҳуқуқҳои граҷданӣ ва сиёсӣ* ҳуқуқ ба озодӣ ва дахлнопазирии шахсӣ, ҳуқуқ ба муносибати инсондӯстона, ҳуқуқ ба рафтуомади озод ва интиҳоби ҷойи зист, баробарии шаҳрвандон дар назди суд ва ғайраро муқарар кардааст. Аҳдномаи номбурда инчунин номгуи як қатор ҳуқуқ

¹ Ниг.: Право беженцев. Сборник международных и национальных нормативных правовых актов по вопросам беженцев. Т. 1. НПО «Общество и право. Душанбе. 2007; Сборник международно-правовых документов и национальных законодательных актов по вопросам беженцев / [Центр по изуч. ООН]. - Минск : Тесей, 2000.

ва озодиҳои худонашавандаи инсонро номбар н амудааст, ки давлат дар ягон маврид ҳуқуқи аз онҳо дур рафтаниро надорад: ҳуқуқ ба ҳаёт, манъ будани азобу шиканча ва муносибати бераҳмона ва ғ.чазо; манъ будани аз озодӣ маҳрум кардани инсон танҳо бо он асос, ки вай ягон ӯҳдадориҳои шартномавӣро иҷро намекунад, ҳуқуқ ба озодии ақида, озодии вичдон, озодии дин ва ғайраҳо. Дар Аҳднома инчунин тартиб таъкид ва фаъолияти Комитет оид ба ҳуқуқи инсон низ ба танзим дароварда шудааст.

Ҳучати дигар дар соҳаи ҳуқуқи гурезаҳо ин *Эълония дар бораи ҳуқуқи инсон нисбати шахсоне, ки шаҳрвандони мамлакати ҷойи зисти худ намебошанд*, мебошад. Эълонияи мазкур дар асоси резолютсияи 40/144 Ассамблеяи Генералии Созмони Миллалӣ Муттаҳид аз 13 декабри 1985 сол¹ қабул гардидааст. Дар Эълонияи номбурда низ ҳуқуқҳои асосии инсон, ки дар Эълонияи умумии ҳуқуқи башар ва дар ду Аҳдномаҳои соли 1966 пешбинӣ шуда буданд, инъикос ёфтаанд. Бояд қайд намуд, ки давлатҳои зиёд дар амалияи принсипи аз кишвар нарондани гурезаҳоро риоя намеkunанд ва дар натиҷа дар бисёр мавридҳо давлат ба усулҳои маҷбуркунӣ ва ё бо воситаҳои таҳдидҳои гуногун гурезагонро аз кишвараш меронад. Принсипи номбурда дар моддаи 7 Эълония инъикоси худро ёфтааст. Тибқи моддаи мазкур, шаҳрванди хориҷӣ, ки дар асоси қонунӣ дар ҳудуди давлати дигар қарор дорад, аз ҳудуди ин давлат танҳо дар асоси ҳалномаи ба тариқи қонунӣ баровардашуда ё дар асоси мулоҳизаҳои қатъии бехатарии давлатӣ, ки дигар талаботро пешбинӣ намеkunанд, ронда шуданиаш мумкин аст. Шахси рондашаванда ҳуқуқи овардани вачҳро бар муқобили рондани худ, ҳуқуқ барои азнав баррасӣ намудани парвандаи ӯро аз тарафи мақомоти ҳокимияти салоҳиятдор ва ё шахсони масъули аз тарафи мақомоти ҳокимияти салоҳиятдор таъингардидаро низ дорад.

Инчунин тибқи Эълонияи мазкур аз кишвари паноҳгоҳ бо тариқи инфиродӣ ва дастаҷамъӣ (коллективӣ) рондани шаҳрвандони хориҷӣ дар асоси мансубияти наҷодӣ, ранги пӯст, дин, фарҳанг, мансубияти ҷинсӣ, милӣ ё этникӣ манъ мебошад.

Ҳучати асосие, ки вазъи гурезаҳоро дар сатҳи байналхалқӣ ба танзим медиароварад, *Конвенсия «Дар бораи мақоми гурезаҳо» аз соли 1951* мебошад². Ҳучати номбурда шартномаи байналхалқие мебошад, ки дар баробари таъсис ёфтани Раёсати кор бо гурезагони Созмони Миллалӣ Муттаҳид таҳия гардидааст ва он созишномаи универсалӣ дар байни

¹Ниг. муфасал.: [http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations /not_nationals _rights.shtml](http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/not_nationals_rights.shtml).

²Ниг.: Право беженцев. Сборник международных и национальных нормативных правовых актов по вопросам беженцев. Т. 1. Душанбе. 2007.; Феллер Э. Конвенция 1951 г. о статусе беженцев и современность // Московский журнал международного права. 2001. № 1.

давлатҳо оиди масъалаи мушкилотӣ гурезаҳо мебошад. Иштирокчиёни конвенсияи номбурда қариб 148 (яксаду чилу ҳашт) давлати дунё мебошанд. Дар миёни мамлакатҳои Осиёи Марказӣ, ба ғайр аз Ҷумҳурии Ўзбекистон, дигар ҳамаи мамлакатҳои ин минтақа иштирокчиҳои Конвенсияи номбурда мебошанд. Ҷумҳурии Тоҷикистон моҳи декабри соли 1993 ба Конвенсияи номбурда ҳамроҳ гардидааст. Бояд қайд кард, ки Конвенсия «Дар бораи мақоми гурезаҳо»-ро аз соли 1951 то инҷониб давлатҳои ҳамаи минтақаҳо ба тасвиб расонида истодаанд.

Аҳамияти ҳуқуқӣ, сиёсӣ ва ахлоқии Конвенсияи соли 1951 фазои ниҳоят васеъро дарбар гирифт. Аҳамияти ҳуқуқии конвенсияи номбурда дар он ифода меёбад, ки он стандартҳои заминавиеро муаян намуд, ки онҳо метавонанд, ки барои амалҳои ҷиддӣ асос шаванд. Аҳамияти сиёсӣ дар он ифода меёбад, ки вай дар ҳақиқат доираҳои универсалиеро мукаммал намуд, ки дар ин доира давлатҳо метавонанд ҳамкорӣ намоянд ва масъулияти бинобар ашхоси қўчонидашаванда ба миён омадаро дар байни худ тақсим намоянд. Аз нуқтаи назари этикӣ, ин ҳуҷат ҳуҷати ягонае мебошад, ки дар он 140 (яксаду чил) давлати дунё дар бораи тарафдории худ аз қисми ҳимояи гурезаҳо эълон намудаанд.

Конвенсияи соли 1951 як марҳилаи муҳим дар мукаммал кардани стандартҳои муносибат бо гурезагон гардид. Конвенсия дар худ бевосита ва ё дар натиҷаи тафсириҳои ногузир, принципҳои асосии низоми ҳимояи гурезаҳо ро инъикос намуд, ки ҳатто имрӯзо низ ин принципҳо ба монанди соли 1951 муҳим мебошанд.

Ба ғайр аз ин, ҳимояи гурезаҳо инчунин таъмин намудани риояи ҳуқуқҳои асосии инсонро низ дар назар дорад, ки чунин ҳуқуқҳо дар вазъияти гирифтورشудаи гурезагон мавриди хавфи махсус қарор мегиранд, хусусан ҳуқуқ ба ҳаёт, ҳуқуқи гирифтори шиканча ва ё муносибати дигари бераҳмона нагардидан, ҳуқуқи мавриди дискриминатсия қарор нагирифтани, ҳуқуқи гирифтани неъматҳои зарурӣ барои як муддат зиндагӣ қардан (хӯрок, хун, кӯмаки тиббӣ) ва дар марҳилаҳои дертар – ҳуқуқ ба ҳудудҳои минималӣ (воситаҳои зистан, ҳуқуқ ба маълумот, дастрасӣ ба хизматҳои тандурустӣ) ва ғайраҳо.

Пас аз гузаштани шаст сол аз лаҳзаи қабули Конвенсия «Дар бораи мақоми гурезаҳо» аз 28 июли соли 1951, имрӯзо низ ин принципҳои асосӣ пурра аҳамияти ҳудро нигоҳ доштаанд, ҳарчанд, ки воқеияти имрӯза талаб менамояд, ки ба онҳо як қатор тағиротҳо ворид карда шаванд. Дар ин самти ҳимоя, инчунин мушкилотҳои низ ҳастанд, ки бояд бо ҷалб намудани механизмҳои иловагӣ пур карда шаванд. Инчунин зарурият ба миён омадааст, ки принципҳои номбаршуда инкишоф дода шаванд, ки дар ин бора дар бобҳои минбаъда маълумот дода мешавад. Аммо, масъалаи амиқии навоариҳо ва самтҳои, ки бояд ба он тараф ҳаракат намуд, то инҷониб бахшнок мебошад.

Бояд қайд намуд, ки конвенсияи номбурда дар ду маврид муҳим мебошад. Якум, ҳарчанд, ки дар марҳилаи аввал конвенсия танҳо ба гурезаҳои Аврупо дахл дошт, вале дар он мафҳуми умумии гуреза нишон дода шуда буд, ки тибқи он гуреза ҳамчун шахси дар ҳудуди мамлакати худ қарорнадошта, ки имконияти ба мамлакати худ баргаштанро бинобар ҳавфи асосноки мавриди таъқиб қарор гирифтани аз рӯи аломати наҷод, ақидаи динӣ, шахрвандӣ, андешаҳои сиёсӣ ва ё мансубият ба гурӯҳи муаяни иҷтимоӣ набошад, тавсиф карда шудааст. Ин муқарарот чунин маъно дорад, ки ашхоси дар ҳудуди мамлакати худ иҷборӣ гардида ба мафҳуми «гуреза», ки дар ҳуқуқи байналхалқӣ шарҳ дода шудааст, мувофиқат намекунад. Дуюм, дар Конвенсия эътироф карда шудааст, ки ашхоси ба мафҳуми «гуреза» мувофиқ донисташуда бояд, ки аз ҳуқуқҳои мушахас истифода намоёнд ва масъалаи кӯмак ба гурезаҳо набояд, ки танҳо масъалаи хайрияи байналхалқӣ ва ғоидани сиёсӣ бошад. Конвенсия ба давлатҳои аъзо як қатор ўҳдадорихоро вогузор намудааст, ки яке аз чунин ўҳдадорихо ин принсипи манъи рондан аз кишвар мебошад. Чунин ўҳдадорӣ ба зиммаи давлати паноҳгоҳ вогузор карда шудааст, ки тибқи мазмуни он давлати паноҳгоҳдода гурезаҳоро бар хилофи иродаи онҳо ба ҳудуде, ки дар он ҷой мумкин аст, ки онҳо мавриди ҳавфи таъқиб қарор гиранд, намеронад. Ба ғайр аз ин, ба назари мо, тарафи мусбӣи конвенсия дар он аст, ки дар он ҳуқуқҳои гурезаҳо аниқ муаян карда шудаанд ва дар бораи ҳар яке аз ҳуқуқҳои онҳо моддаи алоҳида бахшида шудааст.

Мақсади Конвенсияи номбурда – муқаррар кардани баъзе аз ҳуқуқҳои асосӣ ва мустаҳкам кардани баъзе аз стандартҳои муроҷиат мебошад. Конвенсия ба сифати стандарти ҳадди ақал (минималӣ) чунин пешбинӣ намудааст, ки ба гурезаҳо бояд, ки дар баробари шахрвандони хориҷӣ режими ҳуқуқӣ дода шавад. Аз мундариҷаи ҳуқуқҳои ба гурезаҳо додашуда чунин бармеояд, ки дар бисёр мавридҳо нисбати онҳо режими миллий ва режими шароиташ мусоид паҳн мегардад.

Хусусан, режими миллий ба гурезаҳо истифода бурдани чунин ҳуқуқҳоро ба мисли ҳуқуқи этиқоди динӣ, ҳуқуқи муроҷиат ба суд, ҳуқуқи ба тариқи кироя қор қардан (нисбати он гурезаҳое, ки дар ҳудуди мамлакат истиқомат мекунанд, тибқи тартиби муқарраркардашуда мақоми гурезадоранд, ҳамсар, як ё якчанд фарзанде доранд, ки шахрвандии кишвари паноҳгоҳи гурезаро доран), ҳуқуқ ба таҳсилоти ибтидоӣ, ҳуқуқ ба кӯмаки ҳукуматӣ ва дастгирии ҳукуматӣ ва дигар ҳуқуқҳоро пешбинӣ намудааст.

Режими шароиташ мусоид ба гурезаҳо истифода бурдани чунин ҳуқуқҳоро, ба мисли ҳуқуқи таъсис додани асосиатсияҳое, ки характери сиёсӣ надоранд ва мақсади ба даст овардани ғоидаро надоранд, ҳуқуқи иштирок дар қорҳои чунин асосиатсия, ҳуқуқи ба тариқи кироя қор намудан (дар мавридҳое, ки гурезаҳоро шароитҳои режими миллий

қаноъатбахш намекунад), ҳуқуқи ба даст овардани амволи манкул ва ғайриманкул, ҳуқуқи таъминоти манзилӣ, ҳуқуқи таҳсил қардан ва дигар ҳуқуқҳои ба онҳо алоқамандро қафолат додааст.

Дар масъалаи қафолати ҳуқуқи гурезаҳо, дар моддаи 30 Конвенсия гуфта шудааст, ки давлатҳои аҳдкунанда тибқи қонунҳо ва амрҳои худ ба гурезаҳо иҷозат медиҳанд, ки амволи бо ҳудашон ба мамлакати паноҳгоҳ овардаро аз ҳудуди ин мамлакат берун бароварда, ба мамлакате, ки ба онҳо иҷозати зист додааст, ба он ҷой баранд. Бар замми ин, давлатҳои аҳдкунанда нисбати дархостҳои гурезаҳо оиди иҷозат додан барои ба дигар мамлакат баровардани амволашон, новобаста аз макони ҷойгиршавӣ, некроҳона муносибат мекунад. Ба ғайр аз ин, дар моддаи 31 Конвенсия гуфта шудааст, ки давлатҳои аҳдкунанда барои воридшавии ғайриқонунӣ ё дар қаламрави онҳо ғайриқонунӣ қарор доштани гурезаҳо, ки бевосита аз қаламравҳои омадаанд, ки дар он ҷо ба ҳаёт ё озодиҳои онҳо ҳатаре таҳдид мекард, ё дар қаламрави ин кишварҳо бе иҷозат қарордоранд, ҷазо нахоҳанд дод, ба шарте ки чунин гурезаҳо бидуни таъхир ҳудашон ба мақомот ҳозир шаванд ва далелҳои қаноатбахши ғайриқонунӣ ворид шудан ё қарор доштани ҳудро пешниҳод кунанд.

Дар моддаи 33 Конвенсия пешбинӣ гардидааст, ки давлатҳои аҳдкунанда ба ҳеҷ вачҳ гурезаҳоро ба сарҳади кишварҳои, ки дар он ҷо ба ҳаёт ё озодии онҳо бинобар мансубияти наҷод, дин, шаҳрвандӣ, мансубият ба гурӯҳи муайяни иҷтимоӣ ё ақидаи сиёсии онҳо ҳатар таҳдид мекунад, намеронанд ё бознамегардонанд.

Дар Конвенсия ўҳдадориҳои гурезаҳо аниқ нишон дода шудааст. Бахусус, ҳар як гуреза нисбати кишваре, ки ў дар он қарордорад, ўҳдадориҳо дорад, ки бинобар онҳо, аз ҷумла ў бояд ба қонуни амрҳо, инчунин тадбирҳои, ки барои нигоҳдории тартиботи ҷамъиятӣ андешида мешаванд, итоат кунад, аз амалҳои, ки бар ҳилофи беҳатарии давлат ва тартиботи ҳуқуқӣ дар ҷамъият мебошанд худдорӣ намояд, дар ҷойҳои зист қоидаҳои муқараркардаи истиқоматро риоя намояд, ҳуқуқи ўҳдадориҳои дигар ашхос ва шаъну шарафи онҳоро эҳтиром намояд, арзишҳои таърихӣ ва фарҳангии мамлакати паноҳгоҳро ҳифз намояд. Бояд қайд кард, ки протокол - ин давоми Конвенсияи соли 1951 намебошад ва ба он тағирот ворид накардааст. Протоколи 1967 сол - ин ҳуҷати мустақил мебошад, қабули он азнав дида баромадани Конвенсияи соли 1951 намебошад. Давлатҳо метавонанд, ки иштирокчиҳои Конвенсияи соли 1951 набуда, Протоколро ба тасвиб расонанд ва ё ин, ки ба он ҳамроҳ шаванд. Барои мисол, чунин давлатҳо ба монанди Венесуэла, Кабо - Верде, ИМА танҳо ба протокол ҳамроҳ гардидаанд, Мадагаскар, Намибия ва дигар давлатҳо бошанд танҳо иштирокчиҳои Конвенсия мебошанд¹.

1 Ниг.: Гай С. Гудвин-Гил. Статус беженцев в международном праве. - М., 1997. - С. 351.

Ҳамин тавр, Конвенсияи соли 1951 ва Протоколи соли 1967 ҳучатҳои асосии байналхалқие мебошанд, ки ба гурезаҳо Ҳимояро кафолат медиҳанд ва мафҳумҳои дар онҳо пешбинишуда дар дигар созишномаҳо айнан такрор шудаанд ва ин созишномаҳо ба беҳтар гардонидани вазъи ашхосе, ки гуреза доништа шудаанд, нигаронида шудаанд.

Санади дигари ҳуқуқии байналхалқӣ дар соҳаи ҳуқуқи гурезаҳо ин *Конвенсия дар бораи кам кардани ашхоси бешаҳрвандӣ* мебошад. Конвенсияи мазкур 30 августи соли 1961 дар Конференсияи намоёндагони ваколатдор, ки соли 1959 баргузор гардида буд ва соли 1961 азнав боз даъват карда шуда буд, дар асоси резолютсияи 896 (IX) Ассамблеяи Генералии Созмони Миллалӣ Муттаҳид аз 4 декабри соли 1954 қабул гардида буд. Конвенсияи номбурда 13 декабри 1975 сол мавриди амал қарор гирифт. Мувофиқи конвенсияи номбурда, давлатҳои аҳдкунанда бояд, ки шаҳрвандии давлати худро ба Ҳамагуна шахсе диҳанд, ки апатрид буд ва чунин шахс шаҳрвандии он давлатро, ки дар ҳудуди он таваллуд шудааст бинобар гузаштани синнусол, иҷро накардани шартҳои истиқомат ба даст оварда натавонистааст, агар дар вақти таваллуди ӯ ягон нафари волидайнӣ ӯ шаҳрвандии аввалин давлати Давлатҳои аҳдкунандаи дар боло номбаршударо дошта бошанд. Агар волидайнаш дар вақти таваллуди ӯ шаҳрванди ягон давлат ва инчунин ҳуди ҳамин давлатро надошта бошанд, масъалаи аз тарафи шахси дахлдор гирифтани шаҳрвандии падар ё модари худ тибқи қонунгузории миллии ин Давлати аҳдкунанда муаян карда мешавад¹.

Оинномаи Раёсати кор бо гурезагони Созмони Миллалӣ Муттаҳид, ки мувофиқи резолютсияи 428 (V) Ассамблеяи Генералии Созмони Миллалӣ Муттаҳид 14 декабри соли 1950 қабул гардидааст, ҳучати асосӣ дар соҳаи ҳуқуқи гурезаҳо ба ҳисоб меравад². Мувофиқи ҳучати номбурда, Комиссари Олӣ Ҳимояи гурезагонро таъмин менамояд, ки гамхорӣ нисбати онҳо ба салоҳияти Раёсати он дохил мегардад. **Кӯмак ба гурезаҳо бо усулҳои зерин амалӣ карда мешавад:**

а) мусоидат намудан барои ба имзо расонидан ва ба тасвиб расонидани Конвенсияҳои байналхалқӣ дар бораи Ҳимояи гурезаҳо, мушоҳида аз болои иҷро гардидани муқарароти ин Конвенсияҳо, пешниҳод намудан ислоҳҳо ба онҳо;

б) мусоидат бо воситаи бастанӣ созишномаҳои махсус бо ҳуқumatҳо бо мақсади кӯмак барои иҷро гардидани Ҳамагуна чорабиниҳое, ки мақсади онҳо сабук гардонидани вазъи гурезаҳо ва кам кардани шумораи гурезаҳое мебошад. ки ба Ҳимоя эҳтиёҷ доранд;

¹ Ниг.: UNHCR. Statistical Year book. 2011. <http://www.unhcr.org/4ef9cc9c9.html>.

² Ниг. муфасал: Бояре Ю.Р. Вопросы гражданства в международном праве / Ю.Р. Бояре. - М.: Международные отношения, 1986.

в) мусоидат намудан ба кӯшишҳои ҳукумати ва хусусӣ, ки ба ҳавасманд гардонидани бозгашти ихтиёрии гурезагон ё асимилиятсия кардани онҳо дар мамлакатҳои нав нигаронида шудаанд.

г) сабук кардани иҷозати даромадани гурезаҳо, ашхоси гурезае, ки ба категорияи нисбатан эҳтиёҷманд дохил мешаванд, ба ҳудуди давлатҳои гуногун;

д) кӯшишҳо оиди гирифтани иҷозатнома барои интиқоли амволи гурезаҳо, махсусан он амволе, ки барои ҷо ба ҷо кардани онҳо зарур ммебошад;

е) аз ҳукумат гирифтани иттилооти шумораи гурезаҳо дар ҳудуди ин давлат, вазъи гурезаҳо, қонунҳо ва қарорҳои, ки ба гурезаҳо дахлдоранд.

§ 4. Санадҳои ҳукуки байналхалқии минтақавӣ дар соҳаи ҳукуки гурезаҳо

Соли 1969 *Ташиклоти ягонагии Африка* ҳучати муҳим – *Конвенсия оиди ба танзимдарории ҷиҳатҳои ҳоси масъалаҳои ҳалталаби гурезаҳоро дар Африка*¹ қабул намуд. Ба мисли Конвенсияи Созмони Миллалӣ Муттаҳид дар бораи мақоми гурезаҳо аз соли 1951, дар конвенсияи номбурда низ гуреза ҳамчун шахси дорои «хавфи асосноки мавриди тақиб қарор гирифта» дониста шудааст. Инчунин тибқи Конвенсияи мазкур ашхосе, ки дар натиҷаи агресияи беруна (таҷовузи беруна), истилои хориҷӣ ё ҳукмфармой гурехтаанд ва ё ин, ки ашхосе, ки дар натиҷаи ҷордисаҳое, ки боиси вайрон гардидани тартиботи ҷамъиятӣ дар кишвари мансубияти онҳо гардидааст, гурехтаанд, чунин ашхос низ гуреза дониста мешаванд. Ашхосе, ки дар натиҷаҳои бетартибҳои гражданий, зӯрварӣ ва ҷанг ҳукуки гирифтани мақоми гурезаро соҳиб шудаанд, новобаста аз он, ки онҳо мавҷудияти хавфи асосноки мавриди тақиб қарор гирифтаниашонро исбот меkunанд ё не, дар ҳудуди давлатҳои иштирокчи *Конвенсияи Ташиклоти ягонагии Африка* гуреза дониста мешаванд. Бояд махсус қайд намуд, ки муқарароти муҳими конвенсияи номбурда дар он ифода меёбад, ки дар он мафҳуми «гуреза» ба тариқи васеъ шарҳ дода шудааст. Инчунин Конвенсияи номбурда дигар муқараротҳоро низ дарбар мегирад, ки дар Конвенсияи Созмони Миллалӣ Муттаҳид аниқ ифодаи худро наёфтаанд. Ба гуруҳи ин муқараротҳо инҳо дохил мешаванд: муқарарот оиди ғайриинимкон будани рад кардани гурезаҳо ҳангоми

¹ Ниг. муфасал: Баффуор–Авуа Мл. С.С. Международно-правовое положение беженцев в Африке: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. –М., 1987.

гузаштан аз сарҳад; додани паноҳгоҳ, ҷойгиркунии макони сукувати гурезаҳо ва гайраҳо. Ба ғайр аз ин, хусусияти дигари Конвенсияи номбурда дар он ифода меёбад, ки дар он ўҳдадориҳои мамлакатҳои паноҳгоҳ диҳанда ва мамлакатҳои мансубияти гурезаҳо муаян карда шудаанд; пешбинӣ шудааст, ки гурезаҳо барои тарки ҳудуди мамлакат қардан ҷазо додан мукин нест, ба гурезаҳо бояд, ки ҳамагуна қўмак ва мусоидат расонида шавад, ки ба мамлакаташон баргарданд. Инчунин дар конвенсия пешбинӣ гардидааст, ки дар мавриди ба мамлакат омадани шумораи зиёди гурезаҳо бояд, ки низоми тақсими масъулият дар байни давлатҳо ҷорӣ карда шавад.

Моддаи 2 Конвенсияи Ташкилоти ягонагии Африка оиди ба танзимдарории ҷиҳатҳои ҳоси масъалаҳои ҳалталаби гурезаҳо мафҳуми паноҳгоҳро ба тариқи васеъ шарҳ додааст. Илова ба принсипҳои умумии ҳуқуқи байналхалқӣ, дар он инчунин кафолатҳои иловагӣ низ пешбинӣ шудаанд, *хусусан ҳуқуқ ба қотаминкунӣ ва ғирифтани ҷои истиқомат.*

Бояд ёдовар шуд, ки якҷанд муқарароти конвенсияи номбурда барои ба танзим даровардани мушкилоти гурезаҳо дар минтақаи номбурда равона шудаанд. Конвенсияи номбурда пешбинӣ намудааст, ки «ба гурезаҳо додани паноҳгоҳ ин амали сулҳхоҳона ва инсондӯстона мебошад ва он аз тарафи ягон давлати иштирокчиҳои Ташкилоти ягонагии Африка набояд, ки ҳамчун амали душманона баррасӣ карда шавад».

Агар ягон давлати аъзо барои додани паноҳгоҳ мушкилӣ кашад, пас чунин давлат метавонад, ки ба дигар давлатҳои аъзои конвенсия бевосита ва ё ба воситаи Ташкилоти ягонагии Африка бо дархост мурочиат намояд. Давлатҳои дигари аъзо дар рӯҳияи ҳамраъӣи африқой ва ҳамкориҳои байналхалқӣ амал намуда, ҷораҳои заруриро истифода мебаранд, ки гарони мамлакатаи паноҳгоҳдиҳандаро сабук мегардонанд.

Агар гуреза дар ягон давлат ҳуқуқи истиқомат қарданро соҳиб нашавад, пас дар чунин маврид ба вай иҷозати истиқомати муваққатӣ дар мамлакате дода мешавад, ки ӯ бори аввал дар ин мамлакат худро шахси паноҳҷӯянда эълон намудааст, то он мавриде, ки масъалаи муҳоҷирати ӯ ҳаллу фасл карда нашавад.

Мамлакатҳои паноҳгоҳдиҳанда метавонанд, ки бо назардошти беҳатари гурезаҳо, онҳоро дар масофаи оқилонаи дуртар аз сарҳади кишвари мансубиашон ҷойгир намоянд.

Мувофиқи моддаи 3 Конвенсияи Ташкилоти ягонагии Африка оиди ба танзимдарории ҷиҳатҳои ҳоси масъалаҳои ҳалталаби гурезаҳо аз соли 1969, ҳар як гуреза бояд, ки аз ҳамагуна ғайриқонунии инфиродӣ ба муқобили давлатҳои аъзои Ташкилоти ягонагии Африка худдорӣ намоянд. Давлатҳое, ки Конвенсияро ба имзо

расонидаанд, ўҳдадор мешаванд, ки ба гурезаҳои дар ҳудуди давлати онҳо истиқомат намуда ҷунин амалхоро манъ намоянд: ҳамагуна амалхое, ки ба давлатҳои аъзои Ташкилоти ягонагии Африка зарар мерасонанд; амалхое, ки боиси ба миён омадани муташаниҷии муносибатҳои байни давлатҳои аъзо мегарданд; амалҳои муссалаҳона ва истифодабарии телевизион ва радио бо ин мақсадҳо.

Давлатҳои аъзои Ташкилоти ягонагии Африка ўҳдадор мешаванд, ки муқарароти Конвенсияи дар боло номбаршударо нисбати ҳамаи гурезаҳо бе ҳамагуна маҳдудият ё дискриминатсия новобаста ба аломати наҷод, дин, шахрвандӣ, мансубият ба ягон гурӯҳи иҷтимоӣ ва ё андешаи сиёсӣ истифода намоянд.

Конвенсияи Ташкилоти ягонагии Африка оиди ба танзимдарории ҷиҳатҳои ҳоси масъалаҳои ҳалталаби гурезаҳо моҳи июни соли 1974 мавриди амал қарор гирифт. Аз ҳамон давра сар карда, конвенсияи номбурда дар баробари Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид «Дар бораи мақоми гурезаҳо» аз соли 1951 ва Протоколи иловагӣ ба он аз соли 1967, асоси ҳуқуқии фаъолияти Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳидро дар Африка ташкил медиҳад.¹

Аҳдномаи дигари минтақавӣ дар соҳаи ҳуқуқи гурезаҳо ин *Эълومияи Картаҳен дар бораи гурезаҳо* мебошад. Зарурияти қабул гардидани эълумияи номбурда дар он ифода меёбад, ки моҳи ноябри соли 1984 дар Америкаи Марказӣ бӯҳрон (кризис) ба миён омад, ки он сабаби ба миён омадани шумораи зиёди гурезаҳо гардид. Ҳуди ҳамин сол гурӯҳи намояндагони ҳукумат, олимон ва ҳуқуқшиносон аз ҳамин минтақа дар Картаҳен (Колумбия) ҷамъ омаданд ва ҳуҷатеро бо номи *Эълумияи Картаҳен дар бораи гурезаҳо* қабул намуданд.

Эълумияи номбурда дар заминаи Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид «Дар бораи мақоми гурезаҳо» аз соли 1951 таҳия гардидааст. Ба мисли Конвенсияи Ташкилоти ягонагии Африка оиди ба танзимдарории ҷиҳатҳои ҳоси масъалаҳои ҳалталаби гурезаҳо, дар Эълумияи Картаҳен дар бораи гурезаҳо низ мафҳуми «гуреза» ба тариқи васеъ шарҳ дода шудааст².

Бояд қайд намуд, ки новобаста аз он, ки Эълумия барои давлатҳо қувваи юридикӣ ҳатмиро надорад, вале он чандин маротиба аз тарафи Ассамблеяи Генералии Ташкилоти Давлатҳои Америка маъқул доништа шуд. Давлатҳои зиёди Америкаи Марказӣ ва Америкаи Лотинӣ мафҳуми васеъкардашудаи гурезаро, ки дар *Эълумияи Картаҳен дар бораи гурезаҳо* оварда шудааст, дар қонунгузории миллии худ дохил намуданд.

¹Ниг. муфасал.: Шестаков Л.Н. Конвенция ОАЕ, регулирующая специфические аспекты проблем беженцев в Африке// Вестник Московского университета. – М., 1993, №5.

² Ниг.: Картаженская декларация о беженцах./OAS/Ser. L/V/II.66, doc. 10, rev. 1. P. 190 – 193.

Вазъи гурезаҳо намунаи классикии вобастагии мутақобилаи ҷомеаи байналхалқӣ аз ҳамдигар гардид. Ин тамоюл бевосита нишон медиҳад, ки чӣ тавр мушкilotи як давлат ба давлатҳои дигар таъсир мерасонад. Аз ин рӯ, ҷолиби диққат мебуд агар мо мушахас баррасӣ менамудем, ки чӣ тавр ин мушкilot дар минтақаи мушахаси ҷуғрофӣ зоҳир мегардад. Мо, асосан таваҷҷуҳи худро ба он минтақаҳои раво менамоем, ки усулҳои батанзимдарории мушкilotи мазкур гуногун мебошанд.

Дар Аврупо чун анъана ба мушкilotи гурезаҳо дар раванди инкишофи Иттиҳоди Аврупо аҳамияти калон медиҳанд. Пас аз қабул гардидани Конвенсияи Созмони Миллалӣ Муттаҳид «Дар бораи мақоми гурезаҳо» аз 28 июли соли 1951 дар ин минтақа якҷанд ҳуҷатҳои муҳим қабул гардиданд, ки муқарароти конвенсияро мукамал ва пурра гардониданд.

Чӣ тавре, ки пештар алакай қайд карда шуд, ҳуҷатҳои асосии он санадҳои Иттиҳоди Аврупо мебошанд.¹

- Конвенсияи Дублин аз соли 1990, ки давлати масъулиятдоштаи баррасӣ намудани дархост оиди гирифтани мақоми гуреза, ки ба яке аз давлатҳои аъзои Иттиҳоди Аврупо пешниҳод шудааст, муаян менамояд;
- Конвенсияи соли 1990 дар бораи истифода намудани Созишномаи Шенген аз 14 июни соли 1985 дар байни давлатҳои аъзои Иттиҳоди Иқтисодии Бенилюкс, Ҷумҳурии Федеративии Германия, Ҷумҳурии Франция дар бораи давра ба давра бекор кардани назорат дар сарҳадҳои умумӣ;
- Резолутсияи Шӯрои Иттиҳоди Аврупо аз 20 июни соли 1995 дар бораи кафолатҳои минималии додани паноҳгоҳ;
- Мавқеи яқояи аз 4 март соли 1996, ки аз тарафи Шӯро дар асоси моддаи 3 Шартнома дар бораи Иттиҳоди Аврупо дар бораи аз рӯи мувофиқа истифода намудани мафҳуми «гуреза» дар модаи 1 Конвенсияи Женева аз 28 июли соли 1951 дар бораи вазъи гурезаҳо.

Ҳуҷатҳои Шӯрои Аврупо:

- Конвенсияи Аврупой аз соли 1950 дар бораи ҳуқуқи инсон;
- Созишномаи Аврупой аз соли 1959 дар бораи бекор кардани виза барои гурезаҳо;
- Созишномаи Аврупой аз соли 1967 дар бораи функцияҳои консулӣ бо Протокол дар бораи ҳимояи гурезаҳо;

¹ Ниг. муфасал: Хартли Т.К. Основы права Европейского сообщества. М.: ЮНИТИ, 1998.

- Созишномаи Аврупой аз соли 1972 дар бораи таъминоти иҷтимоӣ ва Созишномаи иловагӣ ба он;
- Созишномаи Аврупой аз соли 1980 дар бораи додани масъулият барои гурезаҳо;
- Эълония дар бораи паноҳгоҳи худудӣ;
- Тавсияи №R (1981) 16 Комитети Вазирони Давлатҳои аъзо дар бораи мувофиқагардонии тартиботи миллий вобаста ба гурезаҳо;
- Тавсияи № R (1984) 1 Комитети Вазирони Давлатҳои аъзо дар бораи ҳимояи ашхосе, ки расман гуреза доништа нашудаанд;
- Тавсияи № R (1994) 5 Комитети Вазирони Давлатҳои аъзо дар бораи присипҳои роҳбарикунанда вобаста ба омадани ашхоси паноҳҷӯянда дар фурудгоҳҳои Аврупо.

Кафолатҳои асосии ҳукукии дар ҳучатҳои аврупоӣ пешбинишуда назаррас мебошанд. *Созишномаи Аврупоӣ дар бораи бекор кардани виза барои гурезаҳо* дар таърихи 20 апрели соли 1959 дар шаҳри Страсбург бо мақсади мусоидат намудан барои рафтуомади гурезаҳо дар байни мамлакатҳо қабул гардидааст. Мувофиқи моддаи 6 Созишномаи дар боло номбаргардида, гурезаҳои ба тариқи қонунӣ дар ҳудуди яке аз давлатҳои аҳдкунанда қарордошта, дар асоси принципи мутақобила аз ӯҳдадорӣ гирифтани виза барои ворид гардидан ба ҳудуди давлати дигар ба воситаи ҳамагуна сарҳад озод мебошанд, ба шарте, ки: якум, агар онҳо дорои ҳучатҳои ҳақиқии сафар бошанд, ки он тибқи Конвенсия «Дар бораи мақоми гурезаҳо» аз соли 1951 ё Созишномаи онди додани ҳучатҳои рафтуомад ба гурезаҳо аз соли 1946 дода шудааст; дуюм, мӯҳлати будубоши онҳо аз се моҳ зиёд набошад.

Гурезаҳое, ки ба ҳудуди ягон Давлати аҳдкунанда мувофиқи Созишномаи омада бошанд, дар ҳамагуна маврид метавонанд, ки ба ҳудуди мамлакате, ки мақомоти ҳокимияти он ҳучати сафар додааст, баргарданд, ба истиснои ҳолатҳое, ки агар ин Тараф ба шахсони манфиатдор иҷозат додааст, ки дар ҳудуди он маскун гарданд.

Созишномаи номбурда ҳучати Шӯрои Аврупо мебошад ва иштирокчиёни он асосан давлатҳои аъзои Шӯрои Аврупо мебошанд.

Мувофиқи моддаи 3 *Созишномаи Аврупоӣ аз соли 1980 дар бораи додани масъулият барои гурезаҳо*, масъулият барои гурезаҳо пас аз ду соли будубоши бетанафуси онҳо дар ҳудуди давлати дуюм (давлате, ки дар ҳудуди он гуреза –дорандаи ҳучати сафар, ки давлати якуми паноҳгоҳ додааст, қарор дорад) додашуда ба ҳисоб меравад, бо розигии мақомоти ҳокимияти он ва ё ин, ки барвақтар агар давлати дуюм ба гуреза иҷозат додааст, ки дар ҳудуди он ба тариқи доимӣ ва ё дар мӯҳлати амали ҳучати сафар монад. Чунин мӯҳлати дусола аз

лахзаи ба ҳудуди давлати дуома омадани гуреза ҳисоб карда мешавад. Оқибати муҳими ҳуқуқии санади додани масъулият- ин ўҳдадории давлати дуома оиди додани ҳучати нави сафар мебошад, ки танҳо дар мавриди мавҷудияти он будубоши гуреза дар ин давлат қонунӣ ҳисобида мешавад. Давлате, ки дар ҳудуди он гуреза - дорандаи ҳучати сафар қарор дорад, ба давлати дигар хабар медиҳад, ки додани масъулият ба амал бароварда шудааст.

Яке аз хусусиятҳои хоси Созишнома он мебошад, ки аз лаҳзаи додани масъулият, давлате, ки дар ҳудуди он гуреза қарор дорад, бо назардошти манфиати яқояшавии оила ва амали инсондӯстона ба он мусоидат менамоянд, ки ҳамсар ва кӯдакони ноболиги гуреза низ ба ҳудуди давлаташ дастрасӣ пайдо кунанд.

Мувофиқи *Созишномаи Аврупои соли 1972 дар бораи таъминоти иҷтимоӣ* ва Созишномаи иловагӣ ба он, давлатҳои аҳдкунанда ба шаҳрвандони ҳамдигар, азҷумла ба гурезаҳо дар масъалаҳои таъминоти иҷтимоӣ бе ягон ҳел шартӣ мутақобила дар баробари шаҳрвандони худ режими баробар медиҳанд.

Соли 1990 бо роҳбарии Иттиҳоди Аврупо ва инчунин тибқи Конвенсия дар бораи мақоми гурезаҳо аз 28 июли соли 1951, мамлакатҳои Аврупо ду созишномаро ба имзо расониданд: Конвенсияи Дублин аз соли 1990, ки давлати масъулиятдоштаи баррасӣ намудани дархост оиди гирифтани мақоми гуреза, ки ба яке аз давлатҳои аъзои Иттиҳоди Аврупо пешниҳод шудааст, муаян менамояд ва Конвенсияи соли 1990 дар бораи истифода намудани Созишномаи Шенген аз 14 июни соли 1985 дар байни давлатҳои аъзои Иттиҳоди Иқтисодии Бенилюкс, Ҷумҳурии Федеративии Германия, Ҷумҳурии Франсия дар бораи давра ба давра бекор кардани назорат дар сарҳадҳои умумӣ. Созишномаҳои номбаргардида мақсадҳои зеринро пайравӣ менамуданд: муаян кардани масъала дар ҳусуси он, ки кадом давлати - иштирокчи оиди қабули қарор дар ҳусуси додани паноҳгоҳ ҷавобгар мебошад; дар мавриди зарурӣ таъмини намудани қабули бозгашти ин шахс ва ивази иттилоот; тасдиқ намудани ҷавобгарии давлат барои пеш кардани дархосткунандае, ки дархости ӯ дар ҳудуди Иттиҳоди Аврупо ва ё минтақаи амали созишномаи Шенген рад карда шудааст. Масъулият аз рӯи асосҳои расмӣ муаян карда мешавад, ки яке аз онҳо – мавҷудияти аъзоёни оилаи қатъиян муаяншудаи дорони вазъи гуреза, инчунин аз тарафи ин ё он давлат додани виза, намуди истиқомат ва ё иҷозати ворид шудан ба ҳудуди давлат. Инчунин мақсадҳои дигар низ арз шудаанд: зарурият ба миён омад, ки танҳо як давлати масъул муаян карда шавад, то ин, ки имконияти яқинд маротиба додани дархости гирифтани паноҳгоҳ аз байн равад, инчунин ҳолатҳои «рондани занҷирӣ» - и ашхоси паноҳҷӯянда пешгирии карда шавад ва ба давлати муаян тавсия дода шавад, ки оиди дархост қарор қабул намояд.

Эълумияи Шӯрои Иттиҳоди Аврупо аз 20 июни соли 1995 «*Дар бораи кафолатҳои минималии тартиботи гирифтани паноҳгоҳ*» бо мақсади ташаккул додани Конвенсияи Дублин қабул гардидааст. Мақсади асосии ҳучати номбурда ин муаян кардани тартиботи ҳамаарзиши қабули қарор дар хусуси дархостҳо оиди гирифтани паноҳгоҳ дар ҳамаи давлатҳои иштирокчи мебошад, инчунин мақсади он муқаррар кардани кафолатҳои умумии тартиботи барои ашхосе, ки дархостро оиди гирифтани паноҳгоҳ пешниҳод кардаанд.

Мувофиқи Эълумияи номбурда, тартиби баррасӣ намудани дархост оиди гирифтани паноҳгоҳ тибқи Конвенсияи Женева дар бораи мақоми гурезаҳо аз соли 1951, Протоколи Нью-Йорк аз соли 1967 дар бораи мақоми гурезаҳо ва тибқи дигар ўҳдадорихое, ки дар ҳуқуқи байналхалқии гурезаҳо ва ҳуқуқи инсон пешбинӣ шудаанд, ба амал бароварда мешавад.

Барои таъмин намудани самаранок татбиқ гардидани принципи «даст кашидан аз рондан» ягон чораҳои истисноӣ то он мавриде, ки оиди ариза дар бораи додани паноҳгоҳ қарор қабул нашудааст, иҷро карда намешаванд. Меъёрҳо оиди дастрасӣ ба тартиботи гирифтани паноҳгоҳ, марҳилаҳои асосии ин раванд ва салоҳиятҳои мақомотҳое, ки барои баррасӣ намудани дархост оиди гирифтани паноҳгоҳ масъул мебошанд, бояд, ки дар қонунгузориҳои ҳар як давлат мустаҳкам карда шаванд. Ҳамаи дархостҳо оиди гирифтани паноҳгоҳ бояд, ки баррасӣ карда шаванд, оиди ҳар яки онҳо бояд, ки қарорҳои объективона ва бегаразона бароварда шаванд. Дар давраи баррасӣ намудани дархост, ба дархосткунанда иҷозат дода шудааст, ки дар ҳудуди давлати баррасикунандаи дархост истиқомат намояд. Шахсе, ки дар бораи гирифтани паноҳгоҳ дархост намудааст, бояд, ки дар бораи тартиби гузаштан аз ин раванд, дар бораи ҳуқуқи ўҳдадорихояш дар рафти ин раванд, ҳуқуқи гирифтани иттилоотро бо забони барои ў фаҳмо ва дастрас ҳабардор карда шавад. Инчунин дар ин ҳуҷат имконияти шикоят кардан аз болои қарор дар бораи рад кардани додани мақоми гуреза низ пешбинӣ гардидааст¹.

Барои ба танзим даровардани мушкилоти гурезаҳо *Воҳӯрии Хелсинки оид ба беҳатарӣ ва ҳамкорӣ дар Аврупо (САҲА)* аҳамияти хеле калон дорад. Аҳдҳо дар мавриди муаян кардани стандартҳо ва ба дараҷаи муносибат бо ҳуқуқ ва озодиҳои инсон бо мақсади ташкил кардани низомии ягонаи арзишҳо дар ин соҳа асоси ин воҳӯриро ташкил доданд. Давлатҳо- иштирокчиёни *Воҳӯрии Хелсинки* ҳамаи кӯшишро ба он ҳарч медиханд, ки қарорҳои дар санадҳои САҲА қабулгардида ҳамчун ўҳдадорихои шартномавӣ иҷро намојанд. Баъзе аз ҳуҷатҳои САҲА

¹ Ниг. муфасал.: Новикова Н.С. Статус беженца в государствах Европейского Союза: международный и внутригосударственный правовые аспекты: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Новикова Н.С. ; С.-Петербург. гос. ун-т. - СПб., 2002.

ӯҳдададориҳои давлатҳоро нисбат ба гурезаҳо пешбинӣ намудаанд. Тибки муқарароти 6.4 Шартномаи Хелсинки аз соли 1992 «ҳимояи ҳуқуқи гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ яке аз вазифаҳои асосии давлатҳои аъзои САҲА мебошад». Давлатҳо бо чунин мавқеъ розӣ мебошанд, ки онҳо тадриҷан тартиби ворид шудан ва баромадан аз давлатро содда мегардонанд, тартиби рафтуомадро дар ҳудуди дохили давлат сабук мегардонанд ва барои яқоя шудани оила мусоидат менамоянд.

Дар Аврупо шабакаи зиёди институтҳои мавҷуд мебошанд, ки бо масъалаи гурезаҳо сарукор доранд. Ба шумораи чунин институтҳо инҳо дохил мешаванд: *Суди Аврупо оид ба ҳуқуқи инсон, Комиссияи аврупоии ҳуқуқи инсон, САҲА, Фонди Шӯрои Аврупо барои кӯчонидани гурезаҳои миллӣ ва оиди масъалаҳои барзиёдҳои аҳоли*, инчунин якчанд ташкилотҳои ғайридавлатӣ, ки дар ин соҳа таҷрибаи калон доранд. Яке аз ташкилотҳои ғайридавлатии пешқадам ин *Шӯрои аврупоӣ оид ба қорҳои гурезаҳо ва муҳоҷирони маҷбурӣ* (– ECREO) мебошад, ки ба масъалаҳои ҳимояи ҳуқуқи гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ дар Аврупо машғул мебошад. Дар доираи вазифаҳои умумӣ, Шӯрои номбурда барои ҳамгироии гурезаҳо ва ашхоси вазъи гуманитарӣ дошта ба ҷомеаи аврупоӣ мусоидат менамоянд. Яке аз самтҳои асосии фаъолияти ташкилоти номбурда ин таҳия кардани тавсияҳои характери умумӣ дошта оиди масъалаҳои гуногуни вазъи гурезаҳо дар Аврупо мебошад. Маҳз ҳамин ташкилот дар бораи қабул намудани ашхоси паноҳҷӯянда, оиди ҷустуҷӯи паноҳгоҳ барои занҳои гуреза мавқеъгирӣ намудааст. Соли 1999 Шӯро якчанд ҳулосаҳои калидиро дар хусуси ҳамгироии гурезаҳо ба ҷомеаи Аврупо пешниҳод намуд. Ҳучати мазкур дар ҳамбастагӣ бо 65 (шасту панҷ) ташкилотҳои ғайридавлатии аврупоӣ, ки ба масъалаи гурезаҳо сарукор доранд, таҳия шудааст ва дар он гоҷа дар хусуси ҳамгироии гурезаҳо ба ҷомеаи аврупоӣ пешниҳод шудаанд.

Дар ҳучати номбурда гуфта шудааст, ки интегратсияи (ҳамгироии) гурезаҳо ба ҷомеаи аврупоӣ метавонад, ки вобаста ба ҳаракатҳои амалии ҳар як давлат амалӣ гардонида шавад ва он инъикоси муносибатҳои гуногун ба ҳимоя ва таъминоти иҷтимоии гурезаҳо мебошад, инчунин он инъикоскунандаи ба тарзи гуногун дарк намудани сохтори иҷтимоии мувофиқ мебошад. Дар ҳучати мазкур нақши ба даст овардани шахрвандӣ ҳамчун чораи интегратсияи гурезаҳо дар давлати қабулкунанда махсус қайд карда шудааст, инчунин дар он дар хусуси аҳамиятнокӣ озодин ҳаракати гурезаҳо ва бо онҳо муносибати баробар ва яхела кардан ҳамчун шахрвандони Иттиҳоди Аврупо низ қайд гардидааст.

Азбаски дар баъзе аз давлатҳои аврупоӣ фазаи ғайритолерантӣ ба миён омадааст, наҷодпарастӣ ва ксенофобия инкишоф ёфта истодааст, Шӯрои номбурда махсус дар бораи зарурияти тағир додани муносибати

чамъият ба гурезаҳо таъкид намудааст, инчунин оиди зарурияти бо иттилооти пурра ва объективии бо ҳуҷҷат асоснок карда шуда таъмин намудани аҳли чамъият қайд шудааст. Шурои номбурда тавсияҳои худро дар ҳусуси ташақкул додани асосҳои ҳуқуқӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва институтсионалии интегратсияи гурезаҳо пешниҳод намудааст: дастрасии гурезаҳо ба бозори меҳнат, дискриминатсия накардан дар ҷойи кор, эътироф намудани таҳассуси хориҷӣ, омӯзиши касбӣ, маориф, манзил, тандурустӣ, якҷояшавии оила, базаи иттилоот дар бораи гурезаҳо, ҳароҷотҳо барои интегратсияи гурезаҳо. Мақсади онҳо - гузоштани сатҳ дар раванди ҷустуҷӯи принципҳои роҳбарикунанда ва стандартҳо барои давлатҳои Иттиҳоди Аврупо, баланд бардоштани сатҳи маълумотнокии чамъият дар бораи мушкилоти гурезаҳое, ки дар мамлакатҳои аврупо истиқомат мекунанд, мебошад.

Дар низоми конвенсияҳои минтақавӣ, ки ба ҳуқуқи гурезаҳо бахшида шудааст, ҷои муҳимро Конвенсия оиди мушкилоти гурезаҳое, ки дар доираи Иттиҳоди Аврупо ба имзо расонида шудааст, ишғол мекунад. Дар миёни онҳо *Конвенсияи Дублин аз соли 1990* низ ҷои муҳимро ишғол мекунад. Дар Конвенсияи номбурда маҳақҳои умумӣ барои давлатҳои аъзои Иттиҳоди Аврупо барои муаян кардани давлате, ки барои баррасӣ намудани дархост оиди гирифтани паноҳгоҳ масъулият дорад, муаян карда шудаанд. Мақсади ин муқарарот дар он ифода меёбад, ки ҳолатҳои баррасӣ накардани дархости гурезаҳо, якҷанд маротиба баррасӣ кардани дархости онҳо ва ё умуман баррасӣ накардани дархости гурезаҳо аз байн бурда шаванд. Конвенсияи номбурда дар таърихи 1 сентябри соли 1997 нисбати 15 (понздаҳ) давлати узви Иттиҳоди Аврупо ба қувваи амал даромад, ҳарчанд, ки давлатҳо барои амалӣ гардидани меъёрҳои он чанд сол пештар амал намуданро сар карда буданд.

Конвенсияи Шенген аз соли 1990 барои пурзӯр кардани назорат дар сарҳадҳои берунии Иттиҳоди Аврупо бо мақсади таъмин намудани ҳаракати озодона ва рафтумад кардан дар миёни давлатҳои иштирокӣ рағбона гардидааст. Дар он муқарарот оиди тақвият бахшидани ҳамкории мақомоти полиция ва мақомоти суддӣ, инчунин ҷорӣ намудани сиёсати умумии визадиҳӣ ва санксияҳоро бар зидди нақлунондагон (боркашонҳо) пешбинӣ шудаанд. Конвенсия муқарароти Созишномаи Шенгенро аз соли 1985 оиди ин масъалаҳо дар байни шаш давлати узви Иттиҳоди Аврупо мустақкам менамояд. Конвенсияи номбурда дар таърихи 1 сентябри соли 1993 қувваи эътибори ҳуқуқӣ пайдо намудааст, давлатҳо бошанд аз моҳи марти соли 1995 сар карда муқарароти онро мавриди амал қарор доданд. Иштирокчиёни Конвенсияи номбурда ҳамаи давлатҳои узви Иттиҳоди Аврупо, ба истиснои Дания, Ирландия ва Британия Кабир мебошанд.

Дар доираи Иттиҳоди Аврупо инчунин *Шартномаи Амстердам аз соли 1997* амал менамояд. Дар шартномаи мазкур ўҳдадорихои давлатҳои аъзо дар хусуси дар давоми панҷ сол таҳия намудани сиёсати умумӣ дар соҳаи муҳочират ва додани паноҳгоҳ пешбини шуда буд. То ин марҳила қарорҳо ба мисли пештара дар сатҳи байниҳукумати қабул карда мешуданд, чунин муқарарот ба баъзе давлатҳо имкон медод, ки бо хоҳиши худ робитаҳои зичро ба роҳ монанд, ҳатто дар мавриде, ки дигар давлатҳо чунин хоҳишро надошта бошанд. Дар давоми панҷ сол таҳия намудани сиёсати умумӣ дар соҳаи додани паноҳгоҳ дар доираи тартиботи оддии қабули қарорҳои Шӯрои Вазирон амалӣ мешуд, ки дар натиҷа на ҳамеша тасмимҳои яқдилона қабул мегардиданд. Шартномаи Амстердам 1 майи соли 1999 мавриди амал қарор гирифт.

Дар самти таъмини ҳимояи гурезаҳо нақши муҳимро инчунин *Резолутсияи Шӯрои Иттиҳоди Аврупо аз 20 июни соли 1995 дар бораи қафолатҳои минималии тартиботи додани паноҳгоҳ* иҷро менамояд. Бояд қайд намуд, ки қафолатҳое, ки тибқи ин резолутсия дода мешаванд, ҳангоми баррасии дархост оиди гирифтани паноҳгоҳ дар доираи моддаи 3 Созишномаи Дублин татбиқ карда мешаванд, ба истиснои тартибот оиди муаян кардани давлати иштирокчии масъул мувофиқи Конвенсияи дар боло номбаргардида. Мувофиқи резолутсияи номбаргардида дархост оиди додани паноҳгоҳ аз тарафи мақомоти салоҳиятдор ва ботахассус оиди додани паноҳгоҳ ба гурезаҳо баррасӣ карда мешаванд. Қарорҳо оиди чунин дархостҳо ба тариқи мустақил, инфиродӣ, объективона ва бегаразона бароварда мешаванд. Ашхосе, ки дар бораи гирифтани паноҳгоҳ дархост намулдаанд, дар бораи тартиботи гирифтани чунин мақом, дар бораи ҳуқуқ ва ўҳдадорихояшон дар рафти баррасии дархост, оиди бо забони дастрас ҳуқуқи гирифтани иттилоот хабардор карда мешаванд. Аз ҷумла:

- ба онҳо бояд, ки хизмати тарҷумон таъмин карда шавад, агар чунин хизмат барои додани парвандаи онҳо ба мақомоти дахлдор зарур бошад; Чунин хизматҳо бояд, ки аз ҳисоби фондҳои давлатӣ пардохт карда шаванд, ба шарте, ки тарҷумонро мақомоти салоҳиятдор даъват карда бошанд;
- мувофиқи қоидаҳои давлатҳои иштирокчӣ онҳо метавонанд, ки маслиҳатчии ҳуқуқиро ва ё дигар машваратчиро барои ба онҳо расонидани кӯмак дар рафти гузаронидани тартиботи муаян кардани мақоми гуреза даъват кунанд;
- ба онҳо имконият дода шавад, ки дар ҳама марҳилаҳои тартиботи муаян кардани мақоми гуреза бо офиси Раёсати кор бо гурезагони Созмони Миллалӣ Муттаҳид ва ё бо дигар ташкилоти кор бо гурезаҳо, ки дар давлати иштирокчӣ ҷойгир шудаанд, робита намојанд.

Резолютсияи номбурда инчунин ба занон ва ашхоси ноболиге, ки бе ҳамроҳи волидайн ва ё намояндаи қонунӣ ба давлати паноҳгоҳ омадаанд, як қатор қафолатҳоро пешбинӣ намудааст. Аҷумла, дар банди 26 резолютсияи номбурда пешбинӣ шудааст, ки зарур аст чунин низоме ҷорӣ карда шавад, ки тибқи он ноболиғоне, ки бе ҳамроҳии волидайнашон ба кишвари паноҳгоҳ омадаанд ва дар бораи гирифтани паноҳгоҳ дархост кардаанд ва онҳо тибқи қонунгузори миллий ғайриқобили амал бошанд, бояд чунин ноболиғонро шахси болиғи махсус таъинкардашуда ва ё ягон ташкилот намояндагӣ намояд. Дар вақти гузаронидани мусохиба чунин ашхосро шахси болиғ ва ё ягон ташкилот намояндагӣ кунад. Чунин ашхос ўҳдадоранд, ки манфиатҳои ноболиғонро ҳимоя намоянд. Ба ғайр аз ин, давлатҳои иштирокчиро зарур аст, ки занҳои мутахассиси таҳасусдор ва занҳои тарҷумонро дар раванди баррасӣ намудани дархост оиди гирифтани паноҳгоҳ ҷалб намоянд, махсусан дар мавридҳое, ки чунин зарурият вучуд дорад, масалан, агар занҳои дар бораи гирифтани паноҳгоҳ дархосткунанда бинобар сабабҳои надоштани таҷриба ва дархости худро асоснок карда натавонанд.

Резолютсия ва дигар санадҳои ташкилотҳои байналхалқӣ

Чун анъана резолютсияҳои ташкилотҳои байналхалқӣ характери тавсиявӣ доранд, бар истисно резолютсияҳое, ки қувваи ҳатмӣи юридикӣ доранд ва оиди масъалаҳои таъсиси мақомоти нав, қабули бюджет, аъзогии давлат, ки ба ҳуқуқи дохилии ташкилотҳои байналхалқӣ тааллуқ доранд, қабул гардидаанд. Дар ин самт, резолютсияҳои Ассамблеяҳои Генералии Созмони Миллалӣ Муттаҳид, ки дар байни ташкилотҳои байналхалқӣ ҷои марказиро ишғол мекунанд, нақши муҳимро мебозанд. Резолютсияҳои Ассамблеяи Генералии Созмони Миллалӣ Муттаҳидро ба ду навъ ҷудо мекунанд: резолютсияҳои характери ҳатмӣ дошта, ки барои таркиби сохтори ҳимояи байналхалқии гурезаҳо равона гардидааст; резолютсияҳо - тавсияҳо, ки ба масъалаҳои гуногуни вазъи гурезаҳо бахшида шудаанд.

Яке аз намунаҳои навъи якуми резолютсияҳо - ин *Резолютсияҳои Ассамблеяи Генералии Созмони Миллалӣ Муттаҳид 319(IV) 1949 сол ва 428(V) 1950 сол* мебошанд, ки тибқи онҳо Раёсати қор бо гурезагони Созмони Миллалӣ Муттаҳидро таъсис дода шуда, Оиномаи он тасдиқ шудааст. Дар асоси Резолютсияҳои Ассамблеяи Генералии Созмони Миллалӣ Муттаҳид 1166 (XII) 1957 сол Комитети иҷроияи Раёсати қор бо гурезагони Созмони Миллалӣ Муттаҳид таъсис дода шудааст. Инчунин дар асоси якҷанд Резолютсияҳои Ассамблеяи Генералии Созмони Миллалӣ Муттаҳид (3143 (XXIII) 1973 сол, 3755(XXX) 1975 сол. 3541(XXXV) 1980 сол.) фаъолияти Раёсати қор бо гурезагони Созмони Миллалӣ Муттаҳид оиди расонидани

кӯмак ба гурезаҳои ғайриконвенсионӣ, Резолютсияҳои Ассамблеяи Генералии Созмони Миллалӣ Муттаҳид 212(III) аз 1948 сол, ки тибқи он он Агентии Шарқи Наздики Созмони Миллалӣ Муттаҳид оиди кӯмак ба гурезагони фаластинӣ ва ташкили қор таъсис дода шудааст.

Дигар навъи Резолютсияҳои Ассамблеяи Генералии Созмони Миллалӣ Муттаҳид ин *резолутсияҳое, ки характери тавсиявӣ доранд, мебошанд*. Чунин резолутсияҳо асосан дар шакли *эломия ё худ декларатсияҳо* қабул карда мешаванд (масалан Эломияи умумии ҳуқуқи башар аз соли 1948, Эломия дар бораи паноҳгоҳи ҳудудӣ аз соли 1967, Эломияи принципҳои асосии адолати суддӣ барои қурбонии ҷиноятҳо ва сӯистифодаи ҳокимият аз соли 1985, Эломия дар бораи ҳимояи ҳамаи шахсон аз гумшавии маҷбурӣ аз соли 1992). Инчунин ин навъи резолутсияҳо дар шакли *стандартҳои минималӣ, принципҳо, қоидаҳо дар соҳаи ба амал баровардани адолати суддӣ, муносибат бо дастгиршудагон ва ашхоси ҷазо докардаистода* низ бароварда мешаванд (масалан Қоидаҳои минималии стандарти муносибат бо ҳабсшудагон аз соли 1955, Маҷмӯаи принципҳои ҳимояи ҳамаи ашхосе, ки дастгир ва ё ҳабс гардидаанд новобаста аз шакли онҳо аз соли 1988, Қоидаҳои минималии стандарти Созмони Миллалӣ Муттаҳид дар бораи ба амал баровардани адолати суддӣ нисбати ноболғон аз соли 1985 ва ғайраҳо). Ҳарчанд, ки *резолутсияҳо- тавсияҳо* дар равиши меъёрҷодкунии ҳуқуқи байналхалқӣ воситаҳои ёрирасон мебошанд, дар мавриди истифода шудани он дар таҷрибаи давлатҳо онҳо барои ба миён омадани одати байналхалқӣ мусоидат менамоянд.

Дар самти тафсир додани меъёрҳои Конвенсияи Созмони Миллалӣ Муттаҳид «Дар бораи мақоми гурезаҳо» аз соли 1951 ва дар таҳияи маҳаққонӣ ягонаи муаян намудани мавқеи Раёсати қор бо гурезагони Созмони Миллалӣ Муттаҳид оиди масъалаҳои гурезаҳо нақши муҳимро *Хулосаҳои Комитети Иҷроия* мебозанд. Намунаи чунин *Хулосаҳо* инҳо мебошанд:

- № 8 (XXVII) — 1997 сол «Муаян кардани мақоми гуреза»;
- № 32 (XXXII) — 1981 сол «Ҳимояи ашхоси паноҳҷӯянда дар вазъияти ба тариқи оммавӣ омадани гурезаҳо»;
- № 39 (XXXVI) — 1985 сол «Занони гуреза ва ҳимояи байналхалқӣ»;
- № 84 (XLVIII) — 1997 сол «Хулоса дар бораи кӯдакон ва наврасони гуреза»;
- № 85 (XLIX) — 1997 сол «Хулоса дар бораи ҳимояи байналхалқӣ».¹

¹ Ниг. муфасал: Право беженцев. Сборник международных и национальных нормативных правовых актов по вопросам беженцев. В 3 тт.. Т. 2. Душанбе. 2007.

Ба ғайр аз ин, дар мавриди аз тарафи Ассамблеяи Генералӣ ё Шӯрои Иқтисодӣ ва Иҷтимоӣ тасдиқ гардидани *Хулосаҳои Комитети Иҷроия*, чунин хулосаҳо метавонанд, ки барои васеъ гардидани салоҳияти Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милалӣ Муттаҳид мусоидат намоёнд (масалан нисбати гурезаҳое, ки ба меъёрҳои Конвенсияи соли 1951 ҷавобгӯӣ намебошанд).

Дар баробари ин, бояд ба назар гирифт, ки хулосаҳо дорон кувваи амали санади ҳуқуқии меъёриро надоранд, аммо тамоюлҳо дар хусуси мусоидат намудан ба давлат ҳангоми таҳия намудани ҳуҷатҳои миллий дар бораи тартиби додани мақоми гуреза метавонанд, ки боиси ба миён омадани меъёрҳои одатии ҳуқуқи байналхалқӣ гардад.

Таҷрибаи қабул намудани *резолутсияҳо* - *тавсияҳо* барои ташкилотҳои байналхалқии минтақавӣ хос мебошад. Дар ин самт, фаъолияти Шӯрои Аврупо боиси намуна мебошад. Дар фаъолияти Шӯрои Аврупо тавсияҳои Комитети Вазирон ва Ассамблеяи Парламентӣ оиди масъалаҳои гурезаҳо дар байни дигар санадҳои меъёри ҳуқуқӣ бартарӣ доранд (масалан, тавсияи 773 (1976) дар бораи гурезаҳои де-факто; тавсияи № R (1981) 16 Комитети Вазирони Давлатҳои аъзо дар бораи мутобиқгардонии тартиботи миллий нисбати гурезаҳо; тавсияи № R (1981) 12 Комитети Вазирони Давлатҳои аъзо дар бораи ашхосе, ки расман гуреза дониста нашудаанд).

§ 5. Санадҳои ҳуқуқии байналхалқӣ оиди гурезаҳо дар шароити муноқишаи мусаллаҳона

Чӣ тавре, ки дар боло қайд карда шуд, ҳуқуқи байналхалқии гурезаҳо мафҳуми ду навъи гурезаҳоро шарҳ додааст. Яқум, гурезаҳое, ки бинобар мавҷудияти ҳавфи асосноки гирифтори тақиб гаштан берун аз ҳудуди кишвари мансубияти граждании худ қарор доранд, дуҷум, гурезаҳое, ки бинобар мавҷудияти сабабҳое, ки бо муноқишаҳои мусаллаҳона ё бетартибҳои алоқаманд мебошанд, берун аз ҳудуди кишвари мансубияти граждании худ қарор доранд. Танҳо яқчанд муқарароти махсуси ҳуқуқи байналхалқии гуманитарӣ ба гурезаҳо ҳимояро пешбинӣ намудааст. Ба ғайр аз ин, дар ҳуқуқи байналхалқии гуманитарӣ мафҳуми махсуси «гуреза» ҳамчун ашхосе, ки аз ҳимояи ин ҳуқуқ¹ истифода барад, вучуд надорад. Гурезаҳо ин пеш аз ҳама шахсони граждании мебошанд ва маҳз ба ҳамин сифат онҳо аз ҳимояи ҳуқуқи байналхалқии гуманитарӣ, азҷумла Конвенсияи Женева IV аз 12 августи 1949 сол дар бораи ҳимояи аҳолии граждании дар вақти ҷанг

¹Ниг. мас.: Шейнгейзхт Л. Г. Правовое и прикладное значение гуманитарной защиты в международном праве. СПб., 2007. С. 17..

истифода мебаранд. Конвенсияи Женева IV аз 12 августи 1949 сол бо он маҳдуд мегардад, ки он ба сифати маҳак набудани ҳимояро аз тарафи ҳокимияти ягон мамлакат муқаррар менамояд.

Яке аз маҳакҳои мафҳуми «гуреза» мувофиқи санадҳои ҳуқуқии байналхалқӣ ин муноқишаи мусаллаҳона мебошад, ки дар натиҷаи он аҳолии мамлакат маҷбур мешаванд, ки мамлакати худро тарк намоянд ва дар ҳудуди мамлакатҳои дигар паноҳгоҳ чӯянд (масалан, оиди гирифтани мақоми гуреза дархост намоянд). Инчунин, ҳолатҳои низ ба назар мерасанд, ки онҳо боз дар майдони муноқишаҳои мусаллаҳона меафтанд ва ба ашхоси беҳимоя мубаддал мегарданд. Мисоли барҷастаи гуфтаҳои боло, ин муноқишаҳои мусаллаҳона дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон мебошанд. Садҳо гурезагони афгон, ки дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд, қурбонии ҳамин ҷанг гардидаанд ва дар баробари ин таи солҳои 1992-1997 як қисми шаҳрвандони мо низ дар Афғонистон гуреза шуда буданд.

Вазъи ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷӣ, яъне гурезаҳо дар давраи муноқишаҳои мусаллаҳона дар асоси санадҳои ҳуқуқии зерин ба танзим дароварда мешаванд:

- *Конвенсияи Женева аз 12 августи соли 1949 «Дар бораи ҳимоя намудани аҳолии граждани дар давраи ҷанг»;*
- *Протоколи иловагӣ I аз 8 июни 1977 сол «Дар бораи ҳимояи қурбонии муноқишаи мусаллаҳонаи байналхалқӣ; (Тоҷикистон онро соли 1993 ба тасвиб расонидааст);*
- *Созишномаи Москва дар бораи чораҳои аввалин дараҷа оиди ҳимояи қурбонии муноқишаҳои мусаллаҳона аз 24 сентябри соли 1993. (дар доираи ИДМ).*

Умуман, вазъи шаҳрвандони хориҷӣ дар ҳудуди давлати будубош, ки дар вазъияти муноқишаи мусаллаҳона қарор дорад, ба мисли вазъи ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷӣ дар давраи осоишта мебошад, ба истиснои баъзе муқараротҳо. Мувофиқи Конвенсияи Женева IV аз соли 1949 «Дар бораи ҳимоя намудани аҳолии граждани дар давраи ҷанг» ва Протоколи I ба он аз соли 1977, ба шаҳрвандони хориҷие, ки дар ҳудуди мамлакати иштирокчи муноқиша қарор доранд, ҳуқуқ дода шудааст, ки ҳудуди чунин мамлакатро дар ибтидо ва ё дар вақти муноқиша тарк намоянд ба шарте, ки чунин амали онҳо бар хилофи манфиатҳои давлатии мамлакати будубош набошад. Шаҳрвандони хориҷӣ гирандаи кӯмакҳои фиристонидашуда мебошанд ва инчунин ба онҳо кӯмаки тиббӣ низ расонида мешавад ва имконият дода мешавад, ки дар баробари шаҳрвандони худ давлат дар беморхонаҳо муолиҷа гиранд, инчунин ба онҳо кӯмакҳои инфиродӣ ва дастаҷамъӣ расонида мешавад. Дар баробари ин,

давлати будубош ба шаҳрвандони хориҷӣ имконият медиҳад, ки аз минтақаҳое, ки гирифтори хавф мебошанд, баромада раванд.

Конвенсияи Женева ҳуқуқҳои гурезаҳоро ҳамчун табақаи поймолшудаи аҳолии граждани дар давраи муноқишаи мусалаҳона дар ҳудуди давлати ҷангкунанда ғимоя менамояд. Мисол, моддаҳои 35-36 ин Конвенсия номгӯи кафолатҳои ҳуқуқи шаҳрвандони хориҷиро пешбинӣ намудааст, чунин кафолатҳо мумкин аст, ки аз тарафи давлати ба муноқиша дохилшуда аввалани шуда поймол карда шавад, махсусан дар ҳолатҳое, ки агар онҳо шаҳрвандони давлати муҳолиф бошанд. Моддаи 44 Конвенсияи номбурда муқаррар намуудааст, ки давлат набояд, ки бо гурезагоне, ки дар ҳудуди ӯ мебошанд ва воқеан аз ғимояи ягон ҳукумат истифода намебаранд, ҳамчун хориҷиёни шаҳрванди давлати муҳолиф танҳо бо асоси мансубияти юридикӣ онҳо ба давлати ғайридӯст муносибат намуояд. Аз муқарароти моддаи 73 Протоколи якуми иловагӣ бармеояд, ки гурезагоне, ки дар ҳудуди мамлакати тарафи муноқиша қарор доранд, ба монанди шаҳрвандони мамлакати мансубият аз ғимоя истифода мебаранд. Вале, бо баробари он, ки гуреза ҳудуди давлати ҷангкардаистодаро тарк намуояд, нисбати ӯ меъёрҳои конвенсияҳои Женевагӣ татбиқ карда намешаванд. Аммо, дар чунин мавридҳо низ гуреза бе ғимоя намемонад, чунки нисбати ӯ татбиқи меъёрҳои ҳуқуқ дар бораи гурезаҳо идома меёбад.

Нисбати гурезаҳое, ки дар ҳудудҳои ишғолкардашуда боқӣ мемонанд, муқарароте татбиқ мегардад, ки тибқи он рондани шаҳрвандони хориҷӣ аз ҳудудҳои ишғолкардашуда ба ҳудуди давлати истилогар ва ё ҳудуди давлати дигар манъ карда шудааст.

А. Марҳилаҳои асосӣ

Ба тариқи муфассал низоми ғимояи ҳуқуқи аз тарафи ҳуқуқи байналхалқӣ гуманитарӣ додашавандаро баррасӣ накарда, мо зарур мешуморем, ки дар бораи баъзе аз ҳуҷатҳои ҳуқуқӣ, ки сиёсати *Ҳаракати Байналхалқӣ Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмарро (минбаъд дар матн ҲССҲА)* нисбати гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ муаян менамояд, маълумот диҳем.

1. Резолюцияҳои Ҳаракат (Чунбиш)

Аз вақти таъсисёбии худ *Ҳаракати Байналхалқӣ Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар* (минбаъд дар матн *Ҳаракат*) якҷанд резолюсияҳоро дар ин соҳа қабул намуд, аммо диқати махсусро *Резолюсияи ХХІ таҳти унвони «Кӯмаки Салиби Сурхи Байналхалқӣ ба гурезаҳо»*, ки дар Конференсияи 24 – уми Салиби Сурх соли 1981 дар шаҳри Манил қабул гардида буд, ба худ ҷалб менамояд. Дар баробари резолюсияи номбурда, дар ин конференсияи эъломия оиди сиёсати ташкилот низ

қабул гардид. Резолютсияи дар боло номбаргардида таҷрибаи гузаштaro чамъбаст намуда, барои фаъолияти оянда нақша тартиб дода, дар ҳақиқат сиёсати Ташкилотро дар соҳаи кӯмак ба гурезаҳо ва муҳоҷирон иҷборӣ муаян намуд. Бартарияи Эъломиа оиди сиёсати Ташкилот дар он мебошад, ки дар он аз як тараф салоҳияти *Ҳаракат* ва Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид аниқ ва мушахас нишон дода шудаанд ва аз тарафи дигар салоҳияти ҷузъҳои таркибии *Ҳаракат* низ муаян карда шудаанд.

Дар Резолютсияи ХХІ *Ҳаракат* махсус қайд намудааст, ки масъулият барои додани кӯмак ва ғимояи гурезаҳо пеш аз ҳама ба зиммаи ҳукуматҳо мебошад. Дар самти ҳуқуқӣ бошад, нақши аввалиндараҷа дар ғимояи байналхалқии гурезаҳо ва расонидани кӯмаки моддӣ ба онҳо ба зиммаи Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид вогузор гардидааст. Дар резолютсияи номбаргардида нақши иловагӣ ва ёридиҳандаи *Ҳаракат* муаян карда шудааст. Дар банди 1 Эъломиа дар хусуси сиёсати Ташкилот чунин пешбинӣ шудааст:

«Салиби Сурх бояд, ки барои додани кӯмак ва ғимояи гурезаҳо, муҳоҷирони иҷборӣ ва ашхосе, ки ба маҳалҳои ватаниаш худ бармегарданд омода бошад, дар мавриде, ки агар ин қурбонӣҳо мувофиқи моддаи 73 Протоколи иловагӣ ба Конвенсияи Женева аз соли 1949 ва ё мувофиқи оинномаи Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ашхоси таҳти парнастории қарордошта доништа шаванд, махсусан дар мавридҳои, ки агар онҳо воқеан аз ягон кӯмак ва ғимоя истифода набаранд, чуноне, ки ин ҳолат дар баъзе мавридҳо нисбати муҳоҷирони иҷбории дохили мамлакат рӯй медиҳад '».

Эъломиа дар бораи сиёсати Ташкилот инчунин дар бораи зарурияти мутобиксозии амалҳо дар дохили худӣ *Ҳаракат* бо Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид, ташкилотҳои давлатӣ ва ғайридавлатӣ, ки ба манфиати гурезаҳо кор мекунанд, низ хотиррасон намуд. Дар ҳуҷат инчунин оиди нақши Агентии Марказии *Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх* ва *Ҳилоли Аҳмар* қайд карда шудааст.

Нихоят, дар ҳуҷат тавсияҳои *Ҳаракат* ва Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид оиди мунтазам гузаронидани машваратҳо оиди масъалаҳои манфиати дугарафа, мутобиксозии фаъолият дар хусуси расонидани кӯмаки гуманитарӣ низ қайд гардидаанд.

Дар марҳилаҳои минбаъда дигар резолютсияҳо низ қабул карда шуданд, аммо ягонтои онҳо сиёсати дар соли 1981 таҳияшударо зерӣ ҷубҳа ва савол қарор надод. Ба ғайр аз ин, зарур аст, ки дар бораи Резолютсияи I Конференсияи байналхалқии 27 ум, ки дар шаҳри Женева соли 1999 баргузор гардидааст, хотиррасон намоем. Резолютсияи номбурда Барномаи амалро барои солҳои 2000- 2003 қабул намуд. Дар

1 Ниг.: Морис Ф., Де Куртен Ж. Действия МККК в интересах беженцев и гражданских перемещенных лиц. // Защита лиц и объектов в МГП. М., 1998. С. 173.

он оиди чораҳои расонидани кӯмак ба гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ, инчунин ба ашхоси иҷбории дохили мамлакат, ки аз тарафи ҷамъиятҳои миллӣ, Федератсияи Байналхалқӣ ва Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар дар ҳамкорӣ бо Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милалӣ Муттаҳид мувофиқи мандати худ ва ҳуқуқи байналхалқии гуманитарӣ расонида мешаванд, нишон дода шудаанд.

2. Созишномаи Севилия

Созишнома дар бораи ташкил кардани фаъолияти байналхалқии ҷузъҳои таркибии Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар дар маҷлиси Шӯрои вакилон соли 1997 дар шаҳри Севилия ба имзо расонида шудааст. Созишномаи номбурда ба он нигаронида шудааст, ки ҳамкориҳои мутақобила ва зичро дар байни ҷузъҳои таркибии *Ҳаракат* дар самти фаъолияти байналхалқӣ ба роҳ монанд, ихтилофи ақидаҳоро дар байни онҳо дар масъалаи муаян кардани ўҳдадорихояшон аз байн барад ва барои ташкили фаъолияти байналхалқии ҳар яке аз онҳо мусоидат намояд. Дар маҷмӯъ, созишнома муаян намуд, ки дар ҳар як мавриди мушахас кадом ҷузъи таркибии Ҳаракат нақши муассисаи пешбарро иҷро менамояд. Дар мавриди ҳодисаи табиӣ ва ё садамаи технологӣ вазифаи муассисаи пешбарро Федератсияи иҷро мекунад, дар мавриди муноқишаи мусаллаҳона, муноқишаи дохилидавлатӣ ва ё оқибатҳои чунин ҳодисаҳо бошад, ин вазифаро ҳуди Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар иҷро менамояд.

Дар Созишнома аниқ карда шудааст, ки мафҳуми «оқибатҳои бевоситаи муноқиша» инчунин нисбати вазъияте, ки дар он қурбонӣҳои муноқиша дар ҳудуди давлате мебошанд, ки ин давлат тарафи муноқиша намебошад, низ татбиқ карда мешавад. «Бо мақсади таъмин намудани амалҳои пай дар пайи ҷузъҳои таркибии *Ҳаракат*, ки барои ягонагӣ ва мустақилияти ҳаракат зарур мебошанд, ҷамъияти миллӣ, ки х охиши бастанӣ созишнома оиди ҳамкориро бо муассисаҳои махсусгардонидашудан Созмони Милалӣ Муттаҳид дорад, бояд, ки дар ин хусус ба Федератсия ва Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар хабар диҳад. Азҷумла, ин мақомот бояд, ки дар бораи ҳамагуна гуфтушунидҳое, ки метавонанд боиси баста шудани шартномаҳои расмӣ бо Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милалӣ Муттаҳид гарданд ва онҳо яққоя бо Федератсия ва ё Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар бояд гузаронида шаванд, ба Федератсия ва ё Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар хабар диҳанд¹».

1 Ниг.: Лавуайте Ж.Ф. Беженцы и перемещенные лица : Международное гуманитарное право и роль МККК // Защита лиц и объектов в МГП. М., 1999.

Инчунин зарур аст, ки дар бораи нақши муҳими ҷамъиятҳои миллии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар ва Федератсия дар амалиётҳо оиди расонидани кӯмак ба гурезаҳо қайд намоем.

Б. Ҷаҳдадорӣҳои Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмарни нисбати гурезаҳо

Тибқи резолютсияи Манил, ки дар боло аз он ёдовар шудем, чунин вариантҳо имкон доранд: ҷаҳдадорӣҳои мувофиқомада ва ба ҳамдигар монанди Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милалӣ Муттаҳид ва Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар, ки иҷрои чунин ҷаҳдадорӣҳо ҳардуи ташкилот ба зиммаи худ гирифтаанд ва вобаста ба ҳамин онҳо дар рӯҳияи дастгирии ҳамдигарӣ амал мекунанд; ҷаҳдадорӣҳои ёридиҳанда ва иловагӣ нисбати гурезаҳо; ҷаҳдадорӣҳои ёридиҳанда ва иловагӣ нисбати ашхоси граждании зарардида, ки дар натиҷаи муноқишаи мусаллаҳона муҳоҷири иҷборӣ гардидаанд.

1.1. Ҷаҳдадорӣҳои мувофиқомадаи Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар

Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар аз давлатҳо барои расонидани ҳимоя ва кӯмак ба қурбонии муноқишаҳои мусаллаҳонаи байналхалқӣ ва ғайрибайналхалқӣ мандат гирифтаанд. Мисол, гурезаҳо мумкин аст, ки дар яке аз мамлакатҳои ҳамсоя, ки он алақай дар шароити муноқишаи дохилӣ қарор дорад, паноҳгоҳ ёбанд ва чунин мамлакат бо давлати мансубияти граждании онҳо дар муноқишаи мусаллаҳонаи байналхалқӣ ҷалбкардашуда ба ҳисоб равад. Дар чунин ҳолатҳо, Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар нисбати тақдирӣ чунин гурезаҳо ва ашхоси гражданий, ки қурбонии муноқиша гаштаанд, бетараф буда наметавонад.

Мисол, Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар ба 25 (бисту панҷ) ҳазор қурдҳои эронӣ, ки дар ҷустуҷӯи паноҳгоҳ ба ҳудуди Давлати Ироқ фирор карда, дар лагери гурезаҳои Ал Теш, ки дар наздикии Рамаи ҷойгир шудааст, нигоҳ дошта мешуданд, кӯмак расонид. Бо дархости мақомоти ҳокимияти Ироқ, Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар инчунин дар ҷустуҷӯи мамлакатҳои мебошад, ки розӣ ҳастанд дигар гурезаҳо низ аз Эрон қабул наоянд. Чунин гурезаҳо дар Ироқ дар лагерҳои Шумели ва Радами мебошанд ва наояндагони Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар мунтазам аз ин лагерҳо дидорбинӣ мекунанд ¹.

¹ Ниг. муфасал: Криль Ф. Политика МККК в отношении беженцев и гражданских лиц, перемещенных внутри страны.// Международный журнал Красного Креста. 2001.С. 124. http://icrc.at.ua/magazine/06_IRRC_843_Krill_RUS.pdf

Ин гурезаҳо аз ҳимояи Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид аз соли 1951 истифода мебаранд ва мутаносибан нисбати онҳо салоҳияти Раёсати кор бо гурезагон паҳн мегардад. Мутаасифона пас аз он, ки чунин ашхос дар Ироқ паноҳгоҳ бурданд, дар миёни Ироқ ва Эрон ҷанг сар шуд ва онҳо қурбонии ин муноқишаи байналхалқӣ гардиданд. Чунин гурезаҳо аз ҳимояи Конвенсияи Женева IV истифода мебуданд, ки он бо мандати Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар низ мувофиқат мекард. Бинобар ин, ўҳдадорҳои яхела ба миён омаданд, аммо дар амалия ягон мушқилот оид ба тақсим кардани ваколатҳо ба миён наомад, чунки мақомоти ҳокимияти Ироқ барои бо гурезаҳо кор бурдани намоёндагони Созмони Милли Муттаҳид монеагӣ намурад. Барои ҳамин, пас аз машварат бо Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид бо чунин ашхоси гуреза Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар кор бурданро сар кард. Аммо, дар ин самт ин *Ташиқоти номбурда* бо мушқилоти муаян рӯ ба рӯ гардид, зеро, ҳарчанд, ки ҳимоя намудани гурезаҳо, ки дар лагерҳои гурезаҳо мебошанд, ба доираи фаъолияти анъанавии ин *Ташиқот* дохил шавад ҳам, аммо ҷустуҷӯи чораҳои дарозмуддати ҳалли мушқилот аз доираи салоҳияти он берун мебошад. Ҳамин тавр, Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар ба тариқи истисноӣ ба масъалаи ҷустуҷӯӣ ва ҷобаҷогузори гурезаҳои номбурда дар мамлакатҳои сеюм машғул гардид.

Дар ҳамингуна вазъият, инчунин ашхоси аз кишварҳои Либерия ва Сер-Леон баромада низ гирифтӣ шуданд, ки онҳо дар Гвинея паноҳгоҳ ёфта буданд. Соли 2000 - ум муноқиша ин кишвари паноҳгоҳдихандаро низ фаро гирифт ва он ашхоси гуреза аз ҳуқуқҳои гуреза ва ҳимоя тибқи Конвенсияи Ташиқоти Ягонаи Африка дар бораи гурезаҳо ва ҳуқуқи байналхалқии гуманитарӣ истифода намурад. Аз ҳамин давра сар карда, дар байни Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид ва Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар ўҳдадорҳои яхела ба миён омаданд. Азбаски Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид барои иҷро намудани мандати худ нисбати гурезаҳо тайёр буд ва барои иҷрои он имкониятҳо ҳам дошт, Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар ба масъалаҳои додани кӯмак ва ҳимояи ашхоси граждани, ки дар ҳудуди Гвинея будубош мекарданд, машғул гардид.

1.2. Ўҳдадорҳои ғридриҳандаи Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар

Барои он, ки фаъолияти Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар ба манфиати гурезаҳо амалӣ карда шавад, чунин ашхос бояд, ки қурбонии муноқишаи дохилӣ ва ё муноқишаи байналхалқӣ бошад. Аммо, мансубият ба гурӯҳи ашхосе, ки зери парастории ҳуқуқи

байналхалкии гуманитарӣ қарор доранд, талаботи мутлақ намебошад, чунки ҳукуқи ташаббус, ки онро Ҳаракат доро мебошад, ба он имкон медиҳад, ки дар вазъиятҳои бо Ковенсияҳои Женева пешбинӣ нашуда низ амал намояд. Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар як намуд нақши ёридиҳандаро иҷро менамояд, барои он, ки намояндагони ин Ташкилот алақай дар он минтақаҳои мебошанд, ки дар он ҷой талабот ба кӯмак калон аст, аз ин рӯ ин Ташкилот имконият дорад, ки дар ҳамагуна вазъиятҳо амал кунад. Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар ягона ташкилоте мебошад, ки дар мавридҳои ба миён омадани монеаҳои барои ба амал баровардани фаъолияти Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид, амал намояд. (масалан, агар давлати қабулкунанда иштирокчи Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид аз соли 1951 набошад ва ё ба қорҳои дахлат намудани Созмони Милали Муттаҳид ва ё Комитети иҷроияи Раёсати кор бо гурезагонро иҷозат надихад).

Мисол, Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар якҷоя бо ЮНИСЕФ (Созмони Миллалӣ Муттаҳид оиди кор бо кӯдакон) амалиётҳои оиди расонидани кӯмак ба гурезаҳои Камбоджиягӣ дар ноҳияҳои бо Таиланд ҳамсарҳад буда, ба амал бароварданд, чунки Таиланд барои ба қорҳои он дахлат кардани Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид муҳолиф буд. Барои ҳамин, Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх дар машварати якҷоя бо Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид ва бо розигии Ҳукумати Таиланд барои амалӣ гардонидани фаъолияти кӯмак ба гурезаҳо оғоз кард. Бар замми ин, азбаски, ба лагерҳои гурезаҳо ҳуҷуми мусаллаҳона сурат гирифта буд, Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар метавонист, ки дахлати ҳудуд дар асоси муқарароти ҳукуқи байналхалқии гуманитарӣ низ асоснок намояд.

Метавонем, ки дигар мисолҳои низ оварем.

Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар ба тариқи муваққатӣ вазифаи Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳидро иҷро намуда, моҳи июли соли 1994 ба манфиати гурезаҳои руандагӣ дар шимол ва ҷануби мамлакат дар ноҳияи Киви амал намуд. Инчунин Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар соли 2001 ба манфиати гурезаҳои танзаниягӣ дар Кения дар ноҳияи Момбас амал намуд, чунки кормандони Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар алақай дар ҷои ҳодиса буданд ва ба ашхоси эҳтиёҷманд бо розигии Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид кӯмаки фаврии расониданд, то он мавриде, ки ҳудуди Раёсати кор бо гурезагон ба қор оғоз накард¹.

¹Ниг.: Криль Ф. Политика МККК в отношении беженцев и гражданских лиц, перемещенных внутри страны.// Международный журнал Красного Креста. 2001.С. 124. http://icrc.at.ua/magazine/06_IRRC_843_Krill_RUS.pdf

Пас аз он, ки Ҳукумати Панама ба Муассисаи махсусгардонидашудаи Созмони Милали Муттаҳид иҷозат надод, ки бевосита амал намояд, Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар фаъолияти ҷамъияти миллиро оиди расонидани кӯмак ба гурезаҳои колумбиягӣ дар минтақаи Дарени Панама дастгирӣ намуд. Инчунин, азбаски намоёндагони Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар алақай дар ҷои ҳодиса буда, дорои захираҳои барои расонидани кӯмак буданд, Раёсати кор бо гурезагон ба ин Ҳаракат оиди кӯмак намудан ба гурезаҳои албанӣ, ки аз Косово ва Македония моҳи март соли 2001 омада буданд, муроҷиат намуд. Дар муддати як моҳ Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар ба 8 (ҳашт) ҳазор гурезаҳо кӯмак намуд.

1.3. Вазифаҳои иловагӣ ва доимии Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар

Дар он мавридҳое, ки ҳатто Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид имконияти амалӣ намудани мандати худро дорад, Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар метавонад, ки иҷрои ҷунин вазифаҳо бо истифода аз имкониятҳои махсуси худ самаранок иҷро намояд. Тибқи амалияи ба миён омада, Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар дар асоси Эълومияи Манил аз соли 1981 метавонад, ки дар ҳар маврид хизматрасонии Агентии Марказиро оиди кофтукоб истифода намояд. Барои тасдиқи ин ҳолат ду мисол меоварем.

Дар рафти амалиёт оиди расонидани кӯмак ба қурбониёни геносид дар Руанда, дар таърихи 27 июни соли 1994 Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар дар якҷоягӣ бо Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид, ЮНИСЕФ ва Федератсия эълумияро нашр намуданд, ки дар он оиди муҳим будани дастгирӣ кардани муносибатҳои оилавӣ ва зарурияти нигоҳ доштани ҳуҷжатгузори кӯдакони эвакуатсиякардашуда аз соли 1994 то соли 1997 қайд карда шудааст. Дар ин барномаи доирааш васеъ 150 (яксадун панҷоҳ) ташкилоти дигар низ иштирок намуданд, дар натиҷа он имконият дод, ки мушкilotро нисбати қариб ҳамаи кӯдакони бепарастор ҳал намоянд ¹.

Дар Сурия пас аз муноқишаи арабу исроил Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар фаъолиятро оиди дастгирӣ намудани робитаҳо дар байни ҳешутаборони аз ҳамдигар ҷудошудаи гурезаҳо идома дода, пайёмҳо оилавино ҳам ба шаҳрвандони суриягӣ ва ҳам ба гурезаҳои фаластинӣ мерасонид. Дар

1 Ниг.: Феллер Э. Пятидесятая годовщина Конвенции по беженцам 1951г.: защита беженцев во время вооруженного конфликта // Международный журнал МКСК. М., 2001. С.64.

ҳамкорӣ бо Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид, Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар гурезаҳоеро, ки бо худ ҳучати тасдиқунандаи шахсият барои рафтани ба мамлакати сеюм надоштанд, бо ҳучатҳои рафтуомади сафар таъмин намуд.

Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар дониш ва таҷрибаи худро истифода намуда, ба гурезаҳо имконияти медиҳад, ки новобаста аз қурбониёни ҷанг будан ва ё набудан аз хизматрасонии ҷарроҳӣ истифода намоянд. Чунин ҳолат бо гурезаҳои камбоджиягӣ дар Таиланд ва гурезаҳои афгон дар Пешовар ва Кветт (Покистон) низ ба амал бароварда шудааст. ба ғайр аз ин, чунин кӯмак дар Локичокио (Кения) ба ашхоси маҷрӯҳ ва беморон, азҷумла гурезаҳо, ки аз Судан фирорӣ шуда. омада буданд, расонида шуда истодааст.

1.4 Баъзе мушкилотҳои мушахас

Репатриатсия (бозгардонидани) гурезаҳо низ ба шумораи мушкилотҳое дохил мешавад, ки Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмарро ба ташвиш овардааст. Ҳарчанд, ки *Ҳаракат* дар амалиётҳои баргардонидани гурезаҳо ба ватанашон иштирок накунад ҳам, аммо Ташкилот чунин назар дорад, ки давлатҳои манфиатдор ва ташкилотҳо ба масъалаи вақт ва шартҳои ба ватан баргардонидани гурезаҳо бояд бодикқат муносибат намоянд. Донишмандони мамлакатаи мансубияти граждани ба *Ҳаракат* имкон медиҳад, ки тамоми паҳлӯҳои масъаларо баррасӣ намуда, пешниҳодҳои худро, ки барои беҳатар баргардонидани гурезаҳо дар шароити паст нақардани шаъну эътибори онҳо нигаронида шудаанд, пешниҳод намоянд. Дар якҷанд мавридҳое, ки гурезаҳо ба Камбоджа, Афғонистан, Хорватия, Босния ва Герсеговиния ё Руанда баргаштанд, Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмардар бораи хатари бармаҳал баргаштанашон ба минтақаҳои вазъашон нооором, инфраструктурааш вайронгардида ва хатари таҳдиди таркиши мина вучуддошта оғоӣ намуда буд.

Мушкилоти репатриатсия бештар бинобар мавҷудияти минаҳои зиддиҳушкигард шиддат меёбад, ки дар натиҷа боиси оқибатҳои манфӣ барои аҳолии граждани мегарданд. Ба ғайр аз он, ки миннаҳои зиддиҳушкигард яке аз сабабҳои ба аҳолии расонидани зарар мегарданд, инчунин онҳо барои барқарор кардани мамлакат ҳалал расонида, барои ба ватан баргаштани гурезаҳо монеагӣ ба миён меоваранд. Шартномаи Оттава, ки соли 1997 қабул карда шуда буд ва дар натиҷаи он минаҳои зиддиҳушкигард манъ карда шуданд, дар ин самт як қадами ҷиддӣ ба пеш ба ҳисоб мерафт. Аммо шумораи муассири минаҳои несткарданаишуда, инчунин гузоштани минаҳои нав новобаста аз манъ кардани онҳо, аз он шаҳодат медиҳанд, ки то кадом андоза имрӯзҳо барномаҳои Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар оиди хабардоркунии аҳолии дар хусуси хатари минаҳо аҳамиятнок мебошанд.

Вактҳои охир, Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар бо мушкilotи хузури доштани комбатантҳо дар лагерҳои гурезаҳо, махсусан дар Африка, дар Заир (сипас дар Республикаи Демократии Конго), дар Танзания ва Либерия рӯ ба рӯ гардидааст. *Ҳаракат* ҳамеша таъкиди менамояд, ки мувофиқи Конвенсияи Гаага аз соли 1907, мақомоти ҳокимияти давлатҳои бетараф, ки дар ҳудуди худ ашхоси мусаллаҳро қабул мекунанд, бояд, ки ҳадашон барои дарёфт намудан ва бисилоҳ гардонидани комбатантҳо саъйи кӯшиш намојанд ва онҳоро аз ашхоси граждани ҷудо намојанд. Барои ташриф овардани намојандагони Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар барои дидорбинии комбатантҳо дар ҳамагуна маврид ин шарти пешакӣ мебошад. Мувофиқи Конвенсияи III Женевагӣ собиқ комбатантҳо дорои вазъи асирони ҳарбӣ набуда, балки нисбати онҳо ба мисли асирони ҳарбӣ бояд муносибат кард ва чунин ашхос пас аз ба охир расидани амалиётҳои ҳарбӣ ҳуқуқи бозгаштан ба мамлакати худро доранд.

Ҳимояи гурезаҳо чун аҳолии граждани дар рафти муноқишаи мусаллаҳона ба ғайр аз он, ки дар Конвенсияҳои Женевагӣ ва Протоколҳои иловагӣ ба он пешбини шудааст, инчунин он дар *Созишнома дар бораи ҷораҳои аввалиндараҷа доир ба ҳимояи ҷурбониёни муноқишаҳои мусаллаҳона аз 24 сентябри 1993 сол* низ пешбини гардидааст. Дар ҳуҷати номбурда давалатҳои иштирокчи ҳамраъии худро бо муқараротҳои асосии Конвенсияҳои Женевагӣ ва Протоколҳои иловагӣ ба он қайд намуда, инчунин ба чунин созиш расиданд, ки фаъолияти дутарафаро оиди ҳимояи ҷурбониёни муноқишаҳои мусаллаҳона ҳамоҳанг месозанд. Ҳамин тавр, гурезаҳо дар вақти муноқишаи мусаллаҳона дар зери ҳимояи Конвенсияҳо Женевагӣ ва Протоколҳои иловагӣ ба он мебошанд ва ашхоси граждании давлати будубош ба ҳисоб мераванд.

§ 6. Шартномаҳо ва ҳуҷатҳо дар соҳаи ҳуқуқи гурезаҳо, ки дар доираи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил қабул карда шудаанд

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар баробари шартномаҳои универсалӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон, инчунин дар шартномаҳои махсус оиди ҳуқуқи инсон, азҷумла оиди мушкilotи гурезаҳо дар доираи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (минбаъд дар матн ИДМ) низ иштирок мекунанд. Чунончи, 22 ноябри соли 1991 давлатҳои аъзои ИДМ Эълومияи ҳуқуқи озодиҳои инсонро қабул карданд. Ба монанди дигар конвенсияҳо оид ба ҳуқуқи инсон, Эълумияи номбурда асосан ҳуқуқҳои асосӣ ва умумэтирофшудаи инсонро, ба монанди ҳимояи баробар аз қонун

новобаста аз мансубияти миллӣ ва иҷтимоӣ, забон, чинс, андешаҳои сиёсӣ ва дигар андешаҳо, дин, ҷойи истиқомат, вазъи молумулкӣ, ҳуқуқ ба ҳаёт, муносибати инсондӯстона ва эҳтироми шаъну шарафи инсон, ҳуқуқи озодона ҳаракат намудан дар дохили мамлакат, интиҳоби ҷои истиқомат, ҳуқуқи ҳар як инсон оиди тарқ кардани мамлакати худ ва баргаштан ба он, ҳуқуқи нарондан аз мамлакат, ҳуқуқ ба меҳнат, ҳуқуқ ба молиякӣ ва ғайраҳоро пешбинӣ намудааст.

Дар доираи ИДМ солҳои 1995-1997 *Конференсияи минтақавӣ оиди баррасӣ намудани мушкилоти гурезаҳо, муҳоҷирони иҷборӣ ва дигар шаклҳои муҳоҷирати ғайриихтиёрӣ, шахсони ба мамлакатҳои ИДМ ва давлатҳои ҳамсоя баргарданда баргузор гардид. Конференсияи номбурда Барномаи амал ва Эълумияро таҳия ва қабул намуд ва он се намуди мақсадро дарбар мегирифт: таъмин намудани мамлакатҳои ИДМ бо форуми боварибахш барои муҳокима намудани мушкилоти муҳоҷирати ғайриихтиёрии аҳоли ва мушкилоти гурезаҳо дар рӯҳияи инсондустӣ; баррасӣ намудани раванди ҳаркати аҳолии минтақа ва дар ҳамин маврид муқаррар кардани навъҳои муҳоҷироне, ки боиси ташвиш гаштаанд ва таҳияи намудани Барномаи амал барои мамлакатҳои ИДМ, ки характери ҳатмӣ надорад. Давлатҳое, ки дар конференсияи номбурда иштирок намуда, эътироф карданд, ки концепсияи беҳатарии минтақавӣ ва байналхалқӣ дар заминаи мустаҳкам кардани институтҳои демократӣ ва ҳимояи ҳуқуқи инсон бунёд карда мешавад. Дар ҳуҷати мазкур қайд карда шудааст, ки репатриатсияи ихтиёрӣ ҳамчун ҷораи нисбатан дархостшаванда барои гурезаҳо ва ашхоси ба онҳо баробаркардашуда боқӣ мемонад. Принсипи ихтиёрӣ заминаи асосии ҳимояи байналхалқӣ мебошад ва он бевосита аз принсипи «нарондан аз кишвар» сарчашма мегирад. Ба ғайр аз ин, тибқи ин ҳуҷат гурезаҳо ва ашхоси ба монанди гурезаҳо дар чунин вазъият қарордошта бояд, ки ба қадри имкон иттилооти пурра ва объективиро дар бораи вазъи мамлакатаи мансубияташон дошта бошанд, то ин, ки дар асоси ин иттилоот имконияти қабул кардани қарорро дошта бошанд.*

24 сентябри 1993 сол сардорони нӯҳ давлати ИДМ (Озарбойҷон, Арманистон, Белоруссия, Қазокистон, Қирғизистон, Федератсияи Россия, Тоҷикистон ва Туркменистону Ўзбекистон) *Созишнома дар бораи кӯмак ба гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ* ба имзо расониданд. Тибқи ин Созишнома, давлати паноҳгоҳ дода ӯҳдадор мешавад, ки гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷбориро дар ҷойҳои нигоҳдории муваққатии онҳо бо шароитҳои зарурии иҷтимоию маишӣ таъмин намояд; ба гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ барои бо кор таъмин шуданашон тибқи қонунгузории қабулнамудани давлати дахлдор оиди шугъл мусоидат намояд; ба гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ барои талаб карда гирифтани ҳуҷатҳои зарурӣ вобаста ба ҳал намудани масъалаҳои шахравандӣ, шаҳодатномаи оиди

никоҳ, таваллуд, дафтарчаи меҳнатӣ ва дигар ҳучатҳо, ки барои таъминоти иҷтимоӣ, ба хорича рафтан ва гайраҳо заруранд, мусоидат намоёнд. Ба гайр аз ин, давлатҳо дар ҳамкорӣ ва мусоидат бо тарафҳои манфиатдор бояд, ки эвакуатсияи аҳолиро (аз ҷойҳои хавфнок ба ҷойҳои осоишта кӯчонидан) аз минтақаҳои муноқишаҳои мусаллаҳона ва низоъҳои байнимиллӣ ба роҳ монда. ба онҳо имконияти ихтиёрона ва бемамониат ба ҳудуди яке аз мамлакатҳо рафтанро фароҳам оваранд; бехатарии шахсӣ ва молумулкии ашхоси эвакуатсияшударо т аъмин намоёнд, қатъ намудани тирпаронӣ, риоя кардани ҳимояи тарғиботи ҷамъиятро дар вақти эвакуатсия таъмин намоёнд.

Дар таърихи 10 феввали 1995 сол дар шаҳри Алмаато давлатҳо - иштирокчиёни *Созишнома дар бораи кӯмак ба гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ аз 24 сентябри 1993 сол*, Протоколро ба Созишномаи номбурда ба имзо расониданд, ки мақсади он ворид намудани иловаҳо ба қ. 3 моддаи 8 Созишнома мебошад. Зимнан, илова ба қисми 3 моддаи 8 дар таҳрири зайл баён карда шудааст: «Амволҳо (хизматрасониҳо, қорҳо), ки ба воситаи сарҳади гумрукӣ аз як Тараф ба Тарафи дигар дар доираи Фонди байнадавлатии кӯмаки гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ интиқол дода мешаванд, аз пардохти бочи гумрукӣ ва андоз озод мебошанд».

Тибки Созишнома дар бораи кӯмак ба гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ *Фонди байнидавлатии кӯмак ба гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ* таъсис дода шудааст. Тибки қарори Шӯрои Сарварони давлатҳои ИДМ Низомномаи фонди номбурда тасдиқ карда шуд. Тибки Низомнома вазифаҳои асосии Фонд инҳо мебошанд:

- якҷоя намудани воситаҳои молиявӣ ва моддӣ барои расонидани кӯмак ба гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ;
- тақсим намудани воситаҳо дар байни Давлатҳои иштирокчиҳои Созишнома, ки гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷбориро бо мақсади муҳоҷират ва ҷобачокунӣ қабул намудааст;
- мусоидат намудан ба мақомоти давлатӣ ва ташкилотҳои ҷамъиятии давлатҳои иштирокчиҳои Созишнома бо мақсади ҳимоя намудани ҳуқуқҳои граждани, иқтисодӣ, ва иҷтимоии гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ;
- тарғиб намудани гоҷҳои раҳму шавқат, адолат, ҷалб намудани диққати аҳли ҷомеа ба мушкилоти гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ.

§ 7. Шартномаҳо оид ба навъҳои (дараҷаҳои) мушахаси гурезаҳо ва ашхоси кӯчонидашуда

Ба навъҳои мушахаси гурезаҳо ва шахсони кӯчонидашуда, ба мисли занҳо, кӯдакҳо асосан дар шартномаҳо дар бораи ҳуқуқи инсон

диққати махсус дода шудааст. Дар байни онҳо ҷои махсусро Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид дар бораи барҳам додани ҳамгуна намуди дискриминатсия нисбати занон аз соли 1979 ва Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид дар бораи ҳуқуқи кӯдак аз соли 1989 ишғол мекунанд.

Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид дар бораи барҳам додани ҳамагуна намуди дискриминатсия нисбати занон дар баробари мардон нисбати занон паҳн гардидани ҳамаи ҳуқуқҳои умумэтирофшударо пешбинӣ менамояд. Конвенсия давлатҳои иштирокчиёро вазифадор менамояд, ки дар баробари мардон ба занон ҳуқуқҳои баробарро вобаста ба ба даст овардан, тағир додан ва нигоҳ доштани шахрвандӣ, ҳуқуқ нисбати шахрвандии фарзандон, ҳуқуқ ба меҳнат ҳамчун ҳуқуқи ҷудонашавандаи ҳамаи одамон ва дигар ҳуқуқҳои кафолат диҳад. Конвенсия давлатҳои иштирокчиёро ўҳдадор менамояд, ки дар тамоми соҳаҳо, азҷумла дар соҳаҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ тамоми ҷораҳои заруриро, азҷумла ҷораҳои қонунгузорию барои инкишофи пурра ва ҳаматарафаи занон ба амал бароваранд, то ин, ки истифода бурдан ва амалӣ гардидани ҳуқуқ ва озодиҳои асосии онҳоро дар баробари мардон кафолат дода шавад. Конвенсияи номбурда 3 сентябри соли 1981 мавриди амал қарор гирифт¹.

Ҳучати дигар, ки ба ҳуқуқи кӯдакон бахшида шудааст, ин *Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид дар бораи ҳуқуқи кӯдак аз соли 1989* мебошад. Ба ҳамагон маълум аст, ки аз шумораи умумии гурезаҳои дар ҷаҳон мавҷудбуда нисфи онҳоро гурезаҳои кӯдакон ташкил медиҳанд. Дар вазъиятҳои мушкили умр ба сар бурдан дар паноҳгоҳҳо, ба кӯдакон расонидани кӯмак мушкил мебошад.

Барои кӯдаконе, ки дар миёни ашхоси кӯчонидашуда мебошанд, принципи «беҳтар таъмин намудани манфиатҳо» аҳамият муҳим дорад, чунки маҳз аз он ҳамаи тартибот ва қарорҳо нисбати кӯдакон, новобаста аз вазъи муҳоҷиратияшон. сарчашма мегирад. Барои ҳамин. таъсири амали Конвенсия ва принципҳои он ба ҳаёти ҳамагунаи кӯдакон аз он вобастагӣ дорад, ки ҳукумат чӣ тавр ўҳдадориҳои худро нисбати онҳо иҷро менамояд.

Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид дар бораи ҳуқуқи кӯдак пешбинӣ намудааст, ки ҳамаи кӯдакон баробар мебошанд. Ин принципи роҳбарикунанда ҳар як қоидаи дар конвенсияи номбурда пешбинишударо пурқувваттар мегардонад. Конвенсияи номбурда инчунин масъалаҳои матрах намудааст, ки пештар дар ягон ҳучати байналхалқӣ баррасӣ карда нашуда буданд: ҳуқуқи кӯдаконе, ки аз муносибати бераҳмона ва истисмор ҷабр дидаанд ба реабилитатсия; ўҳадории ҳукумат оиди барҳам додани таҷрибаи анъанавии расонидани зарар ба саломатии кӯдакон.

¹ Ниг.: Право беженцев. Сборник международных и национальных нормативных правовых актов по вопросам беженцев. В 3 тт.. Т. 1. Душанбе. 2007.

Моддаи 22 Конвенсияи номбурда бевосита ба кӯдакон-гурезаҳо бахшида шудааст. Аз мазмуни меъёри мазкур чунин бармеояд, ки давлатҳои иштирокчи конвенсияи номбурда ҳамаи чораҳои заруриро меандешанд, то ин, ки ба кӯдаконе, ки хоҳиши гирифтани мақоми гурезаро доранд ва ё гуреза доништа шудаанд, тибки тартиботи дар ҳуқуқи байналхалқӣ ва ҳуқуқи дохилӣ пешбинишуда ҳимояи дахлдор ва кӯмаки инсондӯстонаро расонанд. Дар асоси гуфтаҳои боло, ба кӯдакон-гурезаҳо, ки кӯшиши ба даст овардани мақоми гурезаро доранд, бояд ҳимояи махсус таъмин карда шавад. Давлатро зарур аст бо ташкилотҳои салоҳиятдор, ки чунин кӯмак ва ҳимояро таъмин менамоянд, ҳамкорӣ намояд¹.

Ҳучати дигари ҳуқуқӣ, ки ба навъи мушахаси гурезаҳо бахшида шудааст, ин *Созишнома дар хусуси маллоҳон - гурезаҳо аз 24 ноябри соли 1957* мебошад. Мувофиқи моддаи 1 Созишномаи номбурда, мафҳуми «маллоҳ-гуреза» нисбати ҳамагуна шахсон, ки тибки муқарароти моддаи 1 Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид дар бораи мақоми гурезаҳо аз соли 1951 гуреза мебошад, татбиқ карда мешавад, тибки дархост ва огоҳиномаи аз тарафи давлатҳои аҳдкунандаи манифатдор дар хусуси он, ки ин шахс ба сифати маллоҳ дар киштии тиҷоратӣ ва ё одатан ба сифати маллоҳи оддӣ қор мекунад. Бо мақсади беҳтар кардани вазъи имкониятдори шумораи зиёди маллоҳон - гурезаҳо, давлатҳои иштирокчи созишнома ба масъалаи паҳн гардидани бартариятҳои созишномаи мазкурро нисбат ба маллоҳоне, ки тибки вазъи ҳуқуқияшон дорои ҳуқуқ ба чунин бартарӣ намебошанд, неххоҳона муносибат намоянд.

Аз мундариҷаи Созишномаи номбурда чунин бармеояд, ки яке аз давлатҳои иштирокчи Созишнома ба маллоҳ - гурезае, ки дорои ҳучати сафар мебошад ва он аз тарафи давлати иштирокчи дигари Созишнома дода шудааст ва ин ҳучат барои баргаштан ба ҳудуди давлати ҳучатдиҳанда эътибор дорад, режими миллӣ ё режими шароиташ мусоид дар масъалаи иҷозати даромадан ба ҳудуди худ медиҳад, ки тибки созишномаҳои пештар бадастомада дар киштӣ хизмат мекарданд ва ё тибки низоми азқорбарой дар соҳил мебошанд.

Соли 1922 Созишнома дар бораи додани шаҳодатномаи шахсият ба гурезаҳои рус қабул гардида буд. Дар Созишномаи номбурда номгӯи талаботҳои муаян карда шуда буданд, ки дар мавриди иҷро намудани онҳо шаҳодатномаи шахсияти гуреза дода мешуд. Аммо чӣ тавре, ки дар созишнома қайд карда шудааст, гирифтани шаҳодатнома мазмуни онро надорад, ки соҳиби он ҳуқуқи

¹ Ниг.: Ибрагимов, А. М. Режим беженцев в международном праве : Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. /А. М. Ибрагимов; Министерство образования РФ. Казанский государственный университет. -Казань, 1999. -22 с.

баргаштан ба давлате, ки чунин шаҳодатномаро додааст, дорад. Шаҳодатнома инчунин ҳучати тасдиқкунандаи шахсият ва ҳучати сафар низ ба ҳисоб меравад ва мӯҳлати амали он як сол аст.

Соли 1924 Созишнома дар бораи додани шаҳодатнома ба гурезаҳои арман қабул гардид. Аз рӯи мундариҷа, ҳуччати номбурда ба ҳуччати қаблан қабулгардида монанд аст, аммо дар он тавсия дар хусуси додани иҷозатномаи махсус ба гурезаҳо оиди дар ҳамагуна маврид баргаштан ба мамлакате, ки чунин ҳучатро додааст, дар мавридҳое, ки тарзи дигар амал вучуд нашофта бошад, пешбинӣ шудааст. Мақсади ин тавсия – соддагардонии озодона ҳаракат намудани гурезаҳо ва беҳтар гардонидани вазъи иқтисодии онҳо мебошад.

Дар таърихи 12 майи соли 1926 дар конференсияи дар Женева баргузоргардида ба Созишномаҳои соли 1922 ва 1924 як қатор тағироту иловаҳо ворид карда шуданд. Дар Созишномаи нав бори аввал мафҳуми «гуреза» шарҳ дода шудааст. Ба ғайр аз ин, тибқи Созишнома соли 1926 шаҳодатномаи шахсияти гуреза ё ба истилоҳ «шиносномаи нансеновӣ» танҳо дар мавриди баргаштан ба мамлакате, ки чунин ҳучатро додааст, зътибор дошт. Инчунин якҷанд муқарароти созишномаи номбурда ба фаъолияти Фонди кӯмак ба гурезагон, ки онро Лигаи Миллатҳои таъсис дода буд, бахшида шудааст. Созишномаи номбурда ба давлатҳои тавсия додааст, ки «барои пӯшонидани ҳароҷотҳо оиди кӯчонидан ва ҷобачогузориҳои қисми зиёди гурезаҳо, ки ба ҳудуди давлати онҳо омадаанд ва ё ин ҳудудро тарк кардаанд, пардохтҳои махсусро ба амал бароварданд».

Дар Конференсияи Женева соли 1928 се Созишнома дар бораи гурезаҳо таҳия карда шуданд:

- *дар бораи вазъи ҳуқуқи гурезаҳои рус ва арман;*
- *дар хусуси нисбати дигар гурезаҳо татбиқи намудани баъзе аз чораҳои, ки ба манфиати гурезаҳои рус ва арман қабул гардида буданд;*
- *дар бораи функсияҳои намоёндогони Комиссари Олии Лигаи Миллатҳо доирӣ қарб ба гурезаҳо.*

Ҳучате, ки вазъи гурезаҳои рус ва арманро ба танзим мебаровард, дар фарқиат бо ҳучатҳои пештара вазъи ҳуқуқи чунин ашхосро аниқ ва пурратар ба танзим даровардааст. Дар ҳучати номбурда вазифаҳои Комиссари Олӣ оиди қарб ба гурезаҳо оиди амалӣ кардани чораҳо оиди расонидани кӯмак ба гурезаҳо пешбинӣ гардидааст. Ба гуруҳи чунин чораҳо инҳо дохил мешаванд: муқаррар кардани шахсият ва вазъи гурезаҳо; муаян кардани вазъи оилавӣ ва вазъи гражданий; «тавсияи ин ё он гуреза ба мақомоти ҳокимияти салоҳиятдор, махсусан бо мақсади гирифтани виза, иҷозати истиқомат дар мамлакат, қабул қардан ба мактаб ва китобхона». Созишнома

чунин тавсияро пешбинӣ намуд, ки хангоми муаян намудани вазъи шахсии гурезаҳои рус ва арман «дар мамлакатҳое, ки қонунҳои мамлакати мансубияти онҳо дигар эътироф карда намешаванд», «қонуни мамлакати домисилияи онҳо ё худ ҷои истиқоматии муқарарии онҳо ва ё дар мавриди набудани чунин ҷой, қонуни мамлакате, ки дар он истиқомат менамоянд» истифода карда шавад.

Ҳучати номбурда ҳуқуқ ва бартарихи муаянро, ки новобаста аз принсипи мутақобила ба шаҳрвандони хориҷӣ дар ҳудуди давлат дода мешаванд, нисбати гурезаҳои рус ва арман мустаҳкам намуд. Дар созишнома тавсия дода шудааст, ки «чораҳо оиди рондани шаҳрвандони хориҷӣ ва ё ба амал баровардани дигар амалҳои ба ҳамин монанд нисбати гурезаҳои рус ва арман дар мавридҳое, ки шахси манфиатдор ба мамлакати ҳамсоя бо роҳи муқарарӣ омада наметавонад, истифода карда нашаванд ва ё мавқуф гузошта шаванд».

Созишномаи дуюм чораҳоеро, ки дар ҳуҷатҳои қаблӣ қабул гардида пешбинӣ шуда буданд, нисбати гурезаҳои турк, гурезаҳои асирий, гурезаҳои асирий- холдей ва гурезаҳои ба ин монанд паҳн намуд.

Созишномаи сеюм ба вазифаҳои Комиссари Олии Лигаи Миллатҳо оиди кор бо гурезаҳо бахшида шуда, доираи ваколатҳои онҳоро то ҳадди имкон зиёд намудааст ва чунин пешбинӣ намудааст, ки амалӣ гардидани ваколатҳои онҳо набояд, ки салоҳиятҳои мақомоти миллии давлатҳоро ҳалалдор созад.

Пас аз вафоти Нансен соли 1931 бо қарори Лигаи Миллатҳо ба сифати мақомоти худмухтор - *Раёсати байналхалқии Нансен оиди кор бо гурезаҳо* таъсис дода шуд, ки ба масъалаҳои расонидани кӯмак ба гурезаҳо то охири соли 1938 машғул буд.

Ба миён омадани диктатураи фашистӣ дар Германия боиси ба миён омадани микдори нави гурезаҳо гардид, ки ба шумораи онҳо гурезаҳои сиёсӣ, яҳудӣ ва дигар қурбонии фашизм дохил мешуданд. Барои расонидани кӯмак ба чунин нави гурезаҳо, ки аз Германия меомаданд, Комиссари Олӣ оиди кор бо гурезаҳо таъин карда шуд.

Соли 1938 Комитети байниҳукумати оиди кор бо гурезаҳо таъсис дода шуд, ки мақсади асосии он сабук гардонидани муҳоҷирати маҷбурӣ аз Германия (бо назардошти Австрия) мебошад. Дар доираи манфиатҳои Комитет ашхосе дохил гардиданд, ки бинобар андешаҳои сиёсӣ, мансубияти динӣ ва наҷод акнун дар назди худ мақсади муҳоҷиратро гузоштаанд ва ё ин, ки онҳое, ки алақай бо ҳамон асосҳо муҳоҷир гардиданду, аммо дар дигар мамлакатҳо макон нагирифтанд. Соли 1943 мандати Комитети байниҳукумати васеъ гардид. Мандати мазкур алақай нисбати «ҳамагуна ашхосе, ки бинобар ҳодисаҳои дар Аврупо ба миён омада вобаста ба мансубияти наҷодӣ, динӣ ва ё андешаи сиёсӣ ба ҳаёт ва озодии онҳо хавф ба вучуд омадааст ва бинобар ҳамин асосҳо

мамлакати мансубияти шахрвандии худро тарк кардаанд ва ё маҷбуранд, ки тарк кунанд», паҳн мегардид.

Дар ин марҳила якчанд созишномаҳо таҳия шуданд, ки онҳо бояд барои ҳал гардидани мушкилоти гурезаҳо мусоидат менамуданд:

- *Конвенсияи соли 1933 дар бораи вазъи байналхалқии гурезаҳо.*

Конвенсияи номбурда созишномаҳои пештар ба имзо расидаро муттаҳид намуда, инчунин муқарароти навро дар бораи мақоми шахсӣ, шугл, ҳуқуқҳои иҷтимоӣ ва маориф пешбинӣ намуда, барои ҳуҷатҳои байналхалқии оянда як намуна гардид. Дар ин конвенсия инчунин амалияи аз кишвар рондани гурезаҳо маҳдуд гардонид шуд. Дар моддаи 3 Конвенсия ӯҳдадории давлатҳои аҳдкунанда оиди аз мамлакат нарондани гурезаҳо, ки дар мамлакат истиқомат менамоянд, инчунин ба гурезаҳо рад накардани дохил шудан ба ҳудуди мамлакаташонро «бо истифода намудани чораҳои политсиягӣ, ба мисли рондан ва дар сарҳад роҳ надодани гурезаҳо, ки ҳуқуқи истиқомати доимӣ намуданро соҳиб гаштаанд, ба шарте, ки чунин чораҳо бо бехтариин давлатӣ ва амнияти ҷамъиятӣ алоқаманд набоянд», пешбинӣ намудааст. Ҳар як давлати иштирокчиин Конвенсия ӯҳдадорӣ гирифтааст, ки «дар ҳамагуна ҳолат барои ворид гардидани гурезаҳо дар сарҳадҳои мамлакати мансубияташон монеъагӣ эҷод намекунад».

- *Созишномаи соли 1935 дар бораи додани шаҳодатнома ба гурезаҳои Вилояти Саарск;*

- *Созишномаи муваққатӣ аз соли 1936 дар бораи вазъи ҳуқуқии гурезаҳо, ки аз Германия омадаанд.* Созишномаи номбурда пас аз азнав қоркард намудан Конвенсияи номида шуд. Муқарароти ин Конвенсия ба мисли муқарароти Конвенсияи соли 1933 мебошад.

- *Протоколи шовагӣ аз соли 1939 ба Созишномаи муваққатӣ ва Конвенсия дар бораи мақоми гурезаҳо, ки аз Германия омадаанд.* Тибқи ин ҳуҷат муқарароти Конвенсияи соли 1938 нисбати гурезаҳои аз Австрия омада низ паҳн гардид;

Созишномаҳои солҳои 1922- 1939 заминаи асосии ҳуқуқии ҳуқуқи муосири гурезаҳо гардиданд. Дар он як қатор муқараротҳои таҳия шудаанд, ки минбаъд дар дигар созишномаҳо мустаҳкам карда шудаанд (Конвенсияи соли 1951 дар бораи мақоми гурезаҳо, Конвенсияи Ташкилоти Ягонаи Африка дар бораи баъзе масъалаҳои ҳимояи гурезаҳо аз соли 1969 ва ғайраҳо). Инчунин ин созишномаҳо ба принсипи нарондан аз кишвар низ дахл дошт, ки аз принсипи мутақобила сарчашма мегирифт. Дар Созишнома инчунин тафсири вазъи ҳуқуқии гуреза (мустаҳкам кардани ҳуқуқ ба маълумот, таъминоти иҷтимоӣ, ҳуқуқи озодии ҳаракат ва истиқомат дар ҳудуди мамлакати паноҳгоҳ, ҳуқуқ ба меҳнат, ҳуқуқ ба ҳимояи суддӣ) низ пешбинӣ шудааст. Аммо конвенсияҳои дар боло номбаргардида, новобаста аз аҳамиятнокиашон бинобар сабаби воқеъан эътироф

нагардиданашон аз тарафи давлатҳо мавриди татбиқ қарор нагирифтанд (Конвенсияи соли 1933 – ро ҳамагӣ ҳашт давлат бо эзоҳ ба тасвиб расониданд, Конвенсияи соли 1938- ро бошад танҳо ду давлат ба тасвиб расониданд).

§ 8. Конунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи гурезаҳо: ташакул ва марҳилаҳои инкишоф

Ҳар як давлат бо мақсади ба танзим даровардани вазъи ҳуқуқии гурезаҳо қонунгузории худро таҳия менамояд. Дар айни замон бо мақсади ба тариқи дахлдор ба танзим даровардани вазъи ҳуқуқии гурезаҳо, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон якҷанд санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ таҳия ва қабул гардидаанд. Ин санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар бораи гурезаҳо ташкил медиҳанд.

Қонунгузории ҳар як давлат дар ин ё он соҳа, азҷумла дар соҳаи ҳуқуқи гурезаҳо дар зери фишори ҳодисаҳои муаяни таърихӣ таҳия гардида, инкишоф ёфтаанд.

Бинобар ин, бо мақсади пурра кушода додани марҳилаҳои ба вучуд омадан ва инкишоф ёфтани қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи ҳуқуқи гурезаҳо , пешниҳод менамоем, ки он ба давраҳои зерин тақсим карда шаванд:

- давраи якум – қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи гурезаҳо дар марҳилаи марҳилаи тошӯравӣ (то соли 1917);
- давраи дуюм – қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи гурезаҳо марҳилаи шӯравӣ (аз соли 1917 то соли 1991);
- давраи сеюм - қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи гурезаҳо дар марҳилаи пас аз соҳиб гардидан ба истиқлолияти давлатӣ (аз соли 1991 то соли 2002.);
- давраи чорум - қонунгузории муносири Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи гурезаҳо (аз соли 2002 то инҷониб).

Давраи якум – қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи гурезаҳо марҳилаи тошӯравӣ (то соли 1917.

Масъаи мазкур қисман дар доираи таърихи давлат ва ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ гардидааст. Яке аз таҳқиқгарони муносири таърихи давлат ва ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон И. Б. Буриев зимни омӯзиши масъалаи вазъи ҳуқуқии шахсони ҷисмонӣ дар марҳилаи истило намудани Осиёи Марказӣ аз тарафи арабҳо қайд намудааст, ки «вазъи ҳуқуқии аҳоли аз бисёр ҷиҳат тибқи созишнома муаян карда мешуд, ки чунин созишномаҳо дар миёни арабҳо ва аҳолии маҳаллӣ ба имзо расонида мешуданд. Вобаста аз шартҳои ин шартномаҳо ҳуқуқи

Ўҳдадориҳои аҳолии маҳаллӣ муаян карда мешуданд. Чунончӣ, дар асоси ҳамин шартномаҳо ҳамаи аҳоли ба «мусулмонҳо» ва «зимма»-ҳо (яъне ашхосе, ки ин ё он динро, ки ба яккахудой асос ёфтааст, пайрави менамуданд) тақсим карда мешуданд»¹.

Гурезахоро метавонистанд, ки ба зимма баробар кунанд, ба истиснои онҳое, ки дини исломоро қабул намудаанд. Дар чунин ҳолат меъёрҳои шариат нисбати онҳо пурра паҳн мегардиданд ва онҳо метавонистанд, ки аз он ҳуқуқу ўҳдадорӣҳое, ки меъёрҳои ислом ба мусулмонон дода буд, истифода баранд. Бинобар сабаби он, ки вазъи ҳуқуқии гурезаҳо дар давраи истило намудани Осиёи Марказӣ аз тарафи арабҳо вобаста аз мансубияти динии гурезаҳо аз ҳамдигар фарқ мекард, дар чунин мавридҳо, агар дини шахси гуреза ислом бошад, пас ба сифати сарчашмаҳои асосии он Қуръон, Сунна ва Ҳадис баромад менамуданд. Агар шахси гуреза мусулмон набошад, пас ба сифати сарчашмаи асосӣ меъёрҳои диние баромад мекарданд, шахси гуреза ба он эътиқод дошт ва ё ин, ки меъёрҳои одат метавонистанд, ки ба сифати чунин сарчашма баромад кунанд.

Давраи дуюм – қонунгузориш Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи гурезаҳо марҳилаи шӯравӣ (аз соли 1917 то соли 1991).

Дар Тоҷикистонни Шӯравӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқии муаян, ки махсус ба вазъи ҳуқуқии гурезаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шуда буданд, вучуд надоштанд. Чунин вазъият бо он асоснок карда мешавад, ки масъалаи мазкур дар сатҳи федералӣ, яъне бо қонунгузориш шӯравӣ ба танзим дароварда мешуд.

Базаи меъёрию ҳуқуқии ИҶШС доир ба масъалаи вазъи ҳуқуқии гурезаҳо пурра буд. Хусусияти ин санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ дар он ифода меёфт, ки вазъи сиёсӣ боиси қабули ин ё он санад мегардид.

Чунончӣ, тибқи Декрети Шӯрои Комиссарҳои Халқӣ аз 27 июли соли 1918 «Дар бораи вобаста ба муносибати тобеияти идоравӣ баробар кардани гурезаҳое, ки ба сифати шаҳрванди Россия мемонанд, бо дигар шаҳрвандони Федератсияи Россия» истиқоматкунандагони доимии Россия, ки аз тарафи давлатҳои бо он ҷанг намуда истило шудаанд ё ин, ки тибқи Шартномаи Брест аз он баромадаанд, дар натиҷаи амалиётҳои ҳарбӣ дар ҳудуди Федератсияи Россия маскун гардидаанд, ашхоси бо номи «гуреза» маъмул, ки дар бораи аз шаҳрвандии Россия баромадан эълон накардаанд, мувофиқи Декрет аз 13 июл дар муносибати тобеияти идоравӣ бо дигар шаҳрвандони Федератсияи Россия баробар дониста шудаанд.

Моҳияти Декрети мазкур дар он ифода меёфт, ки аз лаҳзаи қабул гардидани он Коллегияи марказӣ оид ба қорҳои асирон ва

¹ Буриев И.Б. Таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон. Душанбе, 2000. – С. 86-87.

гурезаҳо барҳам дода шуд. Бинобар ҳамин, тибқи декрети номбурда гурезаҳо ба мисли шахрвандони Россия метавонистанд, ки тибқи тобеияти идоравӣ ба Комиссариатҳои халқӣ оиди ин ва ё он масъалаҳо муроҷиат намоянд.

Ба ғайр аз Декрети номбурда, инчунин дигар санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ дар соҳаи номбурда вучуд доштанд. Хусусан, Декрети Комитети Марказии Иҷроияи Умумироссиягӣ аз 30 апрели соли 1993 «Дар бораи авф намудани гурезаҳои Карелск» чунин қайд карда шудааст: «ба ҳамаи ашхосе, ки бинобар ҳодисаи Ҳангомаи (авантюраи) Карелск дар солҳои 1921-1922 дар ҳудуди Финляндия гуреза шудаанд, ба истиснои роҳбарон ва ашхосе, ки берун аз ҳудуди Комунаи меҳнатии Карелск буда, фаъолияти душманонаи худро идома медоданд, авф тӯхфа карда мешавад».

Минбаъд дар таърихи 11 декабри соли 1989 Шӯрои Вазирони ИЧШСС Қарорро «Дар бораи чораҳои расонидани кӯмак ба оилаҳои гурезаҳое, ки ҷойи истиқомати доимии худро дар Вилояти Гуревски Қазоқистони Шӯравӣ маҷбур шудаанд тарк намоянд» қабул намуд. Тибқи қарори мазкур, бо мақсади кӯмак намудан ба оилаҳои гурезаҳое, ки ҷои истиқомати доимии худро дар Вилояти Гуревски Қазоқистони Шӯравӣ маҷбур шудаанд тарк намоянд, оилаҳои гурезаҳое, ки ба ноҳияҳои деҳоти Ҷумҳури Шӯравии Чеченистон-Ингушетия ва Ҷумҳурии Шӯравии Автономии Доғистон кӯчидаанд ва захираи нокифояи меҳнати доранд, аз ҳисоби бюджети давлатӣ кӯмаки якдафъаинаи пулӣ барои мақсадҳои хоҷагидорӣ ба андозаи 2000 (ду ҳазор) рубл ба сардори оила ва 500 (панҷсад) рубл ба аъзои оила пардохт карда мешавад. Пардохти ин кӯмакпулӣ аз ҳисоби фонди захиравӣ ба роҳ монда шуда буд. Инчунин тибқи қарори дар боло номбаргардида, ба оилаҳои гурезаҳо пардохт намудани нархи амволи дар натиҷаи амалҳои зиддиҳуқуқӣ аздастдода бо тартиби зерин пешбинӣ шуда буд:

а) нархи бино (хонаи истиқоматӣ, хоначаҳои атрофи бог, дачаҳо, гаражҳо, сохтмонҳои хоҷагӣ) дар шакли пурра бо нархи дар ҳуҷатҳои суғуртавӣ муаянкардашуда, бе назардошти маблағи дар натиҷаи суғуртаи давлатии ихтиёрий гирифта шуда, пардохт карда мешуд;

б) нархи ҳайвоноти кишоварзӣ, ки бояд мавриди суғурта қарор дода шаванд, аз тарафи мақомоти давлатии суғурта вобаста ба нархи дар ҳуҷати суғурта муаянкардашуда барои суғуртаи ихтиёрий ва ҳатмӣ, ба тариқи пурра ҷуброн карда мешуд;

в) барои амволи рӯзгор ва дархатзори мевагӣ, инчунин барои ҳайвоноти кишоварзии суғуртакарданаи шуда чунин маблағҳои пулӣ пардохт карда мешуданд: 1200 рубл ба шахрвандони яққабу танҳо, 2000 рубл ба оилаи дунафара ва 500 рубл барои ҳар як нафари дигари аъзои оила. Пардохти ҷубронпулӣ номбаргардида бе назардошти маблағи бо тариқи суғуртаи ихтиёрии амволи рӯзгор пардохт карда мешавад.

Мувофиқи Қарори номбурда харочотҳое, ки бо ҷуброн намудани зарари моддӣ алоқаманд мебошанд, аз ҳисоби воситаҳои пулии мақомоти давлатии суғурта ва бюджети ҷумҳуриявии ҶШС Қазокистон ба амал бароварда мешуданд (дар қисми пардохт оиди суғуртаи ихтиёӣ ва ҳатмӣ).

Амалан таҳлили санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ва дигар сарчашмаҳо имкон медиҳанд ҳулоса намоем, ки ҳарчанд, ки мушкilotи гурезаҳо дар ИҶШС вучуд дошт, аммо бинобар ҷанги сард ва муносибати махсуси ИҶШС бо давлатҳои ғарб ба ин мушкilot диққати зарурӣ дода намешуд.

Моҳияти кор дар он ифода меёбад, ки ИҶШС муҳолифи дар асоси санадҳои ҳуқуқии байналхалқӣ муайян намудани мақоми гурезаҳо ва ҳимояи онҳо аз тарафи ҷомеаи ҷаҳонӣ буд. Бар замми ин, дар байни ИҶШС ва давлатҳои ғарб оид ба масъалаи ҳуқуқи инсон назарҳои муҳолиф вучуд доштанд ва ин ҳолат наметавонист, ки ба мушкilotи гурезаҳо таъсири манфӣ нарасонад.

Масъалаи мазкур пас аз Ҷанги Дуюми Ҷаҳон аҳамияти хоса пайдо намуд, зеро, ки дар назди давлати шӯравӣ алақай мушкilotи аз ҳудуди давлатҳои аврупоӣ ба ватан баргардонидани шаҳрвандони ватанӣ ба миён омада буд, яъне мушкilotи «шахсони кӯчонидашуда». Дар он солҳо, дар маҷмӯъ дар ҳудуди Аврупо қариб 7 (ҳафт) миллион шаҳрвандони шӯравӣ будубош менамуданд, ки ба гурӯҳи «шахсони кӯчонидашуда» дохил мешуданд.

Дар минбарҳои Созмони Миллалӣ Муттаҳид низ масъалаи репатриатсия ҳамчун масъалаи муҳими сиёсӣ баррасӣ мегардид. Дар ҷаласаҳои Шӯрои Амниятӣ Созмони Миллалӣ Муттаҳид масъалаи мазкур яке аз мавзӯҳои бештар баҳсшаванда ба ҳисоб мерафт. Мубоҳисаҳо дар атрофи ин мавзӯ иштилофотҳои идеологии тарафхоро дарбар мегирифтанд, ки Шарқ ва Ғарбро аз ҳамдигар дар он солҳо ҷудо намуда буд. Моҳияти баҳсҳо дар он ифода меёфт, ки оё одамон ҳудашон бояд, ки мамлакати истиқоматашонро интихоб намоянд ва озодона андешаашонро дар ин бора баён кунанд ё не.

Дар таърихи 11 феввали соли 1945 ҳангоми дар Ялта ба имзо расонидани шартномаҳо дар байни се давлати бузург (ИМА, ИҶШС ва Британия Кабир) инчунин созишномаҳои махфӣ дар бораи ба ватан баргардонидани ашхоси кӯчонидашуда низ ба имзо расонида шуда буданд. Дар ин созишномаҳо қайд гардида буд, ки «...ҳамаи шаҳрвандони шӯравӣ..... то лаҳзаи ба ҳокимияти шӯравӣ супоридан.....дар лагерҳо ва ё нуктаҳои ҷамъомад нигоҳ дошта мешаванд ». Дар ҳуҷати дигар қайд карда шуда буд, ки « ...пас аз муқарар кардани шаҳрвандии шӯравӣ шахсони кӯчонидашуда новобаста аз хоҳиши шахсияшон ба ватан баргардонидида мешаванд, ...»¹.

¹ Ниг.: Вундука П.М. Действия МККК в защиту беженцев и перемещенных лиц // Международное публичное и частное право. 2002. № 4. С. 31.

Созишномаҳои махфии дар байни шӯравию - амрико, шӯравию британия ба имзо расида ба ватан баргардонидани асирони ҳарбӣ ва ашхоси граждании қўчонидашавандаи давлатҳои иттифокчиро дар асоси дутарафа қарорат меоданд. Дар онҳо оиди зарурияти нигоҳ доштани шаҳрвандони шӯравӣ дар лагерҳо ва нуқтаҳои қамъомад то лаҳзаи ба ҳукумати шӯравӣ супоридани онҳо қайд гардида буд.

Бо қарори Шӯрои Комиссарҳои Халқии ИЧШС аз 4-уми октябри соли 1944 ҳамаи шаҳрвандони шӯравӣ, ки дар давраи Ҷанги Дуоими Ҷаҳон дар хориҷа монда буданд, бояд, ки ҳатман ба ватан баргарданд (ба истиснои занҳои шавҳардор, ки қўдак доштанд).¹

Моҳи октябри ҳуди ҳамон сол Раёсати ваколатдори Шӯрои Комиссарҳои Халқӣ оиди қорҳои репатриатсия таъсис дода шуд. Дар навбати худ, дар назди Шӯрои Комиссарҳои Халқии ЧШС Беларуссия, ЧШС Федератсияи Россия, ЧШС Украина, Молдавия, Эстония ва Латвия шӯбаҳои репатриатсия таъсис дода шуданд. Дар ЧШС Беларуссия шӯбаҳо дар назди қомитетҳои иҷроии вилоятӣ таъсис дода шуда буданд, инчунин нуқтаҳои тақсимкунонда амал мекарданд, фондҳои махсуси хурук, либос, пойафзол фаъолият мекарданд, барои репатриантҳо (бозғаштагон) востҳои муаяни пулӣ қўда карда мешуданд.

ИЧШС то миёнаҳои соли 1950 қўшиш мекард, ки дар ҳадди болоӣ репатриатсияи шаҳрвандони худро ба роҳ монанд, то , ки эҳтиёҷоти мамлақатро ба қувваи қорӣ таъмин намояд, соҳаи истехсолот ва хоҷагиро, ки дар натиҷаи ҷанг хароб гардида буд барқарор намояд ва ба қомеаи байналхалқӣ тарафдорӣ аҳолиро аз сохтори вучуддошта нишон диҳад.

Барои ба ватан баргаштани муҳожирони солҳои пеш *Укази Президиуми Шӯрои Олии ИЧШС аз 14 июни 1946 сол «Дар бораи ба шаҳрвандии ИЧШС барқарор қардани шаҳрвандони собиқ Империяи Россия, инчунин ашхосе, ки шаҳрвандии ИЧШСС аз даст додаанд»* асоси юридикӣ гардид. Барои иловатан ҳавасманд гардонидани ба тариқи ихтиёрӣ ба ватан баргардонидани ҳамватанон, Шӯрои Вазирони Қумҳури Шӯравии Сотсиалистии Беларуссия ва ҚМ ХҚБ соли 1946 Қарор «Дар бораи репатриатсияи шаҳрвандони белорус, ки дар Франция мебошанд» - ро қабул намуд ва соли 1947 намояндаи Шӯрои Вазирони Қумҳури Шӯравии Беларуссияро дар минтақаи қарбии истилои Германия ва Австрияро таъин қард.²

Дар маҷмӯъ, таҳлили қонунгузории ИЧШС нишон медиҳад, ки харчанд дар ИЧШС санади қонунгузории махсус оиди вазъи ҳуқуқии

¹ Ниг.: Воронович В.В., Саматя В.Р. Проблема беженцев и перемещенных лиц из СССР в период Второй мировой войны и послевоенные годы (1939-1951 гг.): белорусский аспект // Белорусский журнал международного права и международных отношений. 2004. № 3.С.30.

² Воронович В.В., Саматя В.Р. Маводи қайдшуда. С. 30 ва давомаш.

гурезаҳо вучуд надошт, аммо вобаста ба вазъи сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ин давлат якҷанд санадҳои меъёриро ҳуқуқӣ дар соҳаи ба танзим даровардани вазъи ҳуқуқии гурезаҳо қабул карда шуда буданд.

Давраи сеюм - қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи гурезаҳо марҳилаи пас аз соҳиб гардидан ба истиқлолияти давлатӣ (аз соли 1991 то соли 2002);

Ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ барои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мисли дигар давлатҳо зарурияти субъекти муносибатҳои байналхалқӣ гардидани онро ба миён овард. Зарурияти ба танзим даровардани вазъи ҳуқуқии гурезаҳо, муаян кардани ҳуқуқ ва ӯҳдадорӣҳои онҳо, ҳимояи гурезаҳо, таҳия намудани қонунгузориҳои соҳаи гурезаҳо ба миён омад.

Тоҷикистони соҳибистиклол аз соли 1991 сар карда, зина ба зина қонунгузориҳои худро дар ин соҳа тағир дод. Ба даст овардани истиқлолият ва аз тарафи ҷомеаи ҷаҳонӣ эътироф гардидани Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун субъекти ҳуқуқи байналхалқӣ, дар самти ба танзим даровардани мақоми ҳуқуқии гурезаҳо вазифаҳои навро пеш гузошт.

Низоми қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар ин давра дар соҳаи батанзимдарории вазъи гурезаҳо метавонем, ки чунин гурӯҳбандӣ намоем:

- Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- Кодексҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- Санадҳои зерқонунӣ.

Дар миёни санадҳои қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи батанзимдарории вазъи ҳуқуқии гурезаҳо ҷои асосиро *Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 1994* ишғол мекунанд.

Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун Қонуни асосӣ ва сарчашмаи муҳим дар соҳаи батанзимдарории вазъи ҳуқуқии гурезаҳо меъёрҳои роҳбарикунанда ва асосиро дарбар мегирад, ки барои муаян намудани вазъи ҳуқуқии гурезаҳо дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ нигаронида шудаанд.

Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун Қонуни асосӣ дорои қувваи олии юридикӣ буда, меъёрҳои он мустақиман амал мекунанд (моддаи 10). Муқаррароти мазкур чунин маъно дорад, ки дигар санадҳои меъёриро ҳуқуқӣ набояд, ки бо меъёрҳои Конститутсия мухолифат намоянд, дар мавриди мухолифат кардани меъёрҳои санадҳои ҳуқуқӣ бо меъёрҳои Конститутсия, чунин меъёрҳо амал намеkunанд. Мутаносибан, муқаррароти санадҳои

меъёрию ҳуқуқӣ вобаста ба вазъи ҳуқуқии гурезаҳо низ набояд, ки бо меъёрҳои Конститутсия муҳолифат кунанд.

Меъёрҳои конститусионӣ дар дигар санадҳои ҳуқуқӣ инкишоф ёфтаанд.

Конститутсия (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон меъёрҳоеро дарбар мегирад, ки ба вазъи ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷӣ ва ашхоси бешаҳрванд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудаанд. Ҳарчанд, ки дар Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон мафҳуми «гуреза»- қайд нагардидааст, аммо меъёрҳои дар он овардашуда барои ба танзим даровардани вазъи ҳуқуқии гурезаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон равона шудаанд. Ашхоси паноҳҷӯянда ва гурезаҳо шаҳрвандони хориҷӣ ва ё ашхоси бешаҳрвандӣ буда метавонанд. Меъёрҳои конститусиониро дар соҳаи батанзимдарории вазъи гурезаҳо метавон ба гурӯҳи зерин тақсим намуд:

- меъёрҳои умумии Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба вазъи ҳуқуқии гурезаҳо бахшида шудаанд;
- меъёрҳои махсуси Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин соҳа.

Ба зергурӯҳи меъёрҳои Конститутсия дар соҳаи батанзимдарории вазъи ҳуқуқии гурезаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонем моддаи 1 Конститутсияро дохил намоем. Дар моддаи номбурда қайд шудааст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон давлати иҷтимоӣ мебошад ва давлат ба ҳар кас ҳаёти ошошта ва сазоворро кафолат медиҳад (моддаи 1). Мддаи мазкур нисбати гурезаҳо низ пурра татбиқ мегардад, чунки давлат гурезаҳоро қабул намуда, ба онҳо ҳаёти ошошта ва сазоворро мувофиқи санадҳои конунгузорӣ кафолат медиҳад.

Дар моддаи 5 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон қайд карда шудааст, ки «инсон, ҳуқуқ ва озодиҳои ӯ арзиши олии доранд»¹. Тибқи меъёри мазкур конунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқи ўҳдадорӣҳои муаяни гурезаҳоро эътироф мекунад ва онҳоро арзиши олии эълон мекунад. Меъёри номбурда нисбати ҳамаи ашхоси новобаста аз шарвандӣ, забон, дин, андешаи сиёсӣ паҳн мегардад. Ин меъёр нисбати инсон, новобаста аз вазъи ӯ татбиқ мегардад. Ашхоси паноҳҷӯянда ва гурезаҳое, ки бинобар хавфи асоснок давлати худро тарк кардаанд, тибқи ин қоида дорои ҳуқуқи, ўҳдадорӣҳо ва манфиатҳои муаян мебошанд. *Бо назардошти ин, зарур аст қайд намоем, ки меъёри мазкур на танҳо дар самти батанзимдарории ҳуқуқии гурезаҳо, балки нисбати ҳамаи ашхоси меъёри асосӣ ба ҳисоб меравад.* Ҳуқуқ ва озодиҳои инсонро арзиши олии эътироф намуда, давлат ўҳдадор мешавад, ки воқеъан онро дар ҳудуди худ таъмин

¹Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2003. – С. 35.

намоёд. Аз ин ҷой бармеояд, ки он ҳуқуқ ва ўҳдадориҳое, ки аз тарафи қонунгузори Чумҳурии Тоҷикистон барои ашхоси паноҳҷӯянда ва гурезаҳо пешбинӣ шудаанд, дорои арзиши олии мебошанд (меъёри моддаи 5 Конститутсияи (Сарқонуни) Чумҳурии Тоҷикистон нисбати гурезаҳо азнав эзоҳ дода шудааст).

Меъёри дигари Конститутсияи (Сарқонуни) Чумҳурии Тоҷикистон, ки ба вазъи ҳуқуқии гурезаҳо бахшида шудааст, моддаи 12 – уми он мебошад, ки дар он меъёр оид ба қафолат додани ҳамаи намудҳои моликият меъёр пешбинӣ шудааст. Бо назардошти меъёри номбурда, метавонем қатъиян баён намоем, ки дар баробари моликияти дигар ашхос дар Чумҳурии Тоҷикистон моликияти гурезаҳо низ бо қонун қафолат дода шуда, ҳимоя карда мешавад. Чунин ҳолат аз мазмуни меъёрҳои байналхалқӣ дар бораи ҳуқуқи гурезаҳо ба амволи ғайриманкул ва манкул бармеояд (моддаи 13 Конвенсия дар бораи мақоми гурезаҳо). Гурезаҳо метавонанд, ки дар баробари дигар шаҳрвандон моликиятро соҳибӣ, истифода ва ихтиёрдорӣ намоянд. Дар ҳамин асос онҳо метавонанд, ки ба фаъолияти соҳибкорӣ машғул шаванд. Бо назардошти ин муқарраротҳо метавонем қайд намоем, ки ин меъёрҳои Конститутсияи Чумҳурии Тоҷикистон меъёрҳои умумӣ буда, гурезаҳо дар баробари шаҳрвандони Чумҳурии Тоҷикистон, шаҳрвандони хориҷӣ ва ашхоси бешаҳравндӣ метавонанд, ки аз ин ҳуқуқҳо бо мақсади қонун намудани талаботи худ истифода баранд.

Ба ғайр аз муқаррароти дар боло номбаргардида, дар Конститутсияи (Сарқонуни) Чумҳурии Тоҷикистон инчунин меъёрҳои низ мавҷуд мебошанд, ки характери махсус доранд. Ба ғуруҳи чунин меъёрҳо метавон меъёрҳои дохил намуд, ки дар боби 2 Конститутсия «ҳуқуқ, озодӣ, ўҳдадориҳои асосии инсон ва шаҳрванд» пешбинӣ гардидаанд. Дар боби номбурда ҳуқуқи озодиҳои асосӣ ва ўҳдадориҳои ҳамаи ашхос, азҷумла шаҳрвандони хориҷӣ, ашхоси бешаҳравндӣ ва мутаносибан гурезаҳо пешбинӣ гардидаанд.

Дар ин боб он ҳуқуқи озодиҳо ва ўҳдадориҳое, ки гурезаҳо метавонанд, ки дар Чумҳурии Тоҷикистон соҳиб бошанд, пешбинӣ карда шудаанд. Аз ҷумла, ҳуқуқ ба ҳаёт (моддаи 18), ҳуқуқ ба ҳимояи суддӣ (моддаи 19), ҳуқуқ ба дахлнопазирии манзил (моддаи 22), ҳуқуқ ба махфияти муросилот, мукотибот, ғуфтуғӯи телефонӣ ва ғайраҳо (моддаи 23), ҳуқуқ ба эътиқоди динӣ (моддаи 26), ҳуқуқ ба озодии суҳан ва матбуот (моддаи 30), ҳуқуқ ба моликият ва мерос (моддаи 32), ҳуқуқ ба оила (моддаи 33), ҳуқуқ ба меҳнат, интиҳоби касб, ҳимояи меҳнат, ҳимояи иҷтимоӣ аз бекорӣ (моддаи 35), ҳуқуқ ба манзил (моддаи 36), ҳуқуқ ба истироҳат (моддаи 37), ҳуқуқ ба ҳимояи саломатӣ (моддаи 38), ҳуқуқ ба маълумот ва ғайраҳо.

Дар боби номбурдаи Конститутсия инчунин ўҳдадориҳои ҳар як нафар, азҷумла гурезаҳо пешбинӣ шудаанд. Ба ин ғуруҳ ўҳдадориҳои

дохил мешаванд: ўҳдадории риоя кардани Конституция ва қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, эҳтиром кардани ҳуқуқ, озодӣ ва шаъну шарафи дигар одамон (моддаи 42), ўҳдадории ҳифзи табиат, ёдгориҳои таърихӣ ва маданий (моддаи 44), ўҳдадории пардохт кардани андозҳо ва пардохтҳои, ки бо қонун муаян шудаанд (моддаи 45). Ин ҳуқуқи ўҳдадориро ба ҳамаи ашхос, азҷумла гурезаҳо новобаста аз вазъи ҳуқуқияшон тааллуқ доранд.

Ҳамин тавр, Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ба сифати санади асосии қонунгузорӣ дар низоми қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи батанзимдарории вазъи ҳуқуқии гурезаҳо баромад менамояд.

Дар батанзимдарории вазъи ҳуқуқии гурезаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нақши муҳимро кодексҳо иҷро менамоянд: *Кодекси граҷданӣ (қисмҳои I, II ва III), Кодекси меҳнат, Кодекси оила, Кодекс дар бораи ҳуқуқвайронкунии маъмури ва ғайраҳо*. Дар миёни ин кодексҳо дар соҳаи батанзимдарории вазъи ҳуқуқии гурезаҳо Кодекси граҷданӣ санади муаянкунанда ва муҳим ба ҳисоб меравад.

Қисмҳои 1 ва 2 Кодекси граҷдании Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ба танзим даровардани муносибатҳои молумулкӣ ва муносибатҳои шахсии ғайримолумулкӣ равона гардидаанд. Дар қисми 2 моддаи 1 Кодекси граҷдании Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин муқарарот пешбинӣ шудааст, ки тибқи он «қоидаҳои муқаррарнамудаи ҳамин Кодекс, агар дар қонун тартиби дигаре пешбини нашудабошад, инчунин дар мавриди муносибатҳо бо иштироки шахрвандони хориҷӣ, шахси бешаҳрвандӣ ва шахси ҳуқуқии хориҷӣ низ истифода мешаванд». Чунин муқаррарот хеле муҳим мебошад, чунки ашхоси паноҳҷӯянда ва гурезаҳо дар муносибатҳои ҳуқуқии хусусӣ ғаёлона иштирок менамоянд.

Дар муайян намудани вазъи ҳуқуқии гурезаҳо Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳамияти хеле муҳим доранд. Дар моддаи 12 Кодекси меҳнат дар хусуси паҳн гардидани қонунгузории меҳнат нисбати шахрвандони хориҷӣ, ашхоси бешаҳрвандӣ ва ташкилотҳои хориҷӣ қайд карда шудааст. Меъёри мазкур нисбати гурезаҳо низ истифода бурда мешавад. Дар боби 27-уми Кодекси оила муқарарот оиди таъбиқ намудани қонунгузорӣ дар соҳаи оила ва никоҳ нисбати шахрвандони хориҷӣ ва ашхоси бешаҳрванд пешбинӣ гардидааст.

Дар низоми қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи вазъи ҳуқуқии гурезаҳо инчунин қонунҳои алоҳида низ вучуд доранд. Ба шумораи чунин қонунҳо *Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезаҳо», Қонун «Дар бораи вазъи ҳуқуқии шахрвандони хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Дар бораи муҳоҷират», Қонун «Дар бораи сарҳади давлати Ҷумҳурии Тоҷикистон», Қонуни конституционӣ «Дар бораи шаҳрвандӣ»* ва ғайраҳо дохил мегарданд.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезаҳо» асосҳо ва тартиби дар Ҷумҳурии Тоҷикистон гуреза донишҷӯи ашхоси панохҷӯянда, инчунин мақоми ҳуқуқии гурезаҳоро муайян намуда, қафолатҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, ҳуқуқӣ ва манфиатҳои онҳоро муқарар намудааст. Қонуни номбурда аз 19 модда иборат буда, дар он мафҳумҳои асосие, ки дар қонун истифода мешаванд, шарҳ дода шудаанд, тартиби муқарар намудан ба дархост оиди гирифтани мақоми гуреза ва тартиби баррасии ҷунин дархост муайян карда шудааст, вақолатҳои мақомоти давлатии идорақуний, ки сиёсатро нисбати гурезагон амалӣ менамоянд, муайян карда шудааст, инчунин ҳуқуқ ва ӯҳдадорӣҳои ашхосе, ки дархости онҳо оиди гирифтани мақоми гуреза ба қайд гирифта шудааст ва дигар масъалаҳо муайян карда шудаанд.

Аҳамияти қонуни номбурда дар он ифода меёбад, ки маҳз дар ҳамин қонун ҳуқуқу ӯҳдадорӣҳое, ки мақоми гурезаро муайян менамоянд, баррасӣ гардидаанд. Қонуни пештара дар бораи гурезаҳо аз соли 1994 аз 18 модда иборат буд. Дар қонуни пештара масъалаҳои зерин, ба монанди мафҳуми «гуреза», тартиби додани дархост оиди гирифтани мақоми гуреза, тартиби ворид шудан ба ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳуқуқ ва ӯҳдадорӣҳои ашхосе, ки дархост оиди гирифтани мақоми гурезаро пешниҳод кардаанд, тартиби додани мақоми гуреза, ҳуқуқу ӯҳдадорӣҳои гуреза ва дигар масъалаҳо муайян гардида буданд. Қонун «Дар бораи гурезаҳо» аз соли 1994 бо мақсади иҷро намудани ӯҳдадорӣҳои байналхалқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бинобар имзо намудани Конвенсия дар бораи мақоми гурезаҳо аз соли 1951 ба миён омада буданд, қабул гардида буд.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезаҳо» аз соли 2002 яъне қабл аз таърифи иборат мебошад, ки санадҳои қонунгузории пештара ҷунин таърифи пешбинӣ накарда буданд, масалан, муайян кардани мафҳумҳое, ки дар қонун истифода мешаванд, вазъи ҳуқуқии мақомоти ҳокимияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки сиёсати давлатиро дар соҳаи гурезаҳо ба амал мебароранд, қафолати ҳуқуқҳои гурезаҳо, масъалаҳои қўчонидан ва ғайраҳо. Ҷунин таърифи қонуни амалкунандаи соҳаи гурезаҳо амалӣ гардидани вазъи ҳуқуқии гурезагонро дар шакли муътадил дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмин менамоянд.

Мутаасифона, ба мисли дигар санадҳои таърифи ҳуқуқӣ, Қонуни амалкунанда дар бораи гурезаҳо низ камбудӣҳои муайянро дорад, ки онҳо мавзӯи баҳси илмӣ гардидаанд¹. Новобаста аз ин, санади номбурдаи қонунгузорӣ қонуни асосӣ дар соҳаи инкишофи институти ҳуқуқи гурезаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад.

¹ Ниг.: Кодиркулов Х.Р. Некоторые вопросы применения Закона РТ о беженцах//Бюллетень НПО «Общество и право». Душанбе. 2006, № 2.

Санади дигари муҳими қонуғузори дар ин соҳа, ин Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи вазъи ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 1 феввали соли 1996 ба ҳисоб меравад. Қонуни номбурда аз 34 модда иборат буда, дар он масъалаҳои зерин ба мисли мафҳуми «шаҳрванди хориҷӣ», ҳуқуқ ва ўҳдадорӣҳои шаҳрванди хориҷӣ, тартиби ворид гардидан ва хориҷ шудани шаҳрвандони хориҷӣ ва ашхоси бешаҳрванд ба ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар масъалаҳоро ба танзим даровардааст. Бояд қайд намуд, ки тибқи моддаи 32 қонуни номбурда муқарароти он нисбати ашхоси бешаҳрванд низ паҳн мегардад, агар тартиботи дигар аз қонунғузории Ҷумҳурии Тоҷикистон барнаояд.

Санади дигари қонуғузори дар соҳаи вазъи ҳуқуқии гурезаҳо ин Қонуни конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 4 ноябри соли 1995 мебошад. Қонуни конституцсионии мазкур меёру принципҳои Конституцсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ва меёриҳои ҳуқуқии байналхалқиро, ки ба шаҳрвандӣ ва ҳуқуқҳои инсон дахл доранд, амалӣ намуда, барои ҳар як шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон шароити мусоиди ҳуқуқӣ фароҳам оварда, аз ҷониби Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳимоя ва пуштибонӣ намудани шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистонро, ки дар хориҷи кишвар қарор доранд, таъмин менамояд.

Дар масъалаи гурезаҳо қонуни номбурда дар баробари дигар навиҳои хориҷиён истифода карда мешавад¹. Дар моддаи 34 Конвенсия дар бораи мақоми гурезаҳо масъалаи натурализатсияи гурезаҳо пешбинӣ гардидааст. Натурализатсия (яъне ба шаҳрвандии давлати муайян қабул кардан – С.Ф.) аз тарафи ҳуқуқии байналхалқӣ ҳамчун яке аз чораҳои дарозмуддати ҳал кардани мушкилоти гурезаҳо дар қисми ихтиёрон ба баргаштан ва қўчонидани онҳо баррасӣ карда мешавад². Қонуни номбурда аз 9 (нӯх) боб ва 54 модда иборат мебошад.

Дар қонуни конституцсионии мазкур ҳуқуқ ба шаҳрвандӣ ҳамчун ҳуқуқи ҷудонашавандаи инсон пешбинӣ карда шудааст ва қайд гардидааст, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳар як шахс ба гирифтани шаҳрвандӣ ҳуқуқ дорад (моддаи 1). Дар моддаи 23 шартӣ қабул намудан ба шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ гардидааст. Шартӣ маъмули қабул кардани шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон зиндагии доимӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад: барои шаҳрвандони хориҷӣ ва ашхоси бе шаҳрванд бе фосила панҷ сол пеш аз дархост карданашон: барои гурезаҳо, ки бо

¹ Ниг.: Раджабов М.Н. Гражданско-правовой статус иностранцев в РТ. – Душанбе: Ирфон, 2004. – С.19-23.

² Ниг.: Refugee protection. A guide to international refugee law. – Geneva : Inter-Parliamentary Union, 2001. – P. 77-78.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шартномаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба сифати гуреза шинохта шудаанд, мӯҳлати зикр шудани кам карда мешавад, яъне мутаносибан дуҷоним сол ва якуним сол мебошад.

Дар миёни дигар санадҳои қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи муаян кардани вазъи ҳуқуқии гурезаҳо, ҷои муҳимро Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муҳоҷират» аз 11 декабри соли 1999 ишғол менамояд. Қонуни номбурда аз 27 модда иборат буда, ҳамин қонун муносибатҳоро дар соҳаи муҳоҷирати аҳоли танзим карда, асосҳои ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии равандҳои муҳоҷират, инчунин муҳайё сохтани шароити зарурии ҳаётро дар маҳалли нав барои шахсон ва оилаҳо, ки ба Ватани аҷдодии худ бармегарданд, муайян менамояд.

Дар қонуни номбурда мафҳумҳои, ки дар он истифода карда шудаанд, муаян карда шудаанд. Ба ҷумлаи онҳо мафҳумҳои «муҳоҷирон», «муҳоҷирати хориҷӣ», «репатриатсия» дохил мегарданд. Ҳангоми муаян кардани вазъи ҳуқуқии гуреза, зарур аст, ки фарқи мафҳуми «гуреза» - ро аз мафҳумҳои «муҳоҷири хориҷӣ» ё «муҳоҷирон» дарк намуд. Агар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезаҳо» мафҳуми «гуреза» - ро фаҳмонида диҳад, пас мафҳумҳои «муҳоҷири хориҷӣ» ва ё «муҳоҷир» маҳз дар ҳамин қонун шарҳ дода шудаанд. Инчунин, дар қонун принципҳои асосии батанзимдарории муҳоҷират, субъектони он, вазъи ҳуқуқии мақомоти ваколатдор оиди идора намудани равандҳои муҳоҷират низ ба танзим дароварда шудаанд. Дар қонуни номбурда ҷунин принципҳои асосии батанзимдарории ҳуқуқӣ пешбинӣ шудаанд: принципи таъмини ҳуқуқии инсон барои интиҳоби озодии маҳалли истиқомат, озодии меҳнат, интиҳоби озоди навиё фаъолият ва касб, озодии ҳичрат, озодии рафтуомад; принципи норавони ҳама гуна маҳдудкунии ҳуқуқ аз рӯи миллат, нажод, ҷинс, забон, эътиқоди динӣ, мавқеи сиёсӣ, маълумот, вазъи ҳуқуқии иҷтимоӣ ва молу мулк; принципи иштироки мақомоти дахлдори давлатӣ дар ташкили ба низом овардани равандҳои муҳоҷират; принципи иштироки шахсии муҳоҷирон дар ҷобачокунӣ дар маҳалли нави истиқомат бо дастгирии унвонии давлатии ташаббус ва худфаъолияти ҳар як шахс, дар навбати аввал онҳое, ки аз минтақаҳои офати экологӣ ва табиӣ кӯчонида шудаанд; принципи манъи бадарға (рондан) ё баргардонидани маҷбурии муҳоҷирон ба кишваре, ки онҳо аз он омаданд; принципи ҳамкорӣ бо дигар кишварҳо.

Муқаррароти муҳими қонуни номбурда ин меъёри қонун дар бораи вазъи ҳуқуқии мақомоти ваколатдор оид ба идораи равандҳои муҳоҷират дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Дар қонуни мазкур қайд карда шудааст, ки идораи равандҳои муҳоҷиратро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мақомоти давлатии аз ҷониби Ҳукумати

Ҷумҳурии Тоҷикистон ваколатдоршуда анҷом медиҳад (моддаи 6). Мақомоти дар боло номбаргардида дар соҳаи батанзимдарории равандҳои муҳоҷират чунин ваколатҳоро доро мебошад:

- дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қорҳои вобаста ба масъалаҳои муҳоҷиратро ҳамоянд;
- ба шахрвандони хориҷӣ ва ашхоси бешаҳрвандӣ барои анҷом додани фаъолияти меҳнатӣ иҷозати дахлдор медиҳад;
- равандҳои муҳоҷиратро дар кишвар таҳлил ва пешгӯӣ намуда, аз ин хусус ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти маҳаллии ҳокимияти иҷроия иттилоъ медиҳад;
- ба баррасии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ташаққули квотаҳои муҳоҷирати хориҷӣ пешниҳод манзур менамояд;
- бақайдгирӣ, баҳисобгирии репатриантҳо, резмигрантҳо ва муҳоҷирони иҷбориро анҷом медиҳад;

Санади дигари қонунгузорӣ, ки вазъи ҳукукии гурезаҳоро ба танзим медароварад, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 1 августи соли 1997 мебошад. Қонун аз 11 боб ва 48 модда иборат аст. Қонуни мазкур асосҳои ҳукукии муқаррар намудани сарҳади давлатӣ, хати гузариш ва ҳимояи он, инчунин ваколатҳои мақомоти давлатӣ, мақомоти худидоракунии маҳаллӣ, Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон, дигар Қўшунҳо ва соҳторҳои ҳарбиро дар соҳаи ҳимояи Сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян менамояд. Дар қонун мафҳуми сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, сиёсати сарҳади Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳимоя ва муҳофизати сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, тартиби гузаштан аз сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ваколатҳои мақомоти давлатӣ, ки ба масъалаҳои сарҳади давлатӣ машғуланд, муайян карда шудаанд.

Дар амалия ҳолатҳои мавҷуданд, ки ин ё он шахсон бо мақсади наҷот ёфтан аз таъқиб дар давлати худ ва ёфтани паноҳгоҳ дар давлати дигар аз сарҳади давлатӣ бо роҳи гайрилегалӣ (гайрирасмӣ) мегузаранд. Дар чунин мавридҳо яқини мақомоти давлатӣ, ки бо чунин ашхос вомехуранд, ин мақомоти хифзи сарҳади давлатӣ мебошанд. Дар моддаи 6 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезаҳо» пешбинӣ шудааст, ки дар мавриди маҷбуран гайриқонунӣ гузаштан аз сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбати ашхосе, ки дархост дар бораи гирифтани паноҳгоҳро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон намуфтаанд ва хоҳиши гуреза шуданро кардаанд, қараҳои қазои (санксияи) дар қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинишуда барои гайриқонунӣ ворид шудан ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ва будубоши гайриқонунӣ дар ҳудуди он таъқиқ карда намешаванд.

Ба гайр аз қонунҳои дар боло номбаргардида, дар низоми қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи ҳуқуқи гурезаҳо ҷои муҳимро санадҳои зерқонунӣ ишғол менамоянд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи номбаргардида ду санади зерқонӣ амал менамоянд: Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти № 323 аз 25 июли соли 2000 «Дар бораи номгӯи кишварҳое, ки муваққатан зиндагӣ қардан дар онҳо то омадан ба Ҷумҳурии Тоҷикистон асос барои рад намудани бақайдгирии илтимоснома доир ба гуреза эътироф намудани шахси хориҷӣ ва рад қардани эътирофи гурезагӣ ҳисоб меёбад»¹ ва Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти № 325 аз 26 июли соли 2000 «Дар бораи номгӯи маҳалҳои аҳолинишини Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар он ҷойҳо муваққатан зист намудани шаҳрвандони паноҳҷӯянда ва гурезагон мумкин нест»² мебошанд.

Ин санадҳои зерқонунӣ муқарароти алоҳидаи қонунгузориро дар соҳаи вазъи ҳуқуқи гурезаҳо мушахас мегардонанд, ҳарчанд, ки онҳо бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезаҳо» аз соли 1994 як коллизияи муаян доранд ва бинобар ҳамин онҳо дар батанзимдарории вазъи ҳуқуқи гурезаҳо боиси ҳам мушкilotи назариявӣ ва ҳам мушкilotи амалӣ гаштанд. Ин мушкilotҳо бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезаҳо» аз соли 2002 баргараф қарда шуданд, ки дар онҳо ин тағиротҳо ба эътибор гирифта шудаанд. Моддаи 12 Қонуни номбурда ҳуқуқ ва ўҳдадорихои гурезаҳоро, азҷумла ҳуқуқи истиқомат намудани онҳоро дар марҳилаи баррасӣ қардани дархост гуреза эътироф намудан дар нуктаҳои аҳолинишин тибқи Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муаян намуда муқарар қардааст.

Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти №323 номгӯи кишварҳое, ки муваққатан зиндагӣ қардан дар онҳо то омадан ба Ҷумҳурии Тоҷикистон асос барои рад намудани бақайдгирии дархост доир ба гуреза эътироф намудани шахси хориҷӣ ва рад қардани эътирофи гурезагӣ ҳисоб меёбад, муаян намудааст. Мазмуни концепсияи номбурда дар он ифода меёбад, ки агар шахси паноҳҷӯянда хоҳиши гирифтани мақоми гурезаро намудааст ва бо ҳамин сабаб мамлакати мансубияти шаҳрвандияшро тарк намуда, ба давлати дигар омадааст, сипас ба давлати сеюм рафтааст ва дар он ҷой дархостро оиди гирифтани мақоми гуреза пешниҳод намудааст, пас дар чунин маврид давлати сеюм ҳақ дорад, ки додани паноҳгоҳро ба чунин шахс рад намояд, чунки ин шахс метавонист, ки мақоми гурезаро дар давлати дуюм соҳиб шавад. Бояд қайд намуд, ки ишора намудан ба ин концепсия ин ҳуқуқи давлат мебошад, на ин, ки ўҳдадории давлат,

¹Минбаъд – Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти № 323.

²Минбаъд – Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти № 325.

чунки давлат ҳамчун субъекти соҳибхитиёр метавонад, ки вазъи гурезаро ба ҳамагуна ашхос диҳад. Вале, агар шахс шаҳрванди яке аз ин давлатҳо бошад, масалан, Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон, пас дар чунин маврид муқаррароти қарори дар боло номбурда татбиқ карда намешавад, бо он шарте, ки чунин шахс аз давлати мансубияти шаҳрвандии худ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст.

Мазмун ин санади зерқонунӣ дар он ифода меёбад, ки агар шахси паноҳгоҳҷӯянда дар бораи гирифтани мақоми гуреза дар он давлат муҷозиат менамуд, пас ӯ метавонист, ки мақоми гурезаро тибки талаботи қонунгузории давлати дахлдор соҳиб гардад.

Санади зерқонунӣ дигар, ин Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тахти № 325 мебошад, ки он номгӯи маҳалҳои аҳолинишини Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар он ҷойҳо муваққатан зист намудани шаҳрвандони паноҳҷӯянда ва гурезагон мумкин нест, муаян намудааст. Қарори номбурда 31 нуқтаи аҳолинишинро дарбар гирифтааст, ки ба шумораи онҳо Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, шаҳри Душанбе, шаҳри Кӯлоб, шаҳри Хучанд ва ғайраҳо дохил мешаванд. Пас аз даровардани тағирот ба қарори мазкур дар соли 2004, шумораи нуқтаҳои аҳолинишин, ки дар он ҷойҳо истиқомат кардани ашхоси паноҳҷӯянда манъ карда шудааст, ба андозаи 24 (бисту чор) адад кам гардид, яъне 7 (ҳафт) нуқтаи аҳолинишин аз ин рӯйхат хориҷ карда шуданд. Пас аз ин тағиротҳо иҷозати истиқомат кардан дар нуқтаҳои аҳолинишини зерин дода шуданд: шаҳри Кофарниҳон, Файзобод, Дарбанд, Тоҷикобод, Тавилдара, Гарм, Ёвон.

Ҳамин тавр, метавон хулоса намуд, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тариқи пурра асосҳои ҳуқуқии ба танзим даровардани муносибатҳо вобаста ба қабул намудан, истиқомат кардан ва баргаштани ашхоси гуреза эътирофкардашуда ба миён омадаанд. Аз ҳама кори муҳим он мебошад, ки ҳамаи ин муқарраротҳои қонунгузорӣ дар амал иҷро карда шаванд.

Саволҳои санҷишӣ ба боби I

1. Мафҳуми «гуреза» кай ба вуҷуд омадааст?
2. Аввалин ташкилоти байналхалқӣ, ки бо мақсади сабук гардонидани вазъи гурезаҳо таъсис дода шудааст, чӣ ном дорад?
3. Барои ҳал намудани мушкилоти гурезаҳо аз тарафи Созмони Милали Муттаҳид кадом ҳуҷатҳои байналхалқӣ қабул гардидаанд?
4. Характеристикаи созишномаҳои байналхалқӣ ва минтақавиро, ки вазъи категорияҳои муаяни гурезаҳоро ба танзим медароваранд, номбар намуда, нишон диҳед.

5. Муқарароти Конвенсияи соли 1951 нисбати кадоми навъи ашхос паҳн намегардад?

6. Барои ҳимояи гурезаҳо кӣ ҷавобгар мебошад?

7. Таносуби қонунгузории байналхалқӣ ва миллий дар бораи гурезаҳо дар чӣ ифода меёбад?

8. Қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи батанзимдарории вазъи ҳуқуқии гурезаҳо ба кадом давраҳо тақсим карда мешавад?

9. Тибқи кадом моддаи Конвенсияи соли 1951 шахси паноҳҷӯянда метавонад, ки ба талаботи муқарарот оид ба ворид ҷавобгӯӣ бошад?

10. Таъсири санадҳои ҳуқуқии байналхалқиро дар соҳаи гурезаҳо, ки аз тарафи Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф карда шудаанд, ба қонунгузории миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин соҳа характеристика диҳед.

11. Низоми қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар бораи гурезаҳо номбар намоед.

12. Хусусияти Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун сарчашмаи асосии ҳуқуқи гурезаҳо дар чӣ ифода меёбад?

13. Фарқият ва монандии Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезаҳо» аз соли 1994 бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезаҳо» аз соли 2002 дар чӣ ифода меёбад?

14. Конвенсия дар бораи мақоми гурезаҳо аз соли 1951 ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезаҳо» аз соли 2002; мувофиқат ва фарқияти ҳамдигарии ин санадҳо номбар намоед.

15. Нақши Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезаҳо» аз соли 2002 то кадом андоза дар батанзимдарории вазъи ҳуқуқии гурезаҳо муҳим мебошад?

16. Санадҳои зерқонунии Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба гурезаҳо хангоми ба танзим даровардани ваъи ҳуқуқии гурезаҳо кадом нақшо мебозанд?

Масъалаҳо доир ба мавзӯ ба боби I:

Масъалаи № 1

Шахс хоҳиши дар давлати А. гирифтани мақоми гурезаро намуздааст. Тибқи шартномаҳои байналхалқии ба имзо расонидаи давлати А, барои чунин навъи ашхос, ки шахси номбурда низ бо он дохил мешавад, тартиби соддакардашудаи гирифтани мақоми гуреза вучуд дорад. Аммо, давлати А. барои аз тарафи ин шахс гирифтани мақоми гуреза ҷавоби рад додааст, чунки шартномаҳои

байналхалқии ба имзо расонидаи давлати А, ки тартиби соддакардашудаи гирифтани паноҳгохро пешбинӣ менамоянд, бо тартиби муқараршуда ба тасвиб (ратификатсия) расонида нашудаанд.

Саволҳо:

- оё давлати А. метавонад ба чунин ҳолат ишора намояд, ки шартномаи байналхалқии ба имзо расонидаи он ба тасвиб расонида нашудааст ва ҳолати мазкур асос барои татбиқи нақардани санади ҳуқуқии байналхалқии номбаргардида шуда метавонад?

- «тартиби соддакардашудаи гирифтани мақоми гуреза» чист ва он дар кадом санадҳои байналхалқии ҳуқуқӣ ва санадҳои меъриии Ҷумҳурии Тоҷикистон мустақкам гардидааст?

Масъалаи № 2

Дар мамлакати аризадиҳанда - шахси паноҳҷӯянда ҷанги граждани идома дорад. Як қисми мамлакат, ки аризадиҳанда низ аз он ҷой мебошад, қўшии ба даст овардани истиқлолиятро дорад. Қисми зиёди ҷавонон ба шўришгарон кўмак менамоянд. Аризадиҳанда - шахси паноҳҷӯянда дар дар амалиётҳои ҳуҷумнамои иштирок нақардааст ва ба шўришгарон низ кўмак нақардааст. Рафиқи ўро, ки дар амалиётҳои ҳарбӣ иштирок нақарда буд, афсарони ҳукумати бо худ бурданд ва ҷустуҷўм вай ягон натиҷа надод. Новобаста аз ин, аризадиҳанда аз мамлакаташ фиррор кард. Шумо медонед, ки аҳолии марди ин мамлакат ҳамеша зери таҳдид қарор доранд, ҷунки ҳамаи онҳо дар кўмак ба шўришгарон гумонбар доништа мешаванд. Дар мавриди ҳабс қардан мунтазам азобу шиканча истифода бурда мешаванд ва бештар мардон пас аз дастгир намудан «гум мешаванд». Баъзан мавридҳо ҷасади чунин ашхоси дастгиршударо меёбанд.

Қадам санадҳои ҳуқуқии байналхалқӣ дар чунин мавридҳо татбиқшаванда мебошанд?

Шумо ба аризадиҳанда кўмак мерасонед?

Масъалаи № 3

Қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар соҳаи батанзимдарории вазъи гурезаҳо ба чунин гурӯҳҳо тақсим мешаванд:

- Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- Кодексиҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- Санадҳои зерқонунӣ.

Инчунин, тибқи талаботи қисми 3 моддаи 10 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои ҳуқуқии байналхалқие, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон онҳоро эътироф қардааст, қисми таркибии низоми

ҳукукии ҷумҳуриро ташкил медиҳанд. Агар қонунҳои ҷумҳурӣ ба санадҳои ҳукукии байналмилалӣ эътирофшуда мутобиқат наkunанд, меъёрҳои санадҳои байналмилалӣ амал мекунанд.

Савол:

- дар асоси қонунгузори амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, хусусан, Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ» ҷойи санадҳои ҳуқуқии байналхалқӣ, аз ҷумла Конвенсияи Созмони Миллалӣ Муттаҳид дар бораи гурезахоро дар низоми қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи гурезаҳо муайян намоед?

Масъалаи № 4

Суди Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми баррасӣ намудани шикоятӣ шахс дар бораи аз тарафи мақомоти дахлдор рад намудани додани мақоми гуреза вобаста ба татбиқ намудани созишномаи байниҳукуматӣ, ки ба тариқи дахлдор ба имзо расонида шуда, тасвиб гардидааст, бо коллизия рӯ ба рӯ гардид.

Моҳияти қор дар он ифода меёбад, ки қонунгузори амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи гурезаҳо бо муқаррароти созишномаи байнидавлатӣ дар қисми муайян қардани мақоми гуреза муҳолифат мекунад. Тибқи қонунгузори Тоҷикистон даъвогар бояд, ки мақоми гурезаро бо тартиби умумӣ ба даст оварад. Мувофиқи созишномаи байниҳукуматӣ ба имзо расонидашуда бошад, ин шахс мақоми гурезаро бо тартиби соддақардашуда бо роҳи пешниҳод намудани шикоят ба мақомоти салоҳиятдори Ҷумҳурии Тоҷикистон мегирад.

Барои ҳал қардани ин масъала бо назардошти меъёрҳои қонунгузори амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба суд кӯмак расонед.

Масъалаи № 5

Нашъафурӯши машҳури байналхалқӣ, ки аз тарафи Интерпол мавриди ҷустуҷӯӣ мебошад, аз тарафи мақомоти политсияи давлати Х дастгир карда шуд ва ҳангоми кофтуқоби чемодани ӯ аз даруни он политсия 200 грамм кокаин дарёфт намуданд. Нашъафурӯш дар мамлакати Х ба мӯҳлати 10 сол аз озодӣ маҳрум қарда мешавад. Дар ҳусуси пас аз озод шуданаш ба мамлакати шаҳрвандияш интиқол додан хабардор гардида, нашъафурӯш бо дархост оиди гирифтани мақоми гуреза мурочитат менамояд ва дархосташро бо он асоснок менамояд, ки дар мавриди баргаштан ба ватанаш ӯ мавриди азобу шиканча қарор мегирад. Чунин далел мавҷуд мебошад, ки ин шахс ба гурӯҳи хурди этникие мансуб мебошад, ки он дар мамлакаташ рӯйрост мавриди таъқиб қарор мегиранд.

Дар чунин маврид мақомоти ҳокимияти мамлакати Х чи таъриф бояд рамал намоянд?

Адабиёт

(ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ):

1. Бирюков П.Н. Международное право: учебное пособие. 3-е изд., перераб. и доп. М., 2002.
2. Бобоев У.Х. Правовой статус беженцев во время вооруженных конфликтов // Государство и право. Душанбе, 2005.
3. Буриев И.Б. Таърихи давлат ва ҳуқуқ дар Тоҷикистон. Душанбе, 2000.
4. Воронович В.В., Саматия В.Р. Проблема беженцев и перемещенных лиц из СССР в период Второй мировой войны и послевоенные годы (1939 - 1951 гг.): белорусский аспект // Белорусский журнал международного права и международных отношений, 2004. № 3.
5. Вундука П.М. Действия МККК в защиту беженцев и перемещенных лиц // Международное публичное и частное право. 2002. № 4.
6. Галенская, Л.Н. Право убежища. Международно-правовые вопросы / Л.Н. Галенская. - М.: Международные отношения, 1968.
7. Диноршоев А. Права человека: Учебник для вузов. Душанбе, 2010.
8. Кодиркулов Х.Р. Некоторые вопросы применения Закона РТ о беженцах // Бюллетень НПО «Общество и право». 2006. № 2.
9. Кокая И. Ж. Беженцы - глобальная проблема XXI века // Закон и право. - 2002. - № 10. - С. 7 - 10.
10. Криль Ф. Политика МККК в отношении беженцев и гражданских лиц, перемещенных внутри страны. // Международный журнал Красного Креста. 2001.С. 124. http://icrc.at.ua/magazine/06_IRRC_843_Krill_RUS.pdf
11. Лавуайте Ж.Ф. Беженцы и перемещенные лица : Международное гуманитарное право и роль МККК // Защита лиц и объектов в МГП. М., 1999.
12. Международное право: Учеб. / Отв. ред. Ю.М. Колосов, Э.С. Кривчикова. 2-е изд, перераб. и доп. М.: Междунар. отнош., 2005.
13. Новикова Н.С. Беженцы и международное гуманитарное право. СПб., 2000.
14. Право беженцев. Сборник международных и национальных нормативных правовых актов по вопросам беженцев. В 3 х томах. Т. 1. Душанбе. 2007

15. Павлова, Л. В., Сарашевский, Ю. Л. К вопросу о понятии «беженец» в международном праве // Белорус. журн. междунар. права и междунар. отношений. 1998. № 2.

16. Положение беженцев в мире 2000. – М.: «Интердиалект», 2000.

17. Раджабов М.Н. Гражданско-правовой статус иностранцев в РТ. Душанбе: Ирфон, 2004.

18. Римский Статут Международного уголовного суда. Распространен в качестве документа A/CONF.183/9 от 17 июля 1998 года с изменениями на основе протоколов от 10 ноября 1998 года, 12 июля 1999 года, 30 ноября 1999 года, 8 мая 2000 года, 17 января 2001 года и 16 января 2002 года. Статут вступил в силу 1 июля 2002 года. // [http://www.un.org/ru/law/icc/rome_statute\(r\).pdf](http://www.un.org/ru/law/icc/rome_statute(r).pdf).

19. Сарашевский Ю. Л. Роль Лиги Наций в формировании права беженцев. // Белорусский журнал международного права и международных отношений. 2001. № 1.

20. Сборник международно-правовых документов и национальных законодательных актов по вопросам беженцев / [Центр по изуч. ООН]. – Минск: Тесей, 2000

21. Селиванов А. В., Шадурский В.Г. Вопросы и ответы о беженцах и вынужденной миграции. Минск: Зималетто, 2009.

22. Соглашение Лиги Наций о выдаче удостоверений личности русским и армянским беженцам от 12 мая 1926 г. // Белорусский журнал международного права и международных отношений. 2000. № 1. С. 37 – 39.

23. Трикоз Е.Н.. Преступления против мира и безопасности человечества: сравнительный и международно-правовой аспекты. М.: Юрлитинформ, 2007.

24. Феллер Э. Пятидесятая годовщина Конвенции по беженцам 1951 г.: защита беженцев во время вооруженного конфликта // Международный журнал МККК. М., 2001.

25. Холиков А.Г., Диноршоев А.М., Сафаров Б.А. Право беженцев: Учебно-методический комплекс. Душанбе, 2008.

26. Хэтэуэй Джеймс С. Право статуса беженцев/Пер. с англ. под ред. В. Масловского, Н. Картанбаевой, А.Ни-Б. 2008.

27. Шестаков Л.Н. Конвенция ОАЕ, регулирующая специфические аспекты проблем беженцев в Африке // Вестник Московского университета. – М., 1993, №5.

28. Шейнгезихт Л. Г. Правовое и прикладное значение гуманитарной защиты в международном праве. СПб., 2007.

29. Refugee protection. A guide to international refugee law. Geneva: Inter-Parliamentary Union, 2001.

БОБИ II. МАҚОМОТИ БАЙНАЛХАЛҚӢ ВА МИЛЛӢ ДАР СОҲАИ ҲУҚУҚИ ГУРЕЗАҲО

Дар сурат: Шӯрои Даниягӣ оид ба гурезаҳо.

- §1. *Ташаккул ва инкишофи мақомоти (ташкilotи) байналхалқӣ дар соҳаи ҳуқуқи гурезаҳо.*
- §2. *Фаъолияти ташикilotҳои байналхалқии низомии Созмони Миллали Муттаҳид доир ба масъалаҳои гурезаҳо.*
- § 3. *Ташикilotҳои байналхалқии минтақавӣ дар соҳаи ҳуқуқи гурезаҳо.*
- § 4. *Ташикilotҳои байналхалқии ғайриҳукуматӣ оид ба масъалаҳои гурезаҳо*
- § 5. *Ташаккулёбии мақомоти давлати оид ба масъалаҳои гурезаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.*
- § 6. *Мақомоти давлатии кор бо гурезаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.*
- § 7. *Ҳамкориҳои мақомоти давлатии идоракунии Ҷумҳурии Тоҷикистон оиди масъалаҳои гурезаҳо*

§1. Ташаккул ва инкишофи мақомоти (ташкилоти) байналхалқӣ дар соҳаи ҳуқуқи гурезаҳо

Мушкilotи гурезаҳо аз қадим вучуд дошт. Аммо механизми байналхалқии ҳимояи гурезаҳо танҳо дар асри XX бо сабаби ба миён омадани ташкилотҳои байналхалқӣ дар низоми муносибатҳои байналхалқӣ ба вуқӯъ омадааст.

Чи тавре, ки дар боло алақай қайд кардем, аввалин ташкилоти байналхалқии умумичаҳонӣ, ки ташабуси дар Аврупо расонидани кӯмак ба гурезаҳоро пешниҳод намудааст, ин *Лигаи Миллатҳо* мебошад¹.

Лигаи Миллатҳо ташкилоти байналхалқии сиёсие мебошад, ки пас аз Ҷанги Якуми Ҷаҳон бо мақсади инкишоф додани ҳамкорӣ дар байни халқҳо ва ташкил кардани механизми махсуси сиёсӣ онди дастгирӣ намудан ва таъмин намудани сулҳ ва бехатарии байналхалқӣ таъсис дода шудааст.

Камбудихоӣ асосии *Лигаи Миллатҳо* дар он мебошад, ки вай на танҳо давлатҳои мустақил, инчунин ҳудудҳои вобастаро, яъне доминион ва колонияҳоро низ баро иштирок дар кори худ иҷозат дод, инчунин Оинномаи Лигаи Миллатҳо ҳуқуқи давлатҳоро ба ҷанг маҳдуд намуда, аммо акти агрессияро (истилоро) манъ накарда буд.

Лигаи Миллатҳо фаъолияти худро расман 18 апрели 1946 қатъ намуд, аммо воқеъан он аз соли 1939 инҷониб фаъолият намекард.

Мақомоти асосии Лигаи Миллатҳо *Маҷлиси умумӣ (Ассамблея)*, *Шӯро*, *Котиботи доимӣ* ва *Палатаи Доимии адолати судии байналхалқӣ* ба ҳисоб мерафтанд. Ассамблея ҳамчун мақомоти олии Лигаи Миллатҳо фаъолияти худро дар шакли иҷлосияҳо ба амал мебаровард, ки онҳо ҳамасола ва фавқулода баргузор мегардиданд. Ассамблея аз намояндагони ҳамаи давлатҳои аъзои Лигаи Миллатҳо иборат буда, ҳар як аъзо метавонист, ки то се намояндаи худро ба он фиристонанд, аммо намояндагони давлатҳо новобаста аз шумораашон танҳо як овоз доштанд.

Шӯрои Лигаи Миллатҳо мақоми сиёсӣ буда, аз чор аъзои доимӣ - Британияи Кабир, Франция, Италия ва Япония ва чор аъзои ғайридоимӣ иборат мебошад, ки аъзоёни ғайридоимӣ ҳар сол иваз карда мешуданд (пас аз соли 1922 чунин ҷойҳо шашто шуданд, умуман то лаҳзаи қатъ кардани фаъолияти Лигаи Миллатҳо шумораи аъзоён то ба 13 (сенздаҳ) нафар расид). Зимнан бояд қайд намоем, ки дар Оинномаи Лигаи Миллатҳо тақсими аниқи ваколат дар байни Ассамблея ва Шӯро вучуд надошт, аммо фаъолияти Шӯро фаълтар буда, бештар ҳамаи масъалаҳои фаврии фаъолияти Лигаи Миллатҳоро маҳз Шӯро ҳал мекард.

¹Ниг. муфасал: Сарашевский Ю. Л. Роль Лиги Наций в формировании права беженцев // Белорусский журнал международного права и международных отношений. 2001. № 1.

Мақоми маъмурии Лигаи Миллатҳо *Котиботи Доимӣ* ба ҳисоб мерафт, ки онро Котиби генералӣ роҳбарӣ мекард ва ба ҳайати он котибон ва дигар ҳайати кормандон дохил мешуданд.

Палатаи Доимии адолати судии байналхалқӣ ҳамчун мақомоти байналхалқии судӣ соли 1920 таъсис дода шуд. Бояд қайд кард, ки Палатаи Доимии адолати судии байналхалқӣ, ки дар шаҳри Гаага ҷойгир шуда буд, фаъолияти худро ҳамчун мақоми худмухтори Лигаи Миллатҳо ба амал мебаровард.

Штаб - квартираи Лигаи Миллатҳо дар шаҳри Женева ҷойгир буд. Ба ғайр аз мақомоти асосӣ, инчунин дар доираи Лигаи Миллатҳо мақомоти ёрирасон ва машваратӣ доир ба масъалаҳои гуногун низ таъсис дода шуда буданд, Масалан чунин ташкилотҳо: *Институти Байналхалқии Ҳамкории Интелектуалӣ (1924)*, се ташкилоти техникӣ (Ташкилоти иттилоот ва транзит, Ташкилоти иқтисодӣ ва молиявӣ, Ташкилоти тандурустӣ), *Комиссариати Олӣ оиди корҳои Дансинг*, *Комиссия доир ба корҳои гурезаҳо*, *Комиссияи Ҳукумати Саар* ва ғайраҳо.

Комиссариати Олӣ оиди корҳои Дансинг, Комиссия доир ба корҳои гурезаҳо ва Комиссияи Ҳукумати Саар асосан масъалаҳои марбут ба салоҳияти Лигаи Миллатҳоро назорат менамуданд, ки бо Шартномаи Версал муаян карда шуда буданд.

Дар доираи Лигаи Миллатҳо мақомотҳо оиди кор дар соҳаҳои мушкilotи иҷтимоӣ ва гуманитарӣ низ амал мекарданд: Комитети Машваратӣ оиди масъалаҳои иҷтимоии Лигаи Миллатҳо, Комитети машваратии муттаҳасисон доир ба масъалаҳои ғуломӣ, Комитети марказии доимӣ оиди опиум, Комитети назоратӣ оиди воситаҳои нашъаовар, Комитети машваратӣ оиди савдои опиум ва дигар намуди маводи нашъаовар, Комитети байналхалқӣ оид ба ҳамкории интелектуалӣ ва ғайраҳо. Инчунин, дар доираи Лигаи Миллатҳо мақомотҳои таъсис дода шуда буданд, ки фаъолияти омехта дошганд, масалан Бюрои байналхалқии Нансен оиди кӯмак ба муҳоҷирон ва дигар ашхоси паноҳҷӯянда, Маркази байналхалқӣ оиди таҳқиқоти ҳазл ва ғайраҳо.

Лигаи Миллатҳо аввалин ташкилоти байналхалқие мебошад, ки ташаббуси расонидани кӯмак ба гурезаҳоро ба миён гузошт, аввалин бор дар доираи он конференсияҳои гуногун оиди масъалаҳои гурезаҳоро гузаронида шудааст.

Масалан, тахти роҳбарии Лигаи Миллатҳо соли 1921 аввалин конференсия оид ба корҳои гурезаҳо баргузор гардид. Дар ин конференсия намоёндагони мақомоти давлатии кишварҳои Болгария, Финляндия, Хитой, Франция, Гретсия, Полша, Швейцария, Чехословакия, Руминия ва Югославия, инчунин намоёндагони ташкилотҳои байналхалқӣ, ба монанди Ташкилоти Байналхалқии Меҳнат, Ҳаракати Байналхалқии Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар, Ҷамъияти байналхалқии кӯмак ба кудакон ва Лигаи Ҷамъияти Салиби

Сурх иштирок доштанд. Дар натиҷаи ин вохӯрӣ, *Раёсати Комиссари Олӣ оиди кор бо гурезаҳои рус* таъсис дода шуд. Чи тавре, ки дар боло қайд карда шуд, вазифаи ин мақомот аз мусоидат намудан ба ашхосе, ки дар натиҷаи инқилоби рус гуреза шуда буданд иборат буд. Ба вазифаи Комиссари Олӣ *Фритоф Нансен* - олим ва ходими давлатии машҳур интихоб гардид, Ӯ саъйу кӯшиши худро барои муайян кардани мақоми гурезаҳо дар давлатҳои будубош ба воситаҳои ба онҳо додани шаҳодатномаи шахсият ва ҳуҷати сафар, бо кор таъмин намудани гурезаҳо ва таҳияи намудани нақшаи репатриатсияи онҳо амалӣ намуд.

Баъдтар ба Нансен супориш дода шуда буд, ки ба ашхосе, ки пас аз барҳам хӯрдани Империяи Усмонӣ кӯчманчӣ шудаанд, кӯмак расонад ва ҷобачогузории доимии онҳоро дар мамлакатҳои дигар ба роҳ монанд (на ба он мамлакатҳое, ки онҳо бори аввал паноҳгоҳ ёфта буданд) ¹. Раёсати кор бо гурезагони рус тибқи санадҳои байналхалқии ҳуқуқӣ дар соҳаи гурезаҳо солҳои 1922 - 1939 доираи вазифаҳои худро васеъ намуд. Аммо, бояд қайд кард, ки фаъолияти Раёсати Комиссари Олӣ қимматҳои халқии ғайрирасмӣ дошт.

Соли 1921 вақте, ки Лигаи Миллатҳо таъсис ёфт, Раёсати Комиссари Олӣ ягона мақомоте буд, ки ба масъалаҳои гурезаҳо саруқор дошт. Бо роҳбарии Лигаи Миллатҳо солҳои 1920- 1939 чунин санадҳои ҳуқуқии байналхалқӣ дар соҳаи ҷимояи ҳуқуқи гурезаҳо қабул гардиданд: Созишнома дар бораи додани шаҳодатномаи шахсият ба гурезаҳои рус аз 5-уми июли соли 1922, Созишнома дар бораи додани шаҳодатномаи шахсият ба гурезаҳои арман аз 31 майи соли 1924 (12 майи соли 1926 дар Конференсияи Женева ба Созишномаи соли 1922 ва 1924 тағироту иловаҳо дохил гардида, санади нав бо номи «Созишнома дар бораи додани шаҳодатномаи шахсият ба гурезаҳои рус ва арман» қабул гардид); Созишнома дар бораи вазъи ҳуқуқии гурезаҳои арман ва рус аз 30 июни 1928 сол; Созишнома дар бораи паҳн гардидани баъзе ҷораҳои ба манфиати гурезаҳои рус ва арман қабулгардида нисбати дигар навъҳои гурезаҳо аз 30 июли соли 1928; Конвенсия дар бораи вазъи байналхалқии гурезаҳо аз 28 октябри соли 1933; Созишномаи муваққатӣ дар бораи гурезаҳо, ки аз Германия омада буданд аз 4 июли соли 1936; Конвенсия дар бораи вазъи ҳуқуқии гурезаҳо, ки аз Германия омадаанд аз 10 феввали соли 1938; Протоколи иловагӣ ба созишномаи муваққатӣ ва Конвенсия дар бораи вазъи ҳуқуқии гурезаҳои аз Германия омада, ки дар Женева мутаносибан 4 июли соли 1936, 10 феввали соли 1938 ва 14 сентябри соли 1939 ба имзо расонида шудаанд².

Санадҳои ҳуқуқии байналхалқии Лигаи Миллатҳо дар соҳаи ҳуқуқи гурезаҳо, ки дар боло номбар шуданд, барои давлатҳои ба он

¹ Ниг.: Введение в вопросе международной защиты беженцев. – УВКБ ООН. 2005. –С.5.

² Ниг.: Боби 1 ва 7 ин китобро.

ҳамроҳгардида характери тавсиявӣ дошта, аммо онҳо характери ҳатмии ҳукукиро надоштанд, инчунин ин созишнома ва конвенсияҳоро танҳо якчанд давлатҳо ба тасвиб расониданд.

Ҳамин тавр, фаъолияти Лигаи Миллатҳо дар соҳаи расонидани кӯмак ба гурезаҳо дар давраи солҳои 1920-1930 самаранок набуд, чунки он натавонист, ки мақсаду вазифаҳои дар наздаш гузоштаро иҷро намояд. Аммо, новобаста аз ин ҳолатҳо, санадҳои ҳукукии байналҳалқии солҳои 1922-1939 барои қабул гардидани меъёрҳои ҳукукии байналҳалқии амалкунанда як заминаи ҳеле муҳим гузоштанд.

Бюрои Байналҳалқии Нансени оиди кор бо гурезаҳо дар асоси қарори Лигаи Миллатҳо ҳамчун мақоми худмухтор соли 1930 таъсис дода шуда, соли 1938 фаъолияти худро қатъ намуд.

Бюрои байналҳалқӣ оиди кор бо гурезаҳо дар давраи дар ҳаёт будани Ф. Нансен таъсис ёфта, пас аз вафоти ӯ низ кори худро идома дод. Хизмати Ф. Нансен дар он мебошад, ки ӯ стандартҳоро барои кор бо гурезагон муқаррар намуд, инчунин ӯ бо Ташкилоти Байналҳалқии меҳнат оиди масъалаи бо кор таъминкунии гурезаҳо ҳамкории зиҷ намуд.

Ҳамин тавр, расонидани кӯмак ба гурезаҳо, мусоидат намудан барои ҳал кардани мушкилоти гурезаҳо барои дар ёди мо мондани фаъолияти инсондӯстонаи Ф. Нансен боис гардид. Ба ифтихори Ф. Нансен мукофоти байналҳалқӣ дар соҳаи ғимояи ҳукуки гурезаҳо таъсис дода шуда буд.

Пас аз ба миён омадани ғояҳои фашистӣ, дар Германия ва дар як қатор мамлакатҳои Аврупо муқаррар гардидани режими фашистӣ, мақомоти нав бо номи – *Раёсати кор бо гурезаҳое, ки аз Германия омада буданд*, таъсис дода шуд. Дар ҳақиқат дар он давраи террори умум, одамони зиёде қурбонии фашизми ва миллатчигӣ гардиданд ва маҳз бо мақсади расонидани кӯмак ба чунин одамон *Созишнома дар бораи вазъи ҳукукии гурезаҳое, ки аз Германия омадаанд*, қабул гардид ва механизмҳои байналҳалқии расонидани чунин кӯмак коркарда шуд. Аммо, муттаасифона Лигаи Миллатҳо муносибати саҳт ва бераҳмонаро нисбати яҳудиён дар Германия ҳамчун кори дохилии Германия арзёбӣ мекард. Азбаски Комиссари Олӣ оид ба кор бо гурезаҳо Чеймс Макдоналд - олими амрикоӣ ва журналист аз Германия буд, аз ин рӯ, вай ба ҷомеаи ҷаҳонӣ бо дархости даҳолат кардан ба қорҳои Германия муроҷиат намуд, аммо ин дархости ӯ аз тарафи Лигаи Миллатҳо ва дигар мамлакатҳо дастгирӣ наёфт. Бинобар ҳамин, соли 1935 ӯ бо сабаби он, ки Лигаи Миллатҳо оиди ин масъала ягон ҷораи қатъӣ наандешид, ба истеъфо рафт. Аммо новобаста аз ин ҳолат, Комиссари Олӣ оид ба кор бо гурезаҳо профессор Макдоналд тавонист, ки таи солҳои 1933-1935 дар дигар кишварҳо, махсусан дар Фаластин 80 (ҳаштод) ҳазор гурезаҳои немисро ҷобачо намояд.

Таи солҳои 1933-1938 ба ашхосе, ки қурбонии фашизм дар Аврупо гардида буданд, амалан Раёсати Комиссари Олӣ оид ба кор бо гурезаҳо кӯмак намуд, аммо он натавонист, ки ҳадафи худро то ба охир ба итмом расонад.

Соли 1938 *Комитети байниҳукуматӣ оиди кор бо гурезаҳо* ташкил карда шуд, ки мақсади асосии он осон намудани муҳочирати маҷбурӣ аз Германия ва Австрия буд ва соҳаи асосии фаъолияти он барои ҳимоя намудани шахсоне, ки вобаста ба андешаи сиёсӣ, этиқоди динӣ ва аломати наҷодӣ мавриди таъқиб қарор гирифта буданд, равона гардида буд. Мандати *Комитети байниҳукуматӣ оиди кор бо гурезаҳо* соли 1943 васеъ карда шуд, аммо муктаасифона он натавонист, ки фаъолияти худро самаранок иҷро намояд.

Маъмурияти Миллатҳои Муттаҳид оиди масъалаҳои кӯмак ва барқароркунии баъдиҷангӣ (ЮНРРА) моҳи ноябри соли 1943 аз тарафи якҷанд давлатҳои Ғарб бо мақсади расонидани кӯмак ба ашхоси бинобар ҷанг кӯчонидашаванда таъсис дода шуда буд. Аммо ташкилоти номбурда воқеъан ташкилоти кор бо гурезаҳо набуд. Мақсади асосии ЮНРРА ин ташкил ва аз рӯи имконият зудтар ба ватан баргардонидани ашхосе буд, ки дар натиҷаи ҷанг пеш карда шуда буданд ва ё кӯчонида шуда буданд. Ташкилоти номбурда дар ягон маврид ба масъалаи ҷобачогузори гурезаҳо ва шахсони кӯчонидашаванда дар давлатҳои сеюм машғул набуд.

Ҳамин тавр, дар давраи солҳои 1920-1945 раванди ташкил ва инкишофи ташкилотҳои байналхалқӣ оиди кор бо гурезаҳо ба амал омада буд, ки он асосан барои ҳимоя намудани навъҳои алоҳидаи гурезаҳо, ба монанди гурезаҳои рус, арман, немис ва ё гурезаҳои ин ё он давлат ё минтақаи муайян равона гардида буд. Ташкилотҳои байналхалқии универсалӣ оиди кор бо гурезаҳо то таъсис ёфтани Созмони Милалӣ Муттаҳид ташкил карда нашуда буданд.

§2. Фаъолияти ташкилотҳои байналхалқии низомӣ Созмони Милалӣ Муттаҳид оиди масъалаҳои гурезаҳо

Ташкилоти байналхалқии кор бо гурезаҳо (ТБГ) 15 декабри 1946 сол таъсис дода шуда то соли 1950 фаъолият кард. Мақсади он дар ҳавасманд гардонидани ва расонидани ҳамагуна кӯмак оиди зудтар баргардонидани гурезаҳо ба мамлакати мансубияти шаҳрвандияшон ва ё ҷойи истиқомати доимияшон ифода меёфт. Аммо, дар баробари ин дар ягон маврид чораҳои маҷбуркунӣ нисбати гурезаҳо ва ашхоси кӯчонидашуда дар хусуси ба мамлакати мансубияти шаҳрвандияшон баргардонидани амалӣ карда намешуд.

Вазифаҳои асосии Ташкилоти байналхалқии кор бо гурезаҳо (ТБГ) инҳо буданд:

- *репатриатсия (бозгардонидан);*
- *муқаррар кардани шахсият, бақайд гирифтани ва таснифи намудани ашхосе, ки мутобик ба салоҳияти Ташкилоти байналхалқии кор бо гурезаҳо буданд;*
- *парасторӣ оиди расонидани кӯмак ба гурезаҳо;*
- *ҳимояи ҳуқуқӣ ва сиёсии гурезаҳо;*
- *санҷиш, ҷобачокунӣ ва ба ҳаёти муқаррарӣ баргардонидани гурезаҳо.*

Ташкилоти байналхалқии кор бо гурезаҳо аз ташкилотҳои байналхалқии кор бо гурезаҳо, ки то таъсис гардидани он вучуд доштанд, бо он фарқ менамуд, ки он аваалин ташкилоти байналхалқие буд, ки вазъияти гурезаҳоро ҳамчун ашхоси ҷудогона баррасӣ мекард ва онҳоро ба навъҳои алоҳида, масалан русҳо, арманҳо, немисҳо ва ғайра ҷудо намекард.

Ҳамин тавр, маҳз дар ҳамин ҷой зарурияти муайян кардани мафҳуми универсалии гуреза ба миён омад.

Фаъолияти Ташкилоти байналхалқии кор бо гурезаҳо маҷмӯан оиди ҳамаи мушкilotҳои гурезаҳо ба амал бароварда мешуд. Вале кӯмаки он танҳо бо расонидани кӯмак ба гурезаҳои Аврупоӣ маҳдуд мегардид. Ташкилоти байналхалқии кор бо гурезаҳо муассисаи махсусгардонидашудаи Созмони Милали Муттаҳид ба ҳисоб мерафт ва фаъолияти он характери муваққатӣ дошт. Дар заминаи он соли 1950 *Райсати кор бо гурезаҳои Созмони Милали Муттаҳид* таъсис дода шуд.

*Агентии Шарқи Наздики Созмони Милли Муттаҳид оиди кӯмак ба гурезаҳои Фаластин ва ташкили кор (БАПОР)*¹

Агентии Шарқи Наздики Созмони Милли Муттаҳид оиди кӯмак ба гурезаҳои Фаластин ва ташкили кор (минбаъд дар матн БАПОР) тибқи резолютсияи Ассамблеяи Генералии Созмони Милли Муттаҳид № 302 (IV) аз 8-уми декабри соли 1949 таъсис ёфтааст. Мақсади ташкил кардани он – ҳал намудани мушкilotи 3,5 миллион фаластиниҳое, ки пас аз ҷанги Арабу- Исроил соли 1948 берун аз қаламрави Фаластин монда буданд. Дар ибтидо, БАПОР асосан ба ашхосе кӯмак мерасонид, ки дар натиҷаи муноқиша Фаластинро тарк намуда буданд, минбаъд бошад салоҳияти он васеъ гардида, он вобаста ба мушкilotҳо дар соҳаҳои тандурустӣ, маориф ба амал меомада низ кӯмак мерасонид. Инчунин ин Ташкилот ба дигар ашхосе, ки дар натиҷаи амалиётҳои ҳарбӣ аз ҳудуди давлатҳои Ливан, Сирия, Иордания, Минтақаи Ғазза гуреза шуда буданд, кӯмак мерасонид.

¹ Ниг. муфасал.: <http://www.un.org/russian/peace/palestine/refugee.shtml>

Агентии Шарқи Наздики Созмони Милали Муттаҳид оиди кӯмак ба гурезаҳои Фаластин ва ташкили кор аз тарафи Комиссари генералӣ роҳбарӣ карда мешуд, ки ӯ барои иҷро намудани барномаҳо масъулият дошта, ҳар сол оиди натиҷаҳои кор ба Ассамблеяи Генералии Созмони Милали Муттаҳид маъруза пешниҳод мекард. Котиби Генералии Созмони Милали Муттаҳид пас аз машварат бо мамлакатҳои узви Комиссияи машваратии БАПОР Комиссари генералии онро таъин мекард. Комиссияи машваратӣ аз тарафи Ассамблеяи Генералии Созмони Милали Муттаҳид бо мақсади машварат расонидан ва мусоидат намудан ба кори Комиссари генералии БАПОР вобаста ба амалӣ намудани барномаҳо таъсис дода шуда буд. Дар ҳайати Комиссияи машваратии БАПОР намояндагони давлатҳои Белгия, Британияи Кабир, Миср, Иордания, Ливан, Сирия, ИМА, Туркия, Франция ва Япония дохил буданд.

БАПОР мақомоти калонтарини ғеридихандаи Ассамблеяи Генералии Созмони Милали Муттаҳид ба ҳисоб меравад, ки он аз 18.000 (ҳаҷдаҳ ҳазор) кормандон иборат мебошад. Роҳбарии фаъолияти ташкилот аз штаб - квартираи он дар шаҳри Вена (Австрия) ва Оммон (Иордания) ба амал бароварда мешавад. Инчунин ташкилоти номбурда дорои панҷ офиси алоҳида дар шаҳрҳои Бейрут, Оммон, Димишқ ва дар ҳудудҳои ишғолгардидаи соҳили ғарби дарёи Иордан ва Сектори Газ мебошад.

БАПОР асосан дар соҳаҳои маориф, тандурустӣ, соҳаҳои гуманитарӣ ва иҷтимоӣ ба 4,1 миллион гурезаҳои фаластинии дар Шарқи Наздик бақайдгирфташуда, ки дар 51 лагери гурезаҳо дар Иордания, Лубнон, Сурия, Сектори Газ ва дар Соҳили Ғарби Дарёи Иордан истиқомат менамоянд, кӯмак мерасонад.

Ҳамин тавр, БАПОР аз тарафи ҷомеаи ҷаҳонӣ ҳамчун омили оромӣ дар Шарқи Наздик баррасӣ карда мешавад, аз тарафи мардуми фаластинӣ бошад - он ҳамчун механизми байналхалқии ҳал кардани мушкилоти гурезаҳои фаластинӣ шинохта шудааст.

Комиссияҳои созишии Созмони Милали Муттаҳид оиди татбиқи нисбати Фаластин (минбаъд дар матн СКООНП) дар асоси резолютсияи Ассамблеяи Генералии Созмони Миллали Муттаҳид 11 декабри соли 1948 дар ҳайати ИМА, Туркия, Франция таъсис дода шудааст. СКООНП дорои функсияҳо вобаста ба амалӣ намудани чораҳо барои ташкили хизматрасонии кумоналӣ, таъмин кардани бехатарӣ, беҳбуд гардонидани вазъи аҳолии Фаластин ва ҳавасманд гардонидани ҳалли осоиштаи вазъият дар Фаластин мебошад.

СКООНП яққоя Котиби Генералии Созмони Милали Муттаҳид тибқи резолютсияи № 43/57 Ассамблеяи Генералии Созмони Милали Муттаҳид ҳамаи чораҳои заруриро бо мақсади химоя намудани амвол, ҳуқуқҳои амволии арабҳо дар Исроил, идора

кардани онҳо амалӣ менамояд ва аз номи онҳо соҳибони қонунии фондхоро, ки ба онҳо маблағи даромад ворид мешаванд, таъсис медиҳад. Аммо дар муносибат бо аҳоли, минбаъд фаъолияти СКООНП характери расмиро дарбар намуда, барои ҷимояи гурезаҳои фаластинӣ аҳамияти худро гум мекунад.¹

Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид (РКБИ СММ) (www.unker.ch) дар сессияи 4 (чоруми) Ассамблеяи Генералии Созмони Миллали Муттаҳид 3 декабри соли 1949 ҳамчун мақомоти ёридиҳанда таъсис дода шудааст². Оинномаи он 14-уми декабри 1951 сол тасдиқ карда шудааст ва ташкилоти номбурда ҳамчун ташкилоти байналхалқии универсалӣ доир ба таъмини ҷимояи байналхалқии гурезаҳо фаъолият карданро оғоз кардааст.

Мувофиқи резолютсияи 319 (IV) Ассамблеяи Генералии Созмони Миллали Муттаҳид, Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид ташкил карда шуд ва он бояд, ки дар мӯҳлати се сол амал мекард, аммо сипас вазъият нишон дод, ки Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид бояд фаъолияти худро то ҳал гардидани мушкилоти гурезаҳо идома диҳад. Ба салоҳияти Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид ҷимояи ашхосе, ки зери амали мандати Мақомоти СММ оиди ба барқарор кардан дар Корея (СММБК, айни ҳол пароканда шудааст) ва БАПОР мансубанд, дохил намегардад.

Ашхосе, ки зери салоҳияти Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид қарор мегиранд, чун қоида, ашхоси гуреза, ашхоси панохҷӯянда, репатриантҳо, ашхоси бешаҳравандӣ, дар баъзе мавридҳо - ашхоси дар дохили мамлакат кӯчонидашаванда мебошанд.

Дар ҳақиқат Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид дар ҷаҳон яке аз ташкилотҳои асосии байналхалқии гуманитарӣ ба ҳисоб меравад, ки ба 17,1 миллион одамон дар 116 мамлакат кӯмак мерасонад³. Дар тамоми давраи вучуддорӣ, Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид ба зиёда аз 50 миллион гурезаҳо кӯмак расонидааст, ки барои ин хизматҳои ташкилоти номбурда ду маротиба сазовори Мукофоти Нобелии Сулҳ – солҳои 1954 ва 1981 гардидааст⁴.

¹Ниг. муфасал: *Вопрос о Палестине и Организация Объединенных Наций*. Нью Йорк. 2008. <http://XXwww.un.org/xref/peace/palestine/questionofpalestine.pdf>

² Ниг. муфасал: <http://www.unhcr.org/pages/49c3646c2.html>.

³Ниг.: <http://www.unhcr.org/pages/49c3646c11.html>; *Помощь беженцам*. (предоставляемая УВКБ ООН), 2004. –С.5.

⁴ Ниг.: *Зябкин А.И.* ООН – универсальная международная межправительственная организация общей компетенции : учеб. пособие / А.И. Зябкин ; С.-Петербург. ин-т внешнеэкон. связей, экономики и права. – СПб : СПБИНВЭСЭП : Знание, 2008.

Дар сатҳи умумичаҳонӣ, дар даҳ соли охир ба ватан қариб 11,4 миллион гурезаҳо баргардонидани шуданд, азҷумла 7, 3 миллион гурезаҳо маҳз бо мусоидати Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид ба ватанашон баргаштаанд¹.

Дар 30 (сӣ) соли охир Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид барои гузаронидани 30 амалиёти кӯмак ба ашхоси дар дохили давлат кӯчонидашуда мусоидат кардааст, хусусан дар замони ҳозира ба зиёда аз 6, 6 миллиони нафар ашхоси дар дохили давлат кӯчонидашаванда кӯмак мерасонад². Шумораи умумии ашхоси дар дохили давлат кӯчонидашаванда 23, 7 миллион нафарро ташкил медиҳанд³.

Бинобар маълумотҳои Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид шумораи умуми ашхоси бешаҳрвандӣ 12 миллион нафар мебошад⁴.

Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид мандати расонидани кӯмакро ба ашхоси бешаҳрвандиро низ дорад ва дар ин самт чунин вазифахоро иҷро мекунад:

- мусоидат намудан барои ҳамроҳ гардидани давлатҳо ба Конвенсияи Созмони Миллалӣ Муттаҳид аз соли 1954 «Дар бораи статуси апатридҳо» ва Конвенсияи Созмони Миллалӣ Муттаҳид аз соли 1961 «Дар бораи кам кардани бешаҳрвандӣ»;
- расонидани маслиҳати ҳуқуқӣ ба ҳамаи давлатҳои манфиатдор оиди масъалаҳои омода ва ба амал баровардани қонунҳо оиди шаҳрвандӣ;
- ҳамкорӣ бо давлатҳо ва дигар ҳамкорон бо мақсади мусоидат намудан барои саривақт муаян кардан ва ҳал намудани ашхоси бешаҳрванд;
- омӯзондани шахсони мансабдори давлатӣ ва кормандони Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид доир ба мавзӯҳои бешаҳрвандӣ;
- ҷамъоварӣ намудан ва додани иттилоот оиди мушкилоти бешаҳрвандӣ дар тамоми дунё;
- мунтазам ба комитети иҷроия пешниҳод кардани маърӯзаҳо дар бораи фаъолияти худ дар ин соҳа.

Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид кӯшиш менамояд, ки мушкилоти гурезаҳоро дар асоси дарозмуддат бо роҳи ба ватан баргардонидани онҳо ҳал намояд.

¹ Ниг.: Защита беженцев. 2008-2009. –С. 23.

² Ниг.: Лица, перемещенные внутри страны: вопросы и ответы (UNHCR), 2006. С.5-13.

³ Ниг. муфасал : <http://www.unhcr.org/pages/49c3646c11.html>

⁴ НИг.: Беженцы в цифрах UNHCR, 2006. С. 13.

Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид чунин чорахоро амалӣ менамояд:

- ҳимояи ҳуқуқии гурезахоро таъмин менамояд;
- барои бастан ва ба тасвиб расонидани конвенсияҳои байналхалқӣ оиди ҳимояи гурезаҳо мусоидат менамояд ва рафти иҷрои онҳоро назорат мебарад;
- бо мақсади мусоидат намудан барои ихтиёрон ба баргаштани гурезаҳо ва аассимилятсияи онҳо дар мамлакатҳои нав, ба ҳукуматҳо ва ташкилотҳои хусусӣ кӯмак мерасонад;
- ба гурезаҳо барои мувофиқшавии иқтисодӣ ва иҷтимоияшон дар шароити зиндагӣ дар ҷойҳои истиқомати паноҳгоҳ ва ё ҷойи сукунаташон дар дигар мамлакатҳо кӯмак мерасонад;
- бо дархости Ҳукумат ва ё Созмони Милали Муттаҳид ба гурезаҳо кӯмаки моддӣ мерасонад.

Имрӯзо дар Раёсати кор бо гурезагони Созмони Миллалӣ Муттаҳид қариб 6500 (шаш ҳазору панҷсад) кормандон кор мекунанд, онҳо дар 267 (дусаду шасту ҳафт) офисҳои Ташкилот, ки дар 16 (шонздаҳ) мамлакатҳои дунё ҷойгир шудаанд, фаъолият мебаранд¹.

Рохбарии Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳидро Комиссари Олӣ ба ўҳда дорад, ки аз тарафи Ассамблеяи Генералии Созмони Милали Муттаҳид ба мўҳлати панҷ сол интиҳоб карда мешавад. Комиссари Олии Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид ба Шӯрои Иқтисодию Иҷтимоии Созмони Милали Муттаҳид маърузаи шиффохӣ ва ҳарсол ба Ассамблеяи Генералии Созмони Милали Муттаҳид оиди натиҷаҳои фаъолияти ташкилот маърузаи хатгӣ пешниҳод менамояд.

Аз лаҳзаи таъсисёбӣ то замони ҳозира Комиссарони Олии Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид инҳо буданд: Г.И. Ван Хойвен Гедхард (соли 1950-1956, Нидерландия), Август Р. Линдт (соли 1956-1960, Швейсария), Феликс Шнайдер (соли 1960-1965, Швейсария), Малик Садруддин Оғо хон (соли 1965-1977, Эрон), Паул Хартлинг (соли 1978-1985, Дания), Жан-Пьер Хокке (соли 1986-1989, Швейсария), Торвалд Столтенберг (соли 1990-1990, Норвегия), Садако Огата (соли 1991-2000, Япония), Рууд Лабберс (соли 2001-2005, Нидерландия), Антонио Гутеррес (соли 2005) ва ғайраҳо.

Комитети иҷроияи барномаҳои Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид ҳар сол дар шаҳри Женева барои ҷаласаҳои худ ҷамъ мешавад ва барномаҳои Комиссари Олиро тасдиқ менамояд, доираи фаъолиятро оиди ҳимояи гурезаҳо ва дигар самтҳо

¹Ниг.: <http://www.unhcr.org/pages/49c3646c17.html>; Кӯмак ба гурезаҳо. Раёсати кор бо гурезагони Созмони милалӣ муттаҳид. 2006. С.5-9.

муаян менамояд. Дар ҳайати комитети иҷроия намояндагони 66 давлатҳои аъзо дохил мешаванд:

Алҷазоир, Аргентина, Австралия, Австрия, Бангладеш, Белгия, Бразилия, Канада, Чили, Хитой, Колумбия, Кот-д Ивуар, Кипр, Республикаи демократии Конго, Дания, Эквадор, Миср, Эфиопия, Финляндия, Франция, Германия, Гретсии, Гвинея, Ватикан, Венгрия, Ҳиндустон, Эрон, Ирландия, Исроил, Италия, Япония, Кения, Лубнон, Лесото, Мадагаскар, Мексика, Марокко, Мозамбик, Намибия, Нидерландия, Зеландияи Нав, Никарагуа, Нигерия, Норвегия, Покистон, Филиппин, Полша, Корея, Россия, Сербия ва Черногория, Сомали, Африкаи Ҷанубӣ, Испания, Судан, Шветсия, Швейтсарияи Таиланд, Тунис, Туркия, Уганда, Британия Кабир, Танзания, ИМА, Венесуэла Яман, Замбия.

Штаб – квартираи Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид дар шаҳри Женева ҷойгир карда шудааст. Фаъолияти ташкилот аз ҳисоби маблағҳои пардохтҳои ихтиёрӣ, асосан аз тарафи ҳукуматҳо, ташкилотҳои байналхалқӣ, корпоратсияҳо ва шахсони алоҳида маблағгузори карда мешавад. Бюджети Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид 3 миллиард долларро ташкил медиҳад.¹

Намоёндагии Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид дар Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1993 ифтиҳоҳ гардидааст. Фаъолияти ин намоёндагӣ барои ҳал намудани мушкилоти гурезаҳои тоҷик (баргаштани ихтиёрӣ ё интегратсия (ҳамгирӣ) дар шароити маҳаллӣ), пуркуvvат гардонидани имкониятҳои ҳукумат оиди идоракунии равандҳои муҳоҷират ва таҳия намудани механизмҳои ҳифзкуnанда доир ба пешгирӣ намудани муноқишаҳо равона гардида буданд.

Фаъолияти Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид дар ҳамкории зич бо Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба амал бароварда мешавад. Чунончи, Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид соли 1993 барномаҳои оиди репатриатсия, барқарор намудан, азнавсози намудан ва ҳамгирӣ кардани гурезаҳои тоҷикро, ки ба ватан баргаштаанд, амалӣ намуд. Дар ин муддат зиёда аз 53.000 одамон аз Афғонистон, Покистон, Туркменистон, Қирғизистон, Ёзбекистон ва Қазоқистон ба ватан баргардонида шуданд. Бо мақсади барқарор намудани инфраструктураи Вилояти Хатлон, зиёда аз 25.000 хонаҳои вайроншуда, 9 мактаб, 11 беморхона, 4 низоми обтаъминкуnӣ, 3,048 насосҳои дастӣ азнав барқарор карда шуданд. Ба ғайр аз ин, Раёсати кор бо гурезагони Созмони Миллали Муттаҳид барномаҳои кишоварзиро, ба монанди барномаи азнавсозии 23 стансияҳои

¹ Ниг.: <http://www.unhcr.org/pages/49c3646c1a.html>; Защита беженцев, 2008-2009. С.29.

насосии обёрӣ, тоза намудани каналҳои ирригатсионӣ, (26,772 км), сохтмони 22 осӣёб доир ба истеҳсол намудани орд ва биринҷ, тақсим намудани тухмӣ, пору ва чорво (1,585), инчунин расонидани хизматрасониҳои ветеринариро амалӣ намуд¹.

Соли 2001 Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид барои гуруҳҳои баргардонидашуда лоиҳаи микро - кредитро (кредити хурд) таъсис дод. Чунин лоиҳаҳо ба дигар навъи ашхос низ ғойдаовар буданд, хусусан ба аҳолии маҳаллӣ, ки дар натиҷаи муноқиша мамлакати худро тарк накарда буданд. Лоиҳаҳои амаликарда ҳама самарабахш буданд, махсусан онҳо бо дараҷаи пардохти кредит дар ҳаҷми 99 % буданд. Соли 2006 Офиси Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид дар хусуси ба барномаи стратегияи инкишоф ворид намудани барномаҳои номбурда қарор қабул кард. Дар таърихи 20 - уми декабри соли 2006 Созишнома - Меморандум бо Барномаи Инкишофи СММ (ПРООН) бо мақсади ба ҳамин агентӣ аз 1- уми январи соли 2007 додани лоиҳаҳои номбурда созишнома ба имзо расонида шуд.

Офиси Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид бо мақомоти давлатии дахлдори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамкории зич кор мекард, хусусан, дар гузаронидани тартиботи миллии муаян намудани вазъи гуреза тибқи стандартҳои байналхалқӣ. Ба ғайр аз ин, Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид баҳри омӯзиши кормандони ташкилотҳои, ки бо гурезагон кор мекунанд, кӯмак менамояд ва бо онҳо дарсҳои таълимӣ мегузаронад.

Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид барои ихтиёрона баргардонидани гурезаҳои афгон ба мамлакаташон низ мусоидат намудааст. Аз соли 2002 то инҷониб зиёда аз 10.000 гурезаҳои афгон бо кӯмаки Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид ба ватанашон баргардонидида шудаанд. Шумораи гурезаҳои ба ватан баргардонидашуда ҳар сол кам мешаванд, чунончӣ, соли 2004 ҳамагӣ 66 гурезаҳо, соли 2005 ҳамагӣ 25 гурезаҳо, соли 2006 52 гурезаҳо, соли 2007 27 гурезаҳо ба ватан баргаштанд. Соли 2004 Канада барои қабул намудани гурезаҳои афгон аз Ҷумҳурии Тоҷикистон розигии худро дод. Инчунин Иёлоти Муттаҳидаи Америка низ барои қабул намудани гурезаҳои афгон розигии худро дода буд. Амалӣ гардидани барномаи мазкур соли 2005 оғоз гардид. Дар натиҷа зиёда аз 1300 гурезаҳо ба Канада ва ИМА интиқол дода шуданд.

Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид қайд менамояд, ки дар соли 2007 шумораи гурезаҳои ба Тоҷикистон омада дар фарқият ба соли гузашта қариб, ки 66% зиёд гардид, гурезаҳои нав асосан тайи солҳои 2008-2009 омадан гирифтанд.

¹ Ниг. муфасал.: http://amcu.gki.tj/index.php?option=com_profile&task=view_dp&tdpm_dpcode=15&Itemid=99999999&lang=R.

Вазифаи ҷории Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид ин пеш аз ҳама таъсиси низоми додани паноҳгоҳ дар мамлакат, ҷустуҷӯ намудани чораҳои дарозмудати ҳал намудани мушкилоти гурезаҳои афгон, ки муддатҳои тӯлонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд, идома додани расонидани кӯмаки ҳуқуқӣ ба гурезаҳо ва ашхоси паноҳҷӯянда, расонидани кӯмаки моддӣ ба гурезагони эҳтиёҷманд мебошад. Вазифаи калидии Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид ин пеш аз ҳама ҷимояи байналхалқии гурезаҳо тибқи стандартҳои байналхалқӣ мебошад.

Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид инчунин оиди масъалаи бешаҳрвандӣ низ таҳқиқот мегузаронад. Масъалаи мазкур пас аз гузаронидани таҳқиқоти ашхоси бешаҳрвандӣ дар соли 2009 ва гузаронидани конференсияи минтақавӣ оиди масъалаҳои бешаҳрвандӣ, ки дар шаҳри Душанбе соли 2007 баргузор гардида буд, боз ҳам аҳамияти хоса пайдо кард.

Яке аз самтҳои муҳими фаъолияти Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид ин масъалаи интегратсияи (ҳамгирии) маҳаллии гурезагоне, ки муддати тӯлонӣ дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон истиқомат менамоянд, боқӣ мемонад. Нисбати ашхоси дар боло номбаргардида тренингоҳои оиди соҳиб шудан ба ихтисос ва имконияти машғул гардидан ба тичорати хурд гузаронида мешаванд. Вобаста ба самти кӯмак ба ҳукумат, таъмири мактабҳо ва беморхонаҳое, ки дар он кӯдакони барзиёди гурезагон таълим гирифта, муолиҷа меёбанд, гузаронида мешаванд¹.

Фонди кӯдакони Созмони Милали Муттаҳид – ЮНИСЕФ

Фонди кӯдакони Созмони Милали Муттаҳид – ЮНИСЕФ соли 1946 таъсис дода шудааст. Дар ибтидо он «Фонди байналхалқии фавкуллодаи кӯмак ба кӯдакон» ном дошта, фаъолияти он барои қонёз намудани талаботи фавкуллодаи кӯдакон дар давраи пас аз марҳилаи ҷарбӣ дар Аврупо ва Хитой барои ҳӯроқворӣ, доруворӣ ва либос нигаронида шуда буд. Аз соли 1950 сар карда, Ассамблеяи Генералии Созмони Милали Муттаҳид самтҳои асосии фаъолияти ЮНИСЕФ – ро тағир дода, барномаҳои дарозмуддати кӯмак ба кӯдаконро дар мамлакатҳои рӯ ба инкишофро таҳия намуд.

Раёсати ЮНИСЕФ мақомоти роҳбарикунандаи он ба ҳисоб меравад ва он ҳар сол сессияи худро барпо менамояд.

Мақомоти доимамалкунандаи ЮНИСЕФ - Котибот мебошад, ки роҳбарии онро Директори иҷроия ба амал мебароварад. Директори иҷроияро Котиби Генералии Созмони Милли Муттаҳид дар машварат бо Раёсат таъин менамояд.

¹ Ниг.: <http://www.unhcr.kz/rus/central-asia/tajikistan/>; Европейская Серия. Том 2. № 2, М., 1996 г. (Конференция СНГ по проблемам беженцев и мигрантов). С.104.

ЮНИСЕФ ҳар сол ба Шӯрои Иқтисодию Иҷтимоии Созмони Милали Муттаҳид маъруза пешниҳод менамояд.

ЮНИСЕФ се намуни кӯмакро мерасонад:

1) дар таҳия намудани нақшаҳо ва барномаҳои кӯмак ба кӯдакон мусоидат менамояд;

2) барои амали намудани барномаҳо маводҳо ва дастгоҳ медиҳад;

3) барои тайёр намудани ҳайати кормандон, асосан дар мамлакатҳои рӯ ба инкишоф маблағ медиҳад;

Бюджети **ЮНИСЕФ** асосан аз ҳисоби пардохтҳои ихтиёри аз тарафи ҳукуматҳо ва донорҳои шахси ташкил карда мешавад.

Штаб - квартираи **ЮНИСЕФ** дар шаҳри Нью - Йорк ҷойгир шудааст ва шӯъбаҳои минтақавии он бошад дар шаҳрҳои Абидҷон, Бангкок, Бейрут, Дехлӣ, Женева, Лагос, Найроби ва Сантьяго ҷойгир шудаанд.¹

Комиссия оид ба ҳуқуқи инсон соли 1946 ташкил карда шудааст ва дар ибтидо он аз 18 нафар аъзоён иборат буда, сипас ба ҳайати он намоёндагони 53 давлатҳо дохил гардиданд, ки аз тарафи Шӯрои Иқтисодию Иҷтимоии Созмони Милали Муттаҳид ба мӯҳлати се сол интиҳоб карда мешуданд. Дар таърихи 15 марти 2006 сол дар асоси резолютсияи Ассамблеяи Генералии Созмони Милали Муттаҳид 16/251 Комиссия оид ба ҳуқуқи инсон ба Шӯро оиди ҳуқуқи инсон таъдид дода шуд ва он соҳиби мақоми мақомоти ғридриҳандаи Созмони Милали Муттаҳид гардид. Шӯро оиди ҳуқуқи инсон аз намоёндагони 47 давлати дунё иборат мебошад, ки ба мӯҳлати се сол интиҳоб карда мешаванд. Функсияи асосии Шӯро оиди ҳуқуқи инсон ин тайёр намудани маърузаҳо дар бораи:

- *Билли байналхалқӣ дар бораи ҳуқуқи инсон;*
- *эломиаҳо ва конвенсияҳои байналхалқӣ дар бораи озодиҳои гражданӣ, вазъи занон, озодиҳои иттилоот ва дигар масъалаҳои ба ин монанд;*
- *ҳимояи аққалиятҳо;*
- *пешгирӣ намудани дискриминатсия (маҳдудкунӣ) бо аломатҳои наҷод, ҷинс, забон ё дин;*
- *ҳамагуна дигар масъалаҳо дар бораи ҳуқуқи инсон.*

Соли 1947 дар ҳайати Комиссия оид ба ҳуқуқи инсон сохтори дигар Зеркомиссия оид ба пешгирӣ намудани дискриминатсия ва ҳимоя намудани аққалиятҳо таъсис дода шуд, ки дар самти ҳимояи байналхалқии ҳуқуқи инсон нақши назарасро иҷро намуд. Шӯро оиди

¹Ниг. муфасал.: [http:// www.unicef.org](http://www.unicef.org)

хукуқи инсон ба воситаи гуруҳҳои зиёди корӣ ва комитетҳо санадҳои ҳукуқии байналхалқии гуногунро доир ба ҳукуқи инсон ва инчунин дар соҳаҳои алоҳидаи ҳукуқи инсон баррасӣ менамояд.¹

Ташкилоти Умумиҷаҳонии Тандурустӣ (ТУТ) – дар конференсияи Созмони Миллалӣ Муттаҳид соли 1946 ташкил карда шудааст. Оинномаи он аз тарафи намояндагони 61 давлат ба имзо расонида шудааст. Ташкилоти Умумиҷаҳонии Тандурустӣ соли 1948 фаъолияти худро оғоз намуд ва аз ҳамин сол дорони вазъи ҳукуқии мақомоти махсусгардонидашудаи Созмони Милалӣ Муттаҳид гардид. Мақсади Ташкилоти номбурда ин соҳиб шудани ҳамаи халқҳо ба саломатии солим мебошад.

Самтҳои асосии фаъолияти Ташкилоти Умумиҷаҳонии Тандурустӣ - ин мубориза бо бемориҳои сирояткунанда, таҳия намудани қоидаҳои байналхалқии санитарӣ ва карантинӣ, расонидани кӯмаки техникӣ ба давлатҳои рӯ ба инкишоф, фаъолияти оморӣ ва нашриявӣ мебошанд.

Аъзоёни Ташкилоти Умумиҷаҳонии Тандурустӣ 192 давлатҳо мебошанд. Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 майи соли 1992 аъзои ташкилоти номбаргардида мебошад.

Ташкилоти Умумиҷаҳонии Тандурустӣ 4 марти соли 1993 намояндагии худро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ифтиҳоҳ намуд ва дар солҳои қангӣ шаҳрвандӣ ба аҳолии ҷумҳурӣ кӯмакро дар соҳаи тандурустӣ расонидааст. «Дар навбати аввал ба гурезаҳо ва ашхоси кӯчонидашуда доруворӣ, вакцина, дастгоҳҳои таҳхисотӣ ва ҷарроҳӣ, апаратҳои тиббӣ ва ҳӯрокворӣ кӯмак расонида мешуд. Дар ин марҳилаи инкишоф, дар Тоҷикистон самтҳои зерини фаъолияти Ташкилоти Умумиҷаҳонии Тандурустӣ муаян карда шуда буданд: кам кардани сатҳи ғавт миёни кӯдакон; мубориза бо паҳн гардидани бемориҳои сироятӣ; беҳтар гардонидани сифати об; мубориза бо нашъамандӣ; дастгирии молиявии соҳаи тандурустӣ, омода намудани мутахассисони тиббӣ»².

Мақомоти Ташкилоти Умумиҷаҳонии Тандурустӣ инҳо мебошанд: Ассамблеяи умумиҷаҳонии тандурустӣ, Комитети иҷроия, Котибот.

Ассамблеяи умумиҷаҳонии тандурустӣ мақомоти олии Ташкилоти Умумиҷаҳонии Тандурустӣ ба ҳисоб меравад. Дар ҳаёти он намояндагони ҳамаи давлатҳои аъзо дохил мебошанд. Фаъолияти он дар шакли ҷаласа ба амал бароварда мешавад ва чунин ҷаласаҳо дар як сол як маротиба дар Женева баргузор мешаванд.

¹ Ниг. муфасалл: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages>

² Ниг.: Мансуров У.А. Сотрудничество Республики Таджикистан с межправительственными организациями универсального характера (международно-правовой аспект). – Душанбе, 2010. – С.77.

Комитети иҷроия аз тарафи Ассамблеяи умумичаҳонии тандурустӣ дар ҳайати 32 (сиву ду) нафар аъзоён интиҳоб мегардад ва аъзоёни он дорои таҳассус дар соҳаи тандурустӣ мебошанд. Аъзоёни Комитети иҷроия ба мӯҳлати 3 (се) сол интиҳоб карда мешаванд. Маҷлисиҳои Комитети иҷроия на қамтар аз ду маротиба дар як сол гузаронида мешаванд. Интиҳоби аъзоёни Комитети иҷроия бо назардошти тақсимои боадолатонаи географӣ ба амал бароварда мешавад.

Рохбари Котиботро Директори генералӣ ба ўҳда дорад, ки аз тарафи Ассамблеяи умумичаҳонии тандурустӣ таъин карда мешавад. Ба ҳайати Котибот ба гайр аз директори генералӣ, инчунин ҳайати кормандони техникӣ ва маъмурӣ низ дохил мешаванд.

Дар ҳайати сохтори Ташкилоти Умумичаҳонии Тандурустӣ 6 (шаш) ташкилоти минтақавӣ дохил мешаванд: минтақаи аврупоӣ - Копенгаген, минтақаи амрикоӣ- Вашингтон. Минтақаи Осиёи Ҷанубию Шарқӣ- Деҳлӣ, минтақаи Шарқии Баҳримиёназаминӣ- Александрия, минтақаи ғарбии Укёкуси Ором - Манил, минтақаи Африка- Браззавил. Дар ҳайати ҳар як ташкилоти минтақавӣ комитети минтақавӣ ва бюрои минтақавӣ дохил мешаванд.

Бюджети Ташкилоти Умумичаҳонии Тандурустӣ – аз маблағҳои пардохти ҳақи аъзогии давлатҳои аъзо иборат мебошад. Забонҳои расмӣ Ташкилот забонҳои англисӣ, испанӣ, хитой ва франсузӣ мебошанд. Забонҳои кории ташкилот- англисӣ, русӣ ва франсузӣ мебошанд.

Штаб - квартираи Ташкилоти Умумичаҳонии Тандурустӣ дар шаҳри Женева ҷойгир шудааст. « Дар натиҷаи ба миён омадан ва паҳн гардидани бемориҳо, ба тариқи оммавӣ ҷойивазкунии аҳоли, махсусан дар мавридҳои, ки шумораи зиёди одамон маҷбур ҳастанд, ки шитобкорона дар лагерҳои шароиташон зиддисанитарӣ ҷойгир шаванд, дар мавридҳои ҳолатҳои ғавқулодда Ташкилоти Умумичаҳонии Тандурустӣ метавонад, ки ба ҷуниб одамон машварат диҳад ва мутахассисони худро ба ҷунин ҷойҳо фиристонад, инчунин ғавран дорувориҳои заруриро аз ҳисоби захираҳои дар Женева ва минтақаҳо доштааш ба ҷунин минтақаҳо интиқол диҳад»¹.

Ҳамин тавр, Ташкилоти Умумичаҳонии Тандурустӣ қариб дар ҳамаи мамлакатҳои дунё фаъолият мекунад, бо мақсади таъмин намудани саломатии аҳолии ҷаҳон ҳамчун шартӣ муҳими нигоҳдорӣ ва мустаҳкамнамоии сулҳ дар вазъиятҳои ғавқулода кӯмаки техникӣ ва дигар ёрии зарурии худро мерасонад².

Ташкилоти байналхалқӣ оид ба муҳоҷират (ТБМ) – соли 1951 бо ташаббуси Белгия ва ИМА ҳамчун Комитети байниҳукумати

¹ Ниг.: Гудвин-Гилл Г.С. Статус беженцев в международном праве. –М.: ЮНИТИ, 1997. –С.265.

²Ниг. муфасал.: <http://www.who.int>

мувақатӣ оиди ҳаракати муҳоҷирон аз Аврупо ташкил карда шуда буд. Соли 1952 номи он иваз карда шуда, ба он номи нав - Комитети байниҳукуматӣ оид ба муҳоҷирати Аврупоӣ гузошта шуд. Соли 1980 боз номи он иваз гардида, ташкилот «Комитети байниҳукуматӣ оид ба муҳоҷират» номида шуд. Аз соли 1989 ташкилот номи Ташкилоти байналхалқӣ оид ба муҳоҷиратро дорад.

Мақсад ва вазифаҳои Ташкилоти байналхалқӣ оид ба муҳоҷират инҳо мебошанд:

- мусоидат намудан ба ҳамкориҳои давлатҳо оиди ҷойивазкунии мутташакили муҳоҷирон;
- эътироф намудани мавҷудияти ҳадамоти байналхалқӣ барои гурезаҳо, ашхоси тағири маҳалкунанда ва дигарон;
- расонидани ҷунин хизматрасониҳои муҳоҷиратӣ ба монанди омӯзиши забон, таъхиси тиббӣ, ҷобачогузорӣ ва расонидани дигар намудҳои кӯмак, ки бо ҳадафҳои ташкилот ҷавобгӯӣ мебошанд;
- расонидани хизматрасониҳои дахлдор барои ихтиёран баргаштани муҳоҷирон, азҷумла репатриатсияи ихтиёрий.

Объекти кори Ташкилоти байналхалқӣ оид ба муҳоҷират ҳуқуқи инсон ба озодии ҳаракат мебошад. Барои ҳамин, Ташкилоти байналхалқӣ оид ба муҳоҷират дорои салоҳияти васеъ мебошад. азҷумла дар доираи барномаҳои муҳоҷирати давлатҳои сеюм ба ашхоси паноҳҷӯянда кӯмак мерасонад. Мафҳуми «одамони кӯчонидашуда», ки Ташкилот истифода мебарад инчунин ашхосеро низ дар назар дорад, ки дар натиҷаи офатҳо гуреза шудаанд, инчунин гурезаҳо тибқи Конвенсияи Ташкилоти ягонаи Африка ва ё Эъломияи Картахен ашхосе низ эътироф гардидаанд, ки ихтиёрона ба хона бармегарданд. Ташкилоти байналхалқӣ оид ба муҳоҷират яқоя бо Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милалӣ Муттаҳид ба бисёре аз апатридҳо, баргардонидани шаҳрвандони давлати сеюм, ашхоси кӯчонидашуда ва ё рондашуда кӯмак намудааст. Ташкилоти байналхалқӣ оид ба муҳоҷират аз лаҳзаи таъсис дода шуданаш дар зиёда аз 125 (яксаду бисту панҷ) мамлакатҳои дунё ба 12 (дувоздаҳ) миллион гурезаҳо ва муҳоҷирон кӯмак намудааст¹. Самтҳои асосии фаъолияти Ташкилоти байналхалқӣ оид ба муҳоҷират ин пеш аз ҳама мубориза бо хариду фурӯши одамон, меҳнати маҷбурӣ, кӯмаки техникӣ, омӯзиш ва интиқол додани таҷҳизот ба мамлакатҳо барои муқаррар намудани низоми самараноки идоракунии муҳоҷирати хориҷӣ, сиёсати муҳоҷират ва қонунгузорӣ, таъмин намудани ҳуқуқи шаҳрвандон барои озодии ҳаракат ва ҳуқуқи кор кардан дар хориҷа мебошанд.

¹ Ниг.: Право беженцев: Учебное пособие. Под ред. Проф. Менглиева Ш.М. Душанбе, 2006. С.139; <http://www.iom.int/jahia/Jahia/about-iom/lang/en>

Мақомоти асосии Ташкилоти байналхалқӣ оид ба муҳочират инҳо мебошанд: Шӯро, Комитети иҷроия ва Маъмурият. Аъзоёни ташкилоти номбурда зиёда аз 100 (сад) мамлакати дунё, азҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон низ мебошад.

Штаб квартираи Ташкилоти байналхалқӣ оид ба муҳочират дар шаҳри Женева (Шветсария) мебошад.

Дар интиҳо, ташкилотҳои байналхалқии низоми Созмони Милали Муттаҳидро метавонем чунин тасниф намуд:

- Ташкилотҳои байналхалқии дорои салоҳияти махсус дар соҳаи Ҳимояи гурезаҳо. Ба инҳо дохил мешавад: Раёсати қор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид.
- Ташкилотҳои байналхалқии дорои салоҳияти омехта дар соҳаи Ҳимояи гурезаҳо: Ташкилоти байналхалқӣ оид ба муҳочират, Ташкилоти Умумичаҳони Тандурустӣ.
- Ташкилотҳои байналхалқии дорои салоҳияти алоҳида нисбати гурезаҳо: ЮНИСЕФ.

Ба ғайр аз ин, фаъолияти дигар ташкилотҳои байналхалқии низоми Созмони Милали Муттаҳид ба монанди Ташкилоти Байналхалқии Озуқаворӣ, ЮНЕСКО, Ташкилоти байналхалқии меҳнат дар марҳилаҳои гуногун барои Ҳимояи ҳуқуқи гурезаҳо равона гардидаанд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи ҳуқуқи гурезаҳо бо ташкилотҳои байналхалқии дар боло номбаргардида фаъолона ҳамкорӣ менамояд.

§ 3. Ташкилотҳои байналхалқии минтақавӣ дар соҳаи ҳуқуқи гурезаҳо

Иттиҳоди Африқой (ИА) – соли 1963 бо номи Ташкилоти Африқай ягона таъсис дода шуда буд ва соли 2000 номи он Иттиҳоди Африқой аст. Иттиҳоди Африқой ташкилоти байналхалқии минтақавӣ ба ҳисоб меравад, ки салоҳияти умумӣ дорад, он давлатҳои минтақаи Африқаро ва қазираҳои давлатҳои ихотақунандаи Африқаро муттаҳид мегардонад.

Мақсади Иттиҳоди Африқой (ИА):

- ба даст даровардани ваҳдат ва ҳамраъӣи мамлакатҳо ва халқҳои Африқа, Ҳимоя намудани соҳибхитиёрӣ, ягонагии ҳудудӣ ва истиклолияти давлатҳои аъзо; тезонидани интегратсияи сиёсӣ ва иҷтимоию иқтисодии континент; пешбурд ва Ҳимояи манфиатҳои африқой дар континент;

- инкишоф додани ҳамкориҳои байналхалқӣ дар асоси ғояҳои Оинномаи Созмони Милалӣ Муттаҳид ва Эъломиҳои умумии ҳуқуқи башар; тарғиб намудани сулҳ, бехатарӣ ва субот дар континент, тарғиб намудани институтҳо ва принсипҳои демократӣ;
- тарғиб намудан ва ҳимоя намудани ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқи халқҳо;
- муқаррар намудани шароитҳои зарурӣ барои нақши сазовори Африка дар сиёсати ҷаҳонӣ ва иқтисоди ҷаҳонӣ;
- таъмин намудани инкишофи устувори иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва ҳамгироии мамлакатҳои Африка;
- таъмин намудани ҳамкорӣ дар тамоми соҳаҳои фаъолияти инсонӣ барои баланд бардоштани сатҳи зиндагии халқҳои африқой;
- мутобиқсозӣ ва ҳамоҳангсозии мавҷудияти иттиҳодияҳои минтақавии иқтисодӣ;
- таъмин намудани инкишофи континент ба воситаи муқаррар кардани шароитҳои мусоид барои таҳқиқот дар ҳамаи соҳаҳо, махсусан дар илм ва технология;
- ба амал баровардани ҳамкориҳои байналхалқӣ ва пешгирӣ намудани паҳн гардидани бемориҳо ва таъмин намудани вазъи мусоид дар соҳаи тандурустӣ ва аҳоли.

Мақомоти Иттиҳоди Африқой (ИА) инҳо мебошанд:

- Ассамблеяи Сардорони Давлат ва Ҳукумат;
- Шӯрои Вазирони Иҷроия;
- Парламенти Панафриқой;
- Суд;
- Комиссия;
- Комитети доимии намоёндагон.

Штаб квартираи Иттиҳоди Африқой - шаҳри Аддис-Абебе (Эфиопия) мебошад.

Дар доираи Ташкилоти Ягонаи Африка Конвенсия дар бораи ҷиҳатҳои мушахаси мушкилоти гурезаҳо дар Африка аз соли 1969 қабул гардидааст. Дар он хусусиятҳои минтақа ба назар гирифта шудааст ва дар баробари ин мафҳуми «гуреза» васеъ шарҳ дода шудааст, ки тибқи он «шахсе, ки маҷбур гардидааст, ки мамлакати худро «дар натиҷаи агрессияи беруна, истило, ҳукмронии хориҷӣ ё ҳодисаҳои, ки тартиботи ҷамъиятиро дар як қисми мамлакат ва ё дар тамоми ҳудуди ҷиддӣ вайрон мекунад» гуреза дониста мешаванд». Дар ҳақиқат, дар давраи «чанги сард» зиёда аз 5 миллион одамон

гуреза шуданд. Сарчашмаи мушкилот барои Африка ин пеш аз ҳама раванди деколонизатсиякунонӣ ва сохтмони миллӣ, инчунин муноқишаҳои сарҳадӣ ба он алоқаманд, табадулоти давлатӣ, ҷангҳои граждани, инчунин ҳодисаҳои табиӣ буданд ¹

Дар интиҳо, метавон қайд намуд, ки гузариш аз Ташкилоти Ягонаи Африка ба Иттиҳоди Африқой ин танҳо иваз намудани номгузорӣ набуд. Бояд эътироф намуд, ки Ташкилоти номбурда воқеъан барои аз байн бурдани ҳамагуна намудҳои колониализм дар Африка мусоидат намуда истодааст ².

Ташкилоти Давлатҳои Амриқой (ТДА) – соли 1948 ҳамчун ташкилоти байналхалқии минтақавӣ ташкил карда шудааст, дорои салоҳияти умумӣ мебошад, он давлатҳои Америка ва ҷазираҳои атрофи онро муттаҳид менамояд.

Мақсади Ташкилоти Давлатҳои Амриқой инҳо мебошанд:

- мустаҳкам кардани сулҳ ва бехатарӣ дар минтақа;
- мусоидат намудан дар муттаҳид гардонидани демократияи намоёндагӣ, бо тариқи дахлдор эътиром намудани принсипи даҳолат накардан;
- пешгирӣ кардан ва таъмин намудани бо роҳи сулҳ ҳал кардани баҳсҳо ва муноқишаҳо;
- ташкил намудани амалҳои якҷоя дар мавриди агрессия;
- мусоидат намудан дар ҳал кардани мушкилотҳои имконпазирӣ сиёсӣ, ҳуқуқӣ ва иқтисодӣ;
- бо амалҳои якҷоя мусоидат намудан барои инкишофи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ;
- самаранок ба даст овардани маҳдуд гардонидани силоҳҳои муқаррарӣ ва мусоидат ба сарватҳои озодшуда дар самти инкишофи иқтисодӣ иҷтимоӣ.

Аъзоёни Ташкилоти Давлатҳои Амриқой 35 (сӣю панҷ) давлатҳо мебошанд. Штаб-квартираи он дар шаҳри Вашингтон ҷойгир мебошад. Ташкилоти Давлатҳои Амриқой соли 1984 Эълонияи Кархатенро дар бораи гурезаҳо қабул намуд, ки он бо назардошти хусусиятҳои минтақа қабул шуда, дар он мафҳуми «гуреза» ба тариқи васеъ шарҳ дода шудааст. Дар баробари ин инчунин ҷузъҳои Конвенсияи соли 1951 ва протоколи соли 1967 низ ба эътибор гирифта шуда, ба гурӯҳи гурезаҳо ашхосе низ дохил мешаванд, ки дар натиҷаи ба ҳаёташон таҳдид намудани зӯроварии умумӣ, агрессияи хоричӣ,

¹ Ниг.: Баффуор-Авуа Мл. С.С. Международно-правовое положение беженцев в Африке: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. –М., 1987. –С.9.

²Ниг. муфасал.: <http://www.au.int/>

муноқишаи дохилӣ, ба тарнқи оммавӣ поймол гардидани ҳуқуқи инсон, ки боиси ба тариқи ҷиддӣ вайрон гардидани тартиботи ҷамъиятӣ гардидааст, аз мамлакаташон гурехтаанд.

Ташкилоти Давлатҳои Амрикоӣ якҷанд санадҳои ҳуқуқӣ, аз ҷумла Эълумияи Амрикоии ҳуқуқ ва ўҳдадорӣҳои инсон (соли 1948), Конвенсия дар бораи паноҳгоҳи дипломатӣ (соли 1954), Конвенсия дар бораи паноҳгоҳи ҳудудӣ (соли 1954), Эълумияи Картахен дар бораи гурезаҳо (соли 1984) – ро қабул намуд. Ҳамаи ин санадҳои ҳуқуқии байналхалқӣ бевосита бо гурезаҳо ва ашхоси паноҳҷӯянда алоқаманд мебошанд ¹.

Шӯрои Аврупо (ША) - соли 1949 ташкил карда шудааст ва аъзоёни он 45 давлатҳои ҷаҳон мебошанд.

Ба ваколатҳои Шӯрои Аврупо ҳимояи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон, мустақкам гардонидани тартиботи демократӣ ва таъмин намудани волоияти қонун дохил мегарданд ².

Мақсади Шӯрои Аврупо инҳо мебошанд: ҳимояи ҳуқуқи инсон ва васеъ гардонидани демократия; ҳамкорӣ доир ба масъалаҳои асосии ҳуқуқ, маданият, маориф, иттилоот, ҳифзи муҳити зист, тандурустӣ, интегратсияи ҳамаи давлатҳои Аврупо. Штаб квартираи Шӯрои Аврупо дар шаҳри Страсбург ҷойгир шудааст.

Дар доираи Шӯрои Аврупо якҷанд санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ дар соҳаи ҳуқуқи гурезаҳо қабул гардидаанд, махсусан:

- Созишномаи Аврупой дар бораи бекор кардани виза барои гурезаҳо;
- Созишномаи Аврупой дар бораи додани масъулият барои гурезаҳо;
- Тавсияи 773 (1976) дар бораи де-факто гурезаҳо;
- Тавсияи 817 (1977) дар бораи ҳуқуқ ба паноҳгоҳ;
- Эълумия дар бораи паноҳгоҳи ҳудудӣ;
- Тавсияи NR (1981) 16 Комитети Вазирони Давлатҳои аъзо дар бораи мувифика гардонидани тартиботи миллӣ нисбати гурезаҳо;
- Тавсияи NR (1984) 1 Комитети Вазирони Давлатҳои аъзо дар бораи ҳимоя намудани ашхосе, ки ба тариқи расмӣ гуреза эътироф карда нашудаанд;
- Тавсияи NR (1994) 5 Комитети Вазирони Давлатҳои аъзо дар бораи принципҳои роҳбарикунанда дар хусуси ба фурудгоҳҳои Аврупо омадани ашхоси паноҳҷӯянда;
- Созишнома дар бораи маллоҳон- гурезаҳо ва Протоколи он.

¹Ниг. муфасал.: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/116632>

² Ниг. муфасал.: <http://www.coe.int/>

Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (ИДМ) – соли 1991 ташкил карда шудааст ва 22 январи соли 1993 Оинномаи он қабул гардидааст.

Мақсадҳо и ИДМ инҳо мебошанд:

- ба амал баровардани ҳамкорӣ дар соҳаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, экологӣ, гуманитарӣ, фарҳангӣ ва дигар соҳаҳо;
- ташкил кардани фазои умумии иқтисодӣ;
- таъмин намудани ҳуқуқ ва озодиҳои инсон;
- ҳамкорӣ дар байни давлатҳои аъзо дар соҳаи таъмин намудани сулҳ ва бехатарии байналхалқӣ, ба амал баровардани бешилоҳгардонӣ;
- мусоидат намудан барои муоширати озод, рафтуомад ва ҳаракат дар байни шаҳрвандони Давлатҳои Иттиҳод;
- кӯмаки дутарафаи ҳуқуқӣ ва ҳамкорӣ дар дигар соҳаҳои муносибатҳои ҳуқуқӣ; бо роҳи осоишта ҳал кардани баҳсҳо ва муноқишаҳо дар миёни давлатҳои Иттиҳод.

Мақомоти асосии ИДМ инҳо мебошанд:

- Шӯрои Сарварони Давлатҳо,
- Шӯрои Сарварони Ҳукуматҳо ва Шӯрои Вазирони Корҳои Хориҷӣ,
- Шӯрои Вазирони мудофия,
- Шӯрои Фармондеҳони Қўшунҳои сарҳадӣ,
- Ассамблеяи байнипарламентии ИДМ,
- Суди иқтисодӣ.

Бо баробари барҳам хӯрдани ИЧШС, мушкилоти гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ дар фазои ИДМ ба миён омад. Шумораи гурезаҳо ва муҳоҷирони маҷбурӣ дар соли 1994 дар ҳудуди Федератсияи Россия ба 600.000 (шашсад ҳазор) одамон расид¹. Дар доираи ИДМ дар таърихи 24 - уми сентябри соли 1993 *Созишнома дар бораи кӯмак ба гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ* ва дар таърихи 10 феввали соли 1995 – *Протокол ба Созишномаи* номбурда қабул гардид.

Бо мақсади амалӣ гардонидани Созишнома дар бораи кӯмак ба гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ ва 10 феввали соли 1995 тибқи қарори Шӯрои Сарварони Давлатҳои ИДМ Фонди байнидавлатӣ оид ба кӯмак ба гурезаҳо ва муҳоҷирони меҳнатӣ ба имзо расонида шуд².

Дар интиҳо метавонем қайд намоем, ки дар доираи ин ё он минтақа ташкилотҳои махсуси минтақавӣ дар соҳаи кор бо гурезаҳо

¹ Ниг.: Моисеев Е.Г. Правовой статус Содружества Независимых Государств: Учебное пособие. –М.: Юристъ, 1995. –С.73.

² Ниг.муфасал.: <http://www.cis.minsk.by/>

таъсис дода нашудаанд, аммо ташкилотҳои минтакавӣ бевосита ё бавосита метавонанд, ки барои ҳимояи гурезаҳо мусоидат намоянд.

§ 4. Ташкилотҳои байналхалқии ғайриҳукуматӣ (ТГД) доир ба масъалаҳои гурезаҳо

Ассотсиатсия оид ба омӯзиши масъалаҳои ҷаҳонии гурезаҳо (минбаъд дар матн АВР) – тибқи қарори Ассотсиатсия оид ба омӯзиши мушкilotҳои аврупоии гурезаҳо (АЕР) соли 1954 таъсис ёфтааст. Соли 1961 Ассотсиатсия оид ба омӯзиши мушкilotҳои аврупоии гурезаҳо бо Ассотсиатсия оид ба омӯзиши масъалаҳои ҷаҳонии гурезаҳо якҷоя карда шуданд. Мақсади Ассотсиатсия – омӯзиши мушкilotи ҷаҳонии гурезаҳо, омӯзиши масъалаҳои ҷаҳонӣ, ки дар натиҷаи муҳоҷирати аҳоли ба миён омадаанд; вазъи гурезаҳо, хариду фурӯши муҳоҷирони ғайриқонунӣ ва ҷиноятҳои муташакил, шартҳои додани паноҳгоҳ ва ғайраҳо мебошад.

Дар айни замон АВР барои ҳал намудани мушкilotи муҳоҷират ва паноҳгоҳ дар Аврупо ва таҳия намудани сиёсати аврупоӣ нисбати гурезаҳо диққати калон дода истодааст. Соли 1973 ба АВР мақоми махсусро дар назди Шӯрои Иқтисодиёи Иҷтимоии Созмони Милали Муттаҳид доданд. Ассамблеяи Генералӣ мақомоти асосии АВР ба ҳисоб меравад. Штаб-квартираи АВР дар шаҳри Рим (Италия) ҷойгир мебошад.

Шӯрои Аврупоии кор бо гурезаҳо (ЕСБ/ECRE) –соли 1973 бо мақсади муттаҳид гардонидани кӯшишҳои ташкилотҳои ғайридавлатии Аврупо, ки ба гурезаҳо кӯмак мерасонданд, ташкил карда шудааст. Зиеда аз 60 (шаст) ташкилотҳои ғайридавлатии аврупоӣ дар ҳайати ЕСБ/ECRE дохил мебошанд. Ташкилотҳои номбурда дар тамоми ҳудуди Аврупо бо мушкilotи гурезаҳо ва ҳуқуқ ба сарпаноҳ машғул мебошанд.

Комитети байналхалқии Салиби Сурх (КБСС)– бо номи Комитети байналхалқии Кӯмак ба захмиён ҳамчун ташкилоти хусусии мустақили гуманитарӣ соли 1863 таъсис дода шудааст. Асосгузори он Анри Дюнан, Густав Муане, Гийом - Анри Дюфур, Луи Аппиа ва Теодор Монуар мебошанд.

Ташкилоти номбурда намояндагӣ ва шӯъбаҳои худро дар зиеда аз 80 (ҳаштод) мамлакати дунё ифтиҳо намудааст ва шумораи кормандони он аз 12.000 (дувоздаҳ ҳазор) зиёд мебошанд.¹ Соли 1986 ташкилот соҳиби номи нав – *Ташкилоти байналхалқии Салиби Сурх ва*

¹ Ниг. муфасал: <http://www.icrc.org/rus/who-we-are/jobs/index.jsp>

Ҳилоли Аҳмар гардид. Аммо номи Комитети байналхалқии Салиби Сурх то инҷониб нигоҳ дошта шудааст.

Мақомоти роҳбарикунандаи Комитети байналхалқии Салиби Сурх - Ассамблея, Комитети иҷроия ва Раёсат мебошанд.

Таҷриба нишон медиҳад, ки Комитети байналхалқии Салиби Сурх ба асирони ҷарбӣ, шахсони граждани ёрдам мерасонад. Инчунин ҳангоми репатриатсия (бозгаштани) асирони ҷарбӣ ва гурезаҳо ба онҳо низ кӯмак мерасонад.

Ҳамаи ин аз он шаҳодат медиҳанд, ки фаъолияти Комитети байналхалқии Салиби Сурх на танҳо барои миссияҳо дар ноҳияҳои муноқишаҳои ҷарбӣ, инчунин расонидани кӯмак ба гурезаҳо ва ашхоси захмигардида низ равона шудаанд¹.

Фонди байналхалқии кӯмак ба гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ (минбаъд Фонд) - ташкилоти гуманитарии ғайритиҷоратӣ ба ҳисоб меравад ва зимни ба амал баровардани фаъолияти худ ҳадафҳои сиёсӣ надорад. Фонди номбурда дар асоси қарори Шӯрои Сарварони Давлатҳои ИДМ аз таърихи 10 феввали соли 1995 бо мақсади иҷро намудани Созишнома дар бораи кӯмак ба гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ аз 24 сентябри соли 1993 ташкил гардидааст. Макони ҷойгиршавии Фонд шаҳри Москва мебошад, забони кории он забони русӣ мебошад.

Вазифаҳои асосии Фонд инҳо мебошанд:

- яқоя намудани захираҳо молиявӣ ва моддӣ барои расонидани кӯмак ба гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ;
- бо мақсади ташкил намудани кӯчонидан ва ҷобачогузории гурезаҳо тақсим намудани захираҳо дар миёни давлатҳои аъзои Созишнома (аз 24 сентябри соли 1993), ки гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷбориро қабул менамоянд;
- мусоидат намудан ба мақомоти давлатӣ ва ташкилотҳои ҷамъиятии давлатҳои иштирокчи Созишнома дар хусуси ҳимоя намудани ҳуқуқҳои граждани, иқтисодӣ ва иҷтимоии гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ;
- тарғиб намудани ғояҳои ғамхорӣ, адолат, ҷалб намудани диққати аҳли ҷомеа ба мушкилоти гурезаҳо ва муҳоҷирони маҷбурӣ.

Функсияҳои асосии Фонд инҳо мебошанд:

- бо тартиби муқараршуда кушодани ҳисобҳои ҷорӣ ва ҳисоббаробаркунӣ намудан дар муассисаҳои бонки давлатҳои иштирокчи Созишнома бо мақсади ҷобачо намудан ва ҷойгир кардани захираҳои Фонд;

¹ Ниг. муфасал: <http://www.icrc.org/rus/who-we-are/>

- ба давлатҳои иштирокчи Созишнома фиристонидани воситаҳои молиявӣ ва моддӣ барои расонидани кӯмак ба гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ;
- бо истифода намудан аз воситаҳои ахбори оммаи давлатҳои иштирокчи ИДМ ба аҳли ҷомеа расонидани хабар дар бораи фаъолияти худ.

Муассисони Фонд давлатҳои иштирокчи Созишнома дар шахсияти намояндагони ваколатдори онҳо мебошанд. Аъзоёни Фонд шахсони ҳуқуқӣ ва ҷисмонӣ, инчунин ташкилотҳои ҷамъиятӣ буда метавонанд, ки ба гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ кӯмак мерасонанд.

Мақомоти Фонд инҳо мебошанд: Шӯрои Маъмури, Комитети иҷроия, Комиссияи ҳисоб.

Шӯрои Маъмури мақомоти олии Фонд мебошад ва ҳайати он ҳар як намоянда, ки аз тарафи давлатҳои иштирокчи Созишнома таъин гардидааст, иборат мебошад. Инчунин ба ҳайати он Раиси комитети иҷроияи Фонд бо ҳуқуқи овози машваратӣ дохил мешавад.

Шӯрои Маъмури дар як сол ду маротиба ҷаласа мегузаронад. Ҷаласаҳои гайринавбати он бо ташаббуси яке аз давлатҳои иштирокчи Созишнома даъват карда мешавад.

Мақомоти иҷроияи доимамалкунандаи Фонд- Комитети иҷроияи Фонд мебошад. Ҳайати Комитети иҷроия аз Раиси Комитет, ҷонишинони ӯ ва роҳбарони воҳидҳои он иборат мебошанд.

Аз номи Фонд Раиси Комитети иҷроия баромад менамояд. Ба вазифаи номбурда таъин намудан ва аз он озод кардан дар асоси пешниҳоди Шӯрои маъмурии Фонд тибқи қарори Шӯрои Сарварони Ҳукуматҳо ба амал бароварда мешавад.

Комиссияи ҳисоб аз ҳисоби намояндагони давлатҳои иштирокчи Созишнома интиҳоб карда мешавад. Вазифаи он гузаронидани тафтиши амвол ва санҷиши фаъолияти молиявӣ ҳоҷагидорӣи Фонд мебошад. Аъзоёни Комиссияи ҳисоб дар асосҳои ҷамъиятӣ қор мекунанд. Ҳайати Комиссияи ҳисоб аз Раис ва котиб иборат мебошад.¹

Фонди гурезаҳои африқой (минбаъд дар матн АРЕФ) – соли 1993 таъсис дода шудааст. Асосгузори фонди номбурда собиқ сафири Нигерия дар Эфиопия Сегун Олусола мебошад.

Мақсадҳои АРЕФ инҳо мебошанд:

- реабилитатсияи иҷтимоии ашхоси беҳона;
- таъмин намудани баргаштани гурезаҳо ба заминҳои қадимашон;

¹Ниг.: муфасал: <http://www.unhcr.ru/doc/sng-3.doc>; <http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html#reestr/view/text?doc=1302>

- якҷоя шудани оилаҳое, ки дар натиҷаи муноқишаи мусаллаҳона ҷудо шуда буданд.

АРЕФ дар кори 15 комиссияҳои байналхалқӣ оиди кор бо гурезаҳо иштирок мекунад. АРЕФ дар Британия Кабир, ИМА ва Финляндия намояндагиро дорад. Мақомоти он – Шӯрои Парасторӣ мебошад, ки аз 12 (дувоздаҳ) аъзо, мутобиқсозандагони лоиҳаҳо, Идоракунанда ва Маъмур иборат мебошанд. АРЕФ аз соли 1999 инҷониб мақоми махсуси машваратиро дар назди Шӯрои Иқтисодиёи Иҷтимоӣ Созмони Миллалӣ Муттаҳид дорад.

Штаб - квартираи АРЕФ дар шаҳри Лагос (Нигерия) мебошад.

Шӯрои Даниягӣ оиди кор бо гурезаҳо (ШДКГ) - соли 1956 таъсис дода шудааст ва фаъолияти худро дар 30 (сӣ) мамлакати дунё ба амал мебароварад. Шӯрои Даниягӣ оиди кор бо гурезаҳо ташкилоти гайритиҷоратии хусусӣ ва мустақил мебошад, ки дар асоси принсипҳои гуманитарӣ ва ҳуқуқи инсон фаъолият намуда, дар амалӣ намудани барномаҳо оид ба ҳимоя намудан ва мусоидат кардан ба гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ иштирок менамояд.

Вазифаҳои Шӯрои Даниягӣ оиди кор бо гурезаҳо инҳоро мебошанд:

- баланд бардоштани иқтидори муассисаҳои давлатӣ дар масъалаҳои расонидани хизмат ва таҳия намудани сиёсати муайян нисбати гурезаҳо;
- мусоидат намудан дар гуфтугӯ миёни ҷомеаи граждани ва дигар тарафҳои гуногуни ҳукумати ва маҳаллӣ;
- мусоидат намудан дар қатъ гардонидани муноқишаҳо, таъмини субот дар минтақаҳо аз тарафи ташкилотҳои маҳаллии ҷомеаи граждани, ки бо гурезаҳо кор мекунанд;
- фаъолият оиди таҷдиди вазъи баъд аз муноқишавӣ.

Фаъолияти Шӯрои Даниягӣ оиди кор бо гурезаҳо вобаста ба масъалаҳои кўчонидан бинобар муноқишаҳои гуногун ва ҳодисаҳои табиӣ муайян карда мешавад. Дар айни замон ташкилоти номбурда лоиҳаҳои худро дар Тоҷикистон, Қирғизистон, Афғонистон, Покистон ва Эрон амалӣ менамояд.

Барномаҳои Шӯрои Даниягӣ оиди кор бо гурезаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самтҳои зерин амалӣ гардонидани мешаванд:

- бо мақсади муқарар намудани низоми боадолат, самаранок ва шаффофи паноҳгоҳ дар самтҳои гуногун, баланд бардоштани иқтидори муассисаҳои ҳукумати, ки ба масъалаҳои паноҳгоҳ ва низоми суддӣ машғул мебошанд
- бо мақсади таъмин намудани ҳимояи ҳуқуқи гурезаҳо баланд бардоштани иқтидори ҳадамоти сарҳадӣ;

- ба воситаи фаъолияти интегратсионӣ нисбати гурезаҳо андешидани чораҳои зарурӣ;
- беҳтар гардонидани қобилияти ҷомеаи гурезаҳо ва ташкилотҳои онҳо доир ба инкишофи мустақилона;
- бо мақсади кам кардани имконияти муноқишаҳо ва пешгирӣ намудани онҳо дар ҷомеа, баланд бардоштани иқтидори гурӯҳи ҷомеаи граждани.

Фаъолияти Шӯрои Даниягӣ оиди кор бо гурезаҳоро ташкилотҳои зерин маблағгузорӣ ва дастгирӣ менамоянд: Агентии Даниягии инкишофи байналхалқӣ, Бюрои кӯмаки гуманитарии Комиссияи Аврупоӣ, Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милалӣ Муттаҳид, Агентии Шведи доир ба инкишофи байналхалқӣ (SIDA), Агентии Канада доир ба инкишофи байналхалқӣ (CIDA), Департаменти Давлатии ИМА (USStateDepartment) Агентии Швейцария доир ба инкишоф (SDC), Агентии Норвегия оид ба инкишоф ва ҳамкорӣ (NORAD), Кӯмаки Ирландӣ (IrishAid) ва дигар ташкилотҳо.

Шӯрои Даниягӣ оиди кор бо гурезаҳо ҳамчун ташкилоти ғайриҳукуматӣ ба миллионҳо одамон дар қурраи замин кӯмак ва мусоидат менамояд.¹

§ 5. Ташкили мақомоти давлатии кор бо гурезаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Аз давраи ба даст овардани соҳибхитиёрӣ ва истиклолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 1991 то имрӯз дар таърихи халқи тоҷик марҳилаи ниҳоят мушкул ба ҳисоб меравад, чунки ба низомии иқтисодӣ бозаргонӣ гузаштани мамлакат ба ҳамаи соҳаҳои он таъсир расонид. Омилҳои беруна - пош хӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ ва қанда шудани робитаҳои иқтисодӣ, дар баробари равандҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар яқвақт баробар сурат гирифтанд, ки таъсири махсусро ба ин раванд ҷанги шаҳрвандӣ расонид, ки дар натиҷаи он аз як тараф Ҷумҳурии Тоҷикистон ба кишваре мубаддал гардид, ки аз он одамон мегурехтанд ва аз тарафи дигар он ба кишвари қабулкунандаи гурезаҳо ва ашхоси паноҳҷӯянда мубаддал гардид. Вобастагии ҳамаи ин ҳодисаҳо боиси суръат гирифтани равандҳои муҳоҷиратӣ гардид.

Бо мақсади таҳия намудани сиёсати умумӣ ва ҳал намудани масъалаҳо вобаста ба муҳоҷирати аҳоли, ҳимояи ҳуқуқ ва расонидани

¹ Ниг. муфасал: <http://www.drc.dk/about-drc/facts-about-drc/>; <http://www.drc.dk/about-drc/publications/reports/?eID=dam...push>.

кӯмак ба шахрвандони худ, ки иҷборан Ҷумҳурии Тоҷикистонро тарк кардаанд, *Хадамоти давлатии ҷумҳуриявии муҳоҷират* ташкил карда шуд дар соли 1992.

Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1993 ба Конвенсияи Созмони Миллалӣ Муттаҳид «Дар бораи вазъи гурезаҳо» ва Протоколи соли 1967 ҳамроҳ гардид ва бо ҳамин восита тибқи ҳуқуқи байналхалқӣ ўҳдадорӣҳои дахлдорро оиди додани паноҳгоҳ ба шахрвандони хориҷӣ ва ашхоси бешаҳрванд ба зиммаи худ гирифт. Бинобар ҳамин, дар таърихи 20 июли соли 1994 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезаҳо» қабул гардид, ки он ба стандартҳои байналхалқӣ наздик оварда шуданд ва дар асоси он *Сарраёсат оид ба кор бо гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ Вазорати меҳнат ва шугли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон* таъсис дода шуд.

Пас аз мўътадил гардидани вазъи сиёсӣ ва баргардонидани қисми зиёди ашхоси дохилии кўчонидашуда ва гурезаҳо, бо мақсади мукаммал гардонидани идоракунии равандҳои муҳоҷиратӣ ва ҳамоҳангсозии фаъолияти мақомоте, ки доир ба масъалаҳои муҳоҷират кор мекунанд, тибқи Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 декабри соли 1997 дар заминаи *Сарраёсат оид ба кор бо гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ Хадамоти давлатии муҳоҷират дар назди Вазорати меҳнат ва шугли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон* таъсис дода шуд.

Дар раванди амалӣ гардидани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезаҳо» аз соли 1994 як қатор камбудӣҳо муқаррар карда шуданд, азҷумла камбудӣҳо дар раванди тартиботи муаян намудани мақоми гуреза муаян гардиданд. Дар натиҷа, зарурияти аниқ ва мушахас муаян намудани нақш, ваколат ва ҳамкории мақомоти идоракунии давлатӣ дар раванди кор бо гурезаҳо ба миён омад.

Аввалин маротиба низоми мақомоти идоракунии давлатӣ оиди масъалаҳои гурезаҳо дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезаҳо» аз 10-уми майи соли 2002 муаян карда шуда буд. Чунин ҳолат бо он асоснок мегардид, ки хусусияти тамоюлҳои муҳоҷиратӣ, раванди муташаниҷ гардидани вазъи сиёсӣ дар ҷаҳон ва минтақа онро тақозо менамуданд, ки базаи меъёриро ҳуқуқи ба танзим даровардани вазъи гурезаҳо азнав такмил дода шаванд. Дар навбати худ, ин ҳолат талаботро оиди таҳия намудани механизми амалии иҷро гардидани сиёсати давлатии муҳоҷират ва пурратар муаян кардани мақомоти давлатии дахлдор, ки амалӣ гардидани сиёсати давлатиро нисбати гурезаҳо таъмин менамоянд, ба миён овард. Дар шароити имрӯза, маҳз батанзимдарории қонунии низоми мақомоти давлатӣ, ки амалӣ гардидани сиёсати давлатро нисбати гурезаҳо таъмин менамоянд, ҳамчун индикатори ҳоси таъмин кардани механизмҳои ҳуқуқӣ дар соҳаи муҳоҷират баромад менамояд.

Дар қонун ҳал қардани вазифаҳои сегона муаян гардидааст:

- баробар қардани ҳуқуқи шахсият;
- манфиатҳои миллии давлат;
- ўҳдадорӣҳои бсайналҳалқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи расонидани кӯмак ба ашхоси ланоҳҷӯянда.

Бояд тазаққур дод, ки 2-уми декабри соли 2008 бо мақсади пурқувват қардани мубориза бо муҳоҷирати ғайриқонунӣ, Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тартиби ба амал баровардани назорати муҳоҷиратӣ» қабул гардид, ки тибқи он раванди муаян қардани мақоми гуреза ба салоҳияти *Ҳадамоти муҳоҷирати Вазорати қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон вагузор гардидааст.*

Дар таърихи 21-уми январӣ 2011 сол дар асоси Фармони (Укази) Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти №1014 бо мақсади ворид намудани низоми ягонаи идоракунии муҳоҷирати меҳнатӣ, самаранок истифода бурдани захираҳои меҳнатӣ дар хориҷа, ҳимоя намудани ҳуқуқ ва манфиатҳои муҳоҷирони меҳнатӣ дар заминаи сохтори муҳоҷирати меҳнатии Вазорати қорҳои дохилӣ, намояндагии Вазорати қорҳои дохилӣ оиди муҳоҷират дар Федератсияи Россия ва Агентии давлатии ҳимояи иҷтимоӣ, шугли аҳоли ва муҳоҷирати Вазорати меҳнат ва шугли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон *Ҳадамоти муҳоҷирати назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ташиқил қарда шуд.*¹ Аммо бояд қайд намоем, ки ба зиммаи Ҳадамоти муҳоҷирати назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо иҷро намудани функсия оиди батанзимдарории муҳоҷирати меҳнатии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хориҷи кишвар, омӯзиши касбии муҳоҷирони меҳнатӣ, бо қор таъмин намудани шаҳрвандон дар хориҷа, ҳамқорӣ ба ҳамватанони хориҷӣ ва муҳоҷирати меҳнатии шаҳрвандони хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон вогузор гардид. Функсияи мақомоти давлатӣ доир ба масъалаи муаян намудани мақоми гуреза то инҷониб ба зиммаи *Шӯъбаи шаҳрвандӣ ва қор бо гурезагони Ҳадамоти шиносномавию бақайдгирии Вазорати қорҳои дохилӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон* мононида шудааст.

§ 6. Мақомоти давлатии қор бо гурезаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар айни замон мақомоти давлатие, ки роҳбарии бевосита ро оиди масъалаи гурезаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба амал мебароварад ин *Шӯъбаи шаҳрвандӣ ва қор бо гурезагони Ҳадамоти*

¹Ниг. муфасал: <http://www.migration.tj/>.

шиносномавию бақайдгирии Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Дар доираи ин ҳадамот, *Шӯъбаи шаҳрвандӣ ва кор бо гурезагон* функсияҳои махсусро дар соҳаи додани мақоми гуреза иҷро менамояд ва чунин фаъолиятро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо роҳбарии бевоситаи Вазорати корҳои дохилӣ ҷамоҳанг месозад.

*Шӯъбаи шаҳрвандӣ ва кор бо гурезагон*и Ҳадамоти шиносномавию бақайдгирии Вазорати корҳои дохилӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти худро дар ҳамкорӣ бо вазоратҳо, идораҳо ва дигар мақомоти иҷроияи ҳокимияти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ ба амал мебароварад. Ин мақомот бо тартиби муқарраргардида бо мақомоти дахлдори дигар давлатҳо ва ташкилотҳои байналхалқӣ низ ҳамкорӣ менамояд.

Мувофиқи моддаи 5 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезаҳо» *Шӯъбаи шаҳрвандӣ ва кор бо гурезаҳои Ҳадамоти шиносномавию бақайдгирии Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон* дорои чунин вазолатҳо мебошад:

1. фаъолияти мақомоти идораи давлатиро оид ба масъалаи гурезаҳо ҷамоҳанг месозад. Ин муқарарот чунин мазмун дорад, ки ҳадамоти номбурда нақши ҷамоҳангсозиро дар низоми мақомоти идоракунии кор бо гурезаҳо иҷро менамояд. Агар ба таври дигар гӯем, *Шӯъбаи шаҳрвандӣ ва кор бо гурезагон*и Ҳадамоти шиносномавию бақайдгирии Вазорати корҳои дохилӣ фаъолияти вазоратҳо ва идораҳои дахлдори Ҷумҳурии Тоҷикистонро, ки амалӣ гардидани сиёсатро дар соҳаи кор бо гурезаҳо таъмин менамоянд, ҷамоҳанг месозад;

2. ба фаъолияти мақомоти дахлдори корҳои дохилӣ роҳбарӣ ва назорат менамояд ва бо фармонҳои худ вазолатҳои (вазифаҳо, ўҳдадорихо, ҳуқуқ ва масъулияти) онҳоро муайян менамояд. *Шӯъбаи шаҳрвандӣ ва кор бо гурезагон*и Ҳадамоти шиносномавию бақайдгирии Вазорати корҳои дохилӣ роҳбарии фаъолияти мақомоти ҳудудии худро дар қисми бақайдгирӣ ва баррасӣ намудани дархости ашхос оиди гирифтани мақоми гуреза ба амал мебароварад;

3. тибқи тартиби муқарраргардида, маълумотро дар хусуси вазъи сиёсӣ, иҷтимоӣ иқтисодӣ, санитарӣ эпидемиологӣ дар кишвари мансубияти шаҳрвандии (маҳалли истиқомати пештараи) шахси дар хусуси гуреза доништа шудан дархост карда, инчунин маълумотро оид ба тағйирот дар низоми шиносномавию раводидии (визавии) давлатҳои хориҷӣ ва қоидаҳои истиқомати шахсони паноҳҷӯянда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мегирад ва ба *Шӯъбаи шаҳрвандӣ ва кор бо гурезагон*и Ҳадамоти шиносномавию бақайдгирии Вазорати корҳои дохилӣ ирсол менамояд. *Шӯъбаи шаҳрвандӣ ва кор бо гурезагон*и Ҳадамоти шиносномавию бақайдгирии Вазорати корҳои дохилӣ барои муқарар кардани

иттилоот оиди вазъи сиёсӣ, иҷтимоию иқтисодӣ, вазъи санитарию эпидемилогӣ дар кишвари мансубияти шаҳрванди ашхоси паноҳчӯянда бо Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамкорӣ менамояд. Барои ҳамин, кормандоне, ки бевосита ба раванди муаян кардани мақоми гуреза машғул мебошанд, бояд, ки барои ба ҳақиқат мувофиқ будан, дуруст ва муҳим будани иттилоот дар бораи кишвари мансубият аҳамияти ҷиддӣ диҳанд;

4. барои тасдиқ ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон номгӯи давлатҳоро, ки истиқомати муваққатӣ дар онҳо қабл аз омадан ба Ҷумҳурии Тоҷикистон барои рад гардидани бақайдгирии дархост дар хусуси гуреза доништан ва рад намудани гуреза доништан асос мебошад, низомномаи шаҳодатномаи гуреза, шакли бланкҳои шаҳодатномаҳои намунашон муқарраргардидаи гуреза, нуктаҳои ҷойгиронии муваққатӣ ва номгӯи маҳалҳои аҳолинишини, ки истиқомати муваққатӣ дар онҳо ба шахсони паноҳчӯянда ва гурезаҳо манъ аст, дигар ҳуҷжатҳои меъёрию ҳуқуқии ба салоҳияти мақомоти корҳои дохилӣ марбутбударо пешниҳодот таҳия менамояд.

Ҷиҳати амалӣ намудани сиёсати давлатӣ нисбат ба гурезаҳо ва ҳамчунин мураттаб гардонидани қабули шаҳрвандони хориҷӣ, ки мутобики Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезаҳо» бо дархост оиди гирифтани мақоми гуреза мурочиат намуданд, Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти №323 аз 26 июли соли 2000 «Дар бораи номгӯи кишварҳои, ки муваққатан зиндагӣ кардан дар онҳо то омадан ба Ҷумҳурии Тоҷикистон асос барои рад намудани бақайдгирии илтимоснома доир ба гуреза эътироф намудани шахси хориҷӣ ва рад кардани эътирофи гурезагӣ ҳисоб меёбад» қабул гардидааст.

Дар қарори номбаргардида мамлакатҳои зерин дохил гардидаанд:

Ўзбекистон, Қирғизистон, Ҷумҳурии Қазоқистон, Федератсияи Россия, Ҷумҳурии Белоруссия, Туркменистон, Ҷумҳурии Халқии Чин, Давлати исломии Афғонистон, Ҷумҳурии Ислонии Эрон. Ҷумҳурии Ислонии Покистон.

Бояд қайд кард, ки функцияи номбаршуда Хадамоти шиносномавию бақайдгирии Вазорати корҳои дохилӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон баҳснок ба ҳисоб меравад. Тибқи муқарароти номбаргардида дархости ашхосе, ки муваққатан дар ҳудуди давлатҳои сеюми дар боло номбаргардида истиқомат намудаанд, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта намешаванд, барои он, ки ин ашхос метавонистанд, ки дар ин давлатҳои сеюм гуреза дониста шаванд. Аммо, муқарароти номбурда принсипи дигарро вайрон менамояд, ки тибқи он агар дархости ягон шахс оиди бақайд гирифтани илтимосномааш оиди гирифтани мақоми гуреза рад карда шавад ва ин

ҳолат боиси он гардад, ки ба шахси ба ҳимояи байналхалқӣ эҳтиёҷдошта бо асоси рӯякӣ барои додани паноҳгоҳ ҷавоби рад дода шавад ва ӯ ба мамлакате баргардониди шаванд, ки дар он мумкин аст, ки ба ҳаёти ӯ хатар таҳдид кунад ва ин боиси вайрон гардидани моддаи 33 Конвенсия дар бораи мақоми гурезаҳо аз соли 1951 мегардад.

Бақайд гирифтани дархост мазмунӣ ба ин шахсе додани паноҳгоҳро надорад. Дуруст гуфта мешавад, ки «шахс дар натиҷаи ӯро гуреза эътироф кардан гуреза намешавад, балки шахс бинобар воқеъан гуреза будан гуреза дониста мешавад¹».

Ба назари мо, аз тарафи *Ҳадамоти шиносномавӣ бақайдгирии* Вазорати қорҳои дохилӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон рад кардани бақайдгирии дархост барои гайрилегалӣ омадани гурезаҳо дар ҳудуди мамлакат чунин шароитро ба миён меоварад, ки он боиси гайриимкон гардидани назорат аз болои зиндагии онҳо мегардад, ки дар ниҳояти қор ба вазъи тартиботи ҷамъиятӣ таъсири номусоид мерасонад. Барои ҳамин, мо чунин ҳисоб менамоем, ки бақайд гирифтани дархости ашхосе, ки меҳоҳанд гуреза дониста шаванд, ба мақомоти давлатӣ имконият медиҳад, ки будубоши онҳоро ташкил намоёнд, санҷишҳои заруриро гузаронанд ва дар натиҷа чораҳои бо қонунгузорӣ пешбинишударо амалӣ намоёнд.

Ҳамзамон, тавре дар боби 1 ишора гардид дар баробари ин, бо мақсади таъмини беҳатарӣ ва тартиботи ҷамъиятӣ Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти № 325 «*Дар бораи номгӯи маҳалҳои аҳолинишини Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар он ҷойҳо муваққатан зист намудани шаҳрвандони паноҳҷӯянда ва гурезагон мумкин нест*» қабул гардидааст, ки ба ин номгӯӣ нуқтаҳои аҳолинишини ноҳияҳои сарҳадӣ ва ноҳияҳое, ки дар онҳо объектҳои стратегӣ ҷойгир шудаанд, дохилкарда шуданд.

Дар масъалаи муқарарот дар бораи он, ки мақомоти давлатӣ оиди қор бо гурезаҳо номгӯии маҳалҳои аҳолинишини Ҷумҳурии Тоҷикистонро, ки дар он ҷойҳо муваққатан зист намудани шаҳрвандони паноҳҷӯянда ва гурезагон мумкин набуданро пешниҳод менамояд, ба назари мо қонунгузорро зарур аст илова пешбинӣ намоёнд, ки ин муқарарот бояд муаян карда шуда, тибқи доираҳои мавҷудбуда бо назардошти озодии ҳаракат ва интиҳоби ҷойи зист, ки дар санадҳои ҳуқуқии байналхалқии Ҷумҳурии Тоҷикистон онҳоро эътирофнамуда ва дигар санадҳои ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шудаанд, татбиқ карда шавад. Чунончи, моддаи 12 Конвенсияи байналхалқӣ дар бораи ҳуқуқҳои граждани ва сиёсии шаҳрвандон чунин пешбинӣ кардааст: «ҳар шахсе, ки ба тариқи қонунӣ дар ҳудуди мамлакат будубош дорад, ҳақ дорад, ки дар доираи ин ҳудуд озодона ҳаракат намоёнд ва ҳуқуқи интиҳоб

¹ Ниг.: Отделение статуса беженца: учебный модуль. Женева: УВКБ ООН, 1989. С.7.

намудани ҷои истиқоматро дорад». Зимнан дар банди 3 моддаи номбурда пешбинӣ карда шудааст, ки «ҳуқуқҳои дар боло номбаргардида наметавонанд, ки маҳдуд карда шаванд, ба истиснои ҳолатҳои зарури бо қонун пешбинигардида вобаста ба зарурияти ҳимояи беҳатарии давлатӣ, тартиботи умумӣ ва ё бо дигар ҳуқуқҳои мутобиқи дар ин Пакт эътирофгардида»;

5. бо тартиби муқарраркардашуда ҳуҷатҳои дахлдорро барои қабули қарор оиди ғуреаи доништан дар Ҷумҳурии Тоҷикистон омода менамояд; Бояд қайд намуд, ки аз тарафи кормандони *Шӯъбаи шахрвандӣ ва қор бо ғуреагони Ҳадамоти шиносномавию бақайдгирии* Вазорати қорҳои дохилӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон пас аз ғузаришидани мусоҳиба ҳуҷатҳои дахлдор дар хусуси ғуреаи эътироф намудан тайёр карда мешаванд, то ин, ки асоснок будани ин ҳуҷатҳоро санҷида бароянд. Маълумотҳое, ки дар рафти сӯҳбат гирифта мешавад, дар арақаи пурсиш ворид карда мешаванд, бо мундариҷаи он ашхоси паноҳчӯянда бояд, ки шинос карда шаванд. ашхси паноҳчӯянда дар арақаи пурсиш имзо меғузорад (инчунин дар мавриди зарурӣ аз тарафи тарҷумон, намояндаи мақомоти васојату парасторӣ низ имзо ғузошта мешавад). Инчунин қорманди маъсуле, ки пурсишро меғузаронад, ӯ низ дар пурсишнома имзо меғузорад ва санаи тартиб додани пурсишномаро қайд менамояд. Зимнан, *Шӯъбаи шахрвандӣ ва қор бо ғуреагони Ҳадамоти шиносномавию бақайдгирии* Вазорати қорҳои дохилӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳақ дорад, ки аз ашхсони ҳуқуқӣ ва қисмонӣ новобаста аз ашқли молиқият ба тариқи ројгон иттилооти заруриро барои санҷидани дурустии маълумоти ашхоси паноҳчӯянда пешниҳоднамуда ғирад.

Дархости ғуреаи доништани ашхс дар мӯҳлати на дертар аз се моҳи пас аз ба қайд гирифта шудани он аз қониби мақомоти қорҳои дохилӣ баррасӣ карда мешавад. Мӯҳлати амали бақайдгирии низ ба ҳамин мӯҳлат дароз карда мешавад. Мӯҳлати баррасии дархост дар сурати мавҷуд будани мушқилот дар муайян намудани асоснокии ҳавфи тахти таъқиб қарор гирифтани аризадиҳанда аз қониби.

Шӯъбаи шахрвандӣ ва қор бо ғуреагони Ҳадамоти шиносномавию бақайдгирии Вазорати қорҳои дохилӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон мумкин аст, дароз карда шавад, вале на бештар аз 3 моҳи пас аз ба қайд гирифта шудани дархост дар хусуси ғуреаи доништан;

6. барои ашхсони паноҳчӯянда, ки оиди ғуреаи доништани онҳо дархост пешниҳод намудаанд, марказҳои зисти муваққатӣ ташқил менамояд. Бояд қайд кард, ки то ин маврид бо донорҳо ғуфтушунид дар хусуси ташқили чунин марказҳо рафта истодааст. Аммо ба ин назар накарда, *Шӯъбаи шахрвандӣ ва қор бо ғуреагони Ҳадамоти шиносномавию бақайдгирии* Вазорати қорҳои дохилӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул ва қобачоғузории онҳоро дар ҳудуди ҷумҳурии ба роҳ монда, ба онҳо тибқи талаботи қонунғузори кӯмак мерасонад;

7. ба шахсе, ки дар хусуси гуреза дониста шудан дархост намудааст ё гуреза донисташуда, ки ба синни ҳаҷдаҳсолагӣ нарасидааст ва бе ҷамроҳии намояндаи қонунии худ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст, дар дастрас намудани маълумот оид ба мавҷуд будан ва ҷои истиқомати волидайн, ё дигар намояндагони қонунӣ, ё ҳешовандонаш ёрӣ мерасонад;

8. дар асоси қарори *комиссияи Хадамоти ишносномавию бақайдгирии* Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муайян намудани мақоми гуреза ва ҳуҷҷатҳое, ки аз мақомоти дахлдори корҳои дохилӣ бо дархост дар хусуси гуреза доништан гирифта шудаанд, дар бораи гуреза донистани шахс қарор қабул менамояд. Яъне қарор оиди шахси паноҳҷўяндаро гуреза доништан аз тарафи Шўъбаи шаҳрвандӣ ва кор бо гурезагони *Хадамоти ишносномавию бақайдгирии* Вазорати корҳои дохилӣ дар асоси хулосаи комиссияи дар боло номбаргардида тибқи натиҷаҳои тартиб додашудаи анкетавии шахси паноҳҷўянда, тартиб додани варақаи баёнот дар асоси доир намудани сўхбати инфиродӣ, инчунин тибқи натиҷаҳои тафтиши дурустии маълумотҳои бадастомада дар бораи ин шахс ва аъзои оилаи ӯ, ки ҷамроҳаш омадаанд, қабул карда мешавад

9. дар асоси ҳуҷҷатҳои бақайдгирии шўъбаҳои равондид ва бақайдгирӣ шахсонро, ки барои гуреза дониста шудан дархост пешниҳод намудаанд, санчида, дурустии маълумоти додаи онҳоро муайян менамояд;

10. шаҳодатномаи муваққатии бақайдгирии дархостро медиҳад. Ба шахсе, ки дархости ӯ оиди гирифтани мақоми гуреза дар Шўъбаи шаҳрвандӣ ва кор бо гурезагони *Хадамоти ишносномавию бақайдгирии* Вазорати корҳои дохилӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шудааст, дар асоси хулосаи комиссияи шаҳодатнома дар бораи ба қайд гирифтани дархост (минбаъд шаҳодатномаи муваққатӣ) дода мешавад, ки он ҳуҷҷати тасдиқкунандаи шахсият ва вазъи ӯ мебошад.

Дар мавриди маълумот оиди аъзоёни оила бошад, маълумот дар бораи аъзои оилаи ба синни шонздаҳсолагӣ нарасидаи шахсони паноҳҷўянда, ба шаҳодатномаи яке аз волидайн, дар сурати набудани волидайн – ба шаҳодатномаи намояндаи қонунии онҳо ё ба шаҳодатномаи яке аз аъзои оилаи онҳо, ки ба синни ҳаҷдаҳсолагӣ нарасидааст ва ихтиёран масъулияти ахлоқу тарбия ва нигоҳубини аъзои оилаи синнашон ба шонздаҳ нарасидаро ба зиммаи худ гирифтааст, сабт карда мешавад. Ҳамчунин ба шахси паноҳҷўяндаи ба синни шонздаҳсолагӣ нарасида, ки бе ҷамроҳии намояндаи қонунӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид шудааст ва дар хусуси гуреза дониста шудан дархост пешниҳод намудааст, бо назардошти таклифҳои мақомоти васоят ва парасторӣ метавонад шаҳодатнома супурда шавад. Шаҳодатнома барои бо тартиби муқарраргардида дар

мақомоти корҳои дохилии ҷои истиқомат ба қайд гирифтани шахс ва аъзои оилаи ӯ, ки дар хусуси гуреза дониста шудан дархост пешниҳод намудааст, дар муҳлати дида баромадани дархост асос мегардад.

Бояд қайд кард, ки мувофиқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор дар бораи бақайдгирии дархости шахс, дар хусуси гуреза донистани ӯ аз ҷониби комиссияи Шӯъбаи шаҳрвандӣ ва қор бо гурезагони *Хадамоти шиносномавӣ бақайдгирии* Вазорати қорҳои дохилӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муайян намудани мақоми гуреза дар муҳлати даҳ рӯзи қорӣ пас аз лаҳзаи пешниҳод гардидани дархост қабул карда мешавад. Мутаасифона, дар таҷриба ҷунин муҳлат на ҳамеша риоя карда мешавад, ҷунки амалан ҷаласаи Комиссияи Хадамоти шиносномавӣ бақайдгирии Вазорати қорҳои дохилӣ оид ба муайян кардани мақоми гуреза дар як моҳ як маротиба сурат мегирад.

Шӯъбаи шаҳрвандӣ ва қор бо гурезагони *Хадамоти шиносномавӣ бақайдгирии* Вазорати қорҳои дохилӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон хангоми зарурат расмиёти айният гардонии (идентификатсияи) шахсияти онҳоеро, ки барои гуреза дониста шудан дархост намудаанд ва ҳуҷҷати тасдиқкунандаи шахсият надоранд, анҷом медиҳад.

§ 7. Ҳамкории мақомоти давлатии идоракунии Ҷумҳурии Тоҷикистон оиди масъалаҳои гурезаҳо

Мувофиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезаҳо» дар бораи бақайдгирифтани дархости шахс дар хусуси гуреза эътироф намудан Комиссия оиди муайян намудани мақоми гурезаи Хадамоти шиносномавӣ бақайдгирии Вазорати қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор қабул менамояд.

Бояд қайд намуд, ки раванди гуреза эътироф намудан на танҳо аз пешниҳод намудани дархост дар бораи гирифтани мақоми гуреза иборат мебошад, инҷунин он аз пур кардани анкета (пурсишнома), гузаронидани сӯҳбати инфиродӣ ва ба расмиятдарории пурсишнома низ иборат мебошад. Зимнан ҷузъҳои муҳими он инҳо мебошанд: санҷидани дурустии маълумоти бадастомада дар бораи шахси паноҳҷӯянда ва аъзои оилааш, ки ўро ҳамроҳӣ мекунанд, сабабҳои ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид шудан ва қонунӣ будани будубоши ӯ, омӯзиши ҳамаатарафаи сабаб ва ҳолатҳое, ки дар дархости шахси паноҳҷӯянда қайд гардидааст. Бо ин мақсад мақомоти бехатарӣ ҷалб карда мешаванд, ки вазиятро дар кишвари мансубияти дархосткунанда меомӯзанд, далелҳо ва ҳолатҳои бо дархост алоқаманд бударо муқоиса мекунанд.

Мақомоти амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи салоҳияти худ оид ба ҳолатҳои пешбининамудани моддаҳои 3 ва 7 Қонуни

мазкур доир ба шахсони паноҳҷӯянда, ки изҳори хоҳиши гуреза дониста шудан намудаанд ё дар хусуси гуреза дониста шуданашон дархост кардаанд, ба *Хадамоти ишносномавию бақайдгирии* Вазорати корҳои дохилӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон маълумот пешкаш менамояд. Яъне мақомоти бехатарӣ дар доираи салоҳияти худ иттилооти заруриро пешниҳод мекунанд ва оиди ҳар як дархосткунанда хулоса пешниҳод менамоянд, масалан, иттилоот дар бораи имконияти даст доштани шахс бо ташкилотҳои байналхалқии террористӣ, сохторҳои наркомафия ва ё асосҳои кофӣ мавҷуд мебошанд, ки дар содир кардани амалҳое, ки хилофи мақсад ва қисмҳои Созмони Милалӣ Муттаҳид мебошанд, шахс гунаҳгор дониста мешавад ва ғайраро пешниҳод менамоянд.

Дар баробари ин, тибқи моддаи 5 қонуни номбурда мақомоти бехатарӣ дар мувофиқа бо Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи хориҷ кардани шахсоне, ки нисбати онҳо қарори ниҳой дар хусуси рад намудани бақайдгирии дархости гуреза донистани онҳо, дар хусуси рад намудани гуреза доништан, дар бораи безъитбор донистани мақоми гуреза ё маҳрум намудан аз мақоми гуреза ва аъзои оилаи онҳо, ки аз Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мӯҳлати муқарраргардида нарофта бошанд, қарор қабул мекунад, инчунин хориҷ кардани шахсонро, ки нисбати онҳо дар бораи хориҷ карда шуданашон қарор қабул шудааст, амалӣ менамояд, дар сурате, ки хориҷшавандагон дар мӯҳлати як ҳафтаи баъди қабули қарор дар ин бора ба мақоми болоӣ ё ба суд шикоят накарда бошанд.

Аз гуфтаҳои боло чунин бармеояд, ки қарор дар хусуси рондан аз кишвар аз тарафи мақомоти бехатарӣ дар мувофиқа бо Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул карда мешавад, ки чунин муқарарот бо Конвенсияи Созмони Милалӣ Муттаҳид дар бораи мақоми гурезаҳо аз соли 1951 муҳолифат мекунад. Тибқи қисми 2 моддаи 32 Конвенсияи Созмони Милалӣ Муттаҳид дар бораи мақоми гурезаҳо аз соли 1951 «рондани чунин гурезаҳо танҳо бо мақсади иҷро намудани қарорҳои *ба тариқи суддӣ* баровардашуда ба амал бароварда мешавад». Мутаасифона дар амалия дар бисёр ҳолатҳо аз тарафи мақомоти ҳифзи ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон принсипи «нарондан» вайрон карда мешавад (яъне рондани гуреза ба ҳуди давлате, ки дар он ба ҳаёт ё озодии ӯ хатар дар натиҷаи наҷод, дин ва ғайра таҳдид мекунад).

Мақомоти бехатарӣ ҳолатҳоро муқарар менамоянд, ки асос барои гум кардани мақоми гуреза шуданаш мумкин аст ва вобаста ба ин пешниҳоди заруриро ба Комиссияи оиди муаян намудани мақоми гурезаи *Хадамоти ишносномавию бақайдгирии* Вазорати корҳои дохилӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ирсол мекунанд.

Дар баробари ин, мақомоти бехатарии давлатӣ мувофиқи тартиби муқарраргардида ҳангоми убури Сарҳади давлатии

Ҷумҳурии Тоҷикистон аз гузаргоҳҳо ё берун аз онҳо шахсони паноҳҷӯяндаро, ки барои ворид шудан ба Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷозатнома надоранд, вале дархости гуреза доништа шуданро изҳор намудаанд, бозмедорад ва дар мӯҳлати на дертар аз 72 соат дар ин бора ба мақомоти корҳои дохилӣ хабар медиҳад. Бинобар ҳамин, ашхоси паноҳҷӯянда ҳангоми убури Сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз гузаргоҳҳо метавонанд, ки бо дархости хаттӣ ба унвони мақомоти давлатии бехатарӣ муроҷиат намоянд.

Инчунин, тибқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон шахсе, ки Сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро иҷборан ғайриқонунӣ убури намудааст ва дар ҳусуси дар Ҷумҳурии Тоҷикистон гуреза доништа шудан изҳори хоҳиш кардааст, нисбати ӯ истифодаи чораҳои қазои муқаррарнамудаи санадҳои меъёрию ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ғайриқонунӣ ворид шудан ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ё ғайриқонунӣ қарор доштан дар Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқ карда намешавад.

Мақомоти корҳои хориҷӣ дар низомии мақомоти давлатии кор бо гурезаҳо ҷойи муҳимро ишғол мекунанд. Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои чунин ваколатҳо мебошад:

- дар музокирот, таҳия ва омодагии лоиҳаҳои аҳднономаи созишномаҳо ва ворид намудани пешниҳодот оид ба бастании онҳо байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар давлатҳо дар масъалаи гурезаҳо иштирок менамояд;
- дар бораи тағйиротҳои шиносномавии равонидӣ (визавӣ) ва қоидаҳои зист дар кишварҳои хориҷӣ маълумот тайёр менамояд; чараҳои иҷроии аҳдномаи байналмилалӣ ва шартномаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро оид ба масъалаҳои гурезаҳо назорат менамояд;
- яққоя бо дигар мақомоти ваколатдор масъалаҳои ҳолати ҳуқуқии шахсони паноҳҷӯяндаро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ менамояд;
- барои шахсоне, ки мувофиқи тартиби муқарраргардида гуреза доништа шудаанд ва аъзои оилаи онҳо ҳуҷжатҳои хориҷӣ шудан аз Ҷумҳурии Тоҷикистон ва баргаштан ба Ҷумҳурии Тоҷикистонро мувофиқи тартиби муқаррарнамудаи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон тартиб дода, ба онҳо месупорад ва мӯҳлати амали онҳоро дароз мекунад.

Яке аз мушкилотҳои, ки бо он гурезаҳо рӯбарӯ мешаванд ин набудани ҳуҷати сафар ҳангоми аз ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон баромадан мебошад. Ҳарчанд, ки моддаи 28 Конвенсияи Созмони Миллиали Муттаҳид дар бораи мақоми гурезаҳо аз соли 1951 пешбинӣ намудааст, ки: «давлатҳои аҳдкунанда ба гурезаҳо, ки қонунӣ дар

қаламрави онҳо истиқомат мекунанд, барои ҳаракат берун аз қаламрави онҳо ҳуҷҷатҳои сафар медиҳанд.....», аммо дар замони ҳозира Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо акнун корхоро оиди омода намудани ҳуҷҷатҳои сафар барои гурезаҳо оғоз кардааст. Дар баробари ин, тибқи банди 4 моддаи 5 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезаҳо» мақомоти корҳои хориҷӣ дар доираи ваколатҳои худ ва иҷрои талаботи Қонуни мазкур, таъмини аз Ҷумҳурии Тоҷикистон хориҷ кардани шахсоне, ки гуреза дониستاني онҳо рад шудааст, аз мақоми гуреза маҳрум гардида ё мақоми гурезаро аз даст додаанд, мусоидат менамояд.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезаҳо» ба шумораи мақомоти давлатии кор бо гурезаҳо мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатиро низ мансуб медоданд, ки дар муносибат бо гурезаҳо дорои чунин ваколатҳо мебошанд:

- ҷои сукувати муваққати шахсонро, ки дарҳости гуреза дониستاني онҳо аз ҷониби Хадамоти шиносномавӣ бақайдгирии Вазорати корҳои дохилӣ оид ба муайян кардани мақоми гуреза ба қайд гирифта шудааст, муайян мекунанд;
- ба шахсони гуреза доништашуда, ки имконияти мустақилона сокин шудан надоранд, барои истиқомати муваққатӣ ҷойи зист пешниҳод мекунанд.
- ба ҳамгироии шахсони гуреза доништа шуда, бо назардошти мавҷуд будани ҷойҳои холии корӣ ва вазифаҳои ишғолнагардида дар бозори меҳнат кӯмак мерасонанд.

Саволҳои санҷишӣ ба боби II:

1. Нақши Лигаи Миллатҳо дар соҳаи ҳуқуқи гурезаҳо дар чӣ ифода меёбад?

2. Бюрои байналхалқии Нансен оиди кор бо гурезаҳо чигуна мақомот аст?

3. Хусусиятҳои асосии фаъолияти Комитети байниҳукуматӣ оиди кор бо гурезаҳоро номбар намоед.

4. Фаъолияти Раёсати Комиссари Олӣ доир ба кории гурезаҳоро, ки аз Германия омада буд, характеристика диҳед.

5. Кадом ташкилотҳои байналхалқӣ то таъсис ёфтани Созмони Милали Муттаҳид бо мушкилоти гурезаҳо сарувор доштанд?

6. Вазъи ҳуқуқии Ташкилоти байналхалқӣ кор бо гурезаҳо чигуна аст?

7. Дар бораи вазъи ҳуқуқӣ мақсад ва функцияҳои Агентии Шарқи Наздики Созмони Милали Муттаҳид оиди кӯмак ба гурезаҳои Фаластин ва ташкили кор (БАПОР) маълумот диҳед?

8. Дар бораи вазъи ҳуқуқӣ мақсад ва функцияҳои Раёсати қор бо ғурезагонии Созмони Милали Муттаҳид маълумот диҳед?

9. Дар бораи фаъолияти ташкилотҳои байналхалқии низоми Созмони Милали Муттаҳид нақл намоед?

10. Хусусиятҳои хоси ташкилотҳои байналхалқии ғайридавлатии қор бо ғурезаҳо дар ҷӣ ифода меёбад?

11. Вазъи ҳуқуқии ашхоси паноҳҷӯянда тибқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷигуна мебошад?

12. Нақши Вазорати қорҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон оиди масъалаҳои ғурезаҳо ҷигуна мебошад?

13. Мақомоти давлатии идоракунии Ҷумҳурии Тоҷикистонро оиди қор бо ғурезаҳо номбар намоед?

14. Тартиби баррасӣ намудани дархост оиди ғирифтани мақоми ғуреза дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷигуна мебошад?

15. Кадом асосҳо барои рад кардани бақайдғирии дархост дар бораи ғирифтани мақоми ғуреза дар қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ ғардидааст?

Масъалаҳо доир ба мавзӯ ба боби II:

Масъалаи № 1

Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид нақши расонидани кӯмакро ба ашхоси дар дохили давлат кӯчонидашавандаро танҳо дар мавридҳои муаян мерасонад?

Дуруст аст ё не?

Масъалаи № 2

Кадоме аз хулосаҳои дар поён овардашуда ӯҳдадорӣи Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳидро нисбати ашхоси бешаҳрванд дуруст инъикос менамояд:

а) Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид – ташкилоти ягонаи байналхалқӣ, ки дорои функсияҳои мушахас нисбати чунин навъи одамон мебошад.

б) Мандати Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид танҳо он ашхоси бешаҳрвандро дарбар мегирад, ки дар ҳудуди давлати иштирокчиӣ як ё ҳардуи Конвенсияҳо оид ба ашхоси бешаҳрванд мебошанд.

в) Мандати Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид оиди кор бо ашхоси бешаҳрванд танҳо ба оинномаи он асос ёфтааст.

г) Мандати Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид танҳо он гурезаҳосро дарбар мегирад, ки шаҳрвандӣ надоранд.

Масъалаи № 3

Кадоме аз вазифаҳои дар поён номбаргардида вазифаи Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид оиди кор бо ашхоси бешаҳрванд намебошад?

а) мусоидат намудан ба ҳамроҳшавии давлатҳо ба ду конвенсияҳое, ки ба ашхоси бешаҳрванд бахшида шудаанд;

б) расман додани шаҳрвандӣ ба ашхосе, ки шаҳрвандӣ надоранд, дар мавриде, ки давлат намеҳадад ин корро амалӣ намояд;

в) ба давлатҳои манфиатдор додани машварати ҳуқуқӣ оиди масъалаҳои тайёр намудани қонунгузорӣ доир ба шаҳрвандӣ;

г) ҳамкорӣ бо давлатҳо дар масъалаҳои муқарар намудан ва ҳал кардани мушкилоти ашхоси бешаҳрвандӣ.

Масъалаи № 4

Гуруҳи гурезаҳо да рӯ ба рӯи шӯъбаи Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид дар пойтахти мамлакати

паноҳгоҳ бар зидди кам кардани кӯмак ва сарф гардидани вақти зиёд барои кофтукоби ҷои кор митинг мегузаронанд. Якчанд гурезаҳо дар дастони худ плакат доранд, ки дар он шикоятҳои онҳо оиди иҷозат надодани кор кардан дар мамлакати паноҳгоҳ навишта шудааст.

Новобаста аз характери осоишта доштани митинг, якчанд митингчиён ба кормандони шӯъбаи Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид барои дохил шудан ба бино монеъагӣ эҷод меkunанд. Пас аз он, ки гуфтушунидҳо бо одамон бенатича анҷомид, барои таъмин намудани тартибот ва назорат аз болои анбӯҳи одамон политсия даъват карда шуд. Пас аз якчанд вақт политсия одамонро ҳабс кардан гирифт.

Ҳамчун нозир доир ба масъалаҳои ҳимоя, Шумо кадом далелҳоро барои озод намудани гурезаҳо истифода мебаред?

Кадам иттилоот барои Шумо зарур мегардад?

Масъалаи 5

Давлате, ки иштирокчиин Конвенсияи соли 1951 намебошад, ашхоси аз баъзе давлатҳо омадаро гуреза эътироф менамояд, гурезаҳои аз дигар давлатҳо омадаро муҳоҷирони ғайриқонунӣ ҳисоб менамояд. Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид чунин ҳисоб менамояд, ки баъзе аз одамони аз дигар кишварҳо омада низ гуреза мебошанд. Ба қудакони гурӯҳи аввал иҷозати ба мактаб рафтано муваҷҷаб, аммо ба қудакони гурӯҳи дуюм чунин иҷозатро намедаанд.

Ҳамчун қорманди Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид Шумо кадом далелҳоро барои ҳимояи гурӯҳи дуюми қудакон оварда метавонед?

Барои дастгирӣ намудани ҳуқуқи қудакон ба маълумот кадом амалҳоро иҷро намуда метавонед?

Адабиёт:

1. Баффуор – Авуа Мл. С.С. Международно-правовое положение беженцев в Африке: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1987.
2. Беженцы в цифрах. UNHCR, Женева, 2006.
3. Введение в вопросы международной защиты беженцев. – УВКБ ООН, Женева, 2005.
4. Вопрос о Палестине и Организация Объединенных Наций. Нью Йорк. 2008// <http://www.un.org/ru/peace/palestine/questionofpalestine.pdf>.
5. Гай С.Гудвин-Гилл. Статус беженца в международном праве. Будапешт, 1997.
6. Григоричев К. В., Зимовина Е. П. Правовой статус беженцев. – Караганда: Экожан, 2005, с. 7–26.

7. Денисов В.В. Международная система защиты беженцев и лиц, ищущих убежище : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Денисов В.В. ; Дипломат. акад. МИД РФ. - М., 2003.

8. Джеймс С. Хэтэуэй Право статуса беженцев/Пер. с англ. под ред. В. Масловского, Н. Картанбасовой, А.Ни-Б. 2008.

9. Дженис М. Европейское право в области прав человека: Практика и комментарии. М.: Права человека. 1997.

10. Зябкин А.И. Организация Объединенных Наций-универсальная международная межправительственная организация общей компетенции: Учеб. Пособие. -СПб., ИВЭСЭП, Знание, 2008.

11. Иванов Д. В. Ближневосточное агентство ООН для помощи палестинским беженцам и организации работ (БАПОР): история создания, международно-правовые аспекты деятельности и перспективы // Московский журнал международного права. 2002. № 1.

12. Иванов Д. В. Глобальное и региональное сотрудничество государств в области защиты беженцев // Там же. 2004. № 2.

13. Клинова Е. В. Правовое положение беженцев в странах ЕС. ИНИОН " РАН, 2000.

14. Лица, перемещенные внутри страны: вопросы и ответы. UNHCR, Женева, 2006.

15. Мансуров У.А. Сотрудничество Республики Таджикистан с межправительственными организациями универсального характера (международно-правовой аспект). -Душанбе, 2010.

16. Международная защита беженцев. Учебное пособие для Вузов. /Отв.ред. Джакупова Ч.И. -Б.: 2007.

17. Международное право. Под ред. А.И. Миккульшина. -М., 2005.

18. Международные организации: Учебник /Под ред.проф. И.П.Блищенко. -М.: РУДН, 1994.

19. Моисеев Е.Г. Правовой статус Содружества Независимых Государств: Учебное пособие. М., 1995.

20. Новикова Н. Право убежища в решениях Европейского Суда по правам человека // Российская юстиция. 2003.- N 5.-С.20-21.

21. Право беженцев. Учебное пособие. Под ред. Менглиева Ш.М. Душанбе, 2006.

22. Павлова Л.В., Селиванов А.В.. Международно-правовой статус беженца. Минск, Тесей, 2006.

23. Потапов В.И.. Беженцы и международное право. -М, 1986.

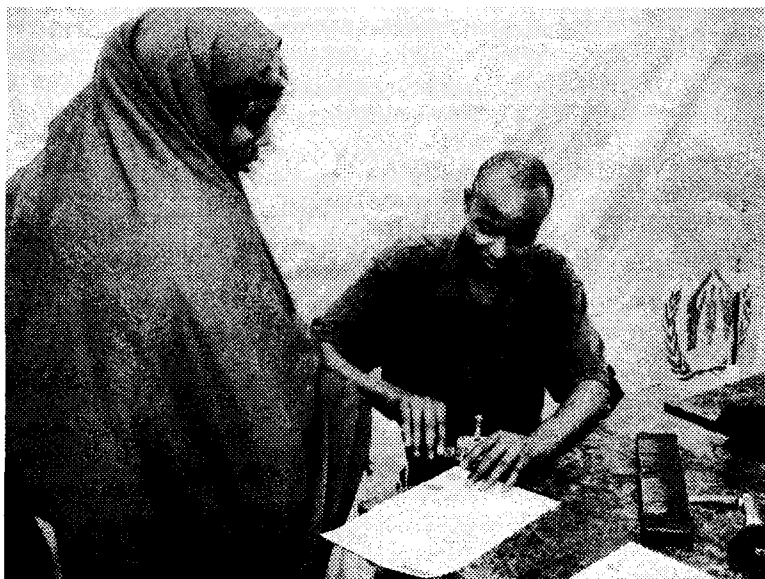
24. Руководство по международному праву беженцев // Пособие для парламентариев. № 2/201. Женева. -2005.

25. Связь между убежищем и миграцией. Учебно-методическое пособие. Минск: Асобны, 2007.

26. Сало Э. Международные соглашения стран Латинской Америки. М., 1994. С. 26.

27. Энциклопедия международных организаций: В 3 т.. Т.1,2.: Международные межправительственные организации. -СПб., 2003.

БОБИ Ш. ТАРТИБИ ГИРИФТАНИ МАҚОМИ ГУРЕЗА АЗ РУЙИ ҲУҚУҚИ БАЙНАЛХАЛҚӢ ВА МИЛӢ

Дар сурат: Шӯрои Даниягӣ оид ба гурезаҳо.

§ 1. *Принсипҳои асосии муайянкунии мақоми гуреза.*

§ 2. *Унсурҳои расмиети муайн кардани мақоми гуреза.*

а. Хавфи қомилан асоснок.

б. Таъқиб.

в. Имконпазирӣ ё надоштан хохиши истифода аз ҳимояи кишвари ҳеш.

г. Қарор доштан берун аз давлати мансубияти шаҳрвандӣ ё маҳали истиқомат.

д. Мӯайян кардани маҳак- ҳолатҳои оид ба истисно.

§ 3. *Тартиб ва шартҳои гирифтани мақоми гуреза.*

§ 4. *Таснифоти гурезаҳо.*

§ 5. *Аз даст додани мақоми гуреза ва маҳрум намудан аз мақоми гуреза.*

§ 1. Принципҳои асосии муайянкунии мақоми гуреа

Истилоҳи «принципи ҳуқуқи байналхалқӣ» дар илм ва амалия байнидавлатӣ васеъ истифода бурда мешавад. Категорӣи «принсип» бо мафҳуми меъёри ҳуқуқ, ки хусусияти умумӣ дорад, ҳаммаъно мебошад. Принципҳои ҳуқуқро ҳамчун мафҳураи асосӣ меҳисобанд. Чунин фаҳмиши принцип аз маънои мақбулшудаи умумӣ фарқ намекунад,¹ лекин, бешубҳа, дар ҳуқуқи байналхалқӣ маънои махсуси маъноӣ дорад.

Ҳамаи принципҳои ҳуқуқи байналхалқӣ ба асосӣ ва соҳавӣ (ё махсус) тақсим карда мешаванд. Принципҳои асосӣ дар ҳама соҳаҳои муносибатҳои байнидавлатӣ, ки аз тарафи ҳуқуқи байналхалқӣ ба танзим дароварда шуданд, истифода бурда мешаванд². Принципҳои махсус бошад дар соҳаи муайяни муносибатҳои ҳуқуқӣ, ки ба онҳо принципҳои байналхалқӣ ҳимояи ҳуқуқҳои гуреаҳо дохил мешаванд, истифода бурда мешаванд.

Бояд қайд кард, ки принципҳои байналхалқӣ ҳимояи ҳуқуқҳои гуреаҳо хусусияти худро доранд, ки бо омилҳои гуногун вобаста мебошанд. Ин принципҳо дар ҳуқуқи байналхалқӣ аз соҳаи ҳуқуқҳои инсон ибтидо(манша) мегирад, лекин истифодаи худро дар соҳаи ҳуқуқҳои гуреаҳо дарёфт карда, аҳамияти махсусро пайдо мекунад. Ин бо он маънидод карда мешавад, ки объекти батанзимдарории ин муносибатҳои ҳуқуқӣ мебошанд, ки ҳамчун иштирокчиҳои онҳо категорияи шахсони озордидаи махсус баромад мекунад.

Ҳамин тариқ, ба принципҳои байналхалқӣ ҳимояи ҳуқуқҳои гуреаҳо инҳо дохил мешаванд:

- а) принципи маҳдуднасозӣ ё худ маҳдудият накардан;*
- б) принципи махфӣ (конфиденсиалӣ);*
- в) принципи манъи рондан.*

А) Принципи маҳдуднасозӣ ё худ маҳдудият накардан

Принципи маҳдуднасозӣ ё худ маҳдудият накардан яке аз принципҳои асосии муносибатҳои байналхалқӣ- ҳуқуқӣ, пеш аз ҳама батанзимдарории ҳуқуқии муҳофизати ҳуқуқҳои инсон мебошад. Ӯ дар банди 3 моддаи 1 Оинномаи СММ мустаҳкам карда шудааст, ки дар он ҷо ҳамчун мақсади асосии фаъолият ин амаликунонии

¹ Мазмунан шабеҳ ба калимаи «принсип» дар лугати забони русӣ оварда шудааст. Масалан, принцип – ин асос, ҳолати ибтидоии ягон назарияи таълимот, ҷаҳонбинӣ, барномаҳои назариявӣ (ниг.: Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. М., 1999. С.595); принцип асосҳои илми ё маънави, коида, асос, ки аз онро набояд вайрон кард. (ниг.: Толковый словарь живого великорусского языка. Совмещенная редакция изданий В.И. Даля и И.А. Бодуэна де Куртенэ в современном написании; В 4т. Т.3. М., 2002. С.351.

² Ниг.: Международное право. Под ред. А.И. Микულიшина. М., 2005. С. 30.

ҳамкорию байналхалки, «ҳафасмандкунӣ ва инкишофи эҳтироми ҳуқуқҳои инсон ва озодиҳои асосӣ барои ҳама новобаста аз наҷод, ҷинс, забон ва дин» гуфта қайд карда шудааст. Ин маънои онро дорад, ки ҳуқуқ ва озодиҳои инсон бояд дар ҳама давлатҳо риоя карда шаванд ва нисбати ҳама шахсон дар доираи ҳуқуқи давлат бе ягон намууди маҳдудкунӣ амалӣ карда шавад.

Ғояи маъъ кардани маҳдудсозии дар асоси ҳуқуқи байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон воқеъ мебошад. Зӯҳуроте, ки бо истилоҳи «маҳдудият» муайян карда мешавад, бешубҳа, вайрон намудани ҳуқуқи фундаменталиро (принсипҳои адолат, баробарӣ ва шаъни инсон) нишон медиҳад.

Маъъ кардани маҳдудсозии ё худ маҳдудият барои гурезаҳо аҳамияти калон дорад. Вақте ки гурезаҳо ва шахсоне паноҳҷӯянда бо шумораи бисёр ворид мешаванд, ба давлати паноҳгоҳ ва аҳолии маҳаллӣ таъсири сахт мерасонанд. Баъзе ҷамъиятҳои маҳаллиё, ки гурезаҳо қабул мекунанд, онҳо ҳамчун хавф ба тарзи ҳаёти худ, маданият ва ҳатто амният ва устувории давлат қабул мекунанд. Дигарҳо ҳамаи хориҷиҳо ҳамчун одамон, ки ба захираҳои маҳаллӣ зарарасон шуморида мешаванд. Дар бораи саҳми мусбӣ, ки гурезаҳо ба ҳаёти давлати паноҳгоҳ метавонанд дохил кунанд, оиди эҳтиёҷи онҳо ба кӯмаки гуманитарӣ ва ҳимоя, ки онҳо дар Ватани худ надоштанд, бисёр вақт ҳангоми муҳоҷисаи гарму ҷӯшон оиди муҳоҷирони «ноҳоҳам» аз хотир мебароранд¹.

Гурезаҳо, ҳамчун шахсони хориҷӣ дар давлати дигар ба ҳисоб рафта, дар таносуби маҳдудият беҳад нозук мебошанд:

- мавқеи қонунҳои давлати паноҳгоҳ метавонанд дар сатҳи нокифоя талаботҳои гурезаҳо ба назар гирад, ё мумкин аст, ки нофаҳмо бошад тааллуқ доштани имтиёзҳо ба гурезаҳо, ки аз ҷониби қонун пешниҳод карда мешаванд;
- дин ё пайдоиши этникии гурезаҳо ва аксарияти аҳоли дар давлати паноҳгоҳ метавонад ғуноғун бошад ва дар навбати худ, мавҷудияти онҳо норозигиҳо ба вучуд меорад, ё нисбати онҳо бошубҳа муносибат мекунанд;
- гурезаҳо бисёр вақт ҳуҷҷатҳое, ки шахсияти онҳо тасдиқ мекунанд, надоранд ва дар натиҷа, дар онҳо масъалаҳо дар муносибат бо маъмурият пайдо мешаванд.

Ба ин ниғоҳ накарда, ҳатто бо назардошти он, ки гурезаҳо шахсони хориҷӣ дар давлати паноҳгоҳ ба ҳисоб мераванд, мувофиқи

¹ Ниг.: Руководство по международному праву беженцев // Пособие для парламентариев. №2/201. Женева. 2005. С.90.

Конвенсияи СММ соли 1951 онҳо аз ҳуқуқ ва озодиҳои асосие, ки шаҳрвандони ин давлат доранд, истифода мебаранд.¹ Дар навбати худ моддаи 3 ин Созишнома қайд мекунад, ки «Давлатҳои аҳдкунанда муқаррароти ин Конвенсияро нисбати гурезаҳо бидуни ягон таъйид бо нишонаи наҷоди онҳо, дин ё кишвари асли онҳо истифода хоҳанд кард».

Лекин, чи хеле ки амалияи байналмилалӣ нишон медиҳад, гурезаҳо бо маҳдудияти ин ё он дараҷа дучор мешаванд. Масалан, шахсони паноҳҷӯянда бисёр вақт ба мурофияи одилонаи пешниҳоди паноҳгоҳ аз сабаби зоҳир шудани маҳдудият аз рӯи нишонаи давлати асли ё миллат иҷозат надоранд.

Ин аз он сабаб рӯи медиҳад, ки мақомотҳои, ки тартиби қабули пешниҳод барои паноҳгоҳро мегузаронанд, аз рӯи меъёрҳои ҳуқуқ не, балки аз рӯи сабабҳои сиёсӣ роҳбарӣ мекунанд. Албатта, ҳар як мақоми давлатӣ наметавонад берун аз сиёсате, ки ин давлат мегузаронад, фаъолият кунад, ин ҳолат ба дуршавии аз меъёрҳои ҳуқуқ меорад.

Б) Принципи махфӣ (конфиденсиалӣ)

Мувофиқи моддаи 12 Эълумияи умумии ҳуқуқи башар аз 10 декабри соли 1948 ва моддаи 17 Паймони байналмилалӣ доир ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ принципи махфӣ (конфиденсиалӣ) ҳамчун принципи этикӣ арзеби гардида, дахлнопазирии ҳаёти шахсии инсонро муҳофизат мекунад ва ҳамчун яке аз ҳуқуқҳои асосии инсон махсуб меёбад. Дар матни мазкур махфӣ (конфиденсиалӣ) ҳамчун мақома, ки бо маълумотҳои шахсӣ пешниҳод шуданд ва дараҷаи муҳофизати зарурии онҳоро муайян мекунад, фаҳмида мешавад.

Нисбат ба гурезаҳо принципи мазкур аз сабаби нозукии ин гурӯҳ аҳамияти калон дорад, барои он ки дар бисёр ҳолатҳо маҳз пайдоиши этники ё наҷодӣ, инчунин ақидаҳои динӣ, сиёсӣ, аъзогӣ дар ҳар гуна гурӯҳҳои иҷтимоӣ сабаб шуда метавонад, ки шахс паноҳгоҳ ҷустуҷӯ мекунад. Бо ин сабаб, ин маълумотҳо ва махфии (конфиденсиалӣ) онҳо ба манфиатҳои ҳаётан муҳими на танҳо ҳуди гурезаҳоро, балки ҳешу табор, рафикон, шиносони онҳоро, ки дар давлати тавлидшуда монданд, мерасонанд. Мувофиқи моддаи 3 Созишнома аз соли 1984 бар зидди шиканҷа ва дигар намуди муносибатҳо ва ҷазоҳои бераҳмона, золимона ё таҳқири шаъну шараф ҳар гуна маълумот ва ҳама маводҳои парвандаи шахси паноҳҷӯянда махфӣ мебошад. Бояд қайд кард, ки ин дастур қисми ҷудонашавандаи ҳуқуқ ва озодиҳои гурезаҳо мебошад.

Қоидаи мазкур дар Дастурамал оид ба тартиб ва меъёрҳои муайян намудани мақоми гуреза мустаҳкам карда шудааст, ки дар он ҷо қайд карда мешавад: «Тафтишкунанда бояд шароити эътимод муҳайё

¹ Ниг.: Права человека и защита беженцев. Учебное пособие УВКБ ООН. Часть 1. Женева. 1996. – С.41.

намоёд, ки арзқунанда масъалаи худро аниқ ва пурра баён карда тавонад ва нуқтаи назар ва эҳсоси худро равшан ифода кунад. Барои ин беҳад муҳим аст, ки аризаи шахс ҳамчун маълумоти махфӣ (конфиденсиалӣ) дида баромада шавад ва ӯ дар бораи ин огоҳонида шавад»¹.

Дар ҳуқуқи гурезаҳо ин принцип ҳангоми гузаронидани тартиби муайян намудани мавқеи гурезаҳо аҳамияти калон дорад, бахусус ҳангоми гузаронидани сӯҳбат. Аз ин сабаб Департаменти муҳофизати байналмиллалӣи РКОГ СММ стандартҳои аниқро барои муайян намудани мавқеи гурезаҳо ҷорӣ кард, ки дар он гуфта мешавад: «Пинҳонии (конфиденсиалӣ) расмиёти муайян намудани мақоми гуреза дар РКОГ СММ барои ташкил намудани шароити беҳатарӣ, боварӣ ба шахсоне, ки ба РКОГ СММ барои гирифтани паноҳгоҳ муроҷиат мекунанд, беҳад муҳим мебошад. Бинобар ин, арзқунандагонро, ки оиди гирифтани мавқеи гуреза муроҷиат мекунанд дар бораи ҳуқуқи онҳо ба пинҳонӣ (конфиденсиалӣ) дар доири тартибҳои РКОГ СММ, огоҳонидан зарур аст. Мутаассифона принципи мазкур расман дар қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон акси худро наёфт ва имрӯз ҳуҷҷатҳое, ки муносибатҳои ҳуқуқиро, ҳангоми қор бо гурезаҳо дар соҳаи нигоҳдорӣ, истифодабарӣ ва муҳофизати маълумотҳои махфӣ (конфиденсиалӣ), ба танзим медоранд, вучуд надоранд.

Дар амалия принципи мазкур зуд-зуд вайрон карда мешавад, лекин одатан ин вайронкуниҳоро муайян кардан душвор аст. Ин бо он фаҳмонда мешавад, ки сохторҳои давлатӣ ҳангоми амалӣ намудани вазифаҳои худ бисёртар қонунҳои милли ва дастурамалҳои дохилиро истифода мебаранд, на ин ки принципҳои байналмиллалӣ. Дар натиҷаи ин маълумоте, ки хусусияти махфӣ (конфиденсиалӣ) дорад, ба ҳукумати давлати асли аз сафоратхонаҳо бо тариқи воситаҳои муносибатҳои байниидоравӣ таҳвил ва расонида мешаванд.

В) Принципи манъи рондан

Ҳуқуқ барои истифода бурдан аз муҳофизати байналмилалӣ дар дастурамалҳои асосӣ, пеш аз ҳама дар Конвенсияи СММ аз соли 1951, дар *принципи манъи бозгардони маҷбурӣ* пешбинӣ карда шудааст. Принципи манъи рондан ё худ баргардонидани иҷбории онҳо бо истилоҳи поп – *refoulement* – рад кардан аз баргардондан (рондани) маҷбурии гуреза ба қаламрави давлате, ки ба ӯ таъкиб шудан таҳдид мекунад, ифода мешавад.

Ҳангоми ҷустуҷӯи паноҳгоҳ гурезаҳо зуд-зуд ба ҷораҳои маҳдудкардашуда дучор мешаванд, ё онҳоро дастгир мекунанд, ё маҷбуран ба минтақаҳое, ки ҳаёт, озодӣ ва беҳатарии онҳо дар хавфу хатар мешаванд, бармегардонанд. Бо ин сабаб принципи манъи рондани

¹ Ниг.: Руководство по процедурам и критериям определения статуса беженцев. УВКБ ООН. Женева, 1992. С. 55.

гурезаҳо дар Конвенсияи соли 1951 қайд шуда буд, ки дар моддаи 33 гуфта мешавад «Манъи рондани маҷбурӣ ё баргардонии гурезаҳо ба кишварҳое, ки онҳо аз он ҷо омадаанд». Дар навбати худ принсипи манъи бозгардонии маҷбурӣ на фақат дар Созишномаи соли 1951 мустаҳкам шуда буд, инчунин инкишофи минбаъдаи худро дар моддаи 3 Созишномаи СММ бар зидди шиканча ва дигар намуди муносибатҳо ва ҷазоҳои бераҳмона, золимона ё таҳқири шаъну шараф пешбинӣ шудааст, қайд карда мешавад «ягон давлат-иштирокчи набояд ягон шахсро ба давлати дигар, агар сабабҳои асоснок мавҷуд бошанд, ки ба ӯ дар он ҷо истифодаи шиканча таҳдид мекунад, бадарга кунад ё баргардонад».

Ҳамин тариқ, мақсади асосии принсипи манъи рондан ё худ баргардонидани дар он аст, ки давлатҳо набояд гурезаҳоро ба минтақае, ки онҳо ба таъқиб дучор мешаванд, баргардонанд. Ҳангоми ба гуреза паноҳгоҳ пешниҳод кардан, давлати дахлдор ӯҳдадорихоро оиди ҳимояи ӯ аз баргардонии маҷбурӣ, риоя ва таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои устувори гуреза, инчунин ӯҳдадорихоро оиди имконият додан дар сарзамини худ зиндагӣ кардан, то ҳал шудани масъалаи дарозмӯҳлати ӯ қабул мекунад.

Бешубҳа принсипи манъи рондан, ки дар моддаи 33 Конвенсияи соли 1951 мустаҳкам карда шудааст, ба гурезаҳо мувофиқи моддаи 1 ҳамин Конвенсия паҳн карда мешавад. Дар навбати худ ин принсип ба шахсоне, ки дар марҳилаи ибтидоӣ ва дар дигар ҳолатҳо паноҳгоҳ меҷӯянд, истифода бурда мешавад, барои он ки дар ҳолати дигар ҳимояи босамарро пешниҳод кардан номумкин мебошад. Ин бо он фаҳмонда мешавад, ки ҳар як шахсе паноҳҷӯянда, эҳтимолан гуреза шуданаш мумкин аст.

Аз ин ҷо бар меояд, ки ин гуна шахсон таҳти таъсири принсипи манъи рондан ё худ баргардонидани то баромадани қарор оиди ариза дар бораи додани мақоми гуреза дохил мешаванд.

Лекин меъёри нишондодашуда мутлақ намебошад, барои он ки қисми 2 Созишномаи соли 1951 нисбати онҳое, ки ҳамчун таҳдид ба амнияти давлати ҷойгиршуда, ё нисбати маҳкумшудагон дар содир намудани ҷиноятҳои махсусан вазнин, ки таҳдиди ҷамъиятиро барои давлат метавонанд расонанд, тавзеҳ медиҳад. Ҳамин тариқ, принсипи манъи рондан ҳамчун тавсифномаи инфиродии шахсе мухтасар ифода карда шудааст, лекин ҳалли масъала дар бораи он, ки ӯ ба амният таҳдид мекунад ё не дар салоҳияти мақомоти давлатӣ мебошад. Иҷозат барои баргардонии маҷбурӣ дар мавридҳои махсус принсипи барнагардониро инкор намекунад, балки меъёрҳои амалҳои озодонаи давлатҳоро нишон медиҳад.

Конунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба меъёрҳои байналмиллалӣ-ҳуқуқӣ пурра мувофиқат мекунад, ки дар онҳо принсипи барнагардонидан акси худро ёфтааст. Чунончи, моддаи 14

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезаҳо» пешбинӣ мекунад, ки «Шахсони паноҳҷӯянда, ки дар хусуси доништан дархост пешниҳод намудананд, гуреза дониста шудаанд, мақоми гурезаро аз даст додаанд ё аз мақоми гуреза маҳрум шудаанд, ҳилофи иродаи онҳо ба қаламрави давлате, ки дар он ба ҳаёт ё озодии онҳо бинобар нишонаҳои наҷодӣ, эътиқоди динӣ, шахрвандӣ, мансубият ба ғуруҳи муайяни иҷтимоӣ ё ақидаҳои сиёсӣ хатари таъқиб таҳдид мекунад, *баргардонида намешаванд*». Аз ин бармеояд, ки қонунгузориҳои дохилӣ нисбати ин принцип ба стандартҳои байналмилалӣ бо пуррагӣ мувофиқат мекунад. Лекин, чи хеле ки амалия нишон медиҳад ин гуна мувофиқат дар бисёр ҳолатҳо камӣ мекунад. Ин бо он фаҳмонда мешавад, ки дар амалия аксарияти кишварҳо бо шартномаҳои дутарафа ва чандтарафа оиди боздод ва кӯмаки ҳуқуқӣ, ки дар ҳуҷҷатҳои гуногуни байналмилалӣ пешбинӣ шудааст, алоқаманд мебошанд. Масалан, дар соли 2010 Тоҷикистон шахрванди Қирғизистонро, ки мақоми гуреза дошт, бо дархости мақомоти ҳифзи ҳуқуқи Ҷумҳурии Қирғизистон баргардонида дод, ки ин дар асоси Созишномаи ИДМ оиди расонидани кӯмаки ҳуқуқӣ гузаронида шуд¹.

§ 2. Унсурҳои расмиети муайянкунии мақоми гуреза

Гирифтани мақоми гуреза ин тасдиқкунии расмӣ ҳуқуқи инсон ба ҳимояи байналмилалӣ ё паноҳгоҳ мебошад. Барои ҳамин муайянкунии мақоми гуреза натиҷаҳои ҳуқуқиро ба миён оварда, мувофиқаткунии шароити шахс ё ғуруҳи муқараршуда ба талаботҳои ҳуқуқӣ аниқ мекунад. Яъне мувофиқи Конвенсияи СММ аз соли 1951 шахс ҳамон вақт гуреза ҳисобида мешавад, агар ӯ ба талаботҳои муқараршуда ҷавобгӯ бошад. Ин гуна зарурат то ба таври расмӣ тасдиқ шудани мақоми гуреза ба миён меояд.

Ҳамин тариқ, ҳангоми дида баромадани масъала оиди мувофиқати шахси паноҳҷӯянда ба меъёри «гуреза» ба мавҷудияти ҳамаи элементҳо боварӣ ҳосил кардан лозим аст.

А. Фактҳои ҳаффи қомилан асоснок

Нишонаи фарқкунандаи гурезаи конвенсионӣ – ин имконият ё хоҳиш надоштан барои баргаштан ба кишвари аслии худ бо сабаби «ҳаффи қомилан асосноки ҷабр дидан аз таъқиб» мебошад².

¹ Ниг. муфасал: Центральная Азия: соблюдение принципа невысылки беженцев. Рабочая группа неправительственных организаций по законодательству и защите беженцев. Бишкек. 2004.

² Ниг.: Хэтэуэй Джеймс С. Право статуса беженцев / Пер. с англ. под ред. В.Масловского,

Таве ки дар Дастурамали РКОГ СММ «Оиди тартиб ва меъёрҳои муайян намудани мақоми гуреза» мустаҳкам карда шудааст, ибораи «хавфи қомилан асоснокӣ ҷабр дидан аз таъқиб» дар мавҳуми «гуреза» асосӣ мебошад. Таҳкурсии тартиби муайянқунии мақоми гуреза ин ҷавоб ба савол, мавҷудияти ин шароитҳо дар ҳолатҳои муайян, мебошад. Дар ҳолати зерин қалимаи асосӣ «хавф» мебошад - тартиби муайянқунии мақоми гуреза бояд хавфи таъқиби ояндаро муайян намояд, на балки фактҳои маҳрумҳои гузашта. Дар ин маврид «хавфи қомилан асоснок»-ро аниқ кардан беҳад душвор мебошад, барои он ки дар ин ҷо тарафҳои объективӣ ва субъективӣ ин масъалаҳои вобасташуда, ки онҳо аз тарафи қомандони хизмат ё мақомоти муҳоҷират, ки ба додани мақоми гуреза ҷавобгӯ мебошанд, бояд ба назар гирифта шаванд.

Ҳамин тариқ, истилоҳи «хавфи қомилан асоснок» тарафҳои субъективӣ («хавф») ва объективиро («қомилан асоснок», «ҷабр дидан аз таъқиб») дорад. Азбаски хавф субъективӣ мебошад, ин мавҳум тарафи субъективиро ба мавқеи шахсе, ки бо хоҳиши гуреза доништан муроҷиат мекунад, мерасонад. Барои ҳамин ҳангоми муайянқунии мақоми гуреза дар навбати аввал фикр оиди дархост меистад, на ин ки мулоҳиза оиди шароит дар кишвари аслии ӯ.

«Хавф» ҳамчун унсури субъективӣ (زهني)

Мақсади асосии ҳимояи байналмилалӣ риоя намудани ҳуқуқи инсон мебошад, на ин ки аксу амал ба вайроншавии инфиродии ҳуқуқҳои алоҳида. Яъне, аз мафҳуми «гуреза» бармеояд, ки амалҳои байналмилалӣ-ҳуқуқӣ бояд ба ҳимояи шахси аз таъқиб хавфдошта равона карда шаванд, на балки ба маҳви вайронқунии ҳуқуқҳои алоҳидан ӯ.

Хавф – ин ҳолати руҳӣ, бинобар ин, ҳолати субъективӣ мебошад, ки бо шароити шахсӣ ва оилавии одам, ҳиссиёти ӯ ва инчунин ҳуди ӯ чи хел вазъияти мавҷудбударо баҳогузорӣ мекунад, муайян карда мешавад.

Ҳамин тариқ, сарчашмаи маълумоти субъективӣ ин аз тарафи арзқунанда баён намудани моҳияти қор, назари ӯ ба воқеаҳои рӯйдода дар ҳаёти худ, ки ӯро ба мақоми гуреза расонида оварданд, мебошад. Мавҷуд будани тарафи субъективӣ дар муайянқунии мақоми гуреза баҳогузорино оиди дуруст будани маълумотҳое, ки дар дархост ҷой доштанд, талаб мекунад. Ин барои муайян намудани вазъияти аслии воқеа ва барои баҳогузорӣ намудани ҳуди арзқунанда, ақидаи ӯ, хусусиятҳои ҳаёти шахсӣ ва оилавӣ, иштироки ӯ дар ташкилотҳои динӣ, сиёсӣ, ирқӣ ва иҷтимоӣ зарур аст¹. Ҳатто дар ҳолати муболиғашудаи хавф онҳо асоснок шуданшон мумкин

Н. Картанбаевой, А.Ни. Б.: 2007. С. 85.

¹ Ниг.: Международная защита беженцев. Учебное пособие для вузов / Отв. ред. Джакупова Ч.И., Б.: 2007. С. 55

аст, агар вазъияти корро ҳолати рӯҳии арзқунанда тасдиқ кунад¹. Мутаассифона, дар амалия мақоматҳои ваколатдори Ҷумҳурии Тоҷикистон дархости арзқунандаро оиди додани мақоми гуреза хусусиятҳои инфиродии парвандаро ба назар гирифта (баҳогузориҳои шахсият, иштироки пештараи ӯ дар ҳаёти сиёсӣ ва ғайра) дар меъёри зарурӣ баҳогузорӣ намекунанд.

«Асоснок будан» - ҳамчун ҷузъи объективӣ

Баҳогузориҳои асоснок будани хавф бояд бо назардошти вазъият дар кишвари аслии арзқунанда гузаронида шавад. Бо тарзи дигар ғӯем, барои асоснок будани хавф баҳогузорӣ кардан, бояд хусусиятҳои вазъиятро дар кишвари тавлидшудаи арзқунанда бо таври объективӣ, бо назардошти сабабҳои объективӣ, ки бо фирори арзқунанда аз кишвари гражданин худ алоқаманд аст, баҳогузорӣ кардан лозим аст. Ин далели он мебошад, ки ҷузъи объективӣ аз маълумотҳо оиди кишвари аслии, ки далелҳои асоснок дорад ва дигар маълумотҳое, ки бо таркиби объективии парванда муқоиса карда мумкин аст, ба вучуд меояд. Ҳамин тариқ, шахсе, ки қарор қабул мекунад, бояд маълумоти муфасссал дар бораи ҳуди арзқунанда: тарҷумаи ҳоли ӯ, таҷрибаи зиндагӣ ва ғайраҳоро ҳамчун оварад. Инчунин маълумотҳо дар бораи аъзоҳои оилаи ӯ аҳамияти калон дорад. Баъд аз ин ҳаққонияти арзқунанда ва маълумотҳои гирифтаре бо маълумоти объективӣ оиди вазъият дар кишвари аслии ӯ муқоиса карда, асоснок будани хавфро муайян кардан лозим аст.

Суханҳои дар боло зикршуда далели онанд, ки ҳангоми муайян намудани мақоми гуреза на фақат ҳолати рӯҳӣ ва шароитҳои вобастаи субъективӣ ӯ, балки мавҷуд будани шароитҳои объективӣ, ки бо маълумот оиди кишвари аслии тасдиқ шудааст, ба назар гирифта мешавад.

Ба ҷузъҳои муҳим, ки бо вазъияти кишвари тавлидшуда алоқаманд мебошанд, инҳо тааллуқ доранд:

- *вазъияти умумии иҷтимоӣ ва сиёсӣ;*
- *вазъият оиди риояи ҳуқуқҳои инсон дар кишвар;*
- *қонунгузориҳои давлат ва ғайраҳо.²*

Маълумот оиди кишварҳои тавлидшуда ҳангоми иҷро кардани амалҳое, ки дар рафти онҳо даъвои шахсони ҷисмонӣ барои гирифтани мақоми гуреза ё дигар намудҳои ҳимояи байналҳалқӣ баҳогузорӣ мешаванд, истифода бурда мешаванд. Маълумот оиди

¹ Ниг. : Руководство по процедурам и критериям по определению статуса беженцев. УВКБ ООН. 1992. С. 37-43

² Ниг.: Международная защита беженцев. Учебное пособие для Вузов. /Отв.ред. Джакупова Ч.И. –Б.: 2007. –С.56

кишварҳои тавлидшуда бояд дар ҷавоб додан ба саволҳои қарордони, ки қарор қабул мекунад ва мушовирони юридикӣ оиди вазъияти сиёсӣ, иҷтимоӣ, маданӣ, иқтисодӣ, риояи ҳуқуқҳои инсон дар давлатҳои асли ғарбӣ расонад.

РКОГ СММ қайд мекунад, ки «шахсони вазифадор, ки қарор қабул мекунад, бояд ба маълумоти аниқ, бегаразона ва наватарин дар бораи кишвари асли, ки аз сарчашмаҳои гуногун гирифта шудаанд, иҷозат дошта бошанд»¹.

Эҳтиёҷ ба маълумот оиди кишварҳои асли бевосита аз таърифи гуреза, ки дар Конвенсияи Женева дар бораи гурезаҳо ҷойгир мебошад, сарчашма мегирад. Дар қарор дар бораи пешниҳод намудани паноҳгоҳи нишондодҳои арзқунанда аввалиндараҷа мебошанд, лекин «муҷаррад (абстрактӣ) дида баромада намешаванд»².

Дар Дастурамали РКОГ СММ нишон дода мешавад, ки «шахсони вазифадор, ки қарор қабул мекунад, бояд фикри арзқунанда ва дараҷаи дурустии ӯро баҳогузорӣ карда, баёноти ӯро ба матн воқеии мувофиқ, яъне ба матн оиди вазъият дар кишвари тавлидшуда, ҷойгир кунанд»³.

Ҳамин тариқ, маълумот оиди кишварҳои асли нишондодҳои арзқунандаро дар муайянкунии боасос будани ҳафзи ӯ мустақкам менамояд, ё ростгӯии арзқунандаро зери шубҳа мегирад.

Вазифаи маълумот оиди кишварҳои тавлидшуда чунин мебошад:

1. Пешниҳод намудани маълумот (барои тасдиқ намудани ихороти арзқунанда ва муайян намудани ростии нишондодҳои, ки ба вазъияти фирор шудан аз кишвар алоқаманд аст) (тасдиқ ё шаҳодат).

2. Пешниҳод намудани маълумот барои муайян намудани далелҳо, ки шахси мазкур баъди баргаштан ба таъқиб ё шиканча, муносибати бераҳмона, золимона ва паст кардани шаъну эътиборро ё ҷазо гирифтормешавад ё не (баҳои пешакӣ).

3. Пешниҳод намудани маълумот ба мушовирони юридикӣ ва шахсони мансабдор, ки қарор қабул мекунад, бо тартиби тайёр шудан ба сӯҳбат бо арзқунанда ва дида баромадани парвандаи онҳо.

Лекин, маълумот оиди кишварҳои асли фақат баёни ҳаққонии далелҳои арзқунандаро пурра мекунад. Ҳеч кас ӯҳдадор нест, ки далелҳои ҳуҷҷатиро истифода барад: *агар нишондодҳои арзқунанда бомантиқ ва сазовори боварӣ мебошанд. Ин барои қабули қарор оиди додани мақоми гуреза асос шуда метавонад.*

Дар хотир доштан лозим аст, ки мувофиқи Конвенсияи соли 1951, агар ҳафзи қомилан асоснокӣ дучори таъқиб гардидан дар айнӣ

¹ Ниг.: УВКБ ООН, февраль 2004 г., стр.1.

² Ниг.: Руководство УВКБ ООН, п. 42

³ Ниг.: УВКБ ООН, февраль 2004 г., стр. 3.

замон ё дар оянда бошад, гуреза ҳуқуқ ба ҳимоя дорад. Агар арзқунанда дар гузашта ба таъкиб дучор шуда бошад, эҳтимолияти дар оянда ба таъкиб дучор шудан аст. Моҳияти ин фикр дар он аст, ки бояд муайян кардан зарур аст – дар ҳақиқат дар ҳолати баргаштани шахси мазкур ба кишвари тавлидшуда ӯ имконияти воқеи қурбони таъкиб намудан дорад ё не. Дар ин ҳол шахсе, ки дархост пешниҳод кардааст ва дар гузашта ба таъкиб дучор нашудааст, метавонад мақоми гуреза гирад, агар дар ӯ асосҳои дар оянда ба таъкиб дучор шудан бошад ва ӯ ба ҳамаи меъёрҳо барои гирифтани мақоми гуреза мувофиқат кунад.

Б. Таъкибот

Хавфи комилан асоснок бояд бо таъкибот алоқаманд бошад. Лекин на дар Конвенсияи СММ соли 1951 оиди мақоми гуреза, на дар дигар шартномаҳои байналҳалқӣ оиди ҳуқуқи инсон таърифи таъкиб ҷой надорад. Дар Дастурамали РКОГ СММ «Оиди тартиб ва меъёрҳои муайян намудани мавқеи гуреза» қайд карда мешавад, ки ин гуна меъёрҳо барои тафриқаи таъкиб аз дигар намуди вайронкунии ҳуқуқи инсон истифода мешаванд. Дар ин ҳолат дар Конвенсияи СММ соли 1951 алоқа байни ҳуқуқҳои гурезаҳо ва моддаҳое, ки ҳуқуқҳои инсонро муайян мекунанд, аниқ дида мешавад.

Ин маънии онро дорад, ки барои гирифтани мақоми гуреза арзқунанда бояд аз ин гуна вайронкунии ҳуқуқҳои инсон, ки қамъияти байналҳалқӣ таъкиб меҳисобад, комилан хавф кунад.

Ба он нигоҳ накарда, ки Конвенсияи СММ соли 1951 таърифи таъкибро надорад, аз моддаи 33 Конвенсияи мазкур хулоса баровардан мумкин аст, ки таҳдид ба ҳаёт ва озодӣ аз рӯи нишонаҳои наҷод, дину маҳзаб, шахрвандӣ, ақидаи сиёсӣ ё мансубият ба гурӯҳи муайяни иҷтимоӣ таъкиб номида мешавад¹.

Бояд зикр кард, ки фарқият дар муносибат бо гурӯҳҳои гуногун ин ё он андоза дар бисёр кишварҳо дар ҳақиқат вучуд дорад. Ҳар гуна вайронкунии ҳуқуқи шахсе, ки дархост пешниҳод кардааст, ҳамчун таъкиб баҳо додан мумкин нест. Шахсоне, ки бо ин гунна тафовут вомехӯранд, қурбони таъкиб намебошанд. Фақат дар ҳолатҳои муайян ин маҳдудкунӣ (дискриминатсия) бо таъкиб баробар аст. Масалан: вақте ки чораҳои маҳдудкунӣ (дискриминатсионӣ) мунтазам содир мешаванд ва ба оқибатҳое, ки ба шахсони мазкур зарари назаррас меоранд, оварда мерасонад (агар мунтазам ҳуқуқ ба озодии интиҳоби дин ва ғайра). Дар баробари ин, агар усулҳои маҳдудкунӣ (дискриминатсионӣ) дар маҷмӯъ шароити таҳаммулнопазирро барои ҳаёти инсон муҳайё кунанд, ин дар бораи расидани наздикшавии таъкиб дарак медиҳад.

¹ Ниг.: Международная защита беженцев. Учебное пособие для ВУЗов /Отв. ред. Джакупова Ч.Ч.- Б.: 2007. –С.59.

Айни замон ҳолатҳои ба ҳаёт хавфкунанда вучуд мебошанд, ки таъкиб ҳисобида намешаванд, лекин одамонро маҷбур мекунад, ки ватани худро тарк намоянд. Масалан: шахсоне, ки дар минтақаи офати табиӣ ҷойгир мебошанд ҳамчун гурезаҳо ҳисобида намешаванд. Инчунин шахсоне, ки кишвари худро барои бехтар намудани вазъияти моддӣ худ тарк мекунад ҳамчун гурезаҳо ҳисобида намешаванд. Ба ҳар ҳол, дархости ин гуна шахсон, агар ин сабабҳои иқтисодӣ бо маҳдудкунӣ (дискриминатсия), ки дар шарҳи конвенсионӣ нишон дода шудааст, алоқаманд бошанд, бояд баррасӣ карда шаванд. Ғайр аз ин, маҳдудияти иқтисодии ҷиддӣ, ки одамо аз ҳар гуна воситаи зиндагӣ маҳрум мекунад, бошад, ин гуна маҳдудиятҳо ҳамчун таъкиб ҳисобида мешаванд.

Инсон ҳуқуқи гирифтани мақоми гуреза дар он ҳолат дорад, ки агар дар ӯ хавфи таъкиб дар асоси мавҷуд будани як ё якчанд нишонаҳое, ки дар зербанди 2 банди А моддаи 1 Конвенсияи СММ соли 1951 номбар шудаанд, мавҷуд бошад:

Ин маънои онро дорад, ки таъкиботе ки ба дархосткунанда хавф дорад, бояд сабаби яке аз аломатҳои дар поён оварда шуда мавҷуд бошад:

1. *Наҷод.*
2. *Дину маҳзаб.*
3. *Шаҳравандӣ (миллат).*
4. *Мансубият ба гурӯҳи муайяни иҷтимоӣ.*
5. *Ақидаи сиёсӣ.*

1. *Аз рӯи нишонаҳои наҷод*

Одатан, наҷод ҳамчун як намуди воқеии хусусияти фарқкунандаи этникии фаҳмида мешавад.

Мувофиқи Конвенсияи СММ дар бораи манъи ҳамма намудҳои маҳдудкунӣ (дискриминатсия) наҷодӣ ибораи «дискриминатсияи наҷодӣ» ин ҳар гуна фарқият, истисно, маҳдудият ё афзалияте, ки бо нишонаҳои наҷод, ранги пӯст, пайдоиши қавмӣ, милли ё этникии асос гузоштааст.

Бояд қайд кард, ки маъхуми «наҷод» дар ҳолати мазкур дар маънии васеъ дида баромада мешавад. Дар бораи ин Дастурамали РКОГ СММ «Оиди тартиб ва меъёрҳои муайян намудани мавқеи гуреза» қайд мекунад, ки «маъхуми наҷод дар маънии васеъ, бо назардошти ҳамма гурӯҳҳои этникии дида, баромада шаванд». Дар бисёр ҳолатҳо ин бо тааллуқ будани ягон гурӯҳи иҷтимоӣ ба наҷоди умумӣ, ки дар байни аҳолии мазкур ақалиятро ташкил медиҳад, алоқаманд мебошад. Маҳдудкунӣ (Дискриминатсия) аз рӯи нишонаи наҷод аз тарафи иттиҳодҳои ҷаҳонӣ ҳамчун «яке аз вайронкуниҳои тоқатнопазири ҳуқуқҳои инсон» қабул карда шудааст. Ҳамчун мисоли таъкиб аз рӯи нишонаи наҷод

қурбонҳои миллатгарои Урупоро овардан мумкин аст. Барои ҳамин маҳдудкунӣ (дискриминатсия) ҳамчун ҷузъи асосӣ ҳангоми муайян кардани мавҷудияти далелҳои таъкиб ба ҳисоб меравад.

II. Аз рӯи нишонаҳои дину маҳзаб

Ҳуқуқ ба дин бовар қардан ё тамоман бовар нақардан ҳуқуқи мутлақӣ инсон мебошад. Инсон метавонад дини дилхоҳро интиҳоб ва эътиқод кунад, инчунин бо хоҳиши худ динро иваз кунад ва ин ҳуқуқи устуворе мебошад, ки дар ҳуҷҷатҳои байналҳалқӣ оиди ҳуқуқҳои инсон мустаҳкам шудааст. Масалан, дар моддаи 18 Паймони байналмилалӣ «Дар бораи ҳуқуқҳои фитрӣ ва сиёсӣ» гуфта шудааст: «Ҳеҷ кас набояд таҳти маҷбурият, ки озодии ўро дар мавриди бо интиҳоби худ қабул қардани дин ё эътиқод маҳдуд месозад, қарор дода шавад». Айни замон, ҳар як инсон бояд ҳуқуқ ва имконияти эътиқоди дини худро бо тарзи инфиродӣ ва оммавӣ дар омӯзиш, ибодат, расму таомул дошта бошад.

Гуфтаҳои дар боло зикршуда аз он шаҳодат медиҳанд, ки эътиқоди динӣ аз ду қисм иборат мебошад. Яқум, ҳар як шахс ҳуқуқи риоя қардан ё риоя нақардани эътиқодро дорад. Дуюм, ҳуқуқ ба эътиқоди динии озод маънии онро дорад, ки ҳар як кас имконияти зистан бо дини интиҳобқардааш дорад, аз ин ҷумла иштирок қардан ё иштирок нақардан дар ибодатҳои расмӣ, маросимҳои динӣ ва ифода қардани фикри худ.

Таъкиб аз рӯи «нишонаҳои динӣ» метавонад намудҳои гуногунро дар бар гирад. Масалан, дар намуди манъи аъзои ҷамоати динӣ будан, ё дар намуди қабули чораҳои маҳдудкунии вазнин нисбати шахсон, барои он ки онҳо дини худро эътиқод мекунанд ё ба ҷамоати динии муайян тааллуқ доранд.

Аз ин сабаб, таъкиб аз рӯи эътиқоди динӣ хусусиятҳои зеринро дорад:

- *маҳдудияти эътиқоди динии озод;*
- *маҳдудкунӣ аз сабаби иҷрои маросимҳои динӣ ё мансуб доштан ба ҷамоати динии мазкур;*
- *қабули маҷбури ба дин, иҷро ё риояи маҷбурии маросимҳои динӣ, ки ба одам таъсири манфии сахт мерасонад.*

Бояд қард, ки ҳар як ариза бояд аз рӯи моҳият бо назардошти вазъияте, ки шахси муайян воқеъ аст, дида баромада шавад. Маълумотҳо дар бораи шахси мазкур, эътиқоди динии ў, мавқеае, ки ин одам дар дини худ ишғол мекунад ва ғайраҳо ба ин мисол шуда метавонанд.

Дар параграфи 73 Дастурамали РКОГ СММ «Оиди тартиб ва меъёрҳои муайян намудани мақоми гуреза» дида мешаванд, ки «мансубияти оддӣ ба ҷамоати динии муайян одатан барои асоснок қардани пешниҳод оиди додани мақоми гуреза кифоя намебошад, лекин ҳолатҳои махсус мавҷуд мебошанд, ки мансубият далели кофӣ ба

ҳисоб меравад. Бояд он ҳолатро қайд кардан лозим, ки ҳуқуқи эътиқод кардан ё эътиқод накардани дин мутлақ ва ҷудонашаванда мебошад, аммо қонунгузори байналҳалқӣ дар соҳаи ҳимоя ҳуқуқҳои инсон маҳдудиятҳои муайянро оиди эътиқоди динии худ пешбинӣ мекунад. Инчунин, ин маҳдудият бо талаботҳои зерин алоқаманд мебошад, ки дар Аҳдномаи байналмилалӣ «Дар бораи ҳуқуқҳои граждани ва сиёсӣ» пешбинӣ шудааст, ки мувофиқи он «озодии эътиқоди дин ва ақида фақат ба маҳдудияте, ки аз тарафи қонун муайян шудааст ва барои муҳофизати амнияти ҷамъиятӣ, тартибот, саломатӣ, ахлоқ, ҳуқуқ ва озодиҳои асосии шахсони дигар зарур аст, дучор карда мешавад».

III. Аз рӯи нишонаҳои шахрвандӣ (миллат)

Таърихан ҳангоми тайёр намудани Конвенсияи СММ оиди мақоми гуреза таърифи муайяни мафҳуми «шаҳрвандӣ» нашуда буд, барои ҳамин дар тафсириҳои ибтидоӣ ба ин Конвенсия маънои маҳдуди ин истилоҳ, таҳминан ҳаммаънои мафҳуми шаҳрвандии расмӣ, қабул шуда буд.¹ Лекин, дар айни замон мувофиқи дастурамали РКОГ СММ «Оиди тартиб ва меъёрҳои муайян намудани мақоми гуреза» истилоҳи мазкур дар маънои маҳдуд қабул карда намешавад, масалан, ҳамчун мансубият ба шаҳрвандии муайян, балки бо фаҳмиши фарох фаҳмида мешавад, масалан, мансубият ба гурӯҳи забон ё этникӣ, дар ҳолатҳои алоҳида «наҷод». Ба тарзи дигар гӯем, ин истилоҳ ба истилоҳи «миллат» аз рӯи маъно наздик мебошад. Ин бо он фаҳмонда мешавад: якум, объектҳои вайрон намудани ҳуқуқи инсон аз сабаби доштани мақоми «хориҷӣ» шахсе, ки дар кишвар зиндагӣ мекунад, лекин шаҳрвандӣ надорад (апатридон), шуда метавонад. Дуюм, шахсоне, ки барои шаҳрвандии ҳақиқӣ шудан дар кишвари худ ҷавоби рад гирифта буданд (масалан, палестинҳо дар Исроил), гурезаҳо ҳисобида мешаванд.

Ба таъкиб аз рӯи нишонаҳои миллат ҳолатҳои дохил мешаванд, ки дар натиҷаи муносибат ва ҷораҳои душманонае, ки нисбати ягон ақаллияти миллий (этникӣ, забонӣ) равона карда шудаанд, амалҳои зиддиҳуқуқӣ қабул карда мешаванд. Масалан, дар ҳолати пайдо шудани ҳолатҳои таъкиб ё таҳдид ба таъкиб дар низоъҳои байни миллатҳо (байни этникӣ) дар дохили як давлат.

IV. Аз рӯи нишонаи мансубият ба гурӯҳи муайяни иҷтимоӣ

Чӣ хеле ки параграфи 77 Дастурамали РКОГ СММ «Оиди тартиб ва меъёрҳои муайян намудани мақоми гуреза» қайд мекунад: «Гурӯҳи муайяни иҷтимоӣ одатан ба худ шахсоне, ки наҷод ва мақоми иҷтимоии яхела доранд, дохил мекунад». Фикр дар бораи

¹ Ниг.: Джеймс С. Хэтэуэй. Право статуса беженцев /пер с англ. под ред. В. Масловского, Н. Картанбаевой, А.Ни. –Б.: 2008. –С.187.

хавфи таъкиб аз рӯи нишонаи мазкур бо фикри дар бораи хавфи таъкиб бо сабаҳои дигар, яъне ирқӣ, динӣ ва миллӣ, мувофиқ омаданаш мумкин аст. Ин маънои онро дорад, ки гурӯҳҳои иҷтимоӣ муайян, одатан, одамони наҷоди якхеларо муттаҳид мекунад, ки онҳо тарзи ҳаёти якхела мебаранд ва мақоми иҷтимоӣ якхела доранд.

Мувофиқи Конвенсияи соли 1951 тааллуқ доштан ба гурӯҳи муайяни иҷтимоӣ дар ҳолате, ки одами аризадода, ба гурӯҳи шахсоне, ки тавсифи умумӣ ғайр аз таҳдиди таъкиб доранд, амал мекунад.

Бо ин сабаб, бо фикри Ҷеймс С.Хэтэуэй ба мавҳуми гурӯҳи иҷтимоӣ тааллуқ доранд:

1. Гурӯҳҳое, ки бо тавсифномаҳои фитрӣ ва тағйирнопазир нишон дода шудаанд.

2. Гурӯҳҳое, ки мақоми ихтиёрӣ ё муваққатии онҳо дар гузашта муайян карда шудаанд.

3. Гурӯҳҳое вучуддошта, ки дар асоси майли онҳо муайян карда шудаанд, агар мақсади муттаҳид шудани онҳо барои нигоҳ доштани шаъну эътибори инсонӣ аҳамияти калон дошта бошад.¹

Ҳангоми муайян намудани мансубияти ин ё он гурӯҳи одамон ба «гурӯҳи иҷтимоӣ» бо фикри Конвенсияи соли 1951 бояд ба мавҷудияти далелҳои пайвастунанда ва муттаҳидкунандаи дар поён зикршуда, аҳамият додан зарур аст:

- *пайдоиши этникӣ, маданӣ, забонӣ;*
- *маълумот, ҳолати оилавӣ;*
- *фаъолияти иқтисодӣ;*
- *арзишҳои умумӣ, ақида ва орзуи умед;*
- *муносибати мақомоти давлатӣ ба гурӯҳи мазкур;*
- *муносибати гурӯҳҳои дигари ҳамон иттиҳод ба гурӯҳи мазкур².*

Бо ҳамин сабаб, гурӯҳи иҷтимоӣ муайянро инҳо ташкил медиҳанд: оилаҳо, аъзоёни иттифоқи касаба, донишҷӯён, гурӯҳҳои касбӣ ва ғайраҳо. Дар солҳои охир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳиссаи аксарияти гурезагонро шахсоне, ки аз рӯи нишонаи мансуб будан ба гурӯҳи иҷтимоӣ муайян ба таъкиб дучор шуданд, ташкил мекунад. Масалан, рабудани кӯдакон, ё дигар аъзоҳои оилаи соҳибкорон бо мақсади гирифтани фидия (выкуп), ё адовати хунӣ байни оилаҳо.

Айни замон онро ба назар гирифтани зарур аст, ки ақида дар бораи хавфи таъкиб аз рӯи ин гуна нишона метавонад бо дигар ақидаҳо дар бораи хавфи таъкиб (ирқӣ, динӣ, миллӣ) мувофиқат

¹ Ниг.: Джеймс С.Хэтэуэй. Право статуса беженцев /Пер.с англ.под ред.В.Масловского, Карганбаевой, А.Ни. –Б.: 2007. –С.211.

² Ниг.: Международная защита беженцев. Учебное пособие для ВУЗов / Отв.ред. Джакупова Ч.И. –Б.: 2007. –С.66.

кунад. Лекин мустақилона, ҳамчун сабаби асосии таъкиб, нишонаи мазкур метавонад баромад кунад, агар худ мавҷудияти гурӯҳи иҷтимоии мазкур, ё мақсади сиёсии он, фаъолияти иқтисодии аъзоёни он ба татбиқи сиёсате, ки аз тарафи давлат гузаронида мешавад, монеъ шавад. Барои ҳамин ҳангоми баҳогузори ба сандагии хавфи таъкиб ҳолатҳои махсуси мавҷудбударо ба назар гирифтани лозим аст.

У. Аз рӯи ақидаҳои сиёсӣ

Хавфи асоснокро оиди таъкиб аз рӯи «ақидаҳои сиёсӣ» барои эътирофи шахс ҳамчун гуреза ба маънии васеъ шарҳ додан лозим аст, яъне ҳамчун ҳар гуна ақидае, ки масъалаҳои дастгоҳи давлатӣ, мақомоти ҳокимият ва ҷамъиятро дар бар мегирад. Таърифи ин мавҳум дар моддаи 19 Эъломияи умумии ҳуқуқи башар асоси худро ёфтааст, ки ӯ қайд мекунад, ки «ҳар як инсон ба изҳори озодаи ақида худ ҳақ дорад. Ин ҳақ озодии ҷустуҷӯ кардан, ба даст овардан ва паҳн намудани ҳама гуна маълумот ва гоҷро, сарфи назар аз марзҳои давлатӣ, шифоҳӣ, хаттӣ ё тавассути матбуот ё шаклҳои бадеии изҳор ё дигар усулҳо бо интиҳоби худ дар бар мегирад». Ин принсип ҳамчун дар моддаи 19 Паймони байналмиллалӣ оир ба ҳуқуқҳои фитрӣ ва сиёсӣ қайд карда шудааст. Бешубҳа, танҳо мавҷуд будани дигар ақидаҳои сиёсӣ, ки аз ақидаҳои ҳукумат фарқ мекунанд, барои пешниҳод кардани мақоми гуреза асоси шуда наметавонад. Чунки, барои ин гуна таҳдидро имконпазир эътироф кардан зарур аст, ки тарафе, ки ин гуна хавфи таъкиб мебарояд, бояд дар бораи рағбати сиёсии ин шахс хабардор бошад. Ин мумкин аст, вақте ки шахс фаъолияти оммавии дахлдорро бо танқиди сиёсати ҳукумат ё сарзаниши усулҳои гузаронидани онҳо мегузаронад, ё вақте ки мансубияти ин гуна ақидаҳо аз тарафи ҳокимият ба ӯ доништа мешаванд, агар дарҳақиқат ҳам ӯ тарафдори ин гуна ақидаҳо набошад¹. Барои ҳамин бояд аввал ақидаҳои сиёсии арзқунандаро, ки сабаби рафтори ӯ мебошанд, муайян карда, сабабҳои, ки ба таъкиб расониданд ё расонида метавонанд, аниқ кардан лозим аст.

Ақидаҳои сиёсӣ дар бисёр ҳолатҳо бо амалҳои муайян ифода меёбанд. Таърих шоҳиди он аст, ки баъзе тартиботҳои сиёсӣ мунтазам шаҳрвандони худро фақат барои он таъкиб мекунанд, ки онҳо тартиботи пештарро тарафдорӣ ё ҳамкорӣ бо он мекарданд ё фақат барои он, ки онҳо дар муҳолифат ба тартиботи ҳозира қарор доранд ва бо фикри онҳо хавф ифода мекунанд.

Чи хеле ки амалияи нишон медиҳад, мақомоти давлатии ҚТ, масъулони барои додани мақоми гуреза, ҳангоми инфиродӣ муайян намудани мақоми гуреза, на ҳама вақт ҳама ҳолатҳоро, ки дар

¹ Ниг.: Международная защита беженцев. Учебное пособие. /Отв.ред. Джакупова Ч.И. –Б.: 2007. –С. 66-67.

дархости арзқунанда баён ёфтанд ва маълумотхоро дар бораи кишвари аслии ӯ, меомӯзанд. Инчунин, дар соли 1999 аз тарафи Хадомиоти муҳоҷирии ҚТ ба шаҳрванди Авғонистон ба қайдгирии дархост оиди донистани ӯ гуреза ҷавоби рад дода шуда буд ва ин дар асоси он, ки арзқунанда кишвари худро бо сабабҳои хусусияти иқтисодӣ дошта тарк намуд. Мутаассифона, ҳангоми қабули қарор Хадомиоти муҳоҷирии ҚТ далелҳои зеринро ба назар нагирифт: иштироки арзқунанда дар кори ҳизби демократии ҳалқии ҳокимияти пештара, иштирок дар амалиётҳои ҳарбӣ зидди мочаҳедҳо, инчунин таҳсил дар ИЧШС.

Дар навбати худ таъкиб аз рӯи ақидаҳои сиёсӣ ягон намуди таъқиби ҷиноятиро гирифтаниш мумкин аст. Барои ҳамин, имконияти дида баромадани ҳуқуқвайронкунии сиёсиро ба сифати гуреза аз бисёр омилҳо вобастагӣ дорад. Дар чунин ҳолатҳо ақидаҳои сиёсии арзқунандаро таъқибе, ки аз он арзқунанда ҳавотир мекашад, ба вучуд меоранд ё не муайян кардан лозим аст. Масалан, агар таъкиб оқибати кирдори сазовори ҷазо, ки бо сабабҳои сиёсӣ содиршуда бошад, ва ҷазо ба қонуни асосии кишвари мазкур мувофиқат кунад, ҳавф барои ин гуна таъкиб худ ба худ арзқунандаро гуреза карда наметавонад. Дар маҳал ҳамин ҳел ҳолатхоро, мисли имконияти таъкиб кардан барои ҳуқуқвайронкунӣ ҳамчун баҳона ба ҷазо барои ақидаҳои сиёсӣ ё изҳори онҳо, ба назар гирифтани муҳим аст. Бинобар ин, ҳангоми ҳисобидани ҳуқуқвайронкунии сиёсиро ҳамчун гуреза, бояд ҷузъҳои зерин ба инобат гирем:

- *шахсияти арзқунанда;*
- *этиқоди сиёсӣ;*
- *сабабҳои амалиётҳо;*
- *хусусияти амалиётҳо;*
- *хусусият ва сабабҳои таъқиби судӣ.*

В. Воқеъ будан берун аз давлати мансубияти шаҳрвандӣ ё маҳалли истиқомат

Меёри навбатӣ ин воқеъ будан берун аз давлати аслии мебошад. Яъне талаботи асосӣ ҳангоми гирифтани мақоми гуреза дар он мебошад, ки хоҳишқунанда берун аз давлати аслии ҷойгир бошад. Шахсе, ки нисбати ӯ ин мафҳум дида баромада мешавад, бояд берун аз давлате, ки кишвари шаҳрвандии ӯ буд, ҷойгир бошад, шахси бешаҳрвандӣ бошад – берун аз кишвари маҳалли истиқомати доимии худ. Ин далелҳо бо кӯмаки ҳуҷжатҳо, ариза ё дигар маълумотхое, ки аз тарафи арзқунанда пешниҳод шуданд, муайян карда мешаванд. Агар шаҳрвандии арзқунанда аз сабаби набудани ҳуҷжатҳои зарурӣ муайян карда нашавад, дар ин ҳолат корманди мақомоти ваколатдор бояд кофтукови маълумотхоро оиди давлати тавлидшуда гузаронад.

Бояд қайд намуд , ки таркиби минтакавии мавҳуми мақоми гуреза дар Конвенсияи соли 1951 бо доираи муайяншудаи истифодабарии ҳуқуқи байналмиллалӣ қайд шуда буд. Мақсади дохил кардани он ба мафҳум на ин ки хоҳиши ҷудо кардани муҳоҷирони маҷбурӣ ба онҳое, ки сазовори кӯмак мебошанд ва ба онҳое, ки сазовори кӯмак намебошанд, балки хоҳиши бо таври мулоҳизакорона ва корозмуда доираи салоҳияти ҳуқуқҳои байналмиллалӣ гурезагонро муайян кардан мебошад¹.

Нисбат ба шаҳрвандоне, ки шаҳрвандии дутарафа доранд, барои гирифтани мақоми гуреза бояд онҳо тасдиқ кунанд, ки дар ҳар як ин давлатҳо метавонанд қурбони таъқиб шаванд. Лекин ин гуна ҳолат ҳамон вақт асос дорад, ки агар шаҳрвандии дуюм барои истифода бурдан аз ҳама ҳуқуқҳое, ки шаҳрвандоне ин давлат истифода мебаранд, имконият диҳад. Бо тарзи дигар гӯем, ин гуна шахс бояд барои истифода бурдан дар амал аз ҳимояи ҳар як давлате, ки шаҳрванди он мебошад, кӯшиш ба харҷ намояд. Лекин барои он, ки ўро ҳамчун гуреза қабул кунанд, ў бояд хавфи комилан асосноки қурбони таъқиб шудан дар ҳар як давлати шаҳрвандии худ дошта бошад.

Ҳамин тариқ, метёра барои гурезагон, ки оид ба шаҳрвандӣ доранд, он мебошад, ки онҳо барои истифода бурдан аз ҳимояи шаҳрвандӣ имконият надоранд ё истифода бурдан аз он хоҳиш надоранд. Нисбатан ба шахсони бешаҳрвандӣ метёра он рақам мебошад, ки онҳо имконияти баргаштан ба маҳалли истиқомати пештара надоранд, ё аз сабаби хавфи комилан асосноки қурбони таъқиб шудан ба маҳалли истиқомати пештара хоҳиши баргаштан надоранд.

Нисбатан ба шахсони дар дохили давлат зӯран кӯчонидашуда, онҳо сарҳади давлатии кишвари худро, яъне кишвари тавлидшударо, намегузаранд, барои ҳамин ҳимояи ин ҳел шахсон вазифаи фақат давлати онҳо мебошад. Дахлати ягон давлати ё субъекти дигар оиди пешниҳоди ҳимоя ин вайронкунии принципҳои баробарии давлатҳои мустақил ва дахлат накардан ба корҳои дохилии ин кишвар мебошад. Барои ҳамин фарқиати гурезагон аз шахсони дар дохили давлат зӯран кӯчонидашуда дар воқеъ будани онҳо берун аз қаламрави кишвари тавлидшуда мебошад.

Дар баробари ин, вазияти махсусро гурезаҳои «дар мавзъ» ифода мекунанд. Ин шахсоне, ки дар оқибати воқеаҳои муайян, ки дар кишвари асли ҷой дошт (масалан, табaddулоти давлатӣ), ё бо сабаби фаъолияти онҳо берун аз қаламрави кишвар (масалан, фаъолияти сиёсӣ), гуреза шудаанд. Ин маънои онро дорад, ки шахс берун аз қаламрави кишвари асли ва дар худуди кишваре, ки ба ў ҳимоя пешниҳод кардааст, қарор дошта бошад гуреза ҳисобида мешавад.

¹ Ниг.: Джеймс С.Хэтзуэй. Право статуса беженцев / Пер. с англ. под ред. В.Масловского, Н. Карганбаевой, А.Ни. –Б.: 2007. –С.41.

Бояд қайд кард, ки таърифи конвенсионӣ байни шахсоне, ки кишвари худро бо мақсади ба таъкиб дучор нашудан тарк намуданд ва шахсоне, ки берун аз қаламрави кишвари асли қарор доранд ва онҳо наметавонанд ё намехоҳанд ба кишвари худ баргарданд аз сабаби мавҷуд будани хавф ба таъкиб дучор шудан дар давлати аслии хеш, ягон ҳел фарқият намекунад. Мувофиқи талабот дар бораи он, ки арзқунанда «берун аз давлати мансубияти шаҳрвандӣ воқеъ мебошад», Конвенсия гурезаҳои «дар мавзё»-ро дар баробари шахсоне, ки сарҳадро баъди ба вучуд омадани хавфи таъкиб гузаштанд, ҳимоя мекунад. Дар ин ҳолат ҳам ин ва он шахс, агар дар онҳо хавфи мукамали асоснок ба таъкиб дучор шудан бошад, ҳамчун «гуреза дар мавзё» ҳисобида мешаванд.

Г. Имконияти ё бемайлии аз истифодаи ҳимояи давлати таълиқшуда

Чи хеле, ки маълум аст ҳар як давлат барои риояи ҳуқуқҳои шаҳрвандони худ, инчунин барқароркунии ҳуқуқҳои вайроншуда ва ҳимояи онҳо, ҷавобгӯ мебошад. Лекин бисёр вақт ҳолатҳо пайдо мешаванд, ки давлат наметавонад ё намехоҳад ба шаҳрвандони худ ҳимояи комилан мувофиқро пешбинӣ намояд. Дар ин ҳолатҳо ҳимояи миллиро ҳимояи байналмиллалӣ иваз мекунад.

Мувофиқи Конвенсияи соли 1951 шахсе, ки наметавонад ё намехоҳад аз ҳимояи кишвари мансубияти шаҳрвандӣ ё маҳали истиқомати худ истифода намояд, гуреза ҳисоби мешавад. Ин гувоҳи он аст, ки барои ба доираи мавҳуми мақоми гуреза дохил шудан, шахс бояд барои истифода бурдан аз ҳимояи кишвари мансубияти шаҳрвандӣ ё маҳали истиқомати худ имконият ё хоҳиш надошта бошад.

Имконият надоштан барои истифода бурдан аз ҳимояи кишвари мансубияти шаҳрвандӣ ҳамин ҳел ҳолатҳоро пешбинӣ мекунад, ки онҳо аз хоҳиши шахси мазкур вобаста намебошанд. Масалан, ҳолати муҳориба, амалиётҳои ҷангӣ ва дигар ҳолатҳои ғавқуллодаи вазнине, ки кишвари мансубияти шаҳрвандӣ ба шахс ҳимояи худро пешниҳод карда наметавонад ё ин ҳимояро самаранок карда наметавонад.

Бемайлии истифодаи ҳимояи кишвари мансубияти шаҳрвандӣ ё маҳалли истиқомати худ маънои онро дорад, ки бо сабаби вучуд доштани хавфи комилан боасоси қурбони таъкиб шудан шахс намехоҳад ҳимояи ин давлатро қабул кунад.

Бояд қайд кард, ки ҳимояи давлат дар намуди мудохила ҳангоми дастгиркунии шаҳрванди худ ва дар дигар ҳолатҳое, ки ҳуқуқҳои ин ё он шаҳрвандро берун аз қаламрави давлати аслии ӯ ҳимоя кардан зарур мебошад, ифода меёбад. Пас, агар шахс аз ҳимояи дипломатӣ истифода барад, ин дар бораи нигоҳдории муносибат байни ӯ ва кишвари ӯ ва дар навбати худ набудани дар ин

шахс хавфи боасоси қурбони таъкиб шудан дар кишвари асли худ, гувоҳӣ медиҳад. Лекин алоқаи гуреза ё шахси паночӯянда бо мақомотҳои консулии давлат на ҳама вақт ҳамчун нишонаи набудани хавфҳои мазкур дида баромада мешавад. Масалан, додани шиноснома ё дигар намудҳои ҳуччатҳо, Ҳимояи консулиро не, балки танҳо ҳамкориҳои маъмуриро нишон медиҳад.

Агентҳои таъкиб

Аз ҳама намуди намоёни таъкиб – ин вайронкунии ҳуқуқҳои инсон аз тарафи мақомотҳои давлатӣ, масалан, аз тарафи мақомоти амнияти давлатӣ, мақомотҳои муҳофизати ҳуқуқ ё ҳокимияти давлатӣ мебошад. Дар ин ҳолатҳо намоён аст, ки шаҳрванд боасос ба Ҳимояи миллӣ умед баста наметавонад, барои он ки зараре, ки расонида мешавад, ба амалҳо ё ҳолатҳо дохил мешаванд, ки барои онҳо ҳокимияти давлатӣ масъул мебошанд.

Баъзан сӯистеъмоли ваколатҳо аз тарафи агентҳои давлатҳо, ё хоҳиш надоштани онҳо иҷро кардани ўҳдадорихои худ нисбати шаҳрванди муайян дар ҳақиқат ба таъкиб овардана мумкин аст. Лекин, барои он ки ин ҳел амалҳо ҳамчун таъкиб ҳисобида шаванд, бояд онҳо мунтазам бо розигии қушод ё махфии давлат истифода бурда шаванд¹. Агар гурӯҳҳо ё шахсони алоҳида, ки расмӣ ба мақомотҳои давлатӣ алоқа надоранд, лекин дар амал бо розигии мақомоти ҳокимият амал кунанд (масалан, дастаҳои ҳалқӣ ё қувваҳои ҳарбӣ), дар ин ҳолат масъулият барои таъкиб ба давлат вогузошта мешавад.

Ғайр аз ин, ҳолатҳо мешаванд, ки таъкиб аз тарафи «агентҳои гайридавлатӣ» амалӣ карда мешавад. Ба онҳо дохил мешаванд: Яроқбадастҳо (боевикон) ё сепаратистон, ки ба Ҳукумат тобёе намебошанд, лекин дар айни замон як қисми қаламрави давлатро назорат мекунанд. Шахсе, ки дархост пешниҳод кардааст, метавонад ба хавфи таъкиб аз тарафи дигар шахсони фардӣ (масалан, аъзоёни оилаи ӯ) дучор шавад. Бемайлӣ ё беқобилияти давлат барои таъмин кардани Ҳимояи зарурии шахс асоснокии хавфро тасдиқ мекунанд. Ин маънои онро дорад, ки давлат ё намероҳад шаҳрвандро аз зарари фардӣ Ҳимоя кунад, ё барои таъмини Ҳимояи зарурӣ дар ҳолати ноқобилияти объективӣ қарор дорад. Лекин ҳангоми дида баромадани аризаҳое, ки бо таъкиб аз тарафи агентҳои гайридавлатӣ алоқаманд мебошанд, бояд амалияи қонунгузорӣ, ки масъалаҳои мазкурро дида мебароянд, омӯхта, муайян кунанд, ки дар ин маврид давлат барои таъмини Ҳимояи зарурӣ дохилат мешавад ё не.

Қонунгузориҳои амалкунандаи расмӣ метавонад зараррасониро ё муносибати гайри ҳуқуқиро манъ кунад, лекин аслан ин чораҳо бо

¹ Ниг.: Джеймс С.Хэтэуэй. Право статуса беженцев / Пер. с англ. под ред. В.Масловского, Н.Карганбаевой, А.Ни. –Б.: 2007. –С.162.

назардошти як қатор сабабҳо (мавҷуд набудани захираҳо ё қувваи зарурӣ барои ҳалли ин масъала) барои ҳимоя нокифоя мебошанд.

Д. Муайян кардани меъёр-мақом оиди истисно

Конвенсияи соли 1951 ҳангоми муқаррар намудани чузъҳои тасдиқкунанда ё ҳангоми муайянкунии мақоми гуреза боз як қатор гурӯҳи шахсонро муайян мекунад, ки онҳо ба ҳимояи байналмилалӣ мувофиқи мақоми ӯ ҳуқуқ надоранд. Ин муқарраротҳо, «муқарраротҳо оиди истисно», дар бандҳои D, E ва F моддаи 1 Конвенсияи соли 1951 қайд карда шудаанд, лекин чи хеле ки дар фасли 3.2 банди D моддаи 1 дида мешавад, муқарраротҳои дар ин ҷо овардашуда ҳамчун муқарраротҳо барои дохил кардан ва ҳамчун муқарраротҳо барои истисно истифода бурда мешаванд. Дар Оинномаи РКОГ СММ аз соли 1950 муқарраротҳо барои истисно ҷой доранд, ки онҳо бо муқарраротҳои Конвенсияи соли 1951 монанд мебошанд, лекин қомилан мутобик нестанд.

Умуман, муқарраротҳо барои истисно ҳамчун меъёр, ки дар асоси он шахс наметавонад мақоми гурезаро истифода барад, тавсиф кардан мумкин аст. Барои он ки ӯ ба ҳимояи байналмилалӣ эҳтиёҷ надорад ё сазовор нест (бандҳои E ва F моддаи 1), вале дар ин ҳолат шахс ба муқарраротҳо барои дохил кардан меафтад (зербанди A. 2 моддаи 1). Дар тафовут аз ин меъёрҳо, банди D моддаи 1 нисбати гурӯҳҳои махсуси гурезаҳо, ки ҳамчун дигар гурезаҳо ба ҳимояи байналмилалӣ мӯҳтоҷ мебошанд, паҳн карда мешавад, лекин барои онҳо ҷораҳои махсус барои ҳимоя ва кӯмак пешбинӣ карда шудааст.

Бояд қайд кард, ки дар қатори дигар муқарраротҳои маҳдудкунанда, муқаррарот дар бораи истисно бояд эҳтиёткорона маънидод карда шавад. Ҳангоми дида баромадани муқаррарот дар бораи истисно бояд қафлатҳои қонунӣ пешбинӣ шуда бошанд, бояд вазъиятҳо дар ҳар як ҳолати муайян ҷиддӣ омӯхта шуда, мувофиқи меъёрҳои тасдиқшуда баҳогузорӣ карда шаванд. Ин ба ҳама ҳолатҳое, ки масъалаи истисно дида баромада мешавад, тааллуқ дорад (вақте ки шахс баъди донишҷуи ӯ ҳамчун гуреза дар қирдорҳое иштирок мекунад, ки онҳо ба муқаррароти зербандҳои (a) ё (c) банди F моддаи 1 Конвенсияи соли 1951, ки барои бекор кардани мақоми гуреза асос мебошанд, мубтало мешавад).

Муқарраротҳо барои истисно бояд аз қатъи мақоми гуреза, мувофиқи банди C моддаи 1 Конвенсияи соли 1951 вақте, ки мақоми гуреза зарур нест, фарқ кардан лозим аст.

Дар навбати худ бояд истифодаи муқарраротҳо барои истисно аз рондани гуреза ба давлати сеюм фарқ кардан лозим аст. Дар ин ҳолат, манфиатҳои беҳатарини давлат ё тартиботи ҷамъиятиро ба назар гирифта барои рондан иҷозат дода мешавад (моддаи 32

Конвенсияи соли 1951). Ҳамчун истисно аз принципи манъи рондан мавҷуд мебошад (банди 2 моддаи 33 Конвенсияи соли 1951). Лекин дар ҳар як ин ҳолатҳо муқарраротҳо барои истисно мувофиқи банди F моддаи 1 истифода бурда намешаванд. Давраи муҳим он мебошад, ки дар ҳолатҳое, ки моддаҳои 32 ва 33.2 Конвенсияро дар бар мегирад, шахс мақоми гурезаро нигоҳ медорад.

Бояд қайд кард, ки татбиқи муқарраротҳо барои истисно бисёр вақт бо таҳлили ҳама тарафа ва мушкил алоқаманд мебошад.

Истисноӣ шахсоне, ки ба таҳти амалҳои Конвенсияи соли 1951 мубтало надорад

Чи хеле ки дар боло зикр шуда буд, гурӯҳҳои муайяни гурезаҳо мавҷуд мебошанд, ки ба онҳо дар ҳимояи байналмиллалӣ, ки ба гурезагон мувофиқи Конвенсияи соли 1951 пешниҳод карда мешавад, бо сабаби он, ки онҳо дар айни замон аз ҳимоя ё кӯмаки дигар муассисаҳои СММ, гайр аз РКОГ СММ, истифода мебаранд, ҷавоби рад дода мешавад. Дар банди D моддаи 1 Конвенсияи соли 1951 гуфта мешавад: «*Муқаррароти ин Конвенсия ба шахсоне, ки дар айни замон аз ҳимоя ё кӯмаки дигар мақомот ё муассисаҳои Созмони Миллалӣ Мутаҳид, гайр аз Комиссари олии СММ оид ба гурезаҳо истифода мебаранд, паҳн намегардад*».

Лекин дар он ҳолатҳое, ки ин гуна ҳимоя ё кӯмак бо ягон сабаб, то он вақте ки вазъияти ин шахсон мувофиқи қарорҳои Ассамблеяи Генералии СММ ба низом дароварда буданд, қатъ шуда бошад, ин шахсон автоматӣ ҳуқуқҳое, ки аз Конвенсияи мазкур сарчашма мегирад, ба даст меоранд.

Банди D моддаи 1 ба лоиҳаи Конвенсияи СММ соли 1951 барои истисноӣ гурезаҳое, ки аз ҳимоя ё кӯмаки агентии Шарқи Наздики СММ (ОШНТКФ/БАПОР) истифода бурда буданд, дохил шуда буд. Чи хеле ки дар боло зикр шуда буд, ташкилоти мазкур бо масъалаи «гурезаҳои фалестинӣ» - шахсони аз қисми Палестина зӯран кӯчонида шуда, ки дар натиҷаи низои соли 1948 он Исроил шуд, машғул мешуд. Аз соли 1967 ОШНТКФ/БАПОР ба гурӯҳи дуҷони гурезаҳо, яъне ба он палестинҳое, ки дар натиҷаи низои арабӣ-исроилӣ соли 1967 аз қаламрави палестинӣ зӯран кӯчонида шуданд, кӯмаки ҳудро мерасонад.

Ҳар ду гурӯҳҳои «гурезаҳои фалестинӣ», инчунин наслҳои онҳо, ба таҳти амали банди D моддаи 1 Конвенсия меафтанд. Агар ин шахсон дар минтақаи фаъолияти ОШНТКФ/БАПОР бошанд, ба онҳо муқарраротҳои Конвенсияи соли 1951 паҳн карда намешавад.

Дар навбати худ, мувофиқи параграфи 2 банди D моддаи 1 ба «гурезаҳои палестинӣ» ва «шахсони зӯран кӯчонидашуда» ҳуқуқ барои ҳимоя мувофиқи Конвенсияи соли 1951 дода мешавад, яъне

муқарраротҳои «дохил кардан» дар ҳолате, ки бо ягон сабаб ҳимоя ва кӯмак аз тарафи ОШНТКФ/БАПОР қатъ шуда буд, амал мекунанд. Ин маънои онро дорад, ки шахсони ба ин ду гурӯҳи гурезаҳои палестинӣ дохилшуда берун аз минтақаи фаъолияти ОШНТКФ/БАПОР бароянд, автоматӣ ҳуқуқ барои истифода бурдан аз муқарраротҳои Конвенсияи соли 1951 пайдо мекунанд.

Ҳангоми дида баромадани парвандаҳои фалестинӣ, ки паноҳгоҳ меҷӯянд, бояд ҳуччати РКОГ СММ «Нуктаи назар аз рӯи масъалаи истифодабарии банди D моддаи 1 Конвенсияи соли 1951, ки ба мақоми гуреза, ба гурезаҳои палестинӣ тааллуқ дорад (октябри соли 1951). Дар навбати худ, барои дида баромади масъала дар бораи мувофиқати он бо меъёрҳои ворид кардан мувофиқи банди 2 қисми А моддаи 1 Конвенсияи соли 1951 эҳтиёҷ надорад, агар муайян шавад, ки шахси паластини паноҳгоҳҷӯянда ба меъёрҳои банди D моддаи 1 ҷавобгӯ мебошад. Лекин вобаста ба вазъияти парванда эҳтиёҷи дида баромадани масъала дар бораи он, ки шахси мазкур мувофиқи банди C моддаи 1 ё банди F моддаи 1 Конвенсияи соли 1951 гуреза ҳисобида мешавад ё не, ба миён меояд.

Равшан аст, ки арзунандагони фалестинӣ, ки дар Осиёи Марказӣ воқеъ ҳастанд, дар берун аз минтақаи амали мандати ОШНТКФ/БАПОР воқеъ мебошанд. Барои ҳамин истисно мувофиқи банди D моддаи 1 Конвенсияи соли 1951 нисбати онҳо истифода бурда намешавад. Ғайр аз ин, шахсони палестинӣ, ки паноҳгоҳ меҷӯянд, метавонанд на ба «гурезаҳои фалестинӣ» (дар натиҷаи воқеаҳои соли 1948), на ба «шахсони зӯран кӯчонидашуда» (дар натиҷаи воқеаҳои соли 1967) дохил нашаванд. Барои ҳамин ҳама аризаҳои шахсони мазкур бояд аз рӯи моҳият дида баромада шаванд.

Истиснои шахсоне, ки ба ҳимояи байналмилалӣ сазовор нестанд

Мувофиқи банди F моддаи 1 Конвенсияи соли 1951 баъзе шахсон ба ҳимояи байналмилалӣ, ки ба гурезагон дода мешавад, бо сабаби содир кардани ҷиноятҳои муайяни вазнин, ки дар бораи онҳо дар параграфи 2 боби 2 гуфта мешавад, сазовор нестанд. Онҳо бо он асоснок карда мешаванд, ки, агар шахс барои ҳимояи байналмилалӣ эҳтиёҷи дигар надошта бошад ё сазовори ҳимояи байналмилалӣ набошад, ба ӯ ҳимояи байналмилалӣ дода намешавад¹.

Иловагӣ қайд кардан зарур аст, ки шахсоне, ки дар бораи додани мақоми гуреза қарор қабул мекунанд, бояд дар бораи оқибати ҷиддии истифодаи муқаррарот дар бораи истисноро ба назар гиранд. Ин гуна қарор ҷавоби радро дар додани мақоми гуреза ба шахсе, ки ба меъёрҳои дохил кардан ҷавобгӯ мебошад, нишон медиҳад. Равшан аст, ки, шахсе, ки нисбати ӯ муқаррарот дар бораи истисно истифода

¹ Ниг.: Абзалов А.М. Международно-правовое регулирование миграционных процессов // Государственная власть и местное самоуправление. 2006. №5. –С.16.

бурда мешавад, бо оқибатҳои вазнин дучор мешавад. Бо ин сабаб, шахсоне, ки қарор қабул мекунад, муқаррарот дар бораи истисноро қонеъона маънидод карда, масъалаи ҳаққонӣ будани онҳоро дар ҳар як ҳолати воқеи бояд дида бароянд.

Банди Ғ моддаи 1 феҳристи мукамали кирдорҳое, ки истифодаи ҳимояи байналмилалиро истисно мекунад, дар бар мегирад. Ин маънои онро дорад, ки ба асосҳои истисно қардан ҷузъҳои навро дохил қардан мумкин нест. Муқаррароти мазкур дар бораи истисно метавонад дар он ҳолат истифода шавад, ки агар амалҳои шахс ҷиноятҳои мебошанд, ки дар банди мазкур оварда шуданд.

Барои ҳамин бояд қад қайд кард, ки барои истифодаи банди Ғ моддаи 1 асосҳои ҷиддӣ барои гумон мавҷуд бошанд, ки арзқунанда иҷрокунанда ё шарикӣ ҷиноят буд, ки он осос барои истисно шуда метавонад. Барои он, ки талаботи «асосҳои ҷиддӣ» риоя карда шаванд зарур аст, ки маълумотҳои саҳеҳ дар бораи кирдори содиршуда ва масъулияти шахсии арзқунанда мавҷуд бошанд.

Бояд қайд кард, ки ҳангоми дида баромадани масъалаҳои дар бораи истисно ҳамчун шартӣ асосӣ риоя қардани қолиби исботкунӣ, ки дар парвандаҳои ҷиноятӣ қабул шудаанд, зарур нест. Дар навбати худ, гумони оддӣ барои қабули қарор дар бораи истисно асоси зарурӣ шуда наметавонад. Ба назар гирифта мешавад, ки шахсе, ки қарор қабул мекунад, бояд ҳудаш далелҳоро ҷустуҷӯ кунад. Дигар ҳел ғӯем, мавҷуд будани «асосҳои ҷиддӣ» барои истифодаи муқаррарот дар бораи истисноро бояд давлат ё РКОГ СММ тасдиқ кунанд. Дар хотир доштан зарур аст, ки фақат амалҳои шахсии арзқунанда асос барои истисно шуда метавонанд, агар ӯ намоёндаи тартибот ё ғуруҳи ҷазоӣ, ки ҷиноятҳои зӯроварӣ содир мекунад, бошад ҳам, ё вақте ки арзқунанда дар гузашта дар низоъи ҳарбӣ иштирок карда бошад. Дар ҳолатҳои махсус вазифаи исботкунӣ ба ҳуди арзқунанда вогузошта мешавад.

Ҳангоми татбиқи муқаррарот дар бораи истисно риояи амалҳои пайвастан муайян тавсия дода мешавад.

Марҳилаи 1: Бояд муайян қардан зарур аст, ки дар парвандаи мазкур муқаррарот дар бораи ворид қардан истифода мешаванд ё не.

Агар вазъияти арзқунанда бо ҳатари асосноки қурбонии таъқиб гардидан, ки дар банди А 2 Конвенсияи номбар карда шудааст, алоқаманд набошад, барои дида баромадани муқаррарот дар бораи истисно эҳтиёҷ нест. Масалан: шахс бо роҳи фирор аз таъқиби ҷиноятӣ ҳолос шуда истодааст, дар парванда бошад сабабҳои сиёсӣ мавҷуд нестанд, дар кишвари аслии бошад талаботҳои адлияи байналмилали пурра риоя карда мешаванд ва дар мурофиаи ҷиноятӣ ягон намууди маҳдудият мавҷуд нест.

Марҳилаи 2: Бояд муайян кард, ки дар парванда далелҳое, ки мансубияти арзкунамандаро ба амалҳое, дар муқаррарот дар бораи истисно нишон дода шудаанд, нишон медиҳанд мавҷуд ҳастанд ё не.

Масъала дар бораи истисно он маҳал ба миён меояд, ки агар нишонаҳои иштироки арзкунаманд дар фаъолияте, ки ба бандҳои F моддаи I мубтало мешаванд, мавҷуд бошанд. Барои ин ҳамма ҳолатҳои парвандаро бодикқат дида баромадан лозим аст: маълумот дар бораи кишвари аслий, нақли арзкунаманд дар бораи таъкиби ҷинояти дар гузашта, ҳуҷҷатҳо дар бораи кофтуков, нишондодҳои шохидон. Масъала дар бораи истисно дар асоси маълумотҳое, ки аз арзкунаманд ё аз дигар сарчашмаҳо гирифта шудаанд, бардошта мешавад. Муоинаи муқаррарот дар бораи истисно аз рӯи фактҳои зерин ба миён меояд: хизмат дар дастгоҳи давлатии тартиботи зӯроварӣ, иштирок дар амалиётҳои ҷангӣ, асосан дар шаронти ҷанги шаҳрвандӣ. Дар ҳамаи ин ҳолатҳо бояд бодикқат дар бораи фаъолияти арзкунаманд ўро огоҳонидан, маълумотхоро дар бораи кишвари аслии ў, дар бораи ҷой доштани вайронкунииҳои ҳуқуқи инсон омӯхтан зарур аст. Дурустии нақли арзкунамандаро аз рӯи ин ҷузъҳо баҳогузорӣ карда, қарор баровардан зарур аст, ки амалҳои содиркардаи ў ба муқаррарот дар бораи истисно мубтало мешаванд ё не.

Марҳилаи 3: Бояд муайян кард, ки арзкунаманд ба кирдорҳое, ки ба бандҳои F моддаи I мубтало мешаванд, алоқаманд ҳаст ё не.

Агар таҳмин карда шавад, ки арзкунаманд амалҳои ғавқулдда содир кардаст, он вақт доираи амалҳои ўро, ки барои татбиқи бандҳои F моддаи I Конвенсияи соли 1951 асос шуда метавонанд, муайян кардан лозим аст. Бо таври дигар ғўсм, ҷинояти воқеиро, ки ба истисно меорад, муайян карда, ба амалҳои арзкунаманд баҳогузорию юридикӣ додан лозим аст.

Бояд қайд кард, ки иттиҳоди байналмилалӣ як қатор шартномаҳоро қабул кард, ки онҳо ба мубориза бар зидди ҷиноятҳои мазкур равона карда шудаанд. Мисоли ин хел шартномаҳо Низомномаҳои трибуналҳои ҳарбии байналмилалӣ, Конвенсияи СММ бар зидди генисид, Конвенсияи СММ бар зидди апартеид, Низомномаҳои трибуналҳо аз рӯи Югославияи собиқ ва Руанда, Статути Римии суди байналмилалии ҷаҳонӣ мебошанд.

Марҳилаи 4: Бояд муайян кард, ки арзкунаманд барои кирдорҳои мазкур масъулияти шахсӣ дорад ё не.

Агар муайян карда шавад, ки арзкунаманд дар кирдорҳое, ки ба бандҳои F моддаи I мубтало мешаванд, алоқаманд аст, он вақт аниқ кардан лозим аст, ки арзкунаманд барои кирдорҳои мазкур масъулияти шахсӣ дорад ё не. Сухан дар бораи масъулияти шахсӣ он вақт

меравад, ки агар маълумоти саҳеҳ ва бозътимод мавҷуд бошад, ки барои муайян кардан, ки арзқунанда шахсан ҷиноят содир кард ё дар содиркардани ҷиноят аз тарафи шахсони дигар иштирок кард, имконият диҳад. Масалан, ҷиноятро ба нақша мегирифт, фармонҳои ҷинояткоронаро медод, ба содиршавии ҷиноят ба андозаи хеле калон (масалан, дар намуди ёрдам, шарикӣ ё иштирок дар ғаёлияти ҷиноятии муштарак) мусоидат мекард. Дар катори ин ҳолатҳо ба миён меоянд, ки вақте ки шахсоне, ки вазифаҳои калон дар мақомотҳои ҳарбӣ ё ҳокимияти сиёсӣ ишғол мекунанд, метавонанд барои ҷиноятҳое, ки зердастон содир кардаанд, ҷавобгар шаванд.

Инчунин муайян кардан зарур аст, ки асосҳои муҳим барои таҳмин, ки арзқунанда амалҳои худро қасдан содир кардааст, яъне ҷиноятҳо қасдона содир шудаанд, мавҷуд ҳастанд ё не. Қасд мавҷуд мебошад, агар шахс оқибати амалҳои худро ва шароити вобастаро дарк кунад. Юридикӣ ин гуноҳ ё иродаи гуноҳӣ (*mens rea*) номида мешавад ва тарафи субъективи ҷиноят ба ҳисоб меравад.

Масъала дар бораи масъулияти шахсӣ дида намешавад, агар нияти зараррасонии даркшуда набошад, масалан, дар ҳолати номукаллафӣ, иллати ақлӣ, заҳрдоршавии маҷбурӣ ё қобилияти нопураи ақлӣ бо сабаби ба балоғат нарасидан. Ба балоғат нарасидан ҳангоми муайян кардани масъулияти шахсии қудат ҳолати муҳим мебошад.

Он ҳолатҳоро ба назар гирифта лозим аст, ки онҳо арзқунандаро аз масъулият барои содир кардани ҷиноятҳо озод мекунанд. Ин ҳел ҳодисаҳои нодир дар ҳолатҳои ниҳоят вочиб (масалан, вақте ки арзқунанда, барои ҳалос шудан аз таҳдиди ҳатарнок нисбати ӯ ё шахси дигар, зарар расонидааст) ё истифодаи муҳофизати зарурӣ шуда метавонанд.

Баҳогузори мутобикатро гузаронидан зарур аст

Ҳангоми мавҷуд будани асосҳои муҳим, ки арзқунанда масъулияти шахсиро барои кирдорҳое, ки дар банди F моддаи 1 Конвенсияи СММ пешбинӣ шудааст, ба ӯҳда мегирад, марҳилаи охири дар дида баромадани истифодабарии мукаддасот дар бораи ба истисно муайян кардани факт мебошад, ки истисноӣ арзқунанда ба принсипи таносуби умумиҳуқуқӣ мувофиқат мекунад ё не. Кормандоне, ки қарор қабул мекунанд, бояд вазнинии ҷиноятро бо оқибатҳои эҳтимолии истисноӣ шахси мазкурро муқоиса карданишон лозим аст, яъне бо он шароитҳое, ки ин шахс баъди баргаштан бешубҳа дучор мешавад. Дар ин ҳолат, бояд муайян кард, ки дар кишвари тавлидшуда механизмҳои амалқунандаи ҳимоя мувофиқи ҳуҷжатҳои байналмилалӣ ё минтақавӣ дар соҳаи ҳимояи ҳуқуқи инсон мавҷуд ҳастанд ё не. Агар маълум шавад, ки вазнинии ҷиноят аз ҳавфе, ки аз рад кардани мақоми гуреза ба миён меояд, зиёд бошад,

ин арзқунанда бояд истисно карда шавад. Бояд қайд кард, ки баҳогузори муқоисавӣ фақат нисбатан зербанди (b) (чинояти вазнини ғайри сиёсӣ) истифода бурда мешавад, барои он ки дигар кирдорҳое, ки дар банди F нишон дода шудаанд, вайронкунии дағалонаи ҳуқуқи инсон мебошад.

Истифодаи муқаррарот дар бораи истисно ҳангоми дида баромадани масъала «дар бораи терроризм»

Ҳангоми дида баромадани масъалаҳо оиди татбиқи муқаррарот дар бораи истисно бояд диққати махсус ба чиноятҳое, ки ҳамчун «акти террористӣ» муайян карда мешаванд, додан лозим аст. Агар арзқунанда ба «актҳои террористӣ» алоқаманд бошад, дар ин ҳолат барои муайян кардани будани асос барои истисно ҳоҷат нест, барои он, ки ин шахс аз таъқиби қонунӣ халос шудан меҳаҳад ва барои ҳамин ба муқаррароти дар бораи ворид кардан ҷавобгӯ намебошад. Дар баробари ин, агар муайян шуда бошад, ки шахси мазкур хавфи комилан асосноки дучори таҳдид гардидан дошта бошад, мувофиқи Конвенсияи соли 1951 истифодабарии муқаррарот дар бораи истисноро дида баромадан зарур аст.

Махсусан қайд мекунем, ки парвандаҳои мазкур муоинакунии бодикқатона ва эҳтиётконаро талаб мекунад. Аз як тараф муҳим аст, ки шахсоне, ки ба Ҳимояи Байналмиллалӣ сазовор нестанд, мақоми гурезаро нагиранд. Аз тарафи дигар аризаи шахсе, ки дар аъзогии ташкилоти муайян ё дар содир кардани актҳои террористӣ гумонбар мешавад, дар доираи тартиби одилона, ҷиддӣ ва босамара дида баромада шавад. Дар ин ҳолат парвандаи ҳар як шахси алоҳида мувофиқи меъёрҳои банди F моддаи 1 Конвенсияи соли 1951 баҳогузорӣ карда мешавад. Мақомоте, ки ин тартибро мегузаронад, бояд мавҷуд будани «асосҳои муҳим барои гумон кардани» гунаҳгории арзқунандаро исбот карда тавонад, яъне бояд стандарти исботкунӣ, ки барои муқаррарот дар бораи истисно истифода бурда мешавад, риоя карда шавад.

Дар бисёр ҳолатҳо, шахсоне, ки акти террористӣ содир мекунад ба тахти амали зербанди (b) моддаи 1 Конвенсияи соли 1951 мубтало мешаванд (чинояти вазнини ғайри сиёсӣ).

Чи хеле ки дар боло зикр шуд, меъёри мазкур он вақт истифода бурда мешавад, агар кирдоре, ки дар бораи он суҳан меравад, вазнин бошад – ин кирдор дар аксарияти доираи ҳуқуқ чинояти вазнин ҳисобида мешавад.

Ҷиноят «ғайри сиёсӣ» ҳисобида мешавад, агар як ё якчанд шартҳои дар поён овардашуда риоя карда шаванд:

- сабаби асосии он сабаби ғайри сиёсӣ мебошад (масалан, бо сабабҳои шахсӣ ё бо мақсади ғайриқонунии);

- байни ҷиноят ва мақсади сиёсии тахминшаванда алоқаи равшан нест;
- кирдори содиршуда бо мақсади сиёсии тахминшаванда беқиёс мебошад;
- мақсади сиёсӣ бо ҳуқуқҳои инсон ва асосҳои озодӣ мувофиқат намукунад;
- берун аз кишвари паноҳгоҳ содир шудааст;
- ин кирдор то иҷозати даромадан ба ин кишвар ба сифати гуреза содир шуда буд: яъне то зоҳир шудани гуреза ба кишвари қабулкарда.

Ҳангоми дида баромадани масъалаҳои оиди истифодабарии банди F моддаи 1 Конвенсияи соли 1951 нисбати арзқунандагоне, ки дар «терроризм» айбдор ҳисобида мешаванд, кормандони масъул, ба кирдорҳои «террористӣ» диққати махсус зоҳир накарда, бояд муайян кунанд, ки ин кирдорҳо ба меъёрҳои банди F моддаи 1 Конвенсияи соли 1951 ҷавобгӯ мебошанд ё не. Одатан, аксарияти кирдорҳои зӯроварона, ки онҳоро «террористӣ» меноманд, ба истилоҳи «ҷиноятҳои вазнини ғайри сиёсӣ» мувофиқат мекунанд, махсусан, агар онҳо ба аҳоли зарар расонанд. Ба эҳтимолияти сабаби сиёсӣ нигоҳ накарда, дар аксарияти ин ҳолатҳо асосҳо барои татбиқи истисно мавҷуд мебошад. Ғайр аз ин, дар бисёр ҳолатҳо дар байни ҷиноят ва мақсади сиёсии тахминшаванда алоқаи зарурӣ мавҷуд намебошад, лекин усулҳои, ки дар ин ҳол татбиқ карда мешаванд, ба мақсади сиёсии арзшаванда номутаносиб мебошад.

Ба ҳолатҳои махсусан вазнин дохил мешаванд, агар шахсони паноҳҷӯянда аз тарафи кишвари аслии ӯ бо айбнома дар терроризми ё дар аъзо будани «дар ташкилоти экстремистӣ» ҷустуҷӯ карда шаванд. Бояд қайд кард, ки ҳуҷҷатҳои расмӣ кишвари тавлидшуда (фармон ба ҳабс гирифтани, қарор дар бораи эълон кардани ҷустуҷӯ, ҳукми суд) далели ягона барои татбиқи истисно шуда наметавонад, махсусан агар дар кишвари тавлидшуда ҳуқуқҳои инсон вайрон карда шаванд. Ҳама ҳолатҳои парвандаро, ҳамчунин маълумот дар бораи кишвари аслии, мазмуни ҳуҷҷатҳои айбдоркунӣ ва баёноти арзқунандаро, бояд бодидиққат омӯختан зарур аст. Агар арзқунанда дар кофтуков бошад ё кишвари аслии ӯ боздоди ӯро талаб кунад, ба тафтишоти ин парванда Прокуратураи генералиро ҷалб кардан матлуб мебошад. Прокуратура метавонад ҳуҷҷатҳои иловагиро аз рӯи парвандани ҷиноятӣ талаб кунад, ки онҳо барои дурустар баҳогузорӣ кардани вазъият кӯмак мерасонанд. Муайян кардан муҳим аст, ки қонунгузори кишвари аслии ва амалияи татбиқи ӯ ба стандартҳои байналмилалӣ мувофиқат мекунанд ё не. Бояд дар хотир дошт, ки ба сабаби кӯшишҳои бисёр нигоҳ накарда, таърифи мақбулшуда ва

мувофиқкардашудан терроризм дар ҳукуки байналмилалӣ то ҳол мавҷуд намебошад. Айбнома дар бораи мансубият ба терроризм ё ташкилоти террористӣ нақши шахсии арзкунамдаро дар сохт ва амалҳои ташкилоти мазкур омӯзиши бодикқатро талаб мекунад.

Чи хеле ки дар боло қайд шуда буд, татбиқи банди F моддаи 1 Конвенсияи соли 1951 муайянкардани масъулияти шахсии арзкунамдаро талаб мекунад. Мақомоте, ки муқаррарот дар бораи истисно татбиқ мекунад, бояд айби шахсии арзкунамдаро исбот кунад. Ин ба он ҳолатҳо дахл дорад, ки вақте ки шахс дар терроризм гумобар ҳисобида мешавад, ё ба ташкилоте тааллуқ дорад, ки аз тарафи иттиҳоди байналмилалӣ ба рӯйхати террористӣ дохил карда шудааст. Ҳангоми мавҷуд будани ин ҳолатҳо, ҳатман масъалаи татбиқи муқаррарот дар бораи истисно дида баромада шавад, лекин худ ба худ ин ҳолатҳо ҷавобгарии шахсино барои кирдорҳои зерин исбот намекунад.

Дар боби 4 Дастурамали РКОГ СММ, ки «Муқаррарот дар бораи истисно» ном дорад, мавқеи одамоне, ки сазовори ҳимояи байналмилалӣ нестанд ҳисобида мешаванд, таҳқиқ карда мешаванд. Банди 140 қайд мекунад: «Конвенсияи соли 1951 ... муқарраротҳоро дар бар мегирад, ки онҳо пешбинӣ мекунад, ки баъзе шахсон, тавсифномаи гуреза мувофиқи банди A моддаи 1 Конвенсия дошта бошанд ҳам, аз рӯйхати онҳое, ки мақоми гуреза дода мешавад, истисно карда мешаванд; ... гурӯҳи сеюм (банди F моддаи 1) гурӯҳи шахсони гуногунро дар бар мегирад, ки онҳо ҳамчун носазовор барои додани ҳимояи байналмилалӣ дида баромада мешаванд».

Принсипҳои роҳбарикунанда баъди он, ки шумораи ҳолатҳои татбиқи муқаррарот дар бораи истисно афзуданд ва дархостҳои зиёд оиди равшанкунии ин муқарраротҳо ворид шудаанд, тартиб дода шудаанд. Дар Принсипҳои роҳбарикунанда мантиқи банди F моддаи 1 қайд карда мешавад:

«баъзе кирдорҳо ҳамон қадар шакли вазнин доранд, ки шахсоро, ки онҳоро содир кардааст, барои додани ҳимояи байналмилалӣ ғайри қобили қабул мегардонанд. Ҳамин тариқ, мақсади асосии онҳо дар он аст, ки шахсонро, ки кирдорҳои қабехона ва ҷиноятҳои ҷиноӣ содир карданд, аз ҳамин ҳимоя маҳрум карда, кишвари қабулмакардаро аз ҷинояткороне, ки ба амнияти кишвари мазкур таҳдид мерасонанд, муҳофизат кардан мебошад. Ин мақсадҳои асосиро, аз ҷумла, эътирофи ин ё он шахси носазовори ҳимоя, дар тафсири татбиқи муқаррарот дар бораи истисно ба назар гирифташ лозим аст».

Оқибатҳои татбиқи муқаррарот дар бораи истисно

Агар нисбат ба шахс муқаррарот дар бораи истисно татбиқ шуда бошад, ин шахс гуреза эътироф карда шуда наметавонад ва дар навбати худ мувофиқи Конвенсияи соли 1951 ба ҳимояи байналмилалӣ ҳуқуқ

надорад. Ин шахс ба ҳимояи байналмилалӣ аз манъи рондан, ки аз он гурезаҳо мувофиқи моддаи 33 Конвенсияи соли 1951 ва меъёрҳои таъомули байналмилалӣ истифода мебаранд, ҳуқуқ надорад. Инчунин ба ӯ ваколатномаи РКОГ СММ ба ҳимояи байналмилалӣ паҳн карда намешавад. Ҳолати ҳуқуқи ин шахсон аз тарафи қонунгузори кишвари қабулкарда, ки ба ҳуқуқҳои хориҷиёни ин давлат тааллуқ доранд ва гуреза намебошанд, ба танзим дароварда мешавад.

Ба ин нигоҳ накарда, нисбат ба ин шахсон меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон амали худро давом медиҳад, аз ҷумла, ҳар як шахсе, ки ба хатари татбиқи шиканча ва дигар намудҳои муносибати таҳқири шаън ва ҷазо гирифта мешаванд, таҳти ҳимояи як қатор ҳуҷҷатҳои байналмилалӣ ва минтақавии ин соҳа қарор доранд. Илова бар ин рондани ҳар як шахсе, ки ба шиканча, муносибатҳо ва ҷазоҳои бераҳмона ё таҳқири шаъну шараф гирифта мешавад, мувофиқи моддаи 3 Конвенсия бар зидди шиканча, ки онро ҳаме давлатҳои Оснӣ Марказӣ қабул кардаанд, манъ карда шудааст. Манъи шиканча мувофиқи ҳуқуқи муқаррарии байналмилалӣ намуди мутлақ дорад, барои ҳамаин, ҳатто шахсонро, ки аз сафи гурезаҳо истисно карда шудаанд, ба кишваре, ки шиканча таҳдид мекунад, баргардондан мумкин нест.

Истисно, ки ба арзқунанда дахл дорад, худ ба худ ба аъзои оилаи ӯ паҳн карда намешавад. Ҳолатҳое, ки ҳар як аъзои оилаи ӯ дахл доранд, бояд дар асоси инфиродӣ дида баромада шавад. Аъзои оилаи шахсе, ба истисно гирифта мешавад, бисёр вақт хавфи қомилан асосноки қурбони таъқиб шуданро доранд, ки он аз тарафи Конвенсияи соли 1951 муайян карда шудааст. Онҳо метавонанд мақоми гурезаҳоро гиранд, ҳатто агар ин хавфҳо фақат дар ҳешу таборӣ бо шахсе, ки ба истисно гирифта мешавад, асоснок карда бошанд.

Бояд дар хотир дошт, ки тартиби инфиродии муайянкунии мақоми гурезаро новобаста аз он, ки нисбати ҳешованд муқаррарот дар бораи истисно истифода бурдаст ё не, гузарондан зарур аст. Агар аъзои оила мақоми гурезаро гиранд, он вақт арзқунанда, ки нисбати ӯ муқаррарот дар бораи истисно татбиқ карда шудааст, ҳуқуқ ба гирифтани мақоми гуреза надорад. Муқарраротҳо дар бораи истисно нисбати дигар аъзои оилаи арзқунанда, ки нисбати ӯ муқаррарот дар бораи истисно татбиқ карда шудааст, он вақт амал мекунанд, ки агар онҳо ба меъёрҳои истисно мувофиқат кунанд.

§3. Тартиб ва шартҳои гирифтани мақоми гуреза

Муайян кардани мақоми гуреза дар санадҳои байналмилалӣ-ҳуқуқӣ ва қонунгузори миллии ҳар хел пешбинӣ мешавад. Масалан, масъалаҳои муайян кардани мақоми гуреза дар доираи РКОГ СММ

мувофиқи Оиннома ва қарорҳои Ассамблеяи Генералии ССМ аз рӯи ин масъала ҳал карда мешавад, лекин кишвар-иштирокчиёни Конвенсияи соли 1951 ва Протоколи соли 1967 бояд мақомро мувофиқи ин санадҳои байналмиллалӣ муайян кунанд. Дар кишварҳои Аврупо тартиби гуногун барои гирифтани мақоми гуреза муайян карда мешаванд. Масалан, дар Германия барои гирифтани мақоми гуреза меъёрҳои минималӣ, ки аз тарафи Конвенсияи соли 1951 пешбинӣ шудааст, муайян карда шудааст. Дар ШМА, Канада ва Швейтсария ин масъала аз рӯи ҳамин тартиб ҳал мешавад. Дар Франция бошад додани мақоми гуреза дар ҳамон асосҳое, ки дар ваколатномаи РКОГ СММ ва моддаи 1 Конвенсияи соли 1951 қайд карда шудаанд, амалӣ карда мешавад.

РКОГ СММ «мақоми гурезаро ба сифати замиба ба: 1. додани ҳимояи байналмилалӣ ё 2. кӯмак расонидан ба кишваре, ки ин кӯмакро, барои як қатор гурӯҳҳои, дар сарзамини ӯ қарор доранд, талаб мекунад, муайян мекунад»¹.

Дар Конвенсияи соли 1951 дар бораи тартиби муайян намудани мақоми гуреза ягон чиз гуфта намешавад, танҳо таърифи мафҳуми «гуреза» дода мешавад ва як қатор меъёрҳо барои муносибат бо ин шахсон барои давлат-иштирокчиён муайян карда мешавад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тартиби мурочиат ва баррасии дархост дар бораи гуреза донистани шахсони паноҳҷӯянда мувофиқи Қонуни ҚТ «Дар бораи гурезаҳо» аз 10 майи соли 2002 муайян карда мешавад.

Шахсони паноҳҷӯянда метавонанд ба намояндагиҳои дипломатӣ ё консулии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давлати суқунати онҳо бо дархост оид ба гирифтани мақоми гуреза мурочиат намоянд. Агар шахс дар ҳудуди ҚТ қарор дошта бошад, ӯ бояд бо дархости хаттӣ оид ба гирифтани мақоми гуреза шахсан ё ба воситаи намояндаи ваколатдоршуда ба мақомоти муҳофизати сарҳади давлатӣ, мақомоти амнияти миллӣ ва *Хадамоти шиносномавию бақайдгирӣ* Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон мурочиат кунад.

Дар сурати гайриқонунӣ истиқомат кардан дар ҚТ шахси мазкур дар давоми як *шабонарӯз* аз лаҳзаи убури сарҳади давлатӣ ба мақомотҳои ваколатдори ҚТ бояд мурочиат намояд, дар ҳолатҳои ба таври қонунӣ омадан ба Ҷумҳурии Тоҷикистон – *на дертар* яз як моҳ.

Дар моддаи 6 Қонуни ҚТ «Дар бораи гурезаҳо» тартиби мазкур дар бораи гуреза доништан муайян карда шудааст:

- яқум, шахс бояд бо дархост оид ба гирифтани мақоми гуреза мурочиат намояд;
- дуюм, ӯ бояд ба муқаррароти «гуреза» мубтало шавад;

¹ Ниг.: Гудвин-Гилл Г.С. Статус беженца в международном праве. – М.: ЮНИТИ, 1997. – С.49.

- сеюм, дар сурати қонунӣ ё ғайриқонунӣ истиқомати шахсе, ки дар ҚТ паноҳгоҳ мечӯяд, бояд талаботҳои Қонуни ҚТ «Дар бораи гурезаҳо» риоя карда шавад.

Қарор дар бораи бақайдгирии дархости шахси паноҳчӯянда аз ҷониби *Комиссияи Хадамоти یشносмавию бақайдгирии* Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар муҳлати даҳ рӯз пас аз лаҳзаи пешниҳод гардидани дархост тибқи натиҷаҳои тартибдодашудаи анкетавии шахси паноҳчӯянда, тартиб додани варақаи баёнот дар асоси доир намудани сӯҳбати инфиродӣ, инчунин тибқи натиҷаҳои тафтиши дурустии маълумотҳои бадастомада дар бораи ин шахс ва аъзои оилаи ӯ, ки ҳамроҳаш омадаанд, қабул карда мешавад.

Дар моддаи 8 Қонуни ҚТ «Дар бораи гурезаҳо» асосҳои мазкур барои рад намудани бақайдгирии дархост дар хусуси гуреза дониستاني шахсони паноҳчӯянда муайян карда шудааст:

- дархости шахс қомилан беасос мебошад ё хусусияти сӯистиғода дорад;
- ҳолатҳои истиснонундаи тартиби пешбиниамудани Қонуни мазкур ошкор гардиданд;
- ба шахс психтар дар бораи гуреза дониста шудани ӯ, бинобар мавҷуд набудани ҳолатҳои хавфи дучории таъқиб гаштан, ҷавоби рад шуда буд, дар сурате, ки вазъият дар кишвари мансубияти шаҳрвандии ӯ (маҳалли истиқомати пештараи ӯ) аз рӯзи радиа гирифтани то рӯзи пешниҳоди дархости нав тағйир ёфт;
- шахс шаҳрвандии давлати сеюмро дорад ва метавонад аз ҳимояи он истиғода намояд ё ҳуқуқ дорад дар асоси қонунӣ дар қаламрави кишвари сеюм бе хавфи дучории таъқиб шудан дар ин кишвар истиқомат кунад;
- шахс бевосита аз қаламрави дигар давлат омад, ки то ворид шудан ба Ҷумҳурии Тоҷикистон муваққатан дар қаламрави он тахти таъқиб қарор надошт ё метавонист мувофиқи тартиби муқарраргадида паноҳгоҳ ё мақоми гуреза гирад;
- шахс давлати мансубияти шаҳрвандии (маҳалли истиқомати пештараи) худро бинобар хавфи ҷазо гирифтани мутобиқи қонунгузории ин давлат барои ғайриқонунӣ берун шудан аз қаламрави он ё барои содир намудани дигар ҷиноят тарк намуд ва бо ҳамин сабабҳо намеҳаҳад ба давлати мансубияти шаҳрвандии (маҳалли истиқомати пештараи) худ баргардад;
- шахс иҷборан ғайри қонунӣ Сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро бо мақсади пешниҳод намудани дархост дар хусуси гуреза дониста шудан убур намуд ва мутобиқи тартиби пешбиниамудани Қонуни ҚТ «Дар бораи гурезаҳо» дар бораи гуреза дониста шудан бо ариза муроҷиат накард;

- шахс аз додани маълумот дар бораи худ саркашӣ намуд, дар бораи худ ё ки дар бораи ҳолатҳои ба Ҷумҳурии Тоҷикистон омаданаи маълумоти бардурӯғ пешниҳод намуд;
- шахс бо шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қайди никоҳ мебошад ва мутобиқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон имкон дорад барои истиқомати доимӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷозат гирад;
- шахс барои истиқомати доимӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷозатнома (иҷозатномаи зист) дорад.

Дар сурати бақайдгирии дархости шахси паноҳҷӯянда дар хусуси гуреза доништан рад шуда бошад, *Ҳадамоти и шиносномавию бақайдгири* Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон *на дертар аз панҷ рӯзи корӣ пас аз рӯзи* қабули қарор огоҳиномаро бо нишон додани сабабҳои рад ва тартиби шикоят намудани қарори қабулшуда, инчунин оид ба шарҳи вазъи ҳуқуқии ӯ ва аъзои оилаш дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ӯ месупорад ё ирсол менамояд. Файр аз ин *Ҳадамоти шиносномавию бақайдгирии* Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон дигар ҷузъу томҳои мақомоти корҳои дохилиро дар хусуси қабули қарори ниҳой дар бораи рад намудани бақайдгирии дархости шахс дар хусуси гуреза доништани ӯ хабардор мекунад. Ҳамзамон ба шахсе, ки дар бақайдгири ҷавоби рад дода шуд, равондиди хуруҷ барои шикоят намудан аз болои қарор вақт дода мешавад. Агар шахс ҳуқуқи шикоят намуданро истифода набарад, ӯ ўҳдадор аст дар муҳлати *на дертар аз як моҳи* пас аз рӯзи гирифтани огоҳнома дар хусуси рад гардидани дархосташ якҷоя бо аъзои оилаи худ Ҷумҳурии Тоҷикистонро тарк наояд. Агар дархости ӯ дар хусуси гуреза доништан ба қайд гирифта шудааст, арзунанда ва аъзои оилааш, ки ўро ҳамроҳӣ мекунад ҳуқуқ ва ўҳдадориҳои зеринро доранд:

- ҳуқуқ ба гирифтани иттилоот оид ба тартиби гуреза доништани онҳо ва оид ба ҳуқуқи ўҳдадориҳои худ мувофиқи Қонуни ҚТ «Дар бораи гурезаҳо»;
- ҳуқуқ ба истиқомат дар давраи баррасии дархост дар маҳалҳои сукунати муваққатӣ бо роҳхати мақомоти корҳои дохилӣ ё сокинишавии мустақиллона дар оилаи шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон ё шаҳрванди хориҷӣ ва шахси бешаҳрванди дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истиқомати доимӣ дошта;
- ҳуқуқ ба ёрии таъҷилии тиббӣ дар муассисаҳои давлатии тиббӣ;
- ҳуқуқ ба гирифтани маълумоти ибтидоӣ ва миёна;
- ҳуқуқ ба гирифтани ҷубронпулӣ бо тартиб ва андозае, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян менамояд;
- ҳуқуқ ба пешниҳоди ариза дар хусуси қатъи баррасии дархост.

- ухдадоранд талаботи Қонунгузори Чумхурии Тоҷикистон риоя намоянд;
- ухдадоранд дар мӯҳлати на дертар аз 72 соат пас аз гирифтани роҳхат барои истиқомат ба маҳалли сукувати муваққатӣ равон шаванд ва пас аз расидан дар мӯҳлати на дертар аз се рӯзи корӣ дар мақомоти маҳаллии корҳои дохилӣ бо пешниҳоди хаттии Хадамоти шиносномавию бақайдгирии Вазорати корҳои дохилии Чумхурии Тоҷикистон ва ҳуҷҷатҳои шахсӣ ҳуҷҷатҳои шахсӣ аз қайд гузаранд;
- ухдадоранд тартиби муқарраргардидаи истиқоматро риоя намоянд ва талаботи муқарраргардидаи меъёрҳои санитарии гигиенини истиқомат дар маҳалли сукувати муваққатиро иҷро кунанд;
- ухдадоранд тибқи тартибе, ки мақомоти тандурустӣ муайян менамояд, фавран аз муоинаи ҳатмии тиббӣ гузаранд;
- ухдадоранд ба шӯъба шаҳрвандӣ ва кор бо гурезаҳои Хадамоти шиносномавию бақайдгирии Вазорати корҳои дохилии Чумхурии Тоҷикистон маълумоти саҳеҳро барои қабули қарор дар асоси дархост пешниҳод намоянд;
- ухдадоранд аз тағйироти маълумотҳои анкетавӣ ва маҳалли истиқомат ба шӯъба шаҳрвандӣ ва кор бо гурезаҳои Хадамоти шиносномавию бақайдгирии Вазорати корҳои дохилии Чумхурии Тоҷикистон хабар диҳанд.

Баррасии дархост дар хусуси гуреза дониستاني шахси паноҳҷӯянда дар Чумхурии Тоҷикистон аз ҷониби мақомоти корҳои дохилӣ бо тартиби зерини муқарраршуда сурат мегирад:

- муайян намудани натиҷаи маълумотҳои анкетавии шахси паноҳҷӯянда дар асоси доир намудани сӯҳбатҳои инфиродӣ;
- дурустии маълумоти бадастомада дар бораи шахси паноҳҷӯянда ва аъзои оилааш, ки ўро ҳамроҳӣ мекунанд;
- сабабҳои ба Чумхурии Тоҷикистон ворид шудан;
- мазмуни ҳуҷҷатҳои пешниҳодишуда;
- баёноти ба тариқи расмӣ таҳияшуда, агар онҳо мавҷуд бошанд;
- дигар ҳуҷҷатҳо.

Дархости гуреза дониستاني шахс дар мӯҳлати на дертар аз се моҳи пас аз ба қайд гирифта шудани он аз ҷониби Хадамоти бақайдгирии шиносномавию мақомоти корҳои дохилӣ баррасӣ карда мешавад.

Қарор дар бораи гуреза донистан ё дар хусуси рад намудани гуреза донистан аз ҷониби Хадамоти шиносномавию бақайдгирии

Вазорати корҳои дохилӣ дар асоси хулосаи Комиссияи Хадамоти корҳои дохилӣ қабул карда мешавад. Дар ҳолати дониستاني шахси паноҳҷӯянда ба сифати гуреза, ин мақом ба мӯҳлати *то се сол дода мешавад*.

Дар сурате, ки агар гуреза дониستاني шахс рад гардида бошад, мақомоти корҳои дохилӣ дар мӯҳлати *се рӯзи корӣ* пас аз рӯзи қабули қарор дар бораи рад гардидан ба ин шахс ва ба маҳалли истиқоматаш огоҳнома ро бо нишон додани сабабҳои рад гардидан ва тартиби шикоят намудан аз қабули қарор, инчунин шарҳи вазъи ҳуқуқии ӯ ва аъзои оилааш месупорад ё ирсол менамояд. *Хадамоти ҷиносномавӣ бақайдгирии* Вазорати корҳои дохилӣ мақомоти дахлдорро аз қабули қарори ниҳой дар хусуси рад намудани гуреза дониستاني шахс хабардор сохта, онро аз қайд мебарорад ва ба вай ва ба аъзои оилааш барои додани раводиди хуруҷ аз Ҷумҳурии Тоҷикистон дархост мекунад. Шахсе, ки дар бораи рад гардидани гуреза донистан огоҳинома гирифтааст, ӯҳдадор аст дар мӯҳлати *на дертар аз як моҳ* пас аз гирифтани огоҳинома дар хусуси рад гардидани дархостааш яқоя ба аъзои оилаи худ Ҷумҳурии Тоҷикистонро тарк намояд.

§ 4. Таснифи гурезаҳо

Айни замон як чанд категорияҳои гурезаҳо мавҷуд мебошанд. Масалан, *гурезаҳои «ваколатдор»*, *гурезаҳои «муқарраргадида»*, *гурезаҳои «палестинӣ»* ва ғайраҳо.

Гурезаҳои «мандати» шахсоне мебошанд, ки онҳоро РКОГ СММ мувофиқи Оиномаи худ ҳамчун гурезаҳое ҳисоб мекунад ва дар натиҷаи гузаронидани барномаҳои кӯмакрасонӣ онҳо ин кӯмакро ҳатман мегиранд.

Мақоми гурезаҳои «мандати»-ро он категорияҳои шахсон гирифтанд, ки онҳо ба тахти ваколату химояи РКОГ СММ қарор доранд. *Гурезаҳои «аҳдномави (конвенсионӣ)»* бошад аз ҳуқуқ ва имтиёзҳое, ки аз тарафи давлати паноҳгоҳдиҳанда мувофиқи Конвенсия дар бораи мақоми гуреза соли 1951 ва Протоколи соли 1967 пешбинӣ карда шудааст, истифода мебаранд. Агар давлат иштирокчи Конвенсияи дар бораи мақоми гуреза соли 1951 ва Протоколи соли 1967 бошад, ҳукумати ин давлат ӯҳдадор аст, ки ба шахсони дархостдиҳанда мақоми гуреза диҳад. Чи хеле ки дар Конвенсия дар бораи мақоми гурезаҳо қайд шудааст, ба шахсе, ки мақоми *гурезаҳои «аҳдномави»* гирифтааст, як қатор ҳуқуқҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, инчунин кафолати манъи рондан дода мешавад.

Гурезаҳои фаластинӣ тахти амали ваколати РКОГ СММ ва Конвенсия оид ба мақоми гуреза ва Протокол марбут ба он қарор намегиранд. Категорияи гурезаҳои фалестинӣ баъди ҷанги арабу

яхудихо соли 1948 ба вучуд омад, ки бар асари он он беш 3,5 млн фаластини аз ҳудуди Палестин берун мондан ва СММ барои ҳалли ин масъалаҳо Агентии Шарқи наздики СММ барои кӯмак ба гурезаҳои фалестинӣ ва ташкили кор (БАПОР) таъсис кард.

«Гурезаҳо дар маҳал» - ин шахсоне, ки хангоми сафар кардан аз кишвари худ шаҳрвандони оддӣ буданд, лекин дар натиҷаи вазъиятҳое, ки дар он ҷо дар вақти набудани онҳо содир шуданд, барои бехатарии худ асоснок хавотир шуданд. Ҳамин тариқ, нисбати онҳо ҳуқуқи манъи рондан истифода бурда мешавад ва иҷозатнома барои зист бо тариқи истисно дода мешавад. Лекин ба «гурезаи дар маҳал» маҷмӯи имтиёзҳое, дар Конвенсия дар бораи мақоми гуреза соли 1951 муайян карда шудаанд, паҳн намешаванд.

Маллоҳҳои гуреза – ин шахсе, ки дар дар ҳайати киштиҳои тахти зерӣ парчами яке аз давлатҳои Конвенсияи дар бораи мақоми гуреза соли 1951 шинокунанда бе нуқс хизмат карда истодаанд. Ин давлат нисбати ҷойгиронии ин шахсон дар қаламрави худ ва ба онҳо додани ҳуҷҷатҳои сафар ё ба онҳо додани ҳуқуқи воридшавии муваққатӣ ба қаламрави худ, аз ҷумла, бо мақсади осон намудани ҷойгиронии онҳо дар ягон кишвари дигар, хайрхоҳона муносибат мекунад.

Мақоми ҳуқуқии «маллоҳҳои гуреза»-ро *Созиномае, ки ба маллоҳ-гурезаҳо аз 24 ноябри соли 1957 таллуқ дорад*, ки ба он бо Протоколи аз 12 июни соли 1973 ислоҳот дароварда шудааст, ба танзим медарорад ва он доираи Шӯрои Европа амал мекунад. Давлатҳо-иштирокчиён, ки дар ҳуҷҷатҳо нишон дода шудаанд, бояд ба маллоҳон-гурезаҳо ҳуҷҷатҳои сафарӣ ва инчунин тарзи ҳаёти мусоид пешниҳод кунанд. Ғайр аз ин давлатҳо-иштирокчиён барои аз байн бурдани хатар ба ҳолати ҷисмонӣ ва рӯҳӣ ҳама чорахоро андешанд.

Номи «гурезаҳои де-факто» дар амалияи кишварҳои Европа одамоне гирифтанд, ки ба ҳимояи байналмиллалӣ мӯҳтоҷ буданд, лекин ба таърифи конвенсионӣ мубтало намешуданд. Мақоми ҳуқуқии «гурезаҳои де-факто»-ро Тавсияномаи 773 (соли 1976) Шӯрои Европа «Дар бораи гурезаҳои де-факто» муайян мекунад. Мувофиқи ҳуҷҷати нишондодашуда шахсоне, ки бо моддаи 1 Конвенсия дар бораи мақоми гуреза аз 28 июли соли 1951 бо ислоҳотҳое, ки бо Протоколи аз 31 январи соли 1967 дароварда шудааст, гуреза ҳисобида намешаванд, ва онҳо бо сабабҳои сиёсӣ, наҷодӣ, дину маҳзабӣ ва дигар сабабҳои асоснок наметавонанд ё намехоҳанд ба кишвари мансубияти шаҳрвандии баргарданд, «гурезаҳои де – факто монеъӣ» номида мешаванд. Лекин нисбатан ба «гурезаҳои де – факто монеъӣ» шумораи зиёди моддаҳои Конвенсия дар бораи мақоми гуреза аз 28 июли соли 1951 истифода бурда мешавад, махсусан онҳое, ки ба кори кироя (моддаи 17), кӯмаки ҳукуматӣ (моддаи 23), қонунгузории меҳнат ва таъминоти иҷтимоӣ

(моддаи 24), ва инчунин муқарраротҳое, ки ба ғурезахое, ки ғайри қонунӣ дар кишваре мебошанд, ки ба онҳо паноҳгоҳ додаст (моддаи 31), рондан (моддаи 32) ва махсусан манъи рондани ғурезаҳо ё бозгардонии маҷбурии онҳо (моддаи 33) тааллуқ доранд. Ғайр аз ин ба «*ғурезаҳои де-факто монеъӣ*» иҷозатномаи зист, таъминшавӣ бо қор, ҳуқуқ ба пайдо кардани манзили истиқоматӣ, роӣгон гирифтани маълумоти касбӣ ва забонӣ, иловапулӣ ва стипендия ба студентон пешниҳод карда мешавад.

Рондани ё худ баргардонидани «*ғурезаҳои де-факто*» манъ аст, фақат барои дохил шудан ба он кишварҳое, ки онҳо ба ҳавфи таъкиб дучор намешаванд, ба иҷозат дода мешавад.

Умуман, ба «*ғурезаҳои де-факто*» он шароитҳо, ки ба хориҷиён дода мешаванд, пешниҳод карда мешаванд.

§ 5. Аз даст додани мақоми ғуреза ва маҳрум намудан аз мақоми ғуреза

Конвенсияи соли 1951 дар бораи мақоми ғуреза ҳолатҳоро муайян мекунад, ки шахс мақоми ғурезаро аз даст медиҳад.

Якум, шахс дар натиҷаи амалҳои ихтиёрӣ нишон медиҳад, ки дигар ба паноҳгоҳ эҳтиёҷ намебошад. Ин амалҳои зерин мебошанд:

- *истифодабарии ихтиёрӣ аз ҳимояи давлати мансубияти шаҳрвандӣ;*
- *ихтиёрӣ гирифтани шаҳрвандии пештараи худ;*
- *гирифтани шаҳрвандии нав ва истифодабарӣ аз ҳимояи давлати мансубияти шаҳрвандии нав;*
- *соқинишавии ихтиёрии тақрибан дар кишвари тавлидшуда.*

Ҳамин тариқ, ҳар кадом муроҷиати воқеӣ бо мақсади гирифтани ҳимоя ҳамчун ҳолати аз даст додани мақоми ғуреза шуда метавонад. Лекин муроҷиати ноиллоҷ барои ҳимоя амали мақоми ғурезаро манъ намекунад.

Дуюм, дар натиҷаи дигаршавии ҳолатҳое, ки дар асоси он шахс ғуреза ҳисобида шуда буд. Ҳамин ҳел ҳолатҳо инҳо мебошанд:

- *ивазшавии сохтори демократии кишвари аслии шахсе, ки мақоми ғуреза дорад;*
- *беҳтар шудани вазъият дар соҳаи ҳуқуқи инсон дар кишвари аслии шахсе, ки ғуреза ҳисобида шудааст;*
- *авфи умум ё дигар ҳолатҳое, ки ҳамчун асос барои додани мақоми ғуреза аз байн рафтанд.*

Сеюм, дар натиҷаи пешниҳоди Ҳимоя ё кӯмак аз тарафи дигар ташкилотҳои байналмилалӣ. Масалан, шахсоне, ки мувофиқи Конвенсияи соли 1951 дар бораи мақоми гуреза мақоми гурезаро гирифтанд, лекин баъдтар аз тарафи мақомот ё ташкилотҳои СММ Ҳимоя ё кӯмак гирифтаанд, мақоми гурезаро аз даст медиҳанд.

Дар моддаи 13 Қонуни ҚТ «Дар бораи гурезаҳо» муқаррарот дар бораи аз даст додани мақоми гуреза ва маҳрум намудан аз мақоми гуреза муайян карда шудааст. Дар ҳолатҳои зерин шахс мақоми гурезаро аз даст медиҳад:

- *барои истиқомати доимӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷозат гирифта бошад;*
- *шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон ё дигар давлатро соҳиб шуда бошад;*
- *барои истиқомати доимӣ аз Ҷумҳурии Тоҷикистон рафта бошад;*
- *аз Ҳимояи давлати мансубияти шаҳрвандии худ бо сабабҳои, ки ӯ гуреза дониста шуда буд, даст кашида натавонад, агар ин сабабҳо дигар вуҷуд надошта бошанд.*

Шахс дар ҳолатҳои зерин аз мақоми гуреза маҳрум карда мешавад, агар:

- *дидаю дониста маълумоти бардурӯғ ё ҳуҷҷатҳои қалбакии пешниҳод намуда бошад, ки барои гуреза донистани ӯ асос шуда бошанд;*
- *ба амнияти миллий, асосҳои соҳти конституционӣ, тартиботи ҷамъиятӣ, саломатӣ ва ахлоқи аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳдид намояд.*

Ҳадамоти ишносмавию бақайдгирии Вазорати корҳои дохилӣ мақомоти дахлдорро аз қарори қабулгардида дар бораи аз даст додани мақоми гуреза ё дар бораи аз мақоми гуреза маҳрум намудани шахс хабардор менамояд.

Шахсе, ки мақоми гурезаро аз даст додааст ё аз мақоми гуреза маҳрум гардидааст ўҳдадор аст дар мўҳлати на дертар аз як моҳ пас аз гирифтани огоҳинома дар хусуси мақоми гурезаро аз даст додан ё дар бораи аз мақоми гуреза маҳрум намудан якчоя бо аъзои оилаи худ Ҷумҳурии Тоҷикистонро тарк намояд. Лекин «шахсро, ки мақоми гурезаро аз даст додааст ё аз мақоми гуреза маҳрум гардидааст ба ҳеч ваҷҳ ба сарҳади кишварҳои, ки дар он ҷо ба ҳаёт ё озодии онҳо бинобар наҷод, дин, шаҳрвандӣ, мансубият ба гурӯҳи муайяни иҷтимоӣ ё акадаи сиёсии онҳо хатар таҳдид мекунад, намеронанд ё боз намегардонанд»¹.

¹ Ниг.: Васильева Л.А. Вынужденная миграция в Республике Беларусь. Теоретико-правовые и организационные аспекты: Монография. – Минск: Академия МВД Республики Беларусь, 2000. – С.53.

Саволҳои санҷишӣ ба боби III:

1. Дар зери шартҳои гирифтани мақоми гуреза аз рӯйи конунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон чи фаҳмида мешавад?
2. Мақоми гурезаги аз тарафи РКОГ СММ чи ҳел муайян карда мешавад?
3. Дар кадом ҳолатҳо шахс мақоми гурезаро аз даст медиҳад?
4. Дар кадом ҳолатҳо шахс аз мақоми гуреза маҳрум мешавад?
5. Шахсонеро номбар кунед, ки дар конунгузории миллӣ ва дар санадҳои ҳуқуқи байналмиллалӣ маҳдудият оид ба додани мақоми гуреза муқаррар карда шудааст?
6. Хусусиятҳои вазъияти ҳуқуқии гурезаҳо дар чи мебошад?
7. «Хавфи комилан асоснок» чиро ифода мекунад?
8. Унсурҳои марбут ба вазъияти кишвари мансубияти шаҳрвандии дархосткунанда кадомҳоянд?
9. Тартиби гирифтани мақоми гуреза аз рӯи ҳуқуқи миллӣ ва байналмиллалӣ?
10. Ҳангоми муайян кардани он, ки ҳуқуқвайронкуни сиёсӣ ҳамчун гуреза ҳисобида мешавад, кадом ҷузъҳоро дар назар доштан зарур аст?
11. Дар зери «гурезаҳои мандати (ваколатдор)» чи фаҳмида мешавад?
12. Фарқияти «гурезаҳои мандатӣ (ваколатдор)» аз «гурезаҳои конвенсионӣ» дар чи мебошад?
13. Хусусиятҳои «гурезаҳои фаластинӣ» дар чи мебошад?
14. Хусусиятҳои хоси «гурезаҳои маҳал» дар чи ифода меёбад?
15. Мазмуни мақоми ҳуқуқии «маллоҳ-гуреза» ва «гурезаи де-фактӣ» дар чи ифода меёбад?
16. Муқарраротҳои оиди истисно дар ҳолати фирории оммавии одамон истифода мешаванд ё на?

Масъалаҳои доир ба мавзӯ ба боби III:

Масъалаи №1

Кадам аз ин ақидаҳо дуруст мебошад?

А. Начод ҳамчун асос барои таъкиб, ки дар Конвенсия нишон дода шудааст, танҳо нисбати аққалияти этникӣ истифода бурда мешавад.

В. Эътиқоди динӣ, ҳамчун асоси таъкиб, ки дар Конвенсия нишон дода шудааст, агар шахси мазкур дар ҳақиқат ба тафаккурҳои динӣ бовар накунад, истифода бурда намешавад.

С. Ҳама мардҳои гурӯҳи муайяни сину сол, ки дар як кишвар зиндагӣ мекунанд, аъзои гурӯҳи муайяни иҷтимоӣ шуда метавонанд.

Д. Мавҷуд будани нуқтаи назар аз рӯи масъала оид ба нақши ҷинсҳо худ ба худ сабаби таъқиб аз рӯи нишонаи ақидаи сиёсӣ шуда наметавонад.

Масъалаи №2

Ковенсияи соли 1951 ба асоси гирифта аломатҳои асосии муайянкунандаи мақоми гурезаро номбар кунед?

Масъалаи №3

Шаҳрванди Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон А. сарҳади Ҷумҳурии Тоҷикистонро бидуни иҷозати зарури убур намуда ва ба ш. Душанбе омад. Баъд аз чанд рӯз ӯ ба Хадамоти шиносномавӣ боақайдгирӣ ВКД ҶТ бо дархост оид ба гирифтани мақоми гуреза муроҷиат намуд.

Тартиби ба даст овардани мақоми гурезагӣ чи гуна аст?

Оё шаҳрванди А. дар ин ҳолат дуруст амал намуд?

Дар ин ҳолат мақомоти ваколатдор чи гуна қарор метавонад қабул кунанд?

Масъалаи №4

Ба назди шумо шахси паноҳҷӯянда омада, мегӯяд ки дар кишвари ӯ ҷанг аст. Тамоми аъзои оила онро дар дар пеши ҷашми ӯ ба катд расонданд, вале он кас барои он зинда монд, котилон гумон доштан ки ин нафар мурдааст. Он натавонист ба дигар қисми кишвар хичрат кунад, зеро ҷунин ходиса (куштор) дар тамоми манотиқи кишвар рух медиҳад. Арзқунанда соҳибмаълумот нест ва сабаби тарқ карданро ғайр аз ҷанг дигар тавзеҳ дода наметавонад. Шумо ба он аҳамият додед, ки арзқунанда хусусиятҳои гурӯҳи одамонро дорад, ки давлати масубияти дархосткунанда мунтазам маҳв мекунанд.

Қарори шумо дар ин маврид?

Масъалаи №5

Аъзои гурӯҳи муҳолиф нисбат ба тартиботи ҳуқмронӣ дар кишвари ӯ, ҷаноб М. маҳфӣ варақахоро дар заводе, ки ӯ кор мекард, паҳн мекард. Варақаҳо ба шӯриши халқ бар зидди тартиботи ҳуқмрон даъват мекарданд. Ҳангоми паҳни варақаҳо ӯ дастгир шуда, ба ҳабс гирифта мешавад ва ба мӯҳлати 5 сол аз озодӣ маҳрум карда мешавад. Баъди 3 соли ҳабс ба ӯ муассар мешавад, ки фирор кунад, лекин ҳангоми фирор ӯ яке аз дидбонҳоро, ки дар оянда ба як умр маҷрӯҳ мешавад, ярадор кунад. Баъди кӯшишҳои дурру дароз ва душвор, ба М. муассар шуд, ки кишвари ҳудро тарқ кунад ва паноҳгоҳ дар кишвари С. пурсад.

Хангоми дида баромадани парвандаи мазкур кадом ҳолатҳоро ба назар гирифтаи зарур аст? Дар парвандаи мазкур масъала дар бораи истисно дида мешавад ё не?

Адабиёт:

1. Афганские беженцы в Кыргызстане, Казахстане и Узбекистане. – Бишкек: Региональный центр по вопросам миграции и беженцев. 2002. -248 с.
2. Беженцы и вынужденные переселенцы в Государствах Содружества Независимых Государств. Конвенция и организационные меры по решению проблемы многосторонними усилиями в рамках Содружества / Под ред. Мукомеля В., Памна Э. – М.: Комплекс -Прогресс, 1996. -160 с.
3. Буше-Сольнье Ф. Практический словарь гуманитарного права. М., 2006. – С. 551.
4. Васильева В.А. Вынуждения миграция в Республике Беларусь. Теоретико-правовые и организационные аспекты: Монография. –Мн.: Академия МВД Республики Беларусь, 2000.
5. Васильев Л.А., Генералов В.А. О специальных учетах лиц, подпадающих под статус беженца // Актуальные проблемы правоохранительной деятельности органов внутренних дел. Минск, 1999.
6. Галенская, Л.Н. Право убежища. Международно-правовые вопросы / Л.Н. Галенская. - М.: Международные отношения, 1968.
7. Ганнушкина С.А. Сомнения всегда в пользу беженца // Юридический вестник. 1996. № 6 (134).
8. Гудвин – Гилл Г.С. Статус беженцев в международном праве /Пер. с англ. Под ред. М.И.Левинной. –М.: ЮНИТИ, 1997. -647с.
9. Джакупова Ч. Беженцы в Кыргызстане: 90-е годы XX века. – Бишкек: Илим, 2000. -120 с.
10. Кокая И.Ж. Беженцы – глобальная проблема XXI века //Закон и право, 2000, № 10. –С. 7-10.
11. Кокая И.Ж. Понятие и критерии установления беженцев в международном праве // Российский юридический журнал. - 1997. - № 2. - С. 97-109
12. Краткий справочник терминов в области миграции и беженцев. Составители: Ф.Абдельмаджид, А.Суйундуева.-Бишкек, 1998.
13. Лебедев М.А. Процедуры приема беженцев и лиц, в поисках убежища: потребность в стандартах / / Московский журнал международного права. – 1997. № 4.

14. Международная защита беженцев: Учебно-практическое пособие для Вузов. –Бишкек, 2007. -264 с.

15. Определение статуса беженца: учебный модуль. Женева: УВКБ ООН, 1989.

16. Определение статуса беженцев. Материалы семинара. – М., 2004. –182с.

17. Определение статуса беженцев: стандарт доказывания и работа с лицами, ищущими убежища без удостоверяющих личность документов. Материалы семинара, проведенного в рамках деятельности Рабочей группы неправительственных организаций по законодательству и защите прав беженцев. Прага. 3-4 декабря 1999 г.-М., 2000.

18. Организация юридических консультаций для беженцев и вынужденных переселенцев в городах и регионах России. –М.: Звенья, 1997.

19. Потапов В.И. Беженцы и международное право. –М.: Междунар. отношения, 1986. -104 с.

20. Права человека и защита беженцев: Пособие для самообучения, Том 2. –UNHCR, 2005. -238 с.

21. Психология беженцев и вынужденных переселенцев: опыт исследований и практической работы / Под ред.Г.У.Солдатовой.- М.:Смысл, 2001.

22. Работа с беженцами и перемещенными лицами (Под ред. Л.И.Черкасской). Пер с англ.- М.: Институт проблем гуманизма и милосердия, 1992.

23. Раджабов М.Н. Гражданско-правовой статус иностранцев в Республике Таджикистан. –Душанбе.: Ирфон, 2004.

24. Руководство по процедурам и критериям определения статусабеженцев. Управление верховного комиссара ООН по делам беженцев. Женева: 1992.

25. Чигарев В. М. Проблема беженцев и механизм ее решения: Учебное V, пособие. М.: ДА МИД РФ, - 1996.

26. Хэтэуэй Джеймс С. Право статуса беженцев /Пер. с англ. под ред. В.Масловского, Н. Картанбаевой, А.Ни. – Бишкек, 2008. 377 с.

27. Центральная Азия: соблюдение принципа невысылки беженцев. Рабочая группа неправительственных организаций по законодательству и защите беженцев. Бишкек. 2004.

28. Эгер Ж. Процедура приема беженцев и лиц в поисках убежища // Московский журнал международного права. 1998. № 1., с. 92-103.

29. Юридическая клиника по проблемам миграции: учебно-методическое пособие. Саратов. 2002.

30. Диноршоев А.М., Сафаров Б.А., Сафаров Д.С. Хукуки гурезахо /Зери тахрири дотс.Диноршоев А.М. – Душанбе, 2011. -268 сах.

БОБИ IV. МАҚОМИ ҲУҚУҚИИ ГУРЕЗАҲО ДАР ҲУҚУҚИ БАЙНАЛҲАЛҚӢ ВА МИЛЛӢ

Дар сурат: Шӯрои Даниягӣ оид ба гурезаҳо.

- § 1. Мафҳуми мақоми ҳуқуқи гурезаҳо.
- § 2. Хусусиятҳои мақоми ҳуқуқи гурезаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.
- § 3. Ҳуқуқи соҳибҳуқуқи гурезаҳо.
- § 4. Ҳуқуқ ва ўҳдадориҳои гурезаҳо.
- § 5. Шахрвандии гуреза.

§ 1. Мафҳуми мақоми ҳуқуқи гурезаҳо

Дар адабиёти ҳуқуқӣ мафҳуми «мақоми ҳуқуқӣ» гуногун муайян карда мешавад. Аксарияти олимони мафҳумҳои «мақоми ҳуқуқӣ» ва «вазъи ҳуқуқӣ»-ро ҳамчун муродиф истифода мебаранд. Дигар гурӯҳи олимони, ба якхелагии пайдоиши ислоҳотҳои «вазъ» ва «мақом» нигоҳ накарда таърифи «вазъи ҳуқуқӣ»-ро ба маънои васеъ, ислоҳоти «мақоми ҳуқуқӣ»-ро бошад ба маънои маҳдуд истифода мебаранд ва онҳоро ҳамчун ду мафҳуми мустақил фарқ мекунанд. Дар моддаи 2 Қонуни ҚТ «Дар бораи гурезаҳо» ислоҳотҳои «мақом» ва «вазъ» ҳамчун баробараҳамият дида мешаванд. Ба зери «мақоми ҳуқуқии» гуреза вазъи ҳуқуқии шахсони паноҳҷӯянда, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон гуреза доништа шудаанд, фаҳмида мешавад. Лекин аз таркиби меъёрҳои моддаи 2 Қонуни ҚТ бар меояд, ки ислоҳоти мақоми ҳуқуқӣ «вазъи ҳуқуқӣ» фақат ҳуқуқ, озодӣ, ўҳдадориҳо ва манфиатҳои қонуниро, ки аз тарафи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар карда шудааст, дар бар мегирад. Як ҳел мутахассисони ин соҳа тахмин мекунанд, ки «барои муайян кардани вазъи гурезаҳо категорияи «мақом»-ро истифода накарда, ислоҳоти «реча»-ро истифода кардан дуруст мебуд»¹. Барои он, ки вазъи гурезаҳо, ба ҳамаи душвориҳо ва зиддиятҳои нигоҳ накарда, хусусияти муваффаққатино дорад, ва инчунин робитаи ҳуқуқии воқеи гуреза бо кишваре, ки паноҳгоҳ додаст, мавҷуд мебошад. Ғайр аз робитаи воқеи байни давлат ва шахсоне, ки дар сарзамини ў истиқомат мекунанд, робитаи ҳуқуқӣ мавҷуд мебошад, ки ў: - яқум, дар мавҷуд будани ҳуқуқҳои ва иҷро кардани ўҳдадориҳои муайян нисбати давлат ва итлоати ў ба ҳокимияти мустақил акси худро меёбад.

- дуюм, яке аз сифатҳои, ки робитаи ҳуқуқии шаҳрвандоро бо давлат тавсиф медиҳад, устувории шаҳрвандӣ, инчунин ҳуқуқ ва ўҳдадориҳои, ки таркиби ўро муайян мекунанд, мебошанд.

Институти шаҳрвандӣ феълан ба вазъи ў ҳамчун гуреза таъсир намекунад. Мавҷуд будани гурезаҳо дар сарзамини давлати дигар пайдошавии муносибатҳои ҳуқуқии душакларо ба вучуд меорад: яқум, байни гурезаҳо ва давлате, ки дар сарзамини он пайдо шудаанд; ва дуюм, байни давлате, ки гурезаҳоро қабул кардааст, ва давлате, ки сарзамини онро гурезаҳо тарк карданд. Дар як қатор ҳолатҳо ҳамчунин муносибатҳои ҳуқуқӣ байни давлати гурезаҳоро қабулкарда ва ташкилотҳои байналмиллалӣ, ки мақсади онҳо дар ҳалли масъалаҳои гурезаҳо расонидани кўмак мебошад, ба миён меоянд»².

¹Ниг.: Потапов В.И. Беженцы и международное право. – М.: Международные отношения, 1986. – С.5-8.

² Ниг.: Потапов В.И. Беженцы и международное право. – М.: Международные отношения, 1986. – С.7-8.

Дар асоси дар боло зикршуда Потапов В.И. ба хулосае омад, ки барои гурезаҳо ба ҷои категорияи «мақоми ҳуқуқӣ» бояд «реча»-ро истифода бурдан зарур аст.

Бо фикри мо категорияи «речаи ҳуқуқӣ» ҳеч гоҳ категорияи «мақоми ҳуқуқӣ» иваз карда наметавонад, барои он, ки ӯ ҳамчун шарти ҳуқуқӣ ва тартиби гирифтани мақоми ҳуқуқӣ баромад карда, ҳуқуқ ва ӯҳдадориҳои шахсро муайян намекунад. Категорияи «мақоми ҳуқуқӣ» падидаи ҳуқуқии бисёрчанба буда, маҷмӯи ҷузъҳои ҳуқуқиро дар бар мегирад ва ҳамчун категорияи умумӣ ҳисобида мешавад. Ғайр аз ин мақоми ҳуқуқӣ – ин падидаи ҳуқуқӣ, ки ҳама ҷанбаҳои ғайриқонунӣ ҳаётии инсонро дар ҷамъият ва давлат муайян мекунад. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки нисбати гурезаҳо барои иваз кардани категорияи «мақоми ҳуқуқӣ» ба «речаи ҳуқуқӣ» ҳолат нест.

Ҳамин тариқ, мафҳуми «мақоми ҳуқуқии гуреза» ҳама ҷанбаҳои ғайриқонунӣ ҳаётии инсонро аз лаҳзаи гирифтани мақоми гуреза то ўро аз даст додан ё аз ӯ маҳрум шудан дар давлати паноҳгоҳдода дар бар мегирад.

§ 2. Хусусиятҳои мақоми ҳуқуқии гуреза дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Мақоми ҳуқуқии гурезаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тарафи Конституцияи ҚТ, Конвенсия дар бораи мақоми гуреза соли 1951, Протоколе, ба мақоми гуреза тааллуқ дорад соли 1967, Қонуни ҚТ «Дар бораи гурезаҳо» ва дигар санадҳои меъёрии ҚТ муайян карда мешавад. Ба он нигоҳ накарда, ки гурезаҳо ба категорияи хориҷӣ дохил мешавад, лекин мақоми онҳо як қатор хусусиятҳо дорад, ки онҳоро аз мақоми умумии хориҷӣ фарқ мекунад.

Якум, мақоми ҳуқуқии гуреза шакли муваққатӣ дорад, яъне мувофиқи моддаи 11 Қонуни ҚТ «Дар бораи гурезаҳо» аз 10 майи соли 2002, шахс ба мӯҳлати то се сол гуреза доништа мешавад ва бо ҳолатҳои мувофиқи онҳо гуреза ҷои истиқомати доимиро тарк намоед. Ин маънои онро дорад, ки доништан ё аз даст додани мақоми гуреза аз ҷиҳати шахс вобаста набуд, аз давомнокии ҳолатҳои, ки ба беҳатарии ӯ таҳдид мекунанд вобаста мебошад.

Дуюм, нисбат ба гурезаҳо реторсия истифода бурда намешавад. Реторсия – ин истифодаи амалҳои қонунии маҷбурии ҷавобӣ аз тарафи давлат нисбат ба кирдори бадхонаи давлати дигар, ки шахсонӣ ҷисмонӣ ва ҳуқуқии давлати якумро ба шароити маҳдудият оварда расонд. Масалан, давлати «Х» дар сарзамини худ нисбат ба гурезаҳо, ки шаҳрвандони ҚТ мебошанд, ягон намуди маҳдудиятро ҷорӣ наметавонад, ҚТ бошад дар сарзамини худ барои ҷорӣ кардани маҳдудияти ҷавобиро

нисбати гурезаҳое, ки шаҳрвандони давлати «Х» мебошанд, ҳуқуқ надорад. Бинобар ин, ба вазъияти ҳуқуқии гуреза институти «шаҳрвандӣ» дар амал таъсири худро намерасонад. Ғайр аз ин институти «шаҳрвандӣ» ба ҳуқуқе, ки барои истифода ҳангоми муайянкунии мақомии ҳуқуқии гуреза зарур аст, таъсири худро намерасонад. Барои ҳамин дар қонунгузории шаҳрвандӣ аниқ муайян карда шудааст, ки қонуни шахсии гуреза ҳуқуқи давлате, ки паноҳгоҳ пешниҳод кардааст, мебошад. Айни замон қонуни шахсии шаҳрвандони хориҷӣ ҳуқуқи давлате, ки ин шахс шаҳрванди он мебошад, ба ҳисоб меравад. Ҳамаи ин аз он шаҳодат медиҳад, ки соҳибҳуқуқии гурезаҳо дар ҚТ дар асоси қонунгузории ҚТ муайян карда мешавад.

Сеюм, вориди шаҳрвандони хориҷӣ ба ҚТ бо иҷозатномаи пешакӣ амалӣ карда мешавад, яъне шаҳрвандони хориҷӣ аз гузаргоҳҳои сарҳади давлатӣ ҳангоми мавҷуд будани руҳсатнома бо шиносномаҳо ё ҳуччатҳое ки онҳоро иваз мекунанд ба ҚТ ворид мешаванд. Ин маънои онро дорад, ки қонунгузорӣ убури ғайрӣ қонунии сарҳади давлатии ҚТ-ро қатъиян манъ мекунад, лекин барои шахсони паноҳҷӯянда ин истисно карда мешавад, агар шахс дар давоми як шабонарӯз аз лаҳзаи убури сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мақомотҳои ваколатдори ҚТ барои мақоми гуреза гирифтани муроҷиат карда бошад. Риоя накардани ин талаботҳо ба норавони додани дархост дар бораи гирифтани мақоми гуреза мерасонад. Масалан, суди ноҳияи Роҳи охани вилояти Орел 3 октябри соли 2000 ҳангоми дида баромадани парвандаи Моҳд Тарик Ҷаҳондра Шаҳ бар зидди Ҳадомоти муҳоҷирати ш.Орёл сабабҳое, ки ӯ муҳлати муайяншударо барои муроҷиат ба дархост барои гирифтани мақоми гуреза гузаронид, узрнок донист. Арзқунандае, ки шаҳрванди Афғонистон мебошад, фаҳмонда дод, ки ӯ ба Россия дар соли 1997 ҳозир шуд ва ба ҳадомоти муҳоҷирӣ барои он муроҷиат накард, ки ӯ дар бораи мавҷуд будани ин ҳел имконият хабардор набуд, лекин як чанд бор ба мақомотҳои қорҳои дохилӣ ш. Орёл барои қонунӣ гардонидани будани ҳеш муроҷиат кард. Ин ҳолатҳо ба манфиати арзқунанда шохидӣ медиҳанд ва суд қарор баровард, ки арзқунанда ба зерӣ таърифи гуреза мубтало мешавад¹.

Лекин баръакс ҳам мешавад, вақте ки шахс бо сабабҳои беасос муроҷиат намекунад. Масалан, суди Федералии Куйбишеви ноҳияи Марказии Санкт-Петербург 20 июни соли 2000 парвандаи Раҳматулло Ҳасан Ханро бар зидди ҳадомоти муҳоҷирати минтақавии Санкт-Петербург дида баромад. Раҳматулло Ҳасан Хан қарори манфии ҳадомоти муҳоҷирати Санкт-Петербургро эътироз карда, исбот мекард, ки ӯ дар бораи тартиби гирифтани паноҳгоҳ дар Россия тасаввурот надошт, дар шароитҳои вазнин бемор шуд ва ӯ муҳлати

¹ Ниг.: Боротников Ю., Кавальери Ж.П. Региональное представительство УВКБ ООН в Москве. Анализ судебной практики в российской федерации по вопросу определения статуса беженца // Гражданин и право, 2002 №11/12 – С.46.

пешниҳод кардани дархост дар бораи додани ба ӯ мақоми гурезаро қасдан вайрон накард. Суд далелҳои ҷамъшуда ба назар гирифта қайд кард, ки якум, арзқунанда ба гузаргоҳҳои назорати сарҳадӣ бо дархост дар бораи додани ба ӯ мақоми гуреза муроҷиат накард, дуюм, ба ҳадамоти муҳоҷирӣ ҳангоми убури сарзамини Федератсияи Россия муроҷиат накард, сеюм, пеш аз ба ҳадамоти муҳоҷирати муроҷиат кардан, тақрибан як моҳ якҷоя бо шаҳрвандони Афғонистон дар Санкт-Петербург истиқомат мекард. Бо ин сабаб суд баёнотҳои арзқунандаро дар бораи он, ки ӯ аз тарафи ҳамватанони худ, ки баъзеҳои онҳо ҳамчун шахси паноҳҷӯянда ба қайд гирифта шуда буданд, огоҳонида нашуд, ба назар нагирифт ва қарори ҳадамоти муҳоҷирати минтақавии Санкт-Петербургро бекор накард¹.

Чорум, гурезаҳо аз ҳимояи дипломатӣ истифода намебаранд. Яке аз хусусиятҳои мақоми ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷӣ дар давлати будубош дар он мебошад, ки онҳо ҳуқуқ ба ҳимояи дипломатии кишвари шаҳрвандии худ доранд. Ин маънои онро дорад, ки шаҳрвандони хориҷӣ берун аз кишвар ҳам дар доираи ҳуқуқии (юрисдикция) ӯ мебошанд.

Институти ҳимояи дипломатӣ дар асрҳои миёна ба вуҷуд омад, дар замони қадим бошад ҳамчун институти парастори хориҷиён маълум буд. Мавзӯи ҳимояи дипломатӣ ҳама ҳуқуқҳои шаҳрвандони хориҷӣ мебошанд, ки аз тарафи ҳокимияти давлати мазкур бар ҳилофи ўҳдадориҳои байналмиллалӣ ӯ нисбат ба шаҳрвандони хориҷӣ вайрон шуда буданд. Мутаассифона, дар моддаи 13 Қонуни ҚТ «Дар бораи гурезаҳо» яке аз шартҳои маҳрум намудан аз мақоми гуреза ин истифода аз ҳимояи давлати мансубияти шаҳрвандии худ ба ҳисоб меравад.

Ҳимояи дипломатӣ дар се ҳолат ба вуҷуд меояд:

- якум, агар бо амалҳои давлат ба шаҳрванди давлати хориҷӣ, ки дар сарзамини ӯ қарор дорад, зарар расонида бошад;
- дуюм, ин амалҳо ба ҳуқуқи байналмиллалӣ мухолифат кунанд;
- сеюм, истифодаи воситаҳои ҳимояи оддӣ натиҷа надод ё наметавонад натиҷа диҳад. Бо ин хусусияти муносибатҳои ҳуқуқӣ, ки байни гуреза ва давлате, ки онро тарк намуданд, ба вуҷуд меояд, муайян карда мешавад².

Падидаи ҳимояи дипломатӣ нисбати гурезаҳо татбиқ намегардад. Аслан маҳз дар ин хусусияти муносибатҳои миёни гуреза ва кишваре ки онро тарк намудааст, ифода меёбад³.

¹ Ниг.: Боротников Ю., Кавальери Ж.П. Региональное представительство УВКБ ООН в Москве. Анализ судебной практики в российской федерации по вопросу определения статуса беженца // Гражданин и право, 2002 №11/12 – С.45.

² Ниг.: Лукашук И.И. Международное право: особенная часть. Учебник. М.: БЕК, 1997. С.17.

³ Ниг.: Потапов В.И. беженцы и международное право. М.: МО, 1986. С.10-11.

Дар давлати истиқомат тартиботи ҳуқуқии шахсии гурезаҳо мушаххас ҷорӣ карда намешавад, ба онҳо тартиботи ҳуқуқие, ки барои хориҷиён муайян карда шудааст, паҳн карда мешавад. Масалан, нисбати гурезаҳо асосан тартиботи миллий (ҳуқуқ ба суд мурочиат кардан, ҳуқуқ ба озодии дин, гирифтани маълумоти ибтидоӣ, ҳуқуқ ба кӯмаки ҳукумати ва таъминоти иҷтимоӣ, андозсупорӣ, ҳуқуқи муаллифӣ), нисбати дигар ҳуқуқҳо бошад (ҳуқуқ ба моликияти шахсӣ, ҳуқуқ ба касбҳои озод машғул шудан, таъминоти манзилӣ, кор ба роҳи кироя ва ғайраҳо) – бо тартиботе номусоидтар нисбатан ба шаҳрвандони хориҷӣ, ки одатан дар ҳамин ҳолатҳо доранд, истифода бурда мешавад.

§ 3. Соҳибҳуқуқии гурезаҳо

Дар адабиёти ҳуқуқӣ оиди мавқеи категорияи «соҳибҳуқуқӣ» дар мақоми ҳуқуқии шахсият нуктаи назари гуногун мавҷуд мебошад. Масалан, бо фикри О.И.Иоффе, Б.В.Пхаладзе, Л.С.Явич, Я.Р.Веберс, Т.В.Ткаченко, Т.Л.Левшина соҳибҳуқуқӣ ҳуқуқи махсус мебошад. Дигар гурӯҳи олимон бошад, чунончи Н.И.Матузов, О.А.Красавчиков, Л.Г.Кузнецова, В.Н.Храпонюк соҳибҳуқуқиро ҳамчун сифати муқаррарӣ рад карда, фақат сифати умумӣ- ҳуқуқии онро ба эътибор мегиранд.

Ба назари мо, ҳақиқатан категорияи «соҳибҳуқуқӣ» ҳамчун натиҷа, мафҳуми ҳуқуқӣ ба сифати муқаррарии инсон баромад мекунад, яъне мавҷудияти воқеии онҳо аз рӯзи таваллуд то маргаш, синну сол ва дигар сифатҳое, ки аз тарафи давлат эътироф карда шудааст. Айни ҳол марҳилаи мазкур натиҷаи инкишофи ҷамъият мебошад. Лекин ин маънои онро надорад, ки ин фақат сифати умумӣ-ҳуқуқии инсон мебошад. Барои он ки инсон тамоми ҳаёт барои эътироф ва таъмин шудан аз тарафи давлат сифатҳои воқеии онҳоро дар ҷамъият мубориза мебарад. Масалан, зан ва мард бояд баробарҳуқуқ бошанд. Лекин фақат дар асри XX дар натиҷаи мустаҳкам шудани он дар қонунгузории миллий ва байналмиллӣ ин баробарии воқеӣ рӯй дод. Барои ҳамин гуфтан мумкин аст, ки категорияи соҳибҳуқуқӣ фақат дар натиҷаи инкишофи ҷамъият дар асоси сифатҳои воқеии эътирофшуда аз тарафи давлат имконпазир аст, лекин ҷудо кардани онҳо аз сифатҳои воқеӣ бефоида мебошад.

Ҳамин тариқ, асоси соҳибҳуқуқиро сифатҳои воқеии инсон, ки мавҷудияти ҷисмонии инсонро, синну соли ӯ, ирода ва қобилияти ӯро дар бар мегирад, ташкил мекунад. Ин сифатҳои воқеӣ баъди эътироф кардан аз тарафи санадҳои қонунгузорӣ ба қобилияти ҳуқуқӣ (соҳибҳуқуқӣ) табдил меёбанд ва барои ҳамин сифатҳои воқеии инсон дар маҷмӯъ бо сифатҳои ҷамъиятӣ-ҳуқуқӣ моҳияти категорияи

сохибхукукии шахсони ҷисмониро дар ҷамъият ифода мекунанд. Сохибхукукӣ ин қобилияти ҳукукии шахс бо амалҳои худ ҳукуқҳои гуногун доштан, ба даст овардан ва амалӣ кардани ҳукуқ ва ўҳдадориҳо мебошад. Доштани сохибхукукӣ маънои онро надорад, ки ӯ ҳукуқ ва ўҳдадориҳои аниқ дорад, фақат қобилияти зарурии доштани онро мефаҳмонад. Ғайр аз ин фарқияти сохибхукукӣ аз ҳукуқ ва ўҳдадориҳо дар он аст, ки ӯ аз шахсият ҷудоинопазир мебошад.

Ҳамин тариқ ҳукуки субъективӣ имконияти гурезаро сохибхукукӣ ва ўҳдадориҳо буданро ифода карда, айни ҳол ӯ ҳамчун сифати ҳукукӣ, ки аз рӯи табиати аз вай ҷудонопазир мебошад, баромад мекунад. Лекин сохибхукукӣ гуреза аз сохибхукукии шаҳрванди хориҷӣ қомилан мутобик намебошад, барои он, ки нисбат ба шахсони яқум қонунгузории давлате, ки паноҳгоҳ додаст, истифода бурда мешавад, нисбати шахсони дуҷум бошад ҳукуки ватанӣ ва хориҷӣ истифода бурда мешавад.

Умуман, сохибхукукии гуреза – ин сифати ҳукукии ӯ мебошад, ки қобилияти сохибхукукӣ ва фаъолиятиро дар бар мегирад. Ҳаҷм ва таркиби қобилияти ҳукукии гуреза дар ҚТ дар асоси қонунгузории ҚТ ба танзим дароварда мешавад. Ҳукуки ҚТ қобилияти ҳукукии гурезаро дар ҚТ муайян мекунад, ки мувофиқи он гуреза, агар ӯ дар кишвари шаҳрвандии худ ин ҳукуқҳоро надошта бошад ҳам, дар кишвари мо ҳамин ҳел ҳукуқҳоро дорад. Аз тарафи дигар ӯ он ҳукуқҳоро, ки аз рӯи қонунгузории ҚТ ба шаҳрвандони ҚТ дода намешаванд, дошта наметавонад. Барои ҳамин дар ҚТ тартиби миллии ҳангоми муайянунии қобилияти ҳукукии гуреза пешниҳод карда мешавад. Ин маънои онро дорад, ки таркиби қобилияти ҳукукии гуреза бо қобилияти ҳукукии шаҳрвандони ҚТ баробар мебошад.

Умуман пешниҳоди қобилияти ҳукукии гуреза табиати шартӣ дорад, барои он ки на ҳама вақт ба гурезаҳо ҳамин ҳел ҳаҷми ҳукуқ ва ўҳдадориҳое, ки шаҳрвандони давлати истиқомат доранд, дода мешаванд, барои он ки истисноҳои муайян аз қоидаҳои умумӣ мавҷуд мебошанд. Ғайр аз ин онҳо ҳукуқ ва ўҳдадориҳои зиёдтар нисбат ба шаҳрвандони худ истифода бурда наметавонанд. Масалан, ҳукуқ барои озодона гаштан дар сарзамини ҷумҳурӣ, интиҳоби манзили истиқомат ва ғайраҳо. Ҳукумати ҚТ Қарор аз 25 июли соли 2000 №325 «Дар бораи номгӯи маҳалҳои аҳолинишини Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки барои истиқомати муваффақати шахсони паноҳгоҳҷӯянда ва гурезаҳо иҷозат дода шудааст» қабул кард, ки дар он барои шахсони паноҳгоҳҷӯянда ва гурезаҳо дар ҳаракаткунӣ дар сарзамини ҚТ, инчунин интиҳоби манзили истиқомат, маҳдудиятҳои маълум муқаррар карда шудааст.

Ҳамин тариқ гурезаҳо моҳиятан дар ҳукуқ ва ўҳдадориҳо ба шаҳрвандони ҚТ, ғайр аз он истисноҳое, ки аз тарафи қонунгузории ҚТ пешбинӣ карда шудааст, баробар карда шудаанд. Лекин баробарқунии

қобилияти ҳуқуқии гурезахоро бо шаҳрвандони худ ҳама гуна маҳдудиятро истисно мекунад. Барои ҳамин ҳама гурезаҳо дар ҚТ новобаста аз миллат, наҷод ва дин қобилияти ҳуқуқии баробарро доранд.

Дар охир гуфтан мумкин аст, ки қобилияти ҳуқуқии гурезаҳо заминаи ҳуқуқии дохилшавии ӯ ба муносибатҳои ҳуқуқӣ мебошад ва ҳамчун асоси ҳуқуқӣ барои ба даст овардани ҳуқуқ ва ӯҳдадориҳо шахс мебошад.

Чузъи дигари соҳибҳуқуқии гуреза қобилияти амали (мукаллафияти) ӯ мебошад, ки ӯ қобилияти гурезаро бо амалҳои худ ба даст овардан ва амалӣ кардани ҳуқуқхоро, инчунин барои худ ӯҳдадориҳоро тартиб дода иҷрои онҳоро мефаҳмонад. Қобилияти амали (мукаллафияти) гуреза бо қонуни давлате, ки паноҳгоҳ додаст, муайян карда мешавад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қобилияти амалии (мукаллафияти) гуреза дар ҳаҷми пурра пас аз расидан ба синни ҳаҷдаҳ ба миён меояд. Маҳдудияти қобилияти амалии (мукаллафияти) гуреза аз рӯи нишонаҳои наҷод, дин, ҷинс, макони истиқомат бо қонунгузории ҚТ қатъиян манъ аст. Дар ҚТ маҳдудияти қобилияти амалии (мукаллафияти) гуреза фақат бо тартиби судӣ ва дар асосҳое, ки аз тарафи қонун пешбинӣ карда шудааст, амалӣ карда мешавад. Аз ҷумла, асари сӯиистеъмолии машрубот ё маводи нашъаовар худ ё оилаи худро дар вазъияти вазнини моддӣ қарор диҳад (моддаи 31 КҶ ҚТ).

Гурезаҳое, ки дар қобилияти амалӣ (мукаллафият) маҳдуд карда шудаанд, мустақилона бо моликияти худ идора карда наметавонанд, аз ин ҷумла, тӯҳфа қардан, фурухтан, бадал қардан, васият қардан, маош гирифтани ва дигар намудҳои даромад. Ба ҷои ӯ ин қорҳоро шахси махсус таъиншуда, яъне парастор, иҷро мекунад. Агар гуреза дар натиҷаи касалии руҳӣ ё камакӣ моҳияти амалҳои худро нафаҳмад ё онҳоро идора карда натавонад, то он вақт мувофиқи тартиби муқаррарнамудаи қонунҳои мурофиаи граждани суд метавонад ин шахсро аз қобилияти амалии маҳдуд созад ва аз болои он парастор таъин карда мешавад. Қобилияти амалии (мукаллафияти) гуреза аз қобилияти амалии (мукаллафияти) шахсони хориҷӣ дар ҚТ фарқ мекунад. Қобилияти амалии (мукаллафияти) шахсони хориҷӣ ба қонуни шахсӣ итоат мекунад, қонуни шахсӣ бошад қонуни шаҳрвандӣ мебошад. Қонуни шахсие, ки қобилияти амалии (мукаллафияти) гурезаро муайян мекунад, қонуни давлат мебошад, ки паноҳгоҳ додаст.

Ҳамин тариқ, соҳибҳуқуқии гурезаҳо дар ҚТ танҳо дар асоси қонунгузории ҚТ муайян карда мешавад ва итоат ба ду тартиби ҳуқуқӣ, ҳамчун хусусиятҳои мақоми ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷӣ, ба онҳо паҳн карда намешаванд.

§ 4. Ҳуқуқ ва ўҳдадориҳои гурезаҳо

Ҳуқуқ ва ўҳдадориҳои гурезаҳо ба ду гурӯҳ тақсим мешаванд: асосӣ ва махсус. Ба гурӯҳҳои асосӣ он ҳуқуқҳо, озодӣ ва ўҳдадориҳо тааллуқ доранд, ки онҳоро Конститутутсияи ҚТ ба инсон новобаста аз шаҳрвандӣ, вазъияти иқтисодӣ ва сиёсӣ ва дигар ҳолатҳо пешниҳод мекунад. Бинобар ин ҳуқуқҳои асосӣ, озодӣ ва ўҳдадориҳои гурезаҳо ба се гурӯҳ тақсим мешаванд:

1. Ҳуқуқ ва озодиҳои шахсии гурезаҳо:

- ҳуқуқ ба ҳаёт;
- ҳуқуқ ба дахлнопазирии шахсият;
- ҳуқуқ ба дахлнопазирии манзил;
- ҳуқуқ ба интиҳоби маҳалли зист ва мусофират дар сарзамини Ҷумҳурии Тоҷикистон
- ҳуқуқ ба дахлнопазирии ҳаёти шахси ва оилавӣ;
- ҳуқуқ ба ташкили оила (аз соли 2011 тартиб қарор карда шуд, ки мувофиқи он ҳориҷиёне, ки бо шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон никоҳ мекунад, бояд шартномаи никоҳ шартқоро дар бораи маҳалли зист ва таъмин бо маскан нишон диҳанд);
- ҳуқуқ ба ному насаб;
- озодии фикр, виҷдон ва дин.

2. Ҳуқуқҳои иҷтимоӣ-иқтисодии гурезаҳо:

- ҳуқуқ ба меҳнат;
- ҳуқуқ ба ҳифзи саломатӣ;
- ҳуқуқ ба гирифтани маълумот;
- ҳуқуқ ба истироҳат;
- ҳуқуқ ба таъминоти иҷтимоӣ;
- ҳуқуқ ба бинои истиқоматӣ (аз тарафи қонун харидани манзили зист ба шахсоне, ки шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистонро надоранд аз соли 2011, манъ карда шуд, лекин пештар ҳақиқати ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамин ҳел буд, ки ҳориҷиён аз рӯи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон барои харидани манзили истиқоматӣ ҳуқуқ доштанд);
- ҳуқуқ ба моликияти шахсӣ, мерос гирифтани ва васият қардани моликият;
- ҳуқуқ ба истифодаи дастовардҳои маданий.

3. Ҳуқуқ ва озодиҳои сиёсии гурезаҳо:

- ҳуқуқ ба гирифтани шаҳрвандӣ;
- озодии суҳан ва ифодаи ақида;
- ҳуқуқ ба озодии иттиҳодҳо (ҷамъиятҳо).

Ҳуқуқ ва ўҳдадориҳои махсус бошад мақоми гурезаро ҳамчун категорияи махсуси хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян мекунад.

Ба ҳуқуқ ва ўҳдадориҳои махсус аз тарафи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезаҳо» (моддаи 12) мансуб карда шудааст:

- ҳуқуқ ба гирифтани иттилоот дар бораи ҳуқуқ ва ўҳдадориҳои худ, инчунин иттилооти дигар мувофиқи Қонуни мазкур;
- ҳуқуқ ба истиқомат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи гуреза будан дар маҳалҳои аҳолинишине, ки номгӯи онҳоро Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, муайян кардааст;
- ҳуқуқ ба интихоби маҳалли аҳолинишин барои сокиншавии мустақилона, ки мақомоти қорҳои дохилӣ тибқи шартномаҳои иҷораи истиқоматгоҳ дар асоси шаҳодатномаи гуреза пешниҳод мекунад;
- ҳуқуқ ба сокиншавии мустақилона дар оилаи шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон ё шаҳрванди хориҷӣ ва шахси бешаҳрванд мувофиқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- ҳуқуқ ба гирифтани роҳат аз мақомоти дахлдори қорҳои дохилӣ барои сокиншавии муваққатӣ мутобиқи Низомномаи истиқомати гурезаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ намудааст, агар сокиншавии мустақилона ғайриимкон бошад;
- ҳуқуқ ба иштирок дар барномаҳои ҳамгироие, ки мақомоти қорҳои дохилӣ таҳия менамояд;
- ҳуқуқ ба ёрии тиббӣ, таъминшавӣ бо қор, қор дар асоси қироя ё фаъолияти соҳибқорӣ, мутобиқи санадҳои меъёриро ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон, агар тартиби дигар муқаррар нашуда бошад;
- ҳуқуқ ба гирифтани маълумоти ибтидоӣ ва миёна;
- ҳуқуқ ба қўмаки мақомоти қорҳои дохилӣ дар дарёфти маълумот дар бораи ҳешовандоне, ки дар давлати мансубияти шаҳрвандии (маҳалли истиқомати пештараи) шахси гуреза истиқомат мекунад;
- ҳуқуқ ба муроҷиат ба мақомоти қорҳои дохилӣ бо мақсади ёрӣ расондан ба ӯ ва аъзои оилааш дар барасмиятдорории ҳуҷжатҳои рафтуомад барои рафтан аз Ҷумҳурии Тоҷикистон ва омадан ба Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- ҳуқуқ ба аз мақомоти қорҳои дохилии маҳалли истиқомат мувофиқи тартиби муқарраргардида гирифтани иҷозати зист ва дигар ҳуҷжатҳои дахлдор;

- ҳуқуқ ба бо ариза муроҷиат намудан дар хусуси додани иҷозат барои истиқомати доимӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо асосҳое, ки ба мақоми гуреза вобастагӣ надоранд ё мувофиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳиб шудан ба мақоми шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- ҳуқуқ ба ихтиёран баргаштан ба давлати мансубияти шаҳрвандии (маҳалли истиқомати пештараи) худ;
- ҳуқуқ ба рафтани ба давлати дигар барои истиқомат;
- ҳуқуқ ба гирифтани ёрдампулӣ ва дигар навъи кӯмак тибқи тартибе, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян менамояд.

Ба ўҳдадориҳои асосӣ тааллуқ доранд:

- талаботи Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни мазкур ва дигар санадҳои меъёрию ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистонро риоя намоянд;
- ҳангоми сокиншавии мустақилона дар мўҳлати на дертар аз се рӯзи корӣ пас аз гирифтани шаҳодатнома дар мақомоти корҳои дохилии маҳалли истиқомат аз қайд гузаранд;
- пас аз гирифтани роххат барои сукувати муваққатӣ аз мақомоти корҳои дохилӣ дар мўҳлати на дертар аз се рӯз ба маҳалли аҳолинишини нишондодашуда омада, баъди расидан дар мўҳлати на дертар аз се рӯзи корӣ дар мақомоти маҳаллии корҳои дохилӣ аз қайд гузаранд;
- дар мўҳлати на дертар аз як ҳафтаи корӣ ба мақомоти корҳои дохилӣ дар хусуси тағйир ному насаб, ҳайати оила, вазъияти оилавӣ, дар бораи соҳиб шудан ба шаҳрвандии дигар давлат ва дар бораи гирифтани иҷозат барои истиқомати доимӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон маълумот пешниҳод кунанд;
- аз мақсади тағйир додани ҷойи истиқомат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ё кўчида рафтани берун аз Ҷумҳурии Тоҷикистон мақомоти корҳои дохилиро хабардор намоянд;
- дар сурати иваз намудани ҷойи истиқомат аз қайди мақомоти корҳои дохилӣ бароянд ва дар давоми се рӯзи корӣ пас аз расидан ба маҳалли нави истиқомат дар мақомоти корҳои дохилии он маҳал аз қайд гузаранд;
- дар мўҳлатҳое, ки мақомоти корҳои дохилӣ муқаррар менамояд, ҳар сол аз нав аз қайд гузаранд;
- дигар ўҳдадориҳоеро, ки қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон барои шаҳрванди хориҷӣ ва шахси бешаҳрванди дар Ҷумҳурии Тоҷикистон доимӣ истиқоматкунанда пешбинӣ намудаанд, иҷро кунанд.

Дар охир гуфтан мумкин аст, ки гурезаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамон ҳуқуқ ва ўҳдадорихоро соҳиб мебошанд, ки шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳравандӣ, ки дар дар Ҷумҳурии Тоҷикистон доимӣ зиндагӣ мекунанд, доранд.

§ 5. Шаҳрвандии гурезаҳо

Ба вазъияти гуреза шаҳрвандии ӯ феълан таъсир намерасонад. Барои он, ки шахс баъди гирифтани паноҳгоҳ ва эътирофи расмӣ мақоми ӯ, ба ӯ доираи ҳуқуқи давлате, ки паноҳгоҳ додаст, паҳн карда мешавад, на ин ки давлати мансубияти шаҳрвандӣ ё маҳалли истиқомати пештараи ӯ. Ғайр аз ин «Гурезаҳо ҳамчун шахсоне, ки кӯшиши баромад аз доираи ҳуқуқи давлати мансубияти шаҳрвандии онҳо бо усуле, ки аз тарафи қонун пешбинӣ нашудааст, дида мешаванд. Барои он, ки давлат одатан дар қонунгузори худ имконияти тағири маҳали шаҳрвандони худ берун аз сарзамини давлатӣ барои ҷустуҷӯи паноҳгоҳ дар кишварҳои дигар пешбинӣ намекунад. Ин ҳел ҳолат хусусияти муносибатҳои ҳуқуқиро байни гурезаҳо ва давлати тарк кардаи онҳо муайян мекунад. дар бисёр ҳолатҳо ҳуди гурезаҳо парастории давлати ватанро рад мекунанд, бинобар ин аз ҷимояи дипломатӣ ва консулӣ, ки давлат ба шаҳрвандони худ, ки берун аз кишвар ҷойгир мешаванд, пешниҳод мекунад»¹.

Лекин ин гуна радқунӣ маҳрумшавии беихтиёрии аз шаҳрвандиро ифода намекунад, барои он ки гуреза он шахсе, ки аз тарафи давлати шаҳрвандии худ аз ҷимояи дипломатӣ ва консулӣ истифода намебарад, ба ҳисоб меравад.

Бинобар ин, гурезаҳо бо таври ҳуқуқӣ не, балки амалан шаҳрвандиро аз даст медиҳанд, яъне шахсе баъди гирифтани мақоми гуреза ўро нигоҳ медорад ва институти шаҳрвандӣ ба вазъияти ӯ ҳамчун гуреза таъсири худро намерасонад.

Онҳо метавонанд дар давлате, ки паноҳгоҳ додаст, бо роҳи натурализатсия шаҳрвандиро гиранд. Ин ҳолатҳо дар Конвенсия дар бораи гурезаҳо соли 1951 қайд шуданд, ки давлатҳои аҳдкунанда «ба қадри имкон ба сабукгардонии ассимилятсия ва натурализатсияи гурезаҳо мусоидат хоҳанд кард». Барои ҳамин яке аз роҳҳои амалӣ кардани он, ин ба онҳо додани шаҳрвандии давлати паноҳгоҳдода мебошад. Шаҳрвандӣ аз тарафи гурезаҳо бо тартиби қабул, яъне натурализатсия гирифта мешавад. Натурализатсия маънои онро дорад, ки шаҳрвандии ягон давлат аз тарафи шахсе, ки шаҳрвандӣ надорад ё шаҳрвандии дигар давлатро дорад. Қабули шаҳрвандӣ бо дархости

¹ Ниг.: Потапов В.И. Беженцы и международное право. – М., 1986. – С.10-11.

шахси ҳавасманд фарох паҳн карда шудааст. Қарор дар бораи қабул ба шаҳрвандии ҚТ аз тарафи Президенти ҚТ қабул карда мешавад. Тақрибан дар ҳама давлатҳо бо тартиби қонунгузорӣ талаботҳо барои қабулкунӣ ба шаҳрвандӣ мустаҳкам карда шудааст. Талаботи асосӣ ин истиқомати доимӣ дар давлате, ки шаҳрвандии он қабул карда мешавад.

Саволҳои санҷишӣ оид ба боби IV:

1. «Мақоми ҳуқуқӣ» аз «вазъи ҳуқуқии» гурезаҳо бо чӣ фарк мекунад?
2. Ҳуқуку озодӣ ва ўҳдадориҳои асосии гурезаҳоро номбар кунед?
3. Дар бораи мазмунӣ соҳибҳуқуқии гурезаҳо чӣ медонед?
4. Хусусиятҳои мақоми ҳуқуқии гуреза дар чӣ мебошад?
5. Дар бораи ҷойи падидаи «шаҳрвандӣ» дар мазмунӣ мақоми ҳуқуқии гуреза нақл кунед?
6. Хусусиятҳои ҳуқуқ ва ўҳдадориҳои махсуси гурезаҳо дар чӣ мебошад?
7. Шартҳои ба даст овардани шаҳрвандро аз тарафи гуреза номбар кунед?
8. Барои чӣ мақоми ҳуқуқии гуреза ҳислати муваффаққатӣ дорад?
9. Бо қонунгузориҳои кадом давлат қобилияти амалкунии гуреза муайян карда мешавад?
10. Гурезаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқ ба манзили истиқоматӣ доранд?
11. Ҳуқуқ ва озодиҳои асосии сиёсии гурезаҳоро номбар кунед?
12. Ое нисбати гурезаҳо реторсия татбиқ карда мешавад?
13. Қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон убури ғайри қонунӣ сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро барои шахсони паноҳҷӯянда қатъиян манъ мекунад ё не?
14. Кадом ҳуқуқҳои иҷтимоӣ-иқтисодиро гурезаҳо доранд, онҳоро номбар кунед?
15. Ҳуқуқи ба даст овардани шаҳрвандӣ ҳуқуқи шахсӣ ё сиёсии гурезаҳо мебошад?
16. Манфиатҳои қонунӣ гурезаҳо дар ҷи мебошад?
17. Ҳуқуқи ихтиёронӣ баргаштан ба кишвари мансубияти шаҳрвандии худ ба ҳуқуқҳои асосӣ ё махсуси ҳуқуқу ўҳдадориҳои гурезаҳо махсуб меёбад?
18. Ба даст овардани мақоми гуреза ин асоси воқеӣ ва ё ҳуқуқии аз даст додани шаҳрвандии ин шахс мегардад?

Масъалаҳо доир ба мавзӯ ба боби IV:

Масъалаи № 1

Давлати «А» дар каламрави худ нисбат ба гурезаҳое, ки шаҳрвандони давлати «Б» мебошанд, маҳдудият дар ҳуқуқ ҷорӣ мекунад. Давлати «Б» ҳуқуқ ба ҷорӣ кардан дар сарзамини худ маҳдудияти ҷавобӣ нисбати гурезаҳое, ки шаҳрвандони давлати «А» мебошанд, дорад ё не?

Масъалаи № 2

Кадам аз ақидаҳои дар поён зикршуда дуруст мебошанд:

А) институти ҳимояи дипломатӣ нисбати гурезаҳо истифода бурда намешавад.

Б) хусусиятҳои мақоми ҳуқуқии гуреза дар давлати истиқомат дар он мебошад, ки онҳо ҳуқуқ ба ҳимояи дипломатии давлати худро доранд.

В) хусусияти муносибати ҳуқуқӣ байни гурезаҳо ва давлате, ки онро тарк намуданд дар он мебошад, ки онҳо ҳуқуқ ба ҳимояи дипломатии давлати худро доранд.

Г) Гурезаҳо ҳуқуқ ба ҳимояи дипломатӣ ро мувофиқи Конвенсияи соли 1951 доранд.

Масъалаи № 3

Шахсе, ки дар каламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои мақоми гуреза мебошад ба суд оид ба бегътибор донишони қарори мақомоти нотариали ноҳияи Фирдавсии ш. Душанбе дар қисмати аз тарафи нотариати номбурда даст кашидани тасдиқи шартномаи хариду-фуруши манзили истиқомати, ки дар он харидор ҳамчун даъвогар баромад менамояд.

Дар қарори мақомоти нотариали кайд гардида буд, ки тибқи моддаи 11 Қонуни ҚТ «Дар бораи ҳолати ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷи дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба шаҳрванди хориҷи харидори қардани манзили истиқоматӣ манъ аст.

Вале даъвогар арз менамояд, ки азбаски вай гуреза мебошад пас вазъи ҳуқуқии онро на Қонуни ҚТ «Дар бораи ҳолати ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷи дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», балки Қонуни ҚТ «Дар бораи гурезаҳо» муайян менамояд, ки дар он дар хусуси мамнӯъ будани харидори қардани манзили истиқомати аз тарафи гуреза чизе гуфта нашудааст.

Ба суд дар ҳалли баҳси ба вучуд омада кӯмак намоед?

Масъалаи № 4

Кадам аз ақидаҳои дар поён зикршуда дуруст мебошанд:

А) Дониستاني забони давлати талаботи асосӣ барои гирифтани шаҳрвандӣ барои гурезаҳо мебошад.

Б) Истиқомати муваффақати талаботи асосӣ барои гирифтани шаҳрвандӣ барои гурезаҳо мебошад.

В) Қабули Савганд дар бораи садоқат ба давлат талаботи асосӣ барои гирифтани шаҳрвандӣ барои гурезаҳо мебошад.

Г) Одобӣ хуб ва будани манзили истиқомат талаботи асосӣ барои гирифтани шаҳрвандӣ барои гурезаҳо мебошад.

Масъалаи № 5

Шаҳрванди давлати Х ба қаламрави кишвари А омада ва оид ба гирифтани мақоми гуреза дархост менамояд. Мувофиқи иттилооте, ки ҳукумати кишвари А дорад (иттилооти UNHCR, ва ғ.) давлати Х «кишвари беҳатар» мебошад, ҳолатҳои таъқибот вучуд надорад, райъпурси дар он ҷо озод ва демократи мебошад, аз он ҷумла дастраси ба низомӣ судии мустақил риоя ва эҳтиром карда мешавад.

Ҳукумати давлати А дар ин ҳолат чи гуна бояд муносибат намояд?

Адабиёт:

1. Авакьян С.А. Россия: гражданство, иностранцы, внешняя миграция. СПб.: Изд-во Юридический центр- Пресс, 2003.

2. Барри Н. Стейн. Комплексный подход // Беженцы. УВКБ ООН. -1995.-№2.

3. Беженцы / Под ред. А.Г. Здравомыслова. М., Юнита. 1993.- 310с.

4. Боротников Ю, Кавальери Ж.П. Региональное представительство УВКБ ООН в Москве. Анализ судебной практики в Российской Федерации по вопросам определения статуса беженцев // Гражданин и право. 2002. №11/12. С.40-60.

5. Васильева В.А. Вынужденная миграция в Республике Беларусь. Теоретико-правовые и организационные аспекты: Монография. – Минск.: Академия МВД Республики Беларусь, 2000. -120 с.

6. Введение в вопросы международной защиты беженцев. Защита лиц, находящихся в компетенции УВКБ. Пособие для самообучения, 1 августа 2005.

7. Ветюнев Ю.Ю. Философско- правовые закономерности статуса иммигранта. - М., Юристъ., 2000.- 119с.

8. Воронина Н.А. Обеспечение прав человека в области миграции: международные и национальные стандарты и

механизмы/Права человека: итоги века, тенденции, перспективы/Под общ. ред. чл.-корр. РАН Е.А. Лукашевой. М.: НОРМА, 2002.

9. Гудвин-Гилл Г.С. Статус беженцев в международном праве / Пер. М.И. Левиной. М.: ЮНИТИ, 1997.

10. Денисов В.В. Международная система защиты беженцев и лиц, ищущих убежище: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Денисов В.В.; Дипломат. акад. МИД РФ. - М., 2003.

11. Дополнительные/вспомогательные формы защиты: Сборник аналитических материалов и международно-правовых документов. -Киев: УВКБ ООН, 2004.

12. Защита беженцев: Руководство по международному праву беженцев. – Пособие для парламентариев. - 2001.-№2.

13. Ибрагимов А.М. Взаимодействие норм международного и внутригосударственного права о режиме беженцев // Журнал Российского права. 1997., №7, С.76-84.

14. Ибрагимов, А. М. Режим беженцев в международном праве: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. /А. М. Ибрагимов; Казанский государственный университет. -Казань,1999. -22 с.

15. Иванов Д.В., Бабринский Н.А. Правовой статус лиц, ищущих убежище в современном международном праве. М.: Статут, 2009.

16. Иванов Д.В. Беженцы в современном международном праве. М.: МО., 2006.

17. Иванов Д.В. Правовой статус беженцев в международном и внутригосударственном праве: диссертация на соискателя уч. степ.к.ю.н., 1999.

18. Кокая И.Ж. Беженцы – глобальная проблема XXI века //Закон и право. -2000. № 10. –С.7-10.

19. Лукашук И.И. Международное право: особенная часть. Учебник. М.: БЕК, 1997.

20. Международные стандарты защиты прав беженцев // Право и политика. - 2001. - № 12. - С. 121 – 124

21. Потапов В.И. Беженцы и международное право. –М.: МО., 1986.

22. Практическое руководство по вопросам убежища, составленное на основе семинаров, состоявшихся в рамках проекта ЕС ТАСИС, 2005, с. 148–153.

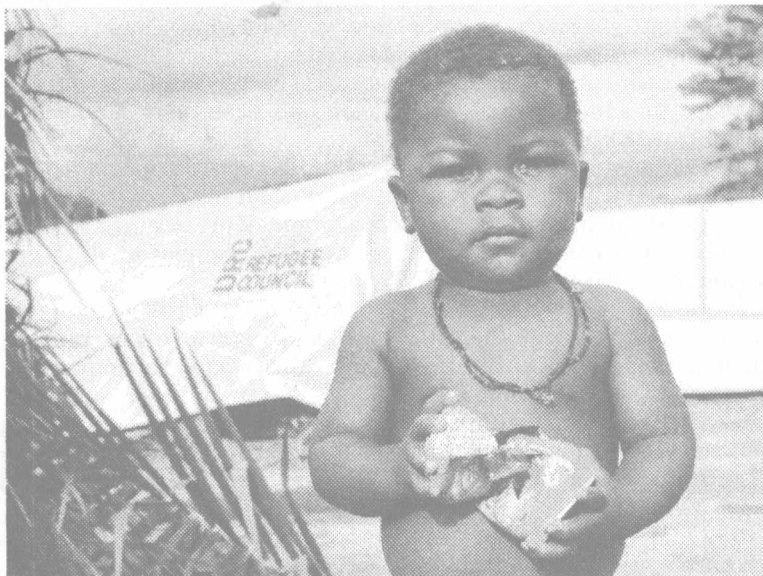
23. Раджабов М.Н. Гражданско-правовой статус иностранцев в Республике Таджикистан. –Душанбе: Ирфон, 2004. -178 с.

24. Смирнова, Е.С. Проблемы правового статуса иностранцев в условиях глобализации / Е.С. Смирнова. - М., 2003.

25. Хо Финг Ты. Дипломатические защиты прав граждан за границей: Автореф. кан. юрид.наук. Киев, 1987.

26. Хэтэуэй Джеймс С. Право статуса беженцев. –Бишкек, 2008.

**БОБИ V. ХУСУСИЯТҲОИ РАСМИЁТИ
МУАЙЯНКУНИИ МАҚОМИ ГУРЕЗАГОН (ХРММГ)
КАТЕГОРИЯҲОИ АЛОҲИДАИ ГУРЕЗАГОН**

Дар сурат: Шӯрои Даниягӣ оид ба гурезаҳо.

§ 1. Шахсоне, ки гирифтори бемориҳои рӯҳӣ мебошанд.

§ 2. Шахсони ноблиги мушоитнакунанда.

§ 3. Занҳо.

Ҳар як хориҷӣ маҷмӯи мушкilotҳои (бегона) – забонӣ, рӯҳӣ, мушкilotҳои мутобиқшавии иҷтимоию фарҳангӣ ва ғайраро аз сар мегузаронад. Аммо мақоми гурезагон ва шахсони паноҳҷӯянда янҷанд маротиба вазнинтар буда, аксар вақт мақоми онҳо бо осебҳои вазнини қаблан гирифташуда мушкiltар мегардад. Дар аксари онҳо «... чун қоида таъсири азнавосебгирӣ – зам шудани як осеб болои осеби дигар дида мешавад: одатан муҳочирати иҷборӣ бо таҳдид ба ҳаёт ва неқӯаҳволӣ дар мамлакати хеш алоқаманд аст; осеби дуюмро гурезаҳо дар натиҷаи робита бо фарҳанги бегона мегиранд, ки он метавонад онҳоро бо маънои тоҷаш инкор намояд».

Ҳамкориҳои байнифарҳангӣ бо он низ мушкiltар мегардад, ки гурезаҳо дар ҷудонигоҳдории пурраи иҷтимоӣ аз аҳолии маҳаллӣ қарор доранд. Робитаҳои мавҷуда кӯтоҳмуддат буда, характери тасодуфӣ доранд ва бештар муоширати онҳо бо мақомотҳои ҳифзи ҳуқуқ, муҳочират, намоёндогони ташкilotҳои ҷамъиятӣ ва адвокатҳо маҳдуд карда шудаанд.¹

Маҳз аз ин сабаб аз огози қор бо категорияи мазкури аҳоли – ҳангоми гузаронидани расмиёти муайянқунии мақоми гуреза (ХРМВГ) ба таъсиси муносибатҳои бовариноқ мароқи беандоза зоҳир карда мешавад. Қанораҷӯӣ, нобоварӣ ва надоштани хоҳиши боз аз сар гузаронидани қочии рӯ ба гурез ниҳодан аз мамлакати хеш ҳангоми ноқифоягии ихтисос ва таҳаммулпазирии қорманде, ки мусоҳибаро оиди (ХРММГ) мегузаронад, метавонад ба қабули қарори нодуруст нисбати мақоми шахсони паноҳҷӯянда ва минбаъд ба депортатсияи онҳо оварда расонида, ҳамин тариқ ҳаёт ва беҳатариҳои гурезаро таҳти ҳавф гузорад.

Аммо дар қараёни қабул, бақайдгирӣ ва гузаронидани расмиёти муайянқунии мақоми гуреза метавон шахсони боз ҳам заифтарро ошқор намуд, ки онҳо дорои эҳтиётоти маҳсус мебошанд. Чун қоида ин гурӯҳ гурезаҳои заиф – занҳои танҳо, кӯдакони ноболиги бе роҳбаладии қалонсолон, пириносолон, маюбон, қурбонӣҳои шиканча ҳастанд.²

Қомилан яқин аст, ки заифии асосии онҳоро мансубияти қинсӣ, сину сол ва дигар хусусиятҳои шахсӣ тақозо менамояд. Гузаронидани (ХРММГ) бо онҳо муносибати маҳсуси эҳтиётқорона ва босабронаро аз тарафи қорманде, ки сӯҳбат мегузаронад талаб мекунад.

¹ Ниг. мис.: Пожидаева М. В. Права неграждан и запрещение дискриминации в современном международном праве // Международное публичное и частное право, 2005, № 4.

² Ниг. мис.: Эгер Ж. Процедура приема беженцев и лиц в поисках убежища // Московский журнал международного права. 1998. № 1.

§ 1. Шахсоне, ки гирифтори бемориҳои рӯҳӣ мебошанд

Чи тавре ки қаблан қайд шудааст ҳангоми муайянкунии мақоми гуреза бояд мавҷудияти *чӯзӣ субъективӣ* «*хавф*» арзқунандаи мушаххас муайян карда шавад, инчунин баҳодиҳии *асосноккунии объективӣ* дар чорчӯбаи қобили қабули чунин хавфҳо гузаронида шавад.

Дар сурате, ки агар кор бо шахсони ноқисулақл сурат гирад, дар ин маврид ҳангоми баррасии парвандаҳои онҳо монеаҳои махсус ба вучуд меоянд, ки он хусусан бо мақоми саломатии махсуси онҳо вобастагӣ дорад. Новобаста ба ин, бояд собит намуд, ки ягон бемории рӯҳии шахси конкретӣ наметавонад боиси радқунӣ дар баррасии дархости ӯ гардад. Ин одилона аст, зеро ҳуқуқи талаби паноҳгоҳ ва ҳамчун гуреза эътироф гардидан яке аз қисми ҷудонашавандаи ҳуқуқҳои инсоният мебошад. Вале хусусияти чунин вазъ татбиқи усулҳои далхдори омӯзишро тақозо менамояд.

Тавсияи характери умумӣ оиди татбиқи расмиёти махсуси сӯҳбат ва баҳодиҳии аризаҳои саҳеҳ барои паноҳгоҳ аз шахсони гирифтори бемориҳои рӯҳӣ дар «Дастур оид ба расмиётҳо ва маҳакҳои муайянкунии мақоми гуреза», инчунин дар дастур барои кормандони РКОГ СММ «Стандартҳои расмиёти муайянкунии мақоми гурезагон дар доираи ваколати РКОГ СММ» мавҷуданд.

Бояд эътироф кард, ки муқаррар намудани ягон қоидаҳои дақиқ дар чунин ҳолатҳо ғайриимкон аст. Танҳо метавон қайд кард, ки омӯзиши усулҳои парванда аз дараҷаи нотобии арзқунанда, қобилияти ӯ оиди айнан қабул намудани воқеият, дарки раванди муайянкунии мақоми гуреза ва пешниҳоди далел барои муайян кардани мақоми ӯ вобастагӣ дорад.

Дар ин мавридҳо *ниҳоят зарур аст, ки хулосаи тиббии мутахассиси дахлдор* бо мақсади ба қадри имкон доштани маълумоти пурра дар бораи хусусият ва дараҷаи бемории рӯҳии арзқунанда, инчунин барои баҳодиҳии қобилият ва имконияти ӯ оиди айнан иброз намудани ҳолатҳои кори худ, гирифта шавад. Усули омӯзиши минбаъдаи парванда бо натиҷаи муоинаи тиббӣ вобастагии зич дорад.

Комилан аён аст ва он мавриде, ки ҳолати рӯҳии шахсони дучори таъқибӣ шадид ё ҳамчунин шиканҷа гардидаанд, ба тавзеҳ ниёз надоранд ва дар гумон аст, ки ба ҳолати муқаррарӣ мувофиқ мегардад.

Чӣ тавре ки маълум аст тарсончак аз сояи худ метарсад – хавф овардан аз шахси контретӣ дар ин ҳолатҳо метавон аз ҳад зиёд бошанд ё ин ки на ба таърибаи воқеӣ такя намоянд. Бинобар ин, зарур аст, ки хусусият ва дараҷаи хавфи арзқунанда ба инобат гирифта шавад. Мутаносибан зарур аст, ки *ҳолатҳои объективӣ* кор, ки таҳти он донишҷуи шартҳо дар кишвари пайдоиш дар матни ахбороти аз арзқунанда гирифташуда фаҳмида мешавад, оқилона ва ҳамаҷафа баҳо дода шавад.

Чӣ тавре ки маълум аст, гаронии исбот нисбати асоснокии ҳақиқат бар дӯши шахсе, ки бо дархост мурочиат менамояд, гузошта шудааст.

Ӯ бояд:

- *ростқавл бошад ва дар муайянкунии омилҳои дахлдор мусоидат кунад;*
- *ба ҳамаи саволҳои ба ӯ додашаванда ҷавоб диҳад;*
- *дар ин ҳолат нисбати парванда далелҳои худро тасдиқ намуда ӯ бояд ҳамаи далелҳои зарурии доштаи худро пешниҳод намояд; дар сурате, ки агар инҳо набошанд, ӯ бояд ба таври оқилона инро фаҳмонида диҳад;*
- *ҳангоми зарурат далелҳои иловагиро оиди парванда, инчунин маълумоти зарурӣ ва муфассалро дар бораи гузаштаи ҳушро пешниҳод намояд;*
- *ба таври возеҳ сабабҳои дархости худро оиди додани мақом гуреза шарҳ диҳад.*

Бе ҳеҷ шубҳа дар ин маврид бо назардошти ҳолати арзқунанд зарур аст, ки ин вазнинӣ бо истифодаи дигар сарчашмаҳои маълумоти зарурӣ, сабуктар карда шавад. Ин маълумот метавонад афзун ва наздикон, ҳешу табор, шахсони аз ҷониби парастори таъиншудае, ки ӯро хуб медонанд, бошад. Инчунин метавонад хулосаҳои аз таҳлили гузаронидашудаи шароитҳои вобастабуд истифода бурд: мисол, агар чунин арзқунанда дар ҳаёти гурӯҳ гурезагон шомил бошад, хулоса дар бораи он, ки ӯ ба қисмати онҳо шарик аст ва дар чунин ҳолат қарор дорад, комилан қонунӣ мебошад.

Ҳангоми муайянкунии мақоми гуреза барои шахсе, ки гирифтори бемории рӯҳӣ мебошад зарур аст, ки бо ҷалб мутахассисони дахлдор тадқиқоти амиқ ва ғурури ҳамаи ҳолатҳои қарор алалхусус он чизе ки ба ҳаёти гузаштаи арзқунанда алоқаманд аст гузаронида шавад ва инро бояд дар маълумотҳои махсуси объективӣ қайд кард. Ин ҳам дар навбати худ зарурияти истифодабарии ҳам гуна сарчашмаҳои берунаи иловагии маълумотро пеш меорад.¹

§ 2. Шахсони ноболиги мушоитнақунанда

Истилоҳи «шахсони ноболиги мушоитнақунанда» «қӯдакони ҷудогардида» дар фарҳанги байналмилалӣ соли 1972 ҳангоми баромади оммавии аҳоли аз Камбоҷа пайдо шуд. Қисм зиёди ин гурӯҳи омро қӯдакон ва наврасони аз 18 сола хурд ташкил

¹ Ниг. мис.: Работа с беженцами и перемещенными лицами (Под ред. Л.И. Черкасской Пер с англ. - М.: Институт проблем гуманизма и милосердия, 1992.

медоданд, ки онҳо зоҳиран хешовандони худро дар гирдоби хаводисе, ки кишварро фаро гирифта буд, гум кардаанд.

Чустучӯи роҳҳои ҳалли масъалаҳои категорияи мазкури гурезагон ба гуногунфаҳмиҳо дар муҳити байналхалқӣ оварда расониданд. Аввалан даъватҳои қатъӣ оиди зарурати кӯчонидани ин кӯдакон берун аз қаламрави кишвар садо дода буданд. Лекин баъд аз гузаронидани тафтиши ҷиддӣ муайян карда шуд, ки дар қатори кӯдаконе, ки дар ҳақиқат ятим шудаанд, қисми зиёди онҳо хешу табор доранд, ки дар Комбоҷа зиндагонӣ мекунанд.

Зиёда аз ин, аксар вақт ин хешу табор дар қарибии ноҳияҳои воқеъгардида зиндагӣ мекарданд ё худ онҳо дар лагерҳое буданд, ки ин кӯдакон низ дар он ҷо буданд. Ҳолати мазкур сабаби гуногунфаҳмиҳо гардид.

Дар охир эътироф карда шуд, ки шитобкорӣ ҳангоми кӯчонидани ин кӯдакон ба ягон давлати сеюм, инчунин фарзандхон кардани онҳо аз тарафи ягон шахс, ғайриимкон аст. Эътироф карда шуд, ки аввал зарур аст тамоми имкониятҳои мавҷударо барои муттаҳид намудани ин кӯдакон бо хешовандонашон, ки дар Камбоҷа ё лагерҳои наздисарҳадӣ иқомат мекунанд, барҳарҷ дод. Тафтишот инчунин муайян намуд, ки қисми зиёди “кӯдакони ҷудогардида” бо сабабҳои бимиеномада дучори ин ҳолат шудаанд. Ва маҳз дар вақти қайди ҳаёт будани волидайн кӯдакон онҳоро вафотгардида ҳисобиданд. Чунин ҳолат маълуму равшан аст – масалан дар мавриди фироқи тӯлони ё овозаҳои носаҳеҳ. Далелҳои фиреби қасдонае низ ҷой доштанд, ки онҳо бо кӯшиши муҳочират намудан ба кишвари сеюм, ки бештар шароити хуби зиндагӣ дорад, баён гардидаанд.

Расмиёт барои муайянкунии мақоми гуреза нисбати шахсони ноболиги мушоиатнакунанда истифодашаванда, бо санадҳои ҳуқуқӣ байналмиллалӣ пешбинӣ карда мешавад.

Дар Конвенсияи соли 1951 ягон тафрикаи сину сол ҳангоми муайянкунии мақоми гуреза муқаррар карда намешавад. Худи мафҳуми гуреза ба ҳама шахсон новобаста аз сину сол паҳн мегардад, ки он ба маҳакҳои муайян ҷавобгӯ мебошад. Танҳо ҳангоми муайянкунии асоснокии тарси шахси ноболиг аз қурбони таъқиб гардидан, метавонад мушкилиҳо ба вучуд оянд.

Як қатор ҳуқуқи принципҳои ҳимоякунандаи кӯдакон – гурезаҳо дар *Конвенсия оид ба ҳуқуқҳои кӯдак* муқаррар шудаанд, ки дар моҳи сентябри соли 1990 мавриди амал қарор гирифт. Муҳимтарини онҳо ба таъйиз накардан (м.2), ҳифзи фардият ва шахрвандӣ (м.8), ҷудой бо падару модар (м.9) барқароршавии оила (м.10), ҳимояи ҳуқуқ ба ҳаёти шахсӣ (м.16), ҳимояи кӯдаки бе оила (м.20), ҳимоя ва кӯмаки башардӯстона ба кӯдакон – гурезаҳо (м.22), таҳсил (м.28), хизмати ҳарбӣ (м.38) рабт доранд.

Эҳтимолияти ҳуқуқу ўҳдадориҳои падару модар оид ба таъмини ғамхорӣ дар бораи фарзандони худ то ба балоғат расидани онҳо таҳкурсии мебошад, ки меъёрҳои ҳуқуқи асосӣ оид ба таъмини неқўаҳволии оила ва кӯдак ба он асос меёбад. Сиёсати муносибат бо кӯдакони мушоиятнакунанда ё ҷудогардида бояд аз меъёрҳои мазкур сарчашма гирад.

Дар ҳама ҳолатҳо, вақте ки ин имконпазир аст, ба сифати мақсади аввалиндараҷа бояд имконияти ҳифзи ягонагии оила баромад кунад. Дар акси ҳол на танҳо бо ранҷи ҷисмонӣ ва равонии шахсони алоҳида, балки бо кӯшишҳои минбаъдаи душвор ва ғаронбаҳо оид ба барқароркунии оила дучор мешавем. Ҳама гуна сусти дар ҳалли ин масъалаҳо дар ҷустуҷӯи ҳалли дарозмуддат таъсири манфӣ мерасонад. Ҳамин тариқ, оид ба ҳарчӣ зудтар барқарор намудани оила кӯшишҳои максималиро бояд амалӣ намуд. Мутаносибан имконияти ягон ҳел ҷудошавии оиларо дар оянда бояд то ҳадди ниҳой бартараф намуд. *Чораҳои имконпазири огоҳонидани имконияти ҷудошавӣ, метавонад дастгирии хоҷагиҳои ниёзманд, инчунин бартараф намудани ҳар гуна гаразҳои, ки падару модарро ба гузоштани фарзандони худ дар муассисаҳои махсусгардонидашудаи кӯдакони тақвият медиҳад, шавад.*

Ҳолатҳои, ки ба татбиқи чораҳо оиди кӯчбандии кӯдакон маҷбур мекунанд, бо имконияти ҷудошавии минбаъдаи дарозмуддат, бештараш бо тамоман ғайриимкон гардидани барқароршавии оила ҳамрадиқ аст. Ғайр аз ин, зимни баҳодихии чунин вазъият хавфи зиёдшавии хатари ҷисмонӣ вучуд дорад, ҳол он ки талаботи равонии фарзандон ба падару модар мумкин аст баҳогузори нашавад. *Дар ҳама ҳолатҳо, кӯчбандии кӯдакон, агар дар ин маврид онҳо бо оилаиашон ҷудо шаванд, танҳо дар ҳолате имконпазир аст, ки кӯчбандӣ шартӣ зарурӣ барои ҳифзи ҳаёти онҳо бошад.*

Зимни гузаронидани кӯчбандӣ шартҳои зерин бояд риоя шаванд:

- *ноболигон бояд аз тарафи ҳешовандони ба балоғатрасида роҳбаладӣ шаванд, дар сурати вучуд надоштани чунин имконият – шахси салоҳиятнокӣ ба кӯдакон шинос, ки нигоҳубин ва назорати онҳоро таъмин карда метавонад (масалан, муаллим ё мураббӣ);*
- *то сафар ҳамаи ноболигон бояд бо ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи шахсияти онҳо таъмин бошанд, аз рӯи имконият чунин ҳуҷҷатҳо бояд ноболигонро дар роҳ ҳамроҳӣ кунанд;*
- *дар ҳоли таъиноти муқарраршуда бояд ҳаёти қорӣ барои таъмини нигоҳубини дахлдори кӯдакон ҳозир бошад;*
- *кӯчбандӣ бояд бо муассисаи дахлдори болоӣ ҳамроҳанг шуда бошад;*

- *ҳангоми зарурияти убур кардани сарҳад бояд барвақт бо ҳукумати дахлдор барои дар оянда таъмин намудани имконият ҷиҳати хабаргирии ҳешовандон ва барқарорсозии минбаъдаи оила созишномаи хаттӣ ба имзо расонад.*
- *ҷиҳати роҳ надодан ба хисороти барзиёди эҳсосотӣ бояд кӯшиш ба ҳарч дод, ки ҷудошавии бародарон ва хоҳарон, инчунин кӯдаконе, ки якҷоя зиндагӣ мекарданд, пешгирӣ карда шавад ва имконияти ҳамдигарро дастгирӣ намудани онҳоро таъмин бояд кард;*
- *хусусияти бефосилагии механизмҳои таъмини нигоҳубин барои пешгирии имконияти ҷудошавӣ ва мусоидат намудан ба барқароршавии оила бояд таъмин карда шавад.*

Баҳогузорӣ, айният, бақайдгирӣ ва ҷустуҷӯ

Худи баҳогузори ҳолат бо шахсони ноболиги мушоитнакунанда бояд ҳарчӣ дар мӯҳлати кӯтоҳ гузаронида шавад. Сарчашмаи аввалини иттилоот худи гурезаҳо ва пешвоёни ҷамоаҳои онҳо мебошанд. Сарчашмаи аввалини айният маълумоти бақайдгирии умумӣ ва барӯйхатгирӣ шуда метавонанд, аммо дар ин замина набояд ба дастрас намудани иттилооти муфассал умедвор шуд.

Маълумоти барӯйхатгирӣ ё бақайдгирии умумӣ барои муқаррар намудани кӯдаконе, ки дар оилаи худ зиндагӣ намеkunанд ва ба ҷустуҷӯи падару модари худ эҳтиёҷ доранд, имкон фароҳам меорад. Маълум аст, ки ба ҳимоя бештар инҳо эҳтиёҷ доранд: кӯдакони майда, бинобар хурдсол буданашон; духтарҳо, бинобар мавҷуд будани эҳтимолияти зӯроварии шахвонӣ нисбатанашон; наврасон, агар хавфи ба хизмати ҳарбӣ ҷалб намудани онҳо вучуд дошта бошад.

Бояд муҳимияти онро қайд кард, ки воқеияти бақайдгирӣ худ аз худ набояд барои дастрас намудани мавқеи махсус ё бартарӣ ягон ҳел умед бахшад.

Сипас, чораҳоро оид ба таъмини кӯдакон бо ҳуҷҷатҳои бақайдгирии алоҳида ва варақаи озуқаворӣ бояд амалӣ намуд. Ҳуҷҷатҳои мазкур бо варақаи расмҳои охирин аз рӯи вақт бояд ҳамеша бо кӯдак бошанд. Ҳамаи ин чораҳо имкон медиҳад, ки нофаҳмиҳои эҳтимоли ва бесарунӯги ҳангоми вайрон кардани созишҳои оиди ҷойгир намудани кӯдак дар оилаи қабулкунанда пешгирӣ карда шавад.

Ҳар як ноболиги мушоитнакунанда бояд азназаргузарони тиббӣ ва санҷишро гузарад.

Ҳангоми гузаронидани сӯҳбат таъмин намудани некроҳӣ ва бовариноки муҳим аст. Аз ин рӯ беҳтар аз ҳама он аст, ки агар сӯҳбат аз тарафи кормандони тайёркардашуда, аз ҷумлаи онҳое, ки аллакай ба кӯдакон шиносанд ва ба боварии онҳо шомиланд, бо тарзи дахлдор гузаронида шавад. Агар ҳангоми сӯҳбат мачбуран тарҷумон истифода

бурда шавад, он гоҳ вай бояд дар хусуси он, ки вазифаи вай танҳо тарҷума кардан мебошад, огоҳонида шавад. Ҳеҷ кас ва ҳеҷ чиз ба тамоси шахсии сӯҳбаткунанда ва кӯдак набояд ҳалал ворид созад. Дар ин замина зоҳир намудани муносибати эҷодкорона барои он, ки кӯдак ба шахси сӯҳбаткунанда боварӣ кунад ва ошкорбаён бошад, муҳим аст. Метавонем гуём, ки ҳузури дӯстони кӯдаки пурсидашаванда мумкин аст ба ӯ дилпурӣ диҳад, инчунин имкон медиҳад, ки аз онҳо иттилооти иловагии муҳим дастрас гардад. Ҳамзамон, гузаронидани сӯҳбат бо шахсони ҳамроҳикунандаи кӯдак ё бо онҳо, ки ӯро ба сӯҳбат овард, ҳатмӣ мебошад.

Аз лаҳзаи муқаррар намудани шахсияти кӯдак зарур аст, ки ба ҷустуҷӯи падару модар ё оилаи он шурӯъ карда шавад. Ҷустуҷӯи оилаи кӯдак танҳо бо гузашти мӯҳлати дусолаи кофтуков ба итмомрасида ҳисобида мешавад. Баҳри пешгирии камбудиро ва барои бартараф намудани дархостҳои дурӯғин тамоми дархостҳои оиди барқароршавии оилаҳо бояд ҳаматарафа санҷида шавад.

Яке аз муҳимтаринҳо ин принсипи “таъмини ҳубтари манфиатҳои кӯдак” мебошад, ки дар моддаи 3 Конвенсия оид ба ҳуқуқҳои кӯдак дарҷ гардидааст. Моҳияташ дар он дарҷ мегардад, ки дар сурати амалӣ намудани ягон ҳел чораҳо нисбати кӯдакон – гурезаҳо диққат пеш аз ҳама бояд ба ҳимояи ҳуқуқи кӯдак ва махсусан бо тарзи беҳтарин таъмин намудани риояи манфиатҳои он равона карда шавад. Принсипи мазкур ба як қатор ҳолатҳо ва саволҳои, ки дар рафти пурсиши кӯдакон – гурезаҳо ба вучуд меоянд, татбиқ мегардад. Ба онҳо омилҳои дахлдоранд, ки ба ҷараёни муайянкунии мақоми гуреза (талаботҳои татбиқшаванда, шароити ҷисмонӣ, ба тарвири дахлдор истифода намудани кормандони тайёркардашуда); татбиқи принсипи “ягонагии оила” (кай? барои кӣ?); воқеияти ҳалли дарозмуддат (кӯчбандӣ, ҳамгирӣ ба ҷомеаи маҳаллӣ, репатриатсияи ихтиёрӣ) рабтдоранд. Кормандоне, ки ба ҷараёни муайянкунии мақоми гуреза рабтдоранд, бояд ба таври дахлдор дар бораи ҳуқуқи меъёрҳои татбиқшавандаи Конвенсия оид ба ҳуқуқҳои кӯдак огоҳонида шаванд.

Агар шахси ноболиғ дар ҳамроҳии яке аз падару модар ё ҳардуи онҳо, ё ки дар ҳамроҳии аъзои дигари оила, ки барои он масъулиятро ба зимма дорад, бошад ва агар ин шахс ҳудуд бораи пешниҳоди мақоми гуреза муроҷиат намуда бошад, он гоҳ барои ноболиғ ин мақом аз рӯи принсипи “ягонагии оила” муайян карда мешавад.

Зимни муайян кардани он, ки оё шахси ноболиғи мушоидатнакунанда ба талаботҳои зарурӣ барои гирифтани мақоми гуреза ҷавобгӯ мебошад, бояд аз сатҳи инкишофи ақлонӣ ва камолот асос гирифт. Бинобар ин, вақте ки сухан дар бораи кӯдак меравад, кӯмаки эксперти дахлдор дар соҳаи психологияи кӯдакона зарур аст. Файр аз ин, чӣ кӯдак ва чӣ наврасе, ки қобилияти ҳуқуқдорӣ пурра надорад ба васоят ниёздоранд. Васие, ки дар ин маврид таъин мешавад бояд барои қабули қарорҳои, ки ба манфиати шахси ноболиғ аст, мусоидат намояд. Ҳангоми

мавчуд набудани волидайн ва васии қонунӣ, вазифаи ҳифзи манфиатҳои ӯ ба зиммаи мақомотҳои маҳаллӣ вогузор карда мешавад.

Вақте ки наврас дорои қамолоти зарурӣ мебошад, ки ин одатан ба шахсони аз 16 сола боло тааллуқ дорад, он гоҳ ҳангоми ҳалли масъалаи ба ӯ додани мақоми гуреза бояд нисбати ӯ мисли гурезагони қалонсол муносибат намуданро лоиқ донист. Дар ин маврид муҳим аст, ки дар ҳар ҳолати конкретӣ бо назардошти сифатҳои шахсӣ, вазъи оилаи ӯ ва рушди фарҳангии умумӣ ба дараҷаи аслии ба воя расидани шахси номбурда асос кард. Ҳангоми мавчуд набудани шаҳодати баръакс мумкин аст ҳисобида шавад, ки наврас дорои дараҷаи зарурии балоғат мебошад, ки он барои доштани сабабҳои қомилан асосноки дучори таъқиб гардидан, замина мегардад.

Агар таҳлилҳои пешакии шахсияти наврас ба баровардани ҳулосаҳо оиди ба балоғатрасии қофии ӯ ва инчунин оиди сабабҳои қомилан асосноки ҳавфи ӯ имқоният надиҳад, он гоҳ зарурият ба миён меояд, ки мавҷудияти омилҳои объективӣ таҳлил карда шаванд. Пас, агар шахси ноқилги мушоидатнакунанда дар ҳаёти гурӯҳи гурезагон шомил бошад, баровардани ҳулоса оиди он, ки ӯ гуреза мебошад, қонунист.

Ғайр аз ин, мумкин аст қонуни ҳисобид, ки қӯдаки волидаине, ки дорои асоснокии ҳавфи таҳти таъқиб қарор гирифта аст, ҳуқуқи пурраи эҳтиёт шудан ва худ дучори ин гуна қурбонӣ гардиданро дорад. Дар ин маврид, агар волидайн дар вазъияти мазкур хоҳиш дошта бошанд, ки қӯдаки онҳо берун аз қаламрави кишвари пайдоиш қарор гирад, он гоҳ барои баррасии дахлдори парванда ҳамаи асосҳо мавҷуданд.

Агар шароитҳо барои муайян кардани иродаи волидайн имқоният надиҳанд ё шубҳаро ба вуҷуд орад ва ё ин ки муқобили иродаи худ қӯдак бошад, он гоҳ зарурият ба миён меояд, ки қарор нисбати асоснокии ҳавф бо ҷалби экспертҳо ва бо назардошти ҳамаи шароитҳои маъмул, ки метавонад татбиқи бештари бепарвоянаи принципи маънидоқкунии шубҳа ба ғоидаи дарҳосткунанда қабул гардад.

§ 3. Занҳо

Занҳо-гурезаҳо ба мушкilotҳои дучор мегарданд, ки занҳои дигар ба онҳо дучоранд:

- ба монанди дигар гурезагон онҳо ба ҳимояи дахлдор ниёз доранд, масъалаи ҳимоя аз ягон гуна зӯрварӣ, аз ҷумла аз ҳамлаи мусаллаҳона ё аз дастгиркунии беасос ва бедалел ба мӯҳлати тӯлонӣ нигоҳ доштан дар ҳабс;
- ҳамчунин ба онҳо принципҳои умумиэтирофшудаи ҳуқуқи байналхалқӣ оид ба ҳуқуқи инсон, ки ба дигар гурезагон татбиқ мешаванд, паҳн мегарданд;

- онҳо инчунин ба гирифтани мақоми ҳуқуқии дахлдори таъминкунандае, ки ба онҳо иҷозат ва имконияти амали намудани ҳуқуқҳои қонунии худ дар соҳаҳои гуногуни ҳаёт медиҳад, ниёз доранд

Қайд кардан зарур аст, ки занҳо ва духатроне, ки дар ҳолати гуреза қарор гирифтаанд ба ҳимоя ниёзи бештар доранд. Онҳо ниёз ба ҳимояи махсус аз осеб, зӯрварӣ ва истисмори шахвонию ҷисмонӣ, инчунин аз таъйиз аз рӯи аломати ҷинсӣ, доранд.¹

Занҳо ба сифати гуреза метавонанд дар ҳамаи давраҳои вучуддории худ ба ҳимояи махсус ниёз дошта бошанд, чунки дар ин вақт онҳо метавонанд дучор шаванд ба:

- таҳқибу ҳуҷумҳои ҷисмонӣ ва шахвонӣ чи дар вақти фирор ва то фирор;
- таҳқибу ҳуҷумҳои ҷисмонӣ ва шахвонӣ дар мамлакате, ки ба онҳо паноҳгоҳ пешниҳод намудааст;
- суистифодаи гуногун аз ҷониби ҳамсар (дар ҳолатҳои алоҳида, вақте ки зан қомилан тобеи ҳамсар мебошад, масалан мегиррем, одатҳои маҳалли дар ҳолати мазкур ба мавҷудияти зан таъсири қалон мерасонад, агар ҳамсар уро партофта равад ё воқеан ба вазъи ногувор меафтад);
- хатарҳои ҳамроҳикунандаи низоҳои мусаллаҳона то ҳуди имконияти ҷалбкунии маҷбури ба ягон қувваи мусаллаҳ.
- истисмори шахвонӣ ва ба таври зӯри маҷбур кардан ба ғоҳишагарӣ;
- воқеан эътироф накардани онҳо ба сифати шахсият, ки он метавонад ба рад кардан аз додани ҳуҷҷатҳо оварда расонад;
- таҳқибу ҳуҷумҳои ҷисмонӣ ва шахвонӣ баъд аз репатриатсия.

Ҳуқуқҳои занон-гурезагон чӣ тавре ки дар боби 1 зикр гардида буд, чи дар санадҳои асосие, ки ба гурезагон дахл доранд — Конвенсияи соли 1951, Протоколи соли 1967 ва чи дар қисми зиёди санадҳои, ки ба ҳимояи занон асоси ҳуқуқӣ-байналмиллалиро ба вучуд меоранд, ташкил карда шудаанд:

- дар Эъломияи умумии ҳуқуқи башар (1948с.);
- дар Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқи шахрвандӣ ва сиёсӣ (1966 с.);
- дар Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ (1966 с.);

¹ Ниг.: Сексуальное и гендерное насилие над беженцами, возвращающимися лицами и внутренне перемещенными лицами. Руководство по предотвращению и реагированию. – УВКБ ООН. Май. 2003.

- дар Конвенсияи Женевагӣ (1949с.) ва ду Протоколи иловагӣ ба онҳо (1977с.);
- дар Конвенсияи СММ «Дар бораи барҳам додани тамоми шаклҳои таъбиз нисбати занон» (1979с.);
- дар Эълумия «Дар бораи ҳифзи занон ва кӯдакон дар ҳолатҳои фавқуллода ва ҳангоми низоъҳои мусаллаҳона» (1974с.);
- дар Конвенсия «Дар бораи розигӣ додан барои бастанӣ ақди никоҳ, дар бораи синну соли ҳадди ақали ақди никоҳ ва бақайдгирии ақди никоҳ» (1962с.);
- дар Конвенсияи СММ «Дар бораи мауӣянкунии шахрвандии (миллати) занони шавҳардор» (1957с.);
- дар Конвенсияи СММ «Дар бораи ҳуқуқи кӯдак» (1989с.).

Ғайр аз ин, ҳимояи гурезагон бо қонунгузории миллии ва сиёсати давлатии кишвар-паноҳгоҳ муайян карда мешавад. Ба қатори чунин қонунҳо он қонунҳои шомиланд, ки барои муайян кардани мақоми ҳуқуқии ҳар як зан дар алоҳидагӣ, ҷои зисти нави ӯ ва кӯмаки мегирифтааш, имконият медиҳанд.

Як қатор хусусиятҳои расмиёте, ки бо ҳолати конкретии воқеӣ, бо занон-гурезагон алоқаманданд, ба ғайр аз ҳуҷҷатҳои ҳуқуқии байналхалқӣ дар боло зикргардида ва бағоят тавсияҳои муфид, инчунин маълумотҳои ахборотии дахлдорро ҳуҷҷатҳои зерин доранд:

- «Принсипҳои роҳбарикунанди ҳимояи занон-гурезаҳо РКОГ СММ» (EC/SCP/67, 22 июли соли 1991);
- Хулосаи Кумитаи иҷроияи РКОГ СММ № 39, № 54, № 60, № 64, № 73;
- Арзнома дар бораи як қатор ҷабҳаҳои зӯроварии ҷинсӣ нисбати занон-гурезагон (А/АС.96/822, 12 октябри соли 1993);
- Принсипҳои роҳбарикунанди аз байн бурдани зӯроварии ҷинсӣ нисбати гурезагон ва андешидани чораҳои дахлдор (РКОГ СММ, 1995с.).¹

Шахсе, ки бевосита пурсишро мегузаронад бояд меъёрҳо ва принсипҳои ба роҳбарӣ гирад, ки дар онҳо Принсипҳои роҳбарикунанди ва Хулосаҳои Кумитаи иҷроияи РКОГ СММ оиди зӯроварии ҷинсӣ нисбати гурезагон мавҷуданд. Илова бар ин зарур аст, ки маълумот дар бораи кишвари тавлиди зан гирифта шавад, ба хусус инҳо муайян карда шавад:

¹ Ниг.: Сборник нормативно-правовых документов по защите беженцев. Бишкек. 2004. с. 523-529.

- баҳо додани вазъи зан дар муносибати қонунгузорӣ, аз ҷумла вазъи ҳуқуқи онҳо дар суд, ҳуқуқи муроҷиат кардани онҳо бо даъво ва барои нишондод додан ҳамчун шоҳид;
- баҳо додан ба муқаррароти меъёрӣ, ки имконияти бекор кардани никоҳро иҷозат медиҳад ва расмиёти онро ба танзим медарорад, инчунин муқаррароти ба парасторӣ алоқаманд, ҳуқуқ ба моликият, ҳуқуқ ба иқтисоди ҳамаҷумла ва имконият барои рад кардани инҳо;
- баҳо додан ба имконияти зан дар баамалбарории ҳуқуқҳои сиёсӣ, аз ҷумла ҳуқуқи овоз, ҳуқуқи ишғол намудани мансаби сиёсӣ, ҳуқуқи аъзо шудан ба ягон ҳизби сиёсӣ ё ин ки таъкилот;
- баҳо додан ба имконияти зан дар баамалбарории ҳуқуқҳои иҷтимоиву иқтисодӣ, аз ҷумла ҳуқуқи бастанӣ ақди никоҳ бо хоҳиши худ, ҳуқуқ ба гирифтани маълумот ва кор кардан, озодона баён кардани фикр то тарзи либоспӯшӣ, инчунин баҳодиҳии муқаррароти ҳуқуқӣ, ки мақоми ҳуқуқи бевазанон ва занҳои ҷудошударо муайян менамояд;
- баҳо додан ба омори мавҷуда оиди ҳолатҳои бақайдгирифташудаи зӯроварӣ нисбати занон, аз ҷумла тарзҳои зоҳиршавии ин гуна зӯроварӣ ва аз ин хотир баҳодиҳии чораҳои ҳифз аз ҷунин зӯроварӣ, ки занон доро мебошанд, гайр аз ин баҳо додан ба санксияҳои мавҷуда ва андозаи ҷазои гунаҳгорон барои содир намудани амали зӯроварӣ.

Барои шахсе, ки пурсишро мегузаронад фаҳмидани оқибате, ки занро ҳангоми бозгашт ба давлати худ, бо назардошти шароити мушаххаси вазъи ӯ интизор мешавад, бениҳоят муҳим аст.

Занҳо ба сифати мансубият ба ғуруҳи муайяни иҷтимоӣ

Акнун аз номгӯи ҳуҷҷатҳои ҳуқуқи байналмиллалӣ дар боло зикргардида маълум гашт, ки нисбати занони бо аломатҳои ҷинсӣ зерӣ таъкиб қарор дошта, то чи андоза аҳамияти хоса дода мешавад.

Гарчанде, ки ҳуди Конвенсияи соли 1951 ҳамчун ҳуҷҷати асосӣ нисбати ғуруҳҳои мафҳумӣ таъкибро аз рӯи аломатҳои ҷинсӣ муайян накардааст, бо вуҷуди он айни замон Конвенсия метавонад ҳамчун ҳуҷҷати таъминкунандаи ҳимояи занҳое, ки бинобар сабабҳои қомилан асоснокӣ таъкиб бо аломатҳои ҷинсӣ дар он асос, ки онҳо дар зерӣ як ё якчанд ғуруҳи ғуруҳҳои ғуруҳҳои назоратӣ, этноқоди динӣ, шахравандӣ, сиёсӣ ва мансубият ба ғуруҳи муайяни иҷтимоӣ дучори таъкиб гаштаанд, маънидод карда шавад.

Чунин шарҳдиҳии Конвенсия айни замон дастгирии васеи байналхалқиро гирифта истодааст.

Кумитаи иҷроияи РКОГ СММ низ эътироф менамояд, ки давлатҳо дар истифодаи тавзеҳот озод буда, мувофиқи он довталаб ба гирифтани паноҳгоҳ аз шумораи занон, ки ба муносибати бераҳмона ва золимона дучор мешаванд ва бовучуди ин ба табиати он ҷамъияте, ки онҳо дар он зиндагӣ мекунанд наздик ғаштаанд, метавонанд ба сифати “гурӯҳи муайяни иҷтимоӣ” аз рӯи мазмуни моддаи 1 А(2) Конвенсияи СММ дар бораи мақоми гурезаҳо соли 1951 баррасӣ карда шаванд.

Таъқиб бо вучуди вайроншиавии руҳиҳо ё меъёрҳои иҷтимоӣ

Дар вақти бурдани пурсиш аз рӯи парванда оиди пешниҳоди мақоми гуреза ба занҳо, дар қатори ҳолатҳои дар боло зикрғадида бояд ба унсурҳои вучуддошта, ки аз имконияти муносибати золимона ва бераҳмона нисбати онҳо бо сабаби вайрон намудани одатҳо ва қонунҳои ҷамъияти худ гувоҳӣ медиҳанд, аҳамияти хоса дод.

Занҳо метавонанд хавф аз он баранд, ки дар натиҷаи риоя накардан ва ё вайрон кардани як қатор қонунҳо ва меъёрҳои динӣ ё одати амалкунандаи кишвари баромади худ, ки бо аломатҳои ҷинсӣ хусусияти таъбизӣ доранд, зеро таъқиб қарор гиранд. Чунин қонунҳо ва одатҳо, ки занҳоро дар муқоиса бо мардҳо ҷудо мекунанд ва вазъи онҳоро боз ҳам қотиш медиҳад, метавонанд шароитҳои пешақиро барои ташиқили гурӯҳи иҷтимоӣ, ки аз рӯи аломатҳои ҷинсӣ муайян карда мешаванд, таъсис диҳанд. Тавсияҳои динӣ, расму оинҳои ҷамъиятӣ ва меъёрҳои фарҳангӣ, ки барои вайронкунии онҳо занҳо гунаҳгор доништа мешаванд, метавонанд интиҳоби мустақилонаи ҳамсари худ, ҷои никоҳе, ки аз ҷониби хешовандон ташиқил карда шудааст ва то чунин масъалаҳо, ба монанди интиҳоби маҳсулоти ороишӣ, мӯйи сардодашуда ё дароз, ё ин ки намуди либосеро, ки ин ё он зан қарор кардааст, ки онро пӯшиад, тағйир диҳанд.

Зуроварии ҷинсӣ ба сифати намуди таъқиб

Омори имӯза аз он шаҳодат медиҳад, ки занҳо-гурезаҳо ба дараҷаи зиёд тахти зуроварии ҷинсӣ қарор мегиранд.

Бар замми ин, дар аксар маврид ин амалҳои зӯроварӣ қисми қаблан банақшагирифтаи кадом як ширкати терористӣ мебошад.

Зани дар ҳамин вазъият қарордошта, ки дучори таҳқири шахсонӣ ғаштааст, аксар вақт наметавонад худро ба даст гирифта, дар бораи он нақл кунад. Ин метавонад натиҷаи шармгинии табиӣ гардад, инчунин бо хавфи рондашуда аз ҳалқаи оила ва ҷамъият маънидод карда шавад. Бинобар ин, зарур аст нисбати ҳамин гуна занон ҳангоми ба ҷо овардани ин ё он амал аз рӯи қори онҳо ва интиҳоби усулҳои дахлдор барои гирифтани маълумот, бо қафолати мутлақо пинҳонии онҳо, ғамхории бениҳоят қалон зоҳир карда шавад.

Рӯ меорем ба “Хатча дар бораи баъзе ҷабҳаҳои зӯроварии ҷинсӣ нисбати занон-гурезагон”, ки нисбати саволи мазкур тавзеҳоти зеринро медиҳад:

Ягон шубҳае вуҷуд надорад, ки дар ҳолати таҷовуз ба номус ё ин ки дигар намудаи зӯровариш чинсӣ аз рӯи нишонаҳои наҷод, дину мазҳаб, шахрвандӣ, мансубият ба гурӯҳи муайяни иҷтимоӣ ё ақидаи сиёсӣ аз ҷониби мақомоти давлатӣ бахшида шавад, инҳоро мумкин аст ба сифати ҳолатҳои таъбиз аз рӯи мазмуни мафҳуми “гуреза”, ки дар Конвенсияи соли 1951 дар бораи мақоми гуреза (мод. 1 А (2)) ҷой дода шудааст, баррасӣ намуд.

Дар ин вазъият хавфи комилан асосноки таҷовуз ба номус метавонад ҳамин тариқ асос барои пешниҳоди дархост ҷиҳати гирифтани мақоми гуреза гардад.

Пурсиши довталабон аз шумораи занон барои гирифтани мақоми гуреза

Дастраси ба раванди пурсиш

Шарти асосие, ки ҳангоми гузаронидани пурсиш зарур аст ин хатман дар алоҳидагӣ пурсидани ҳар як зани мушаххас мебошад. Ин ба хотири он зарур мебошад, ки вазъиятро ҳангоме, ки зан ҳамчун аъзои оила дида мешавад, вале на ҳамчун довталаби асосӣ барои гирифтани мақоми гуреза, истисно менамояд. Чунки дар ин вазъият комилан мумкин аст, ки ўро ё намекурсанд ё ин ки пурсиш хусусияти рӯякиро касб мекунад. Ҳамин гуна вазъият руҳ медиҳад ҳатто дар ҳолате, ки агар воқеан зан ё ки аниқтараш ў аз ҳарифаш дида объекти таъбиз мегардад.

Пурсиши индивидуалии ҷиддӣ имкон медиҳад, ки ин гуна хавфҳо пешгирӣ карда шаванд ва барои мулоҳизаронӣ дар бораи оне, ки оё зан асосҳои воқеиро барои пешниҳоди дархости худ ҷиҳати додани мақоми гуреза доро ҳаст ё не, асосҳои қатъӣ медиҳад.

Муаммои иттилооти саҳеҳ

Масъалаҳои ба ҳамин монанди ҳалталаб одатан мумкин аст пайдо шаванд, дар сурате агар пурсиши занон дар робита бо мурочиат оид ба гирифтани паноҳгоҳ аз ҷониби ҳешовандони чинси мардбудаи онҳо гузаронида шавад. Иттилооти аз зани пурсидашаванда мебаромада, дар ин вазъият метавонад ба сифати воқеияти дархостро тасдиққунанда ва инкорқунанда баррасӣ гардад. Аммо худ аз худ далели он ки зан (ҳамсар) фарз мекунам дар бораи ғаму андӯҳи ҳешовандони худ (шавҳар) маълумот надорад, боз ҳам барои зери шубҳа гузоштани дурустии нишондоди ў асос намегардад. Гарчи дар маҷмӯъ дар як қатор таммадунҳо, маълум нест, ки мардҳо ба занҳо бо баъзе аз тафсилот ва ҷузъиёти ҳаёти худ дар соҳаҳои касбӣ, ҳарбӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ бигузор ҳатто ҳешовандони наздик ҳам бошанд, арзи дил кунанд. Мувофиқан дар ин мавридҳо ба инобат гирифта шавад, ки дар натиҷаи ин аксар вақт ҳамсарон, духтарони модарон дар ҳолате

қарор доранд, ки наметавонанд он чизеро, ки бо хешовандони онҳо аз шумораи мардон рух додааст, нақл кунанд. Онҳо ба таври оддӣ ин маълумотро надоранд. Бояд қайд намуд, ки ҳамин гуна надошати дониш ё ин ки мавҷуд будани ҷавобҳои муҳолифатдошта аз ҷониби занон, ҳанӯз набояд сабаби муносибати нобоварона ба нишондоди шохидӣ барои зерӣ шубҳа гузаштани ҳақиқати онҳо гардад.

Методҳои гузаронидани пурсиш

- зарур аст боварӣ ба даст оварда шуда, шароити якдигарфаҳмӣ бо шахси пурсидашаванда ташкил карда шавад – ба хусус ин дар ҳолате муҳим мебошад, ки агар вай қурбони зӯроварии ҷинсӣ бошад; дар ин вазъият риоя намудани мавқеи бетарафӣ зарур буда, дилсӯз, ғамхор ва холис будан лозим;
- бағоят матлуб аст, ки дар ҷараёни пурсиш аз рӯи имконият ҳайати омодашуда аз шумораи занон ҷалб карда шаванд (танҳо агар шахсони пурсидашаванда талаби дигареро надошта бошанд); хуб мешуд агар зани пурсидашаванда танҳо бо як нафар корманд сару кор дошта бошад, аз ҷумла ҳангоми гирифтани кӯмаки дахлдори машваратӣ, тиббӣ ва ё ҳуқуқӣ;
- дар хотир доштани мавҷудияти тобишҳои гуногун ҳангоми муносибат зарур аст, бахусус хусусияти ғайринутқидошта; ин асосон ба даст расонидан таалуқ дорад ё ин ки мисол ҳангоми зан метавонад аз нигоҳи шахсе, ки пурсишро мегузаронад, канора гирад;
- ба зан бояд имконияти дар танҳои гуфтугӯ намудан бо шахси пурсишгузаронанда, бе ягон аъзон оилаи дар паҳлӯ ё ин ки дар масофаи садорас қарордошта, таъмин карда шавад;
- агар гумон бурда шавад, ки зан қурбони зӯроварии ҷинсӣ гардидааст, бояд эҳтиёткории ниҳой ва хушомилагӣ риоя карда шавад; дар ин вазъият агар вай аз гуфтугӯ бобати мавзӯи дардовар барои ӯ канорагирӣ кунад, мумкин аст эҳтиётқорона саволҳои ғайримустақим дода шаванд;
- зан бояд имконият дошта бошад, то ин ки дар бораи ҳодисаи рухдода бо суҳбатчи ҳуд ва бо қадом тарзе, ки ҳудаш меҳодад нақл кунад; набояд ўро барои гуфтугӯ маҷбур сохт, танҳо бовар сохтани ӯ имконпазир аст, ки кӯмаки зарурӣ ба вай ҳамон вақт пешниҳод карда мешавад агар вай омода бошад дар бораи мушкилотҳои худ нақл кунад; дохил шудан ба ҷузъиёти ба зӯроварии ҷинсӣ таалуқдошта, ягон зарурат надорад;
- бояд дар назар дошт, ки қурбони зӯроварии ҷинсӣ гардидагон дар баробари осеби саҳти рӯҳӣ, ки таҷовуз ба номус сабаби ба вучуд омадани он гардидааст, мумкин аст як қатор аломатҳои ба ҳамин алоқаманд ошкор шаванд, мисол:

бовариро нисбати худ аз даст додан, иззати нафси худро гум кардан, тарс, фаромӯшхотирӣ ё ин ки таҳрифи далелҳо ва ғ.; бо назардошти он ки занони зери таҷовуз қароргирифта, хоҳиши аз нав нақл намудани ҳодисаҳои фоҷианокро ба қадом як шахси бегона надоранд, мувофиқи мақсад аст, ки ба онҳо пешниҳод карда шавад то ҳодисаҳоро дар шакли ҳаттӣ баён кунанд, ба хотири ба онҳо кӯмак расонидан ҷиҳати канорагирӣ аз таасуроти нохуш;

- ҳангоми пурсиши шавҳар, зан ё дигар аъзоёни оила зарур аст эҳтиёткорӣ ва дурандешӣ нисбати баҳодиҳӣ ва мушаххас гардонидани ахбороти ба ҳамдигар муҳолиф, агар онҳо ҷой дошта бошанд, зоҳир карда шавад; ин алаҳхусус таалуқ дорад ба ҳолатҳои азнавсанҷиши фикри дарҳосткунанда дар асоси маълумоте, ки аъзои дигари оила кардааст, ба хотири афзун накардани ҳолати шиддатнокӣ ва мураккабе, ки оилаи мазкур мумкин аст дар он қарор дорад;
- корманде, ки пурсишро анҷом медиҳад бояд бо чораҳои амалии ҳимоя ҷиҳати пешгирӣ намудани зӯроварии ҷинсӣ ва тартиби қабули чораҳои дахлдор шинос бошад; барои дастур доир ба ин саволҳо мумкин аст аз “Принсипҳои роҳбарикунандаи пешгирии зӯроварии ҷинсӣ нисбати қанон ва қабули чораҳои дахлдор” истифода намуд.

ЛАҲЗАҲОИ АСОСИЕ, КИ БОЯД ДАР ХОТИР ДОШТ:

- *шинос шудан бо сарчашмаҳои дахлдори иттилоотӣ дар бораи қанон-ғурезақон, аз ҷумла принципҳои роҳбарии ҳимоя ва маълумот дар бораи давлати дар он тавлидёфта;*
- *истифода намудани маҳаки қобили қабул, ки ба таъкиб аз рӯи аломати ҷинсӣ алоқаманд аст;*
- *андешидани чораҳо бо сабаби он ки қанони хоҳишманди гирифтани мақоми ғурезақон дастрасӣ ба расмиёти пурсиш дошта бошанд, вале ҳуди пурсиш аз рӯи имконият аз ҷониби ҳаёати омодашуда аз шумораи қанон гузаронида шавад;*
- *андешидани чораҳо ҷиҳати таъмин намудани имконияти гузаронидани пурсиши пинҳонӣ ва ҳамавақт дар хотир доштани эҳтимоли ҳақиқатмонанде, ки ҳангоми ба саволҳо ҷавоб додани қанҳо дар ҳусуси исботе, ки ҳешовандони онҳо аз шумораи мардон қардаанд, пайдо мешаванд;*
- *агар қан объектӣ таъғизи ҷинсӣ бошад, андешидани чораҳо бо сабаби он ки пурсиш аз ҷониби ҳаёати омодашуда аз шумораи қанон гузаронида шавад (агар ҳуди қабрдидагон хоҳиши дигар надошта бошанд);*

- *шинос шудан бо аломатҳои гуногуне, ки дар қурбониҳои таъбири ҷинсӣ пайдо мешаванд ва таъмини имконияти ба онҳо расонидани машварати минбаъда ва ёри тиббию ҳуқуқӣ.*

Саволҳои санҷишӣ ба боби V:

1. Категорияи гурезагони аз ҳама зиёд озордидаро номбар кунед.
2. Аз ин рӯ гузаронидани РММГ нисбати ҳамин категорияҳо чӣ хусусият дорад?
3. Гузаронидани РММГ нисбати ноболигон чи гуна хусусиятҳо дорад?
4. Гузаронидани РММГ нисбати шахсоне, ки гирифтори бемориҳои рӯҳи мебошанд, чи гуна хусусиятҳо дорад?
5. Гузаронидани РММГ нисбати занон чи гуна хусусиятҳо дорад?
6. Мақоми ҳуқуқи кӯдакон-гурезагонро муайян намоед.
7. Истилоҳҳои “шахсони ноболиги мушоитнакунанда” ва “кӯдакони аз ҳам ҷудогардида” чӣ маъно дорад?
8. Ҳангоми гузаронидани шахсони ноболиг ба ҷойи бе хавф кадом шартҳо риоя карда мешаванд?
9. Принципи “таъмини ҳубтари манфиатҳои кӯдак” чӣ маъно дорад?
10. Мақоми ҳуқуқи зан-гурезаро муайян намоед.
11. Кадом санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ мақоми зан-гурезаро муайян мекунанд?
12. Баррасии аризаҳо барои паноҳгоҳ нисбати занон-гурезагон чӣ хусусиятҳо дорад?

Масъалаҳо доир ба мавзӯ ба боби V

Масъалаи № 1.

Давлати Аркадия ба Конвенсияи соли 1951 ва Протоколи соли 1967 ҳамроҳ шудааст. Чаноб ва хонуми Эверисинг шахрвандони Миноа ва гурезагони эътирофшуда дар Аркадия мебошанд. Дар он вақте, ки ҳамсар дар асоси хавфи комилан асоснокшуда қурбони таъкиб шудан эътироф шуд, ҳамсари ӯ мақоми гурезаро дар асоси принципи ягонагии оила соҳиб шуд.

Ҳангоми вафот кардан чаноби Эверисинг аз худ китъаи замини калонеро дар Миноа боқӣ гузошт. Мувофиқи иродаи охиринаи ҳамсар, ӯ

бояд ҳамаи моликият, аз ҷумла ҳамин заминро ба мерос гирад. Писари ӯ, шаҳрванди Аркадия умуман зикр нагардидааст. Аз ин рӯ, писари бо иродаи охирини падар қонеънашуда, ба суд муроҷиат менамояд. Гарчанд аз рӯи қонунҳои Аркадия васиятнома эътибордошта эътироф шавад ҳам, имконияти ӯ оиди бурд кардани қор гарон аст. Ҳуқуқи байналхалқии хусусии Аркадия муқаррар менамояд, ки нисбати мероси амволи ғайриманқул бояд қонунгузори давлате, ки ин амвол ҷойгир мебошад ва зимнан яке аз меросхурони бевосита ё ин ки ҳамсари вафоткарда шаҳрвандии ҳамон давлатро доро ҳастанд, татбиқ гардад. Қонунҳои оид ба мероси давлати Миноа муқаррар менамояд, ки наслҳо бояд ҳадди ақал аз чор як ҳиссаи ҳамаи меросро гиранд.

Дар вазъияти мазкур гурезагон кадом ҳуқуқҳоро доро мебошанд?

Кадам ҳуқуқҳоро ба амал бароварда, кадом ҳуқуқҳо поймол гардиданд?

Масъалаи № 2

Ҷаноб ва хонум Эмит, шаҳрвандони давлати Миндия гурезагони эътирофшуда (истикомат доранд) дар Аркандия- давлате, ки Конвенсияи соли 1951 ва Протоколи соли 1967-ро ба имзо расонидааст, мебошанд. Фарзанди онҳо, ки дар Аркандия таваллуд ёфтааст мақоми гурезаро соҳиб нашудааст, зеро қонунҳои Аркандия принсипи ҳамроҳшавии оиларо эътироф намеkunанд. Волидайн меҳостанд, ки насаби кӯдак аз рӯи навишт андаке аз насаби худашон тафовут дошта бошад. Ин аз рӯи қонунҳои Миндия иҷозат дода шуда, аз рӯи қонунҳои Аркандия иҷозат дода нашудааст ва аз ин рӯ ҳукуматдорони Аркандия илтимосномаи онҳоро рад намуданд.

Дар вазъияти мазкур гурезагон кадом ҳуқуқҳоро доро мебошанд?

Кадам ҳуқуқҳоро ба амал бароварда, кадом ҳуқуқҳо поймол гардиданд?

Масъалаи № 3

Ҷаноб ва хонум Хилер – духтурон ва шаҳрвандони Миноа – давлате, ки берун аз Иттиҳоди Аврупо ҷойгир аст. Хонум Хилер ба гурӯҳи наҷодии миноа таалуқ дошта, ҷаноби Хилер бошад ба ақалияти наҷодии аркадӣ, ки дар ҳудуди Миноа истоқомат мекунанд, таалуқ дорад. Дар натиҷаи ақидаҳои сиёсии муқобил, ҷаноб ва хонум Хилер кишвари худро тарк карда, паноҳгоҳро дар Аркадия – давлате, ки Конвенсияи соли 1951 ва Протоколи соли 1967 – ро имзо намудааст ва аъзои Иттиҳоди Аврупо мебошад, ҷустуҷӯ намуданд. Аркадия ба ақалиятҳои аркадӣ аз Миноа буда, феълан ҳамон намуд ҳуқуқҳоеро, ки ба шаҳрвандони худ додааст, пешниҳод менамояд (ягона тафовут ин ҳуқуқи иштирок намудан дар интиҳоботи милли аст). Дар натиҷаи ин илтимосномаи ҷаноби Хилер

дар бораи гирифтани мақоми гуреза рад шуд, дар он ҳолате, ки ба хонум Хилер мақоми гурезаро ҳукуматдорони Аркадия тасдиқ намуд. Ҳардуи ин ашхос ният доранд, ки таҷрибаи духтурии худро идома диҳанд ва барои иҷозат дархост мекунанд. Ба ҷаноби Хилер барои машғул шудан ба амалияи духтурӣ бе кашолкорӣ иҷозат дода шуд, вале ба хонум Хилер барои гирифтани ин иҷозат рад шуд, чунон чи мувофиқи қонунгузори Аркадия шахсоне, ки шаҳрванди Иттиҳоди Аврупо намебошанд, қабл аз оне, ки ба онҳо иҷозат барои кори духтурӣ дода мешавад бояд дар Аркадия 3 сол истиқомат кунанд. Хонум Хилер ба Аркадия танҳо як сол пеш омадааст.

Дар вазъияти мазкур гурезагон кадом ҳуқуқҳоро доро мебошанд?

Кадам ҳуқуқҳоро ба амал бароварда, кадом ҳуқуқҳо поймол гардидаанд?

Масъалаи № 4

Аркеня ва Минолия давлатҳое мебошанд, ки Конвенсияи соли 1951 ва Протоколи соли 1967 – ро имзо намудаанд. Хонум Мезандари ва ду фарзанди ӯ ба сифати гурезагони эътирофшуда дар муддати панҷ сол дар Аркеня истиқомат доштанд. Сеюм фарзанди ӯ, хонум Виндия Мезандари ба оила ба наздикӣ ҳамроҳ шудааст. Модоме, ки ӯ ҳамроҳи падараш дар Минолия гуреза эътироф шуда буд, хонум Мизандари ба андешаи оне ки ба Виндия дар Аркеня чун ба мисли дигар аъзоёни оила ҳамон мақоми ҳуқуқӣ пешниҳод мешавад, ба ҳеҷ вазҳ масъалаи мазкурро танзим карда натавонист. Хангоме, ки Аркеня мушкilotҳои ҷиддиро нисбати таҳвили мол аз сар мегузаронад, ҳукумат ҷойивазкуниро барои ҳамаи гурезагон маҳдуд намуда, нуктаҳои тақсими ҳӯроқаро дар ноҳияҳои гуногун ташкил менамояд. Ба хориҷиён кӯмак танҳо дар сурати доштани ҳуҷҷатҳои тасдиқотие, ки ҳукумати Аркеня ба онҳо додааст, пешниҳод карда мешавад. Азбаски Виндия чунин ҳуҷҷатҳоро надорад, хонум Мизандари барои вай ягон намуд ҳӯроқ гирифта наметавонад. Файр аз ин, дар натиҷаи бӯҳрони озуқаворӣ, низоми маориф дар маҳалле, ки онҳо истиқомат мекунанд, комилан вайрон гардида, ҳамаи мактабҳои ибтидоӣ баста шудаанд. Хонум Мизандари ба ҳукуматдорон муроҷиат намуда, илтимос кардааст то ин ки ба Виндия ҳуҷҷати тасдиқкунандаи шахсият, инчунин барои гузариш ба дигар маҳале, ки дар он мактабҳои ибтидоӣ кори худро идома медиҳанд, иҷозат дода шавад. Ҳарду дархостро ҳукуматдорон бо асосҳои зерин қонеъ накарданд: 1) ҳуҷҷатҳои тасдиқотӣ танҳо ба шахсоне дода мешавад, ки гуреза ва муҳоҷири қонунан дар ҳудуди давлат қарордошта, эътироф шудаанд; 2) ҳамаи гурезагон ба таври истисно бояд дар ҷойи истиқоматашон қарор гиранд.

Кадам ҳуқуқҳои гурезагон поймол гардидаанд?

Дар ин ҳолат гурезагон кадом ҳуқуқҳоро доро мебошанд?

Масъалаи № 5

Арландия иштирокчи Конвенсияи соли 1951 ва Протоколи соли 1967 мебошад. Чаноби Свон, шахрванди Чилиарда дорони мақоми гуреза дар Арландия мебошад. Пас аз 17 соли ҷаъолият дар ширкати сохтмонӣ дар Арландия, вай бемор шуда ба нафақа баромад, гарчанде ки ӯ 45 сола буд. Нафақаи ӯ хело кам мебошад, зеро ӯ танҳо 17 сол кор кардааст. Аз ин рӯ, вай барои гирифтани пардохтҳои нафақавии иловагӣ, ки мутобиқи қонунҳои Арландия ба шахсони аз рӯи беморӣ ё маъҷубӣ то синни 60 солагӣ ба нафақа мебаромада иҷозат дода мешавад, ариза пешниҳод намуд. Хангоме, ки ӯ ба ҳукуматдорон доир ба нафақаи иловагӣ муроҷиат намуд, ба ӯ иброз намуданд, ки ин сохти нафақавӣ танҳо ба шахрвандон татбиқ мегардад ва бинобар ин хориҷиро, аз ҷумла гурезагон барои гирифтани ин намуди нафақа ҳуқуқ надоранд.

Дар ин вазъият чаноби Свон кадом ҳуқуқҳоро доро мебошад?

Адабиёт

1. Бобоев У. Х. Правовой статус беженцев во время вооруженных конфликтов // Государство и право – Душанбе 2005.
2. Белов А. В. Мигранты как жертвы международных вооруженных конфликтов и проблемы их правовой защиты // Российский ежегодник международного права. 2006. СПб., 2008. Спец. Выпуск.
3. Буше-Сольнье Ф. Практический словарь гуманитарного права. М., 2006. – С. 551.
4. Васильев Л.А., Генералов В.А. О специальных учетах лиц, подпадающих под статус беженца // Актуальные проблемы правоохранительной деятельности органов внутренних дел. Минск, 1999.
5. Гай Гудвин – Гил. Статус беженцев в международном праве - Москва, 1997г.
6. Ганнушкина С.А. Сомнения всегда в пользу беженца // Юридический вестник. 1996. № 6 (134).
7. Кокая И.Ж. Понятие и критерии установления беженцев в международном праве // Российский юридический журнал. - 1997. - № 2. - С. 97-109
8. Лавуайте Ж.Ф. Беженцы и перемещенные лица : Международное гуманитарное право и роль МККК./ Защита лиц и объектов в МГП.-М. 1999.
9. Лебедев М.А. Процедуры приема беженцев и лиц, в поисках убежища: потребность в стандартах / / Московский журнал международного права. – 1997. № 4.

10. Международная защита беженцев: Учебно-практическое пособие для Вузов. – Бишкек, 2007. – 264 с.

11. Моргун Ю. Ф. Деятельность УВКБ ООН по международной защите прав детей-беженцев // Белорусский журнал международного права и международных отношений. 1999. № 2. С. 87—94.

12. Новикова Н.С. Беженцы и международное гуманитарное право. – СПб. 2000.

13. Определение статуса беженцев: стандарт доказывания и работа с лицами, ищущими убежища без удостоверяющих личность документов. Материалы семинара, проведенного в рамках деятельности Рабочей группы неправительственных организаций по законодательству и защите прав беженцев. Прага. 3-4 декабря 1999 г.-М., 2000.

14. Полтораки А.И. Савинский Л.И. Вооруженные конфликты и международное право. – М. 1970

15. Потапов В.И. Беженцы и Международное право – Москва, 1986.

16. Положение беженцев в мире 2000. – М.: «Интердиалект», 2000.

17. Права человека и защита беженцев: Пособие для самообучения, Том 2. – UNHCR, 2005. – 238 с.

18. Психология беженцев и вынужденных переселенцев: опыт исследований и практической работы / Под ред. Г.У. Солдатовой. – М.: Смысл, 2001.

19. Пустогаров В.В. Международное гуманитарное право. М. 1997.

20. Работа с беженцами и перемещенными лицами (Под ред. Л.И. Черкасской). Пер с англ. – М.: Институт проблем гуманизма и милосердия, 1992

21. Сборник важнейших документов по международному праву. В 2-х томах – Москва, 1997г.

22. Сборник нормативно-правовых документов по защите беженцев. Бишкек. 2004.

23. Сексуальное и гендерное насилие над беженцами, возвращающимися лицами и внутренне перемещенными лицами. Руководство по предотвращению и реагированию. – УВКБ ООН. Май. 2003.

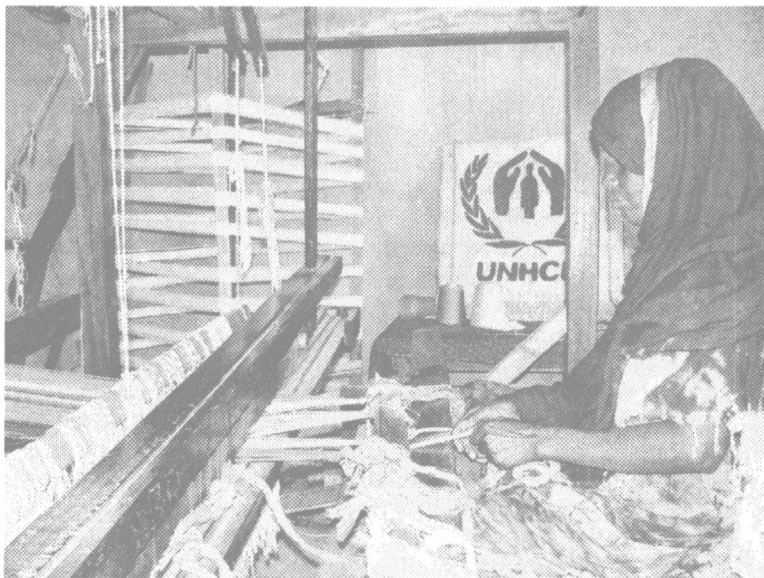
24. Соколов А.В., Деев В.М. Беженцы: Краткий словарь. – М., 1993.

25. Тансыкбаева Г.М. Международное гуманитарное право. Ташкент 1999.

26. Феллер. Э. Пятидесятая годовщина Конвенции по беженцам 1951г. защита беженцев во время вооруженного конфликта // Международный журнал МККК.-М. 2001.

27. Эгер Ж. Процедура приема беженцев и лиц в поисках убежища // Московский журнал международного права. 1998. № 1., с. 92-103.

БОБИ VI. ҲИМОЯИ ҲУҚУҚҲОИ ГУРЕЗАҲО

Дар сурат: Шӯрои Даниягӣ оид ба гурезаҳо.

- § 1. Мавҳум ва роҳҳои ҳимояи ҳуқуқҳои гурезаҳо.
- § 2. Шаклҳои байналхалки-ҳуқуқии ҳимояи ҳуқуқҳои гурезаҳо.
- § 3. Шаклҳои доираи ҳуқуқии ҳимояи ҳуқуқҳои гурезаҳо.
- § 4. Шаклҳои миллии ҳимояи ҳуқуқҳои гурезаҳо.

§ 1. Мавҳум ва роҳҳои ҳимояи ҳуқуқҳои гурезаҳо

А. Мавҳум ва роҳҳои ҳимояи ҳуқуқҳои гурезаҳо

Мувофиқи моддаи 19 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон «ҳар кас кафолати ҳифзи судӣ дорад». Истилоҳи «ҳар кас» маъно онро дорад, ки ҳар як субъекти ҳуқуқ – шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон, хориҷӣ ва шахси бешаҳрвандӣ, ки дар сарзамини Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор доранд дар асосҳои қонунӣ дар ҳолати вайрон шудани ҳуқуқҳои онҳо метавонанд чораҳои ҳимоя ва барқароркуниро истифода баранд. Аз ин бар меояд, ки ҳуқуқе, ки ба шахс тааллуқ дорад ҳангоми вайрон шудани он ҳимоя қарда метавонад. Бо таври дигар ғўем, хусусияти ҳар як ҳуқуқи субъективӣ дар имконият доштан ба ҳимояи маҷбурӣ мебошад. Ӯ доимо мавҷуд мебошад ва ин дар натиҷаи вайрон шудани ҳуқуқҳое, ки ба шахси муайян тааллуқ доранд, имконияти иқтидорӣ ба воқеият гузаштан мебошад. Шахс метавонад пеш аз ҳама бо воситаи пешниҳоди талабот ба ҳуди вайронкунанда ҳуқуқҳои вайроншударо барқарор кунад. Агар онҳо натиҷаи мусбӣ надиханд, шахсе, ки ҳуқуқҳояш паймол шудаанд, мутавонад ба мақомотҳои ваколатдор бо мақсади ҳимояи ҳуқуқи вайроншудаи худ бо тартиби маҷбурӣ муроҷиат кунад.

Инак, ҳимояи ҳуқуқи вайроншуда ин содир қардани амалҳои ғайри қонуни барқароркунии ҳуқуқи вайроншуда бо тартиби маҷбурӣ мебошад.

Б. Шаклҳои ҳимояи ҳуқуқҳои гурезаҳо

Мувофиқи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон шаҳрванди хориҷӣ ва шахси бе шаҳрванд дар кишвари мо аз ҳуқуқ ва озодиҳои эълоншуда истифода мебаранд ва баробари шаҳрванди Тоҷикистон вазифа ва масъулият доранд, ба истиснои ҳолатҳое, ки қонун пешбинӣ намудааст (моддаи 16). Ин маънои онро дорад, ки гурезаҳо ҳамчун шаҳрвандони хориҷӣ соҳиби ҳамон ҳуқуқ ва вазифае мебошанд, ки шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон доранд, гайр аз як чанд истисноҳое, ки бо санадҳои қонунгузори алоҳидаи Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ қарда шудааст. Лекин, барои он ки, соҳиби ҳуқуқ ва озодиҳои конститусионӣ шаванд, шахсони паноҳҷўнда ҳамчун гуреза бо тартиби муайяншуда эътироф шуданашон лозим аст. Баъди эътирофи ҳамчун гуреза онҳо ҳуқуқ, озодӣ ва ўҳдадорҳои асосиро ба даст меоранд, яъне баъди ин пурра мақоми ҳуқуқи онҳо муайян қарда мешавад. Қисмати асосии ҳуқуқҳои пешниҳодшуда ин имконияти ҳимояи онҳо мебошад. Ҳар қадом ҳуқуқ, гайр аз имконияти содир қардани амалҳои барои амалигардонии онҳо, чораҳои муайяни ҳимояро дар бар мегирад. Ин чораҳои ҳимоя дар қараёни мўътадил амалигардонии ҳуқуқ ҳудро зохир намекунад. Лекин онҳо

ҳангоми вайрон шудани ҳуқуқ ба воқеият мегузаранд. Бинобар ин ҳимоя ин чораи ҳифзи ҳуқуқе, ки дар қонун мустаҳкам карда шудааст, ки бо ёрии он вайронкуниҳои ҳуқуқ баргараф карда мешаванд ва ба вайронкун таъсири манфӣ расонида мешавад.

Айни замон вайронкуниҳои ҳуқуқи шаҳрванд бо тамоми соҳаҳои ҳуқуқ, асосан ҳуқуқи граждани, ҳимояи карда мешавад. Меъёрҳои ҳуқуқи граждани ҳимояи ҳуқуқҳои моликияти ва ғайри моликияти, барқароркунии онҳоро пешбинӣ мекунанд, барои ин тарзҳои умумӣ ва махсуси ҳимояи ҳуқуқҳои вайроншуда қорӣ карда шудаанд.

Моддаи 12 Кодекси граждани ҚТ як қатор тарзҳои умумии ҳифзи гражданиро пешбини менамояд, ки амалигардонии онҳо барқарор кардани ҳуқуқҳои вайроншударо таъмин менамоянд.

Ҳуқуқи граждани бо тарзҳои зайл ҳифз мешавад:

- эътирофи ҳуқуқ;
- барқарор намудани вазъе, ки то вайрон гардидани ҳуқуқ қорӣ дошт ва пешгирӣ намудани амалҳое, ки ҳуқуқро вайрон мекунанд ё барои вайрон кардани он таҳдид менамоянд;
- безътибор донистани аҳдҳои мавриди баҳс ва истифодаи оқибатҳои безътибор донистани он, истифодаи оқибатҳои безътибор донистани аҳдҳои безътибор;
- безътибор донистани санади мақоми давлатӣ ё мақоми ҳокимияти маҳаллӣ;
- худмуҳофизаткунии ҳуқуқ;
- водор намудан ба иҷрои ўҳдадорихо дар шакли асл (натура);
- рӯёнидани товони зиён;
- ситонидани ноустуворона;
- ҷуброни зарари маънавӣ;
- қатъ кардан ё таъйир додани муносиботи ҳуқуқӣ;
- аз қониби суд татбиқ нагардидани санади муҳолифи қонун қабул намудани мақомоти ҳокимияти давлатӣ ё мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ;
- бо роҳҳои дигари пешбини намудани қонун.

Охири маънои онро дорад, ки роҳҳои ҳимояи ҳуқуқҳои граждани бо номбари дар боло зикршуда ба итмом намерасад онҳо метавонанд илова шаванд ё тарзи муайяне, ки ба ҳимояи як вайронкун ба назар гирифта шуда буд, метавонад дар дигар ҳолатҳо истифода шавад.

Айни ҳол як қатор роҳҳои махсуси ҳимоя мавҷуд мебошанд, ки ба онҳо гарав, пешпардохт, кафили, нигоҳ доштан, кафолат, шаҳрвандро ношоям ҳисобидан, вафотшуда эълон кардани шаҳрванд ва ғайраҳо.

Гуруҳи якуми тарзи ҳимояи ҳуқуқҳои шахрвандӣ хусусиятҳои хосро дорад.

1. Пеш аз ҳама онҳо ҳислати умумиро доранд, ки онҳоро дар соҳаҳои вайроншудаи алоҳидаи ҳуқуқи субъективӣ истифода бурда намешавад, яъне онҳо бо соҳаи институти алоҳида ё як чанд институтҳо маҳдуд карда нашудаанд. Инчунин, эътирофи ҳуқуқ, ҳамчун тарзи ҳимоя, вайронкуниҳоро пешбинӣ мекунад, ки бо талоши ҳуқуқҳое, ки ба шахс тааллуқ доранд, вобаста мебошанд. Масалан, эътирофи ҳуқуқ ҳамчун тарзи ҳимоя метавонад ҳам дар муносибатҳои ҳуқуқии ҳатмӣ, ҳам барои ҳимояи ҳуқуқҳои муаллифӣ ё патентӣ истифода бурда шавад. Айни замон Кодекси граждани эътирофи ҳуқуқ ба моликиятро ҳамчун тарзи ҳимояи мустақилонаи ҳуқуқ ба моликиятро мустаҳкам кард. Тарзи мазкур барои ҳимояи вайронкуниҳое, ки аз тарафи қонун пешбинӣ нашудаанд ё бо чораҳои муайяни ҳимоя мувофиқи қонун ва ҳуқуқҳои амалкунанда дар ҳуқуқи граждани таъмин нашудаанд, истифода бурда мешавад.

Бояд қайд кард, ки алоқаи чораҳои муҳофизати умумӣ бо чораҳои махсус, ки дар институтҳои алоҳидаи ҳуқуқи граждани вучуд доранд, аниқ дида мешавад. Масалан, рӯенидани аз шахсе, ки ҳуқуқҳоро вайрон намудааст, зарари расонидашуда тарзи умумӣ мебошад, лекин он ҳам дар ўҳдадориҳои шартномавӣ ва ҳам дар ўҳдадориҳои ғайри шартномавӣ васеъ истифода бурда мешавад.

Дигар хусусияти тарзҳои ҳимояи граждани-ҳуқуқӣ усули демократӣ мебошад, ки мувофиқи қонунгузори амалкунанда, он дар имконияти васеи истифодаи тарзҳои ҳимоя аз тарафи шахсе, ки ҳуқуқҳои ӯ вайрон шудаанд, зоҳир мешавад. Ин худҳимоякунӣ ном дашта, намуди огоҳонӣ-пешгириро дорад.

2. Инро равшан دیدан мумкин аст, вақте ки шахсе, ки ҳуқуқҳои ӯ вайрон шудаанд, бо мақсади ба низом даровардани баҳси ба вучудода то мурочиат ба мақомоти дахлдор ба ҳуқуқвайронкун бо талабот дар бораи содир кардани амалҳо оиди барқароркунии ҳуқуқи вайроншуда мурочиат мекунад.

3. Аломати муҳими ҳимояи ҳуқуқҳои субъективӣ кафолати онҳо мебошад. Онҳо шароити беамониатро барои амалӣ гардонидани ҳуқуқҳои пешбинишударо барои қаноатманд кардани талаботҳои моддӣ ва маданияи соҳиби аввалинро фароҳам меоранд. Истифодаи ҳуқуқ аз рӯи муқаррарот, таркиб ва шакл таъмин карда мешавад. Истифодаи ҳуқуқҳои пешбинишуда риояи ўҳдадориҳоро пешбинӣ мекунад, ки ӯ дар ҳолати вайрон шудани онҳо ҳимояи воқеиро таъмин мекунад. Ин ба ҳама тааллуқ дорад: ҳам ба шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳам ба хориҷиён, аз ин ҷумла ба гурезаҳо.

Бешубҳа вайрон кардани ўҳдадориҳо ба вайронкунии ҳатмии ҳуқуқҳои шахсони дигар меорад ва барои ҳамин ҳуқуқ ба ҳимоя

пешбинӣ карда мешавад. Шаҳрванде, ки ҳуқуқҳои ӯ вайрон карда шудаанд, имконияти истифода бурдан аз намуи ҳимояи муайяншуда, интиҳоби восита ва тарзҳои аниқро дорад. Кафолатҳои ҳуқуқии пешбинишуда худ ба худ таъмин карда намешаванд. Шаҳсе, ки ҳуқуқҳои ӯ вайрон шудаанд, бояд ташаббуси заруриро бо содир кардани амалҳои пешгирии вайронкунӣ, пешниҳоди талабот ба ҳуқуқвайронкун, даъво ва эътироз ҳатман зоҳир кунад. Яъне шаҳсе, ки ҳуқуқҳои ӯ вайрон шудаанд, бояд ташаббус зоҳир кунад. Аз он ки чи ҳел шаҳрвандон, аз ин ҷумла гурезаҳо, ҳуқуқҳои вайроншудаи худро муҳофизат мекунанд, чи қадар дуруст, саривақт чораҳои заруриро нисбат ба ҳуқуқвайронкун мебинанд, ҳамон қадар босамарии меъёрҳои граждани-ҳуқуқӣ зиёд мешаванд.

4. Хусусияти тарзҳои ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шаҳрвандон (гурезаҳо) воқеии онҳо мебошад. Бояд гуфт, ки ҳуқуқҳои конституционӣ, инчунин ҳуқуқҳои шаҳрвандон асоси қонунгузорию воқеиро доранд, лекин барои амалигардонии пурраи онҳо бояд ҳама чораҳои ҳимояро ба ҳаракат овардан лозим аст. Ин кафолати ҳуқуқӣ барои амалигардонии ҳуқуқ ва озодиҳо мебошад, ки онро ҳар як кас, аз ин ҷумла гурезаҳо, доранд. Дар байни тарзҳои ҳимояи ҳуқуқҳои граждани мавқеи махсусро эътирофи кирдори ғайриҳуқуқии мақомоти давлатӣ ё ҳокимияти маҳалӣ, ки ба қонун муҳолифат мекунад, ишғол мекунад. Ҳангоми вайрон шудани ҳуқуқҳои граждани, ки аз муносибаҳои маъмурӣ, андозӣ, гумрукӣ ва дигарҳо ба миён меоянд, тарзи ҳимояи асосӣ ин муроҷиат ба суд бо талаботи эътирофи кирдорҳои мақомотҳои нишондодашуда мебошад.

Тарзҳои ҳимояи ҳуқуқҳои граждани дар боло зикршуда ба ҳама шаҳрвандон, аз ин ҷумла ба гурезаҳо, тааллуқ доранд. Онҳо кафолати умумиро дар амалигардонии ҳуқуқ ва озодиҳое, ки бо қонунгузорию амалкунондаи Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбини шудааст, ташкил мекунанд. Дар қатори ин кафолатҳои махсус, ки барои гурезаҳо ҷорӣ карда шудааст, мавҷуд мебошанд.

В. Кафолатҳои махсус

Ин ҳел кафолат аз лаҳзае, ки шаҳс ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳозир шуд ва дархост дар бораи донишани ӯ ҳамчун гуреза дархост пешниҳод кард, муқаррар карда мешавад. Дар марҳилаи дида баромадани дархости ӯ (3 моҳ, дар сурати мавҷуд будани мушқилот дар муайян намудани асосҳои ӯ то 6 моҳ) шаҳс наметавонад ҳилофи иродаи ӯ ба қаламрави давлате, ки дар он ба ҳаёт ё озодии ӯ хатар таҳдид мекунад, мувофиқи моддаи 2 Қонун дар бораи гурезаҳо, баргардониди ё ронда шавад. Ин ҳел кафолатҳо ба шаҳсоне, ки бо тартиби муайян гуреза дониста шудаанд, пешниҳод карда мешаванд. Бояд қайд кард, ки кафолатҳои гурезаҳо устувортар ва бечуну чаро мебошанд, барои он ки онҳо ҳамчун гуреза эътироф шуданд ва ҳуҷҷати мувофиқро доранд.

Кафолати муҳим барои ҳар ду гурӯҳҳои шахсони дар боло зикршуда муқаррароти Қонун дар бораи гурезаҳо мебошад, ки пешниҳоди маълумотро дар бораи шахсоне, ки дар хусуси гуреза доништан дархост пешниҳод намудаанд, ё ин ки гуреза доништа шудаанд, ба мақомоти ҳокимият ва ташкилотҳои ҷамъиятии давлати мансубияти шаҳрвандии (маҳалли истиқомати пештараи) манъ мекунад. Ин гуна талаботҳо ҳамчунин нисбати шахсони бешаҳрванди муайян карда шудааст, яъне маълумотҳо дар бораи онҳо ба давлати маҳалли истиқомати пештара пешниҳод карда намешаванд.

Айни замон ин ҳел маълумотҳо дар бораи шахсони нишондодашуда бо розигии хаттии ин шахсон пешниҳод карда мешаванд. Ин гуна кафолатҳо барои шахсое, ки аз мақоми гуреза маҳрум шудаанд, муайян карда шудаанд.

Пеш аз ҳама кафолати назаррас он мебошад, ки номгӯи пурра муайян карда шудааст, ки ҳангоми мавҷуд будани онҳо шахсон аз мақоми гуреза маҳрумшуда ҳисобида мешаванд. ҳангоми мавҷуд будани ҳолатҳои муайян шахс метавонад аз мақоми гуреза маҳрум шавад. Агар ӯ дидаю доништа маълумоти бардурӯғ ё ҳуҷҷатҳои қалбакии пешниҳод намуда бошад, ки барои гуреза доништани ӯ асос шуда бошанд ё ба амнияти миллий, асосҳои сохти конституционӣ, тартиботи ҷамъиятӣ, саломатӣ ва ахлоқии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳдид намояд. Ин ҳел қарор аз тарафи Хадамоти шиносномавӣ-бақайдгирии дар назди ВҚД Ҷумҳурии Тоҷикистон бо пешниҳоди мақомоти идораи давлатӣ қабул карда мешавад ва дар мӯҳлати на дертар аз 3 рӯзи қарор пас аз қабули қарор ба ин шахс супурда мешавад, ки онро эътироз карда метавонад. Фақат ҳолатҳои дар боло зикршуда барои аз даст додани мақоми гуреза ва маҳрум намудан аз мақоми гуреза асос шуда метавонанд. Ин шахсон ҳилофи иродаи онҳо ба қаламрави давлате, ки дар он ба ҳаёт ё озодии онҳо бинобар нишонаҳои наҷодӣ, эътиқоди динӣ, шаҳрвандӣ, мансубият ба гурӯҳи муайяни иҷтимоӣ ё ақидаҳои сиёсӣ хатари таъкиб таҳдид мекунад, баргардонида ё ронда намешаванд.

Рад гардидани шахси паночӯянда дар хусуси гуреза доништани ӯ, қарори мақомоти давлатӣ дар бораи аз даст додани ӯ мақоми гуреза ё ва маҳрум шудани ӯ аз мақоми гуреза дар мақомоти болоӣ ё суд аз тарафи ӯ эътироз карда мешавад. Ҳуқуқи интиҳоб қарорҳои мазкурро ба ки эътироз қардан ба шахсе, ки ҳуқуқҳои ӯ вайроншуда меҳисобад, мансуб меёбад ва дар мӯҳлати на дертар аз як моҳи пас аз рӯзи гирифтани огоҳинома дар хусуси рад гардидани дархостаи дар бораи гуреза доништа шудани ӯ, дар бораи аз даст додани ӯ мақоми гуреза ё ва маҳрум шудани ӯ аз мақоми гуреза шикоят карда метавонад.

Кафолати муҳим он мебошад, ки шахсе, ки аз қарори мақомоти давлатӣ норозӣ мебошад, метавонад ба мақомоти болоӣ шикоят

кунад, лекин ин шикоятӣ судиро инкор намекунад. Агар шахс аз мақомоти болоӣ дар давоми як моҳ ҷавоб нагирад, ӯ метавонад ба суд муроҷиат кунад.

Бо ин сабаб шаҳодатномаи муваққатии бақайдгирии дархост дар бораи гуреза донишмандӣ ӯ ё шаҳодатномаи гуреза ба мӯҳлати қабули қарор аз тарафи мақомоти болоӣ ё суд дароз карда мешавад. Дар ин мӯҳлат онҳо барои истиқомат кардан дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқ доранд. Дар боло зикршуда дар бораи мавҷуд будани қафолатҳои зарурӣ барои ҳимояи ҳуқуқи вайроншудаи гуреза шаҳодат медиҳад.

§ 2. Шаклҳои байналмилалӣ-ҳуқуқии ҳимояи ҳуқуқҳои гурезаҳо

А. Ҳимояи ҳуқуқҳои гурезаҳо бо санадҳои универсалии байналмилалӣ-ҳуқуқӣ

Ҳуқуқҳои гурезаҳо ҳамчун шаҳрванд, инсон, пеш аз ҳама, бо санадҳои универсалии байналмилалӣ-ҳуқуқӣ ҳимоя карда мешаванд. Ёлломияи умумии ҳуқуқи башар ҳуқуқи субъективии ҳар як одамро, дар кучое, ки ӯ зиндагӣ накунад, эътироф мекунад. Ҳуқуқи субъективӣ инчунин барои ҳимояи ҳуқуқи вайроншуда асос, замиаи умумӣ мебошад. Ин дар он ифода меёбад, ки ҳар як шаҳрванд ҳуқуқҳои ба ӯ додашударо амалӣ карда метавонад, дар ҳолати вайрон шудани ҳуқуқҳо аз тарафи шахсони сеюм шаҳрвандон метавонанд онҳоро бо мақсади барқарор кардан ҳимоя намоянд. Аз ҳама муҳим он аст, ки Ёлломияи умумии ҳуқуқи башар ҳуқуқи ҳамаҳо барои ҳимоя бо меъёри яхкел эътироф мекунад. Албатта, ин ҳимояи баробарро аз ки набошад ва аз кадом вайронкуниҳо набошад пешбинӣ мекунад.

Ёлломияи умумии ҳуқуқи башар ҳабси худсарона, дастгиркунии ё бадарғаро (моддаи 9), даҳлати худсаронаро ба ҳаёти шахс ё оилавӣ, дахлнопазирии манзили истиқомати ӯ, дахлнопазирии мукотибаи ӯ ё суиқасдро ба шаъну шарафи ӯ қатъиян манъ мекунад. (моддаи 12). Ин ҳуҷҷат дигар ҳуқуқҳои муҳимро пешбинӣ мекунад, ки ин дастоварди бузурги инсоният мебошад.

Муқарраротҳои Ёлломияи мазкур дар дигар ҳуҷҷатҳои муҳими байналмилалӣ, ки аз тарафи давлатҳо ба имзо мерасанд, ҳаматарафа инкишоф меёбад. Инҳо Паймони байналмилалӣ доир ба ҳуқуқҳои фитрӣ ва сиёсӣ аз 16 декабри соли 1966 ва Протоколҳои ӯ, Паймони байналмилалӣ доир ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва маданӣ аз 16 декабри соли 1966, Конвенсия дар бораи мақоми гуреза аз 28 июли соли 1951, Протоколи аз 4 октябри соли 1967 марбут ба мақоми гуреза, ки аз тарафи Ҷумҳурии Тоҷикистон имзо карда шудааст.

Мувофиқи моддаи 2 Паймони байналмиллалӣ доир ба ҳуқуқҳои фитрӣ ва сиёсӣ аз 16 декабри соли 1966 Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун ҳамаи давлатҳои иштироккунанда ӯҳдадор мешавад ба ҳамаи ашхоси дар ҳудуди он ва қаламрави тахти тобеияти ҳуқуқии он қарордошта ҳуқуқро бидуни ягон навъ фарқгузорӣ дар мавриди наҷод, ранги пӯст, чинс, забон, дин, эътиқоди сиёсӣ ё ақидаи дигар, асли миллӣ ё иҷтимоӣ, вазъи молӣ, таваллуд ё ҳолати дигар эҳтиром ва таъмин намояд.

Ҳар як давлате, ки дар Паймон иштирок мекунад, ӯҳдадор мешавад ба ҳар як шахсе, ки ҳуқуқ ва озодии ӯ вайрон карда шудааст, ҳифзи ҳуқуқро таъмин намояд; тадбирҳои андешанд, ки ҳаққи ҳифзи ҳуқуқи барои ҳар шахси талабгори чунин ҳифозат тавассути ҳокимияти салоҳиятдори судӣ, маъмурӣ ё қонунбардор ё тавассути дигар мақоми салоҳиятдоре, ки дар низоми ҳуқуқии давлат пешбинӣ шудааст, муқаррар карда шавад (моддаи 2). Ҳамчунин ҳеч гуна маҳдудият ё камтар кардани ягон ҳуқуқи инсон, ки дар ягон кишвар эътироф шудаанд ё дар асоси қонун, Конвенсияҳо, қоидаҳо ё расму одат вучуд доранд, мумкин нест моддаи (5). Ҳеч кас набояд тахти азият ё муомила ва ҷазои саҳт, гайрининсонӣ ё таҳриркунандаи шарафи ӯ қарор дода шавад. Аз ҷумла, ягон шахс набояд будони ризоияти озодонаи ӯ тахти таҷрибаҳои тиббӣ ё илмӣ қарор дода шавад (моддаи 7). Дигар муқарраротҳои Паймон дар санадҳои байналмиллалӣ-ҳуқуқӣ инкишофи ояндаи ҳудро гирифтанд.

Б. Санадҳои махсуси байналмиллалӣ оид ба ҳимояи ҳуқуқҳо гурезаҳо

Сухан асосан дар бораи талаботҳои Конвенсия дар бораи мақоми гуреза аз 28 июли соли 1951 ва Протоколи аз 4 октябри соли 1967 марбут ба мақоми гуреза меравад. Пеш аз ҳама муқарраротҳои моддаи 8 диққати ҳудро ҷалб менамояд, ки он хориҷкунӣҳоро аз ҷораҳои истисноӣ пешбинӣ мекунад, ки мувофиқи он ҷораҳои истисноие, ки метавонанд нисбати шахсон, амвол ё манфиатҳои шаҳрвандони давлати хориҷӣ истифода гарданд, аз ҷониби Давлатҳои аҳдкунанда нисбати гурезаҳо истифода намегарданд. Одилона будани ин муқаррарот шубҳа намеорад, барои он ки гурезаҳо танҳо дар асоси шаҳрвандии онҳо расман шаҳрвандони ин давлат мебошанд, дар амал бошад дар давлати дигар қарор доранд ва дар ин хориҷкунӣ мӯҳтоҷ мебошанд.

Агар қонунгузориҳои давлате, ки дар Конвенсияи мазкур иштирок мекунад, истифодаи принципҳои умумиро, яъне хориҷкунӣҳоро аз ҷораҳои истисноӣ, ки дар моддаи мазкур нишон дода шудааст, роҳ надихад, давлатҳо метавонанд дар ҳолатҳои муайян хориҷкунӣҳоро барои манфиатҳои гурезаҳо ҷорӣ кунанд.

Конвенсия ба давлатҳо барои истифода намудани чорабиниҳои муваққатӣ дар давраи ҷанг ё дар сурати мавҷуд будани дигар ҳолатҳои ғавқулӯда иҷозат медиҳад. Дигар ҳел ғӯем давлат ҳуқуқи истифода намудани чорабиниҳои муваққатиرو дорад, ки он ба манфиати амнияти давлат нисбати ин ё он шахси муайян ҳанӯз то аз ҷониби ин давлат маълум намудани он ки ӯ ҳақиқатан гуреза мебошад ё не. Агар ӯ дар оянда гуреза доништа шавад ҳам, истифода намудани чораҳои маҳдудкунии мазкур ба манфиати амнияти давлатӣ зарур мебошад. Дар ин шароит ҳолатҳои мазкур диққати худро ҷалб менамоянд: 1. ҳолати ҳарбӣ; 2. ҳолати ғавқулӯда; 3. ҳолатҳои истисноӣ. Фақат онҳо ба давлат ҳуқуқи истифода намудани чораҳои маҳдудкуниро иҷозат медиҳанд ва ба шарҳи васеъкунанда ҳоҷат нест.

Яке аз ҳуқуқҳои асосии гурезаҳо ин ҳуқуқ ба мурочиати озод ба судҳои ҳамаи давлатҳои шартномабаста мебошад, яъне гурезаҳо метавонанд ба суди ҳар як давлат бо ариза, шикоят мурочиат кунанд. Гурезае, ки дар сарзамини давлати дар Конвенсия иштироккунанда истиқомат мекунад, нисбат ҳуқуқи мурочиат ба суд соҳиби он ҳуқуқҳо мебошад, ки шахрвандони ин давлат онҳоро дорад, яъне нисбати ӯ тартиботи милли паҳн карда мешавад. Бинобар ин гурезаҳо метавонанд ба суди давлати истиқоматкунанда бо талаботи ҳимояи ҳуқуқи вайроншудаи худ, бо масъалаҳои кӯмаки ҳуқуқӣ, озод намудан аз пардохти сарфи судӣ ва ғайраҳо мурочиат кунанд, ки ҳолати гуреза мувофиқат мекунад ва боз ҳам бисёртар қаноатбахш намудани манфиатҳои ӯ мусоидат мекунад.

Ҳуқуқи асосии гуреза мувофиқи Конвенсияи соли 1951 ин манъи рондани ӯ бо тартиби муқарраршуда мебошад ва Конвенсияи соли 1951 қоидаҳои махсуси ронданро, ки бе риояи онҳо амалӣ кардани ӯ имконпазир аст, муайян мекунад. Пеш аз ҳама Конвенсия нишон медиҳад, ки давлатҳо-иштирокчиён гурезаҳоро, ки дар сарзамин бо таври қонунӣ истиқомат мекунанд, бадарға намекунанд. Рондан фақат дар асоси қарори суд, ки бо тартиби муқараршуда бароварда шудааст, мумкин аст. Лекин дар ин ҳолат ҳам гурезаҳо як ҳуқуқҳоро доранд: яқум, ҳукми судро дар идораҳои дахлдор эътироз кардан, яъне гурезаҳо ба мурочиат кардан бо шикояти кассасионӣ ба идораи судии дуюм доранд, масалан, агар қарор аз тарафи суди ноҳиявии ш. Душанбе бароварда бошад, ин маҳал ба суди шаҳрии Душанбе шикоят кардан мумкин аст. Агар қарор ба талаботҳои қонун мувофиқат накунад ё асоснок карда нашуда бошад, прокурор ё ҷонишини ӯ метавонанд ба ин қарор дар давоми мӯҳлати муқарраршуда эътироз баён кунанд. Шикояти кассасионӣ ё эътирознома ғайр аз ҳама бояд дар чӣ нодурустӣ ё беасоснокии қарор ва хоҳиши гурезае, шикоят мекунад ё прокуроре, қарорро бекор кард, дошта бошад.

Дуюм, гурезаҳо ҳуқуқи барои сафедкунии худ пешниҳод намудани далелҳоро доранд. Ин маълумотҳои воқеӣ дар бораи

ҳолатҳое, ки барои тафтиши дурусти парванда, ки бо баровардани қарори суд дар бораи рондани гуреза алоқаманд мебошанд. Ин ҳуҷҷатҳои ҳаттӣ, нишондодҳои шоҳидон, нишондодҳои намояндагон ва ғайра. Инчунин ин далелҳои нав, ки ба суди мақоми яқум пешниҳод нашуда будаанд бо нишон додани сабабҳои узрнок, барои ҷӣ онҳо ба суди мақоми яқум пешниҳод нашудаанд, шуда метавонанд. Далелҳои пешниҳод шуда барои бекор кардан ё мондани қарор дар қувваи қонунӣ аз тарафи суди мақоми дуҷум асос мешаванд.

Сеюм, гурезаҳо барои доштани намояндагони худ ҳуқуқ доранд. Ин он вақт ҷой дорад, ки агар гуреза фикр кунад, ки ҳуқуқи ӯ хубтар аз тарафи ҳуқуқшиноси касбӣ нисбат ба ӯ амалӣ карда мешавад, он вақт ҳуқуқшиноси касбиро ҳамчун намоянда худ гирифта метавонад. Ҳуқуқшиноси касбӣ фаъолияти худро дар асоси шартнома амалӣ мекунад ва манфиатҳои гурезаро дар судҳои мақоми яқум, дуҷум ва дигар мақомҳои аз рӯи зарурият пешниҳод мекунад.

Дар боло зикршуда шаҳодати он аст, ки қарори суд дар бораи рондани гуреза барои амалигардонии қарори мазкур асос шуда наметавонад. Ёътирози қарори суд иҷроӣ ўро то дида баромадани шикоят аз тарафи мақоми судии мувофиқ боз дошта мешавад. Агар қарори суд бе тағйирот монад ва ӯ қувваи қонунӣ дарояд, фақат ҳамон вақт қарори суд иҷро карда мешавад, ки ин қаророти боъэтимоди ҳуқуқҳои устувор мебошад, ки ба гурезаҳо пешниҳод карда шудаанд. Ҳатто баъди ин ҳам давлатҳои иштирокчиёни Конвенсия ба гурезаҳо муҳлати заруриро барои гирифтани ҳуқуқи қонунӣ барои дохил шудан ба давлати дигар пешниҳод мекунанд. Бинобар ин давлате, ки аз он ҷо гуреза ронда мешавад, бояд ўро дарҳол ба дарға накунад. Ин одилана мебошад барои он ки гирифтани ҳуҷҷатҳои дохилӣ дар давлати сеюм бо тартиби гирифтани ҳуҷҷатҳои мазкур вобаста мебошад ва аз хоҳиши гуреза вобаста намебошад.

Боз як ҳолати муҳим мавҷуд мебошад, ки бо рондани гурезаҳо алоқаманд мебошад. Давлат гурезаро фақат бо ақидаи амнияти давлатӣ ё тартиботи ҷамъиятӣ ронда метавонад. Ин муқаррарот бо моддаҳои Қонун дар бораи гурезаҳо мувофиқ мешавад.

Конвенсияи соли 1951 ба сифати қоидаи махсус манъи рондани гурезаҳо ё бозгардонии маҷбурии онҳоро ба давлате, ки аз он ҷо онҳо омадаанд, ҷорӣ кардааст. Иштирокчиёни Конвенсия барои ба дарға накардан ё набаргардондани гурезаҳо ба давлате, ки ба ба ҳаёт ё озодии онҳо бинобар нишонаҳои наҷодӣ, эътиқоди динӣ, шахрвандӣ, мансубият ба гурӯҳи муайяни иҷтимоӣ ё ақидаҳои сиёсӣ ҳатари таъқиб таҳдид мекунад, ўҳдадор ҳастанд. Дар айни ҳол истисноҳои муайян қоидаҳои мазкур мавҷуд мебошад, ки онҳо ба тоифаҳои алоҳидаи гурезаҳо тааллуқ доранд, масалан, нисбати маҳкумшудагон, ки ҷиноятҳои хавфнок содир кардаанд, нисбати онҳо

ҳукм ба қувваи қонунӣ даромад ва таҳдиди ҷамъиятиро барои давлат меорад. Ин пеш аз ҳама бо таҳдиди амнияти давлат, ки онҳо истиқомат мекунанд, алоқаманд мебошад.

В. Ҳимояи байналмиллалӣ ҳуқуқҳои гурезаҳо

Айни замон ба гурезаҳо ҳимояи байналмиллалӣ ҳуқуқҳои вайроншуда дастрас мебошад. Мувофиқи қисми IV Паймони байналмиллалӣ доир ба ҳуқуқҳои фитрӣ ва сиёсӣ Комитети доир ба ҳуқуқҳои инсон таъсис дода шуд, вазифаҳои асосии он амалгардонии назорат аз рӯи иҷрои ӯҳдадорӣҳои худ аз тарафи давлатҳо иштирокчиён, ки Паймони мазкурро қабул карданд, мебошад. Комитет вазифаҳои худро бо ду роҳ амалӣ мегардонад:

1. Идора бо тартиби гузориш. Ин аз ӯҳдадорӣҳои давлатҳо дар бораи чораҳои дидашуда ё дар бораи чораҳои амалгардонии ҳуқуқҳои дар Паймон эътирофшуда ва дар бораи беҳбудии ба дастоварда дар ин соҳа иборат мебошад. Комитет гузоришҳои дохилшударо омӯхта, ба Шӯрои иқтисодӣ ва Иҷтимоии СММ гузоришҳоро давлатҳоро бо мулоҳизаи худ равона мекунад. 2. Истифодаи механизми байнидавлатӣ оиди додан ва дида баромадани аризаҳо дар бораи ин ё он давлат қарорҳои Паймонро амалӣ намегардонад.

Ғайр аз ин Комитет доир ба ҳуқуқҳои инсон вазифаҳои иловагиро мувофиқи Протоколи факултативӣ ба Паймони мазкур, ки тартиби додан ва дида баромадани шикоятҳои фардиро ба танзим мебарорад, иҷро мекунад.

Қумхурии Тоҷикистон ба Паймони байналмиллалӣ доир ба ҳуқуқҳои фитрӣ ва сиёсӣ ва ба Протоколи факултативӣ ба Паймони мазкур 13 ноябри соли 1998 ҳамроҳ шуд. Ин маънои онро дорад, ки қумхурии мо салоҳияти Комитетро оиди қабул кардан ва дида баромадани маълумотҳо ё шикоятҳои шахсон дар бораи қурбони вайронкунии ҳуқуқҳои инсон аз тарафи давлат-иштирокчӣ мебошанд, эътироф мекунад.

Мувофиқи моддаи 24 Протоколи аз 13 ноябри соли 1998 шахсоне, ки тасдиқ мекунанд, ки ҳуқуқҳои дар Паймон қайдшудаи онҳо вайрон шудаанд, аз тарафи онҳо ҳама воситаҳои ҳимояи ҳуқуқии дохилӣ сарф шуда, ягон натиҷа надоданд, метавонанд ба Комитет маълумоти хаттӣ барои тафтишот пешниҳод кунанд. Агар маълумот ё шикоят ба талаботҳои Протокол мувофиқат кунад, Комитет ин маълумот ё шикоятро ба маълумоти давлате, ки дар Паймони мазкур иштирок мекунад, мерасонад. Ин давлат дар муддати 6 моҳ оиди ин масъала ва чораҳое, ки дида баромада шудаанд ё дар оянда дида мешаванд баёноти хаттӣ ё аризаро бояд пешниҳод кунад. Як ҳел давлатҳо дар Конститутсияи худ имконияти муроҷиат ба ташкилотҳои байналмиллалӣ оиди ҳимояи ҳуқуқ ва озодиҳои инсонро, бо шарт

тамом шудани воситаҳои ҳимояи дохили давлатӣ, мустаҳкам карданд. Ин ҳел муқарраротҳо дар Сарқонуни мо (Конститутсия) вучуд надоранд. Лекин ин маънои онро надорад, ки шаҳрвандони мо ва ғуззаҳо барои муқочиат қардан ба ташкилотҳои байналмиллалӣ, агар ин ҳел вайронқуниҳо бошанд, ҳуқуқ надоранд. Асос барои ин моддаи 10 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, ки мувофиқи он санадҳои ҳуқуқии байналмиллалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф қардааст, қисми таркибии низоми ҳуқуқии ҷумҳуриро ташкил медиҳанд. Дар навбати худ Паймони байналмиллалӣ доир ба ҳуқуқҳои фитрии ва сиёсӣ ва ба Протоколи факултативӣ ба Паймони мазкур қисми таркибии низоми ҳуқуқии ҷумҳурии моро ташкил медиҳанд ва муқарраротҳои онҳо ҳамчун дигар санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода бурда мешаванд.

Дар боло зикршуда шаҳодати он аст, ки фаъолияти Комитет доир ба ҳуқуқҳои инсон ба ҳамкорӣ дар таъмини ҳуқуқҳои инсон, инчунин ба иҷрои ўҳдадорихо аз тарафи давлатҳо-аъзоёни шартномаи мазкур равона қарда шудааст.

Г. Ҳимояи ҳуқуқҳои ғуззаҳо бо санадҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил

Ҳуҷҷатҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (ИДМ) дар ин бора аҳамияти қалон доранд. Инчунин, Низомномаи ИДМ муайян мекунад, ки яке аз мақсадҳои ИДМ ин «таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои асосии инсон мувофиқи принципҳои тасдиқшудаи умумӣ ва меъёрҳои ҳуқуқии байналмиллалӣ ва ҳуҷҷатҳои ОБСЕ» мебошад, ки барои ба даст овардани онҳо давлат-аъзоёни ИДМ дар асоси принципи таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои асосӣ барои ҳама, новобаста аз наҷод, эътиқоди динӣ, забон, ақидаҳои сиёсӣ амал мекунанд. Давлат-аъзоёни ИДМ барои пешгирии низоҳо, ки ба вайронқунии ҳуқуқҳои инсон мерасонанд, чораҳои меандешанд. Ин муқарраротҳои Низомномаи ИДМ ҳамчун манбаи ҳуқуқӣ барои қабули дигар санадҳои меъёрӣ оид ба ҳуқуқи инсон хизмат мекунанд. Ин муқарраротҳо ба Созишнома дар бораи ҳаракати бе визавии шаҳрвандони Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил аз 9 октябри соли 1992; Муқаррарот дар бораи комиссияи оид ба ҳуқуқи инсон Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил аз 24 сентябри соли 1993; Конвенсия оид таъмини ҳуқуқҳо ба шахсоне, ки ба аққолияти миллӣ тааллуқ доранд аз 21 октябри соли 1994; Конвенсияи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил дар бораи ҳуқуқ ва озодиҳои асосии инсон аз 26 майи соли 1995 ва ғайраҳо асос мешаванд.

Аз санадҳои номбаршуда охирон, ки ба ҳуқуқ ва озодиҳои асосии инсон бахшида шудааст, моҳияти аввалиндарачаро дорад. Ў дар асоси Ёълумияи умумии ҳуқуқи башар, Паймонҳои байналмиллалӣ, инчунин ўҳдадорихи байналмиллалӣ оиди ҳуқуқи инсон дар доираи

ОБСЕ тартиб дода шудааст. Конвенсия он ҳуқуқ ва озодиҳои асосии инсонро, ки байналмиллалӣ эътирофшуда ҳисобида мешавад, мустаҳкам мекунад ва ба ин стандарт мувофиқат мекунад. Ба онҳо тааллуқ доранд ҳуқуқ ба ҳаққи зиндагӣ, манъи шиканҷа ва дигар намудҳои муносибати таҳқири шаън ва ҷазо, манъи асорат, ҳуқуқ ба озодӣ ва дахлнопазирии шахсият, ҳуқуқ ба муносибати гумани, баробарӣ дар назди суд, аз озодӣ маҳрум кардан аз озодӣ барои иҷро накардани ягон ўҳдадории шартномавӣ, ҳуқуқ ба дахлнопазирии ҳаёти шахси ва оилавӣ, ҳуқуқ ба озодии фикр, вичдон ва дин, озодии суҳан ва ифодаи ақида; ҳуқуқ ба озодии иттиҳодҳо (ҷамъиятҳо), ҳуқуқ ба барпои оила, ҳуқуқ ба меҳнат, ҳуқуқ ба таъминоти иҷтимоӣ, ҳуқуқи ноболиғон ба ҷораҳои махсуси ҳимоя, ҳуқуқ ба самаранокбарқароркунии ҳуқуқ ба озодиҳои вайроншуда, ҳуқуқ ба маҳдудият ба ҳимояи баробар; ҳуқуқи аққалиятҳои милли барои ифода кардан, нигоҳ доштан ва инкишофи хоси этникӣ, забонӣ, маданӣ ва динӣ; ҳуқуқ ба ҳаракати озод; ҳуқуқ ба шахрвандӣ; манъи рондан; ҳуқуқ ба моликияти шахсӣ; ҳуқуқ ба гирифтани маълумот; ҳуқуқ барои иштирок дар идораи қорҳои давлатӣ ва ғайраҳо. Дар боло зикршуда шаҳодати он аст, ки ҳуқуқҳое, ки дар Конвенсияи мазкур пешбинӣ шудаанд ба стандартҳои байналмиллалӣ мувофиқат мекунад ва барои давлат ҳамчун нишона барои дастоварди онҳо хизмат мекунад.

Ҳамин тариқ санадҳои байналмиллалӣ нишондодашуда аз он шоядӣ медиҳанд, ки иттиҳоди ҷаҳонӣ барои ба даст овардани стандарти байналмиллалӣ ягона дар соҳаи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон кӯшиш мекунад ва ноил мешавад, ва нафақат эълон кардани онҳо, балки амалӣ гардонии воқеӣ бо ҳимояи бозъитимоди онҳо, ин ба гурезаҳо ҳам пурра тааллуқ дорад.

§ 3. Шаклҳои ҳимояи ҳуқуқи гурезаҳо

Ҳуқуқи вайроншуда метавонад бо тартиб ва шакли муайяншуда ҳимоя карда шавад. Аз тарафи қонунгузории ҚТ тартиби махсус ҷорӣ карда шудааст, ки мувофиқи он ҳимояи ҳуқуқи вайроншудаи шахрванд амалӣ карда мешавад. Ду намуди ҳимояи ҳуқуқҳо ҷудо карда шудаанд – доираи ҳуқуқӣ (юрисдиксионӣ) ва ғайри доираи ҳуқуқӣ. Яқум маънои ҳимояи ҳуқуқҳои шахрвандиро аз тарафи мақомоти ваколатдори давлатӣ бо тартиби судӣ ё маъмуриро дорад. Дуюм амалӣ кардани ҳимояи ҳуқуқи вайроншуда ба мурочиат ба мақомоти ваколатдор мебошад.

А. Шакли ҳимояи судӣ

Шакли самараноктари ҳимояи ҳимояи судӣ ба ҳисоб меравад. Мувофиқи моддаи 11 Кодекси граждани ҳифзи ҳуқуқҳои гражданин

вайронгардида ё мавриди баҳс қарор дошта аз ҷониби суд, суди иқтисодӣ ё суди ҳакамӣ (минбаъд суд) ба амал бароварда мешавад. Имконият ба Ҳимояи судии ҳуқуқҳои граждани ҳамаҷун қафолат барои амалӣ шудани онҳо хизмат мекунад.

Дар айни замон барои Ҳимояи ҳуқуқҳои вайроншуда шахс метавонад ба суд ба аризаи даъвой муроҷиат кунад. Дар ин маҳал як қатор татаботҳоро бояд риоя кард: якум: баҳс бояд дар ваколати суди мазкур бошад. Яъне наҳс набояд барои Ҳимояи ҳуқуқҳои худ дарҳол ба суди вилоятӣ ё Суди олий муроҷиат кунад. Ҷ бояд ҷараёноро аз муроҷиат ба суди ноҳиявӣ, яъне суди мақоми якум, оғоз кунад. Дуюм, шахсе, ки ба суд муроҷиат мекунад бояд мукаллаф бошад, яъне ба балоғат – 18 расида бошад. Мувофиқи Қонун «Дар бораи гурезаҳо» шаҳодатномаи гуреза ба шахсе, ки ба 18 сол расидааст, дода мешавад ва бинобар ин ӯ метавонад бемонех ба суд барои Ҳимояи ҳуқуқи худ ва Ҳимояи заруриро гирад, агар барои ин асосҳои зарурӣ бошад.

Ҳамин Қонун пешбини мекунад, ки ба шахси гуреза доништашудаи ба синни шонздаҳсолагӣ расидае, ки бе ҳамоҳангии намоёндаи қонунӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид шудааст, бо назардошти фикру мулоҳизаҳои мақомоти васоят ва парасторӣ метавонад шаҳодатнома супурда шавад. Ин ҳел шахсон метавонанд барои Ҳимояи ҳуқуқи худ ариза ирсол намоёнд ва дар бораи ин мақомот дахлдор ё дигар намоёндагон қонунӣ оғохонида шавад.

Бинобар ин мукаллафии муроғиавии шаҳрвандии шахсони нишондодашуда ба расидани балоғат ба вучуд меояд ва онҳо метавонанд оид ба Ҳимояи вайроншудаи ҳуқуқи худ амалҳо содир намоёнд. Шахс инчунин метавонад шахсан мукаллафии муроғиавиро то расидани ба балоғат амалӣ кунад, агар бо тартиби муқарраршуда аз тарафи қонун ӯ ба никоҳ даромада бошад ё ӯ мукаллаф ҳисоби шавад (яъне эмансипатсия шуда бошад).

Сеюм, аризаи даъвои бояд ба суд дар шакли хаттӣ пешниҳод карда шавад. Реквизитҳои асосии аризаи даъвой:

а) номи суде, ки ба ӯ ариза дода мешавад;   б) ному насаби даъвогар, ҷои истиқомати ӯ, агар ариза аз тарафи намоёнда пешниҳод шуда бошад, суроғи;   в) номи ҷавобгар, ҷои истиқомати доимии ӯ, агар ҷавобгар шахси юридикӣ бошад, суроғи;   г) ҳолатҳои вайрон шудан, ки даъвогар талаботҳои худро ба ӯ асоснок мекунад, яқоя бо ин ӯ бояд ҳуҷҷатҳоро, далилҳои шаклӣ, мактубҳо ва ғайраҳоро, ки ин ҳолатҳоро тасдиқ мекунанд, пешниҳод;   д) талаботи мухтасар ифода шуда, чи аз суд талаб карда мешавад;   е) агар талабот намуди молиявӣ дошта бошад, бояд нархи даъвор муайян кард, масалан, тавони моддӣ, зарари маънавӣ ё қарз ва;   ж) феҳристи номгуи ҳуҷҷатҳое, ки ба ариза илова карда мешаванд.

Аризаи даъвои метавонад аз тарафи намояндаи гуреза, ба сифати онҳо асосан адвокатҳо баромад мекунад, пешниҳод карда шавад. Муовфики Қонуни ҚТ «Дар бораи адвокатура» аз 4 ноябри соли 1995 (бо таҳрири аз 3 марти соли 2006) адвокатҳо кӯмаки ҳуқуқиро бо роҳи зерин мерасонанд: машварат ва шарҳдиҳии маълумотномаҳои шифой ва хаттӣ бо масъалаҳои ҳуқуқӣ; тартиб додани ариза, шикоят, дархост ва дигар ҳуҷҷатҳои аҳамияти ҳуқуқӣ доранд; намояндагиро аз рӯи парвандаҳои шахрвандӣ амалӣ мекунад (моддаи 6), ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии арзқунандаро дар ташкилотҳои давлатӣ, ҷамъиятӣ ва дигар ташкилотҳо, ки ба ваколати онҳо ҳалли масъалаҳои мувофиқ дохил мешавад, намояндагӣ мекунад (моддаи 10); ва дигар хизматҳое, ки аз тарафи қонун пешбинӣ шудааст.

Агар даъво аз тарафи намояндаи гуреза пешниҳод шуда бошад, бояд ваколатнома ё дигар ҳуҷҷате, ки ваколати намояндаро шаходат медиҳад, илова шуда бошад. Ариза бояд ҳатман аз тарафи шахсе, ки ариза додаст, имзо шуданаш зарур аст, масалан аз тарафи худӣ гуреза. Агар аризаи даъвои аз тарфи намоянда пешниҳод шуда бошад, бояд ӯ имзои худро монад. Ғайр аз ин арзқунанда бояд нусаҳои аризаи даъвоӣ ва ҳуҷҷатҳои иловашударо пешниҳод кунанд. Аризаи даъвоии шахс бояд дар ҳолатҳои аз тарафи қонун пешбинишуда бо бочи давлатӣ пардохт шуда бошад.

Риоя накарда ба тартиби муроҷиат ба суд ба оқибатҳои гуногун мерасонад, инчунин рад кардан дар қабули аризаи даъвоӣ ё аризаи даъвоиро бе ҳаракат мондан. Лекин дар ҳамаи ин ҳолатҳо шахси ҳафасманд, яъне гуреза, аз ҳуқуқи дуҷумбора муроҷиат кардан ба суд бо ҳамон талаботҳо маҳрум намешавад.

Ин гуна шакли ҷимоя шакли даъвоӣ мебошад ва хусусиятҳои зеринро дорад:

а) муоина ва ҳалли баҳсҳо бо тартиби аз тарафи қонун муқарраршуда гузаронида мешавад;   б) арзқунанда ё дигар шахсони ҳавасманд метавонанд шахсан ё бо ёрии намоянда дар маҷлиси суд иштирок кунанд;   в) шахсоне, ки дар парванда иштирок мекунад ҳуқуқҳо ва кафолатҳои муқарраршуда доранд;   г) қарор мувофиқи қонун ва дар асоси он фактҳое, ки дар маҷлиси судӣ муайян карда шудааст асоснок карда мешавад;   д) дар андозаи баробар бо даъвогар ба ҷавобгар ҳам барои ҷимоя аз даъвое, ки нисбати ӯ пешбинӣ шудааст, кафолатҳо дода мешаванд.

Бояд қайд кард, ки агар суд парвандаро дида баромада бошад ва қарори мувофиқ бароварда бошад, бо ин чараён ба итмом расида ҳисобида намешавад. Қарори суд даъвогар ё обгарро қонун қарда наметавонад ва ин ба онҳо барои эътироз қардан дар мақоми

кассасионӣ ҳуқуқ медиҳад, яъне дар суди мақоми дуюм, ки он метавонад қарори мазкурро бекор кунад ё дар қувваи ҳуқуқӣ монад. Агар қарор бекор шуда бошад, ёни судӣ аз нав оғоз мешавад, агар дар қувваи ҳуқуқӣ монда бошад, ин қарор барои иҷро ҳатмӣ мебошад.

Ҳимояи ҳуқуқи шаҳрвандии вайроншуда бо тартиби маъмурӣ хусусияти худро дорад. Пеш аз ҳама мурочиати шахсе, ки ҳуқуқи ӯ вайрон карда шудааст, ба мақомотҳои болоӣ бо тартиби тобеият пешбини карда мешавад. Лекин ин тартиби судии ҳимояи ин ҳуқуқҳоро инкор намекунад. Ин пеш аз ҳама бо додани шикоят ба амалҳои мақомотҳои давлатӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва шахсони вазифадор, ки ҳуқуқ ва озодиҳои шаҳрвандонро вайрон мекунанд, алоқаманд мебошад. Ба ин амалҳои нишондодашуда мақомотҳо ҳам амалҳои коллегиялӣ, ҳам амалҳои шахсӣ тааллуқ доранд, ки дар натиҷаи онҳо: а) ҳуқуқ ва озодиҳои шаҳрванд вайрон карда мешавад; б) барои амалигардонӣ аз тарафи шаҳрванд ҳуқуқ ва озодиҳои худ монъеҳо ба вучуд меоянд; в) ба шаҳрванд ғайри қонунӣ ягон ӯҳдадорӣ воғузошта шудааст ё ӯ нодуруст ба ҷавобгарӣ кашонида шудааст.

Б. Ҳимояи ҳуқуқи вайроншуда бо тартиби маъмурӣ

Бешубҳа аксарияти шикоятҳо нисбати амалҳои ғайриҳуқуқии судҳои мутааллиқ мебошад. Одатан амалҳои нодурусти мақомотҳои давлатӣ ё шахсони вазифадор дар қабули ягон қароре, ки ҳуқуқ ва озодиҳои шаҳрванд вайрон мекунанд, ифода меёбад, баъзан онҳо берун аз ваколати худ мебароянд, ки дар натиҷаи он боз вайронкунии ҳуқуқ ва озодиҳои шаҳрванд ба амал меояд. Дар ҳолатҳои зерин амалҳои ғайриҳуқуқии мақомти давлатӣ ё ғайридавлатӣ, инчунин шахси вазифадор ва хизматчиҳои давлатӣ эътироз карда мешавад. Дар ҳолати мазкур доираи ҳуқуқ ва озодиҳои шаҳрвандро маҳдуд кардан зарур нест. Айнан ҳамин хел ҳулоса аз моддаи 17 Конститутсияи ҚТ бар меояд, ки мувофиқи он давлат ба ҳар кас, қатъи назар аз миллат, наҷод, чинс, забон, эътиқоди динӣ, мавқеи сиёсӣ, вазъи иҷтимоӣ, таҳсил ва молу мулк, ҳуқуқу озодиҳоро қафолат медиҳад. Лекин ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд метавонад аз тарафи қонун ба мақсади таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои дигарон, тартиботи ҷамъиятӣ, ҳимояи соҳти конститутсионӣ ва тамомияти арзии ҷумҳурӣ маҳдуд карда шавад (қисми 3 моддаи 14 Конститутсияи ҚТ).

Амалҳои ғайриқонунии мақомотҳои давлатӣ ва шахсони вазифадор метавонад дар рақбунӣ дар додани виза барои баромадан ба хориҷа, дар ҷорӣ кардани маҳдудкунии барои баровардани молҳо берун аз ҳудуди воҳиди маъмурӣ-минтақавӣ, дар ҷорӣ кардани боч ва хироҷи иловагӣ, қарор дар бораи ҷарима ситондан, ҷазои маъмурӣ додан аз тарафи шахсе, ки ин хел ваколатҳоро надорад ва дигар амалҳои ғайриқонунӣ ё амалҳои, ки ба ваколати ин шахсон намендарианд ифода ёбанд.

Аз ин мукқарароти Конститутсияи ҚТ бар меояд, ки қарорҳои ғайриҳуқуқии мақомотҳои давлатӣ, мақомотҳои маҳаллии худидоракуний, ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва шахсони вазифадор, ки ҳуқуқ ва озодиҳои инсонро, ки аз Конститутсия ва дигар санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ бар меоянд, инчунин ҳуқуқ ва озодиҳое, ки бо санадҳои қонунгузорӣ пешбинӣ нашудаанд, вайрон мекунанд, ба суд эътироз кардан мумкин аст. Дигар ҳел ғӯем ягон ҳел маҳдудият барои эътирози судӣ дар қонунгузории мо нест, ҳатто дар он ҳолатҳое, ки барои ҳалли баҳси ба вучуд омада тартиби маъмурий пешбинӣ шуда бошад ҳам. Агар тарафе, ки аз қарори мақомоти нишондодашуда рози набошад, метавонад дар суд ин қарорро эътироз кунад.

Мувофиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муроҷиати шаҳрвандон» аз 14 декабри соли 1996 (бо таҳрири аз 29 декабри соли 2010) шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бе шаҳрвандӣ метавонанд ба мақомоти ҳокимияти давлатӣ, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, ба шахсони мансабдор, ки масъалаҳои дар муроҷиат овардашуда ба салоҳияти онҳо дохил мешавад, муроҷиат намоянд.

Шикоят – ин муроҷиат бо талаби барқарор намудани ҳуқуқу манфиатҳои қонунӣ шаҳрвандон, ки аз амал, беамалӣ ё бо қарорҳои мақомоти давлатӣ, инчунин шахсони мансабдор вайрон карда шудаанд.¹

Мақоми болоӣ ё шахси вазифадор вазифадор аст, ки ин шикоятро дар мӯҳлати муқарраршуда дида барояд, агар дар мӯҳлати муқарраршуда шаҳрванд ҷавоб нагирад ё дар дида баромадани шикоят ҷавоби рад дода шуда бошад, ӯ ҳуқуқ дорад, ки ба суд эътироз кунад.

Маълумотҳои асосӣ барои шикоят:

Шикоят бояд дошта бошад: номгӯи суд, ки ба он шикоят дода мешавад; ному насаби шахсе, ки шикоят мекунад; сурагаш ӯ ё ҷои воқеъ будани ӯ, номгӯи мақома, ки амалҳои он эътироз карда мешаванд; моҳияти вайронкунии эътирозмешуда, ҳолатҳое, ки шахс талаботҳои худро асоснок мекунад ва далелҳои, ки ин ҳолатҳоро тасдиқ мекунанд; феҳристи ҳуҷжатҳои иловашуда.

Ин ҳел шикоятҳо аз тарафи суд бо иштироки шаҳрванде (гурезае), ки ўро пешниҳод кард, инчунин роҳбари мақомоти давлатӣ, ташкилоти ҷамъиятӣ ё шахси вазифадор, ки амалҳои ӯ эътироз карда мешаванд, дида баромада мешаванд. Ҳозир нашудани шахсони номбурда барои дида баромадани шикоят монегӯӣ ҳосил намекунанд. Агар шикоят асоснок ҳисобида шавад, суд қарор мебарорад, мувофиқи он мақомоти давлатӣ ўҳдадор аст, ки ҳуқуқ ва озодиҳои вайроншудаи

¹Ниг.: Қ.3 моддаи 2 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муроҷиати шаҳрвандон».

шаҳрванд барқарор карда шавад. Ва баръакс, агар муайян карда шавад, ки амалҳои эътирозшаванда мувофиқи қонун содир шуда бошанд ва ҳуқуқ ва озодиҳои шаҳрванд вайрон нашуда бошанд, суд дар бораи рад кардани қонун намудани шикоят қарор мебарорад.

Чораи муҳими ҳимоя ин безътибор донишони санади мақоми давлатӣ ё мақоми ҳокимияти маҳаллӣ мебошад. Мувофиқи моддаи 13 Кодекси граждании ҚТ санади ғайримеъёрии мақомоти ҳокимияти давлатӣ ё мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва дар ҳолатҳои пешбинишудаи қонун, инчунин санади меъёриеро, ки ҳилофи қонун ё санади дигари ҳуқуқӣ буда, ҳуқуқи граждани ва манфиатҳои қонунан ҳифзшавандаи шаҳрванд ё шахси ҳуқуқиро ҳалалдор месозанд, суд метавонад безътибор эътироф намояд. Дар сурати муайяншудани номувофиқати санадҳои мазкур ба қонун суд метавонад ӯро истифода набарад. Мувофиқи Конститутсияи ҚТ давлат ҳифзи судӣ ва ҷуброни зарарро барои ҷабридаи қарор медиҳад (моддаи 21). Товони зарари моддӣ ва маънавӣ, ки шахс дар натиҷаи амали ғайриқонунии мақомоти давлатӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, ҳизбҳои сиёсӣ ва ё шахсони алоҳида мебинанд, мувофиқи қонун аз ҳисоби онҳо рӯёнида мешавад (моддаи 32).

В. Хусусиятҳои масъулият барои зараре, ки бо амалҳои нодурусти шахсони вазифадори мақомоти ҳифзи ҳуқуқ расонида шудааст

Мавқеи махсусро масъулият барои зараре, ки бо амалҳои нодурусти мақомотҳои таҳқиқ, тафтишоти пешакӣ, прокуратура ва суд ба гурезаҳо расонида шудааст, ишғол мекунад. Барои ин мавҷуд будани як қатор талаботҳо зарур аст, аз ҷумла: 1. Зарар бояд натиҷаи амали ғайриқонунӣ бошад, ба ин қарори ғайриқонунӣ мебарояд; 2. талаботи муҳим на ин ки амалҳои ғайриқонунӣ мебаранд, фақат онҳое, ки дар қонун пешбинӣ шуданд, хусусан: а) маҳкумқунии ғайриқонунӣ; б) ҷалб кардани ғайриқонунӣ ба ҷавобгарии ҷиноятӣ; в) истифодаи ғайриқонунӣ ба сифати чораҳои пешгирӣ ба ҳабс ё забонхат гирифтани; г) ғайриқонунӣ додани ҷазои маъмурӣ дар намуди ҳабс ё қарорҳои ҷиноятӣ. Товони зарар аз ҳисоби давлат бо ҳаҷми пурраи новобаста аз гуноҳи шахсони вазифадори мақомотҳои таҳқиқ, тафтишоти пешакӣ, прокуратура ва суд гузаронида мешавад. Хамин ҳел давлат ба худ бори товони зарар ба гурезаҳо мегирад, ки ин ҳеле одилона мебошад. Дар дигар ҳолатҳои ғайриқонунӣ мақомотҳои номбурда мустақилона дар назди гурезаҳо масъулият мебаранд. Лекин амалӣ шудани товони зарари расонидашуда дар натиҷаи баровардани қарори ғайриқонунӣ аз рӯи парвандаҳои шаҳрвандӣ он вақт амалӣ мешавад, ки агар гуноҳи суд бо тартиби қонунӣ муқарраршуда муайян шуда бошад.

Якчоя бо товони зарари моликинавӣ, зарари маънавӣ (азоби ҷисмонӣ ва рӯҳӣ) ҳам товод карда мешаванд, ки он аз тарафи суд муайян карда мешавад.

Қонунгузорӣ товони зарарро, ки бо амалҳои ғайриқонунӣ мақомотҳои таҳқиқ, тафтишоти пешакӣ, прокуратура ва суд ба шаҳрванд расонида шудааст, ҳангоми мавҷуд будани ҳукми сафедкунӣ ё қарор дар бораи қатъи парвандаи ҷиноятӣ дар асоси сафедкунӣ, амалӣ мекунад. Масалан, набудани ҳодисаи ҷиноят, набудани дар кирдор таркиби ҷиноят, исботнашудани иштироки шаҳрванд дар содир кардани ҷиноят.

Г. Шаклҳои ғайриҳуқуқии ҷимояи гурезаҳо

Чи хеле ки дар боло қайд шуда буд, якчоя бо шаклҳои ҳуқуқии ҷимояи гурезаҳо шаклҳои ғайриҳуқуқии ҷимояи гурезаҳо ҳам истифода бурда мешаванд. Ин ҷимояи ҳуқуқи вайроншуда мустақилона, бе мурочиат ба мақомотҳои давлатӣ ё дигар мақомотҳои ваколатдор, мебошад. Ин хел ҷимоя бо ду намуд амалӣ карда мешавад, бо роҳи худмуҳофизаткунӣ ва истифодаи чораҳои таъсири оперативӣ.

Худмуҳофизаткунӣ аз тарафи гуреза мустақилона амалӣ карда мешавад ва ба ҷимояи ҳуқуқҳои шахсӣ ё моликинавӣ ва манфиатҳои қонунӣ онҳо равона карда шудааст. Ба сифати чораҳои худмуҳофизаткунӣ аз тарафи гурезаҳо, ҳам санадҳои қонунгузории пешбинишуда, ки ба ҷимояи ҳуқуқҳои шаҳрвандон равона карда шудааст, ҳам санадҳои қонунгузории пешбинишуда, ки ба ҳаёт ва саломатии атрофиён хавф намеорад, метавонанд баромад кунанд. Дар ҳолати риоя накардан ба ин талаботҳо, ки дар натиҷаи он ба шахсони сеюм зарар расонида шуд, ӯҳдадориҳо барои расонидани зарар ба миён меоянд.

Дар ҳуқуқи граждании муосир ба чораҳои оперативии ҷимоя, ки аз тарафи гуреза, бе мурочиат барои ҷимояи ҳуқуқ ба мақомотҳои давлатии ваколатдор, истифода карда мешавад, ҷойи намоён дода шудааст. Ба чораҳои оперативии ҷимоя ҳамаи он чораҳо, ки бо иҷрои ӯҳдадориҳо аз ҳисоби қарздор бо иштироки гуреза алоқаманданд, дохил мешаванд. Масалан, агар қарздор кори худро иҷро накунад, ба тарафи дигар ҳуқуқ ба тарафи сеюм додани иҷрои ин қор дода мешавад ва аз тарафи ӯҳдадор товони ҳарачотҳои заруриро ва дигар зарарҳоро талаб карда мешавад.

Дигар гурӯҳи чораҳои таъсири оперативӣ, ки бо қаноатталабӣ вобаста мебошад, ин доштан мебошад. Масалан, гуреза ҳамчун тарафи ӯҳдадориҳои шартномавӣ метавонад молро нигоҳ дорад, то ки тарафи дигар арзиши молро насупорад. Гурӯҳи махсуси чораҳои таъсири оперативӣ чораҳои инкорӣ мебошад. Масалан, дар ҳолатҳои бо шартнома пешбинишуда гуреза метавонад аз шартнома даст

кашад. Ҳамин тариқ шарҳи кӯтоҳи чораҳои ҳимоя дар бораи он шаҳодат медиҳад, ки дар айни замон аз тарафи қонунгузорӣ усул, шакл ва тадбирҳои зарурӣ барои ҳимояи ҳуқуқи вайроншуда муайян карда шудаанд, ки онҳо ҳамчун талаботи амалигардонӣ ва кафолати ҳуқуқҳои шаҳрвандон хизмат мекунанд.

Ҳамин тариқ фақат истифодаи бамаҳорати онҳоро барои бартараф намудани ҳуқуқвайронкуниҳои ба вучуд омада, инчунин огоҳ намудан дар оянда аз ин гуна вайронкуниҳои ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ба миён меояд, ки он ба моддаи 14 Қонуни ҚТ аз 10 майи соли 2010 мувофиқат мекунад.

§ 4. Шаклҳои миллии муҳофизати ҳуқуқҳои гурезаҳо

Қонунгузориҳои миллии шакл ва намудҳои гуногунро барои ҳимояи ҳуқуқи гурезаҳо, умуман шаҳрвандон ва шахсони бешаҳрванд пешбинӣ мекунад. Барои ин ҳар як соҳаи қонунгузорӣ шакли шахсӣ ва намудҳои аниқӣ ҳимояи ҳуқуқ ва озодиҳои шаҳрвандонро дорад. Ҳама соҳаҳои ҳуқуқро он муттаҳид мекунад, ки онҳо шакли ҳимояи ҳуқуқиро истифода мебаранд ва танҳо дар ҳолатҳои аз тарафи қонун пешбинишуда шакли ҳимояи гайриҳуқуқӣ истифода бурда мешавад. Аз ҳама муҳим он аст, ки истифодаи шакли ҳимояи гайриҳуқуқӣ шахсро, ки ҳуқуқҳои ӯ вайрон шуда будаанд, ба ҳимояи судӣ муроҷиат кардан, маҳрум намекунад. Охири он ба шакли универсалии ҳимояи ҳуқуқи вайроншуда тааллуқ дорад.

А. Асосҳои конституционӣ-ҳуқуқӣ барои ҳимояи ҳуқуқҳои гурезаҳо

Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон баробарии ҳамаро дар назди қонун ва суд эълон кардааст. Давлат ба ҳар кас, катъи назар аз миллат, нажод, ҷинс, забон, эътиқоди динӣ, мавқеи сиёсӣ, вазъи иҷтимоӣ, таҳсил ва молу мулк, ҳуқуқу озодиҳоро кафолат медиҳад. Ин баробарии ҳамаро дар ҷараёни истифодабарии мачмӯи ҳуқуқҳои пешниҳодшудаи онҳо дар дошта, дар ҳолати вайроншудани онҳо бо ҳимояи баробар таъмин менамояд. Шахс, хангоми амалигардонии ин ҳуқуқҳо бояд ҳуқуқҳои дигар субъектронро, қоидаи истикомати умумӣ, инчунин тартиботи ҳуқуқиро дар давлат риоя кунад. Дигар ҳел ғӯем, хангоми амалигардонии ҳуқуқ бояд мувозина бо талаботҳои қонунгузориҳои амалкунанда ва риояи ҳадди охири онҳо таъмин карда шавад. Дар ҳолати риоя нашудани онҳо ё вайрон шудани ҳуқуқҳо аз тарафи шахсони сеюм, соҳиби ҳуқуқ метавонад механизми ҳимояро ба амал дарорад ва ҳуқуқҳои вайроншударо барқарор кунад.

Ин ҳуқуқхоро ҳама дорад, аз ҷумла хориҷиён ва шахсони бешаҳрвандӣ, ки бо тартиби муайяншуда гуреза доништа шудаанд. Асос барои ин муқарраротҳои Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд, ки мувофиқи он шаҳрванди хориҷӣ ва шахси бешаҳрванд аз ҳуқуқ ва озодиҳои эълоншуда истифода мебаранд ва баробари шаҳрванди Тоҷикистон вазифа ва масъулият доранд, ба истисноӣ ҳолатҳое, ки қонун пешбинӣ намулдааст. Яъне, ба гурезаҳо ҳамчун ба хориҷиён ё шахсони бешаҳрвандӣ режими миллӣ пешниҳод карда мешавад. Ин маънои онро дорад, ки гурезаҳо ҳуқуқ доранд ба моликияти шахсӣ, мерос гирифтани ва васият кардан, машғул шудан бо фаъолияти соҳибкорӣ ва дигар намуди фаъолияти иқтисодӣ, муаллифи ихтиро ва асарҳо дар соҳаи илм, адабиёт ва санъат будан, дар корхона ва муассисаҳо кор кардан, бастан ва бекор кардани аҳди никоҳ, ва инчунин барои дигар амалҳоро содир кардан, ки ин бо қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ карда шудааст.

Ҳуқуқ ва озодиҳои, ки аз тарафи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шудаанд фақат бо мақсади: 1. таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои шаҳрвандони дигар; 2. таъмини тартиботи ҷамъиятӣ; 3. ҳимояи сохтори конститусионӣ; ва 4. ҳимояи бутунии ҳудудии давлат.

Вайрон шудани ҳуқуқҳои конститусионии шаҳрвандон ба онҳо ба ҳимояи маҷбурӣ, ки аз тарафи мақомоти ҳамаҷаҳатдор амалӣ карда мешаванд, имконият медиҳад. Бинобар ин давлат ба ҳимояи судии ҳама, ки ҳуқуқҳои онҳо вайрон шудаанд, қарор медиҳад. Бояд қайд кард, ки Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон шаклҳои гуногуни ҳимояи ҳуқуқҳои вайроншударо пешбинӣ мекунад, лекин шакли ҳимояи судӣ, ки ба он ҳама дар ҳолати ҳуқуқвайронкунӣ ба истисноӣ муроҷиат карда метавонанд, аз ҳама хубтар мебошад.

Б. Шаклҳои шаҳрвандӣ-ҳуқуқӣ ва тарзҳои ҳимояи ҳуқуқҳои гурезаҳо

Аз ҳама ҳаҷми калон ҳуқуқҳо барои ҳимоя бо воситаи шакл ва тарзҳо дар ҳуқуқи граждани пешбинӣ карда шудааст. Сабаби ин дар он аст, ки қисми бисёри ҳуқуқҳое, ки ба ҳар шаҳрванд пешниҳод карда шудааст, аз тарафи бастанӣ шартномаҳои граждани-ҳуқуқӣ амалӣ карда мешавад. Бо кӯмаки шартномаҳо шаҳрвандон бо ҳуқуқҳо моликияти ва гайри моликияти худ идора мекунанд, бо мақсади қаноати талаботҳои худ ҳамин ҳел ҳуқуқхоро ба даст меоранд. Дар шакли шартномавӣ расонидани ҳар гуна намудҳои хизматрасонӣ ва иҷрои корҳо амалӣ карда мешавад. Иштирокчиҳои ҳатмии ҳамаи ин шартномаҳо гурезаҳо шуданошон мумкин аст.

Шартномаҳо ҳуқуқ ва ӯҳдадорӣҳои тарафайнро ба вучуд меорад ва аз иҷрори он ноилшавӣ ба мақсади шартнома вобаста

мебошад. Ва баръакс, аз ўҳдадориҳои шартномавӣ дур шудан ҳуқуқҳои тарафи дигарро вайрон мекунад, дар натиҷаи он зарурияти ҳимояи онҳо ба миён меояд.

Конунгузориҳои граждани пешбини мекунад, ки ҳифзи ҳуқуқҳои граждани вайронгардида ё мавриди баҳс қарор доштаре тибқи мансубияти бо қонунҳои мурофиавӣ муқарраршудаи парвандаҳо аз ҷониби суд, суди иқтисодӣ ё суди ҳакамӣ (минбаъд суд) ба амал бароварда мешавад (қ.1 м.11 КГ ҚТ).

Аксарияти парвандаҳо аз рӯи даъвои гурезаҳо дар бораи ҳимояи ҳуқуқ, озодӣ ва манфиатҳои қонунии вайроншуда, баҳсҳои муносибатҳои ҳуқуқии шахрвандӣ, меҳнатӣ, оилавӣ, манзили ва ғайраҳо аз тарафи суд дида мешавад. Судҳо парвандаҳоро бо иштироки шахрвандони хориҷи ва шахсони беаҳрвандӣ дида мебароянд.

Суди иқтисодӣ парвандаҳоро, ки бо амалигардонии ғайриқонунии соҳибкорӣ алоқаманд мебошанд, дида мебароянд. Гурезаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонанд бо ғайриқонунии соҳибкорӣ бо тартиби аз тарафи қонун муқарраршуда машғул шаванд. Дар ҳолати вайрон шудани ҳуқуқҳо, ки аз амалигардонии ғайриқонунии соҳибкорӣ бар меоянд, онҳо метавонанд барои ҳимояи онҳо ба суди иқтисодӣ муроҷиат кунанд.

Дар шароитҳои ҳозира гурезаҳо метавонанд на танҳо аз мақомоти судии давлатӣ истифода баранд, балки аз мақомоти судии ғайридавлатӣ, ки он суди ҳакамӣ мебошад, истифода баранд. Ҳангоми бастанӣ шартномаҳои граждани-ҳуқуқӣ гурезаҳо метавонанд баҳсҳоро, ки аз иҷро накардан ё дар меъёри зарурӣ иҷро накардани ўҳдадориҳои шартнома ба миён меояд, ба суди ҳакамӣ ирсол намоанд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Қонуни махсус «Дар бораи суди ҳакамӣ» аз 5 январи соли 2008 қабул шудааст, ки он ғайриқонунии судҳои ҳакамо ба танзим медиҳад ва ҳар як хоҳишманд ҳамчун иштирокчи муносибатҳои шартномавӣ ба хизматрасонии онҳо муроҷиат карда метавонад.

Барои ҳимояи ҳуқуқи вайроншудаи шахрвандӣ гурезаҳо метавонанд аз ҳамаи ҳамаи шакли ҳимояи ҳуқуқӣ, ки он маъмури мебошад, истифода кунанд. Мақсади шакли маъмурӣ дар он аст, ки шахсе, ки ҳуқуқҳои ӯ вайрон шудаанд, метавонад барои ҳимоя ба мақомоти болоӣ бо тартиби тобеиат ё ба мақомоти махсус муроҷиат кунад. Воситаҳои ҳимоя дар шакли ҳимояи судӣ ариза мебошад, дар маъмури бошад – шикоят.

Тарзҳои граждани-ҳуқуқии ҳимояи ҳуқуқҳои шахрвандон қалон мебошад. Онҳо дар моддаи 12 Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон номбар карда шудаанд. Онҳо умумӣ мебошанд, метавонем ғуеи универсали мебошанд, ғайр аз ин тарзҳои махсус доранд, ки онҳо бо меъёрҳои, ки муносибатҳои шартномавиро ба танзим медиҳанд, пешбини карда шудаанд.

В. Ҳимояи ҳуқуқҳои меҳнати гурезаҳо

Мувофиқи моддаи 12 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон хориҷиён ва шахсони бе шахрвандӣ, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истиқомат мекунанд ва гуреза ҳисобида шудаанд дар асос ва тартибе, ки барои шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар шудааст, агар дигар ҳолатҳо бо қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ нашуда бошад, *метавонанд бо ғайолияти меҳнатӣ машғул шаванд*. Дигар ҳел ғўем, ин шахсон метавонанд бо шартномаи меҳнатӣ дар корхонаҳо, муассисаҳо ва ташкилотҳо кор кунанд ё бо дигар намуди ғайолияти меҳнатӣ дар асос ва тартибе, ки барои шахрвандони маҳаллӣ муқаррар шудааст, машғул шаванд. Лекин ин маънои онро надорад, ки мақоми меҳнати хориҷиён бо мақоми шахрвандони маҳаллӣ баробар мебошад, барои он ки қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон истисноро аз мақоми миллӣ нисбати ин гурӯҳи хориҷиён пешбинӣ мекунад, ки мувофиқи он ба вазифаҳои алоҳида таъин шуда ё бо ғайолияти меҳнати муайян машғул шуда, фақат шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонанд.

Аз ин сабаб фақат шахрвандӣ барои ишғоли вазифаҳои муайян ё машғул шудан бо намудҳои муайяни ғайолияти касбӣ нақши асосиро иҷро мекунад. Инчунин мувофиқи Қонуни конституционии ҚТ «Дар бораи мақомотҳои прокуратураи ҚТ», Қонуни ҚТ «Дар бораи судяҳо дар ҚТ», фақат шахрвандони ҚТ прокурор, судя ва муфаттиш шуда метавонанд. Ин ҳел маҳдудиятҳо барои шахсоне, ки дар хизмати давлатӣ мебошанд, аъзоҳои экипажҳои киштиҳои ҳавоӣ ва намоёндагони дигар касбҳо, вучуд доранд.

Барои ҳамин нисбати онҳо қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи меҳнат бо пуррагӣ истифода карда мешавад, агар дигар ҳолат махсусан аз тарафи қонунгузорӣ пешбинӣ нашуда бошад. Шартномаҳои меҳнатӣ, ки бо гурезаҳо баста мешаванд, ба меъёрҳои қонунгузори мо итоат мекунанд.

Лекин бояд қайд кард, ки дар фарқият бо дигар категорияҳои шахрвандони хориҷӣ барои қабул кардан ба кор ба соҳибкор иҷозати махсус даркор нест.

Дар ҷараёни амалигардонии амалҳои меҳнатӣ дар байни корманд ва соҳибкор баҳсҳо дар масъалаҳои истифодаи қонунгузорӣ дар бораи меҳнат, шароитҳои меҳнат, нисбатан рӯзи кори ва вақти истироҳат ба миён омаданашон мумкин аст.

Қонунгузори меҳнат одатан тартиби судиро барои дида борамадани баҳсҳо байни корманд ва соҳибкор пешбинӣ мекунад. Лекин як чоя бо ин тартиби тосудии дида борамадани баҳсҳои инфиродии меҳнатӣ, агар ин бо созишнома ва шартномаҳои коллективӣ пешбинӣ карда шудааст, мавҷуд мебошад. Ин ҳел мақомотҳо дар ташкилотҳо Комиссияҳо оид ба баҳсҳои меҳнатӣ ё суд

мебошанд. Агар баҳси меҳнатӣ дар комиссия дида шуда бошад, лекин корманд бо қарори ӯ рози набошад, ӯ ҳуқуқи ба суд мурочиат қарданро дорад.

Дар боло зикр шуда аз он шаҳодат медиҳад, ки корманд, аз ин ҷумла гуреза, агар ҳуқуқҳои меҳнатии ӯ вайрон шуда бошад, метавонад аз шаклҳои ҳуқуқӣ ва ғайри ҳуқуқии ҳимоя барои барқароркунии ҳуқуқи меҳнатии вайроншуда истифода намояд.

Г. Ҳимояи ҳуқуқи гурезаҳо бо санадҳои махсуси меъёрӣ-ҳуқуқӣ

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор санадҳои қонунгузорӣ амал мекунанд, ки онҳо ба ҳимояи ҳуқуқҳои гурезаҳо равона карда шудаанд. Аз ҳама моҳиятнок аз онҳо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезаҳо» мебошад, ки он бо тартиби умумӣ ҳама ҳуқуқҳои гурезаҳоро дар бар мегирад, аз ҷумла ҳуқуқ ба ҳимоя.

Барои ҳимояи ҳуқуқи вайроншудаи гурезаҳо асосан ду шакли ҳимояи ҳуқуқӣ истифода мешаванд, *яъне судӣ ва маъмурӣ*.

Аз тарафи қонун ҳимояи ҳуқуқҳои шахсони паноҳҷӯянда аз марҳалаи бақайдгирии дархост дар бораи донишани ӯ ҳамчун гуреза қафолат дода мешавад. Агар ба шахси паноҳҷӯянда бақайдгирии дархост дар хусуси гуреза донишани ӯ рад шуда бошад, Хадамоти шиносномавӣ-бақайдгирӣ дар назди ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон огоҳиномаро бо нишон додани сабабҳои рад ва тартиби шикаст намудани қарори қабулшуда ба ӯ месупорад. Агар Хадамоти шиносномавӣ-бақайдгирӣ дар назди ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон ба имконияти шикаст намудан аз болои қарори қабулшуда нишон надода бошад ҳам, додани раводиди хуруҷ ҳамин ҳел ба расмият дароварда мешавад, ки барои шикаст намудан аз болои қарор дар хусуси рад намудани бақайдгирии дархости ӯ дар хусуси гуреза донишани вақт дошта бошад.

Бо ҳамин тартиб қарори *Хадамоти шиносномавӣ-бақайдгирӣ дар назди ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон* дар бораи рад намудани донишани шахс ҳамчун гуреза эътироз карда мешавад. Бояд қайд кард, ки қарор ва амалҳои (беамалӣ) мақомотҳои идоракунии давлатӣ ва шахсони вазифадор, ки бо иҷроиши Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезаҳо» алоқаманд мебошанд, метавонанд дар мақоми болои ӯ суд эътироз карда шаванд. Барои эътироз мӯҳлати як моҳ пас аз рӯзи гирифтани огоҳинома дар хусуси рад гардишани дархосташ, аз даст додани мақоми гуреза ва маҳрум шудан аз мақоми гуреза муқаррар карда шудааст. Мурочиат бо шикаст ба мақомоти болои ариза судиро истисно намекунад. Агар шахси ба мақомоти болои аризадода дар мӯҳлати муқарраршуда ҷавоб нагирад, ӯ метавонад ба суд мурочиат кунад.

Дар боло зикр шуда имконияти ҳимояи ҳуқуқҳои вайроншудаи гурезаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тамом намешаванд. Ӯ бо дигар

соҳаи қонунгузори Чумҳурии Тоҷикистон ҳимоя карда мешавад, ки он бо пуррагӣ ҳимояи зарурии ҳуқуқҳои гурезаҳоро таъмин менамояд, ки ба талаботҳои меъёрҳои универсалии байналмиллалӣ доир ба ҳуқуқҳои инсон мувофиқат мекунад.

Мавқеи муҳим дар амалигардонии ҳуқуқи ва ўҳдадориҳои асосии гурезаҳо ба мақомоти прокуратура мансуб мебошад. Мувофиқи Қонуни конституционии ҚТ «Дар бораи мақомотҳои прокуратураи ҚТ» самти асосии фаъолияти мақомотҳои прокуратура инҳо мебошанд: назорат аз болои риояи дурусти қонунҳо аз тарафи вазоратҳо, муассисаҳо ва дигар субъектон, инчунин шахсони вазифадор; риояи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шахрванд; ҳимояи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шахрванд ва ғайраҳо. Мақомотҳои прокуратура бо тартиби муқарраршуда ариза, шикоят ва дигар муроҷиатҳои гурезаҳоро дар бораи ҳуқуқвайронкуниҳо дида мебароянд ва барои бартараф намудани онҳо чораҳоро меандешанд.

Прокурор ё муовинони ӯ дар бораи ғайриқонунии қарорҳо ё дигар санадҳои мақомотҳо ва шахсони вазифадор қарор қабул мекунад; дар баррасии парвандаҳо аз тарафи судҳо дар мурофияи судӣ иштирок мекунад; эътироз баён мекунад, нисбат ба фармонҳо, қарорҳо, ҳукмҳо, қарорҳои суд, ки ба қонун ғилоф мебошанд, шикоят ва ариза равон мекунад.

Гурезаҳо метавонанд аз ҳамаи ваколатҳои нишондодашудаи прокурор аз рӯи зарурият истифода намоянд.

Гурезаҳо ҳамчун дар сарзамини Чумҳурии Тоҷикистон аз ҳуқуқ ба ҳимояи судӣ, баробар бо шахрвандони Чумҳурии Тоҷикистон, истифода мебаранд.

Дар ҳолати рад шудан дар додани мақоми гуреза, шахси паноҳҷӯянда, ки бо қарори Хадамоти шиносномавӣ-бақайдгирӣ дар назди ВКД Чумҳурии Тоҷикистон рози нест ҳуқуқи ба суд муроҷиат карданро дорад. Мувофиқи моддаи 14 Қонуни Чумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезаҳо» «шикоят ба мақомоти болоӣ шикояти судиро истисно намегардонад. Дар сурати шикоят ба мақомоти болоӣ баъди гузаштани мӯҳлати на дертар аз як моҳ агар шахс ҷавоб нагирифта бошад ё ҷавоби рад гирифта бошад, ҳуқуқ дорад ба суд муроҷиат намояд. То қабули қарор тибқи шикоят шахси шикоят пешниҳоднамуда ва аъзои оилаи ӯ дорои ҳуқуқҳо ва ўҳдадориҳои пешбининамудаи Қонуни мазкур мебошанд».

Механизми дида баромадани шикоят ва аризаҳо пешбинӣ мекунад, ки шахсе, ки ҳуқуқҳои ӯ вайрон карда шудаанд, ба суди мақоми яқум муроҷиат мекунад – ин судҳои дар ҷои истиқомати ҷавобгар (судҳои ноҳиявӣ), баъд ҳамчун мақоми кассасионӣ суди шахрӣ баромад мекунад. Ҳамчун мақоми сеюм Суди Олии ҚТ баромад мекунад. Асосан барои эътирози қарорҳои судӣ 10 рӯз дода мешавад.

Дар Тоҷикистон парвандаҳои «муҳочирӣ» аз тарафи судҳои юрисдиксияи умумӣ дида мешаванд. Ин суди ноҳиявӣ ва шаҳрии дар ҷои истиқомати ҷавобгар, Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Суди Конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Дар системаи судии Ҷумҳурии Тоҷикистон ягон судҳои махсус, ки парвандаҳои «муҳочирӣ»-ро дида мебароянд, мавҷуд нест. Асосан судҳо ҳангоми баровардани қарор аз ӯи парвандаҳои «муҳочирӣ» ба моддаи 13 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезаҳо» таъя мекунаанд, ки дар он ҷо масъалаи аз даст додани мақоми гуреза ва маҳрум намудан аз мақоми гуреза дида мешавад.

Саволҳои санҷиши оиди боби VI:

1. Кадом шаклҳои ҳимояи ҳуқуқҳои гурезаҳоро қонунгузориҳои гражданин Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ мекунад?
2. Хусусиятҳои шаклҳои гражданин- ҳуқуқии ҳимояи ҳуқуқи поймолшударо номбар кунед?
3. Шакли ҳимояи ҳуқуқи поймолшудаи гражданин чиро ифода мекунад?
4. Дар зери шакли ҳимояи маъмури чӣ фаҳмида мешавад?
5. Шакли ҳимояи гайриюрисдиксионӣ чиро ифода мекунад?
6. Шахсе, ки бо дархост дар хусуси гуреза доништан муроҷиат кардааст, кадом ҳуқуқҳоро дорад?
7. Кадом шаклҳои ҳимояи ҳуқуқи вайроншудаи гражданиро гуреза истифода бурда метавонад?
8. Кадом шаклҳои ҳуқуқиро гуреза метавонад барои ҳимояи ҳуқуқи вайроншудаи гражданин истифода барад?
9. Барои зараре, ки бо амалҳои гайри қонунӣ мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ба гуреза расонида шудааст, ки масъулияти гражданин-ҳуқуқӣ мебардорад?
10. Таносуби байни санадҳои умумӣ ва махсуси байналмиллалӣ оид ба ҳимояи ҳуқуқҳои гурезаҳо чӣ хеланд?
11. Санадҳои байналмиллалӣ Иттиҳоди Давлатҳои Мустақилро, ки ба ҳимояи ҳуқуқи гурезаҳо равона карда шудааст, номбар кунед?
12. Кадом қароратҳо аз тарафи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон барои шахсоне, ки бо дархост барои гирифтани мақоми гуреза пешниҳод кардааст, пешбинӣ карда шудаанд?
13. Речаи миллие, ба хориҷӣ, аз ин ҷумла ба гурезаҳо, пешниҳод карда мешаванд, чиро ифода мекунад?
14. Ҳимояи байналмиллалӣ ҳуқуқҳои гурезаҳо чист?
15. Дар кадом ҳолатҳо маҳдудияти ҳуқуқҳои гурезаҳо иҷозат дода мешавад?

Масъалаҳо доир ба мавзӯ ба боби VI

Масъалаи №1

Гуре́за, ки дар яке аз ташкилотҳо ҳамчун коргар кор мекунад, вази́фаҳои худро софди́лона иҷро мекунад, интизоми меҳнатро вайро намекард. Маъмурият ба ӯ рухсатӣ ба мӯҳлаи 15 рӯз пешниҳод кард. Ба даъвои коргар нисбати рӯзҳои рухсатӣ маъмурият ҷавоб дод, ки шаҳрвандони хориҷӣ ба рухсатӣ ҳуқуқ надоранд.

1. *Маъмурият ташкилот дуруст рафтор кард ё не?*

2. *Гуре́за амалҳои маъмурияти ташкилотро эътироз карда метавонад ё не, агар тавонад, дар кучо?*

3. *Мақомоте, ки шиқоятҳои гурезаро дида баромад, кадом қарорро бояд барорад?*

Масъалаи №2

Аз тарафи раиси ноҳияи Шаҳринав ба шахсе, ки гуре́за дони́ста шуд, хонаи истиқоматӣ пешниҳод карда шуд. Лекин гуре́за бо ҳар баҳона ноҳияи мазкурро тарк карда, ба Душанбе кӯчида омад.

1. *Гуре́за рафтори дуруст кард?*

2. *Аз тарафи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин ҳолатҳо кадом чораҳо пешбинӣ шудаанд?*

3. *Гуре́за кадом ҳуқуқҳоро дорад?*

Масъалаи №3

Шаҳрванд ба мақоми ваколатдор бо дархости дар хусуси гуре́за дони́стан ва додани ҳуҷҷати зарурӣ муроҷиат кард. Мақоми ваколатдор бо гумони содир кардани ҷиноят дар кишвари шаҳрвандӣ дархости ӯро дар хусуси гуре́за дони́стан рад кард.

1. *Мақоме, ки аризаи шаҳрвандро дида баромад, дуруст рафтор кард ё не?*

2. *Дар асоси кадом ҳуҷҷатҳо асоснокии радқуниро муайян кардан мумкин аст?*

3. *Ба кадом мақомот нисбати қарори мазкурро шиқоят оварда мешавад?*

Масъалаи №4

Ба шахсе, ки бо дархости дар хусуси гуре́за дони́стани ӯ муроҷиат карда, ҷавоби рад доданд. Шахс дар ин хусус огоҳинома ва барои тарк намудани кишвар қарор гирифт.

1. *Шахс нисбати ҳимояи ҳуқуқҳои худ кадом амалҳоро содир карда метавонад?*

2. Нисбати ин қарор ба кучо шиқоят карда метавонад?
3. Мақомоте, ки шиқояти ўро дида баромад, кадом қарорро метавонад барорад?

Масъалан № 5

Ҷаноби Блек, шаҳрванди Давлати Редландия, дар Пренландия – кишваре, ки Конвенсия дар бораи мақоми гурезаҳоро аз 28 июли соли 1951 ва Протокол марбут ба он аз соли 1967 ба тасвиб расонидааст, ба сифати гуреза истиқомат менамояд. Пренландия ба шаҳрвандони хориҷӣ имконияти кор карданро наметаҳад, ба истиснои гурезаҳои аз давлати ҳамсояи Миноа омада, ки мансубияти этникашон пренландӣ мебошад. Инчунин ба гурезаҳои аз Давлати Миноа омада барои мавриди тақиб қарор гирифтанишон пардохтпулӣ дода мешавад. Азбаски шаҳрванд Блек ба гурӯҳи этникии пренландӣ мансуб намебошад, бинобар ин наметавонад иҷозати кор гирад ва аз пардохт барои тақиб истифода наояд.

Савол: Дар чунин ҳолат Ҷаноби Блек дорои кадом ҳуқуқҳо мебошад?

Адабиет

1. Аксенчук Л.А. Правоспособность иностранного гражданина в сфере законодательства. 2001. № 2.
2. Введение в вопросы международной защиты беженцев. Защита лиц, находящихся в компетенции УВКБ. Пособие для самообучения, 1 августа 2005.
3. Джеймс С. Хэтэуэй. Право статуса беженцев. Бишкек. 2007.
4. Дополнительные/вспомогательные формы защиты: Сборник аналитических материалов и международно-правовых документов.- Киев: УВКБ ООН, 2004.
5. Защита беженцев. Практическое руководство для негосударственных организаций. Подготовлено совместно Управлением Верховного комиссара ООН по делам беженцев и негосударственными организациями – партнерами УВКБ ООН. Издание УВКБ ООН.
6. Защита беженцев: вопросы и ответы. – Издание УВКБ ООН.
7. Защита беженцев: Руководство по международному праву беженцев. – Пособие для парламентариев.- 2001.-№2.
8. Защита беженцев и роль УВКБ ООН, изд. 2007–2008 гг.: http://www.unhcr.ru/files/zb_2009.pdf.
9. Лазарев Л.В., Марышева Н.И., Пантелеева И.В. Иностранные граждане (правовое положение). М.: «Российское право». 1992.

10. Матвеева Т.Д. Международные и национальные механизмы защиты прав человека. М., 1995.
11. Офелия Филд. Альтернативы задержанию (содержанию под стражей) лиц, ищущих убежища, и беженцев, POLAS/2006/03, Апрель 2006.
12. Права человека и защита беженцев. Учебное пособие УВКБ ООН. Часть 1. Женева. 1996
13. Права человека и беженцев в Таджикистане. Душанбе. 2007.
14. Правовой статус иностранных граждан и юридических лиц в РФ. Изд. МГУ. М., 1995.
15. Потапов В.И. Беженцы и международное право. М., 1986.
16. Права человека. Международные и российские механизмы защиты. М., 2003.
17. Усанова В.А. Проблемы самозащиты беженцев и вынужденных переселенцев в Российской Федерации //Законность. 2000.-№8.-С.18-19.
18. Халилов Н.Х., Сатторов Ф.М., Бурханова М.Б., Маруфов Я.М. Правовые аспекты защиты прав беженцев и лиц, ищущих убежище в Республике Таджикистан. Практическое пособие. Душанбе. 2003.
19. Шумилов О.В. Концепция международного миграционного права СНГ //Государство и право. 2007.
20. Ястребова А. Ю. Международно-правовая защита беженцев: Автореф. дис. : канд. юрид. наук. М., 1991.- 88с.

БОБИ VII. ЧОРАХОИ ХАЛЛИ ДАРОЗМУДДАТ

Дар сурат: Шӯрои Даниягӣ оид ба гурезаҳо.

- §1. Интеграцияи (ҳамгироии) маҳаллӣ ва шаҳрвандӣ.*
- §2. Репатриатсияи (бозгашти) ихтиёрий.*
- §3. Муҳочират ба давлати сеюми бехатар.*

§1. Интегратсияи (ҳамгирии) маҳаллӣ ва масъалаи шаҳрвандӣ

Барраси намудани масъалаҳои репатриатсияи (бозгашти) ихтиёри ба сифати усули нисбатан муносиби ба таври дарозмуддат ҳал кардани мушкилоти гурезаҳо, имконияти истифода бурдани дигар қарорҳои дарозмуддатро истисно намекунад. Дар баъзе мавридҳо, ба ватан баргардонидан бо сабабҳои гуногун ғайриимкон мегардад. Дар миёни ни сабабҳо, чунин сабабҳоро метавонем номбар намоем, ба мисли муноқишаи ҳарбии кашолёфта, нотавонии ҳукумати кишвари мансубият оиди баргардонидани гурезаҳо ва ё аз даст додани ҳамагуна алоқаи гурезаҳо бо кишвари мансубият пас аз якчанд соли будубош дар мамлакати паноҳгоҳ. Дар чунин мавридҳо интегратсия (ҳамгирӣ) ба ҳомаи маҳаллӣ метавонад, ки яке аз қарорҳои дарозмуддати ҳал кардани мушкилоти гурезагон бошад. Бо назардошти он, ки интегратсияи (ҳамгирии) маҳаллӣ ба гурезагон додани ҳуқуқ ба истиқомат кардани доимӣ ва имконияти дар оянда ба даст овардани шаҳрвандиро медиҳад, бояд дар хотир дошт, ки амалӣ гардидани ин қарори дарозмуддат танҳо бо розигӣ ва иштироки фаъолонаи ҳукумати давлати қабулкунанда имконпазир мебошад.

Интегратсияи (ҳамгирии) маҳаллӣ – ин чараёни мунтазаме мебошад, ки он дар се сатҳ амалӣ мегардад:

дар сатҳи ҳуқуқӣ: ба гурезаҳо дар радифи шаҳрвандони кишвари кишвари будубош доираи васеи ҳуқуқҳо дода мешаванд ва дар ниҳояти қор онҳо соҳиби ҳуқуқ ба истиқомати доимиро бо имконияти соҳиб шудан ба шаҳрвандӣ ба даст меоваранд;

дар сатҳи иқтисодӣ: мунтазам вобастагии гурезаҳо аз кӯмаки давлати паноҳгоҳ ва ё кӯмаки башардӯстона кам мешавад ва онҳо зиёдтар мустақилона ҳудудро таъмин менамоянд ва соҳиби малакаи мустақилона зиндагӣ намуданро пайдо мекунанд ва саҳми худро дар иқтисоди маҳаллӣ мегузоранд;

дар сатҳи иҷтимоӣ ва фарҳангӣ : робита дар миёни гурезаҳо ва аҳолии маҳаллӣ ба онҳо имкон медиҳад, ки гурезаҳо дар ҳаёти ҷамъиятии кишвари нав иштирок менамоянд ва аз таъбизу душманӣ минбаъд эмин мемонанд ¹.

Интегратсияи (ҳамгирии) маҳаллӣ аз гурезаҳо чунин тақозо менамояд, ки ба ҷамъияти қабулшавандашон адаптатсия (мутобиқ)

¹ Ниг.: Введение в вопросы международной защиты беженцев: Защита лиц, находящихся в компетенции УВКБ ООН. Пособие для самообучения 1. Женева-2005. С. 163; Framework for Durable Solutions for Refugees and Persons of Concern, UNHCR, 2003. С. 24.

шаванд, аз ҷамъияти қабулшаванда бошад меҳмонавзӣ ва ҳассоскориро тақозо карда мешавад. Моддаи 34 Конвенсияи 1951 аз давлатҳо даъват ба амал мебарорад, ки ассимилятсия (мутобиқгардӣ) ва натурализатсияи гурезагонро бо воситаҳои суръат бахшидани коргузори оиди натурализатсия ва ба кадрӣ имкон кам кардани ҳароҷотро оиди ба расмӣ даровардани он сабук гардонанд. Дар навбати худ, Барнома оиди масоили ҳимоя ба давлатҳо пешниҳод менамояд, ки «омӯзишро дар масъалаҳои мавридҳои ба қадом усулҳо вазъи ҳуқуқӣ қафолатдодашуда ва ҳуқуқи истиқомати доимӣ доштагон муҳаё карда шаванд, ки онҳо тавонанд дар худ имконияти шаҳрвандии натурализатсияшудаи мамлақати будубоширо дарбар гиранд ва сатҳи ниҳоят назаррас ба фаъолияти иҷтимоӣ иқтисодӣ ҷалб карда шаванд», дар сатҳи дахлдор ба роҳ монанд.

Новобаста аз он, ки дар баъзе аз кишварҳо натурализатсияи гардонидани гурезаҳо бо гузаштани мӯҳлати муайян таҷрибаи стандартӣ мебошад, аммо бисёрии давлатҳо аз дурнамои номуайнии будубоши дарозмуддати гурезаҳо дар ҳудуди давлаташон дар ташвиш мебошанд. Сарчашмаи чунин ташвишҳо, пеш аз ҳама дар ҳароси ба миён омадани мушкилот дар соҳаи бехатарӣ ва имкони антагонизм (зиддият) нисбати гурезагон ва набудани захираҳои мутаносиб ифода меёбанд. Аммо аз тарафи дигар, интегратсияи (ҳамгироии) маҳаллӣ метавонад, ки маҳз ба сифати чунин қафолат баромад намоёнд, то ин, ки гурезагон сарчашмаи шиддат ёфтани вазъияти иҷтимоӣ сиёсӣ дар ҳамагуна ҷамъиятҳои онҳоро қабулқунанда нагарданд, ба шарте, ки барои ҳудтаъминномаи онҳо мусоидат карда шавад. Чунин мусоидат ва кам кардани вобастагӣ аз кӯмаки беруна, дар доираи манфиати ҳам ҳуди гурезагон ва кишвари қабулқунанда мебошад ва он ҳамчунон ба манфиати тамоми ҷомеаи байналхалқӣ низ мебошад, новобаста аз он, ки дар ниҳояти қор қадоме аз қарорҳои дарозмуддат муваффақ мешаванд.

Интегратсияи (ҳамгироии) маҳаллӣ ва ҳудтаъминкунии гурезагон мафҳумҳои ба ҳамдигар алоқаманд мебошанд, вале аз ҳамдигар фарқ низ доранд. Интегратсия (ҳамгирӣ) яке аз се қарорҳои дарозмуддат мебошад ва он чунин пешбинӣ менамояд, ки гурезаҳо дар мамлақати сарпаноҳ боқӣ мемонанд ва мумкин аст, ки шаҳрвандии онро низ ба даст оваранд. Ҳудтаъминкунӣ бошад, аз як тараф пешбинӣ наменамояд, ки гуреза дар мамлақати сарпаноҳ қарори дарозмуддатро дарёфт намоёнд, аммо аз тарафи дигар онро метавон ҳамчун муждасони ҳар яке аз се қарор тавсиф кард.

Одилона бояд қайд намуд, ки имконияти интегратсияи (ҳамгироии) маҳаллӣ дар кишвари паноҳгоҳ маҳдуд мебошад. Баъзе аз кишварҳо иштирокчиҳои воситаҳои ҳимояи байналхалқӣи универсалӣ ва минтақавӣ намебошанд ва ё таҷрибаи ба гурезагон додани ҳамаи ҳуқуқҳоро, ки дар Конвенсияи соли 1951 пешбинӣ шудааст, дастгирӣ намекунанд. Барои

дигар мамлакатҳо бошад, интергратсияи (хамгирии) гурезаҳо ба ҷомеаҳои маҳаллӣ бинобар сабабҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ махсусан дар мавриди омтавӣ омадани гурезаҳо ғайриииимкон мебошад.

Босуръат муҳоҷиршавии аҳоли ба давлатҳои таракикарда дар ниҳояти қор ба зиёд шудани аҳоли оварда расонид. Дар соли 2005 дар ин мамлакатҳо қариб 91 миллион муҳоҷирони байналхалқӣ истиқомат мекарданд, ки онҳо 10,3 % аҳолии ин кишварҳоро ташкил медоданд.¹

Бешубҳа, муҳоҷирон дар инкишофи давлати онҳоро қабулнамуда нақши муҳим мебозанд. Аммо, қисмати зиёди муҳоҷирон, чун қоида обшинаи худро таъсис медиҳанд. Дар марҳилаи минбаъда ин омил боиси ҷудони иҷтимоии доираи ваасеъи муҳоҷирон мегардад, инчунин он боиси муносибати ногувори аҳолии маҳаллӣ ба анъана, меёр ва қоидаҳои зисти онҳо, боиси ксенофобия, наҷодпарастӣ ва муноқишаи этникӣ низ мегардад.

Ҳукумати кишварҳои тарракикарда саривақт дарк менамоянд, ки дар соҳаи сиёсати муҳоҷирати онҳо ҷойи сустӣ вучуд дорад, аз ин рӯ кӯшиш менамоянд, ки чунин норасогиро босуръат байн баранд.

Дар замони ҳозира се намунаи (моделӣ) сиёсати интегратсионӣ (хамгирӣ) вучуд дорад: *мутобикгардонии (ассимилятсия) сиёсӣ, интегратсияи функционалӣ, интегратсияи мултимаданӣ.*

Монандишавии (ассимилятсия) сиёсӣ – ин дар мавриде, ки давлати қабулқунанда барои гурезагон бояд шароити мусоид барои ҳарч зудтар гирифтани шаҳрвандӣ муҳайё созад. Зимнан мутобикати комили шаҳрвандони нав бояд, ки тибқи тартиботи миллию сиёсӣ муаян карда шавад.

Интегратсияи функционалӣ - ин инкорпоратсия танҳо дар соҳаи шуғл ва низоми таъминоти иҷтимоӣ, имконияти иштироки сиёсӣ дар қорҳои ҷамъият ва соҳиб шудан ба шаҳрвандии нав мебошад.

Интегратсияи мултимаданӣ - ин намунае мебошад, ки бар асоси эътироф намудани дар ҷамъият будани гурӯҳҳои гуногуни этникӣ асос ёфтааст ва зарурияти идора қардан, муносибати мутақобила қарданро пешбинӣ менамояд. Маҳаки муҳим дар ин маврид дар баробарии соқинони омадаи муҳоҷир ва соқинони маҳаллӣ меравад.

Заминаҳои асосии сиёсиро ҳуқуқи интегратсияи (хамгирии) гуразиши муҳоҷирон, азҷумла гурезаҳо, яқум пеш аз ҳама беҳтар қардонидани вазъи ҳуқуқӣ новобаста аз ба қор гурӯҳи шартӣ дохил қардани онҳо мебошад (1. муҳоҷирон ва наслҳои онҳо, 2. қоричиёне, ки намуди истиқомати доимӣ доранд, 3. муҳоҷирони муваққатӣ, 4 муҳоҷироне, ки намуди истиқомати доимӣ доранд.) ва дуввум ин беҳтар қардонидани

¹ Ниг.: Введение в вопросы международной защиты беженцев: Защита лиц, находящихся в компетенции УВКБ ООН. Пособие для самообучения 1, УВКБ ООН, 2005.

имконияти гирифтани шаҳрвандӣ мебошад. Инчунин бояд, ки мӯҳлати гирифтани шаҳрвандӣ ва имконияти ба даст овардани душаҳрвандӣ низ кам карда шавад. Чунончӣ, дар бисёре аз кишварҳои Аврупо, ба мисли Олмон, Франция ва Канада барномаи душаҳрвандӣ ба роҳ монда шудааст. Сеюм, ин масъалаи инкишоф додани сиёсати зиддитабъизӣ (зиддидискриминатсионӣ) мебошад. Масалан, дар Иттиҳоди Аврупо дар соли 2007 таҷрибаи маҳдудкунӣ (табъиз) дар асоси мансубияти динӣ ниҳоят паҳнгардида буд. Аз ин рӯ, зарурият ба миён омадааст, ки қонунгузории пешгирикунандаи чунин тамоюлҳо дар ҳамаи соҳаҳо, азҷумла аз соҳаи тандурустӣ сар карда то соҳаи бозори меҳнат таҳия карда шавад. Чаҳорум, ин масъалаи беҳтар гардонидани интегратсияи (ҳамгироии) сиёсии аҳолии хориҷӣ с мебошад. Ба шумораи муаяни муҳочирон аз ҷумла гурезагон додани ҳуқуқҳои муаяни сиёсӣ низ як қадами муҳим ба ҳисоб меравад, яъне воқеъан онҳо бо шумораи наҷандон қалон бояд ба низоми сохтори давлатӣ дохил карда шаванд.

Вале соҳаи асосии ҷараёни интегратсионӣ (ҳамгироӣ) ин соҳаи шугл мебошад. Дар бисёре аз кишварҳои пешрафта мусоидат барои интегратсияи (ҳамгироии) сокинони муҳочиршуда дар соҳаи шугл дар доираи барномаҳои умумимиллӣ ба амал бароварда мешаванд. Онҳо ба ҳамаи табақаҳои аҳоли, ки дар бозори меҳнат мавқеи сустро ишғол мекунанд, новобаста аз шаҳрвандӣ ва мансубияти этникӣ нигаронида шудаанд»¹.

Инчунин бояд қайд намуд, ки Иттиҳоди Аврупо масъалаҳои қабули муҳочирон ва гурезагон ба хизмати давлатӣ, содда гардонидани тартиботи эътирофи дипломҳо доир ба маълумоти олий ва таснифи кории истиқоматкунандагони кишварҳои сеюмро низ баррасӣ менамояд. Барномаҳо оиди шугли мустақили муҳочирон ва гурезагон амалӣ карда мешавад, ки дар натиҷа қисми зиёди муҳочирони омада ба қори хусусии худ машғул мебошанд.

Инчунин ҷиҳати асосӣ ин адаптатсияи (мувофиқкунони) низоми маориф мебошад. Масалан, надонистани забони кишвари иқомат ҳуқуқи муҳочирон ва гурезагонро барои бо қор таъмин намудан маҳдуд мегардонад. Бо ҳамин сабаб, барои муҳочирон ва гурезагон курсҳои махсуси омӯзиши забони аҳолии маҳаллӣ гузаронида мешаванд. Чораҳои ғайрӣ дар соҳаи маориф дар миёни ҷавонон гузаронида мешаванд. Барои муҳочирон ва гурезагон синфҳои махсус таъсис дода мешаванд то, ки раванди омӯзиши онҳо осон гардад ва инчунин ҷойҳо барои омӯзиш дар мактабҳои олий низ ҷудо карда мешаванд.

Сиёсати манзилӣ дар он ифода мегардад, ки ба ҳар як муҳочир майдони истиқоматӣ дода шавад. Аммо, чун одат чунин ҷойи истиқомат

¹ Ниг.: УВКБ ООН и международная защита. Вводный курс в области международной защиты. УВКБ ООН, 2006.

дар ноҳияи на он қадар қиммат ҷойгир мебошанд, ки бо ҳамин сабаб мунтазам «ноҳияҳои муҳоҷирин» пайдо мешаванд, ки онҳо дар худ обшонаҳои ҷудои муҳоҷиринро муттаҳид мекунанд. Дар натиҷаи чунин тамоюлҳо, интегратсияи (ҳамгирии) онҳо бо аҳолии маҳаллӣ мушкул мегардад. Барои ҳамин, давлатҳои қабулкунандаро зарур аст, ки барномаҳоро оиди сохтмони биноҳои истиқоматии арзон на танҳо дар минтақаҳои дурдасти шаҳр, инчунин дар минтақаҳои, ки дар он ҷой аҳоли бо даромади миёна истиқомат менамоянд, амалӣ намоянд. Инчунин мумкин аст, ки баръакс, сохтмони биноҳои истиқоматии қимматро дар минтақаҳои аҳолии камбизоат ба роҳ монанд.

Чун қоида, муҳоҷирон ба тавакали гирифтори беморӣ ва ё ҷароҳат бардоштан бинобар сабаби қори вазнин ва шароити номусоиди қорӣ (чун қоида маҳз муҳоҷирон ва гурезагон дар ҷойҳои ҷиркин ва музди маошаш паст қор мекунанд) дучор мешаванд. Барои ҳамин, «ҷузъи муҳими сиёсати давлатӣ дар соҳаи тандурустӣ - ин гузаронидани ҷорабиниҳое мебошад, ки барои расонидани хизматрасонии асосии тиббӣ ба гурезагон ва муҳоҷирон мусоидат намояд. Инчунин ба сифати кормандони тиббӣ, аз ҷумлаи ақалияти этникӣ, махсусан аз ҳисоби гурезагон ҷалб карда шаванд»¹.

«Ба ҳамаи муҳоҷирон ва гурезагоне, ки ба тариқи расмӣ истиқомат мекунанд, дастрасӣ ба низоми таъминоти иҷтимоӣ дода мешавад. Андозаи пардохти иҷтимоӣ вобаста аз собиқаи қорӣ дар ин мамлакат дошташон, пардохти ҳаққи сугуртаи иҷтимоӣ ва мақоми муҳоҷиру гуреза муаян карда мешавад. Масъалаи ниҳоят мураббаи соҳаи мазкур, ин масъалаи таъминоти нафақа мебошад, ки барои соҳиб шудан ба он, муҳоҷирон дар давлатҳои тараққикардаи стода имконият надоранд»².

Ба сифати мисоли сиёсати хуби интегратсионӣ (ҳагирий) метавонем, ки давлати хурди минтақаи Скандинавия - Давлати Финляндияро мисол оварем. Ин мамлакат бо мушкулоти муҳоҷират дар солҳои навадуми асри гузашта ва ибтидои асри бисту як рӯ ба рӯ гардида, дар ин самт ба таври назаррас ба мувафаксиятҳо ноил гардид. Дар ин давра. пас аз барҳам хӯрдани ИҶШС, қисмати зиёди гурезаҳо аз собиқ ҷумҳуриҳои шӯравӣ ба ин кишвар муҳоҷират карданд. Пас аз он, ки Финляндия узви Иттиҳоди Аврупо гардид, марҳилаи дуҷуми ба ин кишвар муҳоҷират кардани аҳоли идома ёфт.

Аммо бояд қайд кард, ки Финляндия бо мушкулоти зудтар интегратсия (ҳамгирий) кардани муҳоҷирон ва гурезаҳо рӯ ба рӯ нагардида, ба мушкулоти муҳоҷирати легалӣ ва муҳоҷирати гайрилегалӣ рӯ ба рӯ шуд. Дар айни замон хориҷиёне, ки ба тариқи

¹Ниг.: УВКБ ООН и международная защита. Вводный курс в области международной защиты. УВКБ ООН, 2006.

²Ниг.: Гай С. Гудвин-Гилл. Статус беженца в международном праве. М., 2006. С. 645.

гайриконунӣ дар Финляндия истиқомат мекунанд, асосан дар шаҳрҳои калони ин мамлакат умр ба сар мебаранд. Бисёри онҳо дар соҳаҳои хизматрасонӣ, сохтмон, сайру дилхушӣ қору фаъолият мекунанд. Баъзе аз онҳо, дар муддатҳои зиёд гайрилегалӣ истиқомат менамоянд. Қисмати дигари шахсони гайриконунӣ бошанд, дарҳол дархост дар бораи гирифтани паноҳгоҳро пешниҳод менамоянд. Бинобар сабаби зиёд гайриконунӣ ворид шудан ба Финляндия, сатҳи ҷинояткорӣ мутташакил якбора баланд гардид, бекорӣ бошад дар сатҳи ниҳоят баланд суръат ёфт. Барои ҳал кардани ин мушкилотҳо, Ҷавран барномаҳои таҳия гардиданд, хусусан барномаҳои махсус оиди пешгирӣ намудани зиёд гардидани ҷинояткорӣ ва бекорӣ, барнома оиди нигоҳ доштани аҳоли дар минтақаи деҳот, барнома оиди кам кардани шумораи куштор ва ҷиноятҳои, ки бо зӯроварӣ ҷисмонӣ ё таҳдиди зӯроварӣ алоқаманд мебошанд, барнома оиди мубориза бар зидди зиёд истеъмол намудани машрубот, махсусан дар миёни ҷавонон, бекорӣ, ба кор андохтани низомӣ «кӯмаки омехта», ки барои дар ҷойи қори нав ҷойгир шудан пардохти иловагиро пешбинӣ менамояд, ба роҳ мондани робита бо ҳадамоти байналмилалӣ қортаъминкунӣ, иҷозати маоши иловагӣ дар ҳона барои оилаҳо ва кӯдакон. Инчунин ҳукумати Финляндия бо мушкилоти бӯҳрони демографӣ рӯ ба рӯ гардид. Бинобар ҳамин сабаб, нарасидани қуваи қориро аз ҳисоби муҳоҷирони қонунӣ ва ғурезагон ҳал намуданд. Бинобар ин, ба муҳоҷирон ва ғурезагони бо тартиби қонунӣ иҷозат доданд, ки дар мавриде, ки агар он ба соҳаҳои дахл дошта бошад, ки дар он сатҳи бекорӣ ниҳоят баланд мебошад, озодона қордиҳандаи ҳудро иваз намоёнд. Махсус бояд қайд намуд, ки бинобар иттилооти Созмони байналхалқӣ меҳнат кишварҳои Шветсия ва Финляндия аз ҳама давлатҳои шароиташон мусонд барои қормандони қироя ба ҳисоб мераванд. Дар ин кишварҳо, ҳимояи қормандон аз гайриқонунӣ аз қор озод намудан ва таъмини бехатарии меҳнат дар сатҳи баланд ҳимоя қарда шудааст. Аммо, новобаста аз қораҳои пешбинигардида ва нагичаҳои мусбӣ, Ҳукумати Финляндия қунин андеша қорад, ки низомӣ вучуддоштаи қалб қардани қуваи қорӣ дар сатҳи баланд амал намеқунад ва бо ҳамин асос сиёсати муҳоҷирати ҳудро дар самти инқишофёбӣ идома дода истодаанд.

Мувофиқи Қонуни қонституцсионӣ Қумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шаҳрвандӣ» аз 4- уми ноябри соли 1995 таҳти № 104, шахсе шаҳрванди Қумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меқарад, ки аз рӯзи қабули Қонституцсия шаҳрванди Қумҳурии Тоҷикистон мебошад ё худ мутобиқи ҳамин Қонуни қонституционӣ ба шаҳрвандии Қумҳурии Тоҷикистон соҳиб шудааст.

Мансубияти шаҳрвандони Тоҷикистон ба шаҳрвандии давлати қигар норавост, ба истиснои мавридохе, ки дар қонуни номқурда ва ё дар қонун ва шартномаҳои байнидавлатии Тоҷикистон пешбини шудааст.

Хуччати тасдиқунандаи шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон, шиносномаи (паспорти) шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон ва то гирифтани шиноснома, шаҳодатномаи таваллуд ё хуччати дигаре мебошад, ки дар он шаҳрвандии шахс зикр шуда бошад.

Шаҳрвандони давлатҳои дигар ва шахсони бешаҳрванд аз рӯи дархосташон мутобиқи Қонуни конституционӣ «Дар бораи шаҳрвандӣ» ба шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул шуда метавонанд.

Қарорро аз рӯи дархости қабули шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул мекунад.

Шахси қобили амали ба синни ҳаҷдаҳсолагӣ расида, ки шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон намебошад, қатъи назар аз миллат, наҷод, чине, забон, эътиқоди динӣ, мавқеи сиёсӣ, вазъи иҷтимоӣ, таҳсил ва молу мулк метавонад дар бораи қабули шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон дархост намояд.

Шарти маъмули қабул кардани шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон зиндагии доимӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон аст:

- барои шаҳрвандони хориҷӣ ва шаҳрвандони бешаҳрвандӣ бефосила *панҷ сол* пеш аз дархост карданашон;

- барои гурезаҳо, ки бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шартномаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба сифати гуреза шинохта шудаанд. Мӯҳлати зиндагӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон бефосила доништа мешавад, агар шахс берун аз ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон *то се моҳ* барои таҳсил ё муолиҷа рафта бошад.

Шартҳое, ки ба шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул шуданро осон мекунанд, яъне ҳуқуқ медиҳанд, ки талабҳои дар қисми дуҷуми ҳамин модда зикршуда ихтисор ва ҳатто аз байн бурда шаванд, инҳо мешаванд:

- шаҳрванди собиқ ИҶШС буданд;
- фарзандхонд кардани кӯдаке, ки шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон аст;
- доштани комёбиҳои калон дар соҳаи илму техника ва маданият, ҳамчунин соҳиби касбу ҳунаре будан, ки барои Ҷумҳурии Тоҷикистон манфиат меоварад;
- хизматҳои шоистаи доштан дар назди Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар эҳёи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва амалӣ намудани ормону арзишҳои умумибашарӣ:
 - д) паноҳгоҳ ёфтан дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон;
 - е) дар собиқ аз рӯи таваллуд шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон будани шахс;
 - ё) дар ақди никоҳи шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон будан.

Дархости қабул ба шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон рад карда мешавад, агар дахоскунанда:

- тарафдори зӯран тағир додани сохти конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад;
- узви ҳизбо ва дигар ташкилотҳои бошад, ки фаъолияти ба принсипҳои конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқ нест;
- маҳкум шуда, дар шакли маҳрумият аз озодӣ барои амалиёте ки мувофиқи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон таъкиб карда мешаванд адои ҷазо мекарда бошад;
- шаҳрванди давлатҳои дигар бошад, дар сурате, ки бо чунин давлат дар бораи шаҳрвандии дугона шартномаи байнидавлатӣ баста нашудааст.

Ба мақомоти давлатие, ки қорҳои оиди шаҳрвандиро дар ихтиёр доранд, инҳо дохил мешаванд:

- Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- Комиссияи оид ба масъалаҳои шаҳрвандии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- Вазорати қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- Вазорати қорҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон, намоёндагҳои дипломатӣ ва консулгарии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Аризаи ба қайд гирифтани тағири шаҳрвандӣ ба мақомоти қорҳои дохилии ҷои истиқомати аризадиханда, вале аризаи шахсоне, ки берун аз хоки Ҷумҳурии Тоҷикистон истиқомат доранд, ба намоёндагии дипломатия консулгарии дахлдори Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод карда мешавад.

Дархостҳо аз рӯи масъалаҳои шаҳрвандӣ ба номи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавассути мақомоти қорҳои дохилии ҷои зисти аризадиханда, вале дархости шахсоне, ки берун аз хоки Ҷумҳурии Тоҷикистон истиқомат доранд, тавассути намоёндагҳои дипломатия консулгарии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод карда мешаванд.

Аризаву дархостҳоро оид ба масъалаҳои шаҳрвандӣ ба тариқи хаттӣ пешниҳод мекунад. Шахсони манфиатдор розигии худро барои соҳиб шудан, қатъ кардан, нигоҳ доштан ё тағйир додани шаҳрвандӣ бояд хаттӣ пешниҳод намоёнд. Имзои зерин ин ҳуҷҷатро бояд нотариус тасдиқ кунад. Имзои шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки берун аз хоки он умр ба сар мебаранд, намоёндагҳои дипломатӣ ё консулгарии Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ мекунад. Агар аризадиханда бинобар бесаводӣ ё иллати бадан ариза ё дархосташро имзо карда натавонад, бо хоҳиши ӯ ба зерин он шахси

дигар имзо мегузорад, ки дар ин бора нотариус қайди дахлдор мекунад. Берун аз хоки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ариза ё дархост ҳамин гуна қайдро намояндагиҳои дипломатӣ ё консулгарии Ҷумҳурии Тоҷикистон мекунад.

Ариза ё дархостро оид ба масъалаҳои шахравандии Ҷумҳурии Тоҷикистон мақомоти корҳои дохилии ҷои зист мутобики мурочиати шахси аризадиҳанда, вале агар аризадиҳанда берун аз хоки Ҷумҳурии Тоҷикистон истиқомат кунад, намояндагии дипломатӣ ё консулгарии дахлдори Ҷумҳурии Тоҷикистон ба расмӣ мебарорад.

Агар ҳуҷҷатҳое, ки ба мурочиати шахси имконият надоштани аризадиҳанда шаҳодат медиҳанд, дуруст ба расмӣ дароварда шуда бошанд, мақомоти корҳои дохилӣ, намояндагии дипломатӣ ё консулгарии Ҷумҳурии Тоҷикистон вазифадоранд, ки ҳуҷҷатҳои оиди шахравандиро аз рӯи ариза ё дархосте, ки тавасути шахси дигар ё почта ирсол шудааст, мурағбат созанд. Дар ин маврид имзои таҳти аризаю дархостро бояд нотариус тасдиқ карда бошад.

Ҳангоми пешниҳод кардани аризаю дархост аз рӯи масъалаҳои шахравандии Ҷумҳурии Тоҷикистон бори давлатӣ пардохта мешавад, ки ҳаҷми онро Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар мекунад.

Шахсони камбизоат мутобики тартиби муқарраркардаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз пардохти бори давлатӣ пурра ё қисман озод карда мешаванд.

Мақоми корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон ё намояндагии дипломатӣ, ё ин ки консулгарии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хусуси дархостҳои оиди шахравандии Ҷумҳурии Тоҷикистон шудан ё қатъ ёфтани он ҳулосаи асоснок меҷаҳанд, дар мавридҳои зарурӣ бошад, пешниҳод тартиб медиҳанд.

Ҳулосаю пешниҳодот оид ба масъалаҳои шахравандии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар ҳуҷҷатҳои зарурӣ ба *Комиссияи оид ба масъалаҳои шахравандии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон* фиристода мешаванд.

Мӯҳлати баррасии ариза оид ба масъалаҳои шахравандӣ аз *шаҳр моҳ*, дархостҳо бошанд, аз *нӯҳ моҳ* набояд зиёд бошанд.

Мӯҳлати додани ариза оид ба масъалаҳои шахравандии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо сабабҳои узрнок гузаштааст, мувофиқи хоҳиши аризадиҳанда Комиссияи оид ба масъалаҳои шахравандии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонад барқарор намояд.

Ҳангоми аз тарафи шахравандони хориҷӣ супоридани ҳуҷҷатҳо барои соҳиб шудан ба шахравандии Ҷумҳурии Тоҷикистон зарур аст, ки шахраванди хориҷӣ аз шахравандии давлаташ дар мақомоти давлатии ваколатдори давлати хориҷӣ даст кашад. Ҳуҷҷате, ки мурочиати мурочиаткунандаро оиди даст кашидан аз шахравандии

давлаташ тасдиқ мекунад, бояд, ки аз тарафи мақомоти дахлдори давлатии давлати хориҷӣ тасдиқ карда шавад. Чунин ҳуҷат аз тарафи намоёндагии дипломатӣ ва ё муассисаи консулгарии давлати хориҷа дар ҚТ ва ё дигар мақомоти дахлдори давлатии давлати хориҷа дода мешавад. Дар мавридҳои дар шартномаҳои байналхалқии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинигардида ва ё дар мавридохе, ки аз шаҳрвандӣ даст кашидан аз ҳолатҳои иродаи шахс вобаста нест, даст кашидан аз шаҳрвандии давлати хориҷӣ талаб карда намешавад. (моддаи Қонуни ҚТ «Дар бораи шаҳрвандӣ»).

Барои ба даст овардани шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо тартиби бақайдгирии шахс, ҳуҷатҳои зерин ба мақомоти қорҳои дохилӣ ва ё муассисаи консулгарии воқеъ дар ҷойи истиқомат пешниҳод карда мешаванд:

- *ариза;*
- *нусхаи шаҳодатномаи таваллуд;*
- *ҳуҷат ва ё нишондоди шоҳидон, ки бо тариқи дахлдор тасдиқ карда шудаанд ва мансубияти ҳамсар ва ё дигар ҳешутаборро бо самти бевосита ба шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ менамояд;*

Ҳангоми мавҷуд будани кӯдакони ноболиғ вобаста аз ҳолатҳои дар қонун пешбини гардида инчунин ҳуҷатҳои зерин пешниҳод карда мешаванд:

- *нусхаи шаҳодатнома оиди никоҳ, оиди тавалуди кӯдак, нусхаи қарори суд дар бораи маҳрум кардан аз ҳуқуқи падару модарӣ;*
- *розиғии хаттии шахси манфиатдор барои тағир додани шаҳрвандии кӯдак, бо ворид намудани розиғии кӯдакони синнусолашон аз 14 то 18 сола.*

Барои ба даст овардани шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо тартиби ба шаҳрвандӣ қабул намудани шаҳрванди давлати хориҷӣ, шахси бешаҳрвандӣ ва ё гуреза ҳуҷатҳои зерин ба мақомоти қорҳои дохилӣ ва ё муассисаи консулгарии воқеъ дар ҷойи истиқомат пешниҳод карда мешаванд:

- *дархост ба номи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон;*
- *ҳуҷат оиди тасдиқи мӯҳлати бо қонун муқараркардашудаи дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон истиқомат кардан.*

Барои ба даст овардани шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо тартиби соддаркардашуда иловатан ба ҳуҷатҳое, ки бо тартиби умумӣ пешниҳод карда мешаванд, инчунин ҳуҷатҳои зерин пешниҳод карда мешаванд:

- *ашхосе, ки бо шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар акди никоҳ қарор доранд*

- шаҳодатномаи ақди никоҳ ва шиносномаи ҳамсаре, ки шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистонро доранд;
- шахсоне, ки дорои комёбиҳои калон дар соҳаи илму техника ва маданият, ҳамчунин соҳиби касбу ҳунаре будан, ки барои Ҷумҳурии Тоҷикистон манфиат оварад.
- дархости мақомоти иҷроияи мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ оиди қабули аризадиҳанда ба шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба чунин ашхос паноҳгоҳи сиёсӣ дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон дода шудааст;
- шаҳодатнома оиди додани паноҳгоҳи сиёсӣ;

Ашхосе, ки тибқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон гуреза эътироф карда шудаанд:

- ҳучате, ки гуреза буданро тасдиқ мекунад;
 - маълумотнома аз ҷойи истиқомат дар бораи ҳайати оила;
 - суратҳо.

Ҳангоми додани дархост ва ариза оиди гирифтани шаҳрвандии тибқи талаботи қонун бочи давлатӣ рӯёнида мешавад.

Шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба даст овардашуда ва ё қатъ гардида ҳисоб меравад аз лаҳзаи қабули қарор аз тарафи мақомоти дахлдори давлатӣ ва ё нашр кардани фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Агар ба шахс барои гирифтани шаҳрвандӣ рад карда шуда бошад ва ё аз қабули ариза ва ё дархост дар бораи гирифтани шаҳрвандии рад карда шуда бошад, дар мавриди вайрон кардани мӯҳлати баррасӣ намудани ариза ва дархост, инчунин оид ба дигар масъалаҳои амали шахсони мансабдор, ки тартиби баррасии парвандаҳоро оиди шаҳрвандӣ вайрон мекунанд, пас чунин шаҳрванд ҳуқуқ дорад, ки бо тартиби тобеият ба мақомоти болии шахси мансабдор ва ё суд шикоят кунад.

Ашхоси паноҳчӯянда, ки ба онҳо додани мақоми гуреза рад карда шудааст, инчунин гурезагоне, ки мӯҳлати бақайдгирии онҳо ба сифати гуреза ба охир расидааст, ҳуқуқ ба гирифтани намуди истиқоматро доранд, ки ин ба онҳо имконият медиҳад, ки *ба тариқи доимӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истиқомат кунанд* ва чунин ҳуқуқ танҳо дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон эътибор дорад.

Ашхоси паноҳчӯянда ва собиқ гурезагони соҳиби намуди истиқомат гашта, ҳамчун шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсон бешаҳрванд метавонанд, ки тибқи тартиби муқаррарнамудаи қонун ба тариқи доимӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истиқомат намоянд.

Шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тариқи доимӣ истиқомат мекунанд, тибқи тартиби

муқарарнамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон барои шаҳрвандон дар ҷойи истиқомати доимӣ бояд, ки ба қайд гирифта шаванд ва ҳангоми аз ҷойи истиқомат рафтан бояд, ки аз қайд бароварда шаванд.

Намуди истиқомат ба шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд бо баробари ба шонздаҳсолагӣ расидан, дода мешавад.

Намуди истиқомат ба шаҳрвандони хориҷӣ дар доираи мӯҳлати амали шиносномаи хориҷӣ дода мешавад, вале ба мӯҳлати на зиёда аз панҷ сол, дар мавриди расидан ба ини 45 солагӣ – дар тамоми давраи амали шиносномаи хориҷӣ дода мешавад.

Намуди истиқомат ба ашхоси бетабаият ба мӯҳлати 5 сол дода мешавад, дар мавриди ба сини 45 солагӣ расидан бошад бемӯҳлат дода мешавад.

Қарор оиди додани намуди истиқомат ба ашхоси шаҳрвандӣ надошта дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тариқи инфиродӣ аз тарафи *Сардори Хадамоти шиносномавию бақайдгирии назди ВКД ҚТ* қабул карда мешавад, аз тарафи хадамот ҳангоми пешниҳод намудани нусхаи шаҳодатномаи таваллуд, ки ба тариқи нотариалӣ тасдиқ карда шудааст, ҳангоми додани намуди истиқомат – ҳангоми пешниҳод намудани шиносномаи миллии амалкунанда дода мешавад.

Шаҳрвандони хориҷӣ, ки дар мӯҳлати 1 моҳ аз лаҳзаи ба охир расидани мӯҳлати шиносномаи хориҷияшон ва ё ҳучати ивазкунандаи он ҳучати нав ва ё ҳучати миллии тамдидкардашударо пешниҳод намеkunанд, аз тарафи Хадамоти шиносномавию бақайдгирии назди ВКД ҚТ ба онҳо намуди истиқомат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ашхоси бешаҳрвандӣ дода мешавад.

То лаҳзаи мурочиат намудан барои гирифтани намуди истиқомат, шаҳрванди хориҷӣ ва ё ашхоси бетабаият ўҳдадор ҳастанд, ки дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон на камтар аз *шаш моҳ* дар асоси қонунӣ истиқомат намоянд.

Барои ба даст овардани намуди истиқомат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуҷатҳои зеринро пешниҳод кардан зарур небошад:

- а) суратҳои андозаашон 35x45 мм;
- б) ҳучати тасдиқкунандаи шахсият ва шаҳрвандӣ;
- в) иҷозатномаи ба тариқи муваққатӣ истиқомат намудан дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо тартиби муқараркардашуда ба расмият дароварда шудааст (виза, бақайдгирӣ);
- г) маълумотнома аз ҷойи қор;
- д) аризаи моҳиятноки хешутабор (шиносҳо) дар бораи муносибати онҳо ба дархости аризадиҳанда ва набудани норозигӣ барои бақайд гирифтани онҳо дар майдони истиқоматии худ барои истиқомати доимӣ;
- е) тарҷумаи ҳол;

ж) маълумотнома аз ҷойи истиқомат оиди андозаи майдони истиқоматии ишғолнамуда ва шумораи ашхоси дар он дар қайд гузошташуда;

з) нусхаи шаҳодатномаи ақди никоҳ;

и) нусхаи шаҳодатномаи тавалуди кӯдакон;

к) нусхаи шиносномаи ҳамсаре, ки шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад б ва дар он қайди мақомоти Сабти асноди ҳолати шаҳрвандӣ оиди бақайдгирии никоҳ гузошта шудааст;

л) маълумотнома оиди таҳқиқи антител ба вируси СПИД;

м) маълумотнома оиди набудани бемориҳои рӯҳӣ;

н) маълумотнома оиди набудани бемориҳои сирояткунанда;

о) маълумотнома аз мақомоти андоз оиди надоштани қарзи андоз.

Хучатҳое, ки дар зербанди «з» (нусхаи шаҳодатномаи ақди никоҳ) ва «и» (нусхаи шаҳодатномаи таваллуди фарзандон) пешбинӣ шудаанд, бояд, ки ба тариқи *нотариалӣ тасдиқ карда шаванд*.

Қарорҳо оиди дархостҳои шаҳрвандони хориҷӣ ва ашхоси бешаҳрвандӣ дар бораи дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон мононидани онҳо барои истиқомати доимӣ, аз тарафи Сардори Хадамоти шиносномавию бақайдгирии назди ВКД ҚТ ва ё ҷониши ӯ дар мувофиқа бо Комитети давлатии амнияти милли Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул карда мешаванд.

Мӯҳлати баррасӣ намудани маводҳо дар хусуси дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тариқи доимӣ мононидан набояд, ки аз 1 (як) моҳ зиёд бошад.

Барои додан, иваз намудан ва тамдид кардани мӯҳлати амали намуди истиқомат маблағ пардохт карда мешавад, ки он барои хизматрасонии барасмиятдарорӣ, маблағи бланк ва бочи давлатӣ мебошад.

Асосҳо барои рад намудани мононидан барои истиқоматӣ доимӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Барои мононидани истиқомати доимӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳолатҳои зерин мумкин аст, ки ҷавоби рад дода шавад:

- ба манфиати таъмини бехатарии миллий ва ё ҳимояи тартиботи ҷамъиятӣ;
- шахсе, ки дорои беморие мебошад, ки метавонад эпидемияро дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ба миён оварад;
- шахсе, ки қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистонро оиди вазъи ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷӣ вайрон кардааст;
- шахсе, ки нисбати ӯ парвандаи ҷиноятӣ оғоз карда шудааст - то ба охир расидани истехсолот оиди парванда;

- агар шахс барои содир кардани ҷиноят дар Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳкум гардида бошад, то адо кардани ҷазо ва озод кардан аз ҷазо;
- агар шахс дар бораи худ маълумотҳои бардурӯғро пешниҳод кардааст ва ҳучатҳои заруриро пешниҳод накардааст.

Дар хусуси қарор дар бораи рад кардани монононидани ашхоси бешаҳравандӣ ва шаҳравандони хориҷӣ барои истиқомати доимӣ дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба *аризадиҳанда дар мӯҳлати 3 (се) рӯз аз лаҳзаи қабули қарор бо дастхат хабар дода мешавад*. Бо талаби дархосткунанда сабабҳои рад кардан дар шакли хаттӣ нишон дода мешавад.

Дар бораи рад кардани монононидан барои истиқомати доимӣ дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мақомоти болоӣ ва ё суд бо тартиби муаяннамукаи Низомномаи тартиби ҳадамоти шиносномавию бақайдгирии шикоят кардан мумкин аст.

Қарор дар бораи рад кардани монононидани ашхоси бешаҳравандӣ ва шаҳравандони хориҷӣ барои истиқомати доимӣ дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон *дар мӯҳлати шаш моҳ қувваи амали ҳуқуқӣ дорад*. Бо гузаштани ин мӯҳлат, ашхоси бешаҳравандӣ ва шаҳравандони хориҷӣ ҳуқуқ доранд, ки такроран бо дархост бо тартиби муаянкардаи Низомномаи *Ҳадамоти шиносномавию бақайдгирии* назди Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷойи истиқомат муроҷиат намоянд.

§ 2. Репатриатсия (бозгардонидани) ихтиёрӣ

Репатриатсияи (бозгардонидани) ихтиёрӣ – яке аз қарорҳои дарозмуддат барои гурезагон мебошад. Дар самти таъмини бехатарӣ ва ором баргаштани гурезагон, нақши кишвари мансубият хеле калон мебошад. Давлат бояд, ки ба ҳамватанони баргашта дар масъалаҳои реинтеграция (азнавҳамгироӣ) кӯмак расонад. Дар чунин мавридҳо, инчунин кӯмаки ҷомеаи байналхалқӣ низ талаб карда мешавад, зеро, одамоне, ки ба ҳонашон баргаштаанд дар шароити мӯътадил ҳаёти оромона умр ба сар мебаранд.

Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид дар ин самт якҷанд самтҳои афзалиятноки фаъолиятро дорад. Чунин самтҳо инҳо мебошанд: таъмин намудани шароити мусоид барои репатриатсияи (бозгардонидани) ихтиёрӣ, додани интҳои озод ва дарккардашуда, пурзӯр намудани дастгирии репатриантҳо (бозгардонидашудагон) мебошад. Дар амалия, Раёсати кор бо гурезагони Созмони Миллалӣ Муттаҳид барои ихтиёрони баргаштани гурезагон ба ватан бо амалӣ гардонидани усулҳои зерин мусоидат менамояд:

- *ташкили сафарҳои ишноси гурезагон;*
- *тартиб додани иттилооти нав дар бораи кишвари онҳо ва минтақаи мансубияти онҳо;*
- *иштирок намудан дар масъалаҳои ба танзим даровардани муноқишаҳо;*
- *мусоидат намудан барои барқарор кардани манзил ва амвол;*
- *расонидани кӯмаки ҳуқуқӣ ба репатриантҳо (бозгардонидашудагон);*

Ҳуқуқи гурезагон барои баргаштан ба кишвари мансубияташон пурра дар ҳуқуқи байналхалқӣ эътироф карда шудааст, азҷумла дар моддаи 13 Эълония умумҷаҳонии ҳуқуқи башар чунин пешбинӣ шудааст, ки «... ҳар як инсон метавонад, ки ҳамагуна мамлакатро тарк кунад, азҷумла мамлақати худашро тарк кунад ва ба мамлақати худаш баргардад».¹

Новобаста аз он, ки ҳучати мазкур танҳо характери эълониявӣ дорад, аммо он ҷузъи заминавии бисёре аз созишномаҳои универсалӣ ва минтақавӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон мебошад. Ҳамин тавр, ҳуқуқи баргаштан ба мамлақати худ дар Паймони (Пакти) байналхалқӣ дар бораи ҳуқуқҳои граждани ва сиёсии шаҳрвандон инъикос ёфтааст², инчунин чунин ҳуқуқ дар Паймони (Пакти) байналхалқӣ дар бораи барҳам додани ҳамагуна намудҳои таъбиз³ ва инчунин дар якҷанд созишномаҳои минтақавӣ ва қонунгузории миллии мамлакатҳои гуногун низ мустақкам карда шудааст⁴.

Ба гайр аз ҳучатҳои меърию ҳуқуқии дар боло номбаргардида, дар баъзе мавридҳои мушахас дар байни кишвари мансубият, кишвари паноҳгоҳ ва Раёсати кор бо гурезагони Созмони Миллалӣ Муттаҳид мумкин аст, ки созишномаҳои дутарафа ва сетарафа ба имзо расонида шаванд, ки дар онҳо ўҳдадорӣ тарафҳо

¹ Ниг.муфасал: Сборник нормативно-правовых документов по защите прав беженцев. Бишкек, 2004.

² Моддаи 12 (4) Пакти байналхалқӣ дар бораи ҳуқуқҳои граждани ва сиёсии шаҳрвандон; ҳеҷ як шахсро наметавон худсарона аз ҳуқуқи даромадан ба мамлақати худ маҳрум кард». - Ниг.: Сборник нормативно-правовых документов по защите прав беженцев. Бишкек, 2004. С. 24.

³ Моддаи 5 Конвенсия дар бораи барҳам додани ҳамагуна намудҳои таъбиз ; «Мутобиқи ҳамаи ўҳадориҳои дар моддаи 2 Конвенсияи мазкур пешбини гардида ; давлатҳои иштирокчи ўҳаддор мешаванд, ки таъбиқи наҷодиро дар ҳамагуна шаклҳои манъ намуда, барҳам диҳанд,баробарҳуқуқи ҳар нафарро новобаста аз наҷод, пӯст. Миллат ва мансубияти этники дар назди қонун таъмин намоянд, дар муносибатҳои вобаста ба – ҳуқуқи ҳар як инсон метавонад, ки ҳамагуна мамлакатро тарк кунад. Аз ҷумла мамлаки худашро тарк кунад ва ба мамлақати худаш баргардад » Ниг.: Права человека (сборник документов). Бишкек, 2002. С. 102.

⁴ Ниг. : Voluntary repatriation: International protection. UNHCR Handbook, 1996.

ва кафолатҳо барои репатриантҳо (бозгардонидашудагон) муаян карда мешаванд¹. Мутаносибан, гурезагон ҳангоми амалӣ намудани ҳуқуқашон барои баргаштан ба кишвари худ, ҳақ доранд, ки ба маҳалҳои муқимияшон баргарданд ва ё ҷойи дигари муносибро интихоб намоянд, бар истиснои он маҳдудиятҳое, ки ҳуқуқи байналҳалқӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон иҷозат додааст.

Чи тавре, ки алақай қайд карда шуд, усули беҳтарини ҳалли мушкилоти гурезаҳо ин репатриатсияи (бозгардонии) ихтиёрии гурезагон ба кишвари мансубияташон мебошанд. Қисми зиёди гурезагон ва дигар ашхос, ки дар зери ваколати Раёсати қор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид мебошанд, бо баробари мувофиқ омадани шароит ба хонаҳояшон бармегарданд. Дар бисёр маврид, чунин ҳолатҳо пас аз тагири ҷидии вазъияти сиёсӣ дар ватанашон, масалан. пас аз ба охир расидани муноқишаи ҳарбӣ ва ё мӯътадил гаштани вазъият дар ватан ба амал меоянд.

Бозгашти гурезагон бояд, ки ихтиёрӣ ва озодона сураат гирад - ҳангоми бозгашт набояд, ки маҷбуркунии ҷисмонӣ, рӯҳӣ ва ё маҷбуркунии моддӣ истифода бурда шавад. Инчунин бозгаштани гурезагон бояд, ки дар шароити беҳатарӣ ва риоя кардани эътибору шарафи инсон бояд сураат гирад.²

Масъалаи муҳим ҳангоми бозгаштани гурезагон ба ватан, ин масъалаи ихтиёрона баргаштани онҳо мебошад. Ҳар як шахси алоҳида - ҳатто ҳар як аъзои оила бояд, ки ҳуқуқи интихоб карданро дошта бошад. Расонидани фишор ба гурезагон манъ мебошад, вале барои ба ватан барнагаштани гурезагон низ ягон монеъагӣ эҷод кардан мумкин нест. Новобаста аз эътирофи амалии ҳамагон, ки ба ватан баргаштани гурезагон бояд ҳамеро тамоюли ихтиёрона бошад, аммо, дар бисёр мавридҳо вазъияти ҳақиқӣ аз гоҷҳои назариявӣ фарқ мекунад. Бисёрии гурезагон дар зери омилҳои гуногуни маҷбуркунии сиёсӣ ва моддӣ ва ё дар натиҷаи таҳдиди амнияти шахсӣ дар хусуси ба ватан баргаштан қарор қабул мекунанд. Ҳукумат ва ё мақомоти ҳокимияти иҷроияи маҳаллӣ, ки паноҳгоҳ додааст, метавонанд, ки ба гурезагон бо мақсади ба ватанашон баргаштани онҳо фишор оварданд ва ё гурезагонро маҷбур кунанд, ки ба ватан баргарданд ва бо ин усулҳо амалан ғояи

¹ Конвенсияи 1951 сол бевосита масъалаи баргаштани ихтиёроно дарбар намегирад, аммо муқарароти дар он ҷойгиркардашуда дар хусуси қатъ ёфтани мақоми гуреза бавосита ин масъаларо низ дарбар мегирад. Чунончи, моддаи 10 Конвенсияи соли 1951 муқарар менамояд, ки шахсе, ки ихтиёран дар давлати худ ҷойгир шудааст. дигар ба ҳимояи байналҳалқӣ эҳтиёҷ надорад. Барои ҳамин, репатриатсияи ихтиёрий дар ниҳояти қор ба қатъ гардидани мақоми гуреза оварда мерасонад - ҳам дар сатҳи инфиродӣ ва ҳам дар сатҳи дастаҷамъӣ. Шарҳи муаллиф.

² Ниг. : УВКБ ООН и международная защита. Вводный курс в области международной защиты. УВКБ ООН, 2006. с. 73

(принсипи) даст кашидан аз маҷбуран бозгардонидани гурезахоро (*non-refoulement*) вайрон менамоянд. Инчунин сабабҳои дигари маҷбуран ба ватанашон баргаштани гурезагон инҳо мебошанд: бад гардидани вазъи онҳо дар кишвари паноҳгоҳ, бинобар талотуми иҷтимоӣ ва ё сабабҳои сиёсӣ, бад гардидани вазъи иқтисодӣ ва кам гардидани андозаи кумаки байналхалқӣ¹.

Тасмим дар хусуси ба ватан баргаштанро одамон одатан дар он ҳолатҳое қабул менамоянд, ки агар омилҳои мавҷуд набошанд, ки онҳо кишвари мансубияташонро тарк кардаанд, яъне имконияти мавриди таъкиб қарор гирифтани онҳо дар ватанашон вучуд дорад. Бинобар ҳамин, концепсияи бехатарӣ ва барқарор кардани ҳимояи миллии ҷузъҳои ҳеле муҳими репатриатсияи ихтиёрӣ ба ҳисоб мераванд. Чунин концепсия ба ватан баргаштани гурезахоро дар шароити бехатарии ҷисмонӣ, ҳуқуқӣ ва моддӣ, бо пурра барқарор кардани ҳимояи миллии ба сифати натиҷаи ниҳойӣ, амалӣ кардан мумкин аст.

Бехатарии ҷисмонӣ: муқарароти умумӣ дар соҳаи бехатарӣ (додани ҳимоя аз ҳучуми ҳарбӣ, самтҳои ҳаракате, ки аз майдонҳои мина эмин мебошанд, боваркунони мақомоти ҳокимият ба бозгашти бехатар), озод будан аз тавакали таъкиб, қафолат аз ғайриқонунӣ дастгир кардан, қафолат аз муносибати таъзирӣ ва зӯроварии ҷисмонӣ, азҷумла зӯроварии хонаводагӣ ва намудҳои сӯистиқолабиро дарбар мегирад).

Бехатарии ҳуқуқӣ: низомҳои ҳуқуқие, ки адолати суддиро таъмин менамоянд, набудани монеаҳои ҳуқуқӣ барои баргаштан, реинтеграция (азнавҳамгирӣ) ва додани мақоми қонунӣ дар ватан. Одамон набояд, ки бинобар сабаби ватани худро тарк кардан мавриди маҳдудкунӣ қарор дода шаванд. Пас аз ба ватан баргаштани гурезагон, ҳуқуқи онҳо ба никоҳи басташуда, воқеияти таваллуди ба миён омада ва маълумоти таҳассусии гирифташуда дар давлати паноҳгоҳ бояд, ки эътироф карда шавад.

Бехатарии моддӣ: фароҳам овардани дастрасӣ дар соҳаҳои кор ва хизматрасонӣ, дастрасӣ ба оби нӯшокӣ, низоми обёрӣ, тандурустӣ ва маориф.

Дар мавридҳои, ки агар ягон шахс хоҳиши ба ватанаш баргаштанро надошта бошад, бояд, ки ҳатман сабабҳои он муян қарда шаванд ва талаботи минбаъдаи ин шахс аз тарафи ҷомеаи ҷаҳонӣ низ бояд, ки муқаррар қарда шавад. Вале дар мавридҳои татбиқ намудани моддаҳои Конвенсияи соли 1951 дар бораи аз даст додани мақоми гуреза, бояд дар хотир дошт, ки аз даст додани мақоми гуреза аз он шаходат медиҳад, ки ҳимояи байналхалқӣ

¹ Ниг.: Защита беженцев. Практическое руководство для негосударственных организаций. УВКБ ООН, 1999. С. 70.

ҷомеаи ҷаҳонӣ низ коҳиш меёбад. Дар чунин мавридҳо, ягон ашхос дигар наметавонанд, ки аз ҷимояи давлати мансубияташон даст кашад. Вале, агар чунин ашхос хоҳиши дар мамлакати паноҳгоҳ монданро дошта бошанд, пас барои ин ба онҳо ба даст овардани дигар асосҳо зарур мебошад (маслан виза ва ё намуи истиқомат).

Баргаштан ба ватан низ бояд, ки дар асл сурат гирад ва он пешбинӣ менамояд, ки ҳуқуқи инсон, азҷумла ҳуқуқ ба ҳаёт, озодӣ, озодии ҳаракат ва ягонагии оила мунтазам риоя карда шаванд.

Оинномаи Раёсати кор бо гурезагони Созмони Миллалӣ Муттаҳид ўҳдадории ин созмонро оиди мусоидат намудан дар ихтиёрони баргардонидани гурезагон пешбинӣ намудааст. Давлат бояд, ки бо Раёсати кор бо гурезагони Созмони Миллалӣ Муттаҳид ҳамкорӣ намояд ва чунин ҳамкорӣ бояд, ки дар сатҳи пешбинӣ намудан Конвенсияи соли 1951 ба роҳ монда шавад.

Сатҳи иштироки Раёсати кор бо гурезагони Созмони Миллалӣ Муттаҳид дар ҷобачогузории репатриантҳо (бозгаштагон) метавонад, ки гуногун бошад:

- *Раёсати кор бо гурезагони Созмони Миллалӣ Муттаҳид ва ҳамкорони он метавонанд, ки репатриатсия (бозгардонидани) ихтиёро дастгирӣ намоянд, ба шарте, ки вазъият дар кишвари мансубият мўътадил ва беҳатар бошад. Барои дастгирӣ намудани репатриатсия (бозгардонидан), Раёсати кор бо гурезагони Созмони Миллалӣ Муттаҳид ва ҳамкорони он ба ашхоси бозгарданда кўмакро барои реинтегратсия (азнавҳамгирӣ) мерасонанд.*
- *Дар ҳолатҳое, ки вазъият дар кишвари мансубият на он қадар мўътадил аст, вале одамон меҳаҳанд, ки ба ватанашон баргарданд, Раёсати кор бо гурезагони Созмони Миллалӣ Муттаҳид ва ҳамкорони он метавонанд, ки барои ихтиёрони баргаштани гурезагон мусоидат намоянд.*
- *Ашхоси рондашуда низ метавонанд, ки қариб ва ё умуман бе кўмаки Раёсати кор бо гурезагони Созмони Миллалӣ Муттаҳид ва ҳамкорони он ба ватанашон баргарданд. Ин ҳолат баргаштани мутташакилӣ номида мешавад. Дар чунин мавридҳо, Раёсати кор бо гурезагони Созмони Миллалӣ Муттаҳид ба раванди бозгаштани онҳо назорат мебарад ва имконияти кўмак гирифтани онҳоро таъмин менамояд.*

Принсипи (гояи) репатриатсия (бозгардонидани) беҳатар ва сазовор ҳатто дар мавридҳое, ки роҳи репатриантҳо ба хонаашон ба охир расида бошад ҳам амал менамояд. Кишвари мансубияти гурезагон барои ба амал баровардани ҷимояи репатриантҳо (бозгаштагон) масъулят дорад, аммо Раёсати кор бо гурезагони

Созмони Миллали Муттаҳид назоратро аз болои вазъи чунин ашхос ба амал мебароварад, то ин ки боварӣ ҳосил намояд, ки онҳо пурра аз ҳимояи давлати худ истифода карда истодаанд ва вазъият дар кишвари мансубият мӯътадил гардидааст ё не, репатриантҳо (бозгаштагон) ба чомеаи маҳаллӣ ҳамгироӣ шуда истодаанд ё не. Иттилооте, ки дар раванди назорат аз болои ҳамгироии репатриантҳо (бозгаштагон) ҷамъ оварда шудааст, барои он гурезагоне, ки дар кишвари паноҳгоҳ боқи мемонанд, аҳамиятнок мебошад, чунки чунин иттилоот ба гурезагон барои қабули қарор оиди баргаштан ва ё барнагаштан ба ватанашон кӯмак мерасонад.

Дар айни замон, Раёсати кор бо гурезагони *Созмони Миллали Муттаҳид* бо дигар муассисаҳои *Созмони Миллали Муттаҳид* ва Агентҳои дутарафаи Инкишоф ҳамкорӣ менамояд, то ин, ки гузариши нақшавиро аз марҳилаи репатриатсия (бозгаштан) ба марҳилаи реинтегратсия (ҳамгироӣ), аз марҳилаи реабилитация ба марҳилаи азнавсозӣ (чунин номбаршудаҳои «4Р») таъмин намояд. Раёсати кор бо гурезагони *Созмони Миллали Муттаҳид* чорабиниҳоро оиди таъмини репатриатсия роҳбаладӣ менамояд, дигар муассисаҳои он ва Бонки умумиҷаҳонӣ дар ин раванд аз лаҳзаи аввал иштирок намуда истодаанд ва ба маҳз шарофати ин раванд, онҳо вазифаҳои инкишофро бомувафақият иҷро намуда истодаанд. Чунин стратегия барои он нигаронида шудааст, ки талаботи репатриантҳоро ба нақшаҳои миллии инкишоф таъмин намояд ва чунине амал имкон медиҳад, ки дар марҳилаи дурнамои миёна ва дарозмуддат имкониятҳои иқтисодии онҳо зиёд карда шавад.

Созишномаҳои бисёртарафа миёни Ҷумҳурии Арманистон, Ҷумҳурии Озарбойҷон, Ҷумҳурии Беларусия, Грузия, Ҷумҳурии Қазоқистон, Ҷумҳурии Қирғизистон, Молдавия, Федератсияи Россия, Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷумҳурии Туркменистон, Ҷумҳурии Узбекистон ва Украина дар бораи ҳамкорӣ дар соҳаи репатриатсияи (бозгардонидани) ноболигон ба мамлакати шахрвандӣ аз соли 1993 инҷониб амал менамояд.

Намояндагии Раёсати кор бо гурезагони *Созмони Миллали Муттаҳид* дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 1993 ифтитоҳ гардида буд. Раёсати кор бо гурезагони *Созмони Миллали Муттаҳид* дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолиятро бо даъвати Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади мусоидат намудан ва гузаронидани чорабиниҳо, расонидани кӯмак ба гурезагон дар вазъияти фавқулода қарор дорад дар ин кишвар оғоз кард ва дар марҳилаи оштишавии миллий ба тарафҳои даргири муноқишаи граждани кӯмак ва мусоидат намуд. Инчунин ин созмон ба Комиссияи оштии миллий низ кӯмак ва мусоидат намудааст.

Яке аз дастовардҳои асосии Раёсати кор бо гурезагони *Созмони Миллали Муттаҳид* дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ин баргардонидани

гурезагони тоҷик ба ватан ва ҳамгирии онҳо ба ҷомеа мебошад. Ба ғайр аз ин, фаъолияти Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид дар Ҷумҳурии Тоҷикистон инчунин аз гузаронидани корҳои барқароркунии бисёрҳаҷм дар Вилояти Хатлон низ иборат мебошад, ки дар натиҷаи он созмони номбурда азнавсозии зиёда аз 25.000 (бисту панҷ ҳазор) хонаҳои вайроншударо маблағгузори намуд, ба ғайр аз ин бо дастгирии Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид шумораи зиёди беморхонаҳо, мактабҳо ва дигар биноҳо, ки аҳамияти муҳими иҷтимоӣ доранд, азнавсозӣ карда шудаанд. Ба ғайр аз ин, фаъолияти Раёсати кор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид дар Тоҷикистон ҷорабиниҳоро оиди реабилитатсия ва ҳамгирии ашхоси ба ватан баргаштара низ дарбар мегирад.¹

§3. Муҳоҷират ба кишвари сеюми бехатар

Муҳоҷират – ин чудо карда гирифтани ва кӯчонидани гурезагон аз мамлакати паноҳгоҳ ба мамлакати сеюми бехатар, ки розӣ мебошад, ки гурезагонро қабул намояд ва ба онҳо иҷозати истиқомати доимиро диҳад. Вазъи ҳуқуқии ба муҳоҷирон додашаванда бояд, ки ҳимоя аз маҷбуран баргардонидани онҳоро ба кишвари мансубияташон кафолат диҳад ва ба ашхоси гуреза, аъзоёни оилаи онҳо дар баробари шаҳрвандони кишвари ҳадаш дастрасиро ба ҳуқуқҳои граҷданӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ таъмин намояд.

Муҳоҷират се функсияи (вазифаи) якхеларо иҷро мекунад:

1. востани додани ҳимоя ва қонеъ намудани талаботи гурезагони ҷудогона, ки ҳаёт, озодӣ, бехатарӣ, саломатӣ ва дигар ҳуқуқҳои асосии онҳо дар мамлакати паноҳгоҳ гирифтори хатар мебошад;

2. қарори саривақтӣ ва дарозмуддат барои қисмати зиёд ва ё ғуруҳи калони гурезагон дар баробари репатриатсияи (бозгардонидани) ихтиёрӣ ва ҳамгирии маҳаллӣ;

3. механизми тақсимои гаронӣ ва масъулият дар байни давлатҳое, ки барои кам кардани мушкилотҳое, ки бо он гурезагон дар кишвари паноҳгоҳ рӯ ба рӯ мешаванд.

Дар баъзе мавридҳо гурезагон аз имконияти амалӣ намудани ҳуқуқҳои асосии инсон дар кишвари паноҳгоҳ маҳрум карда шудаанд, - сокинони маҳаллӣ дар асоси мансубияти наҷодӣ, динӣ ва ё сиёсӣ мумкин аст, ки ба ҳаёт ва озодии онҳо таҳдид кунанд ва ё ба гурезагон аз минтақаҳои берун ҳуҷуми мусалаҳона сурат гирад. Дар чунин мавридҳо, мақомоти ҳокимияти давлатӣ, ки дар он гурезагон сарпаноҳ

¹ Ниг. муфасал: www.unhcr.org, www.unhcr.a13.kz/eng/central-asia

мебаранд, дар чунин вазъият қарор гирифтанашон мумкин аст, ки наметавонанд, ки ҳимояи самараноки гурезагонро ташкил кунанд. Дар чунин мавридҳо ва яқчанд дигар ҳолатҳо, муҳоҷират ҳамчун воситаи додани ҳимояи байналхалқии гурезаҳо баромад мекунад. Зимнан, дар чунин мавридҳо ба ашхосе афзалият дода мешавад, ки мушкilotи мушахаси ҳимояро доранд, маслан, ба ашхосе, ки ба онҳо хатари рондан аз кишвар таҳдид менамояд ва ё ба онҳое, ки ҳучуми ҳисмонӣ ва ё зӯроварии ҷинсӣ таҳдид мекунад. Ашхосе, ки мавриди азобу шиканҷа қарор гирифтаанд ва онҳое, ки ба кӯмаки тиббию психологӣ эҳтиёҷ доранд низ ҳамчун номзади эҳтимоли барои муҳоҷират баррасӣ карда мешаванд, агар дар мамлакати будубоши онҳо имконияти расонидани кӯмак вуҷуд надошта бошад. Аммо, барои қисмати барзиёди гурезагон, ки талаботи онҳо барои ҳимоя дар набудани тасмимҳои дарозмуддат ифода меёбад, муҳоҷират дар бисёр маврид варианти на он қадар қобили қабул ба ҳисоб меравад ва он ҳатто ғайримикон низ маҳсуб меёбад, чунки шумораи маҳдуди гурезагон барои муҳоҷират ба давлати сеюм фиристонида мешаванд.

Одатан диққати анъанавӣ бештар ба функцияи ҳимояи муҳоҷират, ки аз талаботи инсон бармеояд, дода мешавад. Ин самт одатан функцияи стратегии муҳоҷиратро чун қарори дарозмуддат нишон медиҳад. Бо мақсади ғайрӣ гардонидани ҷустуҷӯи қарорҳои дарозмуддат, *Барнома оиди масъалаҳои ҳимоя* пешниҳод менамояд, ки репатриатсияи (бозгардонидани) ихтиёрий, интегратсияи маҳаллӣ ва муҳоҷиратро ҳамчун мавқеи ягонаи оммавӣ баррасӣ карда шаванд. Намунаи маҷмӯавии эътино қардан ба вазъияти бо қарорҳои дарозмуддат алоқаманди дошта, ин чунин вазъияте буда метавонад, ки вақте репатриатсияи ихтиёрий ва ё ҳамгирии маҳаллӣ барои ягон гурӯҳи иҷтимоӣ вариант буда наметавонад, чунки он дар фарқият аз ҳамватанон чун пештара дорои тавакали гирифтори таъкиб шудан аст. Муҳоҷирати ин гурӯҳ на танҳо талаботи дарозмуддати онҳоро ба ҳимоя қонеъ менамояд, балки он метавонад, ки дурнамои ҳамгириро барои онҳое, ки меҳонад ба тариқи абадӣ дар мамлакати паноҳгоҳ боқӣ монанд, осон мегардонад ва дар ниҳояти қор мақсади ноил гардидан ба қарори дарозмуддатро барои ҳамаи гурӯҳи гурезагон осон мегардонад.¹

Дар пешгуфтори Конвенсияи соли 1951 қайд карда шудааст, ки «.... додани ҳуқуқи паноҳгоҳ метавонад, ки ба баъзе аз мамлакатҳо вазнинии ғайриҳуқуқиро ба миён оварад» ва «қаноъатбахш ҳал гардидани мушкilot наметавонад бидуни ҳамкориҳои байналхалқӣ ба даст оварда шавад»².

¹ Ниг.: Введение в вопросы международной защиты беженцев: Защита лиц, находящихся в компетенции УВКБ ООН. Пособие для самообучения I. УВКБ ООН, 2005. С. 164.

² Ниг.: Конвенция "О статусе беженцев" (Заключена г. Женеве 28.07.1951) // Действующее международное право. Т. I. - М., 1996.

Дар матни мазкур муҳочират як шакли якҷоя ба амал баровардани ҷавобгарӣ буда, дар мавриди он дигар давлатҳо сарбории давлати паноҳгохро кам менамоянд ва пешниҳод мекунанд, ки қисми гурезагон дар кишвари онҳо ба тариқи доимӣ истиқомат намоянд. Дар он мавриде, ки истифодаи муҳочират ба сифати усули якҷояи ниғаҳдории масъулият ба роҳ монда мешавад, аз тарафи давлати алоҳида низ он метавонад, ки самаранок ба амал бароварда шавад ва дар ниҳояти кор мутобиқгардонии он дар байни кишварони муҳочират ва Раёсати кор бо гурезагони Созмони Миллалӣ Муттаҳид метавонад, ки ба натиҷаи мусбӣ оварда расонад. Чунин мамлакатҳо ба мисли Иёлоти Муттаҳидаи Амрико, Канада, Австралия, Шветсия, Дания, Финляндия, Ирландия, Нидерландия, Зеландияи Нав, Норвегия, Британия Кабир ва Ирландияи Шимоли чунин барномаҳои муҳочиратро таҳия кардаанд, ки тибқи он ҳар сол як квотаи муаянро аз ҳисоби гурезагони муҳочир қабул менамоянд ва чунин амал дар ҳамбастагӣ бо Раёсати кор бо гурезагони Созмони Миллалӣ Муттаҳид амалӣ гардонида мешавад.

Раёсати кор бо гурезагони Созмони Миллалӣ Муттаҳид дар ҳамбастагӣ бо давлатҳои алоҳида меъёрҳои муаяни муҳочиратро муқаррар намудаанд, ки тибқи он аз доираи шумораи умумии гурезагон гурӯҳи муаяни гурезагон, ки барои онҳо муҳочират тасмими қобили қабул мебошад, интиҳоб карда мешаванд. Набудани дигар қарорҳои дарозмуддат низ метавонад, ки ба масъалаи истифодаи муҳочират дар ҳар як мавриди мушахас таъсир мерасонад. Муқаррар кардани гурезагоне, ки барои муҳочират эҳтиёҷ доранд, ин раванди ғайриқонуниятӣ ва низоминон мебошад. Бинобар ҳамин, ҳамкориҳои зичи мақомоти дахлдори давлатиро бо Раёсати кор бо гурезагони Созмони Миллалӣ Муттаҳид ва сектори гайридавлатӣ яке шарҳҳои муҳими ин раванд ҳисоб кардан мумкин аст. Таъминии шаффофияти тамоюли муҳочират имкон медиҳад, ки дар ин соҳа фасод (коррупсия) пешгирӣ карда шавад ва хатари онро, ки муҳочират омилҳои ҷозибарои ашхоси навомада шавад, паст карда шавад.

Таҷрибаи татбиқ намудани консепсияи (фарзия) мамлақати сеюми бехатар дар қонунгузории давлатҳои дигар

Дар миёнаҳои солҳои 90 – ум қисми зиёди мамлакатҳои тарриқикарда, ки қонунгузории самаранокӣ муҳочиратӣ доштанд, якҷанд консепсияҳои (фарзияҳо) қабул кардаанд, ки дар натиҷаи он масъалаи баррасӣ намудани додани паноҳгохро суръат гирифт. Махсусан, консепсияи (фарзияи) «мамлақати сеюми бехатар» ва консепсияи «мамлақати якуми паноҳгоҳ» ба он ниҳагонида шудаанд, ки ҳангоми баррасӣ намудани ин масъалаҳо дархостҳои беасос кам карда шаванд, яъне тибқи мазмуни Конвенсияи Созмони Миллалӣ Муттаҳид аз соли 1951 ммм 6 он ашхосе, ки ба ҳимояи байналхалқӣ эҳтиёҷ надоранд, ба онҳо паноҳгоҳ дода намешавад ва мутаносибан

бо чунин роҳи ҳал кардани масъала захираҳои давлатро ба онҳое рағбона карда мешавад, ки дар ҳақиқат ба ҳимояи байналхалқии эҳтиёҷдоранд. Дар хусуси дараҷаи самаранокии ин механизмҳо аз таҷрибаи амалӣ гардонидани қонунгузори муҳоҷират дар давлатҳои гуногун ҳулоса баровардан мумкин аст. Дар навбати аввал, ин таҷриба ба тариқи васеъ дар нуктаҳои русхатномадихӣ дар сарҳадҳои давлат барои ҳарчизудтар дида баромадани дарҳостии ашхоси паноҳҷӯянда татбиқ карда мешавад. Ин консепсияҳо (фарзияҳо) инчунин дар мавриде, ки инсон алақай дар ҳудуди давлат мебошад ва ба мақомоти дахлдор муроҷиат намуда, паноҳгоҳ мепурсад, низ ба тариқи васеъ истифода бурда мешаванд.

Дар Германия зимни ворид намудани консепсияи мамлакати сеюми бехатар, шумораи ашхосе, ки бо дарҳост муроҷиат мекунанд ба андозаи 50 % кам шуд. Зимнан, ҳангоми сӯхбат оиди самаранокии ин механизм, бояд ёдовар шуд, ки ҳамагуна консепсия, ки аз рӯи моҳияташ характери маҳдудкунӣ дорад, танҳо дар он маврид самаранок буда метавонад, ки агар низоми боваринок ва амиқии суддӣ қорӣ карда шуда бошад.

Қисми зиёди давлатҳо дар баробари татбиқ намудани ин консепсия, низоми вучуддоштаи баррасӣ намудани шикоятро оиди додани паноҳгоҳ азнав қоркард намуданд ва ё муқаммал гардониданд. Муқарароти Қонуни федералии Федератсияи Россияро «Дар бораи гурезагон»- баррасӣ менамояд. Принципи мамлакати сеюми бехатар на танҳо дар зербанди 5,6.5- и қонуни мазкур нишон дода шудааст, инчунин дар зербанди 4- ум чунин пешбинӣ шудааст: «Асос барор рад кардани баррасӣ намудани дарҳост аз рӯи моҳият чунин ҳолатҳо мебошанд: ҳуқуқи омадан дар асоси қонунӣ дар ҳудуди давлати сеюм дар мавриди набудани ҳавфи асосноки дучори тақиб шудан дар давлати сеюм бо асосҳои дар зербанди 1, 6.1 моддаи 1 пешбинӣ гардидаи қонуни номбурда». Моҳияти муқаррарот чунин мебошад: агар ашхоси паноҳҷӯянда ба ҳудуди Федератсияи Россия аз ҳудуди давлати сеюме омада бошанд ва дар он ҳуқуқи қонунии истоданро соҳиб буданд ва инчунин дар он қой ҳуқуқи ӯ поймол нашудааст, пас дарҳостии чунин ашхос аз рӯи моҳият барои баррасӣ рад карда мешаванд. Дар ин маврид, бояд дар назар дошт, ки чунин давлати сеюм меъёри роҳбарикунандаи Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳидро аз соли 1951- ро риояд менамояд, - принципи нарондан ва бознагардонидан (моддаи 33 конвенсия). Дар чунин вазъият, сиёсати тақсим кардани масъулият ба амал бароварда мешавад, хусусан Намояндагии Раёсати қор бо гурезагони Созмони Милали Муттаҳид дар мамлакати мо барномаи муҳоҷиратро ба кишвари сеюм амалӣ менамояд.

Боз як масъалаи сиёсӣ. Федератсияи Россия пас аз барҳам хӯрдани Иттиҳоди шӯравӣ аввалин мамлакате мебошад, ки бо

мушкилоти ба тариқи омавӣ омадани ашхоси паноҳҷӯянда аз кишварҳои хориҷа рӯ ба рӯ гардид. Дар байни кишварҳои собиқ шӯравӣ, Федератсияи Россия аввалин шуда ба Конвенсия дар бораи гурезаҳо ҳамроҳ шуд. Дар Федератсияи Россия аввалин қонун дар бораи гурезаҳо қабул шуд, сипас соли 1997 қонун дар таҳрири нав қабул карда шуд. Аз ин рӯ, нофаҳмии ин ё он муқарароти қонунро бо он метавонем асоснок намоем, ки мамлакат дар марҳилаи инкишофи қонунгузорӣ қарор дошт.

Барои амалӣ гардонидани меъёрҳои қонун, азҷумла Қонуни федералӣ «Дар бораи гурезаҳо» якҷанд дараҷаи санадҳои зерқонунӣ вучуд дорад. Санадҳои меъёриро ҳуқуқие, ки бо мақсади иҷрои ин ё он қонунҳо қабул карда мешаванд, инчунин дастурамалҳои идоравӣ ва ё дигар санадҳои ҳуқуқии меъёрии идоравӣ низ дар низоми қонунгузорӣ вучуд доранд. Воситаҳои байналхалқие, ки дар ҳуҷатҳои дар сатҳи байнидавлатӣ қабулшуда пешбини шудаанд, низ мавҷуд ҳастанд.

Хусусан, дар шарҳ додани мафҳуми «мамлакати сеюми бехатар» ва дар раванди баррасӣ намудани эътироф намудани гуреза, аз тарафи мақомоти ҳудудии Вазорати Федератсияи Россия ба тариқи васеъ Дастурамали Раёсати кор бо гурезагони СММ оиди тартиби гуреза эътироф намудан истифода бурда мешавад. Қонуни соли 1997 дар бисёре аз меъёрҳои муқарароти асосии конвенсияро такрор намудааст ва ё меъёрҳои он ба муқарароти конвенсия муҳолифат намекунад. Барои ҳамин, истифодаи ин дастурамал дар амалия боиси баҳсҳо низ мешавад.

Принсипи давлати сеюми бехатар дар амалия чӣ тавр истифода бурда мешавад? Мазмуни меъёрҳои дар зербандҳои 4 ва 5, 6. 5 моддаи 5 пешбинӣ гардида дар боло алақай шарҳ дода шуданд. Ҳангоми баррасӣ намудани масъала дар хусуси он, ки оё мамлакат бехтар мебошад ва ё не, бояд, ки ғояи асосии Конвенсия - «принсипи нарондан» истифода бурда шавад. Дар Қонуни Федералии Федератсияи Россия «Дар бораи гурезаҳо» ин принсип дар банди 1 моддаи 10 мустақкам карда шудааст ва он воқеъан мундариҷаи моддаи 33 Конвенсияро такрор мекунад. Ҳангоми баррасӣ намудани дархости ашхоси мушахаси паноҳҷӯянда аз нуқтаи назари татбиқи концепсияи мамлакати сеюми бехатар, мақомоти ҳудудӣ бояд, ки муқарарот оиди барнагардониданро низ ба назари эътибор гиранд.

Моддаи 10 муқарар кардааст, ки «ашхосе, ки дар бораи гуреза дониш дархост кардаанд, ашхоси гуреза ва ё ашхосе, ки мақоми гурезаро аздаст додаанд, набояд, ки бар ҳилофаи иродашон ба давлати мансубияти шаҳрвандияшон ва ҷойи зисти пештарашон баргардонида шаванд, бо назардошти нигоҳдории ҳолатҳои дар зербанди қ. 1 моддаи 1 Қонун пешбинигардида». Ҳангоми татбиқ намудани концепсияи мамлакати сеюми бехатар ва ҳамчунон дар раванди тартиботи муаян намудани мақоми гуреза, ҳатман бояд

муаян карда шавад, ки шахс аз ҳудуди кадом давлат ба Федератсияи Россия омадааст¹.

Ҳангоми баҳо додан ба бехатарии мамлакати сеюм чор маҳаки асосӣ истифода бурда мешаванд.

Якум, новобаста аз он, ки давлат Конвенсия дар бораи гурезагонро имзо кардааст ё не, бояд ба чунин ҳолат баҳо дода шавад, ки оё давлат меъёрҳои байналҳалқиро дар соҳаи ҳуқуқи инсон риоя мекунад ё не, оё давлат присипи манъ будани шиканҷаро риоя менамояд ё не.

Маҳаки дуюм, давлат бояд, ки принципҳои байналҳалқиро дар соҳаи ҳимояи гурезагон, ки дар Конвенсияи соли 1951 пешбӣӣ гардидаанд, риоя намояд. Зимнан бояд ба риоя гардидани присипи «ҳимоя аз рондан» аҳамият дода шавад. Давлат метавонад, ки иштирокчиӣ Конвенсия бошад, аммо дар амалия чораҳое, ки шахсро аз рондан ҳимоя менамояд, истифода набарад. Агар давлат механизмҳои ҳимояро аз рондан дошта бошад ва ба шаҳрванди хориҷӣ имконият диҳад, ки паноҳгоҳро дар ҳар шакл ҷустуҷӯ намояд ва гирад, пас дар чунин мавридҳо оиди давлати бехатар суҳан гуфтан мумкин аст. Дар зери мафҳуми «ҳамагуна шакл» чунин дар назар дошта шудааст, ки паноҳгоҳ метавонад, ки на танҳо дар намуди вазъи мувофиқ, ки дар қонунгузориӣ гуреза пешбинӣ шудааст дода шавад, инчунин он метавонад, ки дар намуди ҳуқуқи истиқомат қардан дар мамлакат дар асоси дигар намуди иҷозат низ тибқи қонунгузорӣ дода шавад (масалан муҳоҷирати оилавӣ). Агар, зимнан боварие вучуд дошта бошад, ки ба қонун ва амалияи ҳуқуктабйиккунӣ асос ёфтааст, пас присипи нарондан риоя қарда мешавад. Агар ба шахс намуди истиқомат диҳанд ва зимнан боварии қомил вучуд дошта бошад, ки механизмҳое ҳастанд, ки дар мавриди маҳрум қардан аз намуди истиқомат барои рондани инсон ба кишвари шаҳрвандии худ, ки дар он ҷой мумикин аст, ки ин шахс гирифтори таъқиб қардад, монеъагӣ ба миён меоваранд, чунин ҳисобидан қардан мумкин аст, ки инсон дар ин мамлакат паноҳгоҳ бурдааст.

Ба сифати мисол давлати Туркияро метавонем номбар қунем. Туркия маҳдудқунии ҳудудиро тибқи Конвенсияи соли 1951 дорад, вале дар қонунгузориӣ он чунин муқаррароте вучуд дорад, ки ашхосе, ки дар Туркия ва ё кишвари сеюм паноҳгоҳ меҷӯяд, метавонанд, ки ба мақомоти салоҳиятдори Туркия бо дархост оиди иҷозат додани дар ҳудуди Туркия будан то лаҳзаи гирифтани иҷозатномаи даромад муқоҷиат намоянд. Чунин муқаррарот нисбати ҳар як давлат бояд, ки таҳқиқ шавад ва қаррор бо дарназардошти ҳамаи маҳақҳои инфиродии ҳар як шахси мушахас қабул қарда мешавад.

¹ Ниг.муфасал.: Каткова Н.Н. Правовой статус беженцев в Российской Федерации (конституционно-правовой аспект): Автореф. дис.: канд. юрид. наук. М., 1999.

Маъмулан дар рафти муаян намудани мақоми гуреза, маълумотҳои аз тарафи шахси панохҷӯянда пешниҳод гардида санчида мешаванд, инчунин ҳучатҳоеро, ки шахс барои тасдиқи мансубияти худ пешниҳод мекунад низ санчида мебароянд. Зимнан, муҳим аст қайд намоем, ки ба масъалаи «иттилоот дар бораи кишвари мансубият» бояд аҳамияти ҷиддӣ дода шавад. Дар чунин ҳолатҳо, аз якҷанд сарчашма як сарчашма муаян карда мешавад. Пеш аз ҳама, рӯйхати давлатҳои вучуд доранд (*номгӯи кишварҳои, ки институтҳои инкишофёфтаи демократӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсонро доранд*), ки онро ҳамасола Вазорати қорҳои хориҷии Федератсияи Россия дар асоси Фармони Президенти Федератсияи Россия «Дар бораи тасдиқи Низомнома дар хусуси тартиби аз тарафи Федератсияи Россия додани панохгоҳи сиёсӣ» тартиб медиҳад. Чунин иттилоот - иттилооти Вазорати қорҳои хориҷии Федератсияи Россия дар бораи аз тарафи давлатҳо риоя гардидани меъёрҳои умумизътирофшудаи демократӣ мебошад. Инчунин иттилоотро дар бораи кишвари мансубият (кишвари баромад) Раёсати қор бо гурезагони Созмони Миллалӣ Муттаҳид ва дигар ташкилотҳои байналхалқӣ, азҷумла Созмони «Авфи байналхалқӣ» низ ба Ҳукумат пешниҳод менамоянд. Инчунин дар байни мақомоти ҳокимияти иҷроияи федералӣ низ сарчашмаи иттилооти дахлдор вучуд дорад¹.

Таҷрибаи татбиқи ин меъёрҳо нишон медиҳад, ки аз шумораи умумии рад кардашудагон дар хусуси баррасӣ намудани дархост аз рӯи моҳият, танҳо дар нимсола меъёри зербанди 5 дар 12 % мавридҳо истифода шудаасту халос. Барои баҳогузорӣ намудани самаранокии ин меъёрҳо, якҷанд ҷузҳои таркибии онро баҳогузорӣ бояд кард. Яқум, пеш аз ҳама вазъи сарҳади давлатӣ, самаранокии Ҳимояи он, самаранокии ашхосе, ки дар сарҳад бо ашхоси панохҷӯянда қор мебаранд, натиҷабахшии қонунгузорӣ, махсусан имконияти қонунгузорӣ оиди саривақт ва зудтар баррасӣ кардани чунин дархостҳо, мавҷуд будани сохторҳои зарурии мақомоти ҳокимияти давлатии баррасикунандаи дархост ва қабули қарор низ хеле муҳим мебошанд.

Бар зами ин, боз як ҷузӣ хатмӣ ин ҳолат, мавҷудияти созишнома дар бораи комиссия бо давлатҳои сеюм мебошад. Дар бораи аҳамиятнокии ин таҷриба барои Федератсияи Россия ҳулоса намудан хеле мушқил мебошад, чунки дар ин соҳа таҳқиқоти махсус оиди баҳогузорӣ ва таъсири ин маҳак дар раванди самаранокии баррасии дархост ва ё додани сарпаноҳ гузаронида нашудаанд.

¹ Ниг. муфасал.: Гапнушкина С.А. Приоритеты УВКБ ООН в России и возможности их реализации // Система международного убежища и ее состояние в России. Актуальные проблемы мигрантов. М.: «Р.Валентъ», 2006.

Саволҳои санҷиш ба боби VII

1. Кӣ барои ҷустуҷӯи қарорҳои дарозмуддат нисбати гурезагон масъулият дорад?

2. Оё маҷбур кардани гурезагон барои баргаштан ба кишвари мансубияти ҳудашон, вайрон кардани принципи нарондан (non-refoulement) мебошад?

3. Дар кадом санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ, ҳуқуқи гурезаҳо барои баргаштан ба кишвари мансубияташон пешбинӣ шудааст?

4. Оё мартабаҳои (иерархияҳои) муқараршудаи қатъии ҷораҳои ҳалли дарозмуддат вучуд доранд?

5. Кадом омилҳо ба имконияти интегратсияи (ҳамгирони) маҳалӣ таъсири моҳиятнок мерасонанд?

6. Фарқият дар байни мафҳумҳои «интегратсияи маҳалӣ» ва «худтаъминкунии гурезаҳо» дар чӣ ифода меёбад?

7. Функсияҳои асосии муҳоҷиратро номбар намоед.

8. Фарқи муҳоҷирон аз гурезагон дар чӣ мебошад? Оё сабаби аз кишвари мансубият рафтани онҳо гуногун мебошад?

9. Кадом ҳолатҳои маҷбуркунадаро метавонанд боиси гуреза гардидани шахс гарданд?

10. Оё ҳамаи ҳолатҳои маҷбуркунанда метавонанд, ки асос барои эътироф намудани шахс ба сифати гуреза мувофиқи Конвенсияи соли 1951 гарданд?

11. Кадом намуди робита дар байни шахси мушахас ва вазъи ӯ дар ҷамъият вучуд дорад?

12. Оё шахси дар ҳудуди давлати ҳудаш қарор доштаре, гуреза эътироф кардан мумкин аст?

13. Мафҳумҳои «давлати сеюми бехатар» ва ё «кишвари паноҳгоҳи якум» чӣ маъно доранд?

14. Оё ҳамеша мӯҳлати дар ҳудуди давлати сеюм будан аҳамият дорад?

15. Оқибатҳои гузар кардани кардани мамлакатаи сеюми бехатар кадомҳо мебошанд?

Масъалаҳои онди мавзӯ ба боби VII:

Масъалаи № 1

Шахрванди мамлакатаи А, ки ҳудуди кишварашро дар натиҷаи таъқиб тарк кардааст, ба мамлакатаи В рафтааст. Дар роҳ вай аз ҳудуди

давлати Б-ро убури кард, ки ин мамлакат иштирокчи Конвенсияи соли 1951 дар бораи мақоми гурезаҳо ва Протоколи иловагӣ он аз соли 1966 намебошад. Дар мамлакатаи В ӯ то лаҳзаи ба охир расидани визааш ҳузур дошт. Пас аз он, ки визаи ӯ ба охир расид, вай ба мамлакатаи Д рафт. Дар роҳ ба мамлакатаи Д, ӯ ба тариқи транзит аз ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон гузашт. Дар фурудгоҳ ӯро кормандони ҳадамоти сарҳадӣ бо сабаби набудани ҳуҷатҳои рафтуомад, ки ба тариқи дахлдор ба расмӣ дароварда нашудаанд, дастгир карданд.

Савол: *Вазъиятро бо назардошти он таҳлил намоед, ки маълум мебошад, ки мамлакатаи В шахрвандони виза надоштаро ба ҳудуди давлате, ки аз он ҷой омадаанд (яъне давлати Б) меронад.*

Масъалаи № 2

Капитани киштии давлати А. дар киштии худ гурезагонро мекашонид ва онҳоро ҳангоми ворид шудан ба порти давлати Б савор карда буд, ки дар он ҷой ба гурезагон хатари таъқиб вучуд дошт. Дар айни замон, киштӣ дар порти мамлакатаи В қарор дорад, ки дар он гурезагон кӯшиш мекунанд, ки бо мақсади паноҳгоҳ бурдан ба соҳил бароянд. Инчунин маълум аст, ки киштӣ ба мамлакатаи А ба воситаи мамлакатаи Б бармегардад. Мамлакатаи А иштирокчи Конвенсияи соли 1951 ва Протоколи иловагӣ он аз соли 1966 намебошад.

Масъалаи мазкур чӣ тавр ҳал карда мешавад?

Масъалаи № 3

Баъзе аз гурезагони Афғонистон, ки дар шаҳри Санкт Петербург истиқомат менамоянд, дар баъзе мавридҳо ба Афғонистон мераванд. *Бо ҳамин сабаб оё онҳо метавонанд, ки мақоми гурезаро аз даст диҳанд?*

Масъалаи № 4

Дарҳосткунанда аз давлати мансубияти шахрвандии худ барои иштирок намудан дар семинар ба мамлакате омад, ки дар он шумо пурсишро оиди муаян намудани мақоми гуреза гузаронида истодаед. Дарҳосткунанда соҳиби вазифаи ҷонишини шӯъбаи бақайдгирии аҳолии назди Вазорати қорҳои дохилӣ буд. Дар рафти семинар дарҳосткунанда мефаҳмад, ки дар давлати ӯ табодули давлатӣ рӯй дода, собиқ аъзоёни ҳукуматро мавриди ҳабс қарор дода, мунтазам азобу шиканҷа медиҳанд.

Дар чунин маврид Шумо чӣ амаҳоро ба амал мебароваред?

Адабиёт:

1. Конвенция "О статусе беженцев" (Заключена г. Женеве 28.07.1951) // Действующее международное право. Т. 1.- М., 1996.
2. Устав Управления Верховного Комиссара ООН по делам беженцев от 14 декабря 1958 года. См. Сборник нормативно-правовых документов по защите прав беженцев. Бишкек, 2004.
3. Конституционный Закон Республики Таджикистан «О гражданстве Республики Таджикистан» от 4 ноября 1995 года № 104.
4. Андриченко Л.В., Белоусова Е.В. Беженцы и вынужденные переселенцы // Государство и право. М. 1995. № 5.
5. Андриченко Л. В. Международно-правовая защита беженцев и лиц, перемещенных внутри страны // Миграция, права человека и экономическая безопасность современной России: состояние, проблемы, эффективность защиты: Сборник статей / Под ред. д.ю.н., профессора, академика РАЕН и ПАНИ В.М. Баранова. Нижний Новгород, 2004.
6. Бояре Ю. Р. Вопросы гражданства в международном праве.- М., 1986.
7. Введение в вопросы международной защиты беженцев: Защита лиц, находящихся в компетенции УВКБ ООН. Пособие для самообучения 1, УВКБ ООН, 2005.
8. Гай С. Гудвин-Гилл. Статус беженца в международном праве. М., 2006. – С. 647.
9. Галенская Л. Н. Право убежища.- М., 1968. Защита беженцев. Практическое руководство для негосударственных организаций. УВКБ ООН, 1999.
10. Ганнушкина С.А. Приоритеты УВКБ ООН в России и возможности их реализации // Система международного убежища и ее состояние в России. Актуальные проблемы мигрантов. М.: «Р.Валентъ», 2006.
11. Гончаренко Е.В., Гончаренко В.Д. Особенности правового статуса беженцев в Российской Федерации // Вынужденные мигранты и государство. – 1998.-С.31
12. Защита беженцев: руководство по международному праву беженцев. УВКБ ООН, Межпарламентский союз, 2001.
13. Защита беженцев. Практическое руководство для негосударственных организаций. УВКБ ООН, 1999.
14. Здравомыслов А.Г. Межнациональные конфликты в постсоветском пространстве. М.: 1997 111 с.
15. Ибрагимов М.А. Политико-правовые и гуманитарные аспекты долгосрочных решений проблемы беженцев. Дагестан: 1996.

16. Искендеров Р. Р. Правовой статус беженцев в Российской Федерации : диссертация ... кандидата юридических наук :Москва, 2006.
17. Лахарева Н.В. Беженцы в современном мире и в России // Управление миграционными процессами. Учебное пособие / Отв. ред. Каламанов В.А. ГУУ. М., 2003.
18. Миграция во взаимосвязанном мире: новые направления деятельности: Доклад Глобальной комиссии по международной миграции: Пер. с англ. М.: "Оргсервис-2000", 2006.
19. Пожидаева М. В. Права неграждан и запрещение дискриминации в современном международном праве // Международное публичное и частное право, 2005, № 4.
20. Права человека. Сборник документов. Бишкек, 2002.
21. Соглашение "О помощи беженцам и вынужденным переселенцам" (Заключено в г. Москве 24.09.1993) // Информационный вестник Совета глав государств и Совета глав правительств СНГ "Содружество", № 4, 1993.
22. УВКБ ООН и международная защита. Вводный курс в области международной защиты. УВКБ ООН, 2006.
23. Handbook for Repatriation and Reintegration Activities, UNHCR, 2004
24. Framework for Durable Solutions for Refugees and Persons of Concern, UNHCR, 2003
25. UNHCR, Resettlement Handbook, Geneva – 2004.
26. Voluntary repatriation: International protection, UNHCR, Handbook, 1996.

БОБИ VIII. ТАҶРИБАИ ДАВЛАТҲОИ АЛОҲИДА ОИДИ ДОДАНИ МАҚОМИ ГУРЕЗА

Дар сурат: Шурои Даниягӣ оид ба гурезаҳо.

Дар мисоли таҷрибаи давлатҳои Дания, Шветия, Германия, Белгия, Кипр, Венгрия, Полша, Иёлоти Муттаҳидаи Америка.

Дар боби мазкур суҳан дар бораи таҷрибаи баъзе аз давлатҳо дар соҳаи додани мақоми гуреза меравад. Баррасӣ намудани масъалаи мазкур ҳам аз ҷиҳати амалӣ ва ҳам аз ҷиҳати назариявӣ хеле муҳим мебошад, чунки омӯзиши таҷрибаи давлатҳои хориҷӣ барои давлатҳои рӯй ба инкишоф, хусусан барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар айни замон қадамҳои муаянро дар самти таҳияи заминаи қонунгузории худ гузошта истодааст ва амалияи худро дар қори муаян кардани мақоми гуреза ва ҳимояи ҳуқуқҳои онҳо инкишоф дода истодааст, ниҳоят муҳим мебошад. Бинобар ҳамин, омӯзиш ва баррасӣ намудани таҷрибаи баъзе аз давлатҳои муттарақӣ дар соҳаи муаян кардан ва ҳимоя намудани ҳуқуқи гурезагон мувофиқи мақсад ва аҳамиятнок мебошад.

Ҳамаи мамлакатҳоро вобаста аз ҳолати зерин ба чунин гурӯҳ тақсим кардан мумкин аст:

- мамлакатҳое, ки иштирокчиҳои Конвенсия (Аҳднома) дар бораи мақоми гуреза аз соли 1951 сол ва Протокол аз соли 1967 мебошанд;
- мамлакатҳое, ки иштирокчиҳои Конвенсия (Аҳднома) дар бораи мақоми гуреза аз соли 1951 сол ва Протокол аз соли 1967 намебошанд.

Иловатан гурӯҳи якуми мамлакатҳоро вобаста аз минтақаи ҷойгиршавияшон низ метавонем тасниф намоем, хусусан дар ин самт метавонем, ки мамлакатҳои аъзои Иттиҳоди Аврупо ро номбар намоем. Дар мамлакатҳои аъзои Иттиҳоди Аврупо вобаста ба хусусияти низоми ҳуқуқияшон ва бо назардошти қонунгузории Иттиҳоди Аврупо ба танзимдарории ҳуқуқи муаян кардани мақоми гуреза ва ҳимояи ҳуқуқи гуреза ҳосияти махсусро касб кардааст.

Дар айни замон иштирокчиёни Конвенсия (Аҳднома) дар бораи мақоми гуреза аз соли 1951 сол ва Протокол аз соли 1967 зиёда аз 148 мамлакатҳои дунё мебошанд (маълумот то 1- уми январи соли 2012 таҳия шудааст) ¹.

Дар ин мамлакатҳо қонунгузорӣ дар бораи гурезаҳо бо дарназардошти муқаррароти ҳам Конвенсия (Аҳднома) дар бораи мақоми гуреза аз соли 1951 сол ва ҳам Протокол аз соли 1967 таҳия карда шудаанд. Дар боби мазкур инчунин қонунгузории баъзе аз мамлакатҳо, асосан давлатҳои минтақаи аврупоӣ мавриди таҳлил қарор дода мешаванд. Бояд қайд кард, ки дар ин мамлакатҳо меъёрҳои Конвенсия (Аҳднома) дар бораи мақоми гуреза аз соли 1951 сол ва Протокол аз соли 1967 ва ҳамчунон меъёрҳои ҳуқуқи байналхалқӣ қисми низоми ҳуқуқи ин давлатҳо ба ҳисоб рафта, ин меъёрҳо нисбати меъёрҳои ҳуқуқи миллӣ бартарият доранд. Дар

¹Ниг.: Конвенция 1951 года, касающиеся статуса беженцев: вопросы и ответы (Сайт: [http://unhcr.ru/index.php?id=68&tx_ttnews\[pointer\]=1&cHash=b02a4a418e2cd745c8268f88097c8f42](http://unhcr.ru/index.php?id=68&tx_ttnews[pointer]=1&cHash=b02a4a418e2cd745c8268f88097c8f42)).

ҳамагуна маврид қариб, ки ҳамаи ин мамлакатҳо сарчашмаҳои миллии қонунгузорию худро низ доранд, ки он бо назардошти меъёрҳои ҳуқуқии байналхалқӣ таҳия шудааст, хусусан бо назардошти санадҳои Иттиҳоди Аврупо, ки барои ба танзим даровардани вазъи ҳуқуқии гурезагон дар ин мамлакатҳо нигаронида шудаанд. Дар миёни санадҳои ҳуқуқии байналхалқии Иттиҳоди Аврупо метавонем, ки Созишномаи Дублинро махсусан номбар намоем. Созишномаи Дублин - ҳуҷати ҳуқуқие, ки муносибатҳои байни мамлакатҳои Аврупо дар масъалаи муаян намудани мақоми гуреза ба танзим медиҳад. Дар айни замон ба Созишномаи Дублин давлатҳои Кипр, Венгрия, Чехия, Словения, Словакия, Мала, Латвия, Литва, Эстония, Полша, Руминия, Болгария, Швецсия ва Лихтенштейн ҳамроҳ шудаанд.

Мазмуни асосии Созишномаи Дублин дар он ифода меёбад, ки танҳо як давлат барои баррасӣ намудани парвандаи гурезаҳо масъул мебошад. Мамлакати масъули баррасии дархост дар асоси маҳакҳои зерин муаян карда мешавад:

1. Мамлакате, ки ба шахси паноҳҷӯянда виза додааст: агар шахс ба ҳудуди Иттиҳоди Аврупо дар асоси виза ворид гашта бошад, давлати масъули баррасии дархост давлате мебошад, ки ба чунин шахс виза додааст. Дар мавриди гайрилегалии ворид шудан бошад, аввалин мамлакати иштирокчи Созишномаи Дублин, ки сарҳади онро чунин шахс гузаштааст (агар, ки ин ҳолатро муқаррар кардан ғайриимкон бошад, пас мамлакате, ки шахс аз он паноҳгоҳ пурсидааст).

2. Мамлакате, ки шахс аввалин шуда аз он паноҳгоҳ пурсидааст (принсипи «дасти аввал»): дар мавриде, ки агар шахс алақай бо дархости паноҳгоҳ ба яке аз мамлакатҳои узви Созишномаи Дублин муроҷиат кардааст, чунин мамлакат барои баррасӣ намудани парвандаи ӯ масъул ба ҳисоб меравад. Дар мавриде, ки агар мамлакати яқин далели баррасӣ намудани парвандаро тасдиқ намояд, пас дар муҳлатҳои кӯтоҳтарин шахс бояд, ки ба ин мамлакат фиристонида шавад, ва агар чунин тасдиқкунӣ набошад, пас мамлакате, ки шахс ба он тақдир дархости паноҳгоҳ намуфтааст, давлати масъул ба ҳисоб меравад.

3. Мавҷудияти фарзандон ва ё ҳешутабор дар ҳудуди яке аз мамлакатҳои иштирокчи Созишномаи Дублин, ки чунин ашхос мақоми гурезаро соҳиб шудаанд: агар шахси паноҳҷӯянда дар яке аз мамлакатҳои иштирокчи Созишномаи Дублин фарзанд ва ё ҳешутабор дошта бошад, ки онҳо дар он ҷой мақоми гурезаро соҳиб гаштаанд, пас маҳз ҳамин давлат дархости ин шахсро дар бораи гирифтани мақоми гуреза баррасӣ менамояд.

Масъалаи тартиби додани мақоми гурезаро дар мамлакатҳои аъзои Иттиҳоди Аврупо баррасӣ намуда, чунин таъҷилро бояд қайд

намоем, ки дар вақтҳои охир сатҳи пешниҳод намудани дархостҳо оиди гирифтани мақоми гуреза ҳам дар мамлакатҳои Аврупо ва ҳам дар кишварҳои ҷаҳон паст фаромада истодааст¹. Чунончӣ, дар мамлакатҳои Аврупо шумораи дархостҳо оиди гирифтани мақоми гуреза ба андозаи 8% кам шудааст, дар ИМА ва Канада ба андозаи 6% кам шудааст, дар мамлакатҳои Аврупои Шимолӣ (махсусан дар байни гурезагон машҳур) ба андозаи 20% аз соли гузашта камтар дархости гирифтани мақоми гуреза ба қайд гирифта шудааст. Чунин ҳолат то андозае бо саҳт гардидани муқарароти қонунгузори мамлакатҳои Дания, Шветия ва Норвегия алоқаманд аст².

Дар мамлакатҳои Аврупои Марказӣ шумораи дархостҳо оиди гирифтани мақоми гуреза ба андозаи 13% кам гардид. Зиёд шудани шумораи дархостҳо оиди гирифтани мақоми гуреза танҳо дар Австралия ва Зеландияи нав ба андозаи 3 % ба қайд гирифта шудааст. Зимнан бояд ёдовар шуд, ки дар Зеландияи Нав ҳолатҳои бо шиноснома ва бе виза ворид шудан аз мамлакатҳои Исроил, Чехия, Венгрия ва Словения низ ба назар мерасанд. Чи тавре, ки интизорӣ мерафт, дар мамлакатҳои Иттиҳоди Аврупо қисман ҳолатҳои ҷобаҷогузори қувваҳо низ ба амал омада истодааст. Маслан, дар мамлакатҳои Аврупои Кӯҳна дар нимаи дуҷуми ҳамин сол шумораи дархостҳои гирифтани паноҳгоҳ ба андозаи 11% дар фарқият бо нимсола коҳиш ёфтааст, аммо дар кишварҳои аъзои нави Иттиҳоди Аврупо чунин шумора ба андозаи 26% зиёд гардидааст.

Агар вазъиятро вобаста ба пешниҳод намудани дархостҳо оиди гирифтани мақоми гуреза дар мамлакатҳо таҳлил намоем, пас чунин тамоюл ба назар мерасад, ки вазъияти мӯътадил танҳо дар мамлақати Словения нигоҳ дошта шудааст. Шумораи зиёди дархостҳо оиди гирифтани паноҳгоҳ дар Кипр (90%) воқеъан ба андозаи ду маротиба зиёд ба назар мерасад. Дар миёни дархостҳо оиди гирифтани паноҳгоҳ, ҷои якумро шаҳрвандони мамлақати Бангладеш ишғол мекунанд, шаҳрвандони Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил ҷои чорумро ишғол мекунанд. (Украина - 170 дархост, Грузия – 142 дархост, Россия – 131 дархост).³

Кипр ҳамчун мамлақати аъзои нави Иттиҳоди Аврупо, бори аввал бо шумораи зиёди гурезагон аз дигар давлатҳо рӯ ба рӯ гардид. Бояд қайд кард, ки чунин вазъият пештар бо Люксембург низ рӯй дода буд. Интизорӣ меравад, ки мамлақати Кипр низ дар солҳои наздик қонунгузориашро дар ин соҳа пурзӯртар мегардонад, аммо то он марҳила, раванди қабул ва натурализатсия гардонидани гурезагонро идома хоҳад ёфт.

¹ Дар ин қисм сарчашмаи ахбор ин сарчашма мебошад: <http://alpariy.net/obzor.html>

² Ниг.: <http://alpariy.net/obzor.html>

³ Ниг.: <http://alpariy.net/obzor.html>

Шумораи дархостҳои гурезагон дар Гретсия ба андозаи 73% зиёд гардидааст, дар Словакия 52%, дар Япония бошад 38% афзудааст. Бояд тазакур дод, ки мамлакати Япония дар миёни қисми зиёди гурезагон кишвари қобили таваҷҷӯ мебошад, зеро, ки кишвари номбурда бинобар табиати дилангез ва ва зебоияш диқати ашхоси паноҳчӯяндаро ба худ хеле зиёд ҷалб менамояд. Дар баробари ин, набояд фаромӯш кард, ки Япония яке аз кишварҳои бойтарини дунё низ ба ҳисоб меравад ва ин омил низ муҳочиронро ба худ ҷалб менамояд. Япония Конвенсияи (Аҳдномаи) Женеvaro дар бораи қабул ва натурализатсия гардонидани гурезагон ба имзо расонидааст ва мутаносибан дар ин кишвар қонунгузорӣ ва тартиботи муаян низ вучуд дорад.

Ба тариқи назаррас шумораи дархостҳо оиди гирифтани паноҳгоҳ дар Финляндия ба андозаи 38% коҳиш ёфтааст. Аммо новобаста аз ин, шартҳои қабули гурезагон дар ин кишвар то инҷониб намунавӣ боқӣ мемонад. Қонунҳои мамлакати Финляндия мутташакил ва қотёна мебошанд, вале дар фврқият бо қонунҳои Голландия ва Германия қонунҳои ин кишвар мусолиҳатар ва либералӣ мебошанд. Дар ин кишвар ҷобачогузориҳои аҳоли дар квартираҳо ва ашхоси паноҳчӯянда дар хобгоҳҳо дар сатҳи дахлдор ба роҳ монда шудааст. Аз шумораи умумии шабакаҳои телевизионии ин кишвар, шабакаҳо ба забони русӣ ва украинӣ низ фаъолият мебаранд. Дар Финляндия пардохтҳои иҷтимоӣ дар фарқият бо дигар кишварҳои скандинавӣ хеле баланд мебошад. Дар баробари ин, пас аз се моҳи гузаштани раванди муаян кардани гуреза, ба ашхоси паноҳчӯянда иҷозатномаи кор дода мешавад ва инчунин имкон дода мешавад, ки худӣ шахс барояш кор ва квартираро дар ҳамагуна шаҳри дилхоҳаш ҷустуҷӯӣ намояд. Бар замми ин, пас аз ду соли гузаштани ин раванд, оила ва фарзандони ашхоси паноҳчӯянда ба марказҳои тобистонаи истироҳат ройгон даъват карда мешаванд.

Зимнан қайд менамоем, ки инчунин тамоюле низ дар ин кишвар ба назар мерасад, ки қариб 40% ашхоси паноҳчӯянда мӯҳлати дусоларо интизори нақшаида, бинобар даст доштан дар содир кардани кирдори ҷиноятӣ, масалан дуздӣ дар мағозаҳо аз ин мамлакат ронда мешаванд.

Шумораи дархости гурезагон ба андозаи 37% дар мамлакати Чехия кам гардидааст. Чехия ягона кишвари Аврупои Шарқӣ мебошад, ки ҳанӯз то дохил шудан ба аъзогии Иттиҳоди Аврупо дар байни ашхоси паноҳчӯянда машхур буд. Дар Чехия тайи соли 2000- ум шумораи дархостҳо оиди гирифтани мақоми гуреза ба дараҷаи ниҳоят баланд зиёд шуда, ҳатто ин кишвар аз Норвегия ва Дания низ пештар гузашт. Бо ҳамин сабаб ва омилҳо, дар Чехия низ марҳилаи саҳтар гардонидани муқарароти қонунгузорӣ нисбати гурезагон оғоз гардида, қонунгузориҳои ин кишвар низ ба қонунгузориҳои Итиҳоди Аврупо мувофиқ гардониданида шуд.

1. ДАНИЯ

А.Конунгузорӣ

Дания дар баробари Шветсия ва Норвегия яке аз кишварҳои неқӯаҳвол ва пешрафтаи ҷаҳон ба ҳисоб меравад. Хучатҳои асосие, ки тартиби додани мақоми гуреза ва ҳимояи ҳукуки гурезагонро дар ин кишвар дар баробари Конвенсияи соли 1951, Протоколи иловагии он аз соли 1966, Созишномаҳои Дублин ва Созишномаи Шенген ба танзим медароваранд, инчунин инҳо мебошанд:

- *Санад оид ба хориҷиён (№ 226 аз 8 июни 1983 сол, бо иловаҳои минбаъда;*
- *Санад оид ба интеграцияи Хориҷиён дар Дания (№ 474 аз 1 июли 1998 сол);*
- *Санади репатриатсия (№ 353 аз 2 июни 1999 сол).*

Соли 1979 созишномаи махсуси дар байни Дания ва Раёсати қор бо гурезагони Созмони Миллалӣ Муттаҳид дар масъалаи гурезагон ба имзо расонида шудааст. Тибқи ин созишнома, Дания ҳар сол 500 (панҷсад) гурезагонро дар ҳудуди давлаташ қабул менамояд. Бояд қайд намуд, ки Хадамоти муҳоҷирати Дания ва Шӯрои Даниягӣ оид ба қорҳои гурезагон дар якҷоягӣ чунин квотаҳоро муаян менамоянд. Одатан шомили чунин квотаҳо оилаҳои фарзандони хурдсол дошта, оилаҳо аз вилоятҳои ҳарбӣ омада ва оилаҳои шароити зиндагияшон мушқилбуда дохил мешаванд. Ҳангоми додани квота, чунин омилҳо ба мисли бемориҳои ҷисмонӣ ва бемории рӯҳӣ низ ба назари эътибор гирифта мешаванд. Инчунин ҳешутабори наздики ашхоси паноҳҷӯянда, ки дар Дания истиқомат мекунанд, метавонанд, ки ба раванди додани намуди истиқомат дар Дания таъсир расонанд (дар мавриде, ки ба як кас мақоми гуреза дода мешавад, минбаъд ӯ ҳешутаборро метавонад, ки ҷалб намояд). Ба гурезагони дорои чунин вазъ чунин намуди истиқомате дода мешавад, ки он дар муддати шаш моҳ қувваи эътибор дорад, сипас чунин хучат ба мӯҳлати шаш моҳ тамдид карда мешавад, баъдан он ба мӯҳлати як моҳ ва дар ниҳояти қор дар марҳилаи охири он хучат ба мӯҳлати се сол дароз карда мешавад. Зимнан, пас аз панҷ соли намуди истиқомати муваққатӣ доштан дар Дания, ба ашхоси паноҳҷӯянда намуди истиқоматӣ доимӣ дода мешавад.

Б. Додани мақом

Дар мамлакати Дания мақоми гуреза дар асоси моддаи 7.1. Санади Хориҷиён дода мешавад, ки он ба муқарароти талаботи Конвенсияи соли 1951 мувофиқ мебошад. Инчунин, мақоми гуреза дар Дания тибқи муқарароти моддаи 7.2. ҳамин Санад низ дода

мешавад, ки он чунин пешбинӣ намудааст: «намуди истиқомат инчунин ба хориҷиёне низ дода мешавад, ки ба талаботи Конвенсияи гурезагон аз 28 .07. 1951 сол мувофиқат намекунанд, вале чунин ашхос бо сабабҳои дар конвенсия пешбинишуда ва ё дигар сабабҳо наметавонад, ки ба кишвари мансубияташ бо сабаби хатари асосноки мавриди тақиб ва ё азобу шиканҷа гирифта шудан баргарданд».

Хусусияти вазъи ҳуқуқии ашхоси паноҳҷӯянда дар Дания дар он ифода меёбад, ки ашхоси паноҳҷӯянда, ки ҳучати тасдиқунандаи шахсият надорад, ҳуқуқи ворид шудан ба ҳудуди давлати Данияро надорад. Зимнан сарҳадбонони даниягӣ наметавонанд, ки пас аз ворид шудан дарҳол чунин ашхосро аз ҳудуди кишварашон ронанд, баръакс, сарҳадбонон вазифадоранд, ки аризаи ашхоси паноҳҷӯяндаро ба Хадамоти муҳоҷирати Дания фиристонанд ва маҳз ин мақомот қарори минбаъдаро нисбати чунин ашхос қабул менамояд. Амалан, рондани ашхоси паноҳҷӯянда аз мамлакати Дания танҳо дар он ҳолат дар сарҳад сурат мегирад, ки агар шахрвандони хориҷиро ба «давлати сеюми бехатар» баргардонидан имконпазир бошад.

Тибқи амалияи маъмурий дар Дания давлатҳои зерин ба сифати «давлати сеюми бехатар» шинохта мешаванд: Канада, ИМА, Исландия, Норвегия, Швейцария, Венгрия (дар баъзе мавридҳо) ва Полша (аз 30 декабри 1999). Ашхосе, ки бо визаи давлати дигар омадаанд, зоҳиран ҳуқуқи пешниҳод кардани дархостро оиди гирифтани мақоми гуреза надорад, аммо метавонанд, ки тасмими шаклиро оиди ба ин кишварҳо интиқол шуданашон интизор бошанд. Интиқол додани шахс, чун қоида дар мўҳлати аз як моҳ то се моҳ сурат мегирад. Агар дар муддати 6 моҳ супоридани шахс сурат нагирад, пас Дания ўҳдадор аст, ки дархости паноҳгоҳ бурдани ин шахсро баррасӣ намояд.

Мувофиқи талаботи моддаи 28 (2) Санад оиди хориҷиён, Хадамоти муҳоҷирати Дания дар хусуси ворид шудан ба мамлакат дар муддати се моҳ бояд, ки қарор қабул намояд, ҳарчанд, ки дар амалия ин раванд дар мўҳлатҳои барвақтар низ амалӣ мешавад. Аммо, дар мавридҳои, ки мақомоти политсия шахсияти ашхоси паноҳҷӯянда, самти ҳаракати ўро муаян карда натавонад, Хадамоти муҳоҷирати Дания наметавонад, ки дар чунин мавридҳо қарори қабул ва ё радро ба тасвиб расонад. Дар Дания ашхоси паноҳҷӯяндаро чун қоида дар маркази махсус дар Салдхольм (Sandholm) наздикии Копенгаген нигоҳ медоранд (ашхосро дастгир менамоянд, ки тамоман бо худ ҳучат надорад ва онҳое, ки умуман фаҳмонида наметавонанд, ки чи тавр ба Дания омадаанд). Дар мавриде, ки агар Хадамоти Муҳоҷират қарор қабул намояд, ки ашхоси паноҳҷӯянда бояд, ки ба «давлати сеюми бехатар» интиқол дода шаванд, чунин шахс то лаҳзаи ба чунин мамлакат интиқол дода шуданаш нигоҳ дошта мешавад.

Нисбати қарори Хадамоти Муҳочирати Дания доир ба рад кардан мумкин аст, ки ба Вазири корҳои дохилии Дания шикоят оварда шавад, вале дар натиҷаи шикоят иҷрои тасмим боздошта намешавад ва ҷавоби шикоят ба суроғи хонаи истиқоматии шахс ирсол карда мешавад.

Шӯрои Даниягии кор бо гурезагон метавонад, ки тавсияҳои худро ба ҳамаи ашхоси паноҳҷӯянда, ки дар фурудгоҳи шаҳри Копенгаген фуруд омадаанд, диҳад. Мақомоти политсия ўҳаддор аст, ки ба ашхоси паноҳҷӯянда дар бораи ҳуқуқи ҳимояашон аз тарафи Шӯрои Даниягии кор бо гурезагон иттилоот диҳад. Шӯрои Даниягии кор бо гурезагон ҳуҷраи кории худро дар бинои фурудгоҳ дорад ва он қариб, ки шабонарӯзӣ дар он ҷой кор мекунад. Дар мавриде, ки аз тарафи мақомоти дахлдори Дания ба ашхоси паноҳҷӯянда тасмими рад дода мешавад ва ё тавакали рондан ба «кишвари сеюми бехатар» ба миён меояд, ба дархосткунанда иттилоот бо забони модарии ў дода мешавад ва сабабҳои чунин тасмим фаҳмонида дода мешавад, инчунин ба онҳо суроға ва рақами телефони Раёсати кор бо гурезагон ва ё ташкилоти ғайридавлатии мамлакат, ки ба гурезагон кӯмак менамояд, низ дода мешавад. Бар замми ин, ба ашхоси паноҳҷӯянда мактуби муоширатӣ ба забони «давлати сеюми бехатар» дода мешавад, ки онро ашхоси паноҳҷӯянда вазифадор аст ба мақомоти ҳокимати ин давлат диҳанд. Дар мактуб номбаргардида фаҳмонида дода шудааст, ки дархости ин шахс дар бораи гирифтани мақоми гуреза рад карда шудааст ва ин шахс ба «давлати сеюми бехатар» интиқол дода мешавад.

Дар давоми масъалаи ба даст овардани мақоми гуреза дар Дания қайд менамоем, ки мувофиқи қонунҳои ин кишвар ашхоси паноҳҷӯянда феврал пас аз ворид шудан ба мамлакат ба маркази бақайдгири ва қабули гурезагон ба Сандхолм (Sandholm) ва ё Авснтрап (Avsnttrup) фиристонида мешаванд, ки мутаносибан ин марказҳо дар шимол ва шарқи шаҳри Копенгаген ҷойгир шудаанд. Марказҳои номбурдаро Ташкилоти Салиби Сурхи Дания аз номи Хадамоти Муҳочирати ин кишвар идора менамояд. Дар вақти ба амал баровардани ба расмият даровардани ашхоси паноҳҷӯянда, онҳо бояд, ки маълумотхоро дар бораи худ хабар диҳанд, азҷумла ном, суроға, санаи таваллуд, сабаби дархости гурезаро намуданашонро гуянд. Зимнан, агар шахсияти дархосткунанда муаян карда шавад (агар ягон ҳуҷат бо сурат ва мӯҳр мавҷуд бошанд) ва самти ҳаракати ў муаян шуда бошад, ў дар лагери қабули Салиби Сурх ҷойгир кунонида мешавад. Агар иттилоот барои муаян кардани шахсият ва самти ҳаракати ў нокифоя бошад, ашхоси паноҳҷӯяндаро дастгир мекунанд ва дар маҳбасхонаи Сандхолм (Sandholm) то муқаррар кардани шахсияташ ҷойгир мекунонанд. (шӯъба дар ҳамон лагер дар зери масъулияти Вазорати адлия қарор дорад). Ашхоси паноҳҷӯянда инчунин дар мавридҳои бе сабаби узрнок барои сӯҳбат ба назди мақомоти полис

наомаданашон низ дастгир карда шаванд. Пас аз муддати кӯтоҳи дар лагер будан, ашхоси паноҳчӯянда бояд, ки пурсишномаро дар бораи оила, кор, хизмати ҳарбӣ, вазъи молиявӣ, фаъолияти сиёсӣ, сабабҳои паноҳгоҳ бурдан пур намоянд. Пурсишнома тарҷума карда мешавад. Пас аз гузаштани ин марҳила, чунин ашхос бояд, ки бо намояндаи Хадамоти муҳоҷират сӯҳбат кунанд ва зимни ин сӯҳбат ба онҳо имконият дода мешавад, ки ҳамаи фикру мулоҳизаи худро асоснок намоянд. Ҳангоми зарурят тарҷумон низ таъмин карда мешавад.

Дар асоси итилоотҳое, ки дар рафти сӯҳбат мақомоти Дания аз ашхоси паноҳчӯянда мегиранд, ашхоси паноҳчӯянда ба гурӯҳҳои «тартиби беасос» ва «тартиби мӯътадил» чудо карда мешаванд.

Яке аз ҳуқуқҳои асосие, ки гурезагон метавонанд дар Дания аз он истифода намоянд, ин ҳуқуқ ба намути истиқомат мебошад. Мувофиқи моддаи 9.2.4 Санад оиди хориҷиён «намути истиқомат дар Дания ба шаҳрвандони хориҷие дода мешавад, ки агар сабабҳои рондан аз кишвар инро талаб менамоянд». Намудҳои истиқомати истисноӣ одатан пас аз сӯҳбат ва баҳодиҳии инфиродӣ ба кӯдакон, ки ба худуди давлати Дания бе волидайн омадаанд, дода мешавад. Инчунин намути истиқомат ба онҳое низ дода мешавад, ки алақай барои гирифтани мақоми гуреза ҷавоби рад гирифтаанд, вале ҳадди аққал дар давраи 18 моҳ аз кишвар ронда нашудаанд, ҳарчанд, ки ҳудашон меҳостанд, ки дар рондан ҳамкорӣ намоянд. (агар мамлакат ўро шаҳрванди худ эътироф накунад ва ҳучатхоро барои баргаштан надихад, шиноснома мавҷуд набошад). Дар чунин мавридҳо, мақоми гуреза бинобар сабаби имканопазир будани рондан аз кишвар, ба мўҳлати шаш моҳ дода мешавад ва ин мўҳлатро мумкин аст, ки ба муддати боз шаш моҳ тамдид намоянд. Дар дигар ҳолатҳо ин мўҳлат ба мўҳлати чор сол низ дароз карда мешавад. Бо гузаштани ин мўҳлати панҷсола, шаҳрвандони хориҷӣ метавонанд, ки дар бораи иҷозати намути истиқомати доимӣ дархост намоянд. Ашхоси паноҳчӯяндаи ноболиғ пас аз ду моҳи додани дархост оиди гирифтани мақоми гуреза метавонанд, ки соҳиби намути истиқомати доимӣ гарданд.

2. ШВЕТСИЯ

А. Конунгузорӣ

Шветсия дар фарқият бо дигар мамлакатҳо, яке аз мамлакатҳои машҳур оиди додани паноҳгоҳ мебошад. Қисмати зиёди ашхоси паноҳчӯянда ба ин мамлакат бо тариқи ғайрилегалӣ (ғайрирасмӣ) меоянд, ки чунин ҳолат ба раванди додани мақом ягон таъсир намерасонад. Шветсия бо Раёсати кор бо гурезагони Созмони Миллалӣ Муттаҳид Созишнома дар бораи қабули гурезагонро аз рӯи

квота ба имзо расонидааст. Тибқи квотаи ҳарсола, ки онро Парламенти Шветсия тасдиқ намудааст, Шветсия дар як сол тахминан 1700 -1800 гурезагонот метавонад, ки қабул намояд (онҳоро дар лагери гурезагон дар мамлакатҳои рӯ ба таррақӣ чамъ меоваранд, яъне гурезагони гайримустақил омада дар назар дошта шудааст).

Санади асосии меъёрию ҳукукии Шветсия дар соҳаи мақоми гурезаҳо Санад оиди шаҳрвандони хориҷӣ ба ҳисоб меравад..

Б. Додани мақом

Ҳар як шахси дар бораи гирифтани мақоми гуреза дархосткарда соҳиби картаи СИБ мешавад. Чунин картаҳо ро ашхоси паноҳҷӯянда бояд, ки ҳатман бо худ нигоҳ дошта бошанд ва онро истифода баранд; масалан вақте, ки ашхоси паноҳҷӯянда ба назди духтур меравад ва ё ҳучати манзилиро дар ягон мақомот имзо менамояд, бояд, ки чунин ҳучатро бо худ дошта бошанд. Чунин карта барои гирифтани дору аз рӯи роҳхати духтур дар дорухона ва ё дар дигар вазъият низ даркор мебошад. Инчунин картаи мазкур дар мавридҳои низ зарур аст, ки агар шахс паноҳҷӯянда қонуний будани будубоши худро дар Шветсия тасдиқ намояд. Дар мавриде, ки СИБ картаро тамдид кардан зарур бошад, шахси дархосткунанда бояд, ки дар мӯҳлати як моҳ то лаҳзаи ба охир расидани мӯҳлати амали он, дар ин ҳусус ба нуктаи қабул ва бақайдгирӣ арз мекунад. Агар карта гум карда шуда бошад, шахси паноҳҷӯянда бояд, ки фавран дар ин бора ба мақомоти полтисия хабар диҳад. Ҳангоми гирифтани картаи нав маблағи бочи давлатӣ ба андозаи 50\$ пардохт карда мешавад. Агар шахси дархосткунанда намуди истиқомат гирифта бошад, пас ӯ бояд, ки СИБ - картаро баргардонид ба мақомоти салоҳиятдор супорад. Дар мавридҳои, ки агар дархосткунанда ҳудуди мамлакатро тарк намояд, дар ин мавридҳо низ бояд, ки СИБ - картаро баргардонид ба мақомоти салоҳиятдор супорад. Ҳангоми тасдиқ намудани мақоми гуреза дар Шветсия, мақоми муваққатӣ, ки дар давраи баррасии парванда дода шудааст бевосита ба намуди истиқомат иваз карда мешавад. Барои тасдиқи вазъи мазкур бояд, ки асоснокии ҳолати таъқиб бо асосҳои дар боло овардашуда исбот карда мешаванд.

Дар давраи баррасӣ намудани дархост оиди намуди истиқомат дар Шӯъбаи муҳоҷират, ба ашхоси паноҳҷӯянда пешниҳод карда мешавад, ки дар яке аз нуктаҳои муваққатии зист истиқомат намоянд. Дар Шветсия якчанд намуди нуктаҳои муваққатии зист вучуд доранд: меҳмонхонаҳо, хонаҳо ва дигар биноҳо. Масъалаи манзилро ҳуди ашхоси паноҳҷӯянда низ метавонанд ҳал намуда, дар хонаи наздикон ва ё шиносон истиқомат намоянд. Дар ин маврид, дархосткунанда вазифадор аст, ки сурога ва номи кӯчаи истиқомати худ ва рақами почтаааншро ба мақоми кор бо гурезаҳо хабар диҳад. Агар дархосткунанда масъалаҳои вобаста ба

манзилашро ҳудаш ҳал намуда бошад, пас вай метавонад, ки ба Шӯъбаи муҳоҷират дар бораи гирифтани маблағи ҳадапулӣ дархост намояд. Агар бинобар ягон сабаб шахс дар ҷойи истиқомати пешгарааш истиқомат намудан натавонад, пас метавонад, ки дар маркази (нуқтаи) қабул истиқомат намояд. Барои ин, дархосткунанда бояд, ки ба он марказе мурочиат намояд, ки дар он марказ ба қайд гирифта шудааст. Агар дархосткунанда соҳиби намуди истиқомат гардида, дар нуқтаи қабул истиқомат карда истода бошад, ҳадамоти муҳоҷират барои аз тарафи ӯ гирифтани кваттира мусондат мекунад.

Қисмати боби 3 - 3 – уми Санад оиди шаҳрвандони хориҷӣ се дараҷаи гурезагонро муаян намудааст: 1. Шаҳрвандони хориҷие, ки ҳатари асоснок мавҷуд аст, ки метавонанд дар мамлакаташон гирифтори ҳукми қатл ё ҷазои сахти ҷисмонӣ ва азобу шиканча гарданд. 2. Шаҳрвандони хориҷие, ки бинобар сабаби муноқишаи ҳарбии дохилӣ ва ё берунӣ ба ҳимоя эҳтиёҷ доранд ва ё бинобар садамаи табиӣ наметавонанд, ки ба кишварашон баргарданд. 3. Шаҳрвандони хориҷие, ки хавфи асоснок оиди мавриди тақиб қарор гирифтанишон бинобар мансубияташон ба гурӯҳи муаяни дорои майлони шаҳвонидошта вучуд дорад.

Вобаста ба қиёс бо шартҳои дар боло номбаргардидаи гурезагон, инчунин бояд илова намуд, ки «шахсе, ки шаҳрвандӣ надорад ва бо ҳамин сабаб дар кишвари мансубияташ қарор надорад, бо сабабҳои дар Конвенсия овардашуда бинобар хавфи воқеъӣ наметавонад ва ё ин, ки намехоҳад ба ватанаш баргардад, - чунин ашхос низ хориҷиёне эътироф карда мешавад, ки ба ҳимоя эҳтиёҷ доранд». Ҳам ба гурезагон ва ҳам ба одамоне, ки ба ҳимоя эҳтиёҷ доранд, намуди истиқомати доимӣ дода мешавад.

Тибқи қонунҳои Шветсия ҳамаи дархостҳо оиди гирифтани паноҳгоҳ ҳангоми гузаштан аз сарҳад ва ё берун аз ҳудуди давлат бояд, ки ба Раёсати миллии муҳоҷират (SIV) пешниҳод карда шаванд. Аз моҳи июли соли 2000- ум сар карда, то инҷониб мақомоти Статенс Миграционсверкет (Statens Migrationsverket-SMV) – мақомоти ҳокимияти маъмурие мебошад, ки маркази он дар Норчёпинг воқеъ мебошад ва шӯъбаи минтақавии он дар шаҳрҳои Мальмё, Гётеборг ва Стокгольм мебошанд. Ин мақомот барои гузаронидани сӯҳбат бо номзадҳо барои гирифтани паноҳгоҳ масъулияти пурра ва истисноиро дорад ва инчунин ин мақомот тасмими ниҳоиро дар хусуси онҳо қабул менамояд. Барои муаян кардани шахсияти номзад ба мақоми гуреза, аз ашхоси паноҳҷӯянда намунаи изи ангуштони даст ва сурат гирифта мешавад.

Ба шахсе, ки ба дархости ӯ дар бораи гирифтани паноҳгоҳ ҷавоби рад дода шудааст, барои дохил шудан ба ҳудуди Шветсия иҷозат дода намешавад ва ӯ бояд, ки фавран аз ҳудуди кишвар ронда шавад. Консепсияи (фарзияи) «дархости аниқӣ беасос» дар моддаҳои боби 8.8 пешбинӣ шудаанд. Тибқи ин консепсия (фарзия), дар мавридҳои зерин ба ашхоси

паноҳчӯянда Ғавран ҷавоби рад дода мешавад: 1. агар шахс аз мамлакате омада бошад, ки бо боварии комил метавон қайд кард, ки дар ин мамлакат вайрон кардани ҳуқуқи инсон ба амал намеояд; 2. дар мавриде, ки номзад ба мақоми гуреза аз мамлакате омада бошад, ки вайрон кардани ҳуқуқи инсон дар ин мамлакат ҷой дорад, аммо дархосткунанда сабаби пурсидани паноҳгоҳро асоснок карда наметавонад.

3. ГЕРМАНИЯ

А. Қонунгузорӣ

Германия низ дар баҳши қабули гурезагон яке аз мамлакатҳои вазъаш муътадил ба ҳисоб меравад. Заминаи асоси қонунгузориро дар ин кишвар чунин санадҳои меъриёи ҳуқуқӣ ташкил медиҳанд:

- *Конститутсияи Германия;*
- *Қонуни Германия «Дар бораи хориҷиён»;*
- *Қонуни Германия «Дар бораи гурезагон».*

Мувофиқи талаботи моддаи 16 Конститутсияи Германия талаботи асосие, ки дар асоси он шахс барои гирифтани мақоми гуреза ҳуқуқ пайдо мекунад, ин «таъкиби сиёсӣ» мебошад.

Б. Додани мақом

Мақоми гуреза ба ашхоси паноҳчӯяндае дода мешавад, ки дархости онҳо оиди гирифтани мақоми гуреза баррасӣ шудааст ва барои гуреза донишони онҳо асосҳои кифоя мавҷуд бошанд. Зимнан, тибқи қонунгузорию Германия, агар дархости шахс барои гирифтани мақоми гуреза рад шуда бошад, асосҳои ҳуқуқӣ ва дигар асосҳои мавҷуд бошанд, ки рондани чунин шахс ба мамлакати дигар ғайринимкон аст, пас ба чунин шахс иҷозат дода мешавад, ки муваққатан дар ҳудуди Германия будубош намояд.

Мувофиқи Қонуни Германия «Дар бораи хориҷиён» ашхоси паноҳчӯянда дорои чунин вазъи ҳуқуқӣ мебошанд:

- ҳамсари шахрванди хориҷӣ, ки паноҳгоҳи сиёсӣ гирифтааст, ба қўдакони ноболиги ӯ, ки никоҳ надоранд, мумкин аст, ки намуди истиқомат дода шавад (§17.3);
- шахсе, ки гурезаи сиёсӣ доништа шудааст, метавонад, ки ҳуқуқ ба истиқоматро дар давлат соҳиб шавад, агар ӯ дар муддати панҷ сол намуди истиқомат дошта бошад (§27.3.3). Ҳуқуқ ба омадан ҳамагуна маҳдудиятҳои муваққатӣ ва ҳудудиро барои истиқомат дар Германия аз байн мебарад.
- шахсе, ки гурезаи сиёсӣ доништа шудааст, аз ҳудуди Германия танҳо бо асосҳои таҳдид ба бехтарии ҷамъиятӣ ва тартиботи ҷамъияти ронда мешавад (§48.1.6);

- шаҳрванди хориҷие, ки дар хусуси гирифтани паноҳгоҳи сиёсӣ дархост кардааст, танҳо бо шарт ба охир расидани парвандаи сиёсӣ ва ғайримикон будани азнав баррасӣ намудани он, инчунин агар ӯ гурезаи сиёсӣ доништа нашоуда бошад, аз ҳудуди давлат ронда мешавад. (§48.3);
- шаҳрванди хориҷӣ наметавонад, ба давлате ронда шавад, ки дар он давлат ба ҳаёт ва озодии ӯ бинобар мансубияти наҷодӣ, динӣ, шаҳрвандӣ ва ё мансубият ба гурӯҳи муаяни иҷтимоӣ, андешаи сиёсӣ таҳдиди асоснок вучуд дошта бошад (§51.1). Агар шаҳрванди хориҷӣ бо асосҳои кофӣ барои бехатарии Германия ва амнияти ҷамъияти таҳдидро ба миён оварад, бо ҳукми суд барои содир кардани ҷиноятҳои махсусан хавфнок маҳкум карда шавад, ин муқаррарот татбиқ карда намешавад (§51.3).

Ҳангоми аз қаламрави давлат берун кардани шаҳрванди хориҷие, ки ба ҳаёт ва саломатии ӯ хатар таҳдид мекунад, шартҳои зарурӣ ин пешаки оғоҳ намудан дар бораи рондан аз кишвар ва таъин намудани мӯҳлати оқилона мебошад. Дар оғоҳинома бояд, ки номҳои давлатҳое, ки шаҳе ба ҳудуди он давлатҳо ронда мешавад, нишон дода шаванд. (§51.4); шаҳрванди хориҷӣ ба давлате, ки дар он давлат ба ӯ таҳдиди татбиқи азобу шиканча вучуд дорад, ронда намешавад. (§53.1); шаҳрванди хориҷӣ ба давлате, ки он давлат ӯро кофтукоб менамояд ва дар ин давлат ба ӯ ҳукми қатл таҳдид мекунад, ронда намешавад. Дар ҷунин мавридҳо, ҷун қоида қоидаҳои оиди амрнома супоридани шахс амал мекунад. (§53.2); шаҳрванди хориҷиро ба кишвари дигар рондан мумкин нест, то лаҳзаи баррасӣ намудани қарор оиди супоридан дар сурати мавҷуд будани дархости рӯякӣ оиди супоридан ё дархости давлати дигар дар бораи ҳабс, дар ҳамбастагӣ бо оғоҳ кардан оиди супорида (§53.3); шаҳрванди хориҷиро ба кишвари дигар рондан мумкин нест, агар аз татбиқ намудани Конвенсия оиди ҳуқуқи инсон ва озодиҳои асосии ӯ ҷунин пешбинӣ шавад, ки ба ҷунин кишвар рондан мумкин нест. (§53.4), агар хатари он мавҷуд бошад, ки дар дигар давлат ба шахси хориҷӣ татбиқи таъқиби ҷиноятӣ ва ҷазо вучуд дорад, агар бандҳои 1-4 §53 дигар муқараротро дарбар нагирианд, хатари мушахаси ҷазои қонунӣ тибқи тартиботи ҳуқуқи давлати дигар барои рондан аз кишвар монеъагӣ намешавад. (§53.5); рондани шаҳрванди хориҷӣ ба дигар давлат мумкин аст, ки бекор карда шавад, агар дар он давлат барои ин шахс хатари мушахас ба саломатӣ, ҳаёт ва озодияш таҳдид намояд. Агар ҳамаи аҳоли ва ё қисми аҳоли дар давлат гирифтори хатар гарданд ва шаҳрванди хориҷӣ низ ба ҳамин гурӯҳ дохил шавад, ҳангоми қабули қарор мувофиқи параграфи §54 дар бораи ба таъхир андохтани рондан ба назар гирифта мешаванд. (§53.6);

мақомоти олии замини федералӣ метавонад, ки дар асоси ҳуҷатҳои байналхалқии ҳуқуқӣ ва асосҳои гуманитарӣ ва ё ба хоҳири манфиати сиёсии Германия дар бораи ба дигар мӯҳлат ба таъхир андохтани рондани шаҳрванди хориҷӣ ва ё гурӯҳи хориҷиён амр бароварад, вале чунин мӯҳлат аз шаш моҳ зиёд буда наметавонад. Барои риоя кардани ягонагӣ дар амалияи ҳуқуқтатбиқкунии заминҳои федералӣ, чунин амр бояд, ки бо Вазорати қорҳои дохилии Германия мувофиқа гардонида шавад, дар мавриде, ки агар рондан аз кишвар ба мӯҳлати зиёда аз шаш моҳ ба таъхир мононида шавад. (§54).

Бақайд гирифтани мақоми гуреза дар Германия бо ҳуқуқи минбаъд гирифтани намуди истиқомати доимӣ ва шаҳрвандӣ мувофиқи якчанд санадҳои ҳуқуқии байналхалқӣ ба танзим дароварда мешаванд; махсусан Конвенсия «Дар бораи мақоми гуреза» аз 28 - уми июли соли 1951 ва Протоколи соли 1967, ки дар амал ворид намудани стандартҳои байналхалқии ҳимояи гурезагонро қорӣ менамояд, инчунин Эъломияи умумии ҳуқуқи башар, Конвенсияи Аврупои оиди ҳимояи ҳуқуқи инсон ва дигар санадҳои ҳуқуқии байналхалқӣ. *Тибқи ҳуҷатҳои дар боло номбаргардида, ин мамлакат дар мавриди зерин ба ашхоси паноҳҷӯянда мақоми гурезаро медиҳад: таъқиб гардидан бинобар андешаҳои сиёсӣ, таъқиб ва ҳафс бинобар мансубияти наҷодӣ, динӣ, миллӣ, мансубият ба гурӯҳи иҷтимоӣ.*

Ин мафҳум дар баъзе мавридҳо ба тариқи васеъ шарҳ дода мешавад ва он инчунин ашхоси гражданиеро низ дарбар мегирад, ки аз ҷанг ва муноқишаи ҳарбӣ фирор карда, паноҳгоҳ пурсидаанд.

Барои ба мақоми гуреза дар ин мамлакатҳо доғталаб шудан, шахс бояд, ки дорои асосҳои ҳуқуқии гирифтани паноҳгоҳ, ки дар Конвенсияи соли 1951 пешбинӣ шудаанд, бошад.

Дар ин рӯзҳо, муҳоҷират аз мамлакатҳои собиқ ИҶШСС оиди гирифтани мақоми гуреза як падидаи ҳеле маъмул гардидааст. Баъзан мардум чунин андеша доранд, ки гирифтани мақоми гуреза амалан ғайриимкон мебошад. Дар асл, гирифтани мақоми гуреза осон нест, вале он қараёни воқеъӣ аст. Чунин ҳолатро маълумотҳои расмӣ омӯрӣ тасдиқ мекунанд. Шумораи ашхосе, ки тайи солҳои 1999- 2000 сол аз мамлакатҳои собиқ ИҶШСС ба Германия ҳамчун ашхоси паноҳҷӯянда омада, мақоми гурезаро соҳиб шудаанд, чунин мебошанд: Федератсияи Россия - 26500 шахс, Украина - 8900 шахс., Белоруссия - 3600 шахс., Қазоқистон - 3700 шахс., Ўзбекистон - 1800 шахс., Грузия - 6900 шахс, Молдавия – 6100 шахс, Озарбойҷон - 10100 шахс., Арманистон - 15100 шахс, Тоҷикистон - 800 шахс.¹

Мувофиқи қонунҳои Германия мақоми гуреза ба шахс имкон медиҳад, ки, ба тариқи қафолатнок бо гузаштани 5-8 соли истиқомати доимӣ соҳиби шаҳрвандии ин мамлакат шавад.

¹ Ниг.: <http://business.rin.ru/cgi-bin/search.pl?action=view&num=342056&razdel=17&w=0>

Зимнан, танҳо ба гурезагон иҷозат дода шудааст, ки соҳиби мақоми душахравандӣ бошанд, махсусан дар он мамлакатҳое, ки ин муқараротҳо дар қонун пешбинӣ нашудааст. Инчунин онлаи гурезагон ҳуқуқ дорад, ки соҳиби квартираи алоҳида гардад, Масалан, оилаи аз чор нафар аъзо иборатбуда ҳуҷраи чорхонагӣ мегирад, ки аз майдони умумии 85- 100 метри квадратӣ иборат мебошад. Инчунин ҳуқуқи гурезагон ба сугуртаи ройгони тиббӣ, маорифи бепул, пардотҳои иҷтимоии ҳарсола, курсҳои бепули омӯзиши забон, ҳуқуқи ба кортаъминкунӣ таъмин карда мешавад.

Додани паноҳгоҳ дар Германия бо санади махсус ба танзим дароварда шудааст – ин Қонун «Дар бораи паноҳгоҳ » (Asylverfahrensgesetz) мебошад. Дар асоси ҳамин қонун, Идораи Федералӣ оиди додани мақоми гуреза ба шаҳравандони хориҷӣ (Bundesamt für die Anerkennung ausländischer Flüchtlinge) дар ҳусуси дарҳости додани мақоми гуреза қарор қабул менамояд. Инчунин маҳз ҳамин мақомот оиди масъалаи рондан аз кишвар тасмим қабул менамояд ва ё барои рондан аз кишвар монеъагӣ мекунад. Аммо, бояд қайд кард, ки хизматчиёни ин Идораи Федералӣ дар асоси дастурамалҳои аниқ амал намекунанд, онҳо дар асоси салоҳдиди худ фаъолият мебаранд ва қарор қабул мекунанд. Аз ин рӯ, дар ҳолатҳои ба ҳамин монанд қарорҳои ҳархела қабул карда мешаванд.

Дарҳост дар бораи гирифтани мақоми гурезаро мумкин аст, ки дар мақомоти сарҳадӣ дар сарҳади Германия ва ё дар ҳудуди мамлакат пешниҳод намуд: дар минтақа намояндагии Идораи федералӣ, дар шӯъбаи полисиа, дар Раёсати кор бо хориҷиён (Ausländerbehörde).

Инчунин тибқи қонунгузории Германия чунин як тартибот бо номи «тартиботи фурудгоҳӣ» вуҷуд дорад. Моҳияти чунин тартибот дар он ифода меёбад, ки он ашхосе, ки ба ин мамлакат ба воситаи тайёра (самолёт) омадаанд ва дарҳости гирифтани мақоми гурезаро ҳангоми гузаштани сарҳад ба ҳадамоти сарҳадии фурудгоҳ пешниҳод намудаанд, бояд, ки тартиботи фурудгоҳӣ)- ро гузаранд. Зимнан, бояд қайд намоем, ки дар чунин мавридҳо тавакали фавран рондан аз мамлакат хеле хеле калон мебошад.

«Тартиботи фурудгоҳӣ» дар се фурудгоҳҳои чорӣ карда шудааст, ки дар он ҷойҳо лагерҳо и пушида барои гурезагон ҷойгир шудаанд: Франкфурт-на-Майне, Мюнхен, Дюссельдорф, Берлин. Чунин тартиботҳо дар фурудгоҳ дар фарқият аз дигар тартиботҳо бо низоми ниҳоят саҳти назорат ва муракабӣ сурат мегирад.

Додани дарҳост оиди гирифтани мақоми гуреза дар ҳудуди Германия чунин сурат мегирад: додани дарҳост дар бораи гирифтани мақоми гуреза дар он маврид баамал бароварда ба ҳисоб меравад, ки агар аз «дарҳости ашхоси паноҳҷӯянда дарк карда шавад, ки ӯ кӯшиши

ҳимоя шудан аз тақибӣ сиёсиро дорад ва ё ҳимоя аз рондани беасосро (ё дигар намуди баргаштан) аз мамлакате, ки барои ӯ таҳдидҳо тибқи Конвенсияи Женева дар бораи гурезаҳо вучуд доранд». тақозо дорад

Баъд аз он, ки варақаи дархост оиди гирифтани мақоми гуреза пур карда мешавад, шахс дорои мақоми шахси паноҳҷӯянда ва «дорои иҷозати иқомат» дар Германия мегардад (Aufenthaltserlaubnis). Аз ҳамин лаҳза раванди баррасӣ намудани дархост оғоз меёбад ва пас аз якчанд рӯз ба ин шахс хабар дода мешавад, ки кай ва ба кучо барои гузаштани мусоҳиба ба Идораи федералӣ ҳозир шавад.

Мусоҳибаи аввал дар Идораи Федералӣ сӯхбати хеле муҳим ва муракаб ба ҳисоб меравад ва аз нуқтаи назари муаян кардани мақоми гуреза ниҳоят аҳамият дорад. Тасмими Идораи Федералӣ оиди додани мақоми гуреза дар асоси ҳамин мусоҳиба ва маводҳои дар асоси он таҳияшуда бароварда мешавад. Одатан, мусоҳиба аз саволҳо оиди шахсият, оила, касб оғоз мегардад. Чунин ба назар мерасад, ки ин саволҳо осебрасон бошанд, аммо онҳо ҳангоми муаян кардани мақоми гуреза хеле муҳим мебошанд.

Сипас Идораи Федералӣ ба масъалаи самти ҳаракати шахс, ки ӯ ба воситаи кадом самти роҳ ба Германия омадааст, аҳамият медиҳанд. Пеш аз ҳама, Идора кӯшиш менамояд исбот кунад, ки гуреза ба Германия ба воситаи давлате омадааст, ки дар Германия он давлат « давлати бехатар» доништа шудааст. Дар чунин маврид дархости шахс тибқи Созишномаи Дублин мумкин аст, ки рад карда шавад. Дувум, мақсади саволҳо оиди самти ҳаракат дар он ифода меёбанд, ки мусоҳибон кӯшиш мекунад, ки асосҳоеро дарёфт намоянд, ки шахси паноҳҷӯяндаро шахси сазовари боварӣ набуда эътироф кунанд.

Бо баробари ба охир расидани мусоҳиба одатан Идораи Федералӣ протоколи пурсишро ба суроғи шахс мефиристонад.

Идораи Федералӣ бояд, ки ба ҳамаи ҳолатҳо баҳо диҳад, то ин ки барои рондани шахс ба мамлакати дигар монеъагӣ эҷод мекунад.

Пас аз якчанд рӯзи гузаронидани мусоҳиба, ашхоси дархосткунанда аз Идораи Федералӣ қарори онро мегирад. Дар натиҷаи гузаронидани мусоҳиба (пурсиш), эҳтимолан яке аз чунин қароро мумкин бароварда шаванд:

- мувофиқи моддаи 16 а.1 Конституцияи Республикаи Федеративии Германия ба шахси паноҳҷӯянда мақоми гуреза дода мешавад («паноҳгоҳи калон»);
- мувофиқи Конвенсияи Женева аз соли 1951 шахси паноҳҷӯянда дорои мақоми гуреза мегардад ва ба ӯ ҳимоя аз рондани маҷбурӣ дода мешавад (мувофиқи §51.1 Қонун дар бораи хориҷиён ва моддаи 33.1 Конвенсия 1951 сол - «паноҳгоҳи хурд»);

- тибқи §53 Қонун дар бораи хориҷиён шахси паноҳҷӯянда паноҳгоҳро дар асосҳои гуманитарӣ (инсондӯстӣ) соҳиб мешавад,
- ба шахс рондан ба «давлати сеюми бехатар» таъин карда мешавад;
- дархост оиди гирифтани мақоми гуреза рад карда мешавад;
- дархост оиди гирифтани мақоми гуреза ҳамчун дархости «аниқи беасос» рад карда мешавад.

Вазъи ҳукукии «мӯътадил» - и гуреза - ин ба истилоҳ «паноҳгоҳи калон» мебошад. Дар фарқият бо «паноҳгоҳи хурд» ва «паноҳгоҳ бо сабабҳои гуманитарӣ», он шумораи васеи ҳуқуқ ба истиқомат ва ҳуқуқҳои иҷтимоиро кафолат медиҳад. «Паноҳгоҳи хурд» ва «Паноҳгоҳ бо сабабҳои гуманитарӣ» - ро дар Германия тибқи аҳдномаҳои (конвенсияҳои) байналхалқӣ медиҳанд. Ин ду вазъи ҳуқуқӣ пеш аз ҳама ҳимояро аз рондан кафолат медиҳанд.

«Паноҳгоҳи хурд» барои рондани инсон ба мамлакатҳое, ки дар он воқеъан барои ҳаёт ва саломатии ӯ таҳдид вучуд дорад, монеъагӣ ба миён меоварад. Асосҳои нисбати шахе татбиқ намудани ин намуди паноҳгоҳ, пеш аз ҳама ҳолатҳои истифодаи зӯроварӣ ва азобу шиканча мебошад.

Паноҳгоҳ бо сабабҳои гуманитарӣ» метавонад масалан, дар мавриди таҳдиди ҷазои ҷисмонӣ, новобаста аз он, ки он бо сабабҳои сиёсӣ алоқамандӣ дорад ё не, дода шавад. Гайриимкон будани кор ёфтани, ки бо рӯзгузаронӣ алоқаманд аст, низ метавонад, ки асос барои додани ин вазъи ҳуқуқӣ гардад.

Дар қонунгузориҳои Германия ҳуқуқи шахс барои шикоят овардан аз болои қарори додан ва ё надодани мақоми гуреза ба суд пешбинӣ гардидааст.

Шикояти апеллятсиониро ба суд метавонанд, ки шахси паноҳҷӯянда ва ё намояндаи мақомоти федералӣ пешниҳод намояд. (Bundesbeauftragter für Asylangelegenheiten). Аммо, азбаски намояндаи федералӣ ба Вазорати корҳои дохилии Германия бевосита иттилоот мекунад, дар давраи вучуд доштани ин мақом ягон ҳолати ба тариқи мусбӣ ҳал гардидани чун шикоят мушоҳида карда нашудааст. Аз ин рӯ, шикояти апеллятсиониро бевосита он шахсе пешниҳод менамояд, ки дархости ӯ оиди гирифтани мақоми гуреза рад карда шудааст.

Ба сифати суди зинаи аввал Суди Маъмури баромад мекунад (Verwaltungsgericht), зинаи дигари суддӣ - Суди Маъмурии Болоӣ мебошад, (Oberverwaltungsgericht), сипас Суди маъмурии федералӣ, (Bundesverwaltungsgericht) ва зинаи охирони суддӣ - Суди Федералии конституционӣ (Bundesverfassungsgericht) мебошад.

Шахси паноҳҷӯянда метавонад, ки дар давраи баррасӣ намудани парвандаи ӯ аз тарафи суд дар Германия будубош намояд. Муҳим он

аст, ки барои баррасӣ намудани суд, то оғози мохиятан баррасӣ намудани суд далелҳо ва нишондодҳои нав (хучатҳо, шаҳодатномаҳо) пешниҳод карда шаванд, то ки суд онҳоро ҳаматарафа омӯзад. Аз аризадиҳандагон тақозо карда мешавад, ки онҳо пештар мавриди тақиб қарор гирифта буданд ё не, дар байни таъқибҳои пештара ва тақибҳои дар ояда ба миён меомада робита вучуд дорад ё не.

Пас аз якчанд моҳ парванда дар суд баррасӣ карда мешавад. Чун қоида, парвандаро як судя баррасӣ мекунад, ва ӯ метавонад, ки аз дархосткунанда бори дигар тақозо намояд, ки барои ҷӣ ва бо кадом сабаб ӯ кишварашро тарк карда, барои паноҳгоҳ пурсидан ба Германия омадааст.

4. БЕЛГИЯ

А. Қонунгузори

Қонуни асосии ин кишвар, ки масъалаи додани мақоми гурезаро ба танзим медаварад, ин Қонун « Дар бораи хориҷиён» мебошад. Қонуни мазкур дар асоси санадҳои ҳуқуқии байналхалқӣ ва санадҳои Иттиҳоди Аврупо таҳия шудааст.

Б. Додани мақом

Ба мисли дигар мамлакатҳои Аврупо, тибқи қонунгузориҳои Белгия барои гирифтани мақоми гуреза бояд бо дархост оиди гирифтани мақоми гуреза ба Бюро оиди қорҳои хориҷиён (Office des Etrangers, ОЕ) муроҷиат кардан даркор аст.

Мувофиқи қонунгузориҳои Белгия тартиби гирифтани мақоми гуреза аз ду марҳила иборат аст. Дар марҳилаи якум, мақомоти муҳоҷирати кишвар масъалаи дастрасӣ ба ҳудуди мамлакатро баррасӣ менамоянд, тасмим оиди натиҷаҳои мусоҳибаи аввал қабул карда мешавад. Дар марҳилаи дуюм имконияти додани мақоми гуреза баррасӣ карда мешавад.

Дар марҳилаи якум ҳолатҳои он, ки оё ашхоси паноҳҷӯянда ягон асос барои гирифтани мақоми гуреза доранд ё не ва оё онҳо аз ягон « мамлакати бехатар» омадаанд ё не таҳқиқ карда мешаванд. Дар давраи мусоҳибаи аввал, агар зарурият ба миён ояд, тарҷумони бепул дода мешавад. Одатан, мусоҳиба дар давоми якуним ё ду соат гузаронида мешавад. Қарор оиди натиҷаҳои мусоҳиба ба дархосткунанда ҳуди ҳамон рӯз ва ё дертар эълон карда мешавад.

Дар натиҷаи мусоҳиба яке аз ин ҳучатҳо дода мешаванд:

1). «Аннекс 26» («Annex 26», номи фламандӣ «Bijlage26»)- ин ҳучат ҳуқуқи дар Белгия истодан ва иштирок намуданро дар раванди гирифтани мақоми гурезаро тасдиқ менамояд.

2). «Аннекс 26 Б» («Annex 26B») ин ҳуҷат чунин мазмунро дорад, ки ба шахси паноҳҷӯянда амр дода мешавад, ки дар муддати панҷ рӯз ҳудуди мамлакатро тарк намояд.

Агар дар давраи аввал қарори Бюро оиди қор бо хориҷиён манфӣ бошад, пас шахси манфиатдор метавонад, ки ба Комиссияи Генералӣ оиди гурезагон ва Ашхоси Бешаҳрванд (Commissariat General aux Refugies et Apatrides, CGRA) «шикояти фаврӣ» пешниҳод намояд. Шикоят ё худ (апелятсия) бояд, ки дар *муддати се рӯзи қорӣ* пас аз гирифтани огохинома дар бораи рад қардани дархост оиди додани мақоми гуреза пешниҳод қарда шавад. Барои ҳамин мақсад, бланки стандартӣ ва пурсишнома (анкета) пур қарда мешавад, ки ин ҳуҷатҳоро аз Бюро гирифтани имконпазир аст: барои пур қардани ин ҳуҷатҳо ашхоси паноҳҷӯянда ҳамчун кӯмак метавонанд, ки ба корманди иҷтимоӣ ва ё адвокат муроҷиат намоянд. Мақтуб бо замимаи шикоят ба воситаи почта ба суроғи Комиссияи Генералӣ оиди Гурезагон ва Ашхоси Бешаҳрвандӣ фиристонида мешавад. Пас аз ин, зарур аст, ки рӯзи сӯхбати такрорӣ интизор шудан дарқор аст. Додани шикояти апеллятсионӣ иҷрои қарорро дар бораи рондан аз кишвар бозмедорад.

Комиссияи Генералӣ бо дархосткунанда пурсиши иловагӣ мегузаронад. Аризадиҳанда метавонад, ки дархост оиди ба ӯ пешниҳод намудани адвокати бепулро барои иштирок дар мусоҳиба арз намояд. Комиссияи Генералӣ бояд, ки дар муддати 30 рӯз қарор қабул намояд, аммо ин қонда мунтазам вайрон қарда мешавад. Дар натиҷаи баррасӣ намудани дархости такрорӣ, ба шахси манфиатдор ҳуҷати «Аннекс 26» - ро бармегардонанд, ки он мазмуни минбаъд иштирок намудан дар раванди гирифтани мақоми гурезаро дорад ва ё ба ӯ ҳуҷати «Тер 10» («Ter10») – ро медиҳанд, ки дар он амрнома оиди дар мӯҳлати серӯза тарк қардани ҳудуди мамлакат пешбинӣ шудааст. Аз рӯи намуди беруна, ҳамаи ин ҳуҷатҳо ба ҳамдигар монанд ҳастанд ва танҳо бо ифодаи дар қисми болоии тарафи рост нишондодашуда аз ҳамдигар фарқ мекунад.

Агар Комиссияи Генералӣ қарори манфӣ қабул намуда бошад, нисбати ин қарор шикоят овардан мумкин аст. Чунин шикоятро ба Шӯрои давлатӣ (Conseil d'Etat) дар муддати 30 (сӣ) рӯз пешниҳод қардан мумкин аст. Додани шикоят ба қабули қаррор оиди рондан аз мамлакат таъсир расонида наметавонад. Нақши Шӯрои Давлатӣ танҳо бо санҷидани қонунӣ будани қарори Комиссияи Генералӣ ва Шӯрои Давлатӣ маҳдуд қарда шудааст, зеро он вақолат дорад, ки далелҳои дар парванда бударо азнав ва пурра санҷад. Додани чунин шикоят аз рӯи нарх хеле қиммат меистад.

Дар чунин маврид рондани шахсро танҳо бо роҳи суддӣ мавқуф гузоштан мумкин аст. Суд муаян менамояд, ки оё рондан метавонад, ки ба ин шахс зарари қиддӣ ва ислоҳнашаванда расонад

ва агар чунин хатар мавҷуд бошад, ба шахс иҷозат дода мешавад, ки то қабули қарори Шӯрои Давлатӣ дар ҳудуди давлат будубош намояд. Одатан, барои баррасӣ намудани ин масъала дар Шӯрои Давлатӣ ду сол вақт мегузарад. Агар Шӯрои Давлатӣ қарори Комиссияи Генералиро ғайриқонунӣ эътироф намояд, пас парванда оиди додани мақоми гуреза бояд, ки азнав баррасӣ карда шавад.

Агар дар давраи аввал шахс иҷозати истодан дар мамлакатро гирифта бошад (сабабҳои аз мамлакаташ баромадан узрнок дониста шуда бошанд, ки дар мамлакаташ ӯ дучори тақиб гаштааст, тарҷуман ҳолаш ҳақиқӣ мебошад), пас, давраи дуҷум оғоз меёбад, ки дар он масъалаи имконияти гирифтани мақоми гуреза баррасӣ карда мешавад.

Дар ибтидо парвандаро Комиссияи Генералӣ оиди гурезагон ва ашхоси бешаҳравандӣ барасӣ мекунад. Тарафҳои манфиатдор бояд, ки ба мусоҳибаи такрорӣ даъват карда шаванд, дар мавриди ғайриимкон будани он, масалан бо сабабҳои тиббӣ, қарор дар асоси ҳисоботи ҳаттӣ бароварда мешавад. Маҳдудиятҳои вақт, ки тибқи он Комиссияи Генералӣ бояд қарор қабул намояд, вучуд надоранд, аммо пешбинӣ карда мешавад, ки ин мӯҳлати ду моҳро дарбар мегирад. Дар таҷриба барои ин мумкин аст, ки аз ду моҳ то ду сол мӯҳлат талаб карда шавад.

Мусоҳибаи такрорӣ ба мисли мусоҳибаи аввала мебошад, аммо он нисбатан пурратар ва муфасалтар гузаронида мешавад. Дар ин пурсиш адвокат метавонад, ки иштирок намояд.

Одатан иттилоотро оиди натиҷаи мусоҳиба ба воситаи почта ҳадди ақал дар мӯҳлати ду ҳафта мефиристонанд, аммо одатан ин мӯҳлати зиёдтаро низ дарбар мегирад.

Агар Комиссияи Генералӣ тасмими манфӣ қабул карда бошад, шахси манифатдор метавонад, ки шикоятӣ апелляциясиро ба Комиссияи шикоятҳо (Commission permanente de recours des refugies, CPRR) дар муддати 15 рӯз пас аз гирифтани огоҳинома дар бораи рад кардан пешниҳод намояд. Шикоят бояд, ки ба забони фаронсавӣ ва ё фламанدى тартиб дода шавад ва он бояд, ки моҳиятан асоснок бошад, беҳтар мебуд, ки агар он бо кӯмаки адвокат тартиб дода шавад.

Аз моҳи майи соли 1993 Раёсати кор бо гурезагони Созмони Миллалӣ Муттаҳид дигар аъзои Комиссия оиди шикоятҳо намебошад, вале агар ягон тарафи манифатдор бо дархост ба онҳо муроҷиат намояд, ин мақомот метавонад, ки андешаҳои худро оиди муроҷиат баён кунад. Ба ҳисоби миёна барои гузаштани ҳамаи зинаҳои баррасӣ то Комиссия оиди шикоят як сол вақт масраф мешавад.

Агар шахси паноҳҷӯянда аз Комиссияи шикоятҳо ҷавоби рад гирифта бошад, ӯ метавонад, ки нисбати он ба Шӯрои давлатӣ дар муддати 60 (шаст) рӯз шикоят оварад.

Дар ҳар марҳилаи шикоят, шахси паноҳҷӯянда ҷавоби муроҷиати худро ба воситаи почта мегирад. Ҳамагуна шикоятҳо бояд, ки дуруст,

асоснок, ба забони фаронсаӣ ва ё ба забони фламандӣ навишта шаванд. Ашхосе, ки дар лагерҳо истиқомат мекунанд, метавонанд, ки маслиҳати ҳукукиро аз тарафи кормандони иҷтимоӣ гиранд.

Танҳо пас аз ҷавоби мусбат дар натиҷаи мусоҳибаи дуввум, шахси дархосткунанда метавонад, ки вазъи гуреза ва намуди истиқоматро дар Белгия соҳиб шавад. Пас аз панҷ сол шахе метавонад, ки дархост оиди гирифтани шахрвандии Белгияро пешниҳод намояд.

Тибқи қонунгузориҳои Белгия гурезагон ва ашхоси паноҳҷӯянда ҳукуки интиҳоб кардани ҷойи истиқоматро доранд. Аммо, Қонун дар бораи хориҷиён нақшаи ҷобачогузориҳои ашхоси паноҳҷӯяндаро пешбини намудааст, ки тибқи он тавозуни баробари ҷойгиркунонии онҳоро дар минтақаҳои мунитсипалии дарбар мегирад. Мувофиқи ин қонун, ашхоси паноҳҷӯянда бояд, ки дар лагери гурезагон истиқомат намоянд, вагарна онҳо кӯмаки молиявӣ гирифта наметавонанд. Аммо вақтҳои охир дар лагерҳо ҷойҳо барои ҷойгир намудани ашхоси паноҳҷӯянда намерасанд. Барои ҳамин, дар баъзе мавридҳо ашхоси паноҳҷӯяндае, ки дар лагер зиеда аз ҷор моҳ истиқомат кардаанд, иҷозат медиҳанд, ки аз он баромада раванд, ҳарчанд, ки дархости онҳо ҳанӯз дар марҳилаи якуми баррасӣ қарор дорад. Дар чунин ҳолат онҳо ба Маркази Ҷамъияти Кӯмаки Иҷтимоӣ (Centre public d'aide sociale, CPAS) фиристонида мешаванд, то ин, ки аз он ҷой кӯмаки молиявиро барои пардохти манзил гиранд.

Дар айни замон дар Белгия 12 лагери давлатӣ барои ашхоси паноҳҷӯянда, 17 лагери Ҷамъияти Салиби Сурхи Давлати Белгия ва марказҳои махсусгардонидашуда мавҷуд ҳастанд, ки дар он ҷой ашхоси паноҳҷӯянда як шабонарӯз хоб карда метавонанд. Ба гайр аз ин, аз моҳи январӣ соли 1999 инҷониб имконияти фиристонидани гурезагон ба лагерҳои ташкилотҳои гайридавлатӣ имконпазир гардид, масалан ташкилоти OCIV (Overlegcentrum Integratie Vluchtelingen) ва CIRE (Coordination et initiative pour refugies et etrangers). Дар айни замон OCIV ва CIRE таъмини ҷойҳои хобро дар ҳаҷми 500 ва 600 адад таъмин менамоянд, ки онҳо дар лагерҳои хурд дар хонаҳои алоҳида ҷойгир мебошанд. Кӯмаки молиявӣ ва моддӣ низ аз тарафи ин ташкилотҳо ба амал бароварда мешавад.

Ашхоси паноҳҷӯяндае, ки дар марҳилаи аввали муаян намудани мақоми гуреза қарор доранд, ҳукуки қор карданро надоранд. Дар марҳилаи дуюм бошад, онҳо метавонанд, ки иҷозатнома барои қор гиранд, ба шарте, ки қордиханда бо дархост муроҷиат намояд. Он қувваи амал дорад то он мавриде, ки дар масъалаи додан ва ё надодани мақоми гуреза қарори ниҳой қабул карда мешавад. Аммо, барои ашхоси паноҳҷӯянда вобаста дар давомнокии қор ва намуди қор маҳдудиятҳо вучуд доранд.

Дар Белгия барои гурезагон якчанд барномаҳо оиди омӯзиши забонҳои фаронсавӣ ва ё фламанدى мавҷуд аст, аммо, бинобар барзиёд будани талабгорион ва маҳдуд будани шумораи ҷойҳои омӯзишӣ, муддатҳои дароз дар навбат истодан зарур аст.

Фарзандони ашхоси паноҳҷӯянда дар мактабҳои Белгия бе ягон маҳдудият барои таҳсил қабул карда мешаванд. Онҳо аз пардохти бақайдгирӣ, ки одатан хориҷиён пардохт менамоянд, озод мебошанд. Низомии мактаби Белгия мавҷудияти синфҳои махсусро пешбинӣ менамояд, ки дар он кӯдаконе, ки забони фаронсавӣ ва ё фламандро наметавонанд, таҳсил карда метавонанд. Вале, ин синфҳо пур аз талабагон мебошанд, махсусан дар шаҳрҳои калон, барои ҳамин кӯдакон мӯҳлатҳои зиёд интизор мешаванд, ки дар он ягон ҷой ҳолӣ шавад.

Кӯмаки молиявӣ ба ҳамаи ашхоси сарпаноҳҷӯянда дода намешавад, зеро онҳое, ки дар лагерҳо истиқомат мекунанд, дар ҳамаи ҷойҳои хӯрока ва манзил мегиранд ва наметавонанд, ки дигар ягон намуди кӯмакро аз Маркази Ҷамъияти кӯмаки Иҷтимоӣ (CPAS) гиранд. Боқимонда ашхоси паноҳҷӯянда кӯмакро дар маркази ҷойи истиқомат ва ё ҷойи қайд мегиранд. Андозаи кӯмаки иҷтимоӣ баробар аст ба андозаи ҳадди аккалии кӯмаки иҷтимоӣ, ки истиқоматкунандагони Белгия мегиранд.

5. КИПР¹

А. Конунгузорӣ

Дар байни 44 мамлакати дунё, Кипр яке аз ҷойҳои аввалинро вобаста ба шумораи дархостҳои гирифтани мақоми гуреза ишғол мекунад. Дар фарқият бо соли 2009, шумораи дархостҳо оиди гирифтани мақоми гуреза дар Кипр ба тариқи назаррас паст фаромадааст; то 30 - уми апрели соли 2010 шумораи дархостҳо ҳамагӣ 700 адад мебошад. Дар соли 2009 ҳамагӣ 2663 дархост оиди гирифтани мақоми гуреза пешниҳод шуда буданд. Дар Кипр ба ҳисоби миёна, мӯҳлати баррасии дархост аз шаш моҳ то як солро ташкил медиҳад. Бояд қайд кард, ки ба ҳар ҳазор нафар аҳолии Кипр сӣ нафар шаҳрвандони хориҷӣ - ашхоси паноҳҷӯянда рост меоянд. Дар ҷои яқум оиди дархости гирифтани мақоми гуреза шаҳрвандони Сурия мебошанд. (асосан миллатҳои ақалият аз ҳисоби курдҳо), дар ҷои дуюм – шаҳрвандони Шри Ланка мебошанд. Ҳамагӣ аз 1 - уми январи соли 2002 то инҷониб аз тарафи хориҷиён 42 217 дархост оиди гирифтани мақоми гуреза пешниҳод шудааст.

¹ Ниг.: http://prokipr.ru/lawyer_refugee.html

Дар соли 2000- ум дар Кипр Қонун «Дар бораи гурезаҳо» ба қувваи қонунӣ даромад, ки он ба талаботи стандарҳои байналхалқӣ ва талаботи Ковенсияи Созмони Миллалӣ Муттаҳид «Дар бораи гурезаҳо» аз соли 1951 мутобиқат мекунад. Дар қонун аниқ нишон дода шудааст, ки ҳо ҳукуқи пешниҳод намудани дархост оиди гирифтани мақоми гурезаро доранд, бо кадом сабабҳо дархостро рад кардан мумкин аст ва тартиби баррасӣ намудани дархостҳо чигуна мебошад.

Б. Додани мақом

Мувофиқи параграфи 11 Қонун «Дар бораи гурезагон» ашхоси паноҳҷӯянда метавонанд, ки дархосташонро оиди гирифтани мақоми гуреза дар нуктаҳои рафтуомад ба Ҷумҳурии Кипр, инчунин дар ҳамагуна нуктаҳои полис ва дар ҳамагуна офисҳои Маъмурияти кор бо гурезагони Кипр пешниҳод намоянд. Дар лаҳзаи пешниҳод намудани дархост ба мақомоти ҳокимияти давлатӣ, мақомоти ҳокимият бояд, ки дархоткунандаро дар ин хусус хабардор намоянд:

- дархосткунанда барои паноҳгоҳ чустан дорои кадом ҳукуку ўҳдадорихо мебошад;
- дар бораи ҳукуқи ӯ барои тарҷумаи ройгон;
- дар бораи ҳукуқи якҷоя бо адвокат дар ҳамагуна маврид робита барқарор намудан бо Офиси Созмони Миллалӣ Муттаҳид оиди масъалаи гурезагон ва ё ҳамагуна ташкилотҳои гурезагон.
- Иттилоот бояд, ки бо забони дастрас ва фаҳмо пешниҳод карда шавад.

Дар параграфи 12 Қонун дар бораи гурезаҳо он ҳолатҳои пешбинӣ шудаанд, ки хангоми он ариза барои додани паноҳгоҳ беасос ҳисобида мешавад:

- набудани асоси моҳияти таъкибнамоӣ, агар чунин ҳолат ба мафҳуми муайян кардани сабаб барои додани паноҳгоҳ тибқи маънидодкунии Созмони Миллалӣ Муттаҳид мувофиқат накунад;
- набудани иттилоот дар бораи шахсияти дархосткунанда;
- иттилооти пешниҳодшуда аниқ ғайривоқеъӣ бошад ва ба фактҳои умумэтирофшуда мухолифат кунад;
- дар ариза хулосарониҳои бардурӯғ ва гумроҳкунанда мавҷуд мебошанд:
 - шаҳодатномаи муайян кардани шахсият сохтакорӣ кардашуда бошад, аризаи бардурӯғ, иттилооти бардурӯғ, ки ҳучатҳои аризадиҳанда гум шудаанд, ба ҷойи номи ҳақиқии худ номи бардурӯғро қайд намояд;

- пинҳон кардани иттилоот оиди додани ариза дар бораи гирифтани мақоми гуреза дар давлати дигар, махсусан бо ҳуҷатҳои сохтациорикардашуда, далели он, ки парвандаи вай дар давлати дигар баррасӣ гардида, рад карда шуда буд, мақсади асосии дархост нияти аз ронда шудан аз кишвар озод шудан аст, набудани далелҳои қонеъкунанда, ки ба ҳақиқат мувофиқ будани дархостро тасдиқ кунанд.

Инчунин дар параграфи 12 (А) Қонун «Дар бораи гурезаҳо» характеристикаи кишварҳое дода шудааст, ки дар онҳо ҳафти ҷиддии таъкиб вучуд надорад. Ин ҳолат бо чунин омилҳо муайян карда мешавад:

- шумораи умумии дархостҳо дар бораи гирифтани мақоми гуреза аз шаҳрвандони ин давлат;
- иштироки давлат дар Аҳдномаҳо (конвенсияҳо) оиди ҳуқуқи инсон ва иҷро намудани ўҳдадориҳо вобаста ба ҳамин аҳдномаҳо.
- мавҷудияти институтҳои демократӣ, ки ҳимояи ҳуқуқи инсонро таъмин менамоянд, вазъи мўътадил дар ҳаёи иҷтимоӣ ва сиёсӣ.

Зимнан, аз ин бармеояд, ки дархостҳо аз шаҳрванди давлати демократӣ низ метавонанд, ки ба гурӯҳи «дархостҳои беасос» дохил карда шаванд, ба шарте, ки ў далелҳои бозғатимоди дигар будани авзоъро дар кишвараш пешниҳод накунад.

Мафҳуми «давлати сеюми бехатар» дар параграфи 12 Қонун «Дар бораи гурезаҳо» пешбинӣ карда шудааст. Чунин давлатҳо бояд, ки ба талаботҳои зерин ҷавобгӯӣ бошанд:

- дар он ҷой (давлат) таҳдид ба ҳаёт ва бехатарии дархосткунанда вучуд надорад; таҳдиди зери азобу шиканча ва муносибати бераҳмона қарор гирифтани вучуд надорад;
- ба дархосткунанда додани паноҳгоҳ дар давлати сеюм кафолат дода шуда буд ва ё, ки он дар асоси қонунҳои ҳамин кишвар кафолат дода шудааст.

Агар дархосткунанда барои гирифтани мақоми гуреза аз «давлати сеюми бехатар» омада бошад, пас барои ў низ ниҳоят мушкил мебошад асоснок будани ҷустуҷӯи паноҳгоҳро исбот намояд.

6. ВЕНГРИЯ

А. Конунгузорӣ

Санади асосии меъёрию ҳукукии Венгрия - ин Қонун «Дар бораи гурезаҳо» аз 1.03.1998 сол мебошад.

Б. Додани мақом

Мувофиқи Қонун «Дар бораи гурезаҳо, гуреза - ин шахси мансубияти дигари шаҳрвандӣ ё бешаҳрванд (минбаъд «хориҷӣ») мебошад, ки бинобар сабаби таъкиб, инчунин бо сабаби тарси асоснок, ки бинобар мансубияти наҷодӣ, динӣ, ҷинсӣ, шаҳрвандӣ, мансубият ба гурӯҳи иҷтимоӣ, андешаи сиёсӣ мавриди таъкиб гирифташудан кишвари мансубияти шаҳрвандияшро тарк намудааст ва дар ҳудуди Ҷумҳурии Венгрия буда, аз ҳимояи давлати худ даст кашидааст ва ё намухоҳад, ки истифода барад, ба шарте, ки ин шахс дар асоси дархостааш аз тарафи мақомоти қорҳои гурезагон гуреза доништа шудааст.

Мувофиқи моддаи 4 Қонун «дар бораи гурезагон» дар мавридҳои зерин ба шаҳрвандони хориҷӣ мақоми гуреза дода намешавад:

а) ҳамаи сабабҳои, ки дар бандҳои бобҳои D, E ё F моддаи 1 Конвенсия аз соли 1951 пешбинӣ шудаанд;

б) ашхосе, ки будубош ва фаъолиятҳои дар Венгрия ба манфиати амнияти миллӣ таҳдид менамояд, гумон дар ин қирдор асоснок мебошад, дар тартиботи пешбини кардашудаи модаҳои 32 2) Конвенсия аз 1951 сол;

с) ашхосе, ки аз мамлакатҳои омада бошанд, ки мувофиқи қонуни мазкур ин мамлакат ҳамчун мамлакати бехатар шинохта мешаванд ва ё давлати сеюми бехатар мебошанд, ва дархосткунанда исбот карда натавонад, ки мамлакат ба шартҳои дар моддаи 2 d) пешбинӣ кардаи қонун ҷавобгӯӣ нест;

д) ашхосе, ки такроран бо дархост оиди гирифтани мақоми гуреза бо ҳамон асоси воқеии пештара муроҷиат кардаанд ва ин асосҳо пештар барои гуреза донистани ин шахс асос нашуда буданд.

Инчунин тибқи қонунҳои Венгрия дар ҳолатҳои зерин низ ба шаҳрвандони хориҷӣ мақоми гуреза дода намешавад:

- шахсе, ки ҳудудҳои шароит барои таъкиб гардида нашро ба миён овардааст, ки дар натиҷа пас аз баромада рафта аз мамлакати мансубияти миллиаш мавриди таъкиб қарор гирифтааст ва ё таҳдиди ҷунун ҳатро вучуд дорад;
- ашхосе, ки новобаста аз огоҳии ҳагӣ, яқинд маротиба ӯҳдадорихоношро, ки дар моддаи 16 а) с) Қонун пешбини шудааст, вайрон намуданд ва бо ҳамин рафти баррасии парвардари низ вайрон намуданд.

Мувофиқи модаи 14 Қонун «Дар бораи хориҷиён», ашхоси дар бораи гирифтани мақоми гуреза дархостнамуда, ашхоси мувақатан дар зери ҳимоя қарор дошта, ашхоси иҷозати будубош гирифта, ҳақ доранд, ки дар ҳудуди Венгрия будубош намоянд.

Шахси дар бораи гирифтани мақоми гуреза дархостнамуда ҳақ дорад, ки:

- ҳуҷате дошта бошад, ки шакли он бо муқарароти махсуси қонун муаян карда шудааст, шаҳодатномае дошта бошад, ки шахсияти ӯро тасдиқ намояд ва ба тариқи қонунӣ дар ҳудуди Венгрия будани ӯро муаян намояд;
- дар раванди баррасии дархост аз манзил истифода барад ва тибқи қонунӣ номбурда ва декретҳои Ҳукумат ҳамчун кӯмак истифода намояд.
- Бо Комиссари Олии Созмони Милали Муттаҳид оид ба қори гурезагон ва ё ҳамагуна созмони дигари гурезагон ба мақсади таъмини манфиатҳои қонунӣ дар рафти баррасии додани мақоми гуреза робита ва ҳамкорӣ намояд.

Шахси дар бораи гирифтани мақоми гуреза дархостнамуда ӯҳдадор аст, ки:

а) дар маркази қабулгоҳ ва ё ҳамагуна ҷойи дигар, ки мақомоти қор бо гурезагон муаян кардааст, будубош ва истиқомат намояд;

б) бо мақомоти қор бо гурезагон ҳамкорӣ намояд, азҷумла маълумотро оиди худ диҳад, ҳуҷатҳоро пешниҳод намояд, барои гирифтани изи даст ва сурат муҳолифат накунад, барои азназаргузарони бағоч, либос муқобилият нишон надиҳад, дар бораи амвол ва даромадаш маълумот пешниҳод намояд;

с) муоинаи тиббиро гузарад, дар мавриди гирифтори бемории хавфнок гардиданаш аз ҳамаи ташиҳои тиббии муқараргардида гузарад.

д) ягон қорро ба зимааш нагирад, бар истиснои қор дар маркази қабулгоҳ.

Мувофиқи қонунгузори Венгрия оиди вазъи ҳуқуқи гурезагон, агар тартиби дигар дар қонун ё декретҳои Ҳукумат пешбинӣ нашуда бошад, гурезагон дорои ҳамаи ҳуқуқи ӯҳдадорӣ ҳамаи мебошанд, ки шаҳрвандони Венгрия дорои мебошанд, бар истиснои ҳуқуқи ва ӯҳдадорӣ, ки дар қонунгузори Венгрия пешбинӣ шудаанд.

Масалан, гуреза: а) ҳуқуқи овоз додан надорад; б) ба хизмати ҳарбӣ даъват карда намешавад; с) вазифаҳоеро, ки тибқи қонун танҳо шаҳрвандони Венгрия ишғол карда метавонанд, ишғол карда наметавонанд.

Дар баробари ин, гуреза ҳуқуқ дорад, ки: а) шаҳодатномаи муаянкунандаи шахсият дошта бошад, ки шакли онро муқарароти қонун муаян кардааст, инчунин соҳиби ҳучати сафар бо ду забон тибқи Конвенсияи соли 1951 бошад б) кӯмак гирад, аз хизматрасонӣ ва имтиёзҳои дар қонунҳо ва декретҳои Ҳукумат пешбини гардида истифода барад. с) роӣгон аз қурсҳои омӯзиши забони венгерӣ истифода барад.

7. ПОЛША¹

А. Қонунгузорӣ

Масъалаҳои додани мақоми гуреза дар асоси муқарароти Қонун «Дар бораи ба ҳориҷиён додани ҳимоя дар ҳудуди Ҷумҳурии Полша» аз 13. 07. 2003 сол муаян карда мешавад.

Б. Додани мақом

Дарҳостро дар бораи додани мақоми гуреза ҳангоми ворид шудан ба ҳудуди Полша ва ё ҳангоми будубош дар ин мамлакат пешниҳод карда мумкин аст. Имконияти берун аз ҳудуди Полша истода, дарҳост қардани мақоми гуреза вучуд надорад.

Дарҳост дар бораи додани мақоми гуреза бо чунин тартиб дода мешавад: ҳангоми аз нуқтаи назорати сарҳадӣ гузаштани шахс - дар нуқтаи Хадамоти сарҳад ба воситаи командири бахш, ҳангоми будубош дар ҳудуди Полша ба шӯъбаи Надвислянский Хадамоти сарҳад ба воситаи командири шӯъба ё ин, ки ҳангому будубош дар ҳудуди Полша (дар марказҳои пушида барои ҳориҷиён) дар шӯъбаи хадамоти сарҳад, ки дар ҳудуди он муассисаи гурезагон ҷойгир мебошад, ба воситаи командири шӯъба супорида мешавад.

Дарҳост шахсан ба воситаи пур қардани формуляр (шакли муаяни ариза) пешниҳод карда мешавад. Ҳангоми гузаштани ин раванд, инчунин амалҳои зеринро низ анҷом додан зарур аст: суратгирӣ, дактилоскопиякунонӣ (нисбати ашхоси аз 14 сола боло), ташҳиси тиббӣ (аз ҷумла бо мақсади муаян қардани синнусол), санҷиши шахсӣ, санҷиши бағоч, ба депозит гузоштани ҳучатҳои сафар ва ғайраҳо.

Дарҳости (аризаи) амиқан беасос - ин чунин дарҳосте мебошад, ки аз тарафи дарҳосткунандае дода шудааст, ки: дарҳосткунанда сабабҳои додани дарҳостро нишон додаасту, вале таҳдиди тақиб ва ё тавакали зиёни ҷидди расониданро нишон надодааст; ё ин, ки дар бораи ҳолатҳои бо чунин хавф ва тавақалҳо алоқаманд буда ягон иттилот пешниҳод накардааст; шахси дарҳосткунанда аз кишвари бехатар омадааст; дарҳосткунанда мақомоти баррасикунандаи

¹ Ниг: <http://www.udsc.gov.pl,283.html>

дархостро ба гумроҳӣ бурдааст (иттилооти бардурӯғ пешниҳод намудааст, ҳуҷати қалбақӣ пешниҳод кардааст); дар дархост маълумотҳои инфиродии дигар ашхосро нишон додааст; баёноти носоҳеҳ, муҳолиф, нодуруст ва ноаниқ додааст. ки далели тақибро тасдиқ кунад; аризаро ба мақсади суғт гардонидани раванди иҷроӣ қарор дар бораи рондан аз мамлакат додааст ва ё мақсади вайрон кардани иҷроӣ чунин қарорро дорад; ашхоси дархосткунанда барои бехатарии мамлакат ва амнияти ҷамъиятӣ таҳдид мекунад ва ё даргузашта бо ҳамин сабаб аз Полша ронда шуда буд.

Вазъи гуреза ба шаҳрвандони хориҷӣ дар мавриде дода мешавад, ки агар *бо хатари асоснок дар кишвари мансубияташ мавриди таъқиб бинобар мансубияти наҷодӣ, динӣ, миллат, мансубият ба гурӯҳи муаяни иҷтимоӣ, андешаи сиёсӣ қарор гирифта, намеҳаҷад ва ё наметавонад, ки дигар аз ҳимояи давлаташ истифода барад.* Вазъи гуреза инчунин ба кӯдаки шаҳрванди хориҷӣ, ки дар ҳудуди Полша таваллуд ёфтааст, низ дода мешавад.

Агар дархост дар бораи додани мақоми гуреза моҳиятан беасос ҳисобида шавад, пас чунин дархост бо тартиби тезонидашуда баррасӣ карда мешавад.

Дархости амиқан беасос - ин чунин дархосте мебошад, ки аз тарафи дархосткунандае дода шудааст, ки: дархосткунанда сабабҳои додани аризаро нишон додаасту, вале таҳдиди таъқиб ва ё тавакали зиёни ҷиддӣ расониданро нишон наодааст; ё ин, ки дар бораи ҳолатҳои бо чунин ҳавф ва тавақалло алоқаманд буда ягон иттилот пешниҳод накардааст; шахси дархосткунанда аз кишвари бехатар омадааст; дархосткунанда мақомоти баррасикунанди дархостро ба гумроҳӣ б урдааст (иттилооти бардурӯғ пешниҳод намудааст, ҳуҷати қалбақӣ пешниҳод кардааст); дар дархост маълумотҳои инфиродии дигар ашхосро нишон додааст; баёноти носоҳеҳ, муҳолиф, нодуруст ва ноаниқ додааст. ки далели тақибро тасдиқ кунад; аризаро ба мақсади суғт гардонидани раванди иҷроӣ қарор дар бораи рондан аз мамлакат додааст ва ё мақсади вайрон кардани иҷроӣ чунин қарорро дорад; ашхоси дархосткунанда барои бехатарии мамлакат ва амнияти ҷамъиятӣ таҳдид мекунад ва ё даргузашта бо ҳамин сабаб аз Полша ронда шуда буд.

Инчунин дархост дар бораи додани мақоми гуреза дар мавридҳои зерин нораво доништа мешавад: дархосткунанда мақоми гурезаро дар дигар мамлақати узви Иттиҳоди Аврупо соҳиб гардидааст ва ё ин, ки дар мамлақати татбиқкунандаи Созишномаи Дублин чунин мақомро соҳиб гардидааст; пас аз он, ки аризадиханда қарори ниҳоиро оиди рад кардани мақоми гуреза гирифтааст, аммо боз аризаи навро бо ҳамон асосҳо пешниҳод намудааст; ҳамсараш, ки пештар дархости дархостдиханда ба вай низ дахл дошт, дархости навро боз тақроран

беасос пешниҳод намудааст. Дар мавриди дархостро нораво эътироф намудан, раванди додани мақоми гуреза боздошта мешавад.

Тибқи қонунгузорӣ шахсе, ки мақоми гурезаро дорад ва ё аз ҳимояи иловагӣ истифода мебарад, дорои чунин ҳуқуқу ўҳдадорихо мебошад:

- *Кӯмаки интегратсионӣ (ҳамгирӣ)*. Шаҳрванди хориҷие, ки мақоми гурезаро дорад ва ё аз ҳимояи иловагӣ истифода мебарад, дар муҳлати на зиёда аз 12 моҳ бо мақсади дастгирӣ намудани ҳамгирӣ шудани ӯ бо ҷамъият бо тартиб ва принсипҳои муаян кардаи Қонун «Дар бораи кӯмаки ҷамъиятӣ» аз 12 март 2004 сол ба ӯ кӯмак дода мешавад. Кӯмаки интегратсионӣ (ҳамгирӣ) дар асоси аризаи сардори ҷойи мутаносибан зисти гурезагон ба воситаи Маркази кӯмаки оила дода мешавад.

Кӯмаки интегратсионро (ҳамгироиро) ба шаҳрвандони хориҷии хурдсол, ки ба ҳудуди Полша бе намояндагони қонунии худ омадаанд, сардори ҷойи зисти гурезагон таъмин менамояд. Дархост дар хусуси додани кӯмаки интегратсионӣ (ҳамгирӣ) дар муҳлати 60 (шаст) рӯз аз лаҳзаи гирифтани мақоми гуреза ва ё мақоми ҳимояи иловагӣ пешниҳод карда мешавад. Дархост инчунин кӯдакони хурдсол ва ҳамсарро низ дарбар мегирад, агар онҳо низ мақоми гурезаро ва ё мақоми ҳимояи иловагиро соҳиб шуда бошанд.

- *Принсипи махфияти иттилоот ва ҳимояи рондан аз кишвар* - ин маълумотҳо дар бораи шаҳрванди хориҷӣ мебошанд, ки дар асоси онҳо имкон дорад муаян карда шавад, ки оё истехсолот оиди парвандаи додани мақоми гуреза ба охир расидааст ва оё ба шаҳрванди хориҷӣ мақоми гуреза дода шудааст ва ё ҳимояи иловагӣ дода шудааст ё не мебошанд. Чунин иттилоотҳо наметавонанд, ки барои дигар мақомоти ҳокимят ва ташкилотҳои ҷамъиятии он дастрас бошанд.

Шаҳрванди хориҷие, ки мақоми гурезаро дорад ва ё соҳиби ҳимояи иловагӣ мебошад, ба чунин шахс додани қарор дар бораи тарк кардани ҳудуди Ҷумҳурии Полша ва ё тасмими рондан аз ҳудудуди давлат ғайриимкон мебошад, то он мавриде, ки вай аз чунин вазъи ҳуқуқӣ маҳрум карда нашуда бошад, бар истиснои ҳолатҳое, ки дар моддаи 32 абз. 1 ва моддаи 33 абз. 2. Конвенсияи соли 1951 пешбинӣ шудааст. Шаҳрваанди хориҷие, ки дар асоси чунин қарор аз кишвар ронда мешаванд, ўҳдадор ҳастанд, ки ҳучати корти будубоширо ба Комендантҳои бошишгоҳи Хадамоти сарҳадӣ баргардониди диҳад.

Ҳуҷҷатҳо. Ба шаҳрвандони хориҷие, ки мақоми гурезаро соҳиб шудаанд, тибқи Конвенсияи соли 1951 ҳучати сафар дода мешавад. Чунин ҳучат аз лаҳзаи дода шуданаш дар муҳлати 2 сол эътибор доранд, корти будубош бошад дар муҳлати се сол аз лаҳзаи дода шуданаш эътибор дорад. То 31 - уми декабри соли 2008 муҳлати ин ҳучатҳо як солро ташкил медоданд. Ба шахсе, ки ҳимояи иловагӣ дода мешавад, корти будубош дода мешавад, ки он низ аз лаҳзаи дода шудан дар муҳлати ду сол эътибор

дорад. Хучати сафар ва ё корти будубошро Сардори Раёсати кор бо хориҷиён ба ашхоси паноҳҷӯянда медиҳад ва ё ин хучатро иваз менамояд. Ашхосе, ки мақоми гурезаро доранд ва ё мақоми ғимояи иловагиро доранд, вазифадоранд, ки ба Сардори Раёсати кор бо хориҷиён се адад суратро пешниҳод намоянд. Хучати сафар дар мавриди тағир ёфтани маълумотҳо оиди шахсият, дар мавриди зиён бардоштани ва ё мавҷудияти дигар ҳолатҳо метавонад, ки иваз карда шавад.

Дигар ҳуқуқ ва ўҳдадорӣҳо. Ашхосе, ки мақоми гурезаро доранд ва ё мақоми ғимояи иловагиро доранд, ўҳдадоранд, ки бо гузаштани ду моҳ аз лаҳзаи супоридани тасмими ниҳой Маркази хориҷиённо тарк намоянд. Ба дигар ҳуқуқҳо тибқи қонунгузории Полша чунин ҳуқуқҳо дохил мешаванд: дастрасӣ ба низоми маориф, дастрасӣ ба бозори кор, ҳуқуқ ба ғимоя аз бекорӣ, ҳуқуқи озодона бурдани фаъолияти хоҷагидорӣ, ҳуқуқи гирифтани кўмакҳои оилавӣ, кўмак аз фонди ҷамъиятӣ, ҳуқуқ ба кўмаки тиббӣ, ки аз воситаҳои ҷамъиятӣ маблағгузорӣ карда мешавад. Ин ҳуқуқҳо ба ҳуқуқҳои шаҳрвандони Полша монандӣ доранд.

8. ИЁЛОТИ МУТТАҲИДАИ АМЕРИКА

А. Қонунгузорӣ

Иёлотҳои Муттаҳидаи Америка ҳамчун давлати тараққикардаи муосири ҷаҳон қонунгузории худро дар соҳаи муаян кардани мақоми гуреза ва ғимояи ҳуқуқи гурезаҳо дорад. Дар Иёлотҳои Муттаҳидаи Америка бинобар сабаби он, ки ашхоси паноҳҷӯянда меҳоянд, ки маҳз дар ҳамин давлат сарпаноҳ баранд, диқати махсус ба қонунгузории соҳаи муҳоҷират ва додани паноҳгоҳ дода мешавад.

Таърихи инкишофи қонунгузории Иёлотҳои Муттаҳидаи Америкаро метавонем, ки чунин арзёбӣ намоем. Аввалин ҳуҷате, ки пурра масъалаҳои муҳоҷиратро ба танзим медиҳад, ин *Санади муҳоҷират аз соли 1952* мебошад, ки ба он якҷанд маротиба тағироту иловаҳо ворид гардид. Чунин тағиротҳо дар солҳои 1965, 1976 ва 1980 ворид карда шудаанд. Санадҳои нави дар соли 1986 ва соли 1990 қабулгардида дар сиёсати муҳоҷирати кишвари Америка тағиротҳои кулӣ ворид намунонд.

Ҳанӯз дар соли 1980 мувофиқи маълумотҳои расмӣ мақомоти оморӣ Иёлотҳои Муттаҳидаи Америка дар мамлакат қариб, ки 2 (ду) миллиону 47 (чилу ҳафт) ҳазор хориҷиён бе хучат ҳузур доштанд. Аммо, воқеъан шумораи муҳоҷиронаи ғайрилегалӣ қариб 6 (шаш) миллион нафар мебошад. Хадамоти муҳоҷират бинобар нокифоя будани захираҳо ва самаранок набудани сохтори дохилӣ, мушкилоти муҳоҷирони ғайрилегалиро ба тариқи дахлдор бартараф карда

натавонист. Барои ҳал намудани ин мушкилот ва дигар мушкилотҳои бо он алоқаманд, соли 1986 Конгресси Иёлоти Муттаҳидан Америка «*Санади ислоҳоти муҳоҷиратӣ ва назорати 1986 сол*» («Act of Immigration Reform and Control of 1986»)- ро қабул намуд.

Самти асосии Санади дар боло номбаргардида – мубориза бар зидди муҳоҷирати беназоратӣ ва муҳоҷирати ғайрилегалӣ мебошад, ки ба мамлакат омадани шумораи зиёди муҳоҷирон мушкилоти зиёдеро ба миён овард. Яке аз чораҳои зарурӣ, ки барои мубориза бар зидди муҳоҷирати ғайрилегалӣ равона шудааст, ин ворид намудани низоми назорати сарҳади пурзӯр мебошад. Барои бехтар гардонидани ташкили хизматрасонӣ ва тезонидани раванди мурочиати хориҷӣ, чораҳои баланд бардоштани самаранокии кори ҳадамоти муҳоҷират ва натурализатсия гузаронида шуда истодаанд.

Инчунин нисбати кордиҳандагоне, ки муҳоҷирони ғайрилегалӣро ба кор қабул мекунанд, чораҳои ҷазои (санксияҳои) саҳт ҷорӣ карда шуданд. Баъдтар, Санад якчанд муқараротеро низ пешбинӣ намуд, ки бар зидди маҳдудкунӣ вобаста ба мансубияти миллий ва шаҳрвандиро низ дарбар гирифт. Барои қонеъ намудани талабот ба қувваи кории хориҷӣ дар маҳалҳои деҳот, Санади мазкур вазъи муваққатӣ ва доимиро барои қормандони соҳаи ҳоҷагии қишлоқ пешбинӣ намуд.

Санади муҳоҷират аз соли 1990 дар сиёсати қонуғузори Иёлоти Муттаҳидан Америка тағиротҳои ҷиддиро ворид намуд ва қисматҳои зиёди *Санади муҳоҷирати соли 1952* – ро аз нав мавриди танзим қарор дод. Маҳдудиятҳо барои додани шумораҳои визаи муҳоҷиратии яқсола муқаррар карда шуд. Ин шумора ду маротиба зиёд гардид. Инчунин тибқи санади мазкур, асосҳои интиҳоб кардан ва тартиботи додани визаи муҳоҷиратӣ ба ашхоси дорои тайёрии касбӣ ва маълумоти олии тағиротҳо ворид карда шуданд. Инчунин низоми асоси иловагии муҳоҷират низ ворид карда шуд, ки «барномаи муҳоҷирати гуногуншакл» («diversity immigration») ва ё худ «лотареяи муҳоҷират» номида мешавад. Мақсади ҷорӣ намудани барномаи нав дар он ифода меёбад, ки ба шаҳрвандони хориҷии давлатҳои, ки муҳоҷират аз онҳо хеле кам аст, шумораи назарраси визаи муҳоҷират ҷудо карда дода шавад.

Тибқи санади мазкур инчунин тартиби рондан аз кишвар ва роҳ надодан ба ҳудуди давлат («exclusion») низ тағир ёфтанд. Ин тағиротҳо асосан ба пурзӯр кардани раванди рондан аз кишвар нигаронида шудаанд. Масалан, тибқи ин санад иҷозат дода шудааст, ки парвандаҳои рондан аз мамлакатро бе иштироки шахси рондашаванда баррасӣ намоянд, бар шарте, ки ҷунин шахс ба тариқи дахлдор дар бораи вақт ва маҳалли баргузоршавии баррасии парванда хабардор карда шуда буд. Тибқи санади мазкур нисбати адвокатҳо ва намояндагони қонунии ашхоси паноҳҷӯянда, ки шикоятҳои беасосро пешниҳод менамоянд ва дидаву доништа рафти

баррасии парвандаҳо оиди рондан аз мамлакатро ба таъхир меандозанд, чораҳои ҷазо пешбини карда шуданд.

Б. Додани мақом

Дар қонунгузории Иёлоти Муттаҳидаи Америка мафҳуми вазъи ҳуқуқии гуреза мушахас шарҳ дода шудааст : «ҳамагуна ашхосе, ки берун аз ҳудуди мамлакати худ қарор доранд (мамлакати мансубияти миллии худ) ва ё шахсе, ки шаҳрвандӣ надорад ва берун аз ҳудуди кишвари мансубияти миллии худ қарор дорад (истикомати охирон), хоҳиши баргаштан ба малакати худ надорад ва ё наметавонад, ки баргардад, агар ҳавфи асоснок мавҷуд бошад, ки бинобар мансубияти наҷодӣ, динӣ, миллий, мансубият ба гурӯҳи иҷтимоӣ, андешаи сиёсӣ ўро наметавонанд, ки дучори таъқиб гардонанд.

Танҳо он ашхосе, ки дар зери мафҳуми дар боло номбаргардида мувофиқат мекунад, наметавонанд, ки барои ба Иёлоти Муттаҳидаи Америка омадан ба сифати гуреза имконият пайдо кунанд ва визаи муҳочиратӣ гиранд. Аммо, ҳатто дар мавриде, ки ин шахс пурра ба ҳамаи талаботҳо ҷавобгӯӣ бошад ҳам, наметавонад, ки ба ҳудуди Иёлоти Муттаҳидаи Америка дарояд, чунки Ҳукумати Америка ҳар сол маҳдудиятҳо (квотаҳо) барои гурезагон муқарарар менамоянд.

Шумораи гурезагони аз ин ё он мамлакат ва ё аз ягон минтақа қабулнамуда наметавонанд, ки гуногун бошанд, ва квотаҳо аз сол ба сол вобаста ба вазъияти сиёсӣ тағир меёбанд. Масалан, бинобар ислохотҳои демократии дар мамлакатҳои зиёди Аврупои Шарқи гузаронидашаванда, квотаҳо барои ин мамлакатҳо кам карда шуда истодаанд, чунки дигар барои сокинони ин мамлакат дигар ягон ҳел таҳдиди мавриди тақиби сиёсӣ гирифтोर шудан дигар вучуд надорад.

Қонунҳои Иёлоти Муттаҳидаи Америка дар соҳаи муҳочират ду намуди ашхосро фарқ мекунад: ашхосе, ки дар бораи гирифтани мақоми гуреза аз кишвари мансубияти шаҳрвандии худ дархост пешниҳод кардаанд, ашхосе, ки ба ҳудуди ИМА даромадаанд ва сипас дар бораи гирифтани мақоми гуреза дархост кардаанд. Дар маҷмӯъ ҳардуи намуди ашхос дорои ҳуқуқи ўҳдадорихои яхела мебошанд, аммо онҳо зери амали квотаҳои гуногун қарор мегиранд ва тартиби ба онҳо додани намуди истикомати доимӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҳамдигар каме фарқ мекунад.

Тибқи қонунҳои Иёлоти Муттаҳидаи Америка, агар шахс хоҳад, ки дар Америка мақоми гуреза ба даст оварад, пас новобаста аз он, ки ӯ дархосташро дар кучо супоридааст (дар мамлакати худ ваё дар ИМА), аз ӯ далелҳои эътимодбахше талаб мекунад, ки оё ӯ пурра ба мафҳуми «гуреза» мувофиқат мекунад ё не.

Саволҳои санҷишӣ ба боби VIII

1. Тартиби ба даст овардани мақоми гурезаро дар Дания тасвир намоед?
2. Хусусиятҳои тартиби баррасӣ намудани дархостро оиди гирифтани мақоми гуреза дар Иёлоти Муттаҳидаи Америка тасвир намоед.
3. Хусусиятҳои қонунгузорию давлати Кипро дар соҳаи мақоми гуреза номбар намоед.
4. Ашосе, ки дар бораи гирифтани мақоми гуреза дар Шветсия дархост кардаанд, дорои кадом ҳуқуқу ӯҳдадориҳо мебошанд?
5. Хусусиятҳои таҷрибаи Норвегияро дар соҳаи муаян кардани мақоми гуреза тасвир намоед.
6. Тартиби ба даст овардани мақоми гуреза дар Дания дар асоси кадом санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ба танзим дароварда мешаванд?
7. Хусусиятҳои асосии қонунгузорию Белгия дар соҳаи вазъи гурезагон дар чӣ ифода меёбад?
8. Ашхоси дархосткунанда дар бораи гирифтани мақоми гуреза дар Белгия дорои кадом ҳуқуқҳо мебошанд?
9. Хусусиятҳои қонунгузорию Венгрия дар соҳаи гурезагон дар чӣ ифода меёбад?
10. Тартиби гирифтани мақоми гурезаро дар Венгрия нишон диҳед.
11. Кадом санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ тартиби гирифтани мақоми гурезаро дар Германия ба танзим медароварад?
12. Тартиби гирифтани мақоми гуреза дар Германия чӣ тавр мебошад?
13. Ашхоси дар бораи гирифтани мақоми гуреза дархостнамуда дар Германия дорои кадом ҳуқуқҳо мебошанд?
14. Аз рӯи иттилоотҳои дар боло овардашуда, ба андешаи Шумо қонунгузорию ва амалияи кадом давлат ҳангоми муаян кардани мақоми гуреза нисбатан самаранок ва мусолиҳакор мебошад?
15. Таҷрибаи кадоме аз ин давлатҳои дар боло номбаршударо Шумо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бар асос мегирифтед?
16. Пешниҳодҳои Шумо доир ба беҳтар гардонидани қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи муаян кардани мақоми гурезагон бо назардошти таҷрибаи давлатҳои дигар.

Масъалаҳо ба боби VIII:

Масъалаи № 1

Шумо мехоҳед, ки дар Иёлотҳои Муттаҳидаи Америка ба мақоми гуреза соҳиб шавед? Марҳамат, тамоми тартиботи гирифтани мақоми гурезаро мувофиқи қонунҳои Иёлотҳои Муттаҳидаи Америка инъикос намоед.

Масъалаи № 2

Шахс ба мақомоти ваколатдори Кипр бо мақсади гирифтани мақоми гуреза муроҷиат кардааст. Аммо мақомоти ваколатдори давлати ин дархостро рад кардаанд. *Ин шахс ба Шумо ҳамчун адвокат муроҷиат кард. Ба вай кӯмак намоед.*

Масъалаи № 3

Тибқи қарори мақомоти ваколатдори Германия дархости ашхоси паноҳҷӯянда оиди гирифтани мақоми гуреза рад карда шуд. Ин шахс мехоҳад, ки ба суд бо аризаи оиди бекор кардани ин қарор муроҷиат намояд.

Марҳамат, ба ин шахс маслиҳати ҳуқуқӣ оиди тартиб додани аризаи шиқоятӣ диҳед.

Масъалаи № 4

Дар асоси қарори мақомоти ваколатдори Венгрия оид ба гирифтани мақоми ашхоси паноҳҷӯянда қонун қарда шуд. *Ба ин шахс дар ҳусуси амалҳои минбаъдааш тибқи қонунгузориҳои Венгрия маслиҳати ҳуқуқӣ диҳед.*

Масъалаи № 5

Шумо ба сифати адвокат кор мекунед. Ба Шумо шахсе оиди гирифтани мақоми гуреза дар Норвегия муроҷиат кард. *Марҳамат, ба ин шахс оиди қоидаҳои ба даст овардани мақоми гуреза дар Норвегия маслиҳати ҳуқуқӣ диҳед.*

Адабиёт

1. Багдасарян А.В. Права беженцев и вынужденных переселенцев в современном мире. Сборник. –Ереван, 1998.

2. Дженис М. Европейское право в области прав человека: Практика и комментарии. М.: Права человека. 1997.

3. Клинова Е.В. Правовое положение беженцев в странах Европейского Союза: (Статус беженца, право на убежище). М.: ИНИОН, 2000. 103 с.

4. Зубкова Наталия. Беженцы побежали потихоньку // Иностранец. 2002. № 4.

5. Новикова Н. Право убежища в решениях Европейского Суда по правам человека // Российская юстиция. 2003.- N 5.

6. Новикова Н.С. Статус беженца в государствах Европейского Союза: международный и внутригосударственный правовые аспекты: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Новикова Н.С. ; С.-Петерб. гос. ун-т. - СПб., 2002.

7. Киятгш В.Г. Трансформация института убежища на Западе. Политика и Общество. № 4. - Бишкек, 2001.

8. Обзор законодательства стран Центральной Азии в отношении «людей в движении».- Алматы, 2004.

9. Потемкина О.Ю. Европейское пространство свободы, безопасности и правопорядка: границы, содержание, механизмы. М., 2002.

10. Право Европейского союза / Под ред. С.Ю. Кашкина. М., 2002.

11. Получение статуса беженца в Европе. Путеводитель Бельгия, Германия, Польша, Финляндия, Франция, Чехия / Составители: А.Буртин, О.Мирясова, А.Раутиainen. Москва, 2002.

12. Процедура получения статуса беженца в Бельгии. Информация для лиц, ищущих убежище. Генеральный Комиссариат по делам беженцев и лиц без гражданства Бельгии. 2008.

13. Хиршлер М., Циммерман Б. Западноевропейские интеграционные объединения. М.: 1987.

14. Энтин Л.М. Международные гарантии прав человека: опыт Совета Европы. М.: Издат. МНИМП, 1997.

15. Ястребова А.Ю. Россия и Европейский союз: правовые подходы к регулированию приема и легализации беженцев.- М., Проспект., 2000.- 122с.

16. <http://femidacenter.info/zashita-prav-cheloveka-i-grazhdanina/pravovoj-status-bezhencev-v-ukraine-kak-vid-pravovogo-statusa-inostrancev3.html>.

Барои ба таври ройгон паҳн кардан

Ба чоп 30.07.2012 имзо шуд.
Ҷузъи нашрию ҳисобӣ 18,75. Ҳуруфи адабӣ.
Супориш № 108/12. Адади нашр 300.

Дар ҶДММ «Контраст» чоп шудааст
ш. Душанбе, к. Н. Муҳаммад, 26

Danish Refugee Council in Tajikistan
Шӯрои Даниягӣ оид ба Гурезагон дар Тоҷикистон
Датский Совет по Беженцам в Таджикистане

к. Советский 107
734001 Душанбе, Тоҷикистон
Телефон: +992 44 6004402
E-mail: info@drc-centralasia.org
<http://www.drc.dk>

Society and Law
Общество и Право
Ҷамъият ва Ҳуқуқ

к. Бухоро, ман. 24 утоми 1 ва 8
Душанбе, Тоҷикистон
Телефон: +992 37 2278168
E-mail: soclaw@rambler.ru

Акси муқоваи ин нашриё аз чашмаи зерин истифода шудааст:
Шӯрои Даниягӣ оид ба гурезаҳо

ISBN 978-99947-49-39-3

